HET GEHEIM VAN HET OERA-LINDA-BOEK

DOOR

DR. M. DE JONG HZN

A. J. OSINGA, BOLSWARD, 1927

HET GEHEIM VAN HET OERA-LINDA-BOEK

Dr. EELCO VERWIJS
1879

HET GEHEIM VAN HET OERA-LINDA-BOEK

DOOR

Dr. M. DE JONG Hzn
PRIV. DOC. AAN DE UNIV. AMSTERDAM

Mundus vult decipi, decipiatur ergo

A. J. OSINGA, BOLSWARD, 1927

Een ding is zeker: Ik ken niemand, die den litterarischen vorm aan 't boek geven kon. 't Is opmerkelijk, dat hierop door de aanvallers der echtheid zoo weinig gelet wordt. Gij noemdet E. V. als de mogelijke vervaardiger. Welnu, dan is E. V. een groot kunstenaar, die, dunkt me, moeite zou gehad hebben, zich als zoodanig zoo lang te verbergen.

Multatuli aan Dr. P. A. Tiele,
27 Augustus 1875.

VOORREDE.

Zoo vaak al is een Voorrede begonnen en tevens verontschuldigd met het klassieke Habent sua fata libelli, dat ik zou aarzelen, het uit de pen te laten vloeien, wanneer ik niet aannemen mocht, dat het na zoo veelvuldig gebruik wel in onbruik geraakt zal zijn....

Ik zou het node missen.

Gaarne leg ik er bij een terugblik op de vele wederwaardigheden, die aan de uitgave van dit boek zijn voorafgegaan, een stemming van kalme voldoening in.

Nog in anderen zin echter is dat woord levende waarheid voor mij.

Dit werk moge getuigen, hoe zeer het toepasselijk is op dat andere boek, waaraan het gewijd is: het geheimzinnige boek, dat zoo lange jaren met zijn onbegrepen Mene Tekel door de Friese cultuur rondgewaard heeft.

Onzeker van herkomst, onzeker van strekking, verscheen en verdween het als het zwevende schaakbord, dat onze Middeleeuwse voorouders deed huiveren voor de onzichtbare hand, die het geluidloos door de ruimten der betoverde kastelen voortbewoog.

Afwezig was het steeds aanwezig.

Dat was, diep onder de bovenlaag der fata, het fatum van het Oera-Linda-Boek.

Waarom te ontkennen, dat het als een donkere nevelvlek in Frieslands geestesleven ligt?

Er zijn er, die het boek met heilige schroom noemen, of er vragend op staren; er zijn er ook, die betwetend glimlachen of er met kwalijk gelukt schouderophalen aan voorbijgaan. Maar allen gemeen is het diepe bewustzijn van niet-weten en toch verlangen.

Er zijn er, die door de brede kruinen van het Lindenwoud de eeuwenoude Friese vrijheidszang horen ruisen; er zijn er, die zich onder het dichte loverdak wanen aan de bron ener zuivere godsopenbaring; er zijn er ook, die in het Oera-Linda-Boek het bedrieglijk kunstwerk van machten der duisternis zien, vervaardigd met het blijkbare doel de grondslagen van Kerk en Maatschappij te ondermijnen.

Dit is zeker: een boek, waaruit zooveel gehoord en gelezen wordt, moet zijn een machtig boek; het moet diep grijpen in de ziel van het Friese volk; het moet, hoe ook verstaan of misverstaan, spreken van dingen, die leven; zoo'n boek kan slechts het werk zijn van een man, die het volk van Friesland, zijn idealen, zijn kracht en zijn zwakheden kende en doorgrondde; die de mensen rondom hem

las tot in het diepst van hun hart; die hun innerlijke roerselen een vorm wist te geven, zoo bedrieglijk en schoon, dat ze er zich zelf niet in herkenden, en, toegevende aan een geheime trek van verwantschap, in hunne begoocheling de hand naar hun verheerlijkt spiegelbeeld uitstrekten.

Dat is het werk van een groot psychies kunstenaar.

Zoo'n kunstenaar was Verwijs.

Verwijs ging voor een geleerde. Iets anders heeft hij niet willen zijn. Hij wist zeer goed, dat hij in de vormgeving iets vermocht, doch zijn muze was niet ernstig, en voor een andere dan een ernstige muze was in Friesland, in Nederland, geen plaats; zelfs de humor moest livrei dragen. Zoo scheen zijn vermogen renteloos of werd de opbrengst in klein geld gesleten.

Multatuli kende de aard van het Oera-Linda-Boek evenmin of minder dan wie ook. Maar hij voelde er de kunstenaar uit. Dat hij niemand wist, in staat het werk deze litteraire vorm te geven, werd voor hem bijna een grond voor de echtheid van het boek.

Verwijs heeft dus in waarheid niet de minste moeite gehad, zijn kunstenaarschap te verbergen.

Zijn kunst werd niet voor kunst erkend.

Ook Multatuli herkende zijn schalkse muze in haar vermomming niet.

Verwijs vroeg niet om erkenning en de mannen van tachtig hebben hem niet ontdekt.

Hij moest als kunstenaar ontgraven worden.

Een enkel woord over de fata van dit boek.

Ieder onderzoeker weet bij ervaring, dat er zich somtijds een „ongegronde," maar vaste overtuiging in hem vormt, die hem niet weer loslaat, ofschoon hij de ontoereikendheid zijner „bewijs"-middelen volkomen beseft. Hij weet alleen, en houdt er rekening mee, dat de elementen, die bij hemzelf tot evidentie leiden, ditzelfde gevolg bij anderen nog geenszins behoeven te hebben. Zóózeer zijn onze inter-individuele gemeenschapsmiddelen ingeweven in onze subjectieve bewust- en onbewustheid. In objectieven zin heeft men dan een werk-hypothese. Men gaat bewijzen zoeken.

In de Aula van de Universiteit van Amsterdam heb ik op de 16de December 1921 aangeboden te verdedigen de volgende stelling:

XXIX. Bij het onderzoek naar de schrijver van het z.g. Oera-Linda-Boek moeten de verklaringen van Johan Winkler, inzonderheid in zooverre zij Dr. Eelco Verwijs betreffen, tot basis genomen worden.

N i e t m e e r meende ik toen in objectieven zin voor mijn verantwoording te kunnen nemen. Daarachter lag reeds de overtuiging: De schrijver van het Oera-Linda-Boek is Eelco Verwijs. Ik had toenmaals geen andere bronnen tot mijn beschikking dan die, welke ieder ten dienste staan, gegevens dus, die niemand er ooit toe gebracht hadden, in Verwijs de man van het Oera-Linda-Boek te zien.

In 1923 heb ik het nadere onderzoek ter hand genomen, dat een zeer ongedachte omvang kreeg. Het was lang niet altijd werk, dat wetenschappelijke bevrediging schonk. Er was zoo ontzaglijk veel op te ruimen en er viel te strijden met een halve eeuw van doling en dwaling. Geen enkel gegeven mocht in de zee van onbetekenende publicatiën, als 't kon, verloren gaan; uit levende twede- en derde-hands getuigen moest nog gehaald worden, wat er uit te halen was, ook al betrof het de bijkomstigheden van het onderzoek.

Dit onderzoek is moeilijk, vaak teleurstellend, tijdrovend en duur geweest.

Wat al dwaasheden zijn er gebrouwen! En toch kon dikwijls pas na een uitvoerig onderzoek uitgemaakt worden, dat het dwaasheden waren of.... pogingen tot misleiding.

Misschien herinnert een enkele belangstellende zich een stukje van een zekere W. J. C. Jansen in het Handelsblad van 25 Maart 1916, die beweerde, van zijn oom Gerrit Jansen vóór diens dood vernomen te hebben, dat de maker van het Oera-Linda-Boek was een zekere Stadermann, een Duitser van oorsprong, vriend van Cornelis over de Linden in Den Helder.

Welke onderzoeker mocht deze mededeling voorbijgaan? Het is mij na heel wat moeite gebleken, dat deze W. J. C. Jansen.... lucht was. Hoogstwaarschijnlijk heeft een belanghebbende de hand in deze misleiding gehad. Want belanghebbenden waren er.

Is het vreemd, dat ik mij bijwijlen meer detective dan wetenschappelijk onderzoeker voelde en dat de gedachte zoo wel eens bij mij opgekomen is, dit werk maar als een wetenschappelijke detective-roman aan te kondigen?

Doch ook het bruikbare materiaal was somtijds zoo weerbarstig, dat het de hypothese, waarvan ik was uitgegaan, ernstig in gevaar scheen te brengen. Toen ik de briefwisseling tussen Over de Linden en Verwijs ontdekte, achtte ik mij aanvankelijk alle wapens uit de hand geslagen, daar ik, ten dele varende in het oude zog, de onderderstelling ener zekere vorm van samenwerking tussen beide mannen nog steeds onmisbaar achtte.

Maar de kern van mijn overtuiging: de zekerheid, dat Verwijs de auteur geweest is, welke allang méér dan intuïtieve zekerheid was, heeft ten slotte deze tegenstrevende elementen aan de ordening onderworpen.

Het is mijn vaste mening, dat er in de zaak van het Oera-Linda-Boek nog vele kleine gegevens te verzamelen zouden zijn, als men er de betekenis maar van kende.

Daartoe roep ik de medewerking in van allen, die dit werk met belangstelling zouden mogen lezen en wien hier of daar een licht is opgegaan.

In het bizonder houd ik mij aanbevolen voor alles, wat zou kunnen leiden tot de ontdekking van het verdwenen handschrift van de Kroniek van Friesland van Worp van Thabor, waarvan op bl. 297, 298, 385 en elders in dit werk sprake is. Ondanks

alle moeite daarvoor gedaan, is het mij niet gelukt, er de hand op te leggen.

Ten slotte moet ik hier een woord van hartelijke dank brengen aan de talloos velen, die mij mondeling of schriftelijk, doorgaans met de meeste bereidwilligheid, inlichtingen over honderd en een kleinere of grotere onderdelen verschaft hebben.

Met name breng ik hier mijn dank aan de heer C. over de Linden Jr. te Amsterdam, die mij meermalen in de gelegenheid stelde, het handschrift van het Oera-Linda-Boek, dat hij onder zijn berusting heeft, en vele daarop betrekking hebbende bescheiden, te raadplegen.

Ook ben ik bizondere dank verschuldigd aan de heer J. J. Hof, die mij krachtig gesteund heeft in mijn lange tijd vergeefse pogingen, om dit boek gedrukt te krijgen (het verhaal daarvan behoud ik mij voor), en aan de heer Dr. J. F. M. Sterck, die de goedheid had, mij het cliché af te staan van het portret van Verwijs, dat deze in 1879, een jaar voor zijn dood, te Meran, door de fotograaf F. Largayoli, had laten maken.

Wat ik ten slotte hoop, en ook wel enigszins verwacht, is, dat dit werk, en door dit werk te elfder ure de les van het Oera-Linda-Boek, de geestescultuur van mijn Friesland ten goede moge komen.

Mochten oude idealen nederzinken, nieuwe rijzen er.

Zelfbewaring is plicht. Wat wij van onze vaderen geërfd hebben, zullen wij niet roekeloos verwerpen of verdoen. Wie zijn persoonlijkheid aflegt, wie zijn innerlijkste wezen verloochent, doet afstand van zijn recht en zijn plicht, onze volksgemeenschap te doordringen van zijn geest.

Zelfvoldaanheid en zelfgenoegzame verheerlijking van een te weinig gekend verleden zullen echter niet leiden tot de juiste bepaling en de veredeling van onze volkspersoonlijkheid. Afzondering en afsluiting zullen niet het leven redden van datgene, welks levenskracht tegen het vrije verkeer der geesten niet bestand is.

Wat leeft, dringt naar buiten.

Dat de jonge Friezen zich wapenen met de beste wapenen onzer hedendaagse wetenschap en cultuur. Tot behoud van eigen erfdeel, tot vreedzame verovering van nieuw gebied.

Friesland heeft, met zijn welbewaarde volkskracht, zijn idealisme, nog iets te schenken aan Nederland. Het heeft zijn historise taak ten opzichte van het gemeenschappelijke vaderland nog niet volbracht.

Amsterdam, 2 October 1927.

Dr. M. DE JONG Hzn,
1ste Helmersstraat 229.[1])

---

[1]) Na 1 Mei 1928 mogelijke brieven te adresseren: Universiteit, Amsterdam.

INLEIDING: EELCO VERWIJS, DE FRIEZEN EN HET OERA-LINDA-BOEK.

„Indien hij bij zijne vele talenten en gaven ook nog die eene der zelfbeheersching had bezeten, nos te poteremur, Achille." [1])

Deze smartelijke woorden sprak in 1880 de hoogleraar Jacob Verdam na het verscheiden van zijn boezemvriend Dr. Eelco Verwijs, die het na een langdurige worsteling met een slepende kwaal ten slotte had moeten afleggen, nog geen vijftig jaar oud. Genoeg zijn deze woorden, in de mond van een vriend, om der waarheid getuigenis te doen.

Deze fel levende man, die Verdam in vele opzichten aan Bakhuizen van den Brink herinnerde — Verwijs zelf was een oprecht vereerder en bewonderaar van Bakhuizen geweest [2]) — heeft tien van de beste jaren zijns korten levens — van zijn 28ste tot zijn 38ste — in Friesland doorgebracht, vier jaar als leraar in de nieuwe talen aan het gymnasium te Franeker — van 1858 tot '62 — daarna zes als archivaris-bibliothecaris van Friesland — van 1862 tot '68. Tevens vervulde hij het ambt van schoolopziener.

Zou deze persoonlijkheid, die heel wat tot stand gebracht heeft, zooals blijken zal, vooral op het gebied van de Middel-Nederlandse taal- en letterkunde; die een aanzien genoot, dat menig professor hem benijden mocht, geen sporen achtergelaten hebben in het geestelijk leven van een volk, dat hem in zich opnam, toen hij stond in de volheid van zijn mannelijke kracht?

Wanneer wij mochten verwachten, door Verdam, die hem kende als weinigen, ingelicht te zullen worden over Verwijs' leven en werken daar in het Noorden, over zijn verhouding tot het Friezendom en de kringen van Friese geleerden en schrijvers, over persoonlijke verhoudingen van aangenamen of ook onaangenamen aard, gelijk Verdam toch anders waarlijk niet schroomt te doen,

1) „Wij zouden u (nog) bezitten, Achilles." Levensberichten van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde, 1880, bl. 78.

2) Aldaar, bl. 87.

dan zullen we tevergeefs zoeken. Blijkbaar heeft de biograaf zelf weinig geweten en begrepen van de rol, die Verwijs in de Linda-oorden gespeeld had. Friesland mag in zijn oog een Thule geweest zijn, waar de levenslustige lekebroeder Eligius van 't Oversticht [1]) in betrekkelijke verveling en afzondering de tijd had afgewacht, dat zijn geliefd Leiden hem weer binnen zijn poorten terugroepen zou.

Wij voelen hier een leegte, al peilen wij die niet terstond. Wat evenwel iedere Fries aanstonds treft, is het feit, dat Verdam met geen enkel woord gewag maakt van Verwijs' bemoeiïngen met het befaamde Oera-Linda-Boek, die toch bekend genoeg waren. Dàt was immers indertijd een cause célèbre geweest! [2])

'tIs waar: Alles, wat daaromtrent de gemoederen beroerde en de pennen in beweging gebracht had, viel bijna geheel in de tijd na Verwijs' vertrek uit Frieslands hoofdstad.

Immers het was eerst in het najaar van 1867 geweest, dat het Oera-Linda-Boek uit de diepten van verzonken eeuwen aan het Marsdiep opdook en door toedoen van de bijna zestigjarige Cornelis over de Linden, de rechtstreekse afstammeling van het overoude Friese geslacht der Oera-Linda's, op de schrijftafel van Dr. Eelco Verwijs, archivaris van Friesland, terecht kwam.

En reeds in April daaraanvolgende was Verwijs vertrokken, nadat zijn vertrek maandenlang vastgestaan had. Van uit de verte heeft hij de strijd gadegeslagen, die zich al spoedig ontketende over de vraag, of het aan het licht gekomen handschrift echt, dan wel of het een ondergeschoven stuk was.

Had men iets anders van hem mogen verwachten?

Met recht scheen Verwijs te kunnen aanvoeren, dat hij niet anders gedaan had, dan aan de vooravond van zijn vertrek uit Leeuwarden de aandacht op het zonderlinge handschrift gevestigd te hebben, dat hem zoo bijster toevallig in handen gekomen was.

Een hoogst enkele keer heeft hij zich in het openbaar over de Oera-Linda-geschiedenis uitgelaten. Onder de vele gissingen aangaande de oorsprong en de herkomst van het O. L. B. kwam zoo nu en dan de onderstelling naar voren, dat Verwijs zelf er

---

1) Verwijs was Overijselaar van geboorte (Deventer).

2) In de bibliographie, behorende bij de Levensschets, wordt een stukje van Verwijs, over het O. L. B., in de Ned. Spectator opgenoemd. Hierna te bespreken.

de hand in gehad zou hebben. Verwijs heeft die geruchten op besliste wijze tegengesproken, in het bizonder na de verschijning van de brochure van de Kamper taalgeleerde J. Beckering Vinckers, in 1877, getiteld: Wie heeft het Oera-Linda-Boek geschreven? Nadat Beckering Vinckers in een voorafgaande brochure op taalkundige gronden de onechtheid van het O. L. B. had aangetoond, kwam hij nu het bewijs leveren, dat niemand anders dan Cornelis over de Linden zelf — hij was in 1873 inmiddels overleden — de vervaardiger van het O. L. B. geweest was.

Toen heeft Verwijs zich opgewekt gevoeld, in een opstelletje in de Nederlandsche Spectator, een kort relaas te geven van zijn haast onwillekeurige bemoeiïngen met het O. L. B. Met het brandende vraagstuk van de al- of niet-echtheid, met het onderzoek naar en de ontmaskering van de letterkundige bedrieger heeft hij zich nooit ingelaten.

In de ogen van zijn Leidse vrienden speelde het O. L. B. dan ook wel geen noemenswaarde rol in Verwijs' leven. Nu ja, hij had een blundertje begaan met het ter tafel brengen van een vals handschrift. Errare humanum est! Voor de bokken, die zijn Friese vrienden daarna schoten, kon hij niet verantwoordelijk gesteld worden.

Toen Verwijs in 1880 stierf, was de kwestie, die tien jaren de gemoederen beroerd had, eigenlijk al dood. Dr. J. G. Ottema, die in het met hand en tand verdedigen van de echtheid van het handschrift de laatste resten van zijn levenskracht verbruikt had, had in 1878 het tijdelijke met het eeuwige verwisseld, nadat hij twee jaar te voren nog het genoegen had mogen smaken een twede uitgave van het O. L. B. te bezorgen en te zien verschijnen. Door deze uitgaven is het O. L. B. het eigendom van het Friese volk, een integrerend deel van de Friese cultuur geworden.

In De Gids van Januari 1878 hield de taalgeleerde, dr. J. G. Gallée, heerschouw over de belangrijkste geschriften, die in de strijd om het O. L. B. verschenen waren. Hij sloot zich, zowel wat de taal van het handschrift, als wat de vermoedelijke vervaardiger er van betreft, bij de door Beckering Vinckers' verkregen resultaten volkomen aan.

Diens opvatting zegevierde dus.... buiten Friesland, bij de historici en taaltechnici. Schoon er ook nog wel waren, als Dr. Vitringa

(Jan Holland) [1]), wien Beckering Vinckers' uitspraken te grof en te hard klonken; die poëzie lazen uit het O. L. B.; die geneigd waren er een histories-romanties verhaal in te zien, ingegeven door milde humor en vaderlandsliefde. Hun scepties „Si non e vero, e bene trovato" [2]), bracht echter geen licht. Het was meer een vaag en vervagend litterair, dan wel een krities en histories oordeel. Het mysterieuze waas, dat het O. L. B. omgaf, was denzulken slechts aangenaam. De vertaler — want reeds in het volgende jaar werd Vitringa's boekje in het Duits vertaald, oordeelde aldus: „Ist die Handschrift echt, so wird damit nicht allein auf die alte Geschichte ein ganz neues Licht geworfen, sondern der Liberalismus erhält damit auch eine willkommene Waffe für den „Culturkampf," eine so willkommene, dasz ein holländischer Feuilletonist neulich, wenn auch nur scherzweise, den Verdacht äuszern zu müssen glaubte, der Tausendsasa von Bismarck könne auch hier hinter den Coulissen stecken und das Unthier aus seinem Reptilien-Sumpfe losgelassen haben. Ist die Handschrift gefälscht, so stehen wir vor einer Dichtung, die ihres hohen ethischen Gehaltes und ihrer originellen Form wegen, immerhin für längere Zeit Werth behalten mag." [3])

En hoe dacht men in Friesland? De geleerden zwegen.... met reservatio mentalis. [4]) De honderden exemplaren van Ottema's Oera-Linda-Boek deden hun werking. De ethische waarde, die juist dààr het boek voor talloos velen had, was voor het stamgevoel der Friezen onafscheidelijk verbonden met een diepgeworteld besef van de waarachtigheid der berichten aangaande de aloudheid en grootheid van der Friezen stam en cultuur. Nog steeds beheerst het Oera-Linda-Boek het intellectuele leven van bepaalde kringen op een wijze, die niet altijd vlak aan het licht treedt. Dat dit aanzien, dit gezag, in de grond der zaak alleen op populaire en lokale traditie berust, is duidelijk. Voor de vraag, wat het O. L. B. eigenlijk was, wat het bedoelde, heeft die traditie niet de minste waarde. Zij is van 1872. En haar geestelijke vaders en commentatoren kennen we.

1) Historische Schetsen naar aanleiding van het O. L. B. Deventer, 1874.

2) Als het niet waar is, dan is het toch aardig gevonden.

3) Historische Skizzen, Aus dem Holländischen von Hermann Otto. Norden, 1875.

4) Geestelijk voorbehoud.

Voor een wetenschappelijke behandeling van de hier rijzende vragen moeten wij terug tot Beckering Vinckers. Oudere en nieuwere pogingen om het handschrift voor echt, althans wat de kern betreft, voor echt te verklaren, worden later terloops ter sprake gebracht. Voor ernstige behandeling komen zij niet in aanmerking. In zooverre is reeds Beckering Vinckers' arbeid in zijn eerste brochure, De onechtheid van het Oera-Linda-Boek, van 1876, afdoende geweest.

Schijnbaar even afdoende was zijn onderzoek naar het vaderschap. Was wezenlijk Cornelis over de Linden de maker van het mysterieuze boek? Niemand weersprak Beckering Vinckers, dan de zoon des verdachten. Maar deze had geen andere bedoeling dan de canonisatie van het handschrift te bewerken en die was al niet meer te verkrijgen. Hoogstens had hij het alibi van zijn vader kunnen leveren.

Indien hij dit op afdoende wijze gedaan had — en hij had het op overtuigende wijze kùnnen doen, als hij alle kaarten op tafel had willen leggen — waren wij hem zeer verplicht geweest. Maar zijn bij-, of liever zijn hoofddoogmerk verlamde de bewijskracht van zijn redenen.

Zoo behield Beckering Vinckers ook in dezen gezag. Het bleek nog in de jongste tijd volkomen bestand tegen de weer opduikende vermoedens jegens Eelco Verwijs.

Met deze ingewortelde dwaling aangaande de oorsprong van het boek, was een verkeerde opvatting van zijn betekenis en strekking onverbrekelijk verbonden. Als de Helderse scheepstimmerbaas het gemaakt had, wat kon het dan anders zijn dan een verheerlijking van stam en familie? Het is wel een vreemd verschijnsel — en het wijst niet op grote ontvankelijkheid voor humor bij ons, Friezen — dat men de scherts niet uit de taal van het O. L. B. heeft horen opklinken. Toegegeven moet worden, dat die in de vertaling van Ottema, die zelf van bittere ernst vervuld was, niet tot zijn recht kwam.

Aan de heer J. J. Hof komt de eer toe, hierop voor het eerst met nadruk gewezen te hebben.

Ik heb mij voorgesteld, in dit boek het bewijs te leveren, dat het Oera-Linda-Boek, naar de schijn een stam- en familiekroniek, waarvan de oudste gedeelten zouden dagtekenen uit

de 6de eeuw vóór Christus' geboorte, in zijn gehele opzet, en in al zijn delen, is een parodie op het door frisiomanie beheerste dilettantisme van de Friese taal-, geschied- en oudheidkundige wetenschap, zooals die beoefend werd in de kringen van het Friesch Genootschap, omstreeks het midden van de 19de eeuw. En dat deze parodie niet het werk was van de met zulke zaken volstrekt onbekende Cornelis over de Linden, maar van de taalkundige en archivaris Dr. Eelco Verwijs, die het doen en laten van deze kringen jaren lang van nabij bestudeerd had.

Ziedaar het spoor, dat Verwijs in het cultuurleven van Friesland achtergelaten heeft!

Of het Oera-Linda-Boek nog iets meer is, zal te zijner tijd en plaats onderzocht worden.

Van drie kanten zullen wij trachten de waarheid te benaderen: we zullen achtereenvolgens ons uitgangspunt nemen bij de Friezen en de Friese wetenschap, bij de persoon van Eelco Verwijs en in het Oera-Linda-Boek. Is mijn opvatting de juiste, dan moeten alle lijnen op hetzelfde punt uitkomen; dan moeten zich over en weer verbindingen laten vaststellen, die redelijkerwijze niet voor tweeërlei uitleg vatbaar zijn. Deze samenhang zal de kern van mijn betoog vormen, het wetenschappelijk gedeelte, als ik het zoo eens zeggen mag.

Maar ik zal mij niet onttrekken aan de verplichting om daarna, met behulp van alle bereikbare gegevens, zooveel mogelijk klaarheid te brengen in de vele raadselachtige omstandigheden, die het O. L. B. van den beginne af vergezeld hebben. En deze moeten, minstgenomen, een oplossing in bovenaangegeven zin toelaten.

Voor alles eist echter het vonnis, door het Friesch Genootschap een tiental jaren geleden geveld over een posthume poging om Eelco Verwijs, althans hèm in de eerste plaats, voor het O. L. B. aansprakelijk te stellen, grondige herziening.

Daarmee willen we dus beginnen.

JOHAN WINKLER EN HET OERA-LINDA-BOEK.

In 1916 overleed te Haarlem op 75-jarige leeftijd de heer Johan Winkler, bekend folklorist, van huis uit geneesheer, van 1865—75 als zoodanig te Leeuwarden gevestigd, waar hij geboren was; beoefenaar van de Friese taal en geschiedenis, in zijn Leeuwarder tijd bestuurslid-bibliothecaris van het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde, de laatst-overgeblevene van hen, die over de wieg van het Oera-Linda-Boek gestaan hadden, als weleer de Pleiaden over Klaasje Zevenster, onbewust van de herkomst van het wicht; hij was getuige geweest van al de tobberij der eerste jaren, van de trage groei van handschrift tot boek. En vóór en na de uitgave had hij de eerste schermutselingen over de echtheid meegemaakt en zich niet onbetuigd gelaten.

Winkler's overlijden was een gebeurtenis voor het Friesch Genootschap en voor allen, die in Frieslands verleden en Friese cultuur belang stelden. In 1907 immers had Winkler bij het Genootschap in bewaring gegeven een kistje, dat naar zijn zeggen de bescheiden bevatte, die de openbaring zouden brengen van het geheim van het Oera-Linda-Boek. Cornelis over de Linden, de Helderse meesterknecht aan de Marine-werf, was volgens hem de vervaardiger niet. Wie het dan wel was of waren, zou uit de gedeponeerde stukken blijken.... na Winkler's dood.

Want pas dan, zoo had hij bepaald, zou het geheim ontsluierd mogen worden.

Toen nu Winkler van deze aarde verscheiden was, werd het kistje in de bestuursvergadering van 18 Maart 1916 geopend.

Het bleek te bevatten: een aantal brochures, kranten, enz., alle op het Oera-Linda-Boek betrekking hebbende, en voorts een aantal brieven van verschillende personen, de meeste van Verwijs, aan Winkler gericht, benevens een memorie van Winkler's hand. In dit schrijven nu, dat de sleutel tot het geheim moest bevatten, werd beweerd, dat de vervaardigers van het Oera-Linda-hand-

schrift waren: Dr. Eelco Verwijs en zijn academievriend Ds. François Haverschmidt, van 1862—64 predikant bij de Ned. Herv. Gemeente aan Den Helder, daarna te Schiedam, als Piet Paaltjens toen en later algemeen bekend. Scheepstimmerman Over de Linden was naar de beschouwing van Johan Winkler niet meer dan de handlanger dier beide heren geweest.

De opbrengst van het kistje was voor het Genootschapsbestuur een grote teleurstelling. Wel is waar was reeds lang te voren bekend geworden, welke personen Winkler op het oog had. In zooverre wist men dus, hoeveel men te wachten had. De teleurstelling, waaraan Mr. Boeles in De Vrije Fries uiting gaf [1], was dan ook meer het gevolg hiervan, dat men verwacht had — en met recht mocht verwachten — dat Winkler, indien ook al geen positieve bewijzen, dan ten minste zoodanige gegevens aan het licht zou brengen, dat zijn opvatting daardoor hoogstwaarschijnlijk, althans aannemelijk gemaakt zou worden.

Dit nu is, we moeten het Mr. Boeles toegeven, niet geschied. De gedrukte stukken brachten natuurlijk geen nieuws; de geschreven stukken echter ook niet; de brieven van Verwijs schenen veeleer in tegenspraak met Winkler's beweren; en de memorie van Winkler zelf.... ja, wat bracht die voor nieuws? In hoofdzaak slechts dit: Zij gaf de persoonlijke motivering van de mystificatie, die echter voor de beide hoofdaanleggers niet dezelfde geweest zou zijn. Volgens Winkler was het er Verwijs alleenlijk om te doen geweest, de toenmalige archivaris van Leeuwarden, W. Eekhoff, die als geschiedschrijver van Friesland en van Leeuwarden naam had, er in te laten lopen. Bij Haverschmidt zou de bedoeling voorgezeten hebben, het openbaringsgezag van de Bijbel aan te tasten.

Zooverre de laatste betreft, weet Winkler letterlijk niets tot staving van zijn vermoeden bij te brengen; Verwijs' motieven licht hij toe met een aantal mededelingen over de persoonlijke verhouding tussen de stedelijke en de provinciale archivaris. Eekhoff schijnt een man geweest te zijn, die zich in het dagelijks leven door een ietwat afgemeten deftigheid onderscheidde. We kennen Verwijs, ook uit Verdam's levensbeschrijving genoeg, om te weten,

1) De Vrije Fries, XXV, bl. 32, vv.

dat zoo iets onfeilbaar zijn spotlust moest opwekken. Eekhoff, zoo herinnert Winkler, hield hardnekkig vast aan de ouderwetse titulatuur archivar*ius*, schoon toenmaals reeds al zijn collega's zich archivar*is* noemden. Dit moet Verwijs aanleiding gegeven hebben, Eekhoff bij voorkomende gelegenheid „de laatste der archivariussen" te noemen. Een ander maal betitelde hij hem als „Wopke de Profeet."

Verwijs' toeleg met het O. L. B. mislukte, zoo zegt Winkler. Eekhoff liep niet in de val. [1]) Er werd echter een ander slachtoffer gemaakt. Dr. J. G. Ottema, conrector van het Leeuwarder Gymnasium, spande zich uit alle macht voor de zaak, alsof zij de hoogste eer van Friesland gold en rustte niet, voor hij in 1872 het Oera-Linda-Boek, met de vertaling in het Nederlands er naast, uitgegeven had. Verwijs, die jegens Ottema niets kwaads in zijn schild had gevoerd, liet niettemin de zaak op zijn beloop en hield zich verder op een afstand.

Tot zoover Johan Winkler.

In een in het Fries geschreven, zeer lezenswaard artikel [2]) heeft de heer J. J. Hof de opmerking gemaakt, dat degenen, namens wie Mr. Boeles sprak, vermoedelijk onder de indruk van de teleurstelling, Winkler's mededelingen toch wel wat àl te laag hebben aangeslagen. [3]) Deze opmerking is juist, maar ietwat vaag. Ik zou me aldus willen uitdrukken: Men heeft uitsluitend naar objectieve gegevens uitgezien en daardoor voor de subjectieve kant van Winkler's verklaringen geen oog gehad. De objectieve waarde van Winkler's memorie is, zooals ik te zijner tijd zal aantonen, nog geringer dan Mr. Boeles aannam. En evenwel had deze gewicht moeten hechten aan het feit, aan het blote feit, dat een man van eer, als Johan Winkler, die de lijdensgeschiedenis van het begin af meegemaakt had, in zijn ouderdom de behoefte gevoeld heeft, een verklaring af te leggen in handen van hen, die, naar hij veronderstellen mocht, zijn ernst begrepen, en wel in de plechtigste vormen, b i j w i j z e v a n t e s t a m e n t; dat deze man negen jaar vrede gehad heeft met zijn uiterste wilsbeschikking, en op hoge

1) Zoo meende Winkler. Wij weten echter beter.

2) It Heitelân, jg. 1923, nrs. 19—23.

3) Aldaar, bl. 242.

leeftijd is overleden zonder een enkel woord herroepen of enige nadere verklaring gegeven te hebben.

Hof zegt: „Ik heb Johan Winkler gekend, lange jaren. Als een goed mens, als een goed Fries, als een aristocraat van de geest, als een orthodox Christen.[1]) En ik weet voor mijzelf één ding: die man wenste niet de dood in te gaan met een lichtvaardige beschuldiging van medemensen op de lippen."

Dit getuigenis kan slechts strekken tot versterking van onze opvatting. Derhalve: De ernst en de integriteit van Johan Winkler hadden voor Mr. Boeles een argument moeten zijn — onder beneficie van inventaris natuurlijk — maar tòch een argument. Dat is de subjectieve waarde van Winkler's openbaarmaking, geheel op zichzelf beschouwd.

Uit de mededelingen van Hof betreffende zijn omgang — te Haarlem — en zijn latere briefwisseling met Johan Winkler, blijkt voorts, dat de oude man vele jaren met die Oera-Linda-geschiedenis omgepakt heeft. Ook dit is reeds op zichzelf een belangrijk subjectief gegeven; het bewijst, naast Winkler's ernst en integriteit, zijn nood en zorg.

Acuut werd de kwaal, toen in 1903, na een 25-jarige periode van schijndood, het Oera-Linda-Boek opnieuw in de litteratuur verscheen. In het opstel van F. Bezemer in het tijdschrift Noord en Zuid, jaargang 1903, dat in 1907 in de bundel Nieuws uit Oude Boeken herdrukt werd, zijn geen nieuwe gezichtspunten geopend. Integendeel, de schrijver behandelt het geval als een curiosum uit de oude doos en bepaalt zich tot een referaat van de opvattingen van Beckering Vinckers.

Winkler voelde zich verontrust. Hij zocht met de heer Bezemer en in het vervolg met ieder, die zich in krant of tijdschrift over het O. L. B. had uitgelaten, in verbinding te komen, om invloed uit te oefenen op de zienswijze der schrijvers.[2]) Zoo schreef in de Oprechte Haarlemsche Courant Steven Kleykamp (een schuilnaam), wiens identiteit Winkler vergeefs heeft trachten vast te stellen; zoo in Het Boek, van tijd tot tijd de stand van zaken opnemende, Dr. Burger; zoo ten slotte de heer Hof, die in Hep-

1) It Heitelân, bl. 257. Spatiëring van Hof.
2) Aldaar, bl. 244.

kema de zaak had aangeroerd. [1]) Er was iets, dat Winkler dreef, om voor dezen allen en o.a. ook voor de heer J. T. Eekhoff, die in 't bizonder werk maakte van het O. L. B., [2]) een tip van de sluier op te lichten, door soms één, maar ook wel eens — zoo aan de heer Eekhoff — beide de hoofdschuldigen aan het drogwerk met name te noemen. Zoo kwam het, dat Winkler's bedoelingen, wat de personen betreft, al lang geen geheim meer waren, toen het kistje geopend zou worden. Deze zooveel onrust verradende, onderhandse schrijverij, een vreemd en abnormaal verschijnsel bij een man, die zooveel gepubliceerd had als Johan Winkler, leidde niet tot het doel, had veeleer een averechts resultaat. Daardoor werd hem die Oera-Linda-historie tot een obsessie, waarvan hij zich tot elke prijs bevrijden wilde. In 1906 schreef hij aan Hof, dat hij bezig was alles na te snorren, wat met het O. L. B. in betrekking stond. Dat zijn de voorbereidende maatregelen voor zijn Oera-Linda-testament.

Zoo hoopte Winkler voor goed de boze geest te bannen, die hem zoo lang gekweld had en zijn laatste levensjaren te vrijwaren tegen ergernis. Sterk kwam dit uit in 1912, toen Hof in April en Juni twee artikelen schreef over het O. L. B. in het Nieuwsblad van Friesland. „Daarmee is die verdrietige zaak, die nu al 45 jaar mij veel verdriet en ergernis gegeven heeft, opnieuw opgehaald," schrijft Winkler. Het is haast roerend hoe hij zijn jongere vriend verzoekt, alles te doen, wat hij als redacteur kan doen, om te verhinderen, dat er nu verder over die kwestie geschreven wordt. Hij heeft immers te Leeuwarden zijn testament doen neerleggen. „Zoo graag wilde ik, dat men maar enkele jaren wilde wachten...." [3])

Men mag wel aannemen, dat de heer Hof, wanneer hem toentertijd de betekenis van Winkler's depositie te Leeuwarden voor Winkler zelf bewust geweest was, bedoelde artikelen voorlopig in de pen gehouden had. Want dàt is het, wat wij hier uitdrukkelijk moeten vaststellen: bij alles, wat het verder mag zijn of niet mag zijn, is Winkler's testament in elk geval een hyper-subjectieve en, door de plechtige inbewaargeving van het kistje, een symbo-

1) It Heitelân, bl. 243.
2) Tijdschrift voor Boek- en Bibliotheekwezen, VI, 1908, bl. 237, vv.
3) It Heitelân, bl. 255.

lise verlossingsdaad. Dit verklaart voldoende, hoe Winkler zich tevreden kon stellen met zoo'n pover „bewijs"-materiaal. Komt enerzijds de objectieve waarde daarvan nu nog sterker in verdenking, anderzijds wordt de subjectieve waarde ervan niet weinig versterkt. Wij mogen derhalve Winkler niet scheiden van die gegevens; hij heeft het zelf ook niet gedaan. Wij moeten m. a. w. het subject-Winkler mede tot object maken, d.w.z. de gegevens van het kistje niet anders beschouwen dan in verband met Winkler zelf. Dit geeft al aanstonds het volgende inzicht: Er bestond bij de mens Johan Winkler een diepe, een levende, een heilige, haast relegieuze overtuiging, dat alles, wat Beckering Vinckers in schijnbaar strenge bewijsvoering, met overdaad van materiaal betoogd had, op drijfzand rustte en dat — om het minste te noemen en binnen Winkler's ervaringsgebied te blijven — Eelco Verwijs willens en wetens een onecht stuk, aan welks ontstaan hij mede schuldig was, de kring van het Friesch Genootschap binnengesmokkeld had. Deze, op inwendige ervaring berustende overtuiging is, wel te verstaan, niet te houden voor een mening, gegrond op enkele meer of minder betwistbare gegevens. Zulk een mening over de oorsprong van het O. L. B. zou voor ons volkomen waardeloos zijn. Neen, het gaat om een stuk leven, om het pond vlees, dat deze zaak van de oude man gevergd had.

We zullen nu in de eerste plaats de vraag stellen, die ook Hof zich gesteld heeft: Waaròm heeft die duistere zaak de oude Winkler zoo gekweld?

Wij zullen niet ontkennen, dat het hem niet onverschillig geweest is, of hij bij de goedgelovigen, dan wel bij de echtheidontkenners ingedeeld werd. Zoo zond hij nog in latere jaren aan Dr. Burger een exemplaar van de Leeuwarder Courant van 17 Sept. 1871, bevattende een artikel van zijn hand, waaruit overduidelijk bleek, dat hij niet in de val gelopen was, in die val tenminste niet. Maar er is toch geen redelijke grond, om aan te nemen, dat Winkler's onrustige bedrijvigheid van 1903 en volgende jaren ten doel had zijn kritise naam te redden. Wie had die aangetast? Niemand. En Bezemer zeker niet. Trouwens, de kwestie van echtheid of onechtheid wàs toen voor niemand een kwestie meer. Verder smeedt men geen nieuwe hypothese, als

men oud inzicht bewijzen wil, en dan vooral geen hypothese, die zijn eigen kritise naam volstrekt niet onaangetast laat. Want dit moeten we goed in 't oog houden: De Verwijs-hypothese plaatst Winkler zelf in de rol van gedupeerde en is bovendien een verloochening van al wat hij vroeger zelf over de kwestie geschreven had.

Om met het laatste te beginnen: Winkler had indertijd het resultaat van Beckering Vinckers' onderzoek naar de schrijver volkomen aanvaard, zooals hij zich ook van ganser harte had aangesloten bij diens kritiek op de taal van het O. L. B. Dit komt in de eerste plaats tot uiting in een artikel van zijn hand in De Nederlandsche Spectator van 1877. [1]) Het was geschreven naar aanleiding van een voorafgaand anoniem stuk, waarin o.a. de volgende zinsnede voorkwam:

„In die dagen was de familie Over de Linden groot en het boek beroemd. Van alle kanten kwam men als in pelgrimage naar Den Helder om het eerbiedwaardig overblijfsel te zien."

„Zelfs in een stad in ons dierbaar vaderland was het gansch niet de bon ton aan de echtheid te twijfelen."

Die stad was Leeuwarden. En nu „stak" het Winkler toentertijd ongetwijfeld, dat hij bij de goedgelovige Leeuwarders ingedeeld werd.

Om te laten uitkomen, dat niet àlle Leeuwarders zich bij de neus lieten nemen, gaf hij een geregeld overzicht van wat hij in de handschrift-affaire gedaan had. Hij had opdracht gekregen van het Friesch Genootschap, om het door Verwijs genomen afschrift van het O. L. B. op taal en inhoud te onderzoeken. In zijn — zeer sober — verslag [2]) had Winkler verklaard, dat het handschrift hem zeer verdacht voorkwam; dat de inhoud allervreemdst, deels mythologies, deels histories en de taal ten dele Oud-Fries was, maar dat er ook uitdrukkingen in voorkwamen, die van jonge dagtekening schenen te zijn, schoon hij geen antwoord kon geven op de vraag, wanneer, door wie en met welk doel het handschrift zou zijn vervaardigd. Nu — 1877 — kon hij er aan herinneren, dat hij en zijn vriend Gerben Colmjon, Verwijs' opvolger aan het Provinciaal Archief, reeds in 1871 polemiek ge-

1) Het artikel is gedagtekend 14 Maart. Ook in het kistje gedeponeerd.
2) Verslagen van het Friesch Genootschap, bl. 202.

voerd hadden met de verdediger van de echtheid tot het uiterste, de latere uitgever Dr. J. G. Ottema. Met zeer doorzichtige bedoeling kon hij gewag maken van Ottema's toorn over zijn hardnekkige ongelovigheid.

In een van zijn brochures had Ottema Johan Winkler gesignaleerd als de man, die in plaats van te zeggen: „Ik weet het niet," er de voorkeur aan gegeven had, zijn onkunde te bemantelen met een waanwijze minachting voor het Oera-Linda-Boek. Ottema had Winkler naderhand wel zijn verontschuldigingen aangeboden [1]), maar deze had zich de zaak zoo aangetrokken, dat hij zich genoopt gevoelde, af te treden als bestuurslid-bibliothecaris van het Friesch Genootschap.

Zoodat Winkler zelf min of meer de houding aannam van een slachtoffer van zijn ongeloof aan de echtheid van het O. L. B.

Vrees voor zijn kritise naam, het motief, dat Hof ten onrechte aanneemt voor Winkler's bedrijvigheid na 1903, deed dus toentertijd nog zijn volle werking. En Winkler gebruikte het juiste, het aangewezen middel, om het postvatten van verkeerde meningen te zijnen opzichte tegen te gaan: de publicatie. [2])

In genoemd artikel komt reeds uit, hoe hij zich bij voorbaat aansloot bij Beckering Vinckers' resultaten in zijn onderzoek naar de schrijver, wiens aanstaande ontmaskering hij zelf het begin van het einde noemt. [3])

Hoe volkomen Winkler door Beckering Vinckers overtuigd werd, blijkt echter nergens beter uit dan uit een artikel van Winkler's hand in „Ostfriesisches Monatsblatt" van Juni 1877. [4]) Van 't boekje van B. V. heet het: „Man kaufe sich nur getrost das Büchlein und wird sich nachher über die 1½ Mark, welche es kostet, gewisz nicht beklagen." En verder: „Dieser und jener und vorab Dr. J. G. Ottema, der gar zu arg durch den Betrug mitgenommen und angeführt ist, hat dieses seiner eigenen schwachen Kritik zu danken. Kein Mann von tüchtiger Wissenschaft doch hat sich, so bald das

1) Deze verontschuldigingsbrief behoorde tot de inhoud van het kistje.

2) Vergelijk hiermede zijn handelwijze na 1903.

3) Beckerings Vinckers' brochure „Wie heeft het Oera-Linda-Boek geschreven?" was toen nog niet van de pers. Zij verscheen nog hetzelfde jaar (1877). Winkler was van de komst der brochure op de hoogte.

4) Ook in het kistje gedeponeerd.

ganze Oera-Linda-Buch zu lesen war, anführen und mitnehmen lassen." „Am Ende, wir Friesen können uns Glück wünschen, dasz endlich durch Dr. J. Beckering Vinckers' Bemühungen das Rätsel des vielbesprochenen, berüchtigten Oera-Linda-Buchs für jeden Unbefangenen, für jeden Verständigen vollständig gelöst worden ist."

Duidelijker kon het niet gezegd worden. Het was in deze tijd, dat Winkler zelfs met Beckering Vinckers in vertrouwelijke correspondentie stond, één van zin in de Oera-Linda-zaak, zoo zelfs, dat Beckering Vinckers Winkler kon aansporen, de zaak eens in Friesland ter hand te nemen. [1])

Welk een minachting voor kritiekloze mensen als Ottema, die eigenlijk niet beter verdienen, dan hun geschiedt! Hoe duidelijk klinkt daardoor heen de toon: Ik dank u, dat ik niet ben gelijk deze. Die toon van blijde verzekerdheid zou eerst gesmoord moeten worden, voor er plaats kwam voor de theorie-Verwijs-Haverschmidt.

Verwijs — ach, hoe ver was Winkler er toenmaals van af, in hem de bedriegelijke vervaardiger van het O. L. B. te zien, zooals hij later deed! Toevallig had hij zijner in datzelfde Spectator-artikel gedacht.

Na opgemerkt te hebben, dat iedere Fries, in Friese taal en geschiedenis niet onbedreven, met hem tot dezelfde conclusie van onechtheid gekomen zou zijn, vervolgt hij: „Ja, dat Dr. Eelco Verwijs 't eerst eenige bladen van 't O. L. B. bij 't Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde ter tafel bracht, is waar. Maar Dr. Verwijs is geen Fries en (ni fallor) met de eigenaardigheden der Friese taal niet zoo vertroud, om daardoor reeds terstond tot de ontdekking van de valschheid van 't O. L. B. te kunnen komen. Voor zooverre ik weet, heeft-i dan ook nooit d'echtheid van 't O. L. B. onvoorwaardelijk verkondigd, noch verdedigd. Dat-i in 't begin twijfelde, 't bewijst eenvoudig, dat-i zelve te eerlijk was, om terstond zoo grote oneerlijkheid bij een ander, bij den schrijver-eigenaar van 't handschrift, te kunnen vermoeden."

Ziedaar, Verwijs' rechtschapene onkunde onder de welwillende bescherming van de Friese expert Winkler. Hoe beschamend moet het voor deze geweest zijn, tot de erkentenis te komen — hoe dan ook — dat die onbevoegde het ding, dat hij niet beoordelen

1) Blijkens brieven, in het kistje gedeponeerd, doch niet gepubliceerd.

kon!.... zelf tot aanzijn geroepen had. Hoe medogenloos hard en snijdend moet hem toen Verwijs' spotlach in de oren geklonken hebben. Daarbij voegde zich het besef, dat die Verwijs hem, juist hèm had uitgekozen voor het onderzoek van het manuscript. Want dat het Friesch Genootschap Winkler met het uitbrengen van rapport belast had, was geschied op voorstel van Verwijs.[1]) In welk licht moest hem nu zijn correspondentie met Verwijs verschijnen, diens vertrouwelijke brieven, diens pogingen om hem te overreden, het O. L. B. te vertalen!

Kunnen we er nog wel één oogenblik aan denken, dat Winkler zijn Verwijs-Haverschmidt-hypothese geopperd zou hebben, omdat het hem hinderde, dat zijn krities vermogen in twijfel getrokken was? Neen, die hypothese, geworteld in diepe, zeer diepe ervaring, is voor hem geweest een smartelijke erkenning van de waarheid.

De man, die voor „zijn naam" niet beter had kunnen doen dan te zwijgen, heeft zonder enige andere, dan inwendige noodzaak, maar uit een noodzaak, een tafereel van de Oera-Linda-historie gegeven, dat hemzelf liet zien in de rol van dubbel gedupeerde: van de onkritise, de goedgelovige naprater van Beckering Vinckers, en in de rol van slachtoffer van Eelco Verwijs. Wèl mocht hij zich nu herinneren, wat hij eens van Ottema geschreven had, die „gar zu arg durch den Betrug mitgenommen und angeführt" was, maar dit „seiner eigenen schwachen Kritik" te wijten had.

Wat Winkler uitsprak, waren derhalve geen losse beweringen, was geen ijdel, op sensatie belust gepraat van loslippige ouderdom, tevens dienende om hemzelf in een schoner licht te plaatsen; neen! ondanks zich zelf is Winkler gekomen tot het uitspreken van datgene, wat zich als onafwijsbare waarheid aan hem had opgedrongen.

De kategorise imperatief!

Daarin nu ligt de betekenis van zijn verklaringen, echter alleen voor zooverre wij mogen aannemen, dat zij op die inwendige ervaring berusten.

Welk een tegenstelling tussen Verwijs' rechtschapene onkunde in de Spectator en zijn duivelskunsten van later. Welk een afstand

1) Verslagen van het Friesch Genootschap, 1869—70, bl. 190 en 195.

tussen die hovaardige, lichtelijk waanwijze uitspraak, waarin, met voor Friezen van vroeger en later tijd eigenaardige mentaliteit, onbevoegdheid van niet-Friezen verkondigd werd, om in zaken, Friesland betreffende, mee te spreken — en deze openbaring, die in haar diepste wezen niet anders was dan de schaamtevolle erkentenis van eigen jeugdige onkunde, dwaling en misvatting!

Hoe diep een val van de rustige hoogten ener zelfbehaaglijke zekerheid, niet als Ottema en zooveel anderen, het slachtoffer te zijn van een domslimme falsaris, tot in de diepten van de twijfel en het knagend besef, door deze zelfgenoegzaamheid de dupe geworden te zijn van een falsificator, met wie hij a. h. w. onder één dak gewoond had!

Een lange tijd van worsteling, van tegenspartelen moet daar tussen liggen, een tijd van uitvluchten en zelfbedrog. Het woelde en gistte in Winkler, maar hij hield zich gesloten. Hof, met wie hij op vertrouwelijke voet stond, heeft meer dan eens gepoogd, hem over 't Oera-Linda-Boek aan het spreken te krijgen. Vergeefs. Over „dat sleaue boek" liet hij zich toen nog niet uit. Nadat echter sinds 1903 het O. L. B. een wederopstanding beleefd had en er beschouwingen in het oude genre verschenen; toen men Beckering Vinckers — nu histories geworden — voor feuilletonnistise en antiquarise doeleinden begon uit te buiten, toen werd het voor Winkler een gewetenszaak, of hij dat kwaad mocht laten doorwoekeren.

Er zijn tekenen, die er op wijzen, dat Winkler — ondanks ommeslag van waanwijsheid tot contritie — nimmer tot de rechte zelfkennis in dezen gekomen is. Ware dat wel het geval geweest, hij had de ganse Oera-Linda-historie weten te objectiveren en daardoor zich zelf de rust verschaft, waarnaar hij zoozeer, maar vergeefs verlangde. Hoogstwaarschijnlijk zou hij dan ook wel enkele positieve aanwijzingen hebben kunnen geven, die aanvaard zouden zijn. Winkler is echter nimmer boven het Oera-Linda-Boek uit kunnen komen. Vandaar dat hij getracht heeft, zich zelf te sparen, zooveel mogelijk. In zijn memorie stelt Winkler het voor, alsof Verwijs — toen deze hem brief op brief schreef, om hem aan het vertalen te krijgen — hem eigenlijk in vertrouwen had willen nemen, hetgeen echter op zijn „oprechte eenvoud" afgestuit zou zijn. Zoo iets is volstrekt uitgesloten; men leze aandachtig Verwijs'

brieven en herinnere zich Winkler's pedante grootspraak van 1877. Winkler verweert zich door de gedachte van medeplichtigheid slechts tegen de voor hem zooveel hinderlijker, van onbewust werktuig geweest of als zoodanig bedoeld te zijn. De gedachte, door Verwijs gebruikt te zijn, heeft hij zoo ver mogelijk van zich gehouden. Opmerkelijk zijn zijn zeer sympathieke woorden aan het adres van den heer Eekhoff, volgens Winkler het eigenlijk bedoelde slachtoffer. Winkler kòn meegevoelen met Eekhoff, achter wiens rug hij zich a. h. w. schuilhoudt. Want hij mocht het nu boven allen twijfel achten, dat Verwijs hem, als rapporteur en vertaler, een hoofdrol had toebedeeld in de tragi-comedie. [1]) Verwijs moet gedacht hebben, dat de jonge, onervaren, wellicht wat pedante amateur-filoloog, zich door die onderscheiding vereerd zou gevoelen, een handig werktuig voor zijn doeleinden.

Zulke gedachten mogen het geweest zijn, die om toegang aangeklopt hebben bij de oude, verontruste Winkler. Hij heeft het echter niet over zich kunnen verkrijgen, de waarheid in deze gedaante te zien, hard en ongesluierd.

Toch is het merkwaardig, dat de stukken, die ons in staat stellen tot een oordeel over Winkler's vroegere denkbeelden, zooals Spectator-1877 en Ostfriesisches Monatsblatt, met vele andere door Winkler in het kistje gedeponeerd zijn, bij zijne, hem zelf verschonende memorie, evenals de belangrijke brieven van Verwijs. Winkler verschaft dus wel de middelen tot interpretatie van zijn memorie en dient weer, ondanks zich zelf, de waarheid. [2])

Wij hebben in het bovenstaande alleen met Verwijs rekening gehouden, alsof de theorie niet Haverschmidt naast Verwijs gesteld had. We zullen daar rekenschap van moeten geven. Vooreerst geeft Winkler niet de minste positieve aanwijzing op Haverschmidt's medeplichtigheid. Ten twede heeft hij in de waardering van Haverschmidt's motieven sterk geweifeld, zooals ook uit de mededelingen van de heer Hof blijkt. Pas in het laatste halfjaar, voorafgaande

1) Zie: Verslagen van het Friesch Genootschap, 1869—70, bl. 190 en 195 en De Vrije Fries, XXV, bl. 50.

2) Daarom is het te betreuren, dat in De Vrije Fries XXV, met de andere stukken, niet een volledige inventaris van Winkler's kistje gepubliceerd is.

aan het Oera-Linda-testament, is hij tot de overtuiging gekomen, dat het Haverschmidt er om te doen geweest is, het gezag van de Bijbel aan te tasten. [1]) Ten derde weten wij van geen enkel nauw persoonlijk contact van Winkler met Haverschmidt, dat de mogelijkheid van inwendige ervaring, van intuïtief weten open zou laten, hetgeen in zijn verhouding tot Verwijs juist een moment van betekenis moet geweest zijn. Wat Winkler over Haverschmidt — en Over de Linden — gezegd heeft, is hoogst waarschijnlijk niet meer dan een verstandelijke hypothese geweest, voortkomende uit deze overleggingen, die iedereen maken kan: Haverschmidt was een academievriend van Verwijs. Hij is predikant aan Den Helder geweest. Daar kwam hij in aanraking met Over de Linden. — Met zulke overleggingen geraakte Winkler echter buiten zijn eigenlijke ervaringsgebied. In hoeverre deze waard zijn een punt van onderzoek uit te maken, onafhankelijk van de persoon Winkler, zij daargelaten. Binnen Winkler's ervaringsgebied was echter slechts plaats voor een Verwijs-theorie. Het komt mij voor, dat we in Winkler's streven, om ook anderen dan Verwijs in de ontstaansgeschiedenis van het O. L. B. te betrekken, weer een onbewuste poging moeten zien om zichzelf te neutraliseren.

Hoe is de grote ommeslag in Winkler's denkwijze ten aanzien van het O. L. B. en zijn ontstaan te verklaren? Het is moeilijk daarop een bepaald antwoord te geven, want Winkler heeft alles achterwege gelaten, wat ons in staat had kunnen stellen, ons daarover een oordeel te vormen. Deze omstandigheid wettigt het vermoeden, dat we hier staan voor een in hoofdzaak intern psychies proces, d. w. z. dat naar alle waarschijnlijkheid slechts weinige en geringe feiten invloed op Winkler's denkwijze gehad hebben; dat andere combinatie van reeds aanwezige elementen, onder invloed van studie, levenservaring en veranderde omgeving, bovenal onder invloed van een veranderde opvatting van het karakter van het O. L. B. een vermoeden, ten slotte een overtuiging gevormd hebben, waarvoor hij a posteriori de nodige bewijsstukken heeft trachten bijeen te brengen (Winkler spreekt van „stille nasporingen"), wat hem zelfs niet in de verte gelukt is.

1) It Heitelân, bl. 244.

Als ik wel zie, dan moet een heel vaag gevoel van beetgenomen te zijn, reeds uit de eerste dagen van het O. L. B. dagtekenen. Dit is dan mede oorzaak geweest van Winkler's dralen (het duurde een jaar, voor hij met zijn onnozel verslagje gereed was). Men weet, dat er reeds destijds te Leeuwarden waren, die zeiden: „Het zal een grap van Verwijs zijn." [1]) Dit primaire gevoel is dan onder een zware voorstellingenlast bedolven geraakt. Vermoedelijk is Ottema's gezag en ernst en macht van feitenmateriaal daar niet vreemd aan, al was die dan ook pro. Ottema's hardnekkige verdediging moest bij zijn tegenstanders, vooral bij Friezen, die zijn ernst kenden en waardeerden, toch ongetwijfeld de indruk achterlaten, dat in het O. L. B. een man met bijzondere kwaliteiten aan het werk geweest was, degelijk en ernstig, zoodat de gedachte aan platte beetnemerij verworpen moest worden. Eindelijk ontsloeg het geharnaste betoog van Beckering Vinckers hem van alle overgebleven scrupules. Winkler's Spectator-artikel bevat daarom waarschijnlijk ook een element afrekening van de schrijver met zich zelf, met zijn twijfelingen, zijn geheime vrees. Inderdaad, hij heeft zich gaarne door Beckering Vinkers laten overtuigen.

In hetzelfde jaar 1877 plaatste Winkler in De Navorscher [2]) een stukje, dat als een aanvulling van B. V.'s bewijzenmateriaal bedoeld was. Een Voorlooper van het O. L. B. heet het. Daarin wees hij als hoofdbron aan: een werk van de Vlaamse raadsheer Charles Joseph de Grave, getiteld République des Champs Elysées ou Monde ancien, Gent, 1806, welk werk volgens Winkler zóózeer met het O. L. B. overeenstemde, dat hij het ene niet anders kon beschouwen dan als een navolging van het andere. Elders kom ik op dit werk terug. Hier willen wij alleen maar vaststellen, dat Winkler — hij had het wel even mogen vermelden — deze suggestie niet aan zich zelf verschuldigd was. Zij was afkomstig van Jules Andrieu, die in The Academy, van 17 Juni 1876, het O. L. B. en genoemd boek van De Grave, meende te kunnen afleiden uit een gemeenschappelijke bron: een Zweeds werk van Olof Rudbeck, Upsala, 1679, getiteld: Atland eller Mannheim. Deze theorie (Beckering Vinckers' onthullings-

1) Dr. C. P. Burger in Tijdschrift voor Boek- en Bibliotheekwezen, jg. 1907.

2) De Navorscher, 1877, bl. 115.

brochure was nog niet verschenen), werd door Taco H. de Beer in het weekblad Euphonia van 24 Juni d. a. v. (no. 13) aan het Nederlandse publiek medegedeeld. Beckering Vinkers had schijnbaar deze suggestie versmaad of genegeerd. Uit een brief van hem aan Winkler [1]) blijkt, dat hij er wel rekening mee gehouden had, doch dat het desbetreffende gedeelte ten offer gevallen is aan de bekrompenheid van de drukker. Winkler in elk geval acht Andrieu's aanwijzing een andere bejegening waard. Hij meent die met B. V.'s resultaten in overeenstemming te brengen door De Grave niet naast, maar boven het O. L. B. te plaatsen. [2]) Dat Ottema in het bezit was van een De Grave, vindt Beckering Vinckers hoogst belangrijk, evenals blijkbaar Winkler. Er is niet veel aandacht aan Winkler's stukje in De Navorscher geschonken. De schrijver is trouwens in gebreke gebleven, zijn opvatting nader te demonstreren. De onmogelijkheid, om zijn stelling waar te maken, moet hem, ondanks enige overeenkomst in algemene trekken, toen het er op aan kwam, spoedig gebleken zijn. Toch geloof ik, dat het nadenken over dit zonderlinge boek van De Grave, dat een fantastise ideaal-republiek plaatste aan de monden van de Rijn; dat alle beschaving van daar deed uitgaan; dat 't eiland Schouwen maakte tot het eiland van Circe, verblijfplaats van Ulysses, die respectievelijk hun namen zouden geleend hebben aan Zierikzee en Vlissingen [3]) — zeer veel heeft bijgedragen om Winkler het ware karakter van het Oera-Linda-Boek te openbaren.

„Een sleau boek" noemde hij het later, d. w. z. een mal, dwaas, vreemd boek vol flauwe... gekheid. Dat was al veel gewonnen, want schoon eenzijdig, deze opvatting ging boven Beckering Vinckers' resultaten uit en wees de weg naar de oplossing. Zoo heeft De Grave ongetwijfeld de smorende invloed van Beckering Vinckers bij Winkler helpen te niet doen.

Heeft Winkler Verwijs nog een keer ontmoet in de drie levensjaren, die de laatste nog restten, b.v. op de vergaderingen van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde, waarvan ook Winkler

1) In het kistje.
2) Andrieu nam aan, dat het O. L. B. in 't laatst van de 17de eeuw uit Rudbeck's werk afgeleid was. Dit is met B. V.'s opvatting niet te rijmen.
3) Vgl. de zotte plaatsnamen-afleidingen in het O. L. B.: Leiden uit Lydasburcht (van de halfgodin Lyda), enz.

sedert 1875 lid was? En heeft hij daar nadere suggesties ontvangen? Het is mogelijk, maar onbewijsbaar.

Eén belangrijke factor moeten wij nog in rekening brengen. In hetzelfde jaar 1877 had Winkler Friesland metterwoon verlaten en zich te Haarlem gevestigd. Zijn veeljarig verblijf in Holland, waar hij niet onder de onmiddellijke invloed van een, Friesland en elkander, verheerlijkende geleerdenkring stond; waar hij met Nederlandse geleerden en Nederlandse wetenschap in aanraking kwam en zijn Friese aspiratiën tot Groot-Nederlandse wist om te vormen, moet op de algemene kleur van zijn denken van groten invloed geweest zijn. Daar begon het duister voor hem op te doemen, wat hem wel nimmer als klare, objectieve waarheid voor ogen gestaan heeft: dat de Friese wetenschap een halve eeuw bij de Hollandse ten achter was; dat de wetenschappelijke kritiek daar geen reiniging gebracht had; dat nieuwere inzichten op het gebied van taal en historie aan Friesland voorbijgegaan waren en nieuwe methodes van onderzoek daar geen ingang hadden gevonden. Friesland met zijn in vele opzichten eigene cultuur miste nu zijn Athenaeum, dat een schakel had kunnen vormen met de Hollands-Nederlandse wetenschap. De Bibliotheek was naar Leeuwarden gegaan, en een Buma, die de Buma-bibliotheek en de Buma-lenen gesticht had, mocht er van gedroomd hebben, Leeuwarden tot het brandpunt van een hoge Friese cultuur te maken; het Friesch Genootschap mocht zich met ijver wijden aan zijn taak van voornaamste drager dier cultuur, Leeuwarden was geen toonaangevend centrum geworden, dat op één lijn te stellen ware met de grote Nederlandse centra van wetenschap en kunst, — en de prestaties van het Friesch Genootschap waren niet in overeenstemming met de aanspraken, die men stilzwijgend of luide genoeg deed gelden.

Dit moet Winkler langzamerhand tot half-bewustheid gekomen zijn door zijn langdurig verblijf in Holland. Vreemde schamplichten zag hij spelen over het Oera-Linda-Boek, dat de hoogheid en de oudheid van de Friese stamcultuur zoo buitensporig verhief, met schijn van ernst; ja, met niet meer dan een schijn, want de frivole toon van het „sleaue boek" klonk steeds scheller en hatelijker voor hem op.

Naarmate voor Winkler's besef de klove tussen Friese werke-

lijkheid en het Friese ideaal dieper werd, onthulde zich voor hem het ware karakter van het Oera-Linda-Boek. Steeds duidelijker hoorde hij daarin de lach schateren van Mephisto, die de Friezen deze drogbeelden voor ogen getoverd had, zooals hij weleer de verblufte stamgasten im Bremer Ratskeller deed, toen zij elkaars neuzen voor kersen hielden en begonnen te „raufen" [1]); zooals hij nu de Friezen met satanies genoegen had zien plukharen.

Wie was de spotgeest, „naneef van den vader der logenen," gelijk Verwijs eenmaal Cornelis over de Linden betiteld had? Wie was de vreemde geest, die buiten en boven die relatief ietwat achterlijke cultuur stond? die haar in haar kracht en zwakheid, haar tendenzen en idealen, haar middelen en doeleinden zoo volkomen doorgrond had?

Het was dezelfde Eelco Verwijs, die, schoon in aanzienlijke betrekking de Genootschapskring binnengetreden, als geen Fries zijnde, in zaken, Friesland betreffende, niet voor vol werd aangezien; de aartsspotter, die deze behandeling uit de hoogte — niet alleen het jonge amateurtje Johan Winkler veroorloofde zich die houding — met de pijlen van zijn vernuft betaald zette.

Het gevoel voor deze situatie is Winkler langzamerhand gekomen. Hij, Verwijs, moest de man geweest zijn, die hen allen doorzien en hen allen om de tuin geleid had.

Tal van kleine feitjes uit de voorgeschiedenis van het O. L. B. lieten tot schrik van Winkler een nieuwe duiding toe...

Dat Winkler niet alles scherpomlijnd voor zich gezien heeft, is ten dele het gevolg van zijn tegenspartelen, van zijn persoonlijk verweer tegen de rol van dupe. Maar toch ook hiervan, dat hij, de arts-dilettant-taal- en geschiedkundige, zelfs later, niet ver genoeg boven en buiten die kringen stond, en hun tendenzen en idealen niet voldoende wist te verloochenen. Zoo bleef hij bij zijn beoordeling van de situatie aan de personen hangen. Zijn ganse visie was ingesteld op de tegenstelling tussen Eekhoff en Verwijs.

Hij zag niet, wilde niet en kon ten dele ook niet zien, dat het antagonisme tussen de archivaris en de archivarius symptomaties was. En zijn haat concentreerde zich op het „sleaue boek," dat hij met zijn voelen gepeild had... tenslotte, — maar niet met zijn denken omvat.

1) Goethe, Faust.

FRIESE CULTUUR IN DE 19DE EEUW.

A. STAMGEVOELENS EN WETENSCHAP.

De nu volgende schets maakt geen aanspraak op volledigheid. Zij tracht niet de cultuurtoestand van het Friese volk omstreeks het midden der vorige eeuw in zijn ganse omvang, zelfs niet in algemene trekken weer te geven. Zij heeft tot onderwerp alleen het geestelijk leven, maar ook dit niet in zijn volle uitgebreidheid en diepte. Grote gebieden, b.v. het godsdienstig en kerkelijk leven, onderwijs en opvoeding, en ook grotendeels het letterkundig leven en in het algemeen het geestelijk bestaan der diepere volkslagen, zijn van deze behandeling uitgesloten; daarvoor is zij al te zeer ingesteld op een bepaald doel: het Oera-Linda-Boek.

Ik heb het O. L. B. omschreven als een parodie van wetenschappelijke cultuur. Zooals het O. L. B. in zijn geestelijke voorgangers de ziel van het Friese volk met onfeilbare zekerheid geraakt heeft, zoo mag van mijn uiteenzetting, zal zij aan haar doel beantwoorden, verwacht worden, dat daarin tot uitdrukking komt op welke dingen het O. L. B. gericht was: het Friese ideaal en haar zwakheid, nu niet in parodie of charge, maar met de feiten gestaafd, en wel op het gebied, dat door het O. L. B. bestreken werd: het gebied van Taal-, Geschied- en Oudheidkunde.

Dat juist hierin de persoonlijkheid van het Friese volk sterk tot uitdrukking kwam, is natuurlijk; niet voor niets zijn „memmesprake" en „alde tiiden" van eeuwen herwaarts de hoogaltaren geweest van het vrije-Friezendom. Dat het bij de cultus van dit ideaal de eisen der wetenschap geen recht gedaan heeft, is haar zwakheid geweest, die zich in het O. L. B. op bloedige wijze gewroken heeft.

In het jaar 1873 benoemde het Friesch Genootschap tot buitengewoon lid Dr. J. Bolhuis van Zeeburgh. Door die benoeming eerde het Genootschap niet alleen de begunstigde, maar ook zich zelf, want de jonge historicus had zonder drift, maar ook

zonder aarzelen, het mes gezet in Frieslands meest geliefde tradi-tiën: de oude verhalen van Friese helden en Friese koningen en potestaten, van vrijheidsprivilegiën en vrijheidsstrijd. En de voorrede van zijn belangrijk werk, getiteld: Kritiek der Friesche geschiedschrijving (eerste gedeelte), dat in Mei 1873 was uitgekomen, eindigde aldus: „Omdat genoemd boek (het O. L. B.) nog altijd verdedigers vindt, mag het, dunkt mij, hier niet worden voorbijgegaan, en daarom zal de eerste bijlage aan „Thet Oera Linda bok" gewijd worden." Het twede gedeelte van dit werk is, jammer genoeg, nimmer verschenen. Al te spoedig werd Bolhuis van Zeeburgh van zijn arbeid afgeroepen, tot schade van Friesland. Nog heeft hij gelegenheid gehad een waarschuwende stem te doen horen. In de Nederlandsche Spectator van 17 Juli 1875 schreef hij, de oudste Nederlandse geschiedbronnen besprekende:

„Het is te wenschen, dat het Friesch Genootschap, wanneer het eenmaal zijne studiën over Thet Oera Linda bok zal hebben ten einde gebracht, ons een boekdeel zal schenken, getiteld: Monumenta Mariengaardensia.... Zoo dat boek het eerste deel is van een verzameling Scriptores rerum frisicarum, zal dat genootschap al zijne broedervereenigingen vooruit zijn. [1]) Aan Thet Oera-Linda-bok gelooven, is wat min."

De gemelijkheid van dit buitengewoon lid van het Friesch Genootschap is verklaarbaar. Wanneer men zooveel eer bewees aan een prul, dat hij naar zijn Bijlagen verwijzen moest, wat mocht hij zich dan voorstellen van de vruchten zijner kritiek op de fabelkronieken, die hij in de tekst kapot gemaakt had? Ze waren wel hardleers, die Friezen. „Men heeft gezegd," aldus Bolhuis van Zeeburgh in genoemd werk, „dat Emmius de Friesche fabelschrijvers, evenals Dousa de Hollandsche, tot zwijgen heeft gebracht. Doch dit is niet alzoo. Bij de Friezen was en is ingenomenheid met hun volksstam veel sterker dan bij de Hollanders. Men gelooft in Friesland zoo gaarne aan al het roemrijke, dat van de Vaderen wordt verhaald." [2])

1) Bolhuis van Zeeburgh heeft de uitgave van Wybrand's Vitae abbatum Mariengaandensium nog beleefd. Zijn aankondiging in de Nederlandsche Spectator (1880) was een juichkreet. Met het Friesch Genootschap verzoend, is hij nog hetzelfde jaar gestorven, 44 jaar oud.

2) Kritiek der Friesche Geschiedschrijving, bl. 176.

Zoo moest Bolhuis niet alleen van oudere schrijvers, maar van allen, die in Friesland en Groningen de oude geschiedenis dier gewesten beoefenden, getuigen, dat Emmius hun allen te ver ging.

Voor Schotanus en voor Foeke Sjoerds, die krachtige taal schreef tegen fabulisten, welke Emmius nog hogelijk prees, had hier wel een uitzondering gemaakt mogen worden. [1])

Misschien doelt Ds. J. H. Halbertsma op dezulken, als hij schrijft: „De Friesche geschiedenis is tot haar groot ongeluk meest in handen gevallen der ultra's, die of de oude sagen ten eenen male als zinnelooze verdichtsels verwierpen, of als historische waarheid aannamen." [2])

Men mag veilig aannemen, dat de hier gevorderde neutraliteit, die op zich zelf al gevaarlijk is, tegenover de beide „ultra's" niet van gelijke welwillendheid geweest is, of, indien al bij Halbertsma, zeker niet bij vele anderen, die meenden Themis' weegschaal ter hand te kunnen nemen.

Dat blijkt wel uit deel I van De Vrije Fries, hetwelk al aanstonds opende met een artikel van Mr. F. Binkes, aan wie Halbertsma waarschijnlijk bovengenoemde gedachte ontleende; bedoeld artikel voerde als titel: Over een nederzetting der Friezen in Zwitserland. [3]) Het begint aldus: „Er zijn twee soorten van menschen, die voor de beoefening der geschiedenis allernadeeligst zijn: ik bedoel de lichtgeloovigen en de ongeloovigen. De eerste disschen ons, zonder eenige schifting, alles op, wat zij vinden, rijp en groen, waarschijnlijk en onwaarschijnlijk; de andere daarentegen, verwerpen alles, wat hun, in den eersten opslag, van geschiedkundige zekerheid schijnt ontbloot, en snijden dit alles weg met een zoogenoemd kritisch snoeimes, dat dikwijls zeer stomp is, of zeer onhandig door hen gebezigd wordt..." En de schrijver aarzelt niet te verklaren, dat de ongelovigen oneindig meer kwaad gedaan hebben aan de oude Friese geschiedenis dan de naief-gelovigen.

---

1) Zie Foeke Sjoerds, Algemeene Beschrijvinge van Oud en Nieuw Friesland, I, Inleiding, bl. 13, waar hij Suffridus als historicus wraakt, bl. 15, 22 en 25.

2) De Vrije Fries, XI, bl. 156.

3) Aldaar I, bl. 1.

Wanneer bij de herdenking van het 50-jarig bestaan van het Friesch Genootschap de voorzitter der 2de afdeling (Oudheidkunde), de ons reeds bekende W. Eekhoff, het opstel van Binkes van voor 40 jaren — waarin ten koste van veel inspanning tevergeefs getracht was geschiedenis te winnen uit „sagen," die grotendeels zelfs die naam niet verdienen — roemt als een voorbeeld van grondige behandeling van een gewichtig tijdperk der Friese geschiedenis, dan kan men evenmin beweren, dat Bolhuis een succesvol, als dat hij een onnodig werk verricht had. Reeds Mr. S. de Wind, die de kroniek van Occo Scarlensis voor waardeloos durfde verklaren, had dit ondervonden. Hij is dan ook een dergenen, wier radicalisme door Binkes met name veroordeeld was. [1])

Wij mogen ons verwonderen over deze stilstand in de historise kritiek gedurende een halve eeuw (misschien ware het juister, ten opzichte van een vroeger tijdperk, van achteruitgang te spreken), wij moeten bedenken, dat die aanvallen op oude volksoverleveringen, zooals ze niet zonder wijding genoemd werden, niet alleen als een aanval op de Friese volksgeest gevoeld werden, vooral als ze uit de pen van Hollanders kwamen, ze betekenden, van uit methodologies oogpunt beschouwd, een ernstige depressie van de kronieken, een ondermijning van de grondslag, waarop het hele gebouw der Friese geschiedschrijving rustte; want al wisten velen nog zoo goed de waarde van een „charter" te schatten, „philochronicae" zijn deze geschiedbeoefenaars alle. Een uitzondering (maar deze dateert ook al uit het begin der 19de eeuw, toen Kluit misschien nog invloed had) moet ik maken voor J. F. M. Herbell, evenals Binkes rechter te Sneek, aan wie de voortzetting van Schwartzenberg's Charterboek was opgedragen. Deze schreef, ten geleide van een geleend ex. van Worp van Thabor's Kroniek, de 28ste Sept. 1802 aan prof. Cras: „Zo weinig ik anders met chronykschrijvers op heb, zo moet ik echter bekennen, dat Worperus zich niet weinig boven zijne medemakkers verheft en voor de friesche historie van veel belang is." Dat die kroniekenverering steun vond in de letterkundige romantiek, en dus door schrijvers als Van Lennep gevoed werd, acht ik slechts een ongelukkige bijkomstigheid.

1) Bibl. der Nederl. Geschiedschrijving, Inleiding, en I, 1ste st. bl. 9, vv., 2de st. bl. 223. vv.

2) De Vrije Fries, bl. 4 en 5, noot.

Welk een tegenstelling tussen deze verouderde dilettantise geschiedkunde in Friesland en de magistrale ontwikkeling van historiografie in Holland onder Groen, Bakhuizen en Fruin. Bolhuis van Zeeburgh verschijnt ons bijna als een Willebrord of Bonifacius, naar Friesland gezonden door de grote meester, om de oude afgodsbeelden van hun voetstuk te werpen....

Het zou een grote dwaling zijn, deze Friezen van de wetenschappelijke kring nu maar voor onnozele bewonderaars van grond- en zinneloze fabelverhalen te beschouwen.

Er waren mannen van veel geleerdheid onder, die te gelegener tijd ook wel kritiek wisten te oefenen en soms lang niet mals, en met hun logica was het volkomen in orde.

Als echter ergens mocht blijken, hoe zeer krachtige gevoelens, die opwellen uit het diepste wezen van individu en gemeenschap, bepalend werken kunnen op de praemissen der wetenschap, ja de methodologie volkomen beheersen, dan is het hier. Hadden de kronieken de primaire stamgevoelens der Friezen tot uiting gebracht en gekoesterd, dat stamgevoel beschermde op zijn beurt de kronieken en beheerste de richting en de methode van het histories denken, en ik zou haast zeggen het grammaticale, en in elk geval het litteraire denken, evenzeer.

Dit litteraire denken komt in het Friesch Genootschap maar weinig tot uiting. Het middelpunt van het Fries als voertuig van gevoel en gedachte is het, weinige jaren na het Friesch Genootschap (in 1844) opgerichte Selscip for Fryske tael- en scriftenkennisse. Daar wordt Fries gesproken en geschreven, in het Genootschap daarentegen is het Nederlands de gemeenschapstaal; schoon ook daar Fries wordt gedacht.

Bij het Friesch Genootschap nu vond een bepaalde tak van de Friese taalkunde zijn eigenaardige bescherming en beoefening, nl. het Oudfries.

Dit ligt in den aard der zaak. Mocht het Selscip zich nog bevoegd achten voor een Friese spraakkunst (Colmjon 1864) en een „Fryske Boekstavering" (1879), het Oudfries als oude taalvorm, die historise en vergelijkende taalstudie vorderde, waarin bovendien zoo goed als uitsluitend rechtskundige, d.i. van ons standpunt rechtshistorise onderwerpen behandeld werden, moest een onderkomen vinden bij de gestudeerden, de histories onderlegden, en dat waren

in het algemeen de leden van het Selscip niet. Al ligt het niet op mijn weg, het Friezisme in zijn meer populaire uitingen en voortbrengselen na te gaan, toch zullen we — indirect in verband met het O. L. B. — er later een vingerwijzing naar moeten doen. Daarom is het goed, hier te constateeren, dat het Selscip, — en met meer recht en minder nadeel, wijl minder door objectief-wetenschappelijke verplichtingen belemmerd — door dezelfde geest beheerst werd als het Genootschap.

Stond nu ook al de studie van het Oudfries, evenals die der geschiedenis, onder de invloed van die richtinggevende stamgevoelens? Het mag zonderling klinken, maar het antwoord kan niet anders luiden dan: stellig! zelfs in zeer sterke mate, zoo mogelijk nog meer ten nadele van de wetenschap, die men meende te dienen, dan op 't terrein der historie. De aandrift tot de beoefening van het Oudfries kwam al aanstonds voort uit stamtrots. [1]) Zij moest dienen om de voortreffelijke oudheid van het Friese volk te schoren; in verband daarmee hield een monopolistise geest de vreemdelingen — tenzij ze zich volkomen aan het Friese ideaal aanpasten, of er zich althans aan dienstbaar maakten, buiten de deur.

Het Oudfries — zoo scheen het — was voor de Friezen weggelegd; om het volkomen te verstaan, moest men het Nieuwfries machtig zijn.

Men vatte dit nu niet op in de beperkte juistheid, die ook de huidige wetenschap erkent, neen, er werd veel algemener en volstrekter betekenis aan gehecht. Kennen ook nog heden niet sommige, niet-filologies geschoolde Friezen zich ten opzichte van het Oudfries meer of minstens evenveel gezag toe dan uitlandse taalhistorici?

Ook wil ik niet beweren, dat men contact met buitenlanders afsneed. Volstrekt niet, maar uit de voorkeur, die men aan den dag legde, kwam de grondgedachte steeds weer naar boven: men zocht meer naar stam- dan naar taalverwantschap. Men oriënteerde zich aanvankelijk bij voorkeur naar het Noorden (zoo de Haan Hettema, deels om taal-, deels om oudheidkundige en mythologise redenen), waartoe men zich om de blijkbaar hoge oudheid van de Noordse cultuur aangetrokken gevoelde, en naar 't Westen, naar

1) In Duitsland stonden de germanistise wetenschappen, gelijk ook elders de studie van de oude cultuur, onder de invloed van de romantiek.

Engeland, waar een John Bowring de Fries-Angelsaksise betrekkingen poogde te cultiveren; hij was de vriend van ds. R. Posthumus, die een Shakespeare-vertaling leverde, en van Ds. J. H. Halbertsma, die o.a. een voorrede schreef bij Bosworth's Anglo-Saxon dictionnary. Is het wonder, dat men zelfs in deze kringen moeilijk van de Hengist- en Horsa-sagen afstand kon doen? In het beste geval kwam men op deze wijze niet boven dialectvergelijking uit, waarvoor men toch ook nog de eigenlijke basis miste.

Zoo was en bleef het Oudfries in zekeren zin een nationaal heiligdom, en dat in een tijd, dat in het Oosten de Germanistise taalwetenschap, in 't bizonder als onderdeel van de Indo-Germaanse filologie, reeds belangrijke triomfen behaald had en zich op nog grotere overwinningen voorbereidde.

Deze niet ruime opvatting is de wetenschappelijke beoefening van het Oudfries ten onzent niet ten goede gekomen. De Friezen, die zich terecht verweerden tegen de oudere school der Nederlandse taalgeleerden, welke het Fries als een dialect (van het Nederlands) beschouwden, lieten feitelijk aan de Duitsers (von Richthofen, Siebs e. a.) de eer, het Fries als een belangrijke Germaanse taaltak, de Friese wetten als een rijkvloeiende bron voor de kennis van het Oud-Germaanse recht te ontdekken. Zoo hebben zij het aan zich zich zelf te wijten gehad, dat niet reeds voor lang een leerstoel voor Friese taal, recht, geschied- en oudheidkunde aan een onzer Universiteiten is opgericht.

In een tijd, toen zich reeds lang een historise beschouwing van de taal had baan gebroken, toen het woord klankgeschiedenis betekenis begon te krijgen, klemde men zich in Friesland vast aan een stereotype opvatting van de Friese taal, en meer of minder bewust en openlijk werd het inzicht gehuldigd, dat het tegenwoordige Fries hetzelfde was, als dat van voor acht, misschien van voor twintig eeuwen. De afwijkingen, die men noodwendig moest constateren, werden ten dele verklaard als gevolg van verbastering door vreemde invloed. Voor 't grootste deel waren ze echter toe te schrijven aan een steeds verder gaande corruptie van de *spelwijze*! Men meende, dat de taal zelf vrijwel gelijk gebleven was en dat men zooveel mogelijk terug moest naar de spelling van de oude Friese wetten, met uitzuivering van al het „bastere skaei." Omgekeerd achtte men zich gerechtigd op de taal

der oude wetten de uitspraak van het Nieuwfries toepasselijk te verklaren.

Om niet van overdrijving beschuldigd te worden, moet ik een aanhaling doen uit de eerste jaargang van het tijdschrift Iduna, dat aanvankelijk anoniem, doch onder patronaat van het Selscip, uitgegeven werd als Frysce rym end onrym, om „teltsjes, rymkes, sankjes en sa foärthinne, ien en oar grymmank" onder de „liawe lansliude" te brengen [1]), dat dus een populaire strekking had, die er dan ook dik op ligt. Op bl. 39 wordt een „Prówe fon aldfryske boekstawring end útspraek" gegeven, door naast elkaar te doen drukken: in de 1ste kolom de Tien Geboden in 't Oudfries en in de twede de uitspraak, in dezer voege:

Thet Fiarde Bédwird.	Det Fjid Biedwud.
Thenza tha Sabbath dié, thettû tham wie: Sex dêga scilstû arbèda and ol thín wirk dwá. Men thí saunda dei is thí Sabbath Drochtenis thinis Gôdes; then scilstû nen wirk ne dwá, thû, ner thín sùnu, ner thín dochter, ner thín ésna, ner thín thianstmêged, ner thín fiá, ner thín frámeda, ther is ân thíne porta.	Tinsje dæ Sabbath-dei, dettou dem wye: Sex daege silstou arbeide en al dyn wurk dwaa. Men dy saonde dei is dy Sabbath Drochtins dinis Gods; den silstou nin wurk ne dwaa, dou, ner dyn soane, ner dyn dochtir, ner dyn eesne, ner dyn tsjinstmaegd, ner dyn fjea, ner dyn frjemde, der is oan dyn poätte.

Men geve wel acht: de twede kolom is geen vertaling (in 't Nieuwfries) van de eerste kolom, maar een omschrijving van de uitspraak, zooveel mogelijk met behulp van 't Nfr. En de neiging bestond, om die woorden en uitgangen uit het Ofr., welke zich op deze wijze niet lieten assimileren, over te nemen. Ik wijs b.v. op de het Nfr. vreemde woorden als ma (i. p. v. men), sjea (i. p. v. sjen), men (i. p. v. mar, Ndl. maar), welke al in de eerste regels van de redactionele inleiding op bovenstaande „Prówe" te vinden zijn, om nog te zwijgen van het zelfs in dit systeem overbodige overnemen van combinaties als ynnath (Nfr. yn it), ynna (Nfr. yn 'e), oppa (Nfr. op 'e).

1) Iduna, 1ste jaargang (1845), Voorbericht.

Verder zij er op gewezen, dat de tekens in de 1ste kolom niet op de woorden behoren, maar uitspraaktekens zijn (geen accenten), door de uitgever der Prówe er boven geplaatst. De verklaring van de redactie komt hierop neer:

1. á klinkt òf als a in Ndl. maken, òf bijna als ee in heer (!) Ofr. dád, Nfr. dea (Ndl. dood).
2. â als ao in 't Franse paon (een nasaal nota bene). Ofr. dâf, Nfr. doaf (Ndl. doof).
3. ô net als â! Ofr. fôle, Nfr. foale (Ndl. veulen).
4. ê als æ. Ofr. gled, Nfr. glêd (Ndl. glad).
5. ú als uu of als oe, ù als oo in zoon (!) û als ou (!)

Een klankweergevings-systeem dus, dat geheel gericht was op de uitspraak der klanken in het Nieuwfries.

Maar genoeg, om de strekking te doen uitkomen en... de gevolgen. Het aangehaalde komt niet uit de kringen van degenen, die terecht of ten onrechte, aanspraak op de naam taalgeleerde maakten, maar uit de twede hand. Het werd doorgegeven naar het platteland. Het werkte als vergift, „wetenschappelijk" vergift. Onbegrepen als zij bleef (en wie zou de raadsels kunnen begrijpen?) werkte deze archaïsatie van de spelling opvattingen in de hand, die, inwerkend op de jeugd, in haar reactie de wetenschap lange jaren zouden schaden. Van grammaticaal standpunt was de renaissance van het Fries in de 1ste helft der 19de eeuw niet verjongend en vernieuwend, maar bepaald reactionair. Voor een genetise opvatting was bij zoodanige gezindheid geen plaats; de moderne taalwetenschap stuitte er op onvermurwbare frisiomanie, die slechts een zich vergeten in de oudheid wilde. Men zou, in plaats van historise grammatica en klankhistorie, hier wellicht nog hebben kunnen spreken van historise orthografie, als men ook op dit gebied het begrip ontwikkeling niet zoo volkomen had uitgesloten.

Is het wonder, dat een geslacht, dat zoo werd opgevoed, in de taal van het O. L. B. niet anders dan een spelvariatie zag van de taal der Friese wetten; dat men de taal van het heden niet onmiddellijk herkende onder het ouderwets-schijnende gewaad? Fries was immers Fries!

B. VERTEGENWOORDIGERS DER FRIESE WETENSCHAP.

Wanneer we nu, na op geschied- en taalkundig gebied de verderfelijke doorwerking van deze frisiomanie in algemene trekken te hebben aangewezen, er toe overgaan, de voornaamste en invloedrijkste dragers van de Friese wetenschap, gelijk wij hier met volle recht en in de meest praegnante zin wel mogen zeggen, in hun werk gade te slaan, dan kunnen we, de volgorde van historie en taalkunde omkerende, het best beginnen met de meest representatieve figuur op het gebied der laatstgenoemde wetenschap, Jhr. Mr. Montanus de Haan Hettema [1]), niet alleen om directe aansluiting bij hetgeen voorafging te krijgen, maar ook, omdat hij het meest volkomen type is van de geleerde frisiomanie in het algemeen. Hij is a. h. w. de belichaming van de Oudfriese taalstudie in Friesland, zijn gebied, dat hij met hartstocht verdedigde en beheerste. Zijn geest, machtig of niet, doordrong de Friese taalwetenschap, zij het ook niet geheel onbetwist en zonder tegenspraak.

Aan de historise studie, uit den aard der zaak meer toegankelijk en ook aantrekkelijker, nemen tal van personen deel; deze groep zullen we daarna in zijn werkzaamheid gadeslaan.

Wanneer de Haan Hettema de man geweest is van een Friese taalwetenschap, zooals die in het voorgaande hoofdstuk in algemene trekken geschetst is, dan zal niemand zich er eigenlijk over kunnen verwonderen, dat hij, die zich een halve eeuw met een ijver, de zaak ten volle waard, als het geen blinde ijver geweest was, aan de Friese cultuur gewijd had, in 1871, van de hoogte van zijn gezag, kon verklaren, dat het Oera-Linda-Boek geschreven was in een taal, die zuiverder Oudfries was dan dat der Wetten.

Zou het O. L. B. voor dezulken niet juist geschreven zijn? Om het volkomen failliet der Friese taalwetenschap uit te spreken?

Al kan niet gezegd worden, dat de Haan Hettema zijn stempel gedrukt heeft op de hele periode, die sedert het herstel onzer onafhankelijkheid, sedert de Gysbert Japicxs-feesten van 1823, die

1) Jonker Monte, zooals Johan Winkler hem, ondanks zich zelf, vertrouwelijk en bewonderend noemt.

het uitgangspunt van de opleving van het nationaliteitsbewustzijn der Friezen vormen, een man van gezag is hij altijd geweest, ook op het gebied der oudheidkunde, in veler ogen zelfs een soort van laatste instantie. Ten dele is dit zeker daaraan toe te schrijven, dat hij, die lid was van onderscheidene, ook buitenlandse geleerde genootschappen, hoe langer hoe meer op een eenzame post kwam te staan, daar de omstandigheden en zijn karakter hem niet veroorloofden, op den duur met de kringen van het Genootschap samen te werken. In 1854 had hij al met Dr. J. G. Ottema afgerekend, toen hij in een brochure: Het meer Flevum en het eiland Flevo, of blikken in de oude geschiedenis van Friesland [1]), de beslissing meende te geven in een kwestie, die vooral in het 4de deel van De Vrije Fries de geesten bezig gehouden had, welk geschrift Ottema met een contra-brochure beantwoordde: Het meer Flevo en de Middelzee, of blikken op de wartaal van Jhr. M. de Haan Hettema. Reeds in 1850 had Mr. J. H. Beucker Andreae hem publiekelijk zijn geharrewar en de uitvallen verweten, waaraan hij zich al 20 jaar, schier tegen allen, die hetzelfde vak beoefenden, schuldig gemaakt had; waarbij hij niemand gespaard had en met „ongeloofelijke hardheid" te werk gegaan was.

Veelomvattend mocht zijn kennis zijn, aldus zijn criticus, iedereen was overtuigd, dat alles verward in zijn hoofd door en op elkaar gestapeld lag. [2]) — Alles behalve vleiend, en toch! de feiten spreken te sterk. Mocht op den duur het Genootschap hem laten schieten, het Selscip, een Harmen Sytstra, een T. R. Dykstra, buigen voor zijn gezag. We moeten dit wel bedenken, als wij hem door W. Eekhoff in zijn herdenkingsrede van 1877 aldus horen verloochenen: „Welke herinneringen wekt die naam bij u op? (De Haan Hettema). Allereerst een gevoel van medelijden, dat een man van zulk een grooten, doch zonderlingen geest, zich zonder genoegzame voorbereiding op een vak wierp, waarin hij onvermoeid arbeidde; waarin hij zoo vele werken en verbeterde uitgaven van oude Friesche wetten en landregten in het ligt gaf; dat zulk een man, uit ingenomenheid met zich zelven en eigene

1) In dit geschriftje wordt Ottema, blijkbaar opzettelijk, niet anders aangeduid dan als dr. O.

2) Leeuwarder Courant van 19 Nov. 1850.

vreemde begrippen, bijna allen, die met hem in gevoelen verschilden, van zich afstootte, eerst mij, toen Van Leeuwen, daarna Van Halmael en eindelijk ook ons genootschap, dat aan zijne zucht om uit te geven zoo groote offers had gebragt. Een barre strijd is er toen gevoerd, door zijn strijdlust opgewekt. Toen ik hem na een 22-jarige verwijdering weder de hand bood, nam hij die aan; doch hoe was hij bekoeld en verouderd, — hij, levende als een kluizenaar, van bijna allen verlaten. Toch werkte hij maar door, en mogt hij nog de uitgave van zijn Friesch Idioticon beleven, dat echter veler verwachting onbevredigd liet..." [1])

Zijn kluizenaarschap, zijn onverdroten ijver en zijn felle overtuiging hebben tijdens zijn leven zijn gezag in stand gehouden. Men sprak van „wartaal." Hoevelen zijn later niet Ottema's Oera-Linda-geschriften als gebazel en wartaal voorgekomen? Dat in Hettema's breuk met de Genootschapsmannen niet aan principiëel verschil van wetenschappelijk inzicht gedacht moet worden, blijkt reeds uit 't gemis van elke afgrenzing, en ook wel hieruit, dat zich reeds aan het begin van zijn wetenschappelijke loopbaan deze bittere verhouding begon af te tekenen. In 1832 verscheen van de hand van Mr. M. Hettema, lid van de Ridderschap van Friesland, gewoon lid van het Koninklijk Genootschap van Noordsche Oudheidkunde te Kopenhagen, van de Mij. der Ned. Letterkunde te Leiden en van het Groninger Genootschap pro excolendo jure patrio, enz. — aldus vinden wij de kwaliteiten van de schrijver op het titelblad vermeld — een vertaling van de Friese „Spraakleer" van de beroemde filoloog Rasmus Christiaan Rask. In zijn polemise Voorrede vaart Hettema reeds uit tegen zijn gewestgenoten, in 't bizonder tegen het Friesch Genootschap, om de weinige aanmoediging, die hij bij zijn pogen toenmaals ontving. „Nimmer heeft men zich verledigd, om, even als vele kleine stukjes in de Friesche taal, waarvan in het Mengelwerk der Friesche Courant telkens zooveel ophef is gemaakt, ook iets van de mijne te zeggen. Ik konde en wilde zulks wel toeschrijven aan de weinige waarde mijner werken; maar dan vraag ik tevens: was het Emsiger Landrecht, op zichzelf beschouwd, der vermelding niet waardig? Moet ik dit toeschrijven aan vooroordeel tegen alwat echt en

1) Verslag der Handelingen van het Friesch Genootschap, 1877, bl. 72.

aanneming van alwat verhollandscht Friesch is? Zulks kan ik van de leden van het Genootschap niet verwachten; zij zitten toch niet zoo onder de plak van Gysbert, als onze schoolmeesters en pennelikkers onder dien van Siegenbeek?" [1])

Het schijnt mij toe, dat Hettema toen niet geheel ongelijk had. En van wetenschappelijk standpunt beschouwd, mocht men het wel als een veelbelovend verschijnsel aanmerken, dat reeds in 1830 een uitgave verschenen was van het Emsiger Landrecht, twee jaren later gevolgd door de vertaling van een wetenschappelijke spraakkunst van het Oudfries, van niemand minder dan Rask, de taalgeleerde, wiens naam al te zeer van die van Grimm heeft geleden. Was het toeval? was het een gelukkige greep geweest? In hetzelfde jaar deed hij nog een Proeve van een Friesch-Nederlandsch Woordenboek, met een „Schets van de Friesche taal," het licht zien. En toen volgden de landrechten elkaar op: In 1834 en '35 had hij het Westerlauwerse Landrecht met de Upstalboomse Wetten in 3 delen uitgegeven onder de titel Jurisprudentia frisica; in 1841 verscheen dat van Fivelgoo en Oldambt, nadat Hettema kort te voren rechter-commissaris te Leeuwarden geworden was. Bovendien deed hij verschijnen: Verslag van onze reis naar Sagelterland, Franeker, 1836, welke reis hij in vereniging met Ds. R. Posthumus, die zich in De Vrije Fries hoofdzakelijk als lexicograaf had doen kennen, ondernomen had.

Toch heeft de vrucht van al die ijver niet gegeven, wat de knop beloofde. Het beginsel des kwaads school in de drijfveren.

In 1840 verscheen de beroemde uitgave van Von Richthofen: Friesische Rechtsquellen en een Altfriesiches Wörterbuch, een gebeurtenis, die hier met blijde instemming begroet had moeten worden. Maar het was midden onder Hettema's duiven geschoten. Tevergeefs zoekt men in De Vrije Fries, die begon onder redactie van J. van Leeuwen, Mr. A. Telting en Hettema, in 1836, naar een grondige of niet grondige beoordeling, bespreking van of verhandeling over deze baanbrekende uitgave, al blijkt zijdelings, b.v. uit een verslag van Mr. U. A. Everts, in De Vrije Fries II, dat het wel degelijk de aandacht getrokken

1) Friesche Spraakleer, Voorrede, bl. V.

had. Zelfs had de redacteur Telting, in een noot bij een artikel van zijn hand, dat Hettema's instemming niet had, zich een blijde begroetenis veroorloofd. Zonder twijfel zien we in dit negeren van het belangrijke werk de hand van Hettema, die in Von Richthofen, een, vermoedelijk niet bevoegd, in elk geval ongewenst mededinger zag, i. p. v. een medewerker. Wat Von Richthofen mededeelt over zijn ontvangst hier in Friesland, toen hij op zoek was naar handschriften, en in 't bizonder naar die, welke hij tenslotte bij Hettema vond, bevestigt dit vermoeden [1]), evenals Hettema's latere uitgaven van reeds door Von Richthofen in 't licht gegeven bronnen.

Scherp zien we hier weer tot uiting komen het boven aangewezen verschil in waardering tussen vreemde en inheemse beoefening van het Fries. Zeker, ook Von Richthofen werd door romanties-nationalistise tendenzen geleid, maar zijn vaderland was ruimer, en als leerling van Grimm plaatste hij de Friese taal, waar ze behoorde, te midden van die der andere Germaanse stammen, op hun gemeenschappelijke bodem. Het Fries werd met de Friese rechtshistorie getrokken in de kring van de Germanistiek en deelde, zij het misschien ook niet in dezelfde mate als de andere dialecten, in de reusachtige vorderingen, die de taalwetenschap sedert die tijd maakte. Voor Von Richthofen vormden de Friese wetten bovendien een materiaal, dat verwerkt diende te worden, gelijk hij gedaan heeft in zijn Friesische Rechtsgeschichte.

En Hettema? In de Voorrede van zijn in 1841 (met vertaling) verschenen Fivelingoër en Oldampster Landregt, dat op het titelblad bovenaan de veelzeggende jaartallen 1400—1841 voert, noemt hij Von Richthofen slechts, om aan te geven, wat er aan diens uitgave ontbreekt. Door wiens toedoen? Hij eindigt die Voorrede met een aanspraak tot de Friezen, waarin hij verklaart, dat hij en enige andere mannen dit en dergelijk werk hebben ondernomen tot luister van de „provincie" (!) Behoef ik te zeggen, dat de vor-

1) Een mscr., dat Hettema van P. Wierdsma voor een uitgave ter leen had werd Von Richthofen maar vluchtig getoond. Een ander mscr. van Wierdsma mocht hij 24 uren houden, zoodat hij er de hele nacht aan besteden moest, om de nodige uittreksels te maken. Zie Von Richthofen's Inleiding op de Rechtsquellen, bl. XIX en XXIII van de Inhoud.

deringen van de taalwetenschap voor Hettema en voor de beoefening van het Fries zoo goed als verloren gingen? Dit werd zeer in de hand gewerkt door de omstandigheid, dat uit de taalperiode, die aan het Middel-Nederlands voorafging, uiterst weinig overgebleven was, zoodat er voor de Nederlandse taalgeleerden van die tijd, voortgekomen uit de klassieke filologie, al te weinig aanleiding bestond, het onderzoek hoger op te beginnen. Ook Verwijs heeft de gevolgen van deze stand der Nederlandse taalwetenschap ondervonden. Maar hij voelde de leemte en heeft die zijn leven lang betreurd.

Niet alzoo Hettema. Van taalhistorie had hij geen begrip. Hij zwoer op zijn spraakleervertaling. Het was geen knop geweest, die tot bloem ontlook. Hij had het gevònden. En zijn volgelingen spraken vol ontzag: Hij heeft het gezegd.

We mogen echter niet verzwijgen, dat er althans één geweest is in de kring der Friezen, die begreep, dat men op den duur niet bij Rask kon blijven staan en die ook besefte, dat Hettema's leiding niet onfeilbaar was. Wanneer men de verhandeling van Mr. A. Telting leest over de Grammatische beoefening van de Friesche taal [1]), dan moet men betreuren, dat er van hem niet wat meer invloed uitgegaan is. Telting, die als goed Fries het Fries ook niet van de vreemdeling leren wilde, stelde daarnaast de plicht, dat men de Friezen dan ook niet moest noodzaken, hun toevlucht buitenslands te nemen.

Hij bepleitte nauwkeurig onderzoek en verzameling van alle materiaal, zonder vooraf een systeem op te stellen, om vervolgens het verzamelde te vergelijken en te rangschikken. „Wij zouden met het bepaalde doel, om bouwstoffen tot een grammatica te verzamelen, moeten lezen alle taaloorkonden, die nog voorhanden zijn, te beginnen met het oudste; uit elk afzonderlijk moesten wij alles opteekenen, wat tot de verbuiging der naam- en werkwoorden en voornaamwoorden, tot het regimen der voorzetsels, en wat dies meer zij, betrekking heeft; die lezing zou ons tevens in de gelegenheid stellen, om allerlei grammaticale bijzonderheden op te merken en op te teekenen; de aanteekeningen, uit ieder afzonderlijk werk genomen, moesten afzonderlijk gehouden en geenszins met

1) De Vrije Fries, III, bl. 158.

die uit een ander werk vermengd worden, ten einde niet in het gevaar te geraken, van misschien verschillende dialecten, die zeker reeds zeer vroeg bestaan hebben, ondereen te mengen." [1])

Daar wilde hij de beste krachten van het Friesch Genootschap vóór spannen.

Het mocht niet baten.

Hettema, door Telting op de vingers getikt, omdat hij, zonder nauwkeurig zijn toevoegingen aan te geven, Rask's Spraakleer, „vermeerderd en verbeterd" had [2]), welke aanmerking Telting niet, ondanks verzoek van Hettema, zijn mede-redacteur, had willen terugnemen, moest zich nu wel even verdedigen. Hij verklaarde, dat zijn vertaling (ook door de medewerking van Rask zelf) de voorkeur verdiende boven de oorspronkelijke Deense uitgave. Hettema behield het veld. Hoe meer de tijd vorderde, hoe uitgebreider het gebied der Germaanse taalwetenschap werd, des te meer verloor het taalkundig dilettantisme, dat in Friesland de leiding had, met haar het contact. De historise grammatica, de dialectografie, door Telting gewenst, bleven achterwege. Duitsers zouden ook dàt werk moeten doen, omdat de Nederlandse Germanistiek zich nog niet tot een peil opgeheven had, dat aan haar die taak kon worden opgelegd.

Sedert dien heeft men wel heel wat aan „afleidkunde" gedaan, maar zonder voldoende basis. De grammatica heeft zich verschrompeld tot een grammatica van het jongere Fries. Met behulp van de voorhanden lexicologise middelen, van de vertalingen, die Hettema naast zijn teksten had laten drukken, was het zoo moeilijk niet, het Oudfries der wetten zoo tamelijk te verstaan, — en met averechtse toepassing van de door Dr. J. H. Halbertsma verkondigde beginselen betreffende de verhouding tussen taal en spelling [3]) (het voortreffelijke opstelletje gaf de stelling, dat elke spelwijze slechts bij benadering juist is, dat één schrijfwijze verschillende uitspraken kan voorstellen), kon men er toe komen, de spelling der Friese wetten voor de bestaande en, naar men meende,

1) Aldaar, bl. 189.
2) Telting haalt dan ook steeds de nauwkeuriger Hoogduitse vertaling door Buss aan.
3) Frysk Jierboekje, 1834, bl. 44, vv.

eeuwen bestaan hebbende uitspraak, van het Nieuwfries, over te nemen.

Zie hier de „wetenschappelijke" haard, in welks straling wij de volksschrijvers zich zagen koesteren.

Keurde Telting Halbertsma's Friese spelregeling, de practise toepassing van diens beginselen niet geheel goed, omdat zij feitelijk de Nederlandse spelwijze tot basis genomen had, Hettema's minachting voor Gysbert's spelling berustte uiterlijk op soortgelijke waarneming. Gysbert Japicxs had zijn spelling nl. gebaseerd op die van het 17de-eeuwse Hollands. Scheen dit Hettema een crimen laesae majestatis, Telting had andere gronden voor zijn oordeel gehad. Hij meende de klanken van het Fries beter te kunnen weergeven door Deense spelmiddelen, verschilde alzo niet principiëel van Halbertsma; wel echter in de practise toepassing. De uitspraak van de levende taal wilden zij tot grondslag nemen, zonder dodende spelling-dogmatiek, dus ook zonder de uitspraak te laten regelen door de schrijfwijze. Telting verklaart uitdrukkelijk, dat hij voor het Nieuwfries net zoo min de schrijfwijze van het Emsiger Landrecht en van het Asega-boek wenst, als hij 't Nederlands zou willen spellen naar Maerlant, Stoke of Jan van Heelu. [1]) Maar Hettema wilde juist, wat Telting verwierp: een would-be historise spelling. En, ofschoon het dus niet aan betere inzichten ontbrak, de Haan Hettema won het. Ook van Halbertsma, wiens haat jegens Siegenbeek op zoo heel andere gronden berustte dan de zijne. Hij won het, omdat het bij hem en zijn volgelingen geen kwestie van spelling alleen was, of van taal, of van wetenschap, maar uitsluitend van Fries nationalisme.

Welke gevolgen dit had voor de klankopvatting van het Oudfries, hebben we gezien. In de 2de jaargang van Iduna zien we de keerzijde van die valse begrippen. Daar wordt als „Prówe fon aldfryske boekstawering (= spelling) psalm 33, in de berijming van Salverda, gewoon weergegeven in de spelling van het Asega-boek!! [2])

En nu gaf Iduna elk jaar ongeveer haar „verplichte" bijdrage in Aldfryske boekstoyinge, waarbij het aan onwillekeurige pogingen, om vrij in de taal (= spelling!) van het Asega-boek te schrijven — een vereniging dus van de beide gesignaleerde pro-

1) De Vrije Fries, III, bl. 186.
2) Iduna, jg. II, bl. 129.

cédé's: jonge taal, jonge uitspraak, oude schrijfwijze, en: oude taal, oude schrijfwijze, nieuwe uitspraak — niet ontbrak, getuige reeds de bewerking van de Sage der Twee Koningskinderen [1]), waarbij de redactie, niet uit de rol vallend, in een noot aantekent: „Thisse sêge... líkath hél ald and én ména eindom fon ol tha germaniska thiade to wesande. In wrscáta Tiuska tunga fint ma ther-ûr lédar. Wi hebbath hír én ald léd, ther tha Astfrísa jeta biwarradon, sa nei as ús dwánlik was, uppa fót folgad." [2])

Het is van belang op te merken, dat men, blijkens gebruik van „wrscáta" en „dwánlik" (in v. Richthofen's Wdb. niet voorkomend) er evenmin voor terugschrok, Nieuwfriese woorden (forskate, dwaenlyk) onder de huif van de universeel-Friese spelling te plaatsen (naar ons begrip: in 't Ofr. binnen te smokkelen), als men er tegen opzag, Ofr. woorden onder spellingvlag in moderne teksten te brengen.

In de geest van deze mensen, waren onder de uiterlijke verschijningsvorm van de spelling, de vroegere en latere perioden der taal volkomen geassimileerd. Zijn de bewuste „Proeven" wellicht niet alle van de Haan Hettema, dat hij als de meester erkend werd, blijkt uit het lange drieledige motto, aan Hettema's Voorrede op Rask ontleend [3]), dat geplaatst is boven een opstelletje „Us spelling" [4]), waarin duidelijk te kennen gegeven wordt, dat het de bedoeling is, de Iduna-lezers stap voor stap vertrouwd te maken met de „oudere spelwijze." Weg met alle gemakzucht! „End sa scille da Friezen mei God en mei foriende kreften hiar spraek noch ien kear to hir alde glorie tobec bringe, end, suwere fon freamde ynmengsels, untdien fon falske formen, oppa neiteam oergean lete kenne." Ondanks Halbertsma (1834), ondanks Telting (1840), zien we hier (1845) de Haan Hettema koning kraaien, en gevolgd worden door die half geletterden, welke buiten de kringen van 't Genootschap, werkelijk Fries schreven. Autos

1) Iduna, jg.. I, bl. 124.
2) Vertaling: Deze sage schijnt heel oud en een gemeenschappelijk bezit (eigendom) van al de Germaanse volken te zijn. In verscheidene Duitse dialecten vindt men er liederen over. Wij hebben hier een oud lied, dat de Oost-Friezen bewaarden, zoo na als ons doenlijk was, op de voet gevolgd.
3) Voorrede op Rask, Friesche Spraakleer, bl. VII, XXXVII en XXXIV.
4) Iduna, jg. I, bl. 84.

efa![1]) Niet slechts in theorie! Want hij had het meest luisterrijke voorbeeld gegeven door in De Vrije Fries, het wetenschappelijk blad, Horatii Epodon lib. carm. 2, het bekende Beatus ille qui procul negotiis in het Oudfries „over te brengen."[2])

„Ja! selich is thi mon, ther mith sin' aina hondem
Lik Friso's tam, thet wrwralde thiad,
Sin egin ethel erth in frya Fresna londem;
Nen Scelta nawt, nen Gref nen tiand'ne biad'th,

enz., welk stuk door Mr. Arend van Halmael Jr.[3]) vervolgens metries in het Nederlands werd vertaald.[4]) Had Hettema zich veroorloofd en kans gezien, het loflied op het geluk des gerusten landmans in de mond van de woekeraar, in te leiden met een vurige vrijheidskreet (Had hij in de „prisca gens mortalium" niet onmiddellijk „Friso's team" herkend, en begrepen, dat het „solutus omni fenore," slechts behoorde te slaan op de cijns-vrijdom van schout of graaf?). Van Halmael had het niet gewaagd, deze Friezen door Hollanders te vervangen!

Ik wees reeds op Hettema's Voorrede op Rask, een stuk van 37 bladzijden, merkwaardig genoeg voor de inzichten van deze provincialist tot het uiterste. Als hij opkomt tegen de verhollandsing van het Fries, heet het: „Ik weet, ik sta bijna geheel alleen en zal misschien ook voor den tijdgeest moeten onderdoen. Doch neen, laat al wat geleerd, half en quasi geleerd is, mij aanvallen; ik zal nochtans, gelijk een oude eik, mij tegen al de stormen manmoedig verzetten; opdat, wanneer nu al eens de eik onderdrukt wordt, gene schaduw meer biedt, en ontworteld daar ter neder ligt, men nog altijd zal kunnen zeggen: het was een eik."[5]) Hettema's stem zal dan alleen gehoord worden op het platteland van Friesland en Sagelterland en bij de Noord-Friezen. Hoeveel is er niet ontaard in de landen van Ostende tot Weser!

1) Hij heeft het gezegd! Aan de leerlingen van Pythagoras toegeschreven.
2) De Vrije Fries, I, bl. 296.
3) Van Halmael was een Hollander, Amsterdammer van geboorte.
4) Diens „vertaling" luidde aldus:

Welzalig, die zich wacht van stad en hof te naderen,
Die als een zoon der oude Friezen leeft,
Zijn eigen erfdeel ploegt met de ossen zijner vaderen,
En geenen Schout, geen Graaf, hun tienden geeft.

5) Friesche Spraakleer, Voorrede, bl. VII.

Maar — en nu komt het onverwachte, een verblijdend optimisme — er zijn loten uit de oude stam geschoten, die rijke vrucht gegeven hebben: „Is het niet het trotsche Engeland, het zich meer en meer door bevolking uitbreidende Noord-Amerika, waar wij onze taal noch in ene veranderde uitspraak horen? En willen zij eenmaal trotsch op hun taal zijn, dan moeten zij de Friesche hare moeder noemen." [1]) De schrijver zal bewijzen, dat het Fries in oudheid en belangrijkheid voor geen der Germaanse talen, zelfs niet voor het IJslands, behoeft onder te doen.

Het Oud-Fries en het Oud-Saksies hebben ongetwijfeld in uitspraak weinig verschild. Hadden wij nog het oude runenschrift, beide talen zouden stellig hetzelfde beeld te zien geven en gelijk gesproken moeten worden. „De latere letteren.... hebben hier in den uiterlijken vorm vele veranderingen te weeg gebracht, grotendeels ook door de aanraking met andere volken ontstaan. Zo vinden wij in het Oud-Saksisch de zucht, om door opeenhoping van letteren de spreektaal aan anderen duidelijker te maken; in de Islandsche en haar verwante talen ontdekken wij wederom ene overhelling naar de Lettische, Slavische en Finnische..." [2])

Wat we hier zien, is hetzelfde procédé, dat het oudste en het jongste Fries assimileerde of nivelleerde in naam van één zaligmakende spelwijze, in een andere toepassing. Wat eerst in de diepte geschiedde, heeft nu in de breedte plaats. Dialecten, verwante talen worden spellingvariaties van een en dezelfde taal die dan natuurlijk identiek met het Fries, d.w.z. het Oudfries is. Het Fries in het middelpunt! Vandaar emaneren alle andere, door afwijking, dus verbastering van de zuivere oorspronkelijkheid, die het Fries bewaard heeft.

Op zonderlinge wijze poogt Hettema de identiteit van het Saksies en Angelsaksies met het Fries te bewijzen. Hij neemt een tekst en geeft die dan in Oud-Friese, Ags. e. a. woorden weer. Hierbij moet hij stelling nemen tegen Rask, die Angelsaksies en Fries niet voor identiek, schoon wel verwant houdt. Volgens Hettema hebben de Friezen, die naar Engeland gingen, daar een andere spelling aangenomen! Niettemin ziet hij de gelijkheid duidelijk. De geschiedenis pleit voor zijn opvatting, meent hij. Niet uit een klein

1) Friesche Spraakleer, Voorrede, bl. VIII, vv.
2) Aldaar, bl. XI, vv.

gebied bij Denemarken kwamen de Angelsaksen. Dit woord toch betekent Grens-Saksen; deze naam werd door de Britten gegeven aan de op de grenzen (angelen) wonende Saksen, d.i. aan de Friezen.

Het IJslands is geen zuiver Fries, maar tal van idiotismen bewijzen, dat het IJslands en de verdere Skandinavise talen een samenstelling zijn van de bij Lambert ten Kate genoemde Germaanse en Slavonise talen. Hij oppert het vermoeden, dat het Fries met Radboud (een Noors overheerser van Friesland) en velen, die hun voorvaderlijk geloof niet wilden missen voor het Christendom, naar 't Noorden gekomen is. Hettema meent dan nu duidelijk aangetoond te hebben, „dat het Friesch voor gene taal in keurigheid, juistheid en eenvoudigheid behoeft te wijken, en dat zij onder al de Germaansche en Skandinavische talen in schildering de eerste is en moet zijn, en zonder twijfel de oudste. Bij haar vindt men bijna gene vlekken, welke haar, evenals alle andere talen, ontsieren; bij haar vindt men kern en gevoel en uitdrukking, zij is de taal... doch laat ik zwijgen en niet te verre gaan. Ik heb gemeend, hier mijne taal die hulde te moeten toebrengen, welke haar toekomt; ik heb haar mede uit het stof, waarin zij door den tijdgeest bedolven lag, helpen halen, en dit is voor den Fries, die zulk ene parel wedervindt, meer dan schatten waard." [1]) Dit eerste geboorterecht strekt zich niet uit tot de spreektaal; daarover durft Hettema niet beslissen; hij meent echter gevonden te hebben, dat zij in spelling de oudste is: „zij heeft haar kleed van euwen her behouden; de andere talen hebben dit niet meer en zijn met den tijd en de manieren meegegaan."

Zal nu het Fries dezelfde weg opgaan? Die gedachte is hem ondraaglijk. Daarom moet iedere Fries, die de taal beoefent, „de aloude spelling" of zooals het nog eigenaardiger heet, „de bestaande oude spelling" gaan gebruiken. De weinige gebreken, door afschrijven teweeg gebracht, zijn licht te herstellen. Daarvoor zijn nodig werken in het Fries gedrukt. Vele zijn er niet, vooralsnog echter genoeg. Het blijkt duidelijk, waar Hettema heen wil. De Friese wetten moeten niet alleen het studiemateriaal van de taal- en van de rechtskundige worden, maar vóór alles de taal- of liever de altijd springende spelbron van het jonge Friesland zijn.

1) Friesche Spraakleer, Voorrede, bl. XXV, vv.

Proficiat! Hettema acht het een schoon vooruitzicht met dit hoge doel voor ogen, nog vele echt-Friese uitgaven tot stand te brengen.

Inderdaad, er gaapt een onoverbrugbare klove tussen de Friesische Rechtsquellen en de Jurisprudentia frisica.

In zijn meergenoemde loftuitende herdenkingsrede van 1877, maakt Eekhoff, naast de Haan Hettema, op weinig waarderende wijze melding van het werk van een andere figuur uit Genootschapskringen, nl. van dat van Daam Fockema.

„Deze had," zegt Eekhoff, „als vroegere raadsheer, notaris en lid van de 2e kamer der staten-generaal, zich een grooten naam verworven. Na zijn aftreden van het staatstooneel spoorden wij en anderen hem aan, om zijne talrijke aanteekeningen uit de Hofs sententieboeken te bewerken tot eene geschiedenis van het oude en beroemde Geregtshof, of wel enkel van het Strafregt of den aard der regtspleging in Friesland. Dit streelde zijne niet geringe eigenliefde [1], en begon hij, op zijn ouden dag, zonder genoegzame kennis van de nieuwere geschiedbronnen en kritiek, een werk te schrijven: Schetzen van de Friesche geschiedenis in 't algemeen en wegens het strafregt in het bijzonder; een werk, waarvan in 6 jaren vier stukken afgedrukt waren, toen hij (begonnen met anno één) eerst genaderd was tot 1515, het jaar, waarmede wij meenden, dat hij, volgens zijne aanteekeningen, had moeten beginnen." Na herinnerd te hebben aan Binkes' onderscheiding van ongelovigen en lichtgelovigen, welke laatste ons alles, zonder schifting, waarschijnlijk en onwaarschijnlijk, als een verwarde klomp opdissen, vervolgt Eekhoff: „Tot de laatste behoorde de goede Fockema, die met al zijn ijver, bij gemis aan kritiek, in zijn groot werk en in andere zijner bijdragen, ook door zijne verdediging der verhalen van Occo van Scharl, de geschiedbeoefening waarlijk niet heeft vooruitgebragt." [2])

Het schijnt ons lichtelijk onedelmoedig de man, die men tijdens zijn onvruchtbare werkzaamheid al te zeer van kritiek verschoond had, zoo uitdrukkelijk te verloochenen. Het zou aanleiding kunnen geven tot de onjuiste gevolgtrekking, dat Fockema zoo oneindig ver beneden het peil der Friese geschiedschrijving gebleven was.

1) Eekhoff had een scherpe blik voor deze balk in 't oog van anderen.
2) Verslag van de handelingen van het Friesch Genootschap, 1877, bl. 65.

We vermoeden, dat de Hollandse kritiek, en laatstelijk wellicht die van Bolhuis van Zeeburgh, invloed op Eekhoff's oordeel gehad heeft. Al is Fockema niet als een leidende persoonlijkheid te beschouwen, zoodat wij hem niet zoo bepaald verantwoordelijk kunnen stellen voor de afdolingen van de Friese wetenschap, als wij dat Hettema op ander gebied deden, het lijdt geen twijfel, dat hij voor zijn vak tamelijk representatief was. Wanneer men in het IVde deel van De Vrije Fries zijne bijdragen ziet te midden van de andere, over verwante onderwerpen handelend (de aardrijkskundige gesteldheid van Friesland en de Zuiderzee in oude tijden had toen zeer de aandacht van het Friesch Genootschap), dan krijgt men niet de indruk, dat Fockema's opstellen daar nu absoluut misplaatst zijn. Een Ottema mag er wat meer werk van maken dan Fockema, bij hem hebben de kronieken haast evenveel gezag als deze er aan toekent, en de latere, prae-moderne schrijvers over watervloeden e.d. worden door Ottema als autoriteiten aangehaald, zonder dat we ook maar het minste gewaar worden van een poging, om hunne geloofwaardigheid te toetsen. En ten slotte zien we ook bij hem de kroniek van Occo Scarlensis uitvoerig aangehaald tot bevestiging van wat Gabbema en Van der Hoop, de Schoorlse kroniek en de kroniek van Friesland schreven over het ontstaan van de wijde doorgang tussen Stavoren en Enkhuizen. De „vrije vaart" van de Noordelijke naar de Zuidelijke kom van de Zuiderzee zou pas in 1395 ontstaan zijn. In de tijd van Rooms koning Willem II (1255) kon men nog droogvoets van Stavoren naar Enkhuizen gaan, heet het. In het werkje van Jean van Malderghem, La bataille de Stavoren lezen we in een noot, dat in 1345 het eigenlijke Friesland nog door een strook grond tussen Stavoren en Enkhuizen met Noord-Holland verbonden was, een mededeling, gedaan op gezag van de „savant co-recteur du gymnase de Leeuwarde, M. le docteur J. G. Ottema." De wijze, waarop Ottema in de tegenwoordige Zuiderzee de beddingen van IJsel en Vecht projecteert, verschilt in geen enkel opzicht van Fockema's methode, die — een kaart voor zich — de IJsel voorbij Kuinre, Lemmer, Tacozijl laat lopen, en vandaar door Sloten naar 't Heeger meer, vanwaar dan een tak naar de Middelzee, een andere langs Stavoren stroomde, om zich met de Vliestroom te verenigen. [1])

1) Fockema, Schetzen, I, bl. 155.

Het is eenvoudig ongelooflijk, wat ons omtrent de oude waterstaat van Friesland wordt opgedischt, en door Fockema waarlijk niet alleen.

Het spreekt van zelf, dat Fockema, zwerende bij de „inlandsche kronieken," in 't bizonder bij Occo van Scharl, niet twijfelt aan de traditionele lijst van koningen en prinsen. Hij begint bij de aanvang der Christelijke tijdrekening, „anno één," zooals Eekhoff zei, maar volgt dan ook zonder afwijken de rij der Friese „prinsen": Asinga Ascon, Diocar Segon, Dibbalt Segon, Tabbo; der „hertogen": Ascon, Adelbald, Titus Bojocalis, enz., alles met nauwkeurige opgave van 't jaar hunner „troonsbestijging." Ubbo Emmius is Fockema's vriend niet: Deze „openbaart op onderscheidene plaatsen in het 3de boek van zijn *historia rerum Frisicarum* zijne driften tegen de kroniek van Ocke van Scharl en tegen Suffridus Petri op zoodanige wijze, dat de kenmerken van onpartijdigheid duidelijk ontbreken." [1]) Fockema immers had een ingeschapen afkeer van drift; hij liet elk gaarne zijn „gevoelen." Zijn „onpartijdigheid" herkennen we licht als de gepluimde kritiekloosheid. 't Was niet voor het eerst, dat Fockema voor Occo in 't krijt trad.

Toen Mr. S. de Wind, in zijn *Bibliotheek der Nederlandsche Geschiedschrijvers* [2]), sterk had afgedongen op de waarde van diens kroniek [3]), kwam naast Mr. Jacob van Lennep onze Mr. Daam Fockema op voor de geloofwaardigheid van zijn Occo, die de Friezen, met Magnus aan het hoofd, naar Rome gevoerd had; die hen de Magnusvaan op het Kapitool deed planten en de herinnering aan de beroemde vrijheidsprivilegiën, door Karel de Grote nolens volens aan zijn geduchte hulptroepen verleend, voor de verste nageslachten bewaard had.

Het is niet gemakkelijk, zich geheel en al te verplaatsen in de gedachtensfeer van zoo'n wetenschappelijk-eenvoudige van geest. Lukt het, dan hebben we meteen een blik geslagen in het denken en de werkwijze van de oude chronicografen zelf. Want de wijze, waarop Fockema geschiedenis maakt, lijkt als twee druppels water op de historise methode der Middeleeuwers. Een enkel zeer treffend voorbeeld moge dienen, om een denkbeeld te geven van zijn

1) Fockema, Schetzen, I, bl. 117, vv.
2) 1834 en 35.
3) Zie hiervóór, bl. 35.

behandeling der geschiedbronnen. Wij zullen er uit leren, hoe het mogelijk is, histories vaststaande feiten, sedert lang door authentieke bronnen gestaafd, plaats te doen maken voor de beuzelarijen van Occo van Scharl en andere fabulisten.

Occo maakt in zijn kroniek melding van een Friese koning Beroalt, een vreedzaam man, tijdgenoot van Chlotarius II. In 593 zou dan Chlotarius een tocht naar Friesland ondernomen hebben. In een bloedig treffen, waarin de Frankise koning met eigen hand de reeds bejaarde Beroalt velde, behield de vijand de overhand. Na de overwinning werden alle Friezen, die groter dan 's konings zwaard waren, over de kling gejaagd. [1]) — Fockema weet meer dan Occo. In overeenstemming met de werkelijke regeertijd van Chlotarius, die Occo verkeerd opgeeft, plaatst hij vooreerst de gebeurtenis van 593 op 630, doch laat er aan voorafgaan een tocht van Dagobert, Chlotarius' zoon, die in Austrasië het bewind voerde. Met schade en schande had Dagobert zich uit de Friese gouwen moeten terugtrekken. Zelfs was hij door de hand van een aanzienlijke Fries, Igle Galama, gewond. Zoo spreken „de Friesche kronieken," zegt Fockema. Chlotarius' tocht in het jaar daarop had dus het karakter van een wraaktocht. [2])

Hoe komen de Friese kroniekschrijvers aan die Beroalt? Bolhuis van Zeeburgh heeft in zijn meergemeld geschrift aangetoond, dat hij rechtstreeks uit Hollandse kronieken is overgenomen (Veldenaer, het Goudse Kroniekje, de Divisie-kroniek) maar dat de oorsprong van deze figuur te zoeken is in Franse Middeleeuwse kronieken en wel het vroegst in de Gesta Francorum, in 725 door een onbekende opgesteld. Merkwaardigerwijze maakt Fredigarius, die in het midden van de 7de eeuw leefde en dus een tijdgenoot van Dagobert, zoowel als van Beroalt moest zijn, er in zijn beschrijving van Dagobert's leven er in 't geheel geen melding van. Het verhaal mist dus waarschijnlijk alle historise grond en is voortgekomen uit de gezongen of gezegde Franse volksoverlevering.

Gesteld echter, de Franse lezing berustte op een histories factum, dan nog zou Friesland niet als het toneel der gebeurtenissen te beschouwen zijn, omdat de oudste (Frans-Latijnse) lezingen niet

1) Occo Scarlensis (uitgave van 1742), bl. 36.
2) Fockema, Schetzen, I, bl. 56, vv.

spreken van een tocht naar Friesland, maar naar Saksen, terwijl Berthoalt, zooals hij daar genoemd wordt, niet een Friese koning, maar een Saksise hertog is.

Pas in de Hollandse kronieken is de strijd naar Friesland verlegd, volgens de regel (zegt Bolhuis): Neder-Saksen = Friezen, Saksenland = Friesland.

Het verhaal is dus van Frans-Hollandse, de betrekking op Friesland van Hollandse oorsprong.

Boven het hoofd van die koning Beroalt nu, de koning der volksfantasie, hadden Ubbo Emmius en Suffridus Petri reeds de degen gekruist. In deze strijd was Emmius niet op overtuigende wijze overwinnaar gebleven. Hij kende Fredigarius nog niet, zag ook de afhankelijkheid der Friese kronieken van de Hollandse niet voldoende in en had aan de kroniek van Occo zelf te veel gezag verleend, door Occo Scarlensis te houden voor een tijdgenoot van Karel de Grote. Fockema, die genoemde bronnen ook niet kende, is natuurlijk geheel op de hand van Suffridus en Occo.

Tot staving van zijn opvatting brengt hij nog een geduchte kampvechter in het vuur: de valse Klaas Kolijn. Het tekent toch wel de man, die na Wagenaar, na Huydecoper en Kluit nog met deze geschiedbron voor den dag dorst komen. Daarover aangevallen, verdedigde hij zich naderhand als volgt: „Ik heb dit gedaan met anderen, doch slechts vijf malen, in verband, zonder daarop mijne stellingen te vestigen, zonder mijn volkomen vertrouwen op den inhoud van het stuk te toonen, of over de valschheid uitspraak te doen; want bij alle uitspraken van geleerden, en zelfs van vergaderingen, handhaaf ik met velen de waarde van vrij onderzoek en streef met bedaardheid en voorzigtigheid door redelijke overtuiging naar waarheid. Ik houd voor oogen het zeggen: est modus in rebus ..." [1])

En daarom behoorde vermoedelijk Klaas Kolijn ook niet anders dan met mate voor vals gehouden te worden.

Beroalt lèèft dus voor Fockema. Bij nader toezien vinden wij echter zijn verhaal van de tocht van Chlotarius naar Friesland opgesmukt met een aantal bizonderheden, die ons verdacht bekend voorkomen. Ze zijn door hem aan „de Friesche kronieken" (niet

1) Schetzen, dl. III, Voorrede, bl. VIII. „Alles met mate".

aan Occo) ontleend. Lottric nl. (= Chlotarius) begeeft zich over zee naar Friesland en landt bij de mond van het Burdipe (de Middelzee), bij Engelhem (Engelum), waar het treffen vervolgens plaats heeft.

We herkennen hier de valse weerklank van een histories vaststaand feit, namelijk van de tocht van Karel Martel tot in het hart van Friesland, in het jaar 734, toen hij aan de Burdo, Burdine of Boornzee de onrustige Friezen een geweldige nederlaag toebracht, waarin ook hun aanvoerder, „hertog" Poppo viel.

Fockema echter kwam, juist andersom, die historie van Karel Martel verdacht voor. Want, zegt hij, Poppo viel niet in 734, maar in 715.

Hier staat hij niet alleen in zijn dwaling. Een reeks van kroniekschrijvers had, de een op het voetspoor van de ander, de fout gemaakt, tengevolge van de vergissing van Hermannus Contractus. Maar het gezag van Occo doet toch voor Fockema de deur weer dicht. Occo immers had het leven en sterven van Poppo (in 715) versierd met zooveel bizonderheden, dat aan de waarheid van het verhaal niet te twijfelen viel. De zoogenaamde actie van 734 moest dus alvast met Poppo's aandeel verminderd worden. En wat de rest betrof: de omstandigheden van die tocht kwamen zoozeer overeen met hetgeen omtrent Beroalt's strijd reeds vaststond, dat Fockema niet aarzelde de hele tocht van 734 uit de geschiedenis te schrappen, te eerder, daar Scarlensis er ook met geen enkel woord gewag van maakt.

Franse kroniekschrijvers moeten ten onrechte de gebeurtenissen van 630 betrokken hebben op een latere tijd.

„Ik durf die gissingen van meerder gewicht rekenen op het gezag van den Heer Guisot wegens de verwarring en onnauwkeurigheden van de Fransche kronieken." [1])

„Telle était" zegt Guisot, „la confusion des choses et des esprits que la plupart des faits nous ont été transmis pêle mêle et sans date. Il faut à chaque pas deviner et rétablir la chronologie." [2])

Welk een bekentenis! Tot zoo iets rekent de rechtschapene Fockema zijn degelijke Friezen natuurlijk niet in staat.

Zoo zien we voor onze ogen afspelen, hoe feiten met behulp

1) Schetzen, I, bl. 124,
2) Bij Fockema, aldaar, I, bl. 108.

van ficties worden weggepraat bij een „geschiedschrijver," die, wel verre van een „billijke onpartijdigheid" in acht te nemen ten aanzien van de mededelingen van inlandse en vreemde kronieken, zich maar al te graag te rusten legt op de beuzelpraat van Friese fabulisten. Dat voor het recht praten van wat krom is, ook enig onderzoek, soms heel wat moeite nodig is, behoeft geen betoog. Het is zelfs denkbaar, dat er scherpzinnigheid toe vereist is, al wil ik die nu juist niet bij Fockema veronderstellen.

Men gelove intussen niet, dat de meeste anderen, ook de jongere tijdgenoten van Fockema niet, het recht hadden, zich, wat histories inzicht betreft, zoo hoog boven hem verheven te achten. In meerdere of mindere, doch bijna steeds in hoge mate, waren allen behept met het morbum chronistarum [1]), als erfelijk belaste nakomelingen van Suffridus Petri, Kempius, Furmerius, Hamconius en andere laudatores temporis acti. [2])

Als algemene oorzaak van deze ziekte der geleerden is een ongezond nationalisme, is de geleerde frisiomanie te beschouwen, die een volk, dat in de exacte wetenschappen de scherpte van zijn geest voldoende bewezen had, niet toeliet tot historise bezinning, dat is tot zelfkennis, te komen.

Ik heb lang geaarzeld, de term wetenschappelijk dilettantisme te bezigen als characteristicum voor de arbeid van deze groep. Niet allen manifesteren dit even duidelijk als Mr. Daam Fockema, die in de Voorrede tot deel I van zijn „Schetzen" verklaart, dat hij zijn bouwstoffen verzamelde, om zich zelven enig bepaald werk in zijn afzondering te verschaffen. „Ik werk in de eerste plaats voor mijn genoegen," schrijft hij, „en om bij matig genot de opgeruimdheid te behouden. Ik vermijd dus het onaangename, en behoef niet te zeggen, dat het genoegen, om iets op te stellen, waardoor kennis en verstand gevoed worden, niet weinig door mededeeling [3]) wordt onderdrukt. Want dan moet men bijzonder op het taalkundige letten....; hierbij komt het proeven verbeteren...." Maar genoeg! Deze behaaglijke eudaimonist zullen we met de naam dilettant niet te kort doen, zelfs niet, wanneer we er nu juist niet de best mogelijke betekenis aan hechten.

1) De ziekte der kroniekschrijvers.
2) Lofsprekers van het verleden.
3) Fockema bedoelt: de verplichting tot publicatie.

Evenmin zouden zich daarmee te kort gedaan mogen achten een groot aantal „liefhebbers" van oudheden, van Friese taal en Friese geschiedenis, van het type van Douwe Wiegers Hellema, „de eenvoudige grijsaard," zooals Eekhoff hem roemt na zijn boutade over De Haan Hettema, „dien we reeds verlangend zagen zitten, al had hij van Barrahuis af, al een uur moeten wandelen om hier te komen" [1]); die al de merkwaardigheden van zijn dorp uit oude kerkeboeken bijeengebracht had; die aanleiding gegeven had tot het oprichten van De Vrije Fries, omdat hij er op aandrong, de in 't Genootschap gehouden voorlezingen in druk te doen verschijnen, — noch een man als Freerk Dirks Fontein, „geletterd koopman te Harlingen," een der stichters van het Genootschap en blijkbaar een zijner maecenaten. „Zijne verhandelingen over historische onderwerpen (die echter niet gedrukt zijn), de door hem voorgestelde vragen en opgaven, de leiding van de werkzaamheden der eerste afdeeling en vooral zijne studie van het Saksische tijdvak tot opheldering van Jancko Douwama, waarvan wij in 't 7e deel van ons tijdschrift een belangrijk overzicht bezitten, zijn zoo vele getuigen van zijn werkzaamheid." [2]) Aldus Eekhoff.

Het bedoelde overzicht is een uittreksel van een door Fontein nagelaten manuscript, dat zijn zoon aan het Genootschap ten geschenke aangeboden had, welk manuscript de commissie ad hoc onder vele beleefdheidsbetuigingen wel zoo goed was als een „ontwerp" te beschouwen, dat herziening, omwerking en beschaving behoefde; wat echter door een ander dan de schrijver moeilijk gebeuren kon! Waarom het dan maar in het archief van het Genootschap werd neergelegd, om te zijner tijd tot „bouwstof" te kunnen dienen, terwijl het „belangrijk overzicht" kon strekken tot aandenken en herinnering aan een verdienstelijk bestuurder en volijverig beoefenaar der Friese geschiedenis!

Mensen van het type van Hellema en Fontein zijn dilletanten in de volstrekte zin des woords. Ieder Genootschap heeft er zulke. Men kan ze niet missen. In het Friesch Genootschap werden ze echter niet binnen de perken van het hun toekomend gebied

1) Verslag van de Handelingen van het Friesch Genootschap, 1877, bl. 72.

2) Verslag, 1877, bl. 60.

gehouden. Eekhoff in het bizonder moet het verwijt treffen, dat hij dit dilettantendom niet op zekere afstand gehouden, maar het veeleer aangemoedigd heeft.

Dit mag wellicht als bewijs gelden, dat hij, de ijverige en verdienstelijke onderzoeker, niet zoo volkomen het dilettantisme afgestroopt had, als oppervlakkig wel mocht schijnen. Eekhoff, de „voorzitter van de tweede afdeeling" (oudheidkunde), zooals hij zich gaarne noemde, was een persoonlijkheid. Johan Winkler getuigt van hem, dat hij was „een ouderwetsch, een deftig man, altijd ernstig, vervuld ook van zijn waardigheid." [1]) Er ging gezag van hem uit. Het is zeker niet zonder zin, dat Eekhoff aan de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, bij gelegenheid van haar 100-jarig bestaan, zij 't dan ook als ongenoemde, een keurig bewerkte, met zilver gemonteerde voorzittershamer schonk. [2]) Hij gevoelde zich leider en zijn optreden was dienovereenkomstig.

Eekhoff was een self-made man. Zijn benoeming in 1838 tot archivaris van Leeuwarden was de voorlopige bekroning geweest van zijn volhardende arbeid op het gebied van de geschiedenis van Leeuwarden en van Friesland. Intussen, niet alleen stalen vlijt had de 29-jarige autodidact, die als boekhandelaarsbediende en drukkersgezel begonnen was, op die plaats gebracht. Reeds toen deed zich een factor gelden, die in Eekhoff's leven steeds sterker tot uitdrukking zou komen. Had zijn verhandeling over het ontstaan der Middelzee (1834) hem, zooals hij in 1877 roemt, de toegang tot de archieven en ook tot het Friesch Genootschap ontsloten, zijn Levens van beroemde Friezen (1829), bekroond antwoord op een prijsvraag van het departement Leeuwarden van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen, had reeds vroeger de harten van velen, die na de Gysbert Japicxfeesten de „âlde ere" van de „Fryske groun" ver in het rond wilden doen daveren — en onder dezen waren zeer aanzienlijke personen — voor hem geopend. Eekhoff genoot, maar hij zocht ook, de bescherming van voorname Friese, in 't bizonder oude, adellijke geslachten en hij betoonde zich niet ondankbaar.

1) De Vrije Fries, XXV, bl. 39.

2) Levensberichten van de Mij. der Ned. Letterkunde, 1881, bl. 3.

Aan de andere kant voelde hij zich meer en meer geroepen tot een leidende functie, zooals vooral uitkomt in de meermalen aangehaalde redevoering, welke eindigde in een lofrede op eigen verdienste. Als ik dertig jaar jonger was, zoo zeide hij ongeveer, dan zou ik mij aangorden om mijn krachten met die onzer leden te verenigen tot volvoering van een schoone taak: de bewerking van een algemene geschiedenis van Friesland; ik zou hen, als vroeger Napoleon, opwekken en toeroepen: „Moed, mannen, moed, daar is een heilige pligt jegens het vaderland te vervullen, daar is nog een kroon te veroveren, daartoe zijt gij allen mijne soldaten!..." [1]) Verklaarde Mr. Daam Fockema, dat hij aan wetenschap deed als aangenaam tijdverdrijf, Eekhoff houdt zijn mannen, zonder er doekjes om te winden, het loon van eer en roem voor. [2])

„Wat zijn wij menschen toch zonder prikkels, die ons drijven, zonder bedoelingen, die ons aanzetten, wat zonder idealen en illusiën, die de verbeelding ons voor den geest spiegelt." Wie, zegt hij, geeft iemand het recht, de eerzucht een zwakheid te noemen. Zij is integendeel kracht... „Ik zou... wel wenschen, dat vele Friezen, ook onder onze leden, iets mogten gevoelen van dien heilzamen prikkel der eerzucht, om hen op te wekken tot onderzoek, tot letterkundigen arbeid, tot mededeeling, ten einde zich te onderscheiden boven anderen, die niets doen, mede om vooruit te komen in de wereld, en om althans ééniq spoor van hun bestaan en werkzaamheid op aarde na te laten. Hoeveel slappe handen en trage knieën zouden dan versterkt en opgebeurd worden, om het onvergankelijke leven van den geest te genieten...."

Laten wij even stil staan, om een eerbiedige groet te brengen aan de zeventigjarige met het sterke hart, voor wij de aandacht vestigen op de bedenkelijke kant van zulke wetenschappelijke leiding. Die was er op berekend, dilettantisme te kweken en alleen verklaarbaar in iemand, die de scheidingslijn tussen zuiver wetenschappelijke arbeid en dilettantenwerk niet duidelijk ziet. Dit laatste is dan ook aan geen twijfel onderhevig, al heeft Eekhoff veel werk geleverd, waarvan het wetenschappelijk gehalte niet gering is. Niet ten onrechte was deze geschiedschrijver bij de oudheidkundige af-

1) Verslagen, 1877, bl. 82.
2) Aldaar, bl. 77.

deling ingedeeld. De man van zaken, de antiquiteiten-, kunst-, kaarten- en handschriftenverzamelaar en -handelaar verloochende zich in Eekhoff nimmer. Hij heeft de geschiedenis als oudheidkunde behandeld. Blijkens zijn verlangen naar een algemene geschiedenis van Friesland, moet hij daar aan het eind van zijn leven iets van gevoeld hebben.

„Nooit heeft eene sedert 1600 aan 't licht gekomen kroniek of oorkonde de berichten van Andreas Cornelius van vóór 1350, die alleen bij hem voorkomen, bevestigd en hoe meer men dien ouden tijd zal leeren kennen, hoe meer men zal inzien, dat alle gebeurtenissen vóór 1350, alleen door Andr. Corn. vermeld, fabels en niets dan fabels zijn," zegt Bolhuis van Zeeburgh in zijn meergenoemd werk. [1]) Daaruit volgt, dat al de smakelijke verhalen, die Vlietarp of Andreas opdist over de deelneming van Friese edelen, als Tjepke Forteman, Jarig Ludingaman, Feike Botnia enz. enz. aan de Kruistochten, eenvoudig door latere kroniekmakers, wellicht door Andreas Cornelius zelf, verzonnen zijn, al wil deze doen geloven, dat zijn „kennis" van de eerste kruistochten voortkomt uit het z.g. dagboek van de veldschrijver Wilcko Jaersma. Als men weet, dat Andreas' gegevens over het algemeen voor echt aangenomen zijn door Mr. J. Dirks in zijn opstel over Noord-Nederland en de Kruistochten [2]), dan weet men meteen, dat zijn kritiek zich niet verheft boven die van Daam Fockema, in elk geval niet boven het normale peil der Friese historise kritiek. 't Is waar, dit opstel werd geschreven omstreeks 1840. Maar 25 jaar van studie hadden ook deze paladijn van St. Magnus niet verder gebracht. In De Vrije Fries vinden we een artikel Brokstukken uit mijn Dagboek, waarin Mr. Dirks, naar aanleiding van zijn verblijf in Zwitserland, de traditie behandelt, waarmee Mr. Binkes het 1ste deel van De Vrije Fries geopend had. [3]) Hij wil aannemelijk maken, dat misschien de kern van het

1) Bolhuis, Kritiek, bl. 173. Occo, Vlietarp en Andreas Cornelius, zouden respectievelijk de eerste, de tweede en derde of laatste redactie der Kroniek, die gewoonlijk naar Occo genoemd wordt, tot stand gebracht hebben.

2) De Vrije Fries, II, bl. 135 en 221.

3) De Vrije Fries, IX, bl. 439.

Zwitserse volk, maar in elk geval de bewoners van het Haslidal, afstammen van Zweden en Friezen. Ofschoon genoemde traditie niet hoger opklimt dan tot het midden der 16e eeuw, d.i. tot de tijd, toen Andreas Cornelius en zijn gezellen bloeiden, tracht Dirks, gedreven door een sterk verlangen, om daar tussen de bergen een stuk Friesland te ontdekken, overal steun te vinden voor de oude „hypothese."

Het is vooral de uiterst gebrekkige filologise scholing, die deze mannen blootstelt aan onderstellingen en combinaties die ons belachelijk voorkomen en hen de dupe doet worden van een echt Suffridies etymologisme. Als er sprake is van zekere Wigger, die onder de naam „apostel der Zwitsers" voorkomt, dan vraagt Dirks: „Wie herkent hierin geen Fries?" Als zekere graaf Walsh, in zijn Voyage en Suisse (1835), als aanvoerder van de binnentrekkende Zwitsers noemt „deux frères Tshey et Schwyter," dan vraagt Dirks of Tshey niet de Oostfriese aanvoerder kan zijn geweest, daarbij opmerkende, dat Sije nog een zeer gewone Friese vóórnaam is! We kunnen er ons slechts over verwonderen, dat Dirks ook Schwyter niet ingerekend heeft, daar Sweitse ook als voornaam in Friesland niet onbekend is. Deze enkele onderstelling (die slechts gemaakt kon worden bij volstrekt gemis van enige kennis der klankontwikkeling in het Germaans) is kenschetsend voor het peil der hier geoefende historise kritiek en toont aan, hoe zeer deze laatste afhankelijk is van de stand der taalwetenschap. Met tal van voorbeelden uit deze verhandeling van Dirks zou dit ene geval vermeerderd kunnen worden. Dirks staat in taalhistories opzicht nog steeds onder de invloed van Hettema's dogma, dat oude en nieuwe taal, althans Oud- en Nieuwfries eigenlijk identiek zijn. Zijn kijk op „Tschey" is dezelfde als die van Hettema op „Itzehoe," waarin hij de naam „Hidde's hoogte" meende te herkennen, de hoogte n.l. van de stoute Fries Hidde, waarvan in vele kronieken sprake is en die ook zijn naam aan het plaatsje Hitzacker gegeven zou hebben. Ontzaglijk is de last, die de historise kritiek gehad heeft met z.g. historie of sagen, die hun oorsprong slechts vonden in een naamsverklaring, van sagen dus, die ondersteld werden uit de naïeve inventie, uit de epise kracht van het volk voortgekomen te zijn, doch in werkelijkheid het product van het cerebrale mechanisme eens kroniekmakenden monniks of

etymologiserenden geschiedschrijvers waren. We moeten daarom hier nog eens nadrukkelijk vastleggen, dat Dirks, Fockema, Hettema, Ottema, de eindschakels vormen van een lange keten geschiedenis-makende volksetymologen, waarvan zij, de laatsten, alleen niet meer het voorrecht hadden, hunne speculaties in „sagen" te zien belichaamd, zooals Andreas Cornelius en zijns gelijken. Op de etymologieën van de „Occo" komen we nog terug. Hier zij opgemerkt, dat we ons bij de beoordeling van de etymologiserende Genootschapshistorici niet van de wijs moeten laten brengen door het hooghartig gebaar, waarmee de een des anderen uitvindsels bij wijlen afwijst. Het doet ietwat komies aan, de Haan Hettema te horen spreken van de fabels en vertelsels der oude wijven, welke in zeker tijdstip de overhand op het gezond verstand hadden [1]), omdat er zijn, die de naam Friezen van Friso afleiden — en hem het volgende ogenblik onvervaard te horen beweren: „Deze streek nu noemden de Saksers het Frisse land en de bewoners Frissen, hetwelk de Latijnen in Frisia en Frisiï hebben overgebracht. Friesland is dus niets anders dan het Frisse of Nieuweland ter onderscheiding van het oude land."

Hettema lacht om degenen, die Leeuwarden willen verklaren als de plaats, waar de „waard" (= kastelein) Lieuwe, die populair bij de Middelzeeschippers geweest zou zijn, woonde; hij meent, dat zijn recht, om van een „lieve, aangename waard" (terp) te spreken, zooveel groter is. Hindeloopen met hinde in verband te willen brengen, is in Hettema's oog een „relletje"; men moet uitgaan van Eindelope of -loge (loog). Dit laatste betekent buurt, dus Hindelopen = eindbuurt. Bonter maakt Hettema het in de Inleiding van Het meer Flevum [2]), waar hij de gelijkwaardigheid van de namen Celtia, Cimbria en Frisia betoogt. „Kelt is het friesche kial, kiel van een schip, latijnsch Calix, waaruit de eigennaam Calixtus, friesch Tjalling, kielling, schepeling. Cimber van het Latijnsche Cymba, boot, alzoo booteling, en Frisius, samengetrokken uit Pharesius, bij Dio Cassius Phreis-

1) De Haan Hettema, Oud- en Nieuw- Friesland, bl. 109. Hettema versmaadt de, vermoedelijk, als dichterlijk op te vatten uitdrukking Friso's tám (= team) echter niet, zie hiervoor bl. 48.

2) De Haan Hettema, Het meer Flevum, enz. Inleiding, bl. VI.

soi, Ptolemeus Pherestoi en Phresioi, varende, varensgezel." Zij duiden dus alle op zeevarende volken. Dat de verklaring van Friezen niet geheel klopt met de zooeven gehoorde van Frissen is een kleinigheid! Was er dan niemand, die deze ulevellenwijsheid kon signaleren? Zeker! Dr. J. G. Ottema belastte zich er gaarne mee. [1]) Maar als wij de man, die „dit staaltje van etymologie en vergelijkende taalkunde" ten toon stelde, vervolgens aan het werk zien in zijn Geschiedkundige aanteekeningen op het Oera-Linda-Boek, welks zotte naamsafleidingen, hoe grof ook, hij aanvaardt en verdedigt of verklaart en vermeerdert, dan twijfelt men toch lichtelijk aan Ottema's recht tot veroordelen. Men vraagt: Welke was toch de basis van die naamsverklaringen? — en men vindt er geen. Er heerste hier zuivere willekeur. Het was een spelletje, waar iedereen aan mee kon doen. Hettema, Ottema, Dirks, ook Fontein en Hellema en Fonger de Haan, het is alles één potnat. Het kwam den heren blijkbaar niet in de gedachte, in oorkonden naar de oudste bekende vormen der namen te zoeken. Van den Bergh's Middelnederlandsche Geographie, dat de eerste vaste basis gaf voor de etymologie van aardrijkskundige namen in Nederland (1853), en dat de Nederlandsche historise kritiek zulke onschatbare diensten bewezen heeft, was blijkbaar voor hen niet geschreven. In de waardering van historise naamvormen was Eekhoff de anderen ten minste ver vooruit. Dat deze ipso jure-etymologen geen kritiek voor hunne geestelijke voorouders hadden, ligt nu wel in den aard der zaak.

Het was Dirks, die ons aanleiding gaf tot deze opmerkingen over historievormende etymologie, die bizondere vorm van kritiekloosheid.

Een bizondere vorm!

Want het was niet alleen gemis aan taalhistorise scholing, die hem en anderen hier parten speelde. De figuur van De Haan Hettema, achter Dirks oprijzende, herinnert ons aan de universele aspiratiën, die ook de linguistise studiën overwoekerden.

Inderdaad! De ziekte dezer geleerden heeft slechts een ernstig defect symptomaties verergerd.

Hoe zeer deze in alle opzichten het oordeel omnevelde, moge hieruit blijken, dat Dirks zelfs geneigd is, een conclusie te trekken

1) Ds. J. G. Ottema, Het meer Flevo, bl. 9.

uit gelijke roem van melkrijkdom van het Nederlandse en het Zwitserse vee en beider uitwendige gelijkenis. Men zou het kunnen betreuren, dat de stamboeken van te jonge datum zijn, om de beslissing in deze onze moeilijke kwestie te brengen.

Dirks' meest bekende geschrift is zijn met goud bekroonde prijsverhandeling Geschiedkundig onderzoek van den Koophandel der Friezen (tot de dood van Karel de Grote [1]), een werk voor die tijd zeker niet zonder verdienste, wegens het bijeenbrengen van vele berichten, dit onderwerp betreffende, uit de litteratuur. De aard van deze bron eiste kritiek. Dat Dirks deze niet uitoefende, begrijpen we uit het voorafgaande, te beter, nu het onderwerp zelf hem natuurlijk juist wegens de mogelijkheid tot uiting van nationalisme, had aangetrokken. Dat Scarlensis' fabelachtige verhalen over Stavorens stichting en groei, niet zonder meer afgewezen wordt, spreekt vanzelf. [2]) Dirks meent ook geloof te moeten hechten aan de berichten over de dienst in de tempel van Stavo, die hij als de Friese Jupiter opvat, „het hooge Wezen, dat over de elementen gebood," zoo iets als een enig of oppergod. Zoo ook wijst hij niet per se af de beweringen van hen, o.a. van J. ab Utrecht Dresselhuis, die op grond van naamsgelijkenissen overtuigd waren, dat Walcheren de eer genoten heeft van een bezoek van Ulysses; dat nl. Vlissingen naar hem en Zierikzee naar Circe genoemd was. Eigenaardig, niet alleen voor Dirks, maar voor de hele groep, is de gereedheid om te documenteren met nieuwere schrijvers, met het „gevoelen" van X. of IJ of Z. Overigens heeft Dirks het waarschijnlijk aan zijn nationalistise drijfveer te danken, dat de Koophandel, hetwelk reeds volgens Pleyte, die in 1894 zijn levensbericht voor „Letterkunde" schreef, „de schijn heeft van een oudheidkundig repertorium" [3]), nog een zekere indruk van eenheid en doel maakte. Met omzichtigheid en verschoning zegt Pleyte het telkens weer: Dirks leverde bouwstoffen [4]), hij bouwde niet. Bijna 60 jaar was Dirks lid, meer dan 40 jaren voorzitter van het Friesch Genootschap. [5])

1) Uitgegeven door het Prov. Utrechtsch Genootschap, 1846.
2) Aldaar, bl. 60.
3) Levensberichten, 1894, bl. 52.
4) Vooral ook op het gebied van de Penningkunde.
5) Sedert 1852. Verslagen, 1852, bl. 3.

Als laatste van de meest representatieve figuren uit de kringen van het Friesch Genootschap van vóór 1880 noemen we Dr. J. G. Ottema, conrector van het gymnasium te Leeuwarden. Uit een brief van Hugo Suringar, waarin verklaard wordt, hoe Ottema er toe kwam, zich met het Oera-Linda-Boek in te laten, zou men ten onrechte de indruk kunnen krijgen, dat deze „stille in den lande" zich te voren hoofdzakelijk met enigszins excentrieke klassieke studiën bezig hield. [1]) Het is mogelijk, dat Ottema als klassicus wat buiten de schreef ging (uit de jaren 1850—55 dagtekenen een aantal verhandelingen, over het tijdvak en de chronologie van de Babylonise ballingschap, waaruit zou kunnen blijken, dat Ottema zich bizonder aangetrokken gevoelde tot dat deel der klassieke studiën, dat verband hield met de Oud-Testamentise Geschiedenis), zijn bemoeienis met het Oera-Linda-Boek, die óók over de schreef ging, had nog wel een andere bron. Het enigszins uitmiddelpuntige zal dus wel in zijn geestesaanleg gelegen hebben. Het is ten minste niet in te zien, hoe zijn klassieke studie hem vatbaar gemaakt zou hebben voor de quasi-romantiek van het Oera-Linda-Boek.

Ottema was al sedert 1832 lid van het Friesch Genootschap, van 1843 af bestuurslid, eerst als secretaris, sinds 1856 als bijzitter tot aan zijn dood op 19 Maart 1878. [2]) Bijna nooit ontbrak hij op de wekelijkse bijeenkomsten en zoowel De Vrije Fries als de Handelingen en de uitgaven van 't Genootschap, benevens het redacteurschap van de Friesche Volksalmanak, dat hij na de dood van T. R. Dijkstra een aantal jaren voerde, tonen aan, dat hij reeds bijna 40 jaren zich aan Frieslands Geschiedenis (hij was later voorzitter van de 1ste afdeling) toegewijd had, voor hij de hand aan het Oera-Linda-Boek sloeg.

Als Latinist scheen hij de meest aangewezen persoon, om de kronieken van Worp van Thabor, waarvan de eerste drie in het Latijn geschreven waren, uit te geven, gelijk hij in de jaren 1847—50 gedaan heeft, mèt het 4de, in het Nederlands geschreven boek. Deze uitgave was het uitvloeisel van een onderzoek naar de manuscripten van Worp, waaromtrent hij enige jaren te voren

1) Het Boek, V, 1916, bl. 136.
2) Verslagen, 51ste verslag, bl. 128.

een uitvoerig verslag aan het Genootschap uitgebracht had. [1]) In 1855 gaf hij een vertaling van een in Gent ontdekt Latijns handschrift, de Proeliarius genoemd, of Strijdboek der Oorlogen in Friesland tussen 1485 en 1517, door P. R. van Rixtel, alias Joh. Gruyter. En toen in het voorstadium van de Oera-Linda-affaire het 5de boek van Worp op de proppen kwam, heeft Ottema ook dit uitgegeven naar het handschrift-De Kempenaer op het Provinciaal Archief.

Toen in de winter van 1859 op 60 een commissie van drie leden benoemd werd, bestaande uit Mr. Dirks, T. R. Dykstra en Ottema, om de verschillende manuscripten van Occo Scarlensis te verzamelen en te vergelijken, teneinde een nieuwe uitgave voor te bereiden (een veeg teken!), was Ottema de man, die het werk deed en in de vergadering van 4 April 1860 een in de Verslagen opgenomen rapport uitbracht, waarin de commissie tot de conclusie kwam, dat een nieuwe druk overbodig geacht moest worden, aangezien de uitgave van 1597 een getrouwe afdruk gebleken was van het meest oorspronkelijke handschrift. Het was voldoende te weten, dat er twee handschriften bestonden, die uitbreidingen bevatten. Misschien ware het gewenst, aldus het Verslag, deze brokstukken, waaronder in het Haagse handschrift stukken voorkwamen van verloren schrijvers, als Cappidus Stauriensis, Alvinus Snecanus en Martinus van Ylst, te verzamelen en afzonderlijk te laten drukken. Wanneer wij daar nog aan toevoegen, dat Ottema reeds in de 2de jaargang van De Vrije Fries een uitvoerige studie over Suffridus Petrus Leovardiensis [2]) had laten opnemen, waarin hij zich aansloot bij Mr. Daam Fockema, die, volgens hem, door zijne nasporingen een weg baande (!), „die in menig opzicht tot rechtvaardiging, ook van Suffridus Petrus (zou) leiden," dan weten we, dat Ottema niet minder dan wie ook in Friesland, op de kronieken zwoer. Dat ook hij het, evenmin als Dirks, na 40 jaren, veel verder in de historise kritiek zou brengen, zal ons zeer ten overvloede nader blijken.

Als we dan nog in herinnering brengen Ottema's Verhandeling over den loop der rivieren door het land van Bata-

1) De Vrije Fries, III, bl. 105 en V, bl. 71. Er is strijd over geweest, of het Suffridus Petrus of Petri moest zijn.

2) De Vrije Fries, II, bl. 413.

vieren en Friezen in het Romeinse tijdperk, zijn Redevoering over het ontstaan der Zuiderzee, die aanleiding gaf tot een scherpe strijd tussen De Haan Hettema en Ottema, welke buiten de Genootschapskring werd voortgezet [1]); aan een artikel over de oudste (de z.g.) Anjumer druk der Friese wetten, waarin hij tegenover Eekhoff, die Leeuwarden als de plaats van herkomst beschouwt, volhoudt, dat deze incunabelen te Dockum gedrukt zijn, en ten slotte aan talloze bijdragen intra muros betrekkelijk Friesland en de Friese geschiedenis, dan kan men zeer zeker niet beweren of waarschijnlijk achten, dat het Oera-Linda-Boek (naar voorgeven Friesland's oudste kroniek) in handen viel van iemand, die enkel door de geheimzinnigheid van 't geval uit zijn klassieke studiën werd weggelokt. Wel moet Ottema een bizonder man geweest zijn, maar ongetwijfel ook een scherpzinnig man. Zeker zijn er punten van aanraking tussen zijn naïef gebruik van het Oude Testament als geschiedbron in zijn studie over Kores b.v. en het Oera-Linda-Boek als zoodanig; zijn geloof is in beide gevallen even onwankelbaar; hij dateert met evenveel vertrouwen van de zondvloed af, als voor Friesland van die geweldige vloed, welke Atland deed verzinken, en die de basis werd van een z.g. Oudfriese tijdrekening. Wanneer men het in de waardering der gegevens en in zekere praemissen met Ottema eens is, dan is zijn voorstelling duidelijk en klaar, zijn bewijsvoering logies. Hij was dus een man van bizondere geestelijke gesteldheid, iemand van grenzenloze naïviteit, een naïviteit, die, waar zijn nationaal gevoel meesprak, niet te temperen was. Arme Ottema! Terwijl anderen zich wisten te bedwingen, heeft hij als een andere Don Quichotte, het pleit voor het O. L. B. aanvaard, de kroniek der kronieken! De Cervantes van deze groteske parodie, die in het stuk zelf geen ridder van de droevige figuur had kunnen plaatsen, en dat deswege au serieux genomen werd, vond hem dolende om de buitenkant, geëscorteerd door menig Sancho Pancha.

We mogen onze schets van de geestelijke ondergrond, waaruit het Oera-Linda-Boek omhoog woekerde, niet voltooid achten, zonder met een enkel woord melding gemaakt te hebben van de stand

1) Zie hiervóór bl. 42.

der wetenschap op tweeërlei gebied, onmiddellijk grenzende of een deel uitmakende — vooral toen nog — van de algemene geschiedkundige wetenschap: ik meen de kennis der rechts-oudheden en de oudheidkunde. Niet zonder opzet vermijd ik de termen rechtshistorie en archaeologie. Dat de „wetten" en de „oudheden" onder geen andere gezichtshoek beschouwd werden, dan de rest, behoeft geen betoog; dat de bevruchtende gedachte van „wording" in deze bizondere, afhankelijke en jonge objecten niet doordrong, is evenzeer vanzelfsprekend, waar zij faalde in het centrale gebied.

Op het stuk van de „wetten" was De Haan Hettema de onbetwiste heerser. Wat dat betekende, is ons bekend. Hij gaf de „wetten" uit, de een na de ander, hij gaf vertalingen en aantekeningen, maar een bewerking, een verklaring en vergelijking, een systeem gaf hij niet, ook weinig of niets in de trant van Richthofen's latere Untersuchungen über Friesische Rechtsgeschichte.

Wij herinnerden reeds aan zijn opzichtige jaartallen aan 't hoofd zijner uitgave van 't Oldampster en Fivelgoër recht (1400—1841). Het ging nu eenmaal niet voor een rechter-commissaris, het Nederlandse recht te verloochenen, wanneer al het gezond verstand hem niet van dwaasheden terughield; maar dat de gedachte, die heel zijn taalbeschouwing beheerste — het idée fixe der onveranderlijkheid en der in beginsel onveranderde geldigheid — hem op het gebied van het recht niet vreemd geweest is, wordt door dit eenvoudige feit treffend bewezen.

Het verleden was voor hem nu eenmaal om er in af te dalen, niet om er uit op te klimmen. Iemand als hij moest de gedachte koesteren, zooveel mogelijk het oude Friese recht in ere te herstellen, langs de weg der jurisprudentie, zooals men vroeger ook het vreemde Romeinse recht had weten te adopteren.

Zoo weinig besef van zijn recht, ja van zijn plicht, om de Friese rechts-oudheden onder histories gezichtspunt te beschouwen, had Hettema, dat hij een opstel, getiteld: Wat zijn de zeven zeelanden van Friesland? — een vraagstuk, dat toch wel ten nauwste samenhangt met zijn „wetten" — opent met de verontschuldiging, dat hem, „hoewel geen geschiedschrijver en nog minder als zoodanig bekend," zoo nu en dan de lust bekruipt, eenige aanmerkingen daarop te maken. [1]) Of die verontschuldiging gemeend

was, valt te betwijfelen, maar het feit alleen toont zoodanig gemis aan besef van historise samenhang, dat wij alleen daarom al zouden wensen, dat Hettema zich dan maar gehouden had, bij wat hij als zijn leest beschouwde: hij is ook hier een verdwaasd en blind leidsman, wiens doel geen ander schijnt, dan zooveel mogelijk landstreken bij het oude Friesland in te lijven. Het is voornamelijk met het oog op de inhoud van het O. L. B., dat ik even de aandacht vestig op Hettema's verdeling, waarbij het eerste zeeland wordt gevormd door het eilandengebied tussen Schelde en Maas, bewoond door de Toxandri (!), het twede door het land tussen Maas en Rijn, met de Batavi als Friezenstam. Verder zou het derde, van Rijn tot Vlie, door de Frisiï minores, het vierde, van Vlie tot Eems, door de Frisiï majores, het vijfde, van Eems tot Wezer, door de Chauci minores, hel zesde, van Wezer tot Elbe, door de Chauci majores en het zevende, van de Elbe tot de Eider, door de Fosi of Saxones, ook als Friezenstam, bewoond geweest zijn. [2])

Ook de oudheidkunde verdient een enkel woord. Men moet daarbij vooral niet uitsluitend aan praehistorie denken.

In 1853 werd het Provinciaal Kabinet van Oudheden opgericht, als gevolg van een verzoek van Dr. J. H. Halbertsma te Deventer, gepaard met een aanbod van een belangrijke verzameling [3]), door later geschenk en erflating nog aanzienlijk vermeerderd.

Het Kabinet vond onderdak in twee lokalen van het nieuwe Paleis van Justitie. Daarmee was de eerste hechte grondslag voor een systematise verzameling en bestudering van Frieslands oudheden gelegd, al was er ook te voren al heel wat bijeengebracht aan munten en penningen en merkwaardigheden, en al was er reeds in 1846 een commissie benoemd om toezicht te houden bij het afgraven van terpen.

Tussen 1853 en 1877, het jaar der Historise Tentoonstelling, ligt dan een tijd van gestadige ontwikkeling. Die tentoonstelling, waartoe 1500 inzenders het hunne hadden bijgedragen en die door 25000 personen bezocht werd, was een succes van betekenis, en niet

1) De Vrije Fries, IV, bl. 254.

2) Aldaar, bl. 262.

3) Verslagen, 1877, bl. 53, De Vrije Fries XII, bl. 36.

zonder reden mocht de voorzitter, Mr. Dirks, het een kroon op het werk van 50 jaren Genootschapsleven noemen. Dat de genoemde getallen geen zuivere graadmeter voor de belangstelling in cultuurhistorie waren, behoeft geen betoog. Het was een Friesnationale daad, en welke uitwerking men er zich van voorstelde, blijkt duidelijk uit de rede door Mr. Dirks bij die gelegenheid gehouden. [1]) Als de Tentoonstelling allang opgeruimd zal zijn, meent hij, zal menig jong bezoeker er zich in gedachten mee bezighouden in de komende lange winteravonden. „Welk een stof om die aangenaam en nuttig op de eenzame dorpen of afgelegen boerderijen te slijten, zal onze Gids niet opleveren? Hoe menigmaal zal het bezoek aan de Tentoonstelling het onderwerp van de gesprekken zijn en die over koetjes en kalfjes afwisselen." Al durft Dirks niet openlijk zeggen, dat de beroemde vrijverklaring van de Friezen door Karel de Grote een histories feit is, hij verwacht van de bezoeker, dat hij zal opmerken, dat het Franeker grootzegel van 1313 bewijst, hoe diep geworteld die sage dan toch bij de Friezen was. En zij het dan geen bewondering, hij verwacht belangstelling van de boerefeint voor een rooster van ambulatoire ambten, waarvan hij zijn maats achter de „kij" de werking zal verklaren [2]), toch zeker wel alleen, omdat het een Fries rooster van Friese ambulatoire ambten was! Want dat Rienk of Wybren belang zou stellen in de techniek van de baantjesverdeling onder de oligarchie der Republiek op zich zelf, is toch een wat al te stoute onderstelling. Maar laten wij niet afdwalen van de oudste oudheden, het terrein der eigenlijke archaeologie, die voor een ver verwijderde periode, als waarvan het Oera-Linda-Boek sprak, zoo heel belangrijk zou kunnen zijn. Heeft Dirks wellicht met een enkel woord gezinspeeld op mogelijkheden, die hij niet uit durfde spreken? En vond men daar niet, in een der vitrines, dat merkwaardige document, waarover men ternauwernood uitgestreden was? Neen, het Oera-Linda-Boek ontbrak, zeker tot grote teleurstelling van zeer velen, die jaren lang in Friese dag- en weekbladen, over dat wondere geschrift gelezen hadden.

Ottema had het niet gewild. Niemand wist dat. Van Loon, de man van het Frysk Lieteboek, had niet verzuimd, de toenmalige

1) Verslag van de Handelingen van het Friesch Genootschap, 1877, bl. 1.
2) Aldaar, bl. 13.

eigenaar van het handschrift, Leendert Floris over de Linden te Den Helder, te verzoeken, enkele bladen achter glas te doen tentoonstellen. Maar hij had een weigerend antwoord gekregen, nadat Ottema de bezitter van de schat dit had afgeraden. En wat was er nu wèl, dat met waarschijnlijkheid aan de Friezen van Adela, van 5 à 600 jaar voor Christus, of wellicht aan de Atlanders, kon worden toegeschreven?

Het enige hunebed van Friesland, dat, als een herinnering aan het steentijdperk, veel ouder dan Adela moest zijn, was tegelijk met zijn ontdekking op het landgoed van de Van Swinderen's, te Rijs in Gaasterland, vernietigd (1849), nog voor de oudheidkundige, Dr. Jansen, van de vondst vernam. (Het is zeer de vraag, of de Friese oudheidkundigen in dezen vrij uitgaan). Tot zijn leedwezen moest Dirks constateren, dat in Friesland niet, als b.v. in Zweden, Denemarken en Frankrijk, een scherpe scheiding te maken viel tussen steen-, brons- en ijzertijdperk. Zou hij niet gaarne het bronstijdperk, waarin men onderstellen moest, dat Adela geleefd had (het O. L. B. spreekt echter van koper), veel ruimer en vollediger vertegenwoordigd hebben gezien? Moest hij niet de keerzijde betreuren van een door Dr. J. H. Halbertsma geroemde eigenschap van zijn volk, toen deze in een circulaire aan de Friezen, om hen op te wekken tot het stichten van een museum voor oudheden, het verschijnsel, dat in Friesland betrekkelijk zoo weinig oudheden overgebleven waren, schoon de Friezen de enige der Germaanse stammen waren, die niet verhuisde, aldus verklaarde: dat gloriezucht, die eretekenen voor zich zelf en anderen opricht, aan dit bezadigd en degelijk volkskarakter onbekend was, dewijl het liever groot wilde zijn, dan schijnen?? [1])

Terecht kon Dirks klagen over de onvolledigheid vooral van het praehistories materiaal. Maar had men zich de resultaten der Noorse archaeologie, die niet alleen materieel in gunstiger conditie verkeerde, voldoende eigen gemaakt, om, wat men hier vond, te kunnen interpreteren en determineren? Het valt hard te betwijfelen. Het ging hier, zooals het met de Germaanse taalkunde ging: men liet zich niet opnemen in de grote beweging. In het Noorden was men nog maar nauwelijks de periode van het detail te boven,

1) Zie Eekhoff in zijn Voorrede bij het Album van Friesche Oudheden.

waarvan Sophus Müller, de beroemde Deense archaeoloog zegt: „Es was die Zeit der Privatsammlungen; das Studium stand noch auf seiner ersten, vorbereitenden Stufe, so dass alle mitfolgen konnten; der Stoff war so klein, dass ihn jedermann zu ubersehen im Stande war, und die Erfahrungen und Beobachtungen waren noch so gering an Zahl, dass man sich leicht davon Kenntnis verschaffen konnte. Man war noch nicht weiter gekommen, als dass eigentlich jedermann seine Meinung bilden und an der Diskussion teilnehmen konnte und jedenfalls konnte man durch Sammelthätigheit sein Scherflein zu dem grossen ganzen beitragen." [1])

Natuurlijk verkeerde men hier in 1877, laat staan dan in 1860 en volgende jaren, nog volop in de verzamelperiode, die trouwens hier nog een vrij primitief karakter droeg.

Werden in het Noorden de op elkaar volgende perioden der wetenschap, die van detail en die van de opbouw schitterend vertegenwoordigd door Thomsen en Worsaae, onder de mannen van het Friesch Genootschap was er eigenlijk niet een, die in het algemeen, laat staan dan voor de praehistorie, ook maar in de verte aan Thomsen deed denken. Ook het detail vereist zijn bizonder combinatie-vermogen, het vordert voorzichtigheid tegen opkomende „gevoelens" en tegen de werking ener fantasie, die onder de inwerking van dwangvoorstellingen staat, zooals dat het geval was bij de man, die helaas ook op het gebied der praehistorie van Friesland zich autoriteit had weten te verschaffen.... De Haan Hettema. Als er ooit iemand gelukkig geweest is in het aanknopen zijner wetenschappelijke connecties en volstrekt mislukt in het exploiteren ervan, dan is het wel deze monomaan. In elk geval reeds in 1832, was hij lid van het Koninklijk Genootschap van Noordsche Oudheidkunde te Kopenhagen [2]); herhaaldelijk heeft hij een en ander vertaald, van Finn Magnussen, van koning Frederik (zijn keuze viel zeker al niet te roemen), maar wat is er van hem uitgegaan? Kon in het taalkundige nog aangevoerd worden, dat hij zich al te eenzijdig naar het Noorden oriënteerde, hier had die oriëntering niets dan voordeel kunnen opleveren, want de Noorse archaeologie had in alle opzichten de

1) Sophus Müller, Altertumskunde, Duitse vertaling van Jeiczek, Straszburg, 1897, dl. I, bl. 237.

2) Titelblad van Rask: Friesche Spraakleer.

leiding bij die der andere landen (voor de Germaanse oudheid). Het is allemaal zoo pover, wat Hettema voor 't voetlicht brengt, en wanneer hij er iets van het zijne aan toevoegt, zoo fantanties en willekeurig. Welk een armoedige indruk maakt het, wanneer hij in 1848 het 5de deel van De Vrije Fries opent met een overzetting van een in 1831 te Kopenhagen gedrukte handleiding over 't opsporen en bewaren van oudheden. Zij is natuurlijk geheel op de daar te lande bestaande mogelijkheden berekend. Tal van dingen worden er in behandeld, die men niet verwachten kon, hier immer aan te treffen. Wat men van een leider met praktise zin, die in deze zaken bevoegd was, zijn landslieden voor te lichten, had mogen verwachten, was ongetwijfeld in de eerste plaats een beschouwing over de honderden terpen, over de staat van afgraving, over de mogelijkheid, om het daarin verborgene voor de snelle spade te redden. Pralerij was stellig niet vreemd aan dit vertoon, dat de leegte ternauwernood wist te dekken. Wat betekent het z.g. Overzicht van de Runen-litteratuur, een uittreksel uit een boek van Finn Magnussen, een opsomming grotendeels van wat in vorige eeuwen Noorse geleerden aan fantastise verklaringen van Noorse runen ten beste gegeven hadden. Hettema hoopt ook in ons land, in Drente, Brabant en elders, sporen van dit runenschrift te ontdekken. Ware het dan niet praktiser geweest, zijn landslieden op de hoogte te brengen van de toenmalige stand van het runenonderzoek? Runen, runen! Zou de oude Friezenstam dat geheimzinnige schrift onbekend gebleven zijn? Wij komen op dit ongestilde runenverlangen terug.

In de Friesche Volksalmanak van 1864 plaatste Hettema nog een vertaling van een voordracht van Koning Frederik VII over de wijze, waarop de hunebedden tot stand gekomen zijn. Dit stuk werd zelfs belangrijk genoeg geacht, om het daarnaast afzonderlijk in druk te doen verschijnen. Men staat verbaasd, dat de man, die het Friese verleden een zelfstandigheid en oorspronkelijkheid toedichtte, die alleen in zijn bekrompen fantasie gegrond was; die zijn tijdgenoten verketterde, welke te rechter of te linker zijde een voetbreedte van zijn spelling-orthodoxie afweken, in zijn geestes-produkten een zoo hulpeloze afhankelijkheid van buitenlandse middelmatigheid ten toon spreidt. In De Gids van datzelfde jaar (1864) werd niet alleen over dat opstel, maar ook over

de wijze van vertaling, een vernietigend oordeel uitgesproken door niemand minder dan de geoloog Staring, de grondlegger van onze kennis van de bodem van Nederland. Hij noemde het stuk, wat de inhoud betreft, overbodig, en allertreurigst van vertaling.

Wat deerde de knotwilg, die zich een eik waande, het blazen van de Zuidwester, die uit Holland opstak?

„Nen Scelta nawt, nen Gref nen tiand'ne biad'th." [1])

Zie hiervóór, bl. 50.

EELCO VERWIJS.

Het was in de sfeer van deze wetenschap en in het kader van die mannen, dat Eelco Verwijs, een jong man van 28, binnen trad [1]), weinig tijds, nadat hij (1858) tot leraar aan het gymnasium te Franeker benoemd was, aanvankelijk wel is waar nog slechts als gewoon Genootschapslid, maar spoedig toch als ijverig deelnemer aan de werkzaamheden. Toen hij in 1862 tot archivaris-bibliothecaris van Friesland was benoemd en zich metterwoon te Leeuwarden gevestigd had, werd hij al spoedig, in de plaats van de overleden Mr. Albartus Telting van Franeker, tot voorzitter van de derde of taalafdeeling gekozen. [1]) Het volgende jaar werd hij, op schriftelijk voorstel van Eekhoff, als lid van het Selscip for Fryske tael- en skriftenkennisse met algemene stemmen aangenomen. [2]) Wanneer we nu nog in herinnering brengen, dat Verwijs, door zijn benoeming tot schoolopziener, in nauwe betrekking tot het onderwijs trad, dan is het niet te veel gezegd, wanneer we beweren, dat hij in het brandpunt van het geestelijk leven van Friesland stond. Daarbij kwam nog, dat vele persoonlijke banden hem aan invloedrijke Friese families bonden. Naar zijn afkomst was hij voor de helft Westfries, voor de helft Fries. Zijn vader, Adriaan Verwijs, predikant te Deventer, die hem reeds op zijn 14de jaar ontviel, was afkomstig van Hoorn, zijn moeder was Trijntje Fockema, broeders-dochter van Mr. Daam Fockema, voor wiens erfgenamen Verwijs in '64 of '65 zelfs de reeds vermelde uittreksels uit 's Hofs sententieboeken aan 't Genootschap aanbood. [3]) Verwijs' vrouw was een Friezin. De 21ste Januari 1864, toen hij dus een jaar anderhalf te Leeuwarden woonachtig was, trad hij in het huwelijk met Lamberdina Henriëtte Telting, de dochter van bovengenoemde Mr. A. Telting, in leven secretaris van de stad Franeker, die wij als mederedacteur en tegenstander van De Haan

1) Verslagen, 1864, bl. 84.

2) Notulen van 't Bestuur, in dato 13 Aug. 1863.

3) Verslagen, bl. 116.

Hettema hebben leren kennen. Mr. I. Telting, diens zoon, Verwijs' academievriend uit zijn Groninger jaren, was reeds vóór Verwijs' benoeming te Franeker, secretaris van het Friesch Genootschap. Verwijs' vriendschaps- en familiebetrekkingen zijn natuurlijk niet vreemd geweest aan zijn benoeming als leraar te Franeker, noch aan die van archivaris te Leeuwarden.

Voor een niet geboren en getogen Fries kwam Verwijs dus, van de beste introductiën voorzien, in de kringen van het Friesch Genootschap. Dat men daar geboren Hollanders of andere niet-gewestgenoten, mits zij belangstelden in Frieslands volksleven en geschiedenis, op prijs wist te stellen, bewijzen de voorbeelden van Amersfoordt, Van Leeuwen, de Crane, en vooral van Mr. Arend van Halmael, auditeur-militair te Leeuwarden, die in het Frysk Jierboekjen een eerste en zeer gewaardeerde beknopte geschiedenis van Friesland schreef; die met De Haan Hettema samenwerkte, o.a. met deze het stamboek van de Friese adel vervaardigde; die Eekhoff inleidde in het Leeuwarder archief. Deze belangstelling van vreemdelingen was den Friezen aangenaam en scheen voor de innerlijke waarde hunner geschiedenis te pleiten, zegt Eekhoff. [1]) Had Eekhoff, door Verwijs bij 't Selscip in te leiden, deze traditie niet in waarde gehouden?

Alle factoren waren dus inderdaad aanwezig, om Verwijs een invloedrijke, ja een leidende positie in het geestelijk leven van Friesland te verzekeren, mits....

Maar Verwijs heeft Friesland niet aanvaard. Hoe arm is Verdam's biografie over Verwijs' beste jaren! Dat hij veel bewijzen van vriendschap en erkentelijkheid mocht ontvangen voor 't geen hij als docent te Franeker verricht had! Dat hij als bibliothecaris een plan had ontworpen voor de catalogus van de Provinciale Bibliotheek; dat hij vijf vellen van die catalogus had mogen zien afdrukken! En wat heeft hij als archivaris in die zes jaar verricht? Een zeer hoog denkbeeld van Verwijs' ambtelijke werkzaamheid geeft Verdam's sobere opsomming zeker niet.

Zijn buitenambtelijke werkzaamheid in deze jaren leren wij voornamelijk uit de achter Verdam's levensbeschrijving gevoegde biblio-

1) Verslagen, 1877, bl. 78.

grafie kennen. Zij is een voortzetting van de studie, waarmee hij zich in zijn laatste academiejaren het meest en het liefst had bezig gehouden en waaruit zijn proefschrift was voortgekomen: de studie van het Middel-Nederlands. Dat proefschrift, getiteld Jacob van Maerlant's Wapene Martijn, met de vervolgen (dus niet al de strofise gedichten van Maerlant [1]), was het resultaat van gelukkige beoefening der tekstkritise richting, zooals die door de Leidse professor Matthijs de Vries werd geleraard. Zuivere teksten! Vergelijking van handschriften, hun onderlinge afhankelijkheid, interpolaties, tekstverbeteringen... deze arbeid was zeer zeker in staat, om in te leiden in de kritiek (die toch in de eerste plaats filologise kritiek moet zijn), van geschreven historiebronnen. Verwijs bracht een goede methode mee naar Friesland.

Intussen was het zware en moeizame werk van kritise bronnenuitgaven niet, wat Verwijs, na zijn langdurige dagtaak te Franeker het meest toelachte. Hij heeft steeds gevoeld voor het volksaardige, voor de geestelijke behoeften van bredere kringen, voor het onderwijs. Hij begreep ook, dat niets op den duur de beoefening van het Middel-Nederlands zoo zeer ten goede zou komen, als het kweken van adepten. Er bestond grote behoefte aan een Middel-Nederlands leesboek, dat de liefde voor de oudere vormen onzer taal bij de jongeren op gymnasium of middelbare school kon aanwakkeren en bij de academici de lust opwekken tot zelfstandig onderzoek. Van 1858—61 verscheen in drie delen Verwijs' bekende Bloemlezing uit de Middel-Nederlandsche Poëzie. De voorrede van het eerste deel is nog uit Deventer gedagtekend, waar hij na zijn promotie bij zijn moeder vertoefde; de beide andere zijn te Franeker bewerkt. Over de waarde van de Bloemlezing laat Verdam zich in enigszins twijfelwekkende woorden uit. Een andere nog te Franeker tot stand gekomen uitgave bestond uit een tiental Mnl. vertellingen, „contes et fabliaux," waarvan er acht door Serrure, om hun minder kiese inhoud, bij zijn uitgave van Mnl. stukken uit het bekende Hulthemse handschrift terzijde gelegd waren, en juist deswege Verwijs' aandacht getrokken hadden. Onder de titel: Dit zijn 10 goede boerden, zagen de ver-

1) „Het eerste in het Nederlandsch geschreven proefschrift over een aan de Nederlandsche Letterkunde ontleend onderwerp." Verdam in Levensberichten, 1880, bl. 81.

schovelingen in 1860 het licht, versterkt door twee gelijksoortige stukken van Willem van Hildegaersberch. Uit deze uitgaven blijkt wel, dat Verwijs er niet aan dacht zijn geliefd Middel-Nederlands in de steek te laten. Toch is er geen onmiddellijk vervolg in te zien van de wetenschappelijke tekstkritiek, die hij onder De Vries beoefend had. Reeds in de keuze van een aantal stukken uit de Bloemlezing, maar vooral in de Tien goede Boerden kwam (ook in deze titel) een neiging tot het komies-erotise tot uitdrukking, die veeleer als een voortzetting van zekere tendenzen in zijn Mnl. Studentenpoëzie te beschouwen was.

Ook in zijn Leeuwarder tijd hield Verwijs zich, naast zijn ambtswerk, voortdurend met Mnl. taalstudie bezig, en wel met ernstiger arbeid. Het is niet onwaarschijnlijk, dat hier directe Leidse invloeden in het spel geweest zijn. Met prof. De Vries ondernam hij in 1863 de uitgave van Maerlant's Spiegel Historiael, een zeer omvangrijk werk, waarvan echter het leeuwendeel voor rekening van De Vries komt. In het jaar 1867, zijn laatste in Friesland, verscheen van Verwijs' hand nog, behalve de kritise uitgave van Den Sacramente van Nieuwervaert, het uitvoerige Glossarium op zijn Bloemlezing, waaraan een schets van de Middel-Nederlandse Grammatica was toegevoegd; „doch ook niet meer dan een oppervlakkige schets," zegt Verdam, „zoodat de eigenlijke Mnl. grammatica, waarnaar nog altijd wordt gewacht, daaruit weinig nut zal kunnen trekken." Van Vloten, met wie Verwijs op steeds meer gespannen voet raakte, noemde deze schets, schijnt het, Verwijs' elfde goede boerde. Verwijs heeft Van Vloten later deze hatelijkheid met woeker vergolden. [1])

Nog begon Verwijs in 1862 de uitgave van zijn Nederlandsche Klassieken, tekstuitgave met aantekeningen van schrijvers uit de 17de eeuw. Ook hierin komt zijn kijk op de practise kant van de taalstudie tot uiting. Als schoolopziener, examinator, later ook voor de acte Nederlands M. O. bleef zijn gevoel voor de behoeften van de school levendig. Elk jaar verscheen er bij Suringar te Leeuwarden een deeltje, zoo: I. Vondel's Leeuwendalers (1863), II. Episode's uit Hooft's Nederl. Historiën (1864), III. Con-

1) In: Van enen manne, die gherne cnollen vercoopt ene goede boerde. 1878.

stantijn Huyghen's Costelick Mal en Voorhout (1865), IV. Gerard Brandt's Leven van Vondel (1866), V. Vondel's Batavische Gebroeders (1867), en met een jaar sprong, VI. Bredero's Spaansche Brabander (1869).

Behalve het bovengenoemde mogen we nog in zijn Leeuwarder periode stellen het grootste gedeelte van de arbeid, verbonden aan de kritise bewerking van Die Rose van Hein van Aken, die in 1868 in het licht kwam.

In dezelfde lijn, schoon na zijn Leeuwarder tijd, ligt de uitgave van de Gedichten van 's graven spreker, meester Willem van Hildegaersberch, die hij in 1870 in vereniging met Dr. W. Bisschop tot stand bracht.

Ondanks een paar na te noemen uitgaven en studiën, de lokale historie betreffende, mogen we uit Verwijs' werkzaamheden als uitgever wellicht reeds besluiten, dat hij zijn verblijf in Friesland, bij voorbaat en bij voortduring, als van tijdelijken aard beschouwd heeft. Ik betwijfel echter de waarheid van Verdam's onderstelling, dat de arbeid, die hem te Leiden wachtte: tekstkritise en lexicologise arbeid voor het Woordenboek der Nederl. Taal en voor het Middel-Nederl. Woordenboek, wel zoo volkomen met zijn aanleg (en vooral met zijn aspiratiën) overeenstemde. In het laatst van zijn leven schreef hij eens aan Verdam [1]), hoe gelukkig hij zich gevoelde met een boek in de hand over een oud lievelingsvak: „Kulturgeschichte." Ook deze uitdrukking schijnt mij er op te wijzen, dat Verwijs' hart meer voor litteratuurgeschiedenis in ruime zin zou gesproken hebben, dan voor grammatica en lexicologie, wanneer niet bepaalde vooruitzichten en practise overwegingen hem meer en meer bepaald hadden bij de detailarbeid van lexicon en Mnl. teksten. Verwijs was veel te gevoelig voor de inhoud van wat hij las, en voor de vorm, waarin het gegoten was [2]), er zat te veel van de kunstenaar in hem, getuige zijn brieven, ook die in de Spectator, dan dat wij in de richting, die zijn wetenschappelijke arbeid nam, niet een zekere drang van het noodlot zouden bespeuren, waaraan hij niet wist te ontkomen.

1) Verwijs aan Verdam, 21 Juli 1878. Univ. Bibl., Leiden.

2) Hijzelf noemt, wat Johannes Franck schreef, door de vorm, waarin het werd opgediend, volstrekt ongenietbaar. Niet ten onrechte!

Ik meen dan ook, dat Verwijs zich in de betrekking van archivaris-bibliothecaris helemaal niet misplaatst voelde. Wat daarvan zij, behalve taalkundige en folkloristise werkzaamheid, de laatste sprekende uit een studie over de Theophilus- en de Faustsage, reeds in zijn studententijd in de Overijsselsche Almanak geplaatst; uit bijdragen in de Nieuwe Friesche Volksalmanak (De Sinterklaasschoen (1864), Een vrijerij uit den goeden ouden tijd (1866), uit Het dauwtrappen, de afzonderlijke uitgave Sinterklaas (1863) en een in De Vrije Fries geplaatste, te Leeuwarden gehouden voorlezing over De namen der vrouw bij de Germanen (1865); behalve korte historise bijdragen als De omwenteling van 1795 in Friesland (uit de papieren van een ooggetuige), en Harlingen voor 70 jaar, de beide laatste in de Nieuwe Friesche Volksalmanak van 1865, heeft hij twee zuiver historise studiën geleverd van meerder omvang, vooreerst: De Abdij van Corvey en de Kerk te Leeuwarden (1864) en ten twede: De oorlogen van Hertog Albrecht van Beieren met de Friezen, dat — uitgegeven door het Historisch Genootschap te Utrecht — wel pas in 1869 verscheen, maar toch voortkwam uit een viertal lezingen, door Verwijs in 't Friesch Genootschap over dat onderwerp gehouden. Ook Corvey trouwens was in 't Genootschap gelezen. De oorlogen van Hertog Albrecht berustte op een uitgebreid onderzoek van de rekeningen van de grafelijkheid van Holland, die, voor zoover ze op het onderwerp betrekking hadden, achter de studie werden afgedrukt, met een Glossarium en ander apparaat. Terecht zal Verwijs in zijn Voorrede dank gebracht hebben aan zijn amanuensis H. Eilers voor het afschrijven van de vele rekeningen. Bedrieg ik mij niet, dan is Verwijs deze Eilers nog meer en andere dank verschuldigd.

Zoo hebben wij een vrij volledig overzicht gekregen van de resultaten van Verwijs' buitenambtelijke arbeid, ook wel enigszins van den aard van die arbeid zelf. Ten dele heeft die niets met Friesland te maken. We zullen nu Verwijs werkzaam zien als Genootschapslid, in direct contact met de mannen, wier werk en streven we boven schetsten, na eerst een poging gedaan te hebben wat dieper in zijn persoonlijkheid door te dringen en zijn karakter te peilen. Deze toch zijn bij het bedoelde contact, dat meer of

minder openlijk in een botsing ontaardde, factoren van de allereerste rang.

Verdam heeft van zijn vriend een karakterschets gegeven, die instemming gevonden heeft bij verschillende personen, die Verwijs gekend hebben. Het volgende is er aan ontleend:

„Verwijs was een kloek man; een man zonder vooroordeelen of kleingeestige afgunst, zonder ijdelheid of waanwijsheid, zonder schoolschheid of aanmatiging. Hij was onbekrompen op elk gebied; hij had met alle traditie gebroken en aarzelde niet voor zijne meeningen en gevoelens uit te komen; een groot voorstander van de vrije uiting der vrije gedachte, zonder altijd te vragen, of hij daarmede anderen ook kwetste. Maar hij verstond de kunst de dingen zoo geestig en zoo ongemeen te zeggen, dat men eerder dacht aan den vorm, waarin het gezegd werd, dan aan hetgeen werd gezegd, en zoo ontwapende hij toorn of tegenkanting. En de bedoeling om iemand te kwetsen had hij nooit, behalve waar hij iemand ontmoette, die kleingeestig of bekrompen was, want van die eigenschappen had hij een ingewortelden afkeer. Zoodra hij iets van dien aard meende op te merken, werd zijn luim opgewekt en vlogen de scherpe pijlen van zijn vernuft in het rond. Want Verwijs was een man van geest zoo als weinigen. Van den tijd af, dat hij als Eligius van 't Oversticht zijne vrienden deed schateren, tot in de dagen van zijn lichaamslijden, toen hij iedere opwelling van zijn geest met een zware hoestbui bekoopen moest, steeds tintelde bij hem dezelfde geest en werkte dezelfde fantasie." [1])

Op een andere plaats zegt Verdam: „Ik waardeerde Verwijs als een man van een helder oordeel en zuiveren smaak, van groote belezenheid en algemeene ontwikkeling, van blanke oprechtheid tot onbeleefd wordens toe, en van onverstoorbare opgeruimdheid en gezelligheid. Wanneer men met hem in gezelschap en hij zelf op zijn dreef was, vloog de tijd om; nu eens had hij, een meester in het vertellen, een of ander verhaal gereed van een avontuur op een zijner veelvuldige reizen ondervonden; dan eens eene anecdote van de eene of andere letterkundige vermaardheid of een ander beroemd of bekend persoon; dan weder eene herinnering uit lang vervlogen dwaze jaren, en al wat hij vertelde, wist hij

1) Levensberichten, van de Mij. der Ned. Letterkunde, 1880, bl. 86.

mede te deelen met de komiekste stembuigingen en deed hij vergezeld gaan van de koddigste gebaren." [1])

Wij aanvaarden gaarne dit getuigenis van de rechtschapene Verdam, die niet schroomde het licht te laten vallen op wetenschappelijke of zedelijke tekortkomingen. Wanneer hier enige idealisatie heeft plaats gehad, wie zal het wraken? Het is niet de aangenaamste taak uit dit beeld enige kanten naar voren te brengen, die onder scherper licht, de indruk van het geheel niet ten goede komen.

Verwijs was dus een gezellig man. Hij had in zeer hoge mate de vis comica. Had steeds de lachers op zijn hand. Was een onovertrefbaar gezel voor zijn publiek, een gesel voor zijn object. Tweemaal horen we van Verdam, dat hij beter de kunst van fouten ontdekken verstond, dan van aanmoedigen. [2]) Menig examinandus moest dat ervaren. Ze waren niet altijd op hun gemak tegenover Verwijs; sommigen waren bang voor hem. [3]) Ze vreesden „de pijlen van zijn vernuft." Hij was, wat de Friezen noemen „gek-oan-stekkerig"; daar houden Friezen niet van. Met kennelijk behagen deelt Verwijs in de Nederl. Spectator van 1866 een „vermakelijk staaltjen" mee van de domheid van een adspirant-hoofdonderwijzer, die inderdaad wat over de schreef ging, daar hij de „Jan Faessen" aan Bernard ter Haar wilde toeschrijven, maar waarvan de vermakelijkheid slechts veroorzaakt werd door ondeugend-suggestieve vragen van de examinator. [4]) Had Johan Winkler niet volkomen gelijk, toen hij zei, dat Verwijs zich vermaakte ten koste van Eekhoff (en anderen), niet uit hatelijkheid, maar uit „nocht oan onnocht"? Zonder twijfel heeft hij ook de kunst verstaan, Eekhoff in zijn gewichtige deftigheid meesterlijk na te bootsen. Zeer dikwijls gaat het vermogen daartoe met de vis comica gepaard. Verdam vertelt

1) Levensberichten, t. a. p., bl. 82.

2) Aldaar, bl. 87 en 101.

3) Aldaar, bl. 101.

4) Nederl. Spectator, 1860, bl. 211. „Om den zwoegenden adspirant-hoofdonderwijzer nog wat meer op den weg te helpen, vroeg de examinator (lees: schoolopziener), of hij zich geen der hoofdpersonen van den roman herinnerde, b.v. om iemand te noemen .... Lodewijk Mulder. Daar werd het licht in het lepidum caput en het antwoord luidde: „Een der eerste zaamgezworenen!"

zelf, dat Verwijs de Vlaamse tongval uitstekend kon imiteren: „de gesprekken door hem in de „Estammenets bij een potteken Leuvensch" afgeluisterd, werden onbetaalbaar door hem weergegeven." Deze eigenschappen zullen we in het oog dienen te houden; ze zullen op den duur zijn omgang met de ernstige en zwaartillende Friezen niet gemakkelijker gemaakt hebben.

Dat deze humor van de kritiek, bij aanwezigheid van bittere gevoelens, bijwijlen in wellustige hatelijkheid kon overgaan, of bij gemis aan humor, tot onbillijke grofheid voerde, bewijst zijn gedrag tegenover Van Vloten en Hofdijk. De eerste, die Verwijs ook niet gespaard had, heeft hij in de brochure Van enen manne, die gherne cnollen vercoopt, op honende wijze aan de kaak gesteld. Hofdijk heeft hij door een kreupeldicht, een „Ballade," in de Provinciale Friesche Courant [2]), onder zijn schuilnaam Eligius van 't Oversticht, op bloedige en beledigende wijze betaald gezet, dat hij, de Kennemer Bard, hem en de „andere Friezen" was komen vervelen met de voorlezing van oude kost.

De Kennemer bard ging henen
Met vijftig pop klinkende munt
En maakt zich wat vroolijk en lekker
Om 't publiek, zoo dom als een rund.

Een Fries laat zich liefst niet dupeeren
En daarom, o Kennemer bard,
Kom maar liefst niet weer tot ons over,
Hoe 't om zangers loon U ook smart.

Zing bij Holland op zijn smalste
Uit uw boekjes, verguld op snee,
En Holland op zijn malste
Juiche hartelijk met U mee.

Dat „mate 't allen spele goed" is, heeft Verwijs wel toegestemd, maar niet steeds betracht, erkent Verdam. Zeer zeker heeft hij dit

1) Levensberichten, 1880, bl. 104.
2) Prov. Friesche Courant van 19 Dec. 1867. Het orig. manuscript, althans autograaf, op de Univ. Bibl. Leiden.

niet gedaan in de uitdrukking van zijn gevoelens jegens godsdienst en kerk. Wij hoorden het: Hij had met alle traditie gebroken. Wel mogen we dit niet al te letterlijk opvatten, daar anders de historicus geheel in hem opgelost zou geweest zijn, maar met de Christelijk-kerkelijke, zelfs met de algemeen-Christelijke, had hij volledig gebroken.

Die traditie had hem, samen met een familie-traditie, aanvankelijk gebracht tot de studie der theologie, hoewel er, zegt Verdam, weinig scherpzichtigheid nodig was, om te zien, dat hij de man niet was, om predikant te worden. [1]) Hij heeft de studie van de theologie echter pas vaarwel gezegd, nadat hij Deventer, waar hij intussen aan 't Athenaeum reeds Jonkbloet's lessen in Nederlandse Letterkunde volgde, al lang voor Groningen verlaten had, nl. pas in 1852, toen hij reeds 22 jaar oud was. „De studie der theologie is voor hem in alle opzichten een ramp geweest. Vooreerst kreeg hij daardoor een afkeer van die wetenschap zelve en bracht hij dien haat in later jaren niet alleen over op de kerk, hetgeen al reeds niet billijk is, maar ook op het Christendom, dat toch waarlijk reeds genoeg geleden heeft, doordat het maar al te vaak met de kerk is vereenzelvigd."

Verwijs' kritiek was niet wat wij noemen opbouwend; louter afbrekend was zij. Zij was geen ziften van het goede en schone uit het slechte en lelijke, zij had een nihilistise strekking. In hem huisde iets „vom Geiste, der stets verneint." Hij maakte zich niet bezorgd om een pand, dat gered moest worden, hij dacht niet aan de gevaren, die een volkomen ineenstorting van het Christendom mee zou voeren, omdat hij zich niet helder bewust was van de functie, die het vervulde. Zonder bedwang vierde hij daarom zijn

1) Levensbericht, bl. 77. Wij kunnen hieraan toevoegen, dat Verwijs' vader, ds. Adriaan Verwijs, die eerst te Groningen, daarna (in elk geval reeds in 1819) te Dockum en ten slotte te Deventer stond, ongetwijfeld een kerks predikant was, wien blijkens zijn publicatiën in 't bijzonder de godsdienstige vorming der jeugd ter harte ging. Hij schreef o.a. Leerredenen voor Jongelieden (Groningen, 1819) met Bijlagen, waar veel Christelijke lectuur wordt aangegeven, een Christelijke Beschouwing van het tegenwoordige en het toekomende (Deventer 1826) en een Vraagboekje voor de Bijbelsche Geschiedenis (2e druk, Deventer 1832). Eelco Verwijs was geboren in 1830. Zijn vader overleed omstreeks 1844.

lust bot, het verkeerde, het huichelachtige in de kerk en haar bedienaren, te geselen, niet om te beteren, maar om te doden. Den papen hoon! Stellig was de Reinaert hem, behalve om het fijn realistise detail, ook wegens sijn fel-satirieke strekking tegen het papendom, zoo dierbaar. Het anti-papistise (als het geoorloofd is, een Middeleeuwse gezindheid aldus te noemen), het ongezouten erotise, dat de dingen bij hun naam noemde, kwam ook in zijn Bloemlezing tot uiting, meer dan nodig of wenselijk was misschien. En Verwijs' belangstelling voor Willem van Hildegaersberch, die, zooals we zien zullen, reeds uit zijn studententijd dagtekent, is voor geen gering deel toe te schrijven aan de scherts of spot, die deze niet zelden over had voor „monicken ende papen," vooral, wanneer ze wat al te schaamteloos het „homo sum" beleden hadden. De goede boerde „Van den monick" was daarvan al een sterk staaltje.

Deze elementen trokken Verwijs aan in de Mnl. litteratuur, al is het de vraag, of zijn wijze van aanvoelen hem toeliet, het karakter van die kritise houding onzer Middeleeuwers volkomen te verstaan. Al te sterk liet hij in deze dingen zijn eigen sterke gevoelens meespreken; hij stelde zich zonder aarzelen partij. Sprekende over Jacob van Maerlant en Jan Boendale, zegt hij in zijn Inleiding op de Gedichten van Willem van Hildegaersberch: „Hun arbeid was zegenrijk voor de opvoeding en geestesbeschaving van den zich ontwikkelenden burgerstand; zij hebben er krachtig toe bijgedragen, om dien kloeken geest van verzet te kweeken, die zich zoo krachtig liet gelden tegen dwingelandij en overheersching, hetzij die zich openbaarde bij den vorst, als hij zich wilde steunen op vermeende rechten, waarvan der vorsten tuighuis gemeenlijk goed voorzien is, hetzij die in nog gevaarlijker gedaante, in priesterkleeding te voorschijn trad, om geloofsonzin aan het volk op te dringen en den vrijen geest in kluisters te leggen."

En van meester Willem zelf heet het: „Voor het mystieke gekwezel, het stichtelijke gebeuzel miste hij alle gaven." In zijn gedicht op „het keukenmirakel" Van den sacramente van Amsterdam vindt hij dan ook gloed noch verheffing. Het is een der „houterigste en langdradigste" van de ganse bundel. „De dichter blijft laag bij den grond kruipen; de behandeling is het ongerijmde fabeltje ten volle waardig." Dit is meer dan een weten-

schappelijk zich verdiepen in de geest van het Middeleeuwse „antipapisme"; het is anti-clericalisme van vrij jonge datum. Het toont verwantschap met het antipapisme van Voltaire en de prae-revolutionairen, met de atheïstise anathema's van Multatuli. Verwijs was echter niet, als deze individualist, onmogelijk in het kamp van het anti-clericale liberalisme, dat hier, na de afscheiding van België, langzaam tot heerschappij kwam als de tot evenwicht gekomen revolutiegeest van 1789. Verwijs werd in de kringen der liberale wetenschap niet alleen geduld, maar zelfs vertroeteld; hij vormde er de „note gaie."

Zonder twijfel lag er een revolutionair sentiment in Verwijs: het was echter niet, als bij Marx of Multatuli, een alles beheersende hartstocht geworden, die zich uitstortte in diep-ernstig levenswerk, het leidde slechts tot vernuftssprankeling en, gelijk gezegd, tot antipapisme. Op het terrein van godsdienst en kerk alleen heeft Verwijs de consequenties getrokken, al mogen we niet voorbij zien, dat hij zich bij zekere gelegenheid openlijk, zij het in een boutade, niet-koningsgezind noemt en ook zijn afkeer van militair vertoon en militarisme niet verbergt.

Tot welke buitensporigheid hem zijn antipapisme bracht, blijkt het best uit een episode uit zijn leven, die Verdam in het Levensbericht niet, wèl in zijn aan Verwijs gewijd opstel in de Spectator aanroerde, en daar ook met alle recht, omdat die episode zich nog maar enkele jaren geleden in de bladen van de Spectator afgespeeld had.

In 1873 deed Verwijs een reis door Frankrijk, naar het Zuiden. Zijn indrukken gaf hij weer in letterkundige brieven: „Uit den vreemde," in de Nederlandsche Spectator, getekend E. V.[1]) In een brief uit Mentone schreef hij, sprekende over Roomse kerken, o.a. het volgende:

„Kille, vunzige holen, waarin geen zonnestraal doordringt, ja, gij zijt de geschikte kerkers voor lichtschuwe geesten en kerkuilen, die zich gevangen geven aan dweepzieke of schuwe priesters; gij zijt de graven der vrije gedachte, de geschikte bewaarplaatsen voor de mysteriën van een vermolmd Christendom. In uw heilig duister is de plaats voor de onzinnige leerstukken eener onbevlekte ont-

1) De Nederlandsche Spectator, 1873, bl. 359.

vangenis, eener pauselijke onfeilbaarheid, voor het gebazel over een H. Hart van Jezus, de misgeboorte eener hysterieke, minzieke non. Onder uwe gewelven mag men zonder blozen 't domme volk doeken met wonderverhalen van O. L. Vrouwe van Lourdes. Arm Frankrijk, zal dat uwe wedergeboorte zijn, dat uwe zonen en dochteren, een onderworpen kuddeke, daarheen worden gezweept, de gehoorzame slaven van hun priesters en van hun „Roy"?

Met een kreet van verademing ontvluchtte ik, zoodra mogelijk, die sombere gewelven; een flinke regen daarbuiten was een verkwikking, een reinigende hemeldoop.

Fluks een rijtuig aangeroepen en naar het Louvre! Rusteloos zwierf ik er, als een gejaagde, in de zalen der antieken.

Eindelijk vond ik u, het doel mijner bedevaart, Overwinnende Venus! Het heldere, volle daglicht straalde op uw beeld en verlichtte met zuiveren hemelglans uw reine, smettelooze schoonheid. Met eerbied ontblootte ik het hoofd, niet als met den afkeer van daarginds voor de bloedtooneelen van marteling en kruisiging, en gaarne zou ik de knie gebogen hebben voor u, gebenedijde Lieve Vrouwe van Milo!

En van mijne lippen ontsnapte de volgende bede:

„Lieve Vrouwe der eeuwige schoonheid, rein en vlekkeloos als het schuim der zee, waaruit Gij werdt geboren! Uw koninkrijk, het rijk van het eeuwige en ware Schoone, kome. Uw geest vervulle den hemel en de wedergeboren aarde. Verlos ons van het Christendom, het rijk der duisternis en nevelen, en van geloofshaat en onverdraagzaamheid, de onafscheidbare gezellinnen van den godsdienst van bloed en martelingen. Verlos ons van de zoogenaamde Christelijke liefde, eene tweelingzuster van den haat en stort weder in onze harten de reine en zuivere menschenliefde. Geef ons werk en daarvoor brood en laat ons niet jagen naar de onverteerbare spijze, die niet vergaat; noch onze hoofden warm en onze harten koud maken met spitsvondigheden, uit het kranke brein van theologen ontsproten; noch onzen geest vermoeien met het ontwarren van onoplosbare geheimenissen en (om?) bij verschil van meening elkander te haten met een bloedigen, alverdelgenden haat. Met U keere het rijk van schoonheid, liefde en vrede weder op aarde terug. Amen."

Hoevelen, ook in de ogen van het wetenschappelijk liberalisme, zullen deze woorden als loutere blasphemie in de oren geklonken

hebben! Zeer juist werd het karakter van deze niet-spontane parodie op het Onze Vader (zij wàs niet spontaan) weergegeven door J. C. de Marez Oyens, die in een volgend nummer [1]) deze bede tot de Spectator-redactie richtte: „Verlos ons, uwe lezers, van de fanatieken. Zoowel van hen, die een schennige hand zouden willen slaan aan de kunstgewrochten der blinde heidenen, als van dezulken, die de schimmen beleedigen van een Buonarotti, een Dante Allighieri, een Bossuet of da Costa; van de onverbeterlijken, die, schoon onder den invloed der Grieksche kunstvolmaaktheid, zelfs voor geen oogenblik den ouden mensch der onverdraagzaamheid en hatelijkheden kunnen afleggen."

Dat was het. Deze zelfkennis hebben degenen, die door de laatste der onverdraagzaamheden bezeten zijn, nimmer gehad. Op één punt echter had de inzender ongelijk. Verwijs was maar schraaltjes onder de indruk der Griekse kunstvolmaaktheid geweest. Zijn bede aan de Vrouwe van Milo was zoowel een, zij het dan ook onwillekeurige, parodie op het klassicisme, als op het Christendom. De Venus van Milo was hem op dàt oogenblik slechts de incarnatie van zijn anti-papisme.

Onwillekeurig wordt men herinnerd aan Schiller's zooveel zuiverder aanvoeling van het klassieke in „Die Götter Griechenlands":

Da ihr noch die schöne Welt regiertet,
An der Freude leichtem Gängelband
Glücklichere Menschenalter führtet,
Schöne Wesen aus dem Fabelland!
Ach! da euer Wonnedienst noch glänzte,
Wie ganz anders, anders war es da!
Da man deine Tempel noch bekränzte,
Venus Amathusia!

Ook bij Verdam vond Verwijs geen bijval. „Ik vond het zoo jammer," schreef hij hem, „dat iemand, die zooveel goeds met zijne pen had gedaan, nu zulke dingen ging doen, die toch bij weinig menschen in den smaak vallen. Is het de schuld van het Christendom, als gij een schijn voor het echte aanziet en er daarom

1) Nederl. Spectator, 1873, bl. 361.

tegen uitvaart?" Verwijs dankt de vriend, die hem zijn feilen toont. Dat eert hem, maar toch begrijpt men niet goed, dat hij nu kan schrijven: „In mijn Juliaanschen haat tegen al wat kerk is, heb ik mijn doel voorbijgestreefd; aan het Christendom ten laste gelegd, wat aan de onzalige werking van elke kerk te wijten is, en voorbijgezien het vele goede, dat het Christendom aan duizenden bewijst; die het bij velen oefent. Daardoor heb ik tot mijn leedwezen den godsdienst miskend en in zoo verre heb ik berouw over het geschrevene. Doch voor al wat kerk is, acht ik geen pijlen scherp genoeg. Zij toch exploiteert den godsdienst en de waarachtige vroomheid tot hare, veelal verderfelijke doeleinden en zal dit blijven doen. En zoo zal ik ook wel mijn eindje leven lang een onverzoenlijke vijand blijven van al wat kerk is, de modernerij incluis. [1])

Ook in het publiek heeft Verwijs ongelijk erkend, niet echter zonder een nieuwe aanval op het papendom. Hij verklaart tot zijn uitvallen gekomen te zijn (wie zou het gedacht hebben?) door de lectuur van het Heiligen-leven van St. Louis de Gonzaga, door de bisschop van Tours aan kinderen uitgereikt. Daarin las hij: „A l'âge de 8 ans Saint Louis ne voulait pas rester seul avec sa mère et s'il lui était impossible de l'éviter, on le voyait sur le champ rougir."

„Zal niet de meest verdierlijkte wellusteling," roept Verwijs uit, „het toonbeeld van de walgelijkste verkankering naar lichaam en ziel, van schaamte blozen bij het lezen van zoo iets?"

„Ik had het oog op de kerkpartijen, die zich den naam van Christenen uitsluitend toeëigenen; die de fakkel van helsche tweedracht overal rondzwaaien; die de zaden van godsdiensthaat in giftige onverdraagzaamheid zelfs in de harten der jeugd kweeken; wier vloekwaardig bestaan is, woeste hartstochten op te wekken, burgers van eenen staat, menschen en menschen te verdeelen, opdat hun haan koning kraaie."

„Denk evenwel niet, dat ik mijne woorden intrek. Ik vereenzelvigde den godsdienst, het Christendom, of wilt ge, Jezus' leer, met de Christelijke Kerk. Leest ge Christelijke Kerk in plaats van Christendom, dan acht ik geen enkel mijner woorden overdreven."

1) Verwijs aan Verdam, 3 Jan. 1874, Univ. Bibl., Leiden.

Neen, de Onze Vader-parodie was niet spontaan. Maar wat bracht hem nu tot deze blasphemie: het bezoek aan de kerk van het H. Hart, de lectuur van St. Louis of de kerkelijke en schoolstrijd in zijn vaderland?

Woedende papenhaat, nauw verhuld atheïsme, of hoogstens een vaag deïsme, dat verenigbaar was met phantheïstise begrippen... het zijn de Voltairiaanse en Volneyaanse opvattingen van voor de revolutie.

Heeft Verwijs wel bedacht, hoeveel handschriften hij in de 19de eeuw uit te geven gehad zou hebben zonder monnikenvlijt? Heeft hij Der Kerken Claghe van Jacob wel goed verstaan of Die Clausule van der Bible?

„Waert dats mi Maria onde,
Met enen besmetten monde
Prijsdic gherne suverhede,
Haer te eren, die noit sonde
No en dede, no en conde,
Noch ghepeinsen dorperhede...

Hij juichte Maerlant toe, als hij de ontrouwe herders geselde, hun plichtsverzaking, hun begeerte naar geld en goed. Maar heeft hij sympathies verstaan de smart, die Jacob deswege ondervond, Jacob, die de Kerk liefhad, die Maria in vrome aanbidding vereerde?

Hoe menech wolf es nu haerde
Onder die scaep van groter waerde,
Daer Cristus omme storte syn bloet,

heet het in Der Kerken Claghe. En in den Lande van Oversee:

Scalcheit heeft die provende groot
Diviniteit gaet om haer broot.

Droefenis, smart, toorn, klinken van de ontstemde snaren zijner ziel, als hij gedwongen is, getuige te zijn van de aftakeling der Kerken. Maar dat is toch wat anders, dan met Sieyès uit te roepen: Ecrasez l'infame! Deze toon nu is het, die 803 na Christus Liko ovira Linda laat horen in de voorrede van het Oera-Linda-Boek.

„Och geliefden, laat de oogen van een papekappe toch nooit over die geschriften weiden. Zij spreken zoete woorden, maar zij tornen ongemerkt aan alles, wat van ons Friezen afkomstig is. Om rijke prebenden te winnen, heulen zij met de poepe-koningen. [1])

Wie anders schuilt er onder de kappe van Liko ovira Linda dan broeder Eligius.... van 't Oversticht?

Liko.... ovira Linda!

1) Overlandse, Duitse, in 't algemeen vreemde koningen.

OKKE MIN SUN.
THISSA BOKA MOT I MITH LIF AND
SELE WARIA. SE UMBEFATTATH THIU
SKEDNISSE FON US ELE FOLK AK FON
USA ETHLUM. VRLEDEN JER HAB IK
THAM UT ERE FLOD HRED TOLIK MITH
THI AND THINRA MODER. THA THIA
WERON WET WRDEN. THERTHRUCH
GUNGON THIA AFTERNEI VRDARVA.
UMBE THIA NAUT TO VRLYSA HAB IK
RA UP WRLANDISK PAMPIER VUR-
SKREVEN. SAHWERSA THU SE ERVE.
MOT THU SE AK WRSKRIVA. THIN
BARN ALSA TIL THIU THIA NIMMER THE
WEI NAUT NE KUMA.
SKREVEN TO LIUWERT. NEI
ATLAND SUNKEN IS. THAT THRIA
THUSOND. FIVWER HUNDRED AND
NIUGON AND FIVWERTIGOSTE JER.
THAT IS NEI KERSTEN REKNOG
THAT TWELF HUNDRED SEX AND FIFTI-
GOSTE JER. HIDDE TOBINOMATH
OERA LINDA. WAK.

De VOORREDE van HIDDE OERA LINDA, van 1256 n. C.

LIAWA ERVNOMA. VMB VSA LIAWA
GÂLAS WILLE AND VMB VSA LIAWA FRIDOM
S WILLE, THUSAND WÂRA SA BIDD IK TO IO.
OCH LIAWE NE LET THA ÂGON ÉNIS PÂPE-
KAPPE TACH NIMMERMÊR OWER THISSA
SKRIFTA NE WEIA. HIA SPREKATH SWETE
WIRDA, MEN HIA TORNATH VNMERKSEM
AN ALLES HWAT FON VS FRIAS TREFTH. VMBE
RIKA PREBENDE TO WINNANDE SA HELATH
HIA MITH THA POPPA KENINGAR. THISSA
WETATH THATWI HIARA GRÂTESTE FIANDA
SEND. THRVCH DA WI HIARA LIUDA TO SPREKE
THVRA, VR FRIDOM, RIUCHT AND FORSTNE
PLICHT. THERVMBE LETATH HIA ALLES
VRDILIGIA HWAT FON VSA ÉLDRUM KVMTH
AND HWAT THER IETA REST FON VSA ALDA
SEDUM. OCH LIAWA, IK HAV BY THAM
ET HOVE WEST. WIL WR.ALDA IT THÉLDA
AND WILLATH WI VS NAWT STERIK NE
MAKIA, HIA SKILUN VS ALGADUR
VRDILIGIA. — —

SKREVEN TO LIUD.WERD, ACHT HONDRED
AND THRIU IER, NEI KERSTEN BIGRIP.
LIKO TONOMATH OVIRA LINDA. — —

De VOORREDE van LIKO OVIRA LINDA, van 803 n. C.

VERWIJS EN DE FRIEZEN.

We zullen nu trachten ons een voorstelling te maken van de plaats van Eelco Verwijs, zooals wij hem hebben leren kennen, in het kader van Friese wetenschap en letteren; in de kring van de mannen, die ze beoefenden; zijn plaats in de Friese gemeenschap. Bizonder gemakkelijk is dat niet. Brieven b.v. van Verwijs, of van mannen, die hem van nabij leerden kennen, staan ons niet ten dienste; behandeld is het onderwerp nergens. De Vrije Fries bevat van zijn hand maar één artikel. Optekeningen over wat er besproken werd in de bestuursvergaderingen van het Friesch Genootschap, bestaan niet, en de gewone ledenvergaderingen werden zeer summaries weergegeven in het jaarverslag. Het laatste vormt dan tenminste een van onze hoofdbronnen. Daaruit blijkt in de eerste plaats het volgende:

Nadat hij reeds in December 1858, als pasbenoemd lid, een voordracht gehouden had over het St. Nicolaasfeest, waaruit zijn bekende studie Sinterklaas is voortgekomen [1]), behandelde hij een jaar later voor zijn medeleden Jacob van Maerlant's opvattingen over de z.g. vrijheidsbrief van Karel de Grote aan de Friezen, anders gezegd: over der Friezen privilegie. [2]) Maerlant's gevoelens waren, gelijk bekend is, zeer ongunstig voor de Friezen:

„Die dese rude boerde vant,
Was emmer ute Vrieselant,
Een rudaris, ende was bedrogen," [3])

zegt hij, na uitvoerig de aanspraken der Friezen te hebben medegedeeld. Hoewel Verwijs dit onderwerp nooit publiek behandelde, zoo is het toch zeker, dat hij met zijn vereerde Jacob, tegenover een traditionele opvatting front gemaakt heeft, zij het dan ook met de nodige consideratie.

1) Verslagen, bl. 292.
2) Aldaar, bl. 354.
3) Spiegel Historiael, slot van de 3de partie.

„Deze voordragt," zegt het Verslag, „gaf aanleiding tot eene discussie over de volkssage, betrekkelijk den genoemden privilegiebrief, waaraan onderscheidene leden deelnamen. De Voorzitter (Mr. Dirks) opperde bij die gelegenheid op aangevoerde gronden de gissing, dat het privilegie, hetwelk blijkbaar ten onregte aan Karel den Groote was toegeschreven, misschien van Karel den Dikke, Carolus Crassus, afkomstig zoude zijn. Over het algemeen was men het eens, dat, hoe er ook moge worden gedagt over dien vrijheidsbrief, de volkssage althans in zooverre gegrond was, dat Karel de Groote aan de Friezen hunne oude vrijheden had gelaten, terwijl dit met andere volken geenszins het geval was." We weten, dat Mr. Dirks bijna 20 jaar later ('t was op de Historise Tentoonstelling) zich nog altijd aan die oude sage vastklampte. [1])

Het zou wel belangwekkend wezen, wat nauwkeuriger ingelicht te zijn over wat in deze besprekingen zoo al te berde gebracht werd. Verwijs zal vrijwel alleen gestaan hebben. In elk geval was dit wel de eerste keer dat hij de vitale kracht der overlevering leerde kennen en het gezag van Occo Scarlensis. Van Scarlensis en Vlietarp, van Solcko en Magnus Forteman, zal hem de volle maat zijn toegediend. In een zware en benauwende kroniekenlucht voelde hij zich verplaatst. En hij zal bevonden hebben, dat er niets aan te doen was, althans niet voor hem, die de geschiedenis alleen als bij- of hulpwetenschap beoefende. Des te eerder moet de ernst, waarmee de meest gewaagde Friese tradities naar voren gebracht werden, zijn spotlust gaande gemaakt hebben.

Het was in deze tijd, dat er ernstig over gedacht werd, de kroniek van Occo te doen herdrukken en dat ten slotte, na uitgebreid onderzoek door Ottema, besloten was, de brokstukken uit de niet bij de druk van 1597 gebruikte handschriften, welke van enige betekenis waren, te verzamelen en, als aanvulling van de bestaande drukken, in De Vrije Fries te doen plaatsen.

Occo van Scharl! Verwijs moet in die dagen meermalen Andreas Cornelius' Voorrede voor de eerste uitgave gelezen hebben. En hij las: dat Occo's oudoom, Solcko Forteman, die ten tijde van koning Radboud leefde, de oudste aantekeningen over de Friese geschie-

1) Zie hiervóór, bl. 73.

denis gemaakt had, over het leven van Friese koningen en edelen; dat Radboud daar veel van had laten vernietigen; dat tussen de jaren 903 en 970 Occo van Scharl uit hetgeen was overgebleven, een verhaal samenstelde; dat het manuscript in de familie van Occo verborgen gebleven was; hoe eindelijk Johannes Vlietarp, die secretaris was van de potestaat J. H. Martena, het weer aan 't licht bracht, het uit het Latijn vertaalde en een vervolg schreef. Genoemde Martena is volgens de tekst in 1312 overleden. Daarmede is gegeven de tijd, dat Vlietarp zou geleefd hebben. Vlietarp klaagt over de inktvlakken, die Occo's schrift hier en daar onleesbaar maakten en Andreas Cornelius, die het werk voortzette en de eindredactie vaststelde, uit gelijke klachten over Vlietarp's werk.

En wij verbazen ons over de merkwaardige analogie tussen de feiten, de tijdsomstandigheden van Andreas' langdradige Voorrede en die van het korte dubbele „voorbericht" van het Oera-Linda-Boek. Ook dit is een afschrift van een lang verborgen gebleven redactie. In 803 (d.i. precies 100 jaar vroeger dan Occo van Scarl) had Liko ovira Linda met een ernstige waarschuwing tegen de „papekappen" en de „poppakêninggar," de verzamelde geschriften aan zijn „ljawa ervnôma" overgedragen. In 1256 had Hiddo oera Linda het werk gedaan, dat ruim 50 jaar later Vlietarp met Occo's geschriften heet gedaan te hebben. Hij had ze overgeschreven, nadat ze bijna voor het nageslacht verloren gegaan waren. Geen inktvlakken waren het echter, die Hiddo's werk bemoeilijkten, maar water.... Het jaar te voren had Hiddo het, tegelijk met vrouw en kind, uit de watervloed gered. Echt Fries!

Het valt moeilijk, in deze Voorberichten geen superlatief van de Voorrede van Andreas Cornelius Stauriensis te zien en in „Okke min sun," aan wie Hiddo zijn afschrift opdraagt, geen gesuggereerde nakomeling van dezelfde Occo, aan wiens vlijt en vaderlandsliefde de Friezen die andere belangrijke stamkroniek te danken hadden.

Toen Verwijs te Leeuwarden kwam wonen, trad hij in nauwere betrekking tot het Genootschap. Behalve dat hij tot voorzitter van de taalafdeling werd benoemd, kreeg hij zitting in de commissie tot het verzamelen van charters van voor 1580, ook ten dezen de plaats innemende van zijn overleden ambtsvoorganger T. R. Dijkstra. Van Verwijs' werkzaamheid in deze hoedanigheid is mij niets bekend.

Herhaalde malen trad Verwijs als spreker op in een vergadering. In het Genootschapsjaar 1862-63 behandelde hij een onderwerp uit de vergelijkende mythologie: de vuurdienst bij de Arise volksstammen.[1]) Van wat hij zei, is volstrekt niets bekend. Hier zij echter reeds gewezen op een zeer waarschijnlijk inwendig verband tussen deze vuurdienst-belangstelling en de Wralda-jol-zonnedienst van het Oera-Linda-Boek.

Omstreeks dezelfde tijd trad de Oud-Friese wetgeving wederom in de sfeer van actieve belangstelling door een brief van Von Richthofen aan Eekhoff, waarin hij de aandacht vestigde op zijn nieuwe uitgave van de Lex Frisionum in de Monumenta van Pertz.[2]) In de vergadering van 26 Nov. 1863 gaf nu Verwijs een overzicht van de belangrijke praefatio, door Von Richthofen aan die uitgave toegevoegd.[3]) Mr. A. Bloembergen hield de 17de Maart een lezing over het weergeld bij de Friezen volgens die Lex. Dit gaf Mr. W. W. Buma aanleiding tot het voorstel, deze Lex naar Von Richthofen's uitgave, afzonderlijk en met een Nederlandse vertaling, te doen herdrukken. Het bestuur benoemde een commissie, bestaande uit de heren Bloembergen, Telting en Verwijs. Deze commissie achtte de toevoeging van een vertaling niet raadzaam, zoodat besloten werd, de Lex met de Praefatio en de aantekeningen met toestemming van de schrijver, die gemakkelijk verkregen werd, te doen herdrukken.[4]) Verwijs belastte zich met de zorg voor de uitgave. Later werd er nog aan toegevoegd een verhandeling van prof. Lintelo de Geer, over de samenstelling van de Lex, die in de Bijdragen voor Regtsgeleerdheid en Wetgeving verschenen was.[5]) We zien hier Verwijs' aandacht gevestigd op de oudste Friese wetgeving. Ofschoon het nergens vermeld staat, mogen we veilig aannemen, dat de door Von Richthofen en De Haan Hettema uitgegeven en in de oude landstaal overgeleverde rechtsbronnen, in die tijd zijn volle aandacht hadden, niet slechts uit histories, maar ook uit taalkundig oogpunt. Was een groot deel van de oudste Friese rechtsbronnen niet van dezelfde tijd als Stoke en Maerlant?

1) Verslagen, 1862-63, bl. 71.
2) Aldaar, bl. 70.
3) Verslagen 1863-64, bl. 86.
4) Verslagen, 1864—65, bl. 119.
5) Verslagen, 1865-66, bl. 139.

Met een snelle blik vooruit moeten wij al wederom op de mogelijkheid wijzen van inwendig verband tussen deze zeker niet zeer diepgaande wetsstudie èn de Oerfriese „wetgeving" van het Oera-Linda-Boek.

Door zijn studie van het Oudfries en nadere kennismaking met het Nieuwfries, en zijn grammatise beoefening door de Friezen, moet één ding Verwijs sterk getroffen hebben: het ontbreken bij de Friese taalkundigen, De Haan Hettema, T. R. Dykstra, H. Sytstra, van een histories taalbegrip. Ongetwijfeld ontbrak er op dit punt ook wel wat aan Verwijs' kennis. Verdam zegt: „De jaren, die aan de voorbereiding voor theologie waren verspild, hadden hem zoo uitstekend kunnen dienen, tot het leggen van een breeden grondslag voor de beoefening der Germaansche taalwetenschap in het algemeen. Nu heeft Verwijs zich in de Germaansche taalstudie nooit recht te huis gevoeld en diegenen zijner vrienden, die tevens zijne vakgenooten waren, konden duidelijk merken, dat aan zijne kennis iets ontbrak: hij was onzeker, zoodra bekendheid met oudere verwante talen noodig was, om een verschijnsel in 't Nederlandsch of Middelnederlandsch tot klaarheid te brengen." [1])

Maar in het land der blinden is éénoog koning.

En — het mocht Verwijs dan wel wat aan positieve kennis ontbreken — later in de omgang met Johannes Franck is hem ditzelf zeer duidelijk geworden — toch had hij het histories taalbegrip, de algemene kennis, de middelen en de methode, die, geleid door zuivere intuïtieve aanvoeling, hem in de gegeven omstandigheden tot de aangewezen persoon schenen te maken, om wat licht te brengen in de dikke filologise duisternis, die over Frieslands terpen hing.

Stellig heeft Verwijs ten dezen wel enige roeping gevoeld. In De Vrije Fries komt over de tien jaren, die hij in het centrum van het geestelijk leven van Friesland stond, maar een enkele bijdrage van zijn hand voor. Het is, zooals er uitdrukkelijk bij aangegeven staat, een „voorlezing" over De namen der Vrouw bij den Germaan, waarin hij eerlijk getracht heeft, zijn medeleden een kijkje te geven in een andere wereld, althans in een andere richting. [2])

1) Verdam in Levensberichten, bl. 77.

2) De Vrije Fries, X, bl. 79. Die voorlezing is gehouden in de December-vergadering van 1861. Zie Verslagen, 1861—62, bl. 45.

Het begint met een lange aanhaling uit Alexander von Humboldt, waarin de stam- en taalverwantschap der Indo-Germaanse volken wordt uitgesproken en de waarde van de vergelijkende taalstudie in het licht gesteld.

„Met deze woorden," zegt Verwijs dan, „heeft een der reuzengeleerden van Duitschland uit deze eeuw de hooge waarde van etymologische navorschingen, vooral op het gebied van vergelijkende taalstudie [1]) in het licht gesteld." Verder: „Dan wordt taalstudie, wel verre van een dorre wetenschap te zijn, hoe uitgebreider haar gebied wordt, even hartverheffend en bezielend als het navorschen van de grootsche werken der natuur; en — hoe meer voor ons de schakels zichtbaar worden, die den reuzenketen des menschdoms vormen, des te ruimer zal onze blik worden, des te meer open voor de waarachtige grootheid van den menschelijken geest in zijne veelvuldige werkingen, gepaard met vurige vereering voor Hem, die de weinige spranken van Zijnen alomvattenden wereldgeest in ons heeft geplant."

Treffen ons deze laatste van religieus gevoel getuigende woorden — hij spreekt in dit opstel ook nog van „diepen eerbied voor de grootheid en de almacht van een alwijs Opperwezen" — welke niet weinig contrasteren met zijn wilde blasphemie van tien jaren later, — onze opmerkzaamheid wordt niet minder gevestigd op de sterke pantheïstise tendens van deze uitingen en we zouden haast in de verleiding komen, de naam van deze „wereldgeest" in het „Oudfries" uit te spreken: „Wralda," de God van het Oera-Linda-Boek, wiens naam — een geniale vinding op zich zelf — een teken is.

Na van de Latijns-Germaanse groep hostis: gast de etymologie en de semasiologie te hebben nagegaan, om aan een eenvoudig voorbeeld voor oningewijden de methode te demonstreren, behandelt hij op deze wijze de benamingen der vrouw: wijf, kween, maagd, faam, enz. Wij strepen aan, dat Verwijs op meer dan één plaats er voor waarschuwt, uit gelijkheid van klank tot gelijke afkomst of verwantschap te besluiten: het kàn naar de klankrepresentatie in de verschillende talen juist een bewijs van het tegendeel zijn, b.v. Fries faam is niet op één lijn te stellen met Latijns femina. [2])

1) Ik spatiëer.
2) De Vrije Fries, X, bl. 91.

Hij heeft het dan over de „spraekmakende gemeent," steeds zoo vaardig om op haar wijs te etymologiseren en zich te wagen in de „Saturnaliën der Wissenschaft"; hij spreekt van afleidingen, die uit het brein van dichters ontsproten zijn, zooals in Stricker's „Frauenehre":

„Daz vröuwen [1]) an in ist bikant,
des sint si vrouwen genant,"

en wijst op dergelijke schijn-etymologie reeds bij de Indiërs.

Zijn deze opmerkingen, is de hele verhandeling niet een exempel, dat de filologies zoo achterlijke, Germanisties zoo totaal onkundige Friezen, De Haan Hettema incluis, ja in de eerste plaats, waarschuwend voor oogen gehouden wordt? [2]) Het gevaar van etymologiseren binnen de grenzen van één Germaans dialect, de nadruk, gelegd op het verschijnsel van gestadige ontwikkeling, schijnen deze momenten niet rechtstreeks gericht tegen die provincialistise, volkomen steriele taalkunde, welke bijna volstrekte identiteit tussen het Fries van heden en dat van voor 1000 jaar aannam? Herinneren wij ons Hettema's afleiding van Cimbren, Kelten, Friezen en Angel-Saksen; herinneren wij ons zijne vertalingen in het Oud-Fries: het „Beatus ille..." van Horatius. [3])

Dit laatste moest Verwijs bijna als een parodie voorkomen, een belachelijk paskwil; het moet hem onweerstaanbaar herinnerd hebben aan wat hij zelf in die trant in het Middel-Nederlands gepresteerd had. Maar met gans andere bedoelingen. Wemelde ook de nog altijd vereerde Occo Scarlensis niet van etymologieën als M e d e m b l i k uit M e d e a s b l i k?

En wij vragen, of er geen verband bestaat tussen deze stille en toch overduidelijke taalkritiek en het ook in het „Oudfries" geschreven Oera-Linda-Boek, waar de saturnaliën der etymologie tot bacchanaliën geworden zijn.

---

1) Sich freuen. Dus: zij heten „frauen", omdat men zich „an ihnen freuen" kan.

2) Verwijs had ter snede kunnen wijzen op Melis Stoke's afleiding van de stamnaam der Friezen (Rijmkroniek, I, vs. 77 en 78):

De name wanic dat ierst vant
Rome, wantets een couT lant.

Vgl. hiervóór, bl. 65: de saturnaliën van Hettema's wetenschap.

3) Hiervóór, bl. 50.

Verwijs was geen apostel. Hij zal zich niet geroepen gevoeld hebben een langdurige, hardnekkige campagne te voeren om de harde hoofden der Friezen tot beter inzicht te brengen. Hij had „seine Schuldigkeit getan." En van hem werd immers reeds gezegd, dat hij beter de kunst van fouten aanwijzen, dan van aanmoedigen verstond? Waarbij nog kwam, dat het eigenlijke terrein zijner deskundigheid met Friese taal en Friese historie in geen, of hier en daar slechts in toevallig verband stond. Dat wil echter niet zeggen, dat hij zich niet het recht toekende en voorbehield om te lachen, — te lachen om de dwaasheden, die in naam van het Friezendom bedreven werden.

Merkwaardig is, dat hij in een noot bij bovengenoemde verhandeling nog deze aanhaling uit Thomas Buckle's History of Civilization in England wist te plaatsen, na opgemerkt te hebben, dat de taalstudie meer en meer erkend wordt als een belangrijk element van de beschavingsgeschiedenis, de geschiedenis van den Mensch, die toch eigenlijk de geschiedenis in de ware zin des woords is. Buckle dan zei: „I am deeply convinced that the time is fast approaching when the history of Man will be placed on its proper footing; when its study will be recognized as the noblest and most arduous of all pursuits; and when it will be clearly seen, that, to cultivate it with success, there is wanted a wide and comprehensing mind richly furnished with the highest branches of human knowledge. When this is fully admitted, history will be written only by those whose habits fit them for the task; and it will be rescued from the hands of biographers, genealogists, collectors of anecdotes, chroniclers of courts, of princes, and of nobles, — those babblers of vain things, who lie in wait at every corner, and infest this (thus?) the public highway of our national literature." [1])

Vrage: Laat Verwijs hier Buckle niet zeggen, wat hij zelf zoo goed had kunnen en zoo gaarne had willen zeggen? Gebruikt hij Buckle's autoriteit niet om de rauwheid weg te nemen van directe kritiek? Wie ziet hier niet de tegenstelling tussen de legendarise

1) De Vrije Fries, X, bl. 81, noot. Verwezen wordt naar Buckle, vol. I, p. 852. De uitgave van 1865 (Leipzig) heeft de passage vol. III, bl. 296. Spatiëring van mij.

en de historise beschouwing, de onkritise en de kritise methode? Wie denkt niet aan de kronieken van Ottema, de biografieën van Eekhoff, de genealogieën van De Haan Hettema, „those babblers of vain things?"

Niemand kon Verwijs hierover ter verantwoording roepen. Maar er lag brandstof opgehoopt, zonder twijfel!

De onderwerpen, die Verwijs verder nog in het Genootschap behandelde, waren van historisen aard en zijn alle afzonderlijk of in de Friesche Volksalmanak gepubliceerd. Van Dec. 1865 tot Dec. 1867 hield Verwijs vier lezingen over de tochten van hertog Albrecht. Deze geven tot geen bizondere opmerkingen aanleiding. Een ander geval is het met een lezing, die hij in Aug. 1864 had gehouden en die in datzelfde jaar met een, de 16de Augustus gedagtekende Voorrede bij Suringar te Leeuwarden verschenen was als De Abdij van Corvei en de Kerk van Leeuwarden. Het komt mij voor, dat deze uitgave de eerste aanleiding is geweest tot een verwijdering tussen Eekhoff en Verwijs. We herinneren ons, dat Eekhoff zijn collega nog in 1863 bij het Selscip ingeleid heeft. En de Voorrede van Corvei sluit met deze woorden: „Voor ik eindig, gevoel ik mij gedrongen een woord van hartelijken dank te zeggen aan den heer Eekhoff, die mij met de meeste bereidwilligheid en heuschheid al het door hem verzamelde heeft afgestaan en mij opmerkzaam gemaakt op vele bronnen, welke ik anders verzuimd zoude hebben te raadplegen."

Men kan niet zeggen, dat Verwijs deze heusheid met gelijke munt betaald heeft. Wat was er gebeurd in een paar maanden tijds? In De Gids van November des zelfden jaars komt van zijn hand een beoordeling voor van de Friesche Volksalmanak van 1864, met name ook van een bijdrage van Eekhoff, welke beoordeling de oude „archivarius" — en Verwijs wist dat — ten zeerste moest grieven. De toon vormt dan ook een wanklank met die van de Voorrede van Corvei. Wij komen aanstonds op die recensie terug. Ik wil hier echter het vermoeden uitspreken, dat er enige wrijving ontstaan kan zijn tengevolge van het feit, dat het boekje niet bij Eekhoff, zooals men redelijkerwijze verwachten mocht, — maar bij Suringar uitgegeven is. Eekhoff schijnt toch al een zwak gehad te hebben op het punt van uitgeven.

Deze kleine kant van de kwestie moet ons evenwel niet uit het oog doen verliezen, dat in Corvei ook een wetenschappelijke rivaliteit tot uiting kwam. Verwijs opperde hier vermoedens over het ontstaan en de naamsoorsprong van Leeuwarden, die niet in overeenstemming waren met wat Eekhoff, Leeuwardens stadbeschrijver, daarover in zijn Geschiedenis van Leeuwarden te boek gesteld had.

Daarover echter later meer. Hier zij slechts aangetekend, dat Eekhoff in de winteravondvergadering van 22 December kwam met „eenige op- en aanmerkingen," naar aanleiding van Verwijs' uitgave, waaraan hij nog twee bijdragen, over het geslacht der Camminghas's en over de vroegere landsverdeling in honderden, toevoegde. [1]) Deze betroffen beide het wetenschappelijk geschilpunt. De inmiddels stellig en ook uit anderen hoofde gestoorde verhouding zal de vruchtbaarheid der discussie wel niet ten goede gekomen zijn.

En nu de recensie. Zij behandelde een drietal levensschetsen van verdienstelijke Friezen, waarin Eekhoff specialiteit was: van Fenna Mastenbroek en Francijntje de Boer, Friese „dichteressen," en van Jan Wiedeman Karsten, ingenieur onder Krayenhoff. [2]) „Het opdiepen van onbeweende beroemdheden," zegt Verwijs, „die om de thans geijkte term te gebruiken, moeten uitgeluid worden, is geen dankbare taak." Hij geeft dan een recept voor levensschetsen van „celebriteiten in duodecimo."

„De heer Eekhoff zoude, wat zijne schrijfmanier betreft, onzen geestigen Geel als een type van den goedhartigen stijl hebben kunnen dienen. Geen persoon wordt haast genoemd, of een prijzend adjectief versiert zijn naam; en als men de lange reeks van de door hem uitgeluide lui zag, zou men meenen in een wereld te leven, waarin „alle menschen wijs" zijn en daarbij „wel leven." Zijne helden zijn in hunne jeugd allen bedeeld met „de naarstigheid, die kinderdeugd," en hunne hoofden zijn omgeven met den

1) Verslagen, 1864-65, bl. 114. Zooals men weet, speelt de plaatsnaam(?) „Cammingha-hunderi" een grote rol in de vele onderstellingen betreffende de oorsprong van de stad Leeuwarden.

2) De mededelingen betreffende de beide vrouwen had Eekhoff al in het jaar 1862—63 in Genootschapskring gedaan. Zie Verslag op dat jaar, bl. 70.

nimbus van „brave Hendrikachtigheid." Ze zouden mij in mijne jeugd telkens de verzoeking hebben gegeven, om ze eens ferm af te ranselen. De heer Eekhoff doet ons bij zijne levensschetsen telkens denken aan die van Hein Knap en de vijf pooten in Geel's Onderzoek en Fantaisie. Wat dunkt u toch van bijzonderheden als deze: „eindelijk legde het onderwijs bij Do. A. Brink (bij Karsten) den grondslag van christelijk geloof, en ontwikkelde begrippen, waarvan hij de vrucht in een H. S. van 9 dln. nederlegde"?

„Door dergelijke trekken worden ook de beelden van Fenna Mastenbroek en Francijntje de Boer verwaterd. Beide „uitstekende" vrouwen worden zoo vervelend, zoo ploertig lamzalig, zoo zwaar op de hand, dat men, zoo haar beeld naar het leven was en zij nog leefden, „voor de kennismaking zoude bedanken." — „Wij zouden bang zijn, dat zij er steeds op uit zouden zijn, „om aan het aangename het nuttige te verbinden...."

Ongetwijfeld legde Verwijs hier de vinger op een wondeplek; ongetwijfeld hadden de Friezen ook in dit opzicht kritiek hard nodig. En toch kan men de gedachte niet van zich afzetten, dat hij onbillijk was; dat hier enkele dingen uitgekipt en met wat humor, wat ironie, zijn voorgedragen als hoofdzaken, als characteristica, terwijl ze toch niet anders dan bijkomstigheden zijn. Verwijs immers verstond de kunst van fouten aanwijzen oneindig beter dan die van aanmoedigen, waarbij nog te bedenken valt, dat Eekhoff's spreekgestoelte de Friesche Volksalmanak was. Maar wat vooral de aandacht trekt, is, dat de criticus zelf tot degenen behoorde, die een bijdrage voor diezelfde Almanak geleverd hadden. [1]) Het opstel, waaraan wij dit een en ander ontlenen, gaat niet alleen tegen en over Eekhoff; het had niet alleen de Friesche Volksalmanak tot object. Het had veel van een oorlogsverklaring aan de hele Friese wetenschappelijke wereld. Verwijs' hand scheen tegen allen te zijn.

We weten, dat Verwijs na de dood van zijn schoonvader, Mr. A. Telting, tot voorzitter van de Taalkundige Afdeling was benoemd (1863). Terstond werden in handen van die afdeling gesteld de Friesche Spraakkunst van G. Colmjon en de

1) Een vrijerij uit den goeden ouden tijd.

Verhandeling van Mr. Ph. van Blom over het dijkwezen, het laatste ook in het Fries geschreven [1]) en voor de taalkundige afdeling belangrijk, omdat de schrijver, evenals Colmjon, voorslagen deed tot vereenvoudiging en uniformering van de hopeloos verwarde spelling van het Fries.

Er begon toen al verzet te komen tegen de z.g. zuivere, oude spelling, die door De Haan Hettema, T. R. Dykstra en Harmen Sytstra (die de redactie voerde van Iduna in zijn eerste jaargangen, als H. Zijlstra) was voorgestaan, maar alras enigszins gewijzigd was (Iduna V), welk archaïsties bedrijf Verwijs veroordeelde door de opmerking, dat de taal hier het Oud-Fries kleed van voor eeuwen her om de jonge leden had gehangen, waardoor zij losheid, levendigheid en beweging miste.

Ook waren in handen der afdeling gesteld twee brieven, gericht aan Dr. J. H. Halbertsma, waarvan de ene, van de Duitser Ruprecht, over Friese eigennamen handelde.

De nieuwe voorzitter, geheel in functie, stelde een „zendbrief" op, stuurde die bij een twaalftal leden langs met verzoek van doorzending, opdat hij uit de, op die wijze te verkrijgen gegevens en opmerkingen, een rapport zou kunnen samenstellen voor de ledenvergadering, een rapport nl. over de spelling van het Fries. Na een jaar had de geduldige voorzitter nog geen antwoord.

Toen heeft hij — in arren moede — juist deze beide geschriften over Friese spelling uitgekozen voor een bespreking in De Gids. Hij moest zijn hart eens luchten. Daarom deelde hij dan ook de toedracht van de zaak, zooals hier verhaald is, mee. Verscheidene leden, zegt hij, hadden die rondzendbrief nooit gezien, evenmin als de brief van de Duitse taalgeleerde over Friese eigennamen, „die hoogst belangrijk was."

„'t Is wederom een keurig staaltjen, hoe men in de Nederlandsche Geleerde Genootschappen werkt! Waar dus aan enkelen het onderzoek in die zaak zooveel hoofdbreken kost, dat zij in hun geleerde afgetrokkenheid zelfs vergeten een circulaire verder te zenden, daar acht ik mij als niet-Fries incompetent, een oordeel te vellen."

Dat hij het niettemin meteen doet, herinnert ons er aan, wat wij bij die „incompetentie van niet-Friezen" moeten denken.

---

2) Verslagen, 1863-64, bl. 81.

Bijzaak is hier, dat hij Colmjon's Spraakkunst, ofschoon hij een meer wetenschappelijke basis gewenst had en vrij wat kritiek uitoefent, een belangrijke aanwinst acht en de verhandeling van Van Blom zelfs roemt, — hoofdzaak, dat hij hier optreedt op een wijze, die geen enkel gezelschap, van Friezen zeker niet, van zijn voorzitter zou dulden.

Daar zal dan wel een hard nootje over gekraakt zijn, denkt wellicht de lezer.

Inderdaad, er wàs reeds een harde noot gekraakt, schoon niet over deze Gids-publicatie. Laten we op de data letten. Het stuk in De Gids verscheen in de November-aflevering. En de vergadering van het Friesch Genootschap, waarin het tot een botsing kwam, had plaats op Donderdag de 27ste Oktober 1864. Heeft Verwijs daar dan wellicht mondeling zijn misnoegen over de laksheid van de leden der afdeling Taalkunde te kennen gegeven?

Onder poststempel van 25 October 1864 had hij uit Franeker aan alle leden van die afdeling een gedrukte circulaire gezonden, die zeer geschikt was om de dommelende broeders uit hun dolce far niente te doen opschrikken. [1])

Hij begint met de leden van Taalkunde er aan te herinneren, dat op de a.s. vergadering de voorzitter van die afdeling een verslag van haar werkzaamheden gedurende het afgelopen jaar zal moeten uitbrengen.

„Dat verslag," zegt hij, „kan zeer eenvoudig zijn."

„De Afdeeling Taalkunde van het Friesch Genootschap, eene afdeeling, welker leden verondersteld worden, een hoog belang te stellen in al wat Frieslands taal betreft, die afdeeling kan als resultaat harer werkzaamheden mededeelen, dat zij gedaan heeft Niets, hoegenaamd Niets."

Na de ons bekende feiten in herinnering gebracht te hebben, vervolgt hij aldus:

„Bij sommigen dus of onwil of verregaande luiheid.

Onwil, om een circulaire niet te verzenden aan anderen, die licht meer belang als zij zouden stellen in de zaak; onwil, om iets te doen voor de Friesche taal, die men anders niet nalaat, met groote woorden ten hemel te verheffen.

1) Prov. Bibliotheek, Leeuwarden.

Verregaande luiheid, om de belangrijke brieven, mij door Dr. Halbertsma afgestaan, en dus niet mijn eigendom, niet eens te verzenden, en dus ook meer werkzame leden te berooven van de kans, om er kennis mede te maken, en ze misschien op den een of anderen dag in de voddemand eene plaats te doen vinden.

Ik vind mij dus gerechtigd te verklaren op de Algemeene Vergadering, dat de Afdeeling Taalkunde van het Friesch Genootschap is:

EEN ONDING.

En dat hare werkzaamheden zijn:

0.

Ik heb gemeend, een harde waarheid te moeten zeggen, in de hoop, dat ze zal dienen om de Afdeeling Taalkunde zoo mogelijk uit haren doodslaap op te wekken."

Hij wil het liefst het voorzitterschap neerleggen.

„Want ondoenlijk is het mij, om telkens aan de twaalve brieven te schrijven, om mij te informeeren naar de mindere of meerdere werkeloosheid van elk der leden, en het is dus misschien beter, zoo de leden der Afdeeling Taalkunde althans in zooverre zich eens als werkende zullen betoonen, door aan den voorzitter vóór de vergadering op Donderdag den naam van eenen Candidaat te zenden, die hen met dergelijke onaangenaamheden niet zal lastig vallen.

De Afdeeling Taalkunde zal dan in hare rustige rust kunnen blijven volharden."

Wel zelden zal een vergadering van haar voorzitter een dergelijke oproepingsbrief ontvangen hebben.

Daar moeten harde woorden gevallen zijn, ook van de kant der „twaalven," want het is, afgezien van de beledigende toon der circulaire, duidelijk genoeg, dat er ook iets aan het beleid van de voorzitter gehaperd heeft.

We moeten ons dan ook niet verbazen, dat we in 1866, zonder dat er uit de Verslagen ook maar enig spoor van geschil naar buiten treedt, Verwijs niet meer op de voorzitterstoel van de afdeling Taalkunde aantreffen. Zijn plaats is dan ingenomen door Mr. L. W. van Kleffens. 1)

1) Verslagen, 1865-1866, bl. 154.

Verwijs was àf.

Toen hij, blijkbaar onvoldaan over de afloop der Octobervergadering, het geschil op niet zeer kiese wijze naar buiten gebracht had, was zijn aanblijven ook niet langer mogelijk geweest.

Had Eekhoff wellicht Verwijs' gedrag gelaakt, of wat voor hem veel slechter te verduwen was, zijn jeugdige ambtgenoot vaderlijk vermaand? Het lijkt mij inderdaad zeer waarschijnlijk, dat Eekhoff's ongenoegen over Corvei zich gepaard heeft met zijn afkeuring over Verwijs' heftige dondertaal. Het recensie-artikel van November kan daar dan de weerslag op zijn. Dat wraakgevoelens Verwijs volstrekt niet vreemd waren, moet ons zoo langzamerhand wel duidelijk geworden zijn. Dat hij sedert het laatst van 1864 in een ietwat gewaagde verhouding tot zijn medeleden van het Friesch Genootschap kwam te staan, die enigermate op een gewapende vrede begon te gelijken, valt moeilijk te betwijfelen.

Toch heeft Verwijs ook in de volgende jaren geregeld aan de werkzaamheden van het Genootschap deelgenomen. Hij hield er o.a. zijn vier voordrachten over de oorlogen van hertog Albrecht tegen de Friezen. Of deze zelfbeheersing hem mogelijk geweest ware, wanneer hij voor de ontstemdheid van zijn gemoed geen andere, ondergrondse, uitweg gevonden had?

Nog meer vijanden was hij bezig zich te maken. De mannen van het Selscip hadden ook reden gehad, zich te stoten aan die geruchtmakende „recensie." Verwijs had ze ingeleid met een beschouwing over Friesland en de Friezen, over de invloed van het verkeer op hun volkseigenaardigheden, over de steeds voortgaande nivellering. Want hij was van mening, dat Friesland meer en meer zijn bizonder karakter zou inboeten, al werd het slechts voet voor voet na felle strijd afgestaan. Volgt een schets van de herleving der Friese Letteren, bijna twee eeuwen na Gysbert Japicx, en een karakteristiek van die „revival":

„Bijna uitsluitend werd de nieuw opkomende letterkunde in den waren zin des woords volksliteratuur. In het proza waren het tooneeltjens uit het volksleven in al zijne natuurlijkheid en naïveteit, vaak ook in al zijne platheid. Kernachtige uitdrukkingen werden niet door liefelijke euphemismen vervangen: on nommait un chat un chat. Boerefeinten en boerefamkes speelden de rol van

premiers amoureux; dominee en juffrouw, meester en meesterske, de autoriteiten van het dorp, zijn niet zelden belangrijke personaadjen, en een praatziek bôllevrouwtjen, — een vrouw, die met een broodkorf door het land loopt, en veel van een wandelende courant heeft — is dikwijls de Mephisto, de geest des kwaads, die met welgevallen het booze ziet, dat zij sticht.

De deugd triomfeert echter steeds over de ondeugd; een gezonde, huisbakken moraal blijft niet achterwege; allerlei snedige opmerkingen, in een zeer karakteristieken vorm gekleed, kruiden telkens het verhaal en maken het tot een ferme volkslectuur, vrij van de kinderachtige flaauwheid en vervelende brave-Hendrikachtigheid, die ten onzent de Volksletterkunde maar al te veel aankleven. De Frîske Húsfrjeun b.v. is daarom een welkome verschijning in menigen huiselijken kring en wordt door velen met graagte gelezen."

„De poëzie beweegt zich evenzeer binnen de meer beperkte grenzen van het intieme leven; het is de poésie du foyer, bij onzen landaard zoo geliefd...

Dichterlijke vertelseltjes, jok en ernst, ziedaar de voornaamste voortbrengselen der Friesche Muze. Stoutheid, verheffing, eigenlijke vlugt, die u gloeijende verzen geeft, ge zult ze bij haar vergeefs zoeken."

Maar „fraaije ballades" zijn toch geïnspireerd door de heldendaden van het voorgeslacht, en de geschiktheid van het Fries voor het verhevene is toch door Ankringa wel aangetoond, al staat zijn Oedipus-vertaling vrijwel alleen.

„De hedendaagsche Friesche letterkunde is voor het meerendeel volksliteratuur. Ongedwongen natuurlijkheid, naïveteit, en goedaardig hekelen van misbruiken en gebreken, eenvoud, ziedaar haar kenmerkende eigenschappen. Hier en daar wordt, door al te plastisch te zijn, de voorstelling wat plat en ruw.

De aard nu dier literatuur waarborgt haar geen lange toekomst. Zij zal een bloem van den dag zijn, die door liefelijke kleur en geur enkele oogenblikken de oogen tot zich trekt, doch bestemd is om spoedig te vergaan."

Zou Waling Dijkstra deze voorzegging het gemoed gedrukt hebben, toen hij zong:

„Jimmer mat ik smeulend hearre
Fryslâns sprake mat forgean...?"

't Is zeker wel eigenaardig, dat Verwijs, voortgaande, juist Waling Dijkstra noemt als de man van de Winterjoune-nochten, optredend voor een publiek van niet te hoog gehalte. En dan geeft hij een niet onverdienstelijke beschrijving van zoo'n conférence op de bovenzaal van een herberg, waar de lampen flauw branden in de rook van de baai, waardoor gij in de verte een paar figuren ziet schemeren.... waarschijnlijk de sprekers!

„Een gezonde, practische zin, een ferm liberale geest, een lagchend hekelen der gebreken van arm en rijk, van oud en jong, zij maken die bijeenkomsten tot een flinke uitspanning voor velen en het is niet bevreemdend, dat deze, jaar in, jaar uit, populair blijven." 1)

Mij dunkt, dat die beoordeling billijk en juist was, zoowel wat het peil van de litteratuur, als de waarde der winterjoune-nochten betreft. Onwelwillend was ze niet en in zooverre had men de criticus dank mogen weten voor zijn onbevangen uitspraak.

Maar die humor! En die voorzegging!

Zeker is, dat de Friezen van die tijd, die een soort letterkundige heilsgedachte koesterden, in Verwijs geen man vonden, die geloofde aan Frieslands zaak; zeker is, dat ze zich voor het geletterde Nederlandse publiek neergedrukt zagen door een geleerde, niet zonder gezag, en vooral: niet zonder geest.

„Hy hat mei syn gerop
Oer „fry" de bletter op,
Mar sprekt man tsjin,
Dan kin er pitich sjen,
Sa hoannich spîtich sjen
Hy ken grimmitich sjen,
Den wirdt er min,"

zegt de Fryske Roskaem. Verwijs zou ondervinden, dat men hem de roskam niet toevertrouwde. De handschoen werd hem toegeworpen door Tjibbe Geerts van der Meulen van Bergum, die toentertijd met Waling Dijkstra de boer opging.

Van der Meulen en Dijkstra hadden reeds in 1861 hun voordrachten gebundeld. In de Voorrede heette het: „Tûsenen fen

1) De Gids 1878, I, bl. 606, vv.

Friesen en Friesinnen habbe de forroane winter de hjir foarkommende stikken fen ûs foardragen heard; wy jowgen oan die foardrachten de namme fen Fryske Winterjoune-nochten en wy leauwe, dat se ek wol hwet nocht jown habbe. Wy jowe nou us Winterjoune-nocht in 't liocht. Sa kin elk, dy wol, yet ris neisjen, hwet wy seien."

Deze bundel en deze Voorrede hadden zekere H. G. in De Tijdspiegel van 1862 [1]) aanleiding gegeven tot een bespreking van de inhoud, tevens echter van het verschijnsel der Winterjounenochten in de Friese Volkscultuur. Terstond treft ons de gelijkheid van gedachtengang in dit stuk en in de recensie van Verwijs van twee jaren later (1864); evenzeer de scepties-welwillende en waarderende houding van de beide critici, ook hun beider humoristise, hier en daar lichtelijk ironise toon.

H. G. zeide in 1862, naar aanleiding van het doen drukken der voordrachten, o.a. dit:

„Of dit verstandig is geweest van de heeren Waling Dijkstra en Van der Meulen? Zij zullen ook wel weten, dat niet alles, wat met genoegen en toejuiching gehoord wordt, daarom juist voor de pers geschikt is."

„Het is niet te verwachten, dat waar „tûsenen fen Friesen en Friesinnen" een gunstig oordeel hebben uitgesproken, de stem van één Fries van veel gewigt zal worden geacht. 't Veiligst zou wezen om in te stemmen met de „tûsenen." En toch kon H. G. niet deelnemen aan de lof en de bijval. Op de strekking heeft hij niets af te dingen; de techniek der verzen is ook vrij goed, de stukken staan echter niet hoger dan goede Nutsbijdragen. „Maar eenige verheffing, eenigen gloed [2]), ware poëzy, eenige schildering, die redenering en betoog afwisselt en op de verbeelding werkt, zoekt gij in de stukken van Waling Dijkstra tevergeefs. Zij doen ons maar al te veel aan berijmd proza denken en geven weinig meer dan drooge redeneering, die alleen door een levendige voordragt in 't friesch en op rijm, de aandacht der hoorders zal hebben kunnen boeien." — „Meer levendigheid en afwisseling, meer warmte en

1) De Tijdspiegel, 1862, I, bl. 290 vv.

2) Vgl. wat Verwijs in 1864 zou schrijven: „Stoutheid, verheffing, eigenlijke vlugt, die U gloeijende verzen geeft, ge zult ze bij haar vergeefs zoeken". Ik spatiëer. Zie hiervóór bl. 120.

gevoel vonden wij in de stukken van Van der Meulen." In het bizonder noemt H. G. het gevoelige stukje „Widze."

En dan krijgen we een beschouwing over de Winterjounenochten, neen niet een beschrijving, zooals Verwijs die twee jaar later zou geven, maar een bespiegeling over de plaats, die deze avonden waren gaan innemen in het eentonige winterleven op de Friese dorpen, waar in open winters loterijen en verkopingen zelfs tot de publieke vermakelijkheden behoorden.

„'t Was iets nieuws in Friesland: een industrie op letterkundig gebied. En waarom zouden Waling Dijkstra en Van der Meulen niet volgen, waar weleer Da Costa en nu de dichter Ten Kate en de novellist Cremer het voorbeeld geven?"

Wie is toch deze „Fries" H. G.? [1]) Is het niet op en top Verwijs, die het toenmaals nog niet geraden geacht mag hebben, de banbliksems boven zijn kruin samen te trekken? Mogelijk heeft Verwijs er in 1864 zelf geen erg in gehad, dat de inleiding tot zijn recensie in De Gids hem verraden moest.

Toen er nu weer een bundel Fryske Winterjoune-nocht van de pers kwam (1865), herinnerde Tjibbe Geerts zich maar al te wel die recensent van drie jaar geleden, zijn spot met de „duizenden," die de voordragers hadden gehoord, zijn smalen op het berijmde proza: „Wij kennen dien recensent in de Tijdspiegel niet, maar wij weten, dat er iemand in Friesland schuilt, die een pik heeft op de Winterjoune-nocht [2]), mogelijk met de stille verzuchting: „Och, dat men mij koning maakte in Israël."

Weer een jaar later, 1866.

Verwijs heeft de handschoen opgeraapt. Een beoordeling van de bewuste 2de bundel, waarbij zich gevoeglijk aansloot een bespreking van een stuk van Waling Dijkstra, getiteld: „Twa útfenhûzers by Nammen-om," biedt hem de gelegenheid andermaal zijn hart te luchten.

Hij ontkent noch bevestigt, dat hij verantwoordelijk is voor het stuk in De Tijdspiegel. Hij zegt alleen dit, en 't is ons genoeg: „Bij zoo groote kitteloorigheid van een der Winterjoune-nocht-

1) In de Ballade (tegen Hofdijk) noemt Verwijs zich ook een „Fries".

2) Men herinnere zich, dat Verwijs' (openlijke) recensie met de beschrijving van de Winterjoune-nochten het jaar tevoren verschenen was.

koningen, loop ik zeker groot gevaar voor dien schuilenden, pikhebbenden iemand te worden aangezien." Wat Verwijs dan laat volgen, is zeker weinig geschikt om dat gevaar van hem af te wenden.

Eerst een halve bladzijde smalens op het Winterjoune-koningschap, die de Gids-lezer wellicht schuchter deed vragen, hoe het dan stond met die gezonde, practise zin, de ferm liberale geest, dat lachend hekelen van arm en rijk, die volgens Verwijs — anno 1864 — de Winterjoune-nochten tot een flinke uitspanning maakten van verdiende populariteit. „Al juichen duizenden" heet het nu, „en roepen ze „Leve de Winterjounenocht-koningen," ik houd bedaard mijn hoed op het hoofd en juich niet."

En dan volgt een behandeling van de Friese volkslectuur — het andere element uit vorige beschouwingen — die al evenmin klopt met wat hij twee jaar geleden over dat onderwerp gezegd had.

„Fleurs éphémères," dacht ik bij mij zelven, „zoo gij al verdient den naam van bloemen te dragen, zijt gij eigenlijk wel waardig in het lange en breede besproken te worden, ware het niet beter u te vergeten na het kortstondige genoegen (?) van een oogenblik? Is het niet uw eigenaardige provinciale dracht, die ook de oogen van anderen tot U trekt, en zoude men zonder dat kleed het wel der moeite waard keuren u aan te zien?" —

„Gij komt buiten onze provincie in andere streken van ons vaderland, en terwijl men er den vreemdeling verstaat, met hem vriendschappelijk verkeert, zijne boeken als „household works" vereert, kent men u, den landgenoot niet; en toch, men wil u kennen, men wil althans iets van u weten. Men schaamt zich eene taal niet te kennen, die in ons eigen vaderland wordt gesproken; en als men dan naar u vraagt, en nadere inlichtingen nopens u inwint, dan is het heel treurig, dat men met Nurks moet zeggen: „Hm! niet veel zaaks."

Hoe staat het nu, vraagt wederom de Gids-lezer, met die „fraaie ballades," die ongedwongen natuurlijkheid van voor twee jaren? Allemaal weg en afgeleerd? En moeten d e z e „fleurs éphémères" hem herinneren aan „de bloem van den dag, die door liefelijke kleur en geur enkele oogenblikken de oogen tot zich trekt, om spoedig te vergaan." De fleurs éphémères zijn stinkbloemen geworden.

Wij doorzien dit zielkundig proces. In de verhouding der grote partijen: volkslitteratuur: winterjoune-nochten is bij de criticus geen verandering gekomen. Maar verbittering, niet zonder boosaardigheid, kleurt zijn oordeel schril, en verkeert humor in sarcasme, in hoon, onder het dek van uitwendige bedaardheid.

Hoezeer het bij Verwijs een kwestie van verscherpte stemming is, moge blijken uit zijn dubbele maatstaf voor een enkele term.

In '64 had hij van het Fries gezegd: „Men noemt die taal niet ten onregte het Landfriesch, daar ze het minst vervalscht op het land door den boerenstand gesproken wordt." [1])

En nu in '66: „Landfriesch is de geijkte, de deftige titulatie, die aan de tegenwoordige taal der Friezen, althans bij de taalbeoefenaars wordt gegeven. Doch de naam kan eenigermate onder het „voorzangers-Nederduitsch," zooals Van Lennep het noemt, worden gerangschikt. Geen mensch toch krijgt het in zijn hersens, het zoo te noemen; en beging men de dwaasheid een boer te vertellen, dat men geen Landfriesch verstond, of ten minste niet kon spreken, de man zou u uitlachen. Landfriesch heet in de tale des volks Boerefriesch, of wel platweg boersk."

Zeer juist was die opmerking.

Doch waartoe moet die waarheid dienen? Luister: „Tusschen dien naam nu en de tegenwoordige letterkunde bestaat eenige overeenkomst. Ook deze is boersch in den slechten zin des woords, en wel verre van hare afkomst te verloochenen, schijnt zij er een zeker behagen in te scheppen, zich plat en plomp, ruw en ongeslepen voor te doen. Zij legt gaarne een soort van ongemanierdheid aan den dag en overdrijft het „rjucht en sljucht" der oude Stand-Friezen wat heel veel. Wij eerbiedigen dat goed-ronde bij onze oude schrijvers; wij zijn niet bang voor de hartige scherts van een Bredero, die de dingen bij haar (sic) naam noemt en er geen doekjens om windt: wij houden van de „goede boerden" onzer vaderen; doch tusschen een preutsch inachtnemen van allerlei willekeurige conventioneele vormen en het streven om ze geheel met voeten te trappen, is een hemelsbreed onderscheid."

Ik kan me voorstellen, dat de Friezen van die dagen hun bloed voelden koken bij deze onverdiende aantijging. Het zou Verwijs

1) Ook in de aantekeningen op Dit zijn X goede boerden gebruikt hij zelf (bl. 47) de term „Landfriesch".

niet gemakkelijk vallen, uit de gehele Friese letterkunde van de 19de eeuw tot zijn tijd toe zovele en zulke schuine suggesties en situaties bij elkaar te brengen, als het hem gelukt is te verenigen in zijn Bloemlezing en zijn Tien Goede Boerden. Hoe dacht hij over de Decamerone en Trijntje Cornelis?

Ruwheid en platheid zijn soms niet weg te pleiten, maar deze termen betekenen niet hetzelfde als onzuiverheid, die de lezer hier al te licht onderstellen zal.

Onzuiverheid kan zich hullen in beschaafde, ja in verfijnde vormen. Onzuiver was de Friese volkslitteratuur niet. Ook was er wel degelijk conventie. Hoe kan het anders bij een volk, dat zijn traditie hoog houdt. Maar het was de traditie van de Friese boer.

Hoe noemde Verwijs het door hem gewraakte verschijnsel twee jaren geleden: „Kernachtige uitdrukkingen werden niet door liefelijke euphemismen vervangen: on nommait un chat un chat."

Ik kan het niet gebeteren, maar deze moralisatie past niet in Verwijs' mond. Zij klinkt als de preek van Reinaert.

En onwillekeurig herhaalt men, wat Verdam zeide: dat de natuur hem *ἕτερον μὲν ἔδωκεν, ἕτερον δ' ἀνένευσεν*." 1)

Wij zwijgen over zijn boekbespreking. Mocht Verwijs' wens: „Exoriare aliquis!" de wens, dat er eerlang een schrijver opopstond, „in staat, om de volksgeest op te heffen, den smaak te veredelen en in den waren zin des woords een volksschrijver te zijn," nog zoo welgemeend en bovendien gerechtvaardigd wezen, hij had de stugge Friezen voor de Hollanders neergezet; hij had ze laten „útgnîze," hen diep gegriefd, — gekwetst in hun beste gevoelens. Zelf weinig gereed, om de vreemdeling uitleg te doen van wat er in hun hart omging, hadden ze in Verwijs een vertolker gekregen, die ze meer verfoeiden, naarmate ze minder in staat waren hem te verloochenen.

Dat Frieslands grond Verwijs langzamerhand te warm onder de voeten werd, is geen te gewaagde onderstelling. Het is hem niet gelukt, het ware contact te krijgen met het volk, dat hij, geloof ik, toch in de grond der zaak liefhad en welks morele kracht hem niet verborgen gebleven was. Het is hem niet gelukt, tegen-

1) Zij leerde hem het eene, en stond hem het andere toe. Zie: Levensberichten, 1880, bl. 78.

over het verkeerde, het domme, het achterlijke en bekrompene, dat hij zag, de houding aan te nemen, die hem veroorloofd zou hebben, de leiding in handen te nemen. Wilden de Friezen dan volstrekt gevleid worden? Indien dit het geval ware geweest, Verwijs zou licht spel gehad hebben, als hij tenminste de rol op den duur had kunnen volhouden. Neen, men zou het veeleer gebrek aan ernst kunnen noemen, wat hem in de weg stond. Hij gevoelde geen roeping.

Zijn blik was scherp genoeg, zijn ontleedmes flijmscherp. Verhoudingen en wanverhoudingen lagen voor hem open en bloot, bovenal de wanverhoudingen. Maar als bitterheid of haat het beeld niet kleurde, dan was het zijn onbedwingbare zin voor het komise.

In het jaar 1867 werd Verwijs, buiten zijn ambt, vooral bezig gehouden door de bewerking van Die Rose, Hein van Aken's vertaling van de van cynise erotiek overvloeiende allegorie van Jean de Meung, en met het onderzoek van de rekeningen van de grafelijkheid van Holland ten behoeve van zijn studie over Albrechts oorlogen.

En in Juni van dat jaar stuurde de heer J. F. Jansen, hoofd ener school te Harlingen, hem een aantal bladen, bevattende gefacsimileerde karakters van ongekend, schoon niet moeilijk te ontcijferen type, onder bijvoeging van de mededededeling, dat dit zeer oud Fries moest zijn. De vondst werd spoedig bekend en de mare ging door Friesland, dat er een handschrift ontdekt was, een document betreffende de voorgeschiedenis van Friesland, zóó oud, dat de oudste kronieken er hun eerbiedwaardigheid bij verloren. Eigenlijk had Verwijs eerst een enigzins afwijzende houding aangenomen. Maar toen in October de eigenaar van het handschrift, de heer C. over de Linden, eerste meesterknecht aan de marinewerf te Den Helder, zich rechtstreeks tot hem wendde en hem een blaadje van het originele manuscript ter inzage zond, scheen zijn schroomvalligheid geweken. Hij deed een vergeefse reis naar Den Helder, om, als 't kon, het handschrift voor Friesland machtig te worden.... kortom, het spel met het verdichte Oudfriese praehistorise document, dat later van Ottema de naam Oera-Linda-Boek zou ontvangen, was begonnen.

Het kan niet meer betwijfeld worden — wij zullen het in bizonderheden nader aantonen — dat het was een groots opgezette parodie, een persiflerende parodie, juist zoo verre in toon en stijl gehouden, dat zij voor de verblinde kringen der Friese wetenschap tot een mystificatie werd, waaraan zij zich nimmer hebben weten te onttrekken.

Zijn mensen zóó te kennen, zijn onderwerp zóózeer te beheersen, verraadt de meesterhand. Wij hebben het voorgaande geschreven onder de leidende gedachte, dat het Verwijs is geweest, en niemand anders dan hij, die de Friezen tot een aandenken deze kool gestoofd heeft.

Terugblikkende op onze schets van het Friese cultuurleven, en de plaats, die Eelco Verwijs te midden daarvan innam, willen we de verkregen resultaten samenvatten in drie vragen, die het antwoord in zich sluiten.

1o. Was in de kringen der Friese wetenschap de objectieve stof aanwezig voor het maken van een persiflerende geschied- en taalkundige parodie?

2o. Mag bij Eelco Verwijs de kennis van heden en verleden verondersteld worden, die daarvoor het nodige materiaal moest leveren?

3o. Is bij Verwijs de gezindheid, de subjectieve grond, aanwezig te achten voor het maken van zulk een parodie?

Op grond van onze voorgaande beschouwingen meen ik al deze drie vragen zonder enig voorbehoud met Ja! te moeten beantwoorden. Op deze punten is alle twijfel uitgesloten. We zullen nu nog trachten aan te tonen, dat Verwijs de kunst van de parodie ook werkelijk beoefende en verstond, op zulk een hoogte, dat aan zijn kunnen ten aanzien van het O. L. B. ook geen twijfel meer mogelijk is.

VERWIJS EN DE PARODIE.

De zucht tot nabootsing, tot komise navolging, zat Verwijs in het bloed. Als hij de 2de bundel Winterjoune-nocht bespreekt, is het enige stuk, dat genade vindt in zijn ogen een „geestige parodie op de hedendaagsche Rederijkersgezelschappen, société's d'admiration mutuelle, kweekscholen van pedanterie, een flinke persiflage — zoo het er een is," voegt hij er twijfelend aan toe.

Verwijs eigen parodie op het „Onze Vader" hebben we leren kennen. Daarnaar af te meten, kan er niet veel geweest zijn, waarop Verwijs desnoods geen parodie gemaakt had. Deze was misschien ernstig bedoeld. Maar zij kon het narrenpak niet afleggen.

Wanneer Verwijs een aanval van Van Vloten op zijn leermeester De Vries en hemzelf beantwoordt met een vernietigende kritiek van Van Vloten's uitgave van Maerlant's kleinere gedichten [1], laat hij aan deze voorafgaan een onwaardige aanval op de persoon van Van Vloten, onwaardig niet om felheid of heftigheid of scherpte, maar door het parodiëren van iets, dat met geen punt van geschil iets had uit te staan, nl. Van Vloten's schrijfmanier en met gebruikmaking van diens eigen woorden.

Van Vloten maakte nog al overvloedig gebruik van de tussenzin in los zinsverband.

„Gij hebt daarbij de meer sluwe en bedrieglijke, dan edelaardige en verstandige gewoonte, u onkundig voor te doen van 't geen u min aangenaam doeltreffends gezegd of voorgehouden wordt, en uwe tegenwroeters — ook waar die — gelijk niet altijd door u in praktijk wordt gebracht — uwe orakelspreuken — voor bekrompelingen niet altijd even helder — trachten te weerleggen — liever met scheldwoorden te overladen en hunne argumenten als wan- en wartaal te bestempelen. De beslagen kamergeleerde bril dier Maerlantbespiegelaars liet hen toch volslagen blind voor, en gij — ten spijt al dier bekrompelingen — die gij — waar het er op aankwam — steeds de onverbiddelijke les hebt gelezen — niet

1) Van enen manne, die gherne cnollen vercoopt, ene goede boerde, 1878.

na, het verrassend licht van uw Diogenes-lantaarn overal te doen stralen." In deze stijl gaat het door, de hele voorrede van 4 bladzijden, zeer onwaardig, maar geestig en als parodie uitnemend geslaagd.

„Want is 't Van Vloten niet,
Het is hem nagezongen,"

zegt hij, wederom parodiërend.

Het Middel-Nederlands was Verwijs' bizonder terrein. Men krijgt wel eens den indruk, dat het Mnl. naar Verwijs' manier van aanvoeling ipso jure een humoristies karakter had. Zoo iets kan tot uiting komen uit het bezigen van Mnl. woorden, om onze dingen uit te drukken, uit een titel b.v. „Van enen manne die gherne cnollen vercoopt ene goede boerde," uit aanhalingen, als

„Dit was oyt myn doen
Van vrouwen moeste myn sermoen
Altoes beghinnen of enden," [1])

als motto gebruikt bij zijn opstel over de namen der Vrouw bij den Germaan, nogmaals te pas gebracht bij de uitgave van Die Rose, of uit deze aanhaling als motto contra Van Vloten:

„Al heeft een sot op thoeft gescoren
Een brede crune toten oren
Hi nes te vroeder niet een saet." [2])

Het humoristies of komies effect, dat deze citaten hebben, is aan de tekst zelf niet eigen, derhalve is het gebruik parodie. Dit oneigenlijk gebruik komt zeer veelvuldig voor en is dus als taalkundig verschijnsel niets bizonders.

Wanneer het echter waar is, dat Verwijs het Mnl. in 't algemeen als per se humoristies aanvoelde, dan is dit een niet-wetenschappelijke, een praegnant-subjectieve perceptie, van oude of vreemde taal, iets, waarvoor, zooals men weet, de jeugd zeer toegankelijk is, en waarmee Verwijs dan een — in dit opzicht niet — gunstigen invloed heeft uitgeoefend op degenen, die het Mnl. van hem geleerd hebben. Bij kinderen, die een vreemde taal lezen

1) Jacob van Maerlant, Dander Martijn, vs. 40—42.
2) Jacob van Maerlant, Der Kerken Claghe, vs. 23—25.

komt b.v. zulk een opvatting vaak tot uiting door verknoeiïng der woorden. Terecht wijst Hof op een gebruik als: Snappez-vous? Deze verwante neiging bij een taal- en letterkundige zoo overvloedig te zien doorbreken, is wel een zeldzaam geval.

Zuiver humoristies, niet quasi ernstig of onverhuld boosaardig, maar schertsend is het gebruik van het Mnl. in het strofise gedicht, dat Verwijs Lina Schneider (alias Wilhelm Berg) toezong op haar 40ste verjaardag. De versvorm en het woordgebruik maken het speciaal tot een zuivere navolging van de Wapene Martijn, een goedaardige parodie:

Wapene Willem, nu es die dach,
Die mi herde verbliden mach
Ende verdroeven bede.
Nu drivic rouwe ende hantgeslach,
Ic wene sere ende maec geclach
Van groter droevichede.
Dan drivic vroude ende groet gelach
Ende prise den sconen claren dach,
Die mi die vroude dede.
Ja, hets mi een quaet verdrach:
In weet of ic ween ofte lach
Hets ene quade sede
Die mi in twifel dede.

Willem, mi dinct overwaer,
Dat te verblidene es niet swaer
Te deser scoonre uren.
Het es nu leden veertich jaer,
Dattu in dese werelt claer,
O edele creature,
Quames ende leves openbaer;
Sine es di nemmer worden swaer,
Te droeve no te sure.
Dune hads dat leven nemmee ommaer;
Die werelt minde di, dat es waer:
Di minde Ver Avonture;
Dat si di emmer gedure!

Zeven strofen dicht Verwijs zijn „heilige" toe. Hij blijft volkomen in de rol met het onderschrift:

Dit was ghedichtet te Sente Linen dach, die gelach upten XVden van Januarius, bi mi broeder Eligius van 't Oversticht.

Amen, sit laus Sancte Line! [1])

Het was niet de eerste maal, dat over broeder Eligius de geest vaardig werd. In de Groningse studentenalmanak van 1853 schreef hij reeds een „Cronike van der scolen van Groeninghen."

Historie ende oude gesten,
Begheric herde sere te vesten,
Ende daeromme wil ic maken
Die ghescienisse van den saken,
Die te Groeninghen in die stede
Waren, weet voor waerhede.
Dits dattic die historie scrive
Wisticse bet, twaer mi te lieve,
Want ander conste sijn mi te hoghe.
Ic en conse niet met minen oghe
Scouwen noch den sin gronderen;
Die Godlicheit te contempleren,
Dat laet ik den Theologinen
Ende den meysteren van medicinen
Sullen der sieken nutscap roeken;
Den legisten laet ik haer boeken
Overstuderen ende vesten
Met haren codicen ende digesten
Ende der philosophien listen
Bevele ic den constighen artisten,
Dien alle consten te dienste staen,
Alse ment mi dede verstaen;
Maer geesten ende historien sanc
Sijn mijn sinnen wael ghemanc.
Daerom so willic daeraf dichten;
God die here moghe mi verlichten,

1) Gepubliceerd in zijn geheel door Verdam in Levensberichten, 1880, bl. 104.

Dattic te poente dit ghedichte
Ghemake ende dit volbringhen moete;
Des biddic oec Maria soete,
Die reine maghet, die suver pure,
Die moeder, die jeghen nature
Ende verre boven menscen ghedochte;
Haren eneghen sone brochte.
Nu beghinnic in hare eren
Ende in des heren aller heren.

Zulk werk te karakteriseren, is nog zoo gemakkelijk niet. Wij worden getroffen door de gladde versificatie en de gelijkenis met wat nagevolgd wordt: de Rijmkroniek. Naar het uitwendig voorkomen blijkt dit streven uit het laten drukken in Gotise letter.

Is dit nu een parodie op de rijmkroniekenlitteratuur?

Ja en neen! Een parodie in de gewone zin is het niet. Deze immers maakt door navolging van de vorm en de bouw, het geheel, dus ook de inhoud, de litteraire inhoud, tot een object van scherts, spot of hoon. Hier wordt de geschiedenis van de Groninger hogeschool schertsend verteld, zij is het object; de antieke vorm, de Middeleeuwse taal- en versvorm, niet in overeenstemming met de moderne inhoud, een middel om het beoogde doel te bereiken. Wat is nu geparodiëerd? De (niet-geschreven) historie der Universiteit, doch tegelijk de vorm der (wel-geschreven) rijmkronieken. Immers is het niet twijfelachtig, dat ook deze als bij terugkaatsing, in humoristies licht gezien wordt. Wanneer Van Beers' „Zieke jongeling" of Borger's „Aan den Rijn" geparodiëerd wordt, liggen vorm en inhoud dicht bij elkaar, zij worden beide gelijktijdig getroffen; hier daarentegen liggen ze ver van elkaar verwijderd. De verbinding van de elkander vreemde vorm en inhoud bewerkt goeddeels het komies effekt, dat nu omgekeerd zoowel vorm als inhoud treft.

Verwijs had de vis comica. Hij zag niet alleen mensen en toestanden, maar ook steeds de Middeleeuwse taal en versvorm als zoodanig, min of meer onder humoristise gezichtshoek. Dit is een openbaring van die visie op het Mnl. waarover ik reeds eerder sprak en die bij hem chronies blijkt te zijn. Daardoor is de lezing van een echte rijmkroniek door de echte Verwijs reeds min of

meer een parodie. Dit is een hyper-subjectieve opvatting, of wil men: gebrek aan objectiviteit en wellicht een gebrek aan historise zin. Eigenlijk gezegde eerbied voor die oude litteraire producten spreekt er niet uit.

Dat het humoristies effect verdubbelt, wanneer hij min of meer goedmoedig hekelt, spreekt vanzelf. Schoon het bijwijlen moeilijk te onderscheiden is, waar de satire ophoudt, zoo is het toch zeker, dat deze vorm toelaat, uiting te geven aan eigen positieve gevoelens en opvattingen, maar de humor wijkt er niet van, al was het alleen maar wegens de archaïstise vorm.

Dat de Middeleeuwse etymologie een bron van humor voor Verwijs is, blijkt reeds uit

„Rectore, seghet ons 't Latyn,
Die ghone so gheheten syn,
Die overste sijn van enegher saken
Dat sise helpen rechte maken."

Geestig wordt soms het moderne object gearchaïseerd door het in de vorm van zijn historise voorganger ten tonele te voeren. Zoo de sterrekunde:

Hi was een clerc, hiet Enschede,
Ende een vroet man daermee,
Een herde groot astronomien,
Die beste die noit was ghesien;
Conjurament ende nigromantie,
Exprement ende toverie,
Derre conste hi utermaten vele,
Die wise man in allen dele.

Hoe juist is hier de astronomie te midden van haar Middeleeuwse zusters geplaatst.

Die bibliotheke in allen kere,
Dor des boecbewaerders raet
Ender Curatore daet,
Ontfinc beternesse herde groot,
Des wi hadden groten noot,
Want si nije loije maecten;
Ende di clercke dit gheraecten,

Datsi achter den hecken mochten;
Want vroeger di wise lude dochten,
Dattie boeke liebaerde waren
Ende wilde bestien twaren,
Die men in hocken sluten moeste....

Dit gedeelte bewijst wel, dat Verwijs aan de humoristise tendens het recht ontleende, woorden te gebruiken, die het Mnl. niet, nòg niet of niet in die betekenis kende. Zoo komt hok pas bij Kiliaen voor en is waarschijnlijk uit het Fries afkomstig. Hij eindigt:

Nu biddic u allen sere,
Dat ghi wilt Gode onsen here
Over mi bidden, dat ic moghe
In groter vrouden ende in hoghen
Comen in 't heleghe hemelrice
Ende ghi alle dies ghelike;
Die almachtighe God moet ons onnen;
Amen, segt alle, die redene connen.
Amen.

Deze stereotype, „formelhafte" aanroepingen van God en Maria zijn een geliefd ornament bij Verwijs. Reeds toen ergerde hij gaarne sommige theologanten met een kwetsing van het heilige.

Van Groningen ging Verwijs, De Vries volgende, naar Leiden. In de Leidsche Studenten-almanak van 1855 komt weer een bijdrage van zijn hand voor, in hetzelfde genre: Hoe die Duvel die Menscen ten verderve leet, waarbij een Inleiding, die met de daarop volgende boerde of cluyte een geheel vormt, waarmee Verwijs dan op zijn geliefkoosd terrein gekomen is, waar de lachlust zich ongehinderd bot kan vieren, vooral ten koste van de papen. In de Inleiding doet hij zich voor als de „uitgever" van een echt handschrift, dat hij naar behoren van een „wetenschappelijke inleiding" heeft voorzien. „De kennis van het nevensgaande dichtstukje ben ik verschuldigd aan een mijner vrienden uit Rotterdam," schrijft de anonyme uitgever, „die het bij toeval als schutblad vond achter het beroemde en helaas te weinig gekende werk van Dr. Joachimus Phutatorius de Concubinis retinendis." [1]) Het rechte gezelschap!

1) Over het houden van bijzitten.

De omstandigheden, waaronder wel eens een oud stuk voor den dag komt, worden aardig nagebootst.

„De schrijver noemt zich Eligius van het Oversticht (zooals bekend is, de oude benaming van Overijsel) en Minnebroeder (!) te Leyden. Zijn naam zou ons evenwel meer doen denken aan een noordelijken bewoner van ons vaderland en wel bepaaldelijk aan een Fries, daar Eligius bij de Friezen tot Eelcke was verbasterd, zooals blijkt uit een lijst van nomina propria Frisica Sanctorum nominibus applicata."

Hier geeft de schrijver zich bloot, of, om in het spel te blijven, de „uitgever." Want handig verschuilt zich de anonymus achter de pseudonymus, in wie hij zich zelf beschrijft in zijn klerkenarbeid. Eligius van 't Oversticht was immers het studenten-pseudoniem van Eelco Verwijs, die, doelende op de Friese herkomst van zijn voornaam (door zijn moeder Trijntje Fockema), zich hier aan ons vertoont met de monnikspij om de schouderen, een nageboren Watergeus.

Ditmaal moesten de papen het bizonder ontgelden. In de „wetenschappelijke inleiding" („geleerde noten" sieren de bladzijden aan de voet) heet het: „De vermeerdering van beschaving en welvaart onder het volk maakte het hoe langer zoo onwilliger, om gebukt te gaan onder het juk van priesters en geestelijken, wier onbegrensde heerschzucht, gepaard aan schraperige hebzucht, wier weelderigheid en zedeloosheid bij de ergerlijkste huichelarij, wier luiheid en vadsigheid hen verre van bemind maakten en hoezeer men nog niet openlijk tegen hen, dat is ook tegen de kerk, ten strijde dorst trekken, — men spaarde geene schimpscheuten en onder lach en scherts werden dikwijls de giftigste pijlen tegen hen afgeschoten."

Hier is Verwijs bezig zichzelf te schilderen. Verder: „De minnarijen der priesters, hunne geslepenheid, om echtgenooten en vaders om den tuin te leiden en aan den anderen kant de droevige figuur, die zij maakten, wanneer zij bedrogen werden, de stokslagen en andere mishandelingen, die zij ontvingen — ziedaar eene rijke stof, vatbaar voor duizende omwerkingen...."

Vreemd is het, zegt de uitgever, dat een monnik zich niet ontziet, zijn klasse met zooveel vrijheid te schilderen: blijkbaar is het echter met een zedelijk doel geschied!

Het gegeven is eenvoudig. Een paap komt op een schip, waaruit rook opstijgt en dat aan weerskanten een groot rad draagt. (Een

stoomboot, opzettelijk anachronisme om de betrekking van 't vertelsel op het heden te doen uitkomen). Daar wordt hij van de duivel bezocht. Hij ziet een jonkvrouw, nodigt haar ten eten, tracht de band al nauwer en nauwer aan te halen, totdat.... de tussenkomst van een heiden, in wie de schrijver weer zich zelf ten tonele voert [1]), nodig is, om de paap van zijn verregaande voornemens te doen afzien. Die trekt af en.... predikt weer scherpelijk van de dag des oordeels en kastijdt zonder mededogen degenen, die bordeel of kroeg niet schuwen als de pest:

Een nobel paep, een herde wise,
Vroet ende van groten prise,
Die predicte met innicheden
Ende was emmer in ghebeden,
Maekte die reise tere stat
(Des men daer veel vroude hat)
Om te condighen sheren wort,
Van doemesdaghe, van dlive kort,
Ende van den helscen torment,
Van swerelts ende, dat omtrent
Comen sal den quaden lieden
Ende den goeden; dit bedieden
Wilde hi predeken herde fine,
Want goet was dat ghelove sine.
Hi en was niet, die heresien
Ende sviants lere ende blasphemien
Predecte, maer van goeder clergien
Ende vermaert in sire prochien
Ende buten verre ende wide;

We hebben blijkbaar te denken aan een „fijne dominee," die in de ring gaat preken.

Maer hi quam in swaren stride,
Want die duvel, diet al beraet
Ende nie den vromen afgaet,
Brochte oec hem in meschief

1) Heiden te verstaan als paganist, ongelovige.

(Dat vuul ondier, die quade dief)
Ende deden vallen tier uren.
Maer viant, du saels besuren
Ten doemesdaghe, ende een bispel
Saelstu allen sijn, merct wel.

Hij ontmoet op 't schip „ene joncfrouwe fijn.''

Nu ghingen si ter tafelen saen,
Maer di viant hilt hem ghevaen —
Die paep devoot at herde vele
Ende sprac dicke te haer met spele
Ende dranc veel van den soeten wine,
Die hem brocht in groten pine
Ende leedde hem tot onsuverheden
Dor des vleesches begheerlicheden,
Want hi dructe hare hant
Ende metten knien an haer ghewant.

Toen hij ten slotte te ver wilde gaan, weerde de verschrikte jonkvrouw hem af:

Maer hi, vol van onsuverhede,
Wiltse cussen ende helsen mede
Ende namse in sinen armen saen
Ende met crachte haddise ghevaen,
Newaer een heydijn quam daer ter steden
Ende sprac te hem met gramheden:
Heleghe man, en scaemstu di niet?

De jonkvrouw vlood.

Die paep daernare ghinc weder thuus,
Toornech ende sere confuus,
Want hi duchte herde die scande;
Maer hi predecte achter lande,
Die vule dorper! weder ende vort,
In elke stat, in elke port,
Van doemesdaghe ende van ordele
Ende castide, die ten bordele
Ende ter tavernen gaen, scerpelike.

Bij het maken van dit gedicht schijnt broeder Verwijs min of meer Willem van Hildegaersbergh's Van den monick voor ogen gestaan te hebben.

In het jaar, dat Verwijs Leiden verliet (1856), om te Deventer te gaan werken aan zijn proefschrift, vierden de Leidse studenten een vrolijk feest ter ere van Gambrinus, de koning van Brabant, uitvinder van het bier! Voor de Almanak van het volgende jaar (1857) schreef broeder Eligius zijn zwanenzang: „Van Gambrinuse, den coninc van Brabant ende hoe hi te Leiden quam." De geleerde inleiding vertelt ons aangaande de ontdekking van het mscr. het volgende: „Het toeval wilde, dat ik ('t is weder de anonyme uitgever die spreekt) op de Bibliotheek van het Athenaeum te Deventer, bij het doorbladeren der Handschriften, voor het meerendeel afkomstig uit de Boekerij van het voormalige Nonnenklooster te Diepenveen, achter no. 1732 van den catalogus, vier bladen vond, die terstond mijne aandacht trokken. Achter het werk, getiteld: Een boec van vijf manieren broederlijker minnen (Hoert in 't cloester ten Dyepenveen), in een onverteerbaar proza geschreven, vol allegorische wirwar en langgerekte moralisatiën, vond ik een stukjen, kennelijk van een andere hand en van ouder dagteekening, in Midden-Nederlandsche verzen opgesteld.

Een aardig miniatuurtjen, dat den aanvang versierde, trof mij dadelijk door de gelijkenis van het beeld er op afgemaald met de portretten van den Biervorst Gambrinus....

Het nevensgaande stuk bevat de beschrijving van een feest, door Eligius te Leiden bijgewoond bij gelegenheid van den intocht van Gambrinus in die stad. Dat hierbij aan niets anders dan aan een maskerade is te denken, kan niet betwijfeld worden, daar de persoon van Gambrinus geheel mythisch is, over wien de geschiedenis een diep stilzwijgen bewaart.

De smaak voor dergelijke maskerades in de Middeneeuwen is ons genoeg bekend...

Eligius, die in October 1354 zich nog als Minnebroeder (sic) te Leiden bevond, vertrok sedert naar Deventer, waar we hem in Junij 1356 aantreffen, kort nadat hij een uitstapjen naar zijn oude woonplaats had gemaakt en daar een feest ter eere van Gambrinus bijwoonde."

Dan krijgen we nog een quasi-geleerde uitweiding over het ontstaan van het Minorietenklooster te Deventer en over de kloostertucht aldaar, in Eligius' tijd nog streng, àl te streng, maar 50 jaar later reeds danig verslapt.

Bij het vermelden zijner klassieke studiën noemt ons broeder Eligius het conjecturas slaen als een reeds in die tijden geliefkoosde uitspanning. „Moge de critiek van dezen tijd grooter vorderingen maken in het emenderen der schrijvers, dan die der Middeneeuwen!" luidt daarop de bijna ernstige wens van de inleider, die toch niet nalaten kan, zich zelf met Matthys de Vries en zijn school, even in het zonnetje te zetten. Het toont immers terloops aan, dat Verwijs zich van de vaak niet-onaanvechtbare waarde van dat „conjecturas slaen" wel bewust was, al heeft hij ook in het vervolg deze wetenschappelijke klein-sport vaak niet zonder geluk beoefend.

Hores vriende! hoet mi verghinc,
Doe ik lestmael sere blidelike ghinc
Ut minen cloester, daer ik bem begheven
Ende lede een droevich leven
Sonder den vrienden, moederene,
Alse een eencedel, in pinen niet clene.

Zoo ziet Verwijs zijn eenzaam verblijf te Deventer, waar hij zich een kloosterling voelt, in tegenstelling met zijn vrolijke Leidse jaren, zij het dan ook als een „begheven clusenare" in den trant van Reinaert.

Dan lesic den wisen Platoen
Ende van Troyen dat hoghe doen
Ende van Elenen, der scoonre vrouwen
(Deus! hoe gherne mochticse scouwen)
Ende van Medea ende Jasoen
Ende Alexanderse, den deghene coen;
Oec pine ic te sine een gramarijn
Ende ghedichte te beterne herde fijn;
Men noemet: conjecturas slaen
Ende menech heeft er vroude aen.

Het leven is er zoo heel anders dan te Leiden, zoo dor en saai:

Dare mach men niet sesteren,
Alse wi deden wilen ere
Alse die aerbeit was ghedaen
Ende wi blidelike conden gaen
Bi Muller in die taveerne
(Al dat staet mi nu tonbeerne).
Hoe dicke maecten wire blide ciere
Ende waren lodders bi den biere
Ja! somwilen waren wi coesat
Ende lacen! smaergens traghe ende lat.

Dat is Verwijs onder de „papekappe," een Geus, of een Uilenspiegel nu weer. Maar hij heeft ook nog geen gelegenheid gehad tegen de zwartrokken van leer te trekken. Zij schijnt ook niet gunstig, ditmaal. Ja, toch! De Kerkeraad van de Ned. Herv. Gemeente had een verzoek van het Studenten-muziekgezelschap, om een deel der Kerk voor een muziekfeest te willen afstaan, van de hand gewezen:

Tfi scame ende scande der clergien,
Dat si gheen feesten en laet gescien,
Maer emmer dat volk wil hebben ter kerken,
Dat si naer haren redenen merken,
Al slapen si bi haer sermoen.
Macht ende ere, dat es haer doen
Si willen dat volc maken sot,
Dat si mere verdoren, bi God!

Rare taal voor een „begheven clusenare." Verdacht is ook het volgende. Broeder Eligius is opgetogen bij de aanblik van Gambrinus:

Mi dacht, ic en sach nie scoenre man,
Noch die meerre prijs ghewan.
Want hi gaf der werelt delijt
Bi den biere ghebenedijt.
Na hem quam sijn trouwe dienare,
Dien men emmer wart gheware,
Daer hi comet tallen stonden;
Nemmer wart hi allene vonden

Ende Bockantau es sijn name,
Die ons sere es bequame,
Bidi hi es een herde wijs man,
Die vele wijsheden oit versan
Ende ons in joyen doet leven;
Doch so moeten wi dit beseven,
Dat hi niet werde van ons bemint
Te vele, want diene te vele kint,
Hi comet des in groten rouwen,
Bidi hi pleghet vele ontrouwen
Ende doet clappen, die swighen moeten
Ende maect stride herde onsoete.

Node ging Eligius, na afloop der feestelijkheden, terug naar Deventer, waar men zoo klein meet en waar zooveel gehuicheld wordt.

Singhen, drinken in die taveerne,
Al dat staet mi hier tonheerne;
Want so ment hier wille doen,
So houden die liede een sermoen
Ende seggen: Tfi, dat ghi Gode dus blameert
Ende u selven scandeleert.
Aldie werelt spreket des scande
Ende men crayieret achter lande,
Men scelt di ende vloeket herde onsachte;
Maer eist, dat ghi dronken sijt bi nachte,
Al waest zeven daghe der weke,
Dat nes u niet tonghereke.
Men saelt oec niet scelden ende castien,
Dat ghi hebt herde vele amien;
Maer ghi moet vlitelike gaen ter kerken,
Den papen smeken ende den clerken
Ende plegen der ypocrisien
Ende sere vloeken der heresien.
Si orthodocx — dat es: verkere
Emmer in die rechte lere;
Di selven minnen boven allen,
Nochtan vele van Gode callen.

We zijn hier in de buurt van Diepenbeek en Kippeveer: de cultus van de hoge hoed, de zwarte bef en de uitgestreken tronie.

Maar genoeg nu. Wat ons treft in Verwijs' werk, is aan de ene kant een zekere vaagheid, een gemis aan handeling, aan de andere kant zorgvuldige bewerking van het detail der schildering. Hetgeen wij nu van Verwijs' studenten-poëzie kennen, geeft ons met klimmende duidelijkheid een beeld van het zeer bizondere litteraire genre, waarin Verwijs uitmunt: een soort van parodie, dat eigenlijk geen parodie is, waarbij de vorm de inhoud en de inhoud de vorm tot een object van scherts en lach maakt, en waarin opzettelijke anachronismen en onmiddeleeuwse woorden in de taal, onmoderne voorstellingen in de inhoud, degenen wakker houdt, die deze tegenstellingen niet bij voortduring mochten blijven voelen.

Wanneer we nu nog eenmaal de vraag stellen: Moet aan Verwijs — ondersteld dat alle andere voorwaarden, waaraan hij te voldoen had, vervuld waren, gelijk aangetoond is — het vermogen toegekend worden, een parodie te leveren, zooals wij in het Oera-Linda-Boek met stelligheid herkennen?

En dan kan het antwoord niet anders klinken dan: Ja, volstrekt!

We kunnen ons zelfs positiever uitdrukken en zeggen: Het O. L. B. wordt als litteratuurproduct het best begrepen, wanneer we het beschouwen als een gewijzigde voortzetting van het genre — een zeer persoonlijk genre — van Verwijs' studentenpoëzie.

We onderscheiden ook bij het O. L. B. vorm en inhoud. De vorm is niet z.g. Middel-Nederlands, maar quasi Oud-Fries, echter met *veel* meer anachronismen, ja een onbeperkt getal van moderne of niet bestaande, maar zelf gesmede woorden *en vormen*.

De inhoud is echter niet als in de studentenpoëzie een modern gegeven, maar een gefingeerde kroniek, die, evenals de taal, voor zeer oud wil doorgaan, maar, evenals deze, een menigte, hier zakelijke, anachronismen bevat.

De verhouding tussen vorm en inhoud ligt dus enigszins anders dan bij de studentenstukken, *zij contrasteren niet*, en ook de anachronismen in deze beide, werken niet in tegengestelde richting, *zij dekken elkaar volkomen*. Daardoor vervalt het komies effekt, dat de sterrekundige als Middeleeuws astroloog en occultist, de zondige Gereformeerde dominee als door de duivel

verleide boetprediker, of de passagierende student als monnik buiten de rails, opleveren. Daardoor ontstaat echter de mogelijkheid tot de echte parodie, een mogelijkheid, die in het O. L. B. volkomen verwerkelijkt is. Het O. L. B. is een reuzenparodie op de kronieken-litteratuur, deze zoowel in oudheid als in belangrijkheid mijlen ver overtreffend, ook naar de vorm: terwijl Frieslands oude kronieken, òf in 't Latijn, òf in een soort Nederduits zijn opgesteld, is het O. L. B. in de oude, oeroude landstaal vervat, zelfs in oeroude inlandse karakters geschreven. Daardoor is het O. L. B. de kroniek aller kronieken geworden.

Alleen dan, wanneer van zulk een parodie het object bekend is, springt ook de humor terstond uit alle hoeken en gaten te voorschijn. Hierin moet de verklaring gezocht worden van het feit, dat de eigenlijke humor, de satire, die er in schuilt, bijna allen, die er kennis mee gemaakt hebben, ontgaan is: men voelde niet wat, en nog minder waarom hier geparodieerd werd.

Uit den aard der zaak kon dit slechts geopenbaard zijn aan een beperkte kring van mensen, van historici en filologen en wel van dezulken, die — waren zij al geen Friezen — in elk geval met Friese geschiedenis, Friese geschiedbronnen, Friese, altans Oud-Friese taal en Friese wetenschappelijke cultuur op de hoogte waren. Dat waren er buiten Friesland helaas bitter weinigen, en de Friezen zelf hebben blijk gegeven, zoodanig verblind te zijn geweest, dat het — de rekening wèl opgemaakt — nog zoo onverklaarbaar niet is, wat wij hier moeten constateren:

Men voelde de parodie niet.

Hof heeft onlangs het O. L. B. een „caricatuur" genoemd, zonder evenwel te zeggen waarvan. Geen wonder trouwens, want hij heeft zich alleen met de taal van het O. L. B., dus alleen met de vorm, bezig gehouden en dan nog niet eens met de litteraire vorm. Maar Hof en anderen, zoo b.v. al heel vroeg Van Limburg Brouwer, hebben de komise noot heel goed bespeurd, Hof in 't bizonder heel goed de overdrijving. Waaruit sproot de aanvoeling, als men toch het object en dus het eigenlijke doel van het O. L. B. niet kende? Uit de zeer goed herkenbare anachronismen naar taal en inhoud. Van Limburg Brouwer heeft aan de laatste, Hof aan de eerste bron gestaan. Van Limburg Brouwer

sprak van een teleurstelling; de inhoud moet een teleurstelling zijn voor wie het object niet kent. Hof heeft zijn humorbron op verre na niet uitgeput, omdat hij niet heeft geweten, dat de taal van het O. L. B. is de apperceptie van de steriele taal-theorie van De Haan Hettema, overeenkomstig welke de taal der „wetten" hier van kracht werd voor een tijd, die pl.m. 1800 jaar daarvóór heette te liggen, op zich zelf reeds het grootst denkbare anachronisme.

Wanneer men het object niet kent, wanneer men het orgaan en de kennis mist, om de humor der anachronismen aan te voelen, dan doet men een van tweeën: òf men verklaart het O. L. B. voor echt, òf — voor 't geval men wel anachronismen ziet — men houdt het voor een poging tot litterair bedrog, een zuivere mystificatie.

De vraag doet zich nu voor: Is het O. L. B. dan niet in meerdere of mindere mate een mystificatie? De historie van het boek schijnt daar wel op te wijzen. Het antwoord moet luiden: Zeker, dat karakter is er geenszins vreemd aan. Anders zou men niet de moeite genomen hebben, het een vorm te geven, die ontzettend veel tijd en geduld vorderde. Objectief beschouwd, sluiten mystificatie en humor elkaar uit. We moeten dus zeggen: De graad van mystificatie is omgekeerd evenredig met de graad van humor en deze is recht evenredig met de werkelijke kennis, die men van het object heeft, of in andere woorden: Hoe dieper men in het O. L. B. en de toestanden, waarop het betrekking heeft, doordringt, des te meer verdwijnt het karakter van bedrog, des te duidelijker komt de humor voor den dag: de bedrieger blijkt ten slotte een schalk te zijn. Hij heeft gefopt degenen, die te foppen waren; hen verblind naar de mate van hun verblindheid. Voor de dommen de illusie!

Het O. L. B. heeft dus wel degelijk het karakter van mystificatie, echter niet van absolute, maar van relatieve mystificatie. En dit is het, wat mij het recht geeft, het O. L. B. met een schijnbare contradictio in terminis te noemen een mystificerende parodie.

Inderdaad is die contradictio slechts schijnbaar. Elke parodie bevat een element mystificatie, zij het dan ook gering; een parodie geeft steeds te raden, al was het alleen maar, in hoeverre hier ernst met scherts gepaard gaat. Verwijs' studentenstukken kenden ook het element mystificatie of illusie.

Elke parodie is mystificatie, omdat elke nabootsing illusie schept. Maar niet elke mystificatie is een parodie.

Nu is er verschil tussen litteraire illusie en mystificatie in den zin van bedrog. Dat de grens tussen deze twee wel eens moeilijk te onderscheiden is, staat van te voren vast.

Toen Verwijs in 1876 werd gesommeerd, te verklaren, dat hij met het vervaardigen van het O. L. B. niets uit te staan gehad had, heeft hij daaraan voldaan door een ingezonden stuk in de Groninger Courant van 7 September 1876. „Misschien" zegt hij, „vind ik minder geloof dan Piet Paaltjens (die in de Zutfensche Courant zich van schuld ontlast had), „doch ik kan met hetzelfde gerust geweten [1]) plegtig verklaren, dat ik part noch deel heb aan de wording van dit veel geruchtmakende boek." Waarom zou hij minder geloof vinden dan Haverschmidt? Hij zegt hetzelf. Omdat hij als „oud-falsaris" bekend stond. Niet bij het grote publiek, wel is waar, maar toch in de kring der taalgeleerden. Deze „bekendheid" verklaart waarschijnlijk de openhartigheid, waarmee hij aan zijn korte „plegtige verklaring" een mededeling toevoegt, waarin de snaaksheid het verre van de plechtigheid wint en waaruit blijkt, dat de rol van „oud-falsaris" hem niet bizonder drukt.

„Voor eenige jaren ontving ik een brief uit Stuttgart van Eduard von Kausler, den bekenden beoefenaar onzer Mnl. letteren en uitgever der „Altniederländische Sprach-Denkmäler." Mijn oude vriend schreef mij, dat een hoogleeraar te Stuttgart zich bezig hield met onze Mnl. letterkunde en daartoe mijne Bloemlezing uit Middelnederlandsche dichters gebruikte. In het IIIde dl. bl. 141 hadden zij een Mnl. gedicht gevonden, dat hoogst belangrijk was, daar het „Anklänge" aan de Edda bevatte. Alle Mnl. liederverzamelingen hadden zij doorgesnuffeld, doch het nergens gevonden. Waar toch had ik dat zoo merkwaardige gedicht gevonden?

Ik was gelukkig in staat, mijn ouden vriend een bevredigend antwoord te geven.

„De jonge Coenraet" was niet anders dan de vertaling van een oud-Deensch volkslied „Ungen Svendal" dat door Lüning in de inleiding zijner Edda, bl. 23 vlg. was medegedeeld. Het gedicht was in geen der andere liederverzamelingen te vinden, daar het zeer jong was, en evenals het liedeken „Zoet gedenken" van Walther von der Vogelweide op bl. 124, niets anders dan vertalingen van

1) Ik spatiëer.

mij zelven, die ik in mijne Bloemlezing had binnengesmokkeld, om misschien eenige beoefenaars onzer Mnl. letterkunde eens bij den neus te hebben.

Ik vermaakte mij niet weinig over mijn onschuldig grapje en over de „Anklänge" aan de Edda; doch kan mij nu ook niet geheel vrijpleiten van de schuld van eens falsaris in geschrifte geweest te zijn." [1])

Zoo staan ze daar nog, „Zoet gedenken" achter de minneliederen van Jan van Brabant e.a., waaronder het bekende „Egidius, waar bestu bleven?", het andere, „De jonge Coenraet," het thema van de verlossing der jonkvrouw behandelende, overeenkomstig zijn aard, tussen „Heer Daniël" en „Hildebrant," in de rij der epies-lyrise gedichten binnengeloodst.

Een zeer merkwaardig geval. Van parodistise humor vertonen deze gedichten geen spoor. We hebben hier te doen met zuivere nabootsingen, die ongetwijfeld Verwijs' meesterschap op dit terrein schitterend bewijzen, een zuivere mystificatie dus, waarbij het komise element niet ontbreekt, maar zich geheel concentreert in de waarneming van de hier zeer begrijpelijke, ja onvermijdelijke vergissingen der taalgeleerden. Verwijs genoot, als hij er aan dacht, hoe stamboom-maniakken zich uitsloofden, om jongere of oudere verwantschap met oude Germaanse epiek aan te tonen. Ongetwijfeld is er, ook voor ons nog, een zeer leerzame kant aan, maar Verwijs dééd zoo, omdat hij er plezier in had.

Bij het O. L. B. is die leerzame kant veel duidelijker te herkennen: we mogen hier wel bewuste bedoeling tot op de proefstelling van kritise vermogens, als bijoogmerk, aannemen. Doch ook hier zal het vooruitzicht op vreugde in de onsterfelijke flaters en misgrepen geen geringe rol gespeeld hebben.

Bij de beoordeling van de morele kant van deze mystificatiën hebben we twee dingen te onderscheiden, al kunnen ze dan ook niet van elkaar gescheiden worden: vooreerst de mystificatie, die van het litteraire product direct uitgaat, ten twede de

1) Verwijs was trouwens de eerste niet, die zich aan fopperij met Middel-Nederlandse verzen schuldig maakte. Hoffmann von Fallersleben was hem voorgegaan. Jan Frans Willems en Bilderdijk waren er ingelopen. Zie het belangwekkende opstel: Over historische en litteraire namaak van Prof. J. W. Muller, in De Tijdspiegel, 1912, III, bl. 251, vv.

handelingen, die ten doel hebben de mystificatie te doen slagen. Deze laatste kunnen eenvoudig, zonder eigen karakter, ze kunnen echter ook zeer samengesteld en van bezwarenden aard zijn.

Nu hebben in 't bizonder de handelingen, die Eelco Verwijs in de Oera-Linda-kwestie verricht heeft, hem in het oog van sommigen voor verdenking gevrijwaard. Zoo meent de heer J. C. Eekhoff, zoon van de „archivarius," dat het niet aan te nemen is, dat Verwijs — ondersteld, dat hij de vervaardiger was — de hoogste autoriteiten van Friesland, in functie, een rad voor ogen gedraaid zou hebben. [1]) „Had deze geleerde," roept Eekhoff uit, „ook maar eenigszins aandeel gehad in het ontstaan van het H. S., zou hij dan, als ambtenaar der Provincie, H.H. Gedeputeerde Staten hebben gevraagd, om de reis naar Helder te mogen maken, op kosten der Provincie en dit rapport hebben ingediend [2]), zonder zijn karakter, eer en ambt in de waagschaal te stellen?"

Het gewicht van deze bedenking valt niet te ontkennen, en toch moet zij wegvallen. Vooreerst heeft Verwijs zich voor zijn reis naar Den Helder vermoedelijk niet laten betalen. Het schijnt te volgen uit wat Hugo Suringar vele jaren later aan Dr. Burger schreef. [3]) Suringar meent, dat deze liberale geste van Verwijs, overeenkomstig zijn rond en royaal karakter, voortkwam uit het feit, dat Verwijs, zijne reis voortzettende naar Leiden, daar de ongedachte aanbieding kreeg, medewerker aan het Nederlandse Woordenboek te worden. Er is echter reden te over, om aan te nemen, dat die aanbieding niet zoo onverwacht kwam, als Verwijs wilde doen voorkomen. [4]) Zoo zou die weigering van vergoeding wel eens anders uitgelegd kunnen worden, en zijn reis naar Den Helder als een onderdeel te beschouwen zijn van zijn (voorlopig) geheim gehouden Leidse reis.

1) Tijdschr. voor Boek- en Bibliotheekwezen, 1908, bl. 240.
2) Spatiëering van de heer Eekhoff. Deze heeft in genoemde jg. Verwijs' rapport aan Ged. Staten gepubliceerd. Een afschrift daarvan was Eekhoff voor vele jaren ter hand gesteld door Jac. van Loon, zooals blijkt uit een brief van Van Loon aan L. F. over de Linden (eigendom van de heer C. over de Linden Jr.).
3) Het Boek, 1916, bl. 135.
4) Niet geheel juist zegt Verdam, dat De Vries Verwijs het mederedacteurschap aanbood na de dood van Te Winkel. Deze stierf pas het volgende jaar. (Levensberichten, 1880, bl. 80).

Ten twede ligt in het rapport van Verwijs aan Gedeputeerden helemaal geen aanmoediging om het te kopen. Verwijs — we komen er op terug — laat zich zelfs in zeer sceptise bewoordingen over het mscr. uit.

De vraag is nu, of wij Verwijs deze gereduceerde verantwoordelijkheid voor misleiding zijner autoriteiten mogen toeschrijven. Ik meen deze vraag zonder voorbehoud met Ja! te mogen beantwoorden. Niet alleen, dat Verwijs allesbehalve de man was, om van het autoriteitenrespect een dogma te maken (het tegendeel is waar), de handelingen, die zijn mystificatie met „De Jonge Coenraet" en „Zoet verlangen" vergezellen, zijn van dien aard, dat wij het bezwaar van Eekhoff kunnen laten vallen. Het moet immers Verwijs als een ernstig vergrijp aangerekend worden, dat hij deze stukken binnensmokkelde in een Bloemlezing, die voor het onderwijs, voor algemeen gebruik bestemd was. Hoe zou men het opnemen, als een jong geleerde tegenwoordig zijn loopbaan begon met zulke pogingen tot mystificatie. Zou men niet beginnen met aan pathologise verschijnselen te denken, een verzwakt verantwoordelijkheidsbesef?

Is het niet tekenend, dat Verwijs vijftien jaar later nog geen woord van verontschuldiging vindt, maar een onschuldig grapje noemt, wat op zijn minst genomen een grote ongepastheid was?

Inderdaad, Verwijs' scherts ging ver!

Naar ik meen, bestaat er geen enkel bezwaar van morelen aard, dat het toekennen van het auteurschap van het O.L.B. aan Verwijs in de weg zou staan, noch zijn reis naar Den Helder, noch zijn rapport aan Gedeputeerden, noch zijn andere bemoeiïngen met het handschrift.

Wie zoo iets onderneemt, is ook uit den aard der zaak bereid, de leugens op den koop toe te nemen, die uit zijn in wezen toch onware daad voortvloeien.

We moeten deze momenten dus niet te zwaar aanslaan en zijn „plegtige verklaring" voor kennisgeving aannemen. Wanneer Verwijs van plan was, het zwijgen te bewaren, dan moet men niet geloven, dat hij zich op een sommatie uit zijn tent zou laten lokken, juist door te zwijgen.

Het „argumentum e silentio," waarmee hij dan bestookt zou worden, liet hem geen keuze. Dit is dan ook de enige en afdoende verontschuldiging voor wat hij steeds zou moeten noemen: „een leugen om bestwil."

DE INHOUD VAN HET OERA-LINDA-BOEK ONDER HET GEZICHTSPUNT VAN VERWIJS' AUTEURSCHAP.

A. OVERZICHT.

Het Oera-Linda-Boek — zooals we weten de naam, die het handschrift pas van zijn uitgever, Dr. Ottema, ontving [1]) — heeft de vorm van een familiekroniek, op schrift gesteld door een aantal leden van het geslacht Ovira Linda of Oera Linda. Naar de inhoud is het echter veel meer een stam- of volkskroniek, waarin door de reeks der schrijvende Oera-Linda's een zekere voel- en tastbare chronologie gebracht wordt. [2])

Het oudste gedeelte heet te boek gesteld te zijn door de burchtmaagd Adela [3]), die geen Volksmoeder of Eremoeder der Friezen had willen worden, omdat zij aan het huwelijk met de grevetman Apol de voorkeur gaf. [4]) Daarbij sluit aan een zeer klein stukje, geschreven door haar zoon Adelbrost. [5]) Veel tijd was hem niet gelaten. Twee en dertig dagen na zijn moeders dood werd hij verslagen en verminkt op het erf gevonden. Apollonia, zijn zuster, de burchtmaagd van Liudgaarde [6]), nam het werk aan de kroniek van hem over. Met hare optekeningen sluit het eerste deel der kroniek, naar de daarin vervatte gegevens te oordelen, ongeveer op het jaar 530 v. C. [7])

Het twede gedeelte van het O. L. B., dat inzet met de geschriften van Frethorik en zijn gemalin Wiljow, beiden afstam-

1) Vóór die tijd sprak men naar het toen nog alleen bekende beginstuk, van het boek van Adela.

2) Afgezien van de niet direct voor de hand liggende „absolute" chronologie; waarover later.

3) Naar onze tijdrekening ± 558 v. Chr.

4) O. L. B. bl. 4.

5) O. L. B. bl. 122.

6) O. L. B. bl. 146.

7) O. L. B. bl. 154.

melingen van de oudere Oera-Linda's geeft voor, te beginnen omstreeks 305 v. C. Het weet in zijn laatste gedeelte van de Punise oorlogen, van de verovering van Gallië en het Zuidelijk deel van Brittannia door de Romeinen. [1]) De laatste koning der Friezen, waarvan het melding maakt, is Askar, Asega Askar, dezelfde fabelkoning, die bij Mr. Daam Fockema, in navolging van „Occo," van Winsemius en andere gepatenteerde kronieken, Asinga Ascon genoemd wordt, en waarmede hij zijne Historische Schetzen opent. [2]) Het Oera-Linda-Boek sluit derhalve hermeties bij Fockema's kroniekmatige arbeid aan. Andere kronieken, b.v. Winsemius, hebben hun eigen voorchristelijke geschiedenis.

Geen daarvan kent echter het cultuurtijdperk, dat ons in het eerste en grootste gedeelte van het Oera-Linda-Boek wordt geschetst.

Tussen de beide gedeelten [3]) van het O. L. B. ligt een tijdruimte van meer dan 200 jaren, waaromtrent het O. L. B. niets weet te vertellen. Deze gaping is het uitwendig teken van een dieper liggend verschil der beide delen.

Wanneer we nu trachten de hoofdgedachte der beide delen vast te leggen, dan zien we, dat in het boek van Adela en Apollonia een zeer oude cultuurtoestand van het Friese volk geschetst wordt, eindigend met de ondergang dier oude Friese beschaving, bijna zelfs met de volkomen vernietiging van de Friese stam door de Finnen, de kinderen Finda's. Het is Adela, die op de „mêna âcht" [4]) te Grênegâ, kloeke mannentaal spreekt, om de verslagen Friezen op te wekken tot krachtig verzet tegen het dreigende gevaar uit het Oosten. Dertig jaren waren de Friezen nu zonder Volksmoeder; dertig jaren was het geleden, dat Frana, de laatste eremoeder, door de Finnen vermoord was. Al had Adela indertijd haar eigen verkiezing verijdeld, zij ziet beter dan wie ook in, dat de leiding hersteld moet worden. Dat is het, wat zij in den brede betoogt in de redevoering op de „mêna âcht," waarmee het O. L. B. opent. Wel werd haar raad opgevolgd, doch het was te laat.

1) O. L. B. bl. 240.
2) Fockema, Hist. Schetzen, I, bl. 30 en 108; Occo Scarlensis, bl. 5.
3) Scheiding O. L. B. 154 en 156.
4) Algemene volksvergadering.

Adela's onverwachte dood, maar weinig tijds later, door de vergiftigde pijlen van verraderlijke Finnen [1]), was een slag, die de Friezen niet te boven kwamen. Met haar was hun oude cultuur ten ondergang gedoemd.

Als in aanvoeling van deze duistere toekomst, gebruikte Adela de laatste jaren haars levens voor de optekening van veel, wat voor immer verdwijnen zou. En daaronder was ook haar herinnering aan een nog grootser en ouder cultuur der Friezen, dan die, welke met haar ter kimme neigde, het was de schone, mythise cultuurperiode, die met de ondergang van Flyland en de hemelvaart van Frya eindigde. „Verziende Frya! Het land, vanwaar zij was opgevaren, was nu een stroom en behalve hare tex was daarin alles bedolven, wat van hare handen gekomen was." [2]) Deze tex, het enige wat uit de tijden van het oude Flyland, dat in de „dúnjende djipten" van de Noordzee verzonken lag, de Friezen overgebleven was, hadden zij gegrift op de wanden van een burcht, en het land daaromheen hadden zij Texland genoemd. En deze tex, een verre groet uit de diepten der tijden, heeft Adela in hare geschriften bewaard voor het late nageslacht, dat vergeefs zou zoeken naar de plaatsen, waar eens de trotse burchten ten hemel rezen.

Welke is nú de geschiedenis van de ondergang van Adela's Friesland? We weten het niet, want het O. L. B. zwijgt 200 jaren lang.

Doch in de inleiding tot het twede gedeelte, vernemen we uit de aantekeningen van Frethorik [3]), dat ook nu wederom een natuurramp de tijd van verval afsloot. Noordwaarts neigde het land van Frya's zonen, het zeeg neder, al lager en lager. Deze ramp, het gevolg van de aanbidding van afgodsbeelden, van verraad en verbastering van zeden, spaarde Friesland echter de volkomen overheersing van de Mâgy (koning der Finnen).

Met het twede gedeelte van het O. L. B. brak dus de 3de cultuurperiode, de sub-historise aera aan. „Toen de lente [4]) kwam,

1) O. L. B. bl. 132.
2) O. L. B. bl. 18.
3) O. L. B. bl. 156, vv.
4) Spring vertaalt Ottema door springvloed. Dit is in strijd met de hele voorstelling. De schrijver heeft eenvoudig 't Engelse woord voor lente overgenomen.

hief de aarde zich op. Het ijs smolt weg. Ebbe kwam en de wouden met de beelden dreven naar zee. In de Winne- of Minnemaand, ging ieder, die durfde, weer naar huis varen. Ik kwam met eene maagd op de burgt Liudgaarde. Hoe droevig zag het er daar uit. De wouden van de Linda-oorden waren meest weg. Waar de Liudgaarde geweest was, was zee. De golfslag zweepte den ringdijk. IJs had den toren vernield en de huizen lagen door elkander... Gelijk het met onze burgt gegaan was, zoo was het ook met de andere gegaan. In de hooge landen waren zij door de aarde en in de lage landen door het water vernield. Alleen Fryasburgt op Texland werd ongedeerd gevonden."

Toen kozen de Friezen een burchtmaagd van deze burcht tot volksmoeder, nadat zij — en dit was het teken van hun rampen geweest — sedert Adela's tijd geen volksmoeder meer gehad hadden. De nu gekozene heette Gosa-Makonta. 1)

Zoo was de staat van zaken in Friesland, toen in het jaar 303 vóór Christus Friso met zijn vloot uit de Middellandse zee het Vlie binnenviel en zich na lange omzwervingen in het land zijner vaderen, te Stavoren, neerzette. 2)

Het twede gedeelte van het O. L. B. begint dus met de komst van Friso.

Samenvattende kunnen we zeggen, dat het O. L. B. drie cultuurperioden onderscheidt:

1o. die van Frya;

2o. die van Adela;

3o. die van Friso en zijn opvolgers.

Voor wij op de inhoud van het O. L. B. nader ingaan, is het niet onnodig op te merken, dat bovenstaande schets niet de indruk weergeeft, die een tamelijk oppervlakkige lezing op de niet deskundige lezer maakt. In werkelijkheid zijn de gegevens, afgezien nog van het wisselende détail, zoo geplaatst, dat het enige opmerkzaamheid vereist, het bouwplan te ontdekken.

Het geheel wordt ons aangeboden als een verzameling van stukken, van zeer verschillend karakter en vorm: redevoering, testament, wet, godsdienstleer, eenvoudige mededeling, afschriften

1) O. L. B. bl. 160.
2) O. L. B. bl. 162

van de geschriften of dagboeken van anderen en van 't geen op de wanden der burchten geschreven stond.

Door deze wijze van samenstelling is de schrijver in staat, zijn mededelingen op de meest willekeurige plaatsen aan te brengen en naar verkiezing leemten te laten, de lezer voor raadsels te plaatsen, ook wel, hem tot vergelijken te nopen.

Om een voorbeeld te noemen. Pas tegen het einde van Adela's geschriften komt een hoofdstuk, getiteld: Dit staat op alle burchten. [1]) Het is het verhaal van de inbezitneming van „onze Denemarken" door de Mâgy, gevolgd door dat van de overval op Texland, waarbij de Volksmoeder Frâna de dood vond. Dit blijkt te zijn de Volksmoeder, waarvan — zonder naamsaanduiding — in de eerste regelen van het O. L. B. sprake is. Het betreft dus gebeurtenissen, die plaats hadden dertig jaar voor Adela's optreden. In verband hiermee krijgt men ook pas in de loop van het boek de nodige toelichting op Adela's redevoering, die chronologies ongeveer achteraan (in Adela's geschriften) behoorde te staan. Wanneer nu, ondanks deze schijnbare, verregaande willekeur, een zekere bouw en een weloverlegd plan voor den dag komt, dan treden hier twee parodoxe tendenzen in het licht, die het type van de echte kroniek vreemd zijn. Zoowel de uiterlijke willekeur, als de achter schijnbare willekeur verholen weloverlegdheid van compositie, is een element, dat in de naïeve chronicographie geen plaats vindt. De gang ener kroniek is chronologies, zonder stevig inwendig verband, met veel uitweidingen. Er was dus een *verborgen* bouwplan, waarvan wij hier nog slechts enige hoofdlijnen konden aangeven.

We zullen ons nu met *het laatste, het sub-historise deel van het* O. L. B. het eerst bezig houden. Het loopt parallel met het *eerste (voorchristelijke) hoofdstuk der oude kronieken.*

Er is van het O. L. B. wel eens gezegd, dat het toch nergens in strijd is met vaststaande historise feiten. Dat is niet tegen te spreken, maar van bizonder belang is deze opmerking toch niet, omdat het hier historise feiten betreft, die algemeen bekend zijn of kunnen zijn. Wat men echter niet opmerkte, doch wat voor de karakteristiek van het O. L. B. van veel betekenis is, is het feit, dat genoemde bewering niet volgehouden kan worden ten

1) O. L. B. bl. 110, vv.

aanzien van de fabelverhalen van prinsen, koningen en hertogen, waarmee de Friese geschiedenis heette te beginnen. Deze blijven geenszins onaangetast. Er is hier genoeg overeenstemming om te kunnen vaststellen, dat het in O. L. B. en kroniek om dezelfde „personen" of „gebeurtenissen" gaat. Overigens zijn er op tal van punten aanmerkelijke verschillen tussen de gewone en de O. L. B.-lezing op te merken. Ook de tijd klopt niet altijd. Daarbij heeft het O. L. B. het voordeel, meestentijds veel uitvoeriger en schijnbaar nauwkeuriger, derhalve vertrouwenwekkend in het détail te zijn. Wat de bedoelde tegenspraak betreft, die kan niet zonder opzet aangebracht zijn. Daarvoor komt zij al te veelvuldig voor. Wanneer het de schrijver om mystificatie te doen geweest was, en om niets anders dan dat, dan zou hij voorzichtiger te werk gegaan zijn en zich meer bij de bestaande lezingen hebben aangesloten. Maar hij heeft meer gewild; hij heeft het gezag van de fabelkronieken een slag willen toebrengen, die ze niet meer te boven zouden komen; hij heeft „geleerde" controversen willen uitlokken — over de afkomst van Friso, het aantal en de namen der koningen, over hun verrichtingen, over de basis van het koningschap, enz. enz. — en daarmede aan het licht willen brengen, hoe zwak de grond was, waarop men streed. En dan heeft hij er voor gezorgd, dat het O. L. B. steeds de aanlokkelijkste voorstelling had of baas boven baas was.

Is de Friese stam oud, klimmen de kronieken op tot Friso, het O. L. B. verhaalt U van een oudere en een overoude cultuur, waarvan Friso slechts een nietig spruitje was. Kennen geschiedenis en legende een uitgestrektheid van het land der Friezen van de Eider tot de Schelde [1], het O. L. B. leert hen kennen als de zuivere representant, als de oer-stam van het hele Germaanse ras, waarnaast slechts gele en zwarte volken (Finda's en Lyda's kinderen) als bewoners der aarde voorkomen.

Laten de kronieken Friso verschijnen in het jaar 313 v. Chr. [2], het O. L. B. „verbetert" de chronologie van dit feit door (indirect) 303 v. C. als het jaar van aankomst op te geven. [3])

1) Vgl. hiervoor de opvattingen van De Haan Hettema.

2) Volgens Occo, bl. 4 en 2, zou het 3970 — 3670 — 1 = 299 v. Chr. geweest zijn.

3) O. L. B. bl. 162.

Vindt de Friso der kronieken hier een woest en onbewoond land, — die van het O. L. B. komt terug in een land, dat wel is waar veel geleden heeft, maar toch nog vele bewoners en steden, en een nog altijd belangrijke cultuur bezit.

Houden de kronieken Friso voor een Indise prins, het O. L. B. weet, dat hij en de zijnen, wel is waar, uit Indië komen, maar toch afstammelingen zijn van een kolonie Friezen, die in 1551 v. C., dat is 1000 jaar vóór Adela, per schip door de zeeëngte van Suez en de Rode Zee in de Indise Oceaan gekomen waren en zich aan de mond van de Indus gevestigd hadden [1]), een beeld van de geweldige expansie der Friese beschaving, nog in de twede aëra. Weet de legende van drie broeders Friso, Saxo en Bruno, het O. L. B. geeft Friso in plaats van broeders twee zwagers, Hetto en Bruno. De Saxmannen erkende het O. L. B. voor veel ouder dan Friso. Het waren vrome lieden, tot wie Frya's zonen vluchtten, toen hun land door de zee bedolven werd. Naar de gegevens van het O. L. B. kunnen zij dus hun stamnaam niet van genoemde Saxo ontvangen hebben. Bruno gaat, volgens het O. L. B. naar Mannagarda-wrda. Volgens Ottema wordt daar Munster mee bedoeld, waarop de Middeleeuwse naam, waaronder het voorkomt — Minnegarte-wrta — ook schijnt te wijzen. Het zou een vruchtbaar dispuut in de zin van de schrijver kunnen opleveren, of Mannagarda-wrda niet veeleer als de oude naam van Brunswijk te beschouwen zou zijn, waardoor dan de gegevens van O. L. B. en kronieken tot overeenstemming gebracht konden worden.

Hetto, wiens naam de schrijver niet uit zijn duim gezogen heeft, daar hij bij Hamconius voorkomt, echter niet als zwager, maar als zoon van Friso, gaat naar Kattaburgt (Kassel), diep in het land der Saksen. Duidelijk wordt hier de etymologie van de volksnaam „Hessen" aan de hand gedaan (Hetto zou betekenen „de hete"); van de Chatten wordt niet gesproken, evenmin van de Bataven. Het verhaal van hun komst vindt men teruggebracht tot de overkomst van Saksise jongelingen en jongedochters uit de landen, waar Bruno en Hetto zich gevestigd hadden. [2])

Kent de Friese legende Friso in dienst van Alexander de Grote, het O. L. B. laat hem daarna dienen onder Antigones en Demetrius

1) O. L. B. bl. 104.
2) O. L. B. bl. 204.

Poliorketes, laat zijn beide kinderen, zoon en dochter, het slachtoffer worden van de geile lusten van laatstgenoemde, en Friso te Stavoren ten tweden male huwen. [1])

Viert de sage Friso als de grote stamkoning, het O. L. B. stelt hem min of meer voor als een usurpator, die de oeroude staatsinrichting der burchtmaagden vijandig gezind was [2]), door zijn goud aanhang onder de jongere Festa-priesteressen trachtte te krijgen en niet toeliet, dat er een nieuwe Volksmoeder verkozen werd [3]); die steun zocht in een verbintenis met een van de oudste en edelste geslachten, de Oera-Linda's of Adelingen, gelijk ze, als afstammelingen van Adela, een paar malen genoemd worden. [4]) Hij liet nl. zijn jongste dochter Kornêlja trouwen met Hâchgâna ovira Linda, de zoon van Frêthorik en Wiljow, de broeder van Konerêd. En zijn oudste zoon, bij zijn twede vrouw, Swêthirte, gewonnen, had hij, om de Oera Linda's in het gevlei te komen, Adel genoemd. De titel „koning" vermocht Friso door de tegenwerking der oudere maagden, die ener doorluchtige traditie indachtig waren, niet te verwerven. [5]) Menen we hier niet het prototype van een investituur- of concordaat-strijd voor ons te zien afspelen, en in Friso een Hendrik IV of een Napoleon in zakformaat te zien optreden?

Onder de opvolgers van Friso kenden de kronieken (niet „Occo") enige koningen van de naam Adel. Ook de vader van Friso, koning van Phresia of Pharrosia (aan de Ganges) heette Adel, volgens Hamconius, en een zijner kindskinderen Adela. [6])

We zien hieruit, dat het O. L. B. ook de naam van de hoofdpersoon (Adela), evenals de naam Adel, aan een Friese traditie ontleend, maar ze gehecht heeft aan personen, aan een familie van eigen fictie, uit welke ze pas indirect in het traditionele Friese vorstengeslacht overging.

Het is op grond van het voorafgaande al meer dan waarschijnlijk, dat het O. L. B. zijn namenvoorraad voor een deel geput heeft uit de Verthoninge van Coninghen, Bisschoppen, Princen, Potestaten, Heeren ende Graven van Vrieslant, van

1) O. L. B. bl. 170, vv.
2) O. L. B. bl. 196.
3) O. L. B. bl. 204 en 206.
4) O. L. B. bl. 208, van Adelingen wordt gesproken aldaar en bl. 214.
5) O. L. B. bl. 208.
6) De Vrije Fries, III, bl. 363 en 365.

Martinus Hamconius, in het derde deel van De Vrije Fries, (pl.m. 1846) uitgegeven door De Haan Hettema.

Friso's oudste zoon heette, zoowel volgens het O. L. B. als volgens Hamconius, Adel. Kent Hamconius als vrouw van deze Adel, Swob, de dochter van de koning van Zwaben, het O. L. B. verraadt zijn bron al te duidelijk door haar Suobene te noemen, afkomstig uit Suobaland, maar wijkt weder opzettelijk van de traditie af, door als haar oorspronkelijke naam Ifkja op te geven. [1])

Kent Hamconius als zoon van Friso zekere Vitho of Jotho [2]), die de dochter van de koning der Cimbren huwde, en later „overste" van Jutland werd, dat blijkbaar zijn naam aan Jotho ontleende, het O. L. B. kent hem slechts als Witto, die de dochter van de „vreste Alderman" der Jutten uit de handen der „Sêlandar" bevrijdde [3]), haar tot vrouw kreeg en opvolger haars vaders werd. Zoowel de koning als zijn dochter dragen bij Hamconius andere namen dan in het O. L. B.

Kent Hamconius aan Friso slechts een vrouw toe, Hilla genaamd, van Aziatise herkomst, het O. L. B. geeft hem, zooals wij zagen, als twede een Friezin, bij welke hij vier kinderen had, twee zoons en twee dochters. [4]) Volgens Hamconius had hij bij Hilla 7 zoons en 1 dochter. De naam van deze, Vimoda, aldus genoemd om de weemoed, die Friso vervulde, toen hare geboorte de oorzaak werd van haar moeders dood, stemt overeen met die van het O. L. B., welke door ons nog niet vermeld werd. [5]) „Haer mans naem hebbe ick nergens gevonden," zegt Hamconius. Gelukkig heeft het O. L. B. die voor ons bewaard.

Het was Kauch, naar wie klaarblijkelijk de Kauchen of Chauken genoemd zijn, die hun zetel in Oost-Friesland hadden. Dit verklaart, hoe Wêmod haar naam kon geven aan het landschap Wimodia of Vigmodia aan de beneden-Elbe.

Om op Adel terug te komen. Hamconius heeft geen andere Adels dan de vader en de zoon van Friso. Op Adel Jr. laat hij Ubbo volgen, die zijn naam schonk aan de Ubiërs (hij trok als

1) De Vrije Fries, III, bl. 267. O. L. B. bl. 210.
2) Aldaar, bl. 365.
3) O. L. B. bl. 202.
4) De Vrije Fries, III, bl. 362, O. L. B. bl. 198.
5) De Vrije Fries, III, bl. 366, O. L. B. bl. 198.

jongeling met een hoop trawanten naar het hof zijns grootvaders, de koning van Zwaben) en Asinga Ascon, in wiens 71ste regeringsjaar Christus geboren werd. De laatste mededeling overtuigt ons, dat er geen vergissing in het spel is, als Hamconius ons van 313 v. C. tot Christus geboorte, maar vier koningen voorstelt. Friso trouwens, hij zegt het uitdrukkelijk, regeerde na zijn aankomst nog 68 jaar. [1]) Het O. L. B. kent over die tijdsruimte, met Friso mee, vijf vorsten, waarvan Friso's opvolgers alle vier Adel geheten hebben. Wel kent het voor Adel IV of Zwarte Adel de naam Asega Askar, maar dit is een soortnaam; âskar beteekent eiser, en daar Asega (men lette op de spelling ter wille van de vernuftige etymologie; de kronieken hebben Asinga) rechter betekent, is het duidelijk, dat de kronieken, de naam van de vorst vergeten zijnde, die van zijn functie als „officier van justitie," als hoedanig hij beroemd was geworden, „omdat hij altijd in het voordeel der armen eiste," tot zijn eigennaam omgevormd hebben. [2]) Maar zijn naam was Adel en hij was de 4de koning na Friso.

Verder spreekt het O. L. B. uitdrukkelijk over een Adel III. [3]) Er ontbreekt alzoo een Adel II, die tussen de kroniekschrijvers Konerêd en Bêden moet vallen. In plaats van Adel II en Adel III heeft Hamconius de genoemde Ubbo.

Wederom verschil bij overeenkomst. Merkwaardig is wel de overeenstemming hierin, dat Hamconius (en de andere kronieken), zoowel als het O. L. B., in getal van vorsten te kort komen op een tijdruimte van 300 jaar. Regeringen van 60 à 75 jaar dus, overgaande van vader op zoon. Dat geeft voor een, die geboren werd bij de troonsbestijging zijns vaders, een leeftijd van 120 à 150 jaar. Kan de oorsprong van de genealogie van het O. L. B., voor zoover geen eigen vinding van de schrijver, nog twijfelachtig zijn?

Wij wezen reeds op de nauwe betrekking tussen Friso's stam en de Adelingen door het huwelijk van Kornêlja met Hachgâna, wier zoon Bêden, naar de gegevens van het O. L. B., als de stamvader der latere Oera Linda's te beschouwen is, en die dus, bij het uitsterven van het vorstelijk geslacht, de naaste aanspraken op de troon van Friesland konden doen gelden.

1) De Vrije Fries, III, bl. 362.
2) O. L. B. bl. 234.
3) O. L. B. bl. 226.

Misschien mogen we ook verwantschap van de Adelingen met de Nevelingen of Nibelungen aannemen. Het lijkt mij ten minste waarschijnlijk, dat de keuze van de naam Hachgâna niet absoluut toevallig is, maar identiteit met Hagen, de held van het Nibelungenlied, insinueert. Te waarschijnlijker is dit, omdat Konerêd schrijft, dat zijn broeder Hâchgâna, Adel I en zijn gemalin Ifkja (alias Suobene) vergezelde op een hoogst gevaarlijke tocht langs de Rijn, naar het land der Mârsâten (Zwitserland). [1]) Hierin is misschien een poging te zien, om sommige wichelroedelopers, op zoek naar de bronnen van Middel-Hoogduitse of Eddise epiek, op een dwaalspoor te brengen. Men herinnere zich „De jonge Coenraet." [2])

Me dunkt, dat uit hetgeen boven aangevoerd is, de methode van de schalkse schrijver ten overvloede blijkt. De kroniekridders in het harnas, en zoo mogelijk t e g e n elkaar in het harnas te brengen, dat is het, waarin hij zich bij voorbaat verlustigt. En wanneer hij die dubbele voorrede schrijft, dan denken wij aan Johannes Vlietarp en Andreas Cornelius, die ook zoo succesvol het nageslacht bij de neus genomen hebben, en wanneer hij tekent L i k o t o n o m a t h O v i r a L i n d a, dan kunnen wij niet van ons afzetten het vermoeden, dat wij hier te doen hebben met een vervorming en afkorting van de naam E e l c o of E l i g i u s (van 't Oversticht). [3]) Wie dan de Hiddo is, die het manuscript op „wrlandisk pompyer" (in z.g. oud-Friese karakters) overkalkte, daarover zullen we later een gissing wagen.

Dat de schrijver iemand is, die de jaargangen van D e V r i j e F r i e s, niet alleen dl. III, waarin Hamconius' Verthoninghe voorkomt, getrouwelijk raadpleegde, zullen wij nader aantonen.

Het zal ons nu mogelijk zijn, een betere kijk te krijgen ook op het e e r s t e d e e l van het O. L. B., h e t b o e k v a n A d e l a e n A p o l l o n i a, de voortrap van het subhistorise twede gedeelte, dat op zich zelf al een vergrotende trap is ten opzichte van de historie.

Het boek van Adela, met zijn kosmogonie, zijn monotheïsme, ondanks halfgodendom en zonnedienst, zijn tempelburchten, zijn Festadienst, zijn heilige wetten en heilig schrift, i s e n w i l z i j n van dat alles d e z u i v e r e s u p e r l a t i e f.

1) O. L. B. bl. 210. Moest Adel niet wellicht aan Atilla, Beeden aan Bledelen doen denken?

2) Zie hiervóór, bl. 136.

3) Dt Verwijs gaarne met zijn naam speelde, hebben wij gezien. Hiervóór, bl. 125.

Om deze indruk te wekken, is evenmin een juiste chronologie, als een onaanvechtbare localisering, evenmin een logise samenhang als volledigheid nodig. Er heerst hier een willekeur, die parallel loopt met de heterogeniteit van de bestanddelen van vele kronieken. Maar die willekeur is van een zeer verschillende natuur. Terwijl de verbrokkeldheid van de arbeid der kroniekschrijvers rust op een onderbewuste eenheid, zijn de werkstukken van het boek van Adela het afscheidingsproduct van klaarbewuste eenheid. De schrijver wil uitspreken, in voorgewende ernst, de hoge voortreffelijkheid, de oudheid, de goddelijke afkomst van de Friezenstam. Hij wil hun eredienst, hun beschaving een goddelijke oorsprong verzekeren, en in het land der Friezen plaatsen de bakermat van alle cultuur. Van daaruit straalt het licht, dat is een goddelijk licht; het zijn de Friezen, die als het uitverkoren volk Wralda's de blijde boodschap over het ganse Westen en ten slotte over de hele wereld gebracht hebben of zullen brengen.

Deze eenheidsgedachte is niet door technise middelen uitgedrukt. Dit maakt de compositie voor de auteur vrij gemakkelijk, de lectuur voor de hedendaagse lezer, die geleerd heeft het O. L. B. als modern maakwerk te beschouwen (en niet bevredigd of geïmponeerd is door de ethise beginselen en de wettenwijsheid) als zoodanig allicht teleurstellend. Degenen, voor wie het O. L. B. bestemd was, voelden de eenheid wel, niet als scheppende gedachte, maar als een objectieve historise grondslag.

Wie echter de betekenis van het O. L. B. heeft geschouwd, en weet, waarom de eenheidsgedachte niet belichaamd is geworden, ziet haar overal doorschemeren, hij ziet en voelt het wonderlijk beheerste groteske, hetwelk sommigen voor wasecht chauvinisme hebben kunnen aanzien, met als keerzijde het chiliasme [1]), dat met weemoedig doch hoopvol verlangen uitzag naar de wedervervulling van de schone droom, die uit de grijze voortijd was opgedoemd. Chauvinisme en chiliasme waren de gevoelens der Friezen, waaruit het wel waarlijk is voortgekomen, maar met een vierde dimensie, die ongezien bleef; chauvinisme en chiliasme waren de snaren in hun gemoed, die medetrilden, toen zij het gebeiër der klokken van het verzonkene Atland meenden te horen [2]).

1) Dr. G. A. Wumkes, Frijmitselderij en Oera Linda Boek, bl. 14.
2) O. L. B. bl. 12 vv.

De Friezen waren Frya's zonen en Frya was de dochter van Wralda, de enige god; een zijner d r i e dochteren. De andere waren Lyda en Finda, beide ook toegerust met schitterende eigenschappen, maar daarnevens met zulke, die haar en hare kinderen, de zwarte en gele volken, ten slotte verderfelijk moesten worden. Zoover als Frya boven hare zusters verheven is, zoo hoog staan, in schone en goede hoedanigheden, boven de gekleurde volken de blanken, dat zijn .... de Friezen.

„Dit is onze vroegste geschiedenis: Wralda, die alleen goed en eeuwig is, maakte den aanvang, toen kwam de tijd; de tijd wrocht alle dingen, ook de aarde; de aarde baarde alle gras, kruiden en bomen, al het liefelijk gedierte en al het boze gedierte.

Alles wat goed en liefelijk is, bracht zij bij dag voort, en alles, wat kwaad en boos is, bracht zij bij nacht voort. Na het twaalfde Jolfeest baarde zij drie maagden.

Lyda ontstond uit gloeiende,
Finda uit hete en
Frya uit warme stof.

Toen zij te voorschijn kwamen, spijsde Wralda haar met zijn adem, opdat de mensen aan hem gebonden zouden zijn. Zoodra zij rijp waren, kregen zij vreugde en genoegen in Wralda's blijdschappen. „Od"[1]) kwam tot haar in. En nu baarden zij elk twaalf zonen en twaalf dochteren, elke joltijd een paar. Daar zijn alle mensen van gekomen."

„Lyda was swart, krolhêred alsa tha lômera: lik staͤra blonkon hjra ôgon; ja thes gyrfûgels blikkar wêren vnmodich by hjras. Skaͤrpe Lyda. Annen sanâka kun hju kruppa hêra, aͤnd hwersa thêr fiska invr wêter wêren, vntgong thaͤt hjra nostera navt..."

„Finda was gêl ând hjr hêr sâ tha mâna êner hors: êne thrê ne kv hju navt ne bûgja; men hwêr Lyda annen lavwa macht to dêjande, thêr dâde hja wel tjan.

Vrlêdalika Finda. Svet was hjra stemme aͤnd nannen fûgel kvn sjonga lik hju. Hjra ôgon lokton ând lordon, men thêrer ansach waͤrth slâf...."

Maar Lyda noch Finda was geluk beschoren, noch in zich zelf,

1) Voorlopig laat ik dit woord onvertaald. Ottema's verklaring: „haat" wegens Lat. odi, ik haat, is stellig fout.

noch in hare kinderen. Lyda wilde van geen wetten weten, haar daden werden door driften bestuurd; zij stierf van hartzeer over de boosheid harer kinderen. Finda daarentegen schreef duizenden wetten, maar volgde er niet een van op. Zij was vals, zelfzuchtig en dubbelhartig. „Honingzoet waren haar woorden; maar wie haar vertrouwde, dien was ongeluk nabij."

Maar Frya! „Frya was wit lik snêi by-t môrnerâd aͤnd thaͤt blâw hjrar ôgnum wn et jeta thêre rêinbôge of.

Skêne Frya. Lik strêlen thêra middei sunne blikadon hjra hêron, thēr sa fin wêron as rach.

Abela Frya. Vntlvkton hjra wêra, thaͤn swêgon tha fügelon aͤnd ne rordon tha blêdar navt mar.

Weldige Frya. Thrvch thêne kraͤft hjrar blikkar strêk thêne lâwa to fara hjara fyt daͤl ând held thêne addur sin gif tobaͤk.

Rêne Frya. Hjra yta was hüning aͤnd hjra drank was dâwa, gâdvrad anda bôsma thêra blommur.

Lichte Frya. Thaͤt forma hwat hju hjra baͤrn lêrde, was selvtwang, thaͤt ôthera was lyafte to düged, aͤnd thâ hja jêroch wrdon, thâ lērde hju hjam thju wêrtha fon tha frydom kaͤnna: hwand sêide hju, svnder frydom send alle ôthera dügedon allêna god umbe jo to slâvona to mâkjande, jvwe ofkvmste to êvge skantha."

Frya was gelukkig te midden van hare kinderen, die haar omzwermden als de sterren de aarde. Maar toen zij zeven geslachten had grootgebracht, was haar tijd gekomen. Al haar kinderen riep zij bij elkaar, op Flyland. Daar nam zij afscheid van hen, daar gaf ze hare kinderen haar Tex, en toen steeg zij op naar haar waaksterre. De aarde beefde. Flylands bodem zonk langzaam weg onder de wateren, terwijl de donder uit de wolken sprak en bliksem aan het luchtruim schreef: Waak!

Flyland verdween. Maar op het aangrenzende oeverland wierpen Frya's kinderen een hoge terp op, daarop bouwden zij de tempelburcht, op welker wanden zij de Tex griffelden, die zij van hunne moeder Frya ontvangen hadden.

Dat land noemden zij Texland. Het zal blijven bestaan, zoolang de aarde staat. 1)

---

1) O. L. B. bl. 18.

Frya's Tex.

„Heil beidt de vrijen. Ten laatste zullen zij mij weder zien. Doch hem alleen mag ik als vrij erkennen, die geen slaaf is van een ander, noch van zijn eigen driften. Hier is mijn raad:

1. Zoo wanneer de nood erg is, en goede raad en goede daad niets meer vermogen, roep dan de geest van Wralda aan; maar gij moet hem niet aanroepen, bevorens alle dingen beproefd zijn. Doch ik zeg u met reden, en de tijd zal het waar maken: De moedelozen zullen immer bezwijken onder hun eigen leed.

2. Wralda's geest mag men alleen met gebogen knie dank brengen, driewerf: voor hetgeen gij van hem genoten hebt, voor hetgeen gij geniet en voor de hoop, die hij u laat in bange tijden.

3. Gij hebt gezien, hoe ras ik hulp verleende. Doe gij desgelijks met uwe naaste; maar toef niet, tot men u gebeden heeft; de lijdende zou u vloeken; mijn maagden zouden uw naam uitwissen uit het boek en ik zoude U als een onbekende afwijzen.

4. Aanvaard nimmer dank van uw naaste met gebogen knie. De nijd zou u bekruipen, wijsheid zou u belachen; mijn maagden zouden u betichten van vaderroof.

5. Vier dingen zijn u tot uw genot gegeven; namelijk lucht, water, land en vuur; maar Wralda wil alleen daarvan de bezitter zijn. Daarom raad ik u, dat gij rechtvaardige mannen kiezen zult, die de arbeid en de vruchten naar recht verdelen, zoodat niemand vrij van werken, noch van verdedigen zij . . ."

Na hare kinderen de middelen aan de hand gedaan te hebben, om hunne vrijheid onverlet te bewaren en het Friese bloed van vreemde smetten vrij te houden, beveelt zij hare kinderen aan, hare dienares Festa (Fâͤsta) als haar vertegenwoordigster op aarde aan te nemen, haar tot eremoeder te kiezen, als het hoofd van alle vrome maagden, die Frya willen dienen, om het licht der lamp te onderhouden, welke Frya voor hare kinderen ontstoken heeft, een symbool van het licht, dat in hun geest is opgegaan en dat tot in eeuwigheid voor hen schijnen zal.

„And j skilun thâͤn êvin fry bilyva fon unfrja weld as jvwa swêta rinstrâma fon thâͤt salte wêter thêr âͤndelâse sê." 1)

1) O. L. B. bl. 22.

De Friezen deden, zooals hun door moeder Frya geboden was. En Festa leidde het lot der kinderen Frya's met hare burchtmaagden. Na de Fryasburcht op Texland, die hoger bleef dan alle andere, verrezen die te Stavia, te Medeasblik, te Walhallagara, de Liudgaarde, en de foddiks [1]) van deze tempels werden ontstoken aan die ene, uit welke Frya met eigen hand het licht over hare kinderen had doen schijnen.

Dan volgen in een reeks van korte stukken, elk onder zijn eigen titel, de wetten en regelen, die, als een uitvloeisel van Frya's wil, de maatschappij der Friezen zullen beheersen.

Of dit nu alles de vrucht van Festa's wetgevende wijsheid, dan wel, of haar ook dit door Frya van uit haar waaksterre werd gedicteerd, daarover is het O. L. B. al zeer onklaar. [2]) Wel is deze uitspraak van Festa afkomstig: „Alle inzettingen, die een eeuw, dat is honderd jaren, mogen omlopen met de Kroder en zijn Jol, die mogen, op raad der Eremoeder en bij gemene wil, op de wanden der burchten gegrift worden; zijn zij op de wanden geschreven, dan zijn het wetten (êwa) en het is onze plicht, deze alle in ere te houden. [3])

Ook zei Festa, dat men geen werk hoegenaamd mocht beginnen op de dag, die Frya heilig was, op Vrijdag dus; het zou geen vrucht opleveren. Zonder noodzaak mocht men op Frya's dag niet anders dan blijde feesten vieren.

---

1) De (symbolise) lampen.

2) Wat bl. 10 vv. gezegd wordt als aan Festa ingegeven door Frya, nl. de cosmogonie, de wording der menschheid, die de lof zingt van Frya ten koste harer zusters, schijnt weinig in de mond van Frya te passen. Het slot, dat hare hemelvaart vertelt en de stichting van Texland, om andere redenen al evenmin. Immers er staat, dat Frya voor haar opvaart de Tex z e l f aan de Friezen gegeven heeft. En aan het slot van de dan volgende Tex lezen wij, dat het Volk Festa tot eremoeder moest kiezen. Echter staat reeds bl. 10 te lezen, dat Festa als schrijfmedium gebruikt werd zeven maal zeven jaren na hare verkiezing tot Volksmoeder. Vermoedelijk wijst dit op een tijdens het schrijven der Lyda-Finda-Frya passage meer onwillekeurige, dan willekeurige verandering in de constructie. Men zou geneigd zijn die boodschap van Frya's waakster te verplaatsen naar bl. 22 als inleiding op Thet het Fâsta sêid.

Er komen in het boek echter meer soortgelijke vreemdigheden voor, waarvan moeilijk te zeggen is, of ze opzettelijk aangebracht dan wel onwillekeurig ontstaan zijn.

3) O. L. B. bl. 22.

De „organieke wetten" geven ons een beeld van de beschaving van het oudste Friesland. Wij vernemen, hoe de eredienst der tempelburchten is ingericht. Elke burcht heeft een moeder, die haar eigen maagden kiest. De moeder van Texland staat boven alle. Wordt een nieuwe burcht gebouwd, dan wordt de lamp aan die van Texland ontstoken.

Niemand anders dan de Volksmoeder heeft daartoe het recht.

„Bijaldien een maagd iemand huwen wil, zoo moet zij dat aan de Moeder berichten, en op staande voet tot de mensen terugkeren, eer zij met haar tochtige adem het licht verontreinigt." 1)

Aan de Moeder en aan elke maagd zijn een en twintig bedaagde burchtheren toegevoegd, die elk driehonderd jonge burchtverdedigers onder zich mogen hebben.

Elke burcht vormt een gesloten huishouding. Daartoe behoren ook een vijftigtal landbouwers.

„Bijaldien iemand raad begeert van de Moeder of van een burchtmaagd, dan moet hij zich melden bij de schrijver. Deze brengt hem bij de burchtmeester. Vervolgens moet hij naar de „letsa," dat is naar de heelmeester; die moet zien, of hij ook bezocht is van kwade tochten. Is hij goedgekeurd, dan ontdoet hij zich van zijne wapenen en zeven krijgslieden brengen hem bij de Moeder." 2)

„Komt iemand om raad en weet de Moeder raad, zoo behoort zij die terstond te geven. Weet zij niet aanstonds raad, dan mag zij er zeven dagen op laten wachten. Weet zij dan nog geen raad, dan mag men heengaan en zich niet beklagen, want géén raad is beter dan verkeerde raad."

„Heeft een Moeder slechte raad gegeven uit kwaadwilligheid, dan moet men haar doden, of uit het land drijven, geheel naakt en bloot." 3)

Dan volgt de wet, die voor allen geldt; die de rechten en plichten van elke Fries in het algemeen regelt; het is de „mêna êwa."

„Alle vrije kinderen zijn op gelijke wijze geboren. Daarom moeten zij ook gelijke rechten hebben, evengoed op het land als op het ee, dat is water, en op alles, wat Wralda geeft." 4)

1) O. L. B. bl. 24.
2) O. L. B. bl. 26.
3) O. L. B. bl. 28.
4) O. L. B. bl. 30.

Wij merkten reeds op, dat ook de grond ten algemenen nutte gebruikt wordt, evengoed als lucht, water en vuur. Het is Wralda's aarde, of zooals de bijbel zegt: „De aarde is des Heeren, mitsgaders hare volheid."

De oude Friezen waren communisten.

„Aan ieder manspersoon moet men een achterdeel als erf bij zijn huis geven: want niemand mag een voordeel bij zijn huis hebben, veelmin een ronddeel. Alleen wanneer iemand een daad verricht heeft tot algemeen nut, dan mag hem dat gegeven worden. Ook mag zijn jongste zoon dat erven. Na dien moet het dorp het terugnemen."

Er zijn ook koningen, legeroversten. Hun bestaan is uitsluitend gegrond op de noodzakelijkheid van landsverdediging, sinds Finda's volk der Friezen erf bedreigt. De koningen worden echter gekozen, en hun diensttijd duurt niet langer dan drie jaar. Pas zeven jaar daarna is hij herkiesbaar. De koning zelf mag geen wapenen voeren. „Zijn wijsheid moet zijn wapen wezen en de liefde zijner krijgslieden moet zijn schild zijn."

Zoowel in oorlog als in vrede is de koning zeer beperkt in zijn handelingen, vooral door de invloed van de Moeder en hare raadsheren.

„Wil de koning iets doen, en zijne raden niet, zoo mag hij het niet onderstaan. Komt een vijand onverwacht, dan moet men doen, zooals de koning gebiedt."

„Is er geen hoofdman, dan moet men een kiezen. Is daar geen tijd toe, dan werpe zich een tot hoofdman op, die zich sterk gevoelt." [1])

De eerste persoon, die met name in Adela's geschriften genoemd wordt, is Minno, beter bekend als Minos, koning der Kretenzen, aan wie hij wetten gegeven heeft, die derhalve als specimina van Friese wetgeving aan de vergetelheid ontrukt dienen te worden. Minno was geboren in de Linda-oorden en heeft na vele omzwervingen het geluk genoten te Lindahem te sterven. [2]) „Wralda of Alfader heeft mij vele jaren gegeven," zegt Minno, „— — — en na alles, wat ik gezien heb, ben ik overtuigd, dat wij alleen door Alfader uitverkoren zijn, om wetten te hebben." [3])

1) O. L. B. bl. 36.
2) O. L. B. bl. 42.
3) O. L. B. bl. 44.

Nadat dan voor het eerst in Minno's geschriften een verhalende toon aangeslagen is, en wij met de bewoners van de Krekalanden, ook van de heinde Krekalanden (= Italië) in aanraking gekomen zijn, en gezien hebben, dat te Rome een maagden-eredienst uitgeoefend wordt, die naar het Friese model ingericht schijnt, maar door misbruik en ontaarding geheel van karakter veranderd is [1]); nadat wij de wetten voor de buitenvaarders, de veiligheidsrechten, de regels voor toornige mensen en hoerenkinderen gelezen hebben, volgen de merkwaardige bladzijden, waarin het schrift der Friezen verklaard wordt in verband met de godsdienst.

Op de wanden van de Waraburcht, die geen maagdenburcht was, maar een verzamelplaats van uitheemse merkwaardigheden, stonden drie cirkels elk met drie middellijnen en daaromheen in Oud-Friese karakters: Wralda, T'anfang, T'bijin.

„Wat hier boven staat, dat zijn de tekens van het Jol, dat is het eerste zinnebeeld van Wralda, ook van de aanvang of het begin, waaruit de Tijd is voortgekomen; deze is de Kroder, die eeuwig met het Jol moet rondlopen. Hiernaar heeft Frya het staand schrift gevormd, 't welk zij gebruikte voor haar tex. Toen Festa eremoeder was, heeft zij er het run- of lopend schrift van gemaakt." [2])

Dan volgen de verschillende tekens in staand schrift, onder aanwijzing van de manier, waarop ze uit het spakenrad gevormd zijn, onder elke staande een z.g. lopende letter.

In welke verhouding staat dit schrift nu tot de andere schriftsoorten? Als volgt.

Nadat de kinderen Finda's het vergeefs geprobeerd hadden, met de door Finda uitgevonden tekens, hebben zij zich genoodzaakt gezien Frya's schrift over te nemen, inzonderheid de Finnen, de Tyriërs en de Krekalanders (Grieken).

„Men hja niston navt god, thaͤt-et fon et jol mâkad was aͤnd that-et thêrumbe altid skrêven wrde moste mith son om. Thêrby wildon hja, thaͤt hjara skrift vnlêsbêr skolde wêsa far ora folkum, hwand hja haͤvath altid hêmnesa. Thus to dvanda send hja herde fon-a wis râkath, thêrmetha, that ta (tha?) baͤrn tha skriftun hjarar

1) O. L. B. bl. 4.
2) O. L. B. bl. 64.

aldrum amper lêsa en mûga; dahwile wy vsa alderaldesta skriftun êvin rêd lêsa mûga as thêra thêr jester skrêven send." [1])

Is het wonder, dat de Friezen een eigen tijdrekening hadden. Zij ging uit van de gebeurtenis, die op de verbeelding der oeroude Friezen wel de diepste indruk gemaakt had: de ondergang van Atland.

Eigenlijk was dit een gevolg van een enorme revolutie in de toestand der aarde. Voor die tijd, schrijft Adela, was ons land het schoonste van de aarde. De zon stond hoger dan later en er was zelden vorst. Dit kan duiden op een geweldige verplaatsing van de aardas. Zoo heerlijk was het klimaat en zulk kostelijke gewassen vond men er, dat de jaren niet geteld werden. Een tijdrekening bestond dus niet.

Der Friezen land lag veilig tussen de zee en het brede Twiskland (Duitsland), waardoor Finda's volk niet durfde naderen wegens de dichte wouden en het wilde gedierte.

Het had te morgen de Oostzee, te avond de Middellandse zee. De Noordpool lag dus, waar nu het Westen is, ver weg. Niet ten onrechte spreken wij dus van Noordzee. Geheel West-Europa was, als Noordelijk kustgebied aan Wralda's zee, het gebied van Frya's kinderen. Vele waren hun namen en verscheiden. Juttar (Jutten) en Lêtne (Letten) en Stjûrar (Sturiërs) en Sêkampar (Sicambren) en Angelara (Anglen) en Saxen waren delen van de grote Friezenstam. [2])

Toen kwam na onheilspellende voortekenen de bange tijd, gepaard met een geweldige vervorming van de aardkorst, drie jaren lang. „De bergen spleten vaneen om vuur en vlam te spuwen; andere zonken in haar schoot neder en waar zij (de aarde) eerst velden had, hief zij nu bergen omhoog. Aldland, door de zeelieden Atland geheten, zonk neder, en de woeste golven traden zoo verre over bergen en dalen, dat alles onder de zee bedolven was." [3])

Atland, het eigenlijke land van Finda en hare kinderen [4]) was weg. Maar nu kwamen de Finda's kinderen van de landkant opdagen. Twiskland immers was voor de helft ontwoud geworden

1) O. L. B. bl. 66.
2) O. L. B. bl. 66 en 68.
3) O. L. B. bl. 70.
4) O. L. B. bl. 32.

door alvernielende bosbranden; de ledige ruimten werden door benden Finda's kinderen bezet. Met de rustige zekerheid van Frya's zonen was het gedaan; hun erf was voortaan bedreigd.

Is het wonder, dat de Friezen rekenden van het verzinken van Atland af? Naar de mededeling van Hidde oera Linda, die in 1256 het handschrift redde en in staat was te vergelijken met de Christelijke jaartelling, is het zinken van Atland te stellen op 2193 voor Christus geboorte, dat is lang lang na Frya's opvaart naar de sterren, toen Flyland zonk. Was dat de Kimbrise vloed? Neen. De enige natuurramp, die men er op zou kunnen betrekken, is de Zondvloed. Zou die misschien Atland hebben doen zinken?

Laten wij hier onze kritiek beginnen.

B. KRITIEK.

Zu fragmentarisch ist Welt und Leben —
Ich will mich zum deutschen Professor begeben.
Der weisz das Leben zusammen zu setzen,
Und er macht ein verständlich System daraus;
Mit seinen Nachtmützen und Schlafrockfetzen
Stopft er die Lücken des Weltenbaus.

Heinrich Heine, Buch der Lieder.

I. Tijdrekening.

Zooals men weet, heeft Dr. Ottema niet alleen het O. L. B. uitgegeven (1872), maar het ook voorzien van (afzonderlijk uitgegeven) Geschiedkundige Aanteekeningen en Ophelderingen (ook van 1872), die, zoowel als het O. L. B. zelf, nog tijdens Ottema's leven in twede en (wat de aantekeningen betreft) vermeerderde uitgave verschenen zijn, het O. L. B. zelf in 1876, de aantekeningen in 1878. Tussen deze beide uitgaven in heeft Ottema een belangrijke ontdekking gedaan, waarvan de eerste publicatie heeft plaats gehad door prof. Vitringa, in een aantekening bij zijn Historische Schetsen naar aanleiding van Thet Oera Linda Bok (Deventer, 1874) en waarmee de 2de uitgave van de Aanteekeningen opent.

In de almanakken uit de eerste helft der 19de eeuw vond men op een der eerste bladzijden steeds het Christelijk jaargetal omgerekend in verschillende tijdrekeningen. Nimmer werd daarbij ver-

zuimd op te geven, in het hoeveelste jaar na de Zondvloed (van Noach) men stond. Zoo vond Ottema opgetekend in een almanak van 1850: Sedert de Zondvloed 4043.

Deze mededelingen moesten iemand als Ottema, die in zijn vroeger vermelde werken zich veel met klassieke en Joodse tijdrekenkunde bezig gehouden, en daarbij ook vooral met de Zondvloed gewerkt had, bizonder treffen. Reeds vroeger moet hij opgemerkt hebben, dat de almanak-opgaven aangaande het jaar van de Zondvloed niet geheel klopten met de oude gegevens, als de berichten van Dionysius Petavius, en de nieuwere berekeningen, als die van Marsham, Simsonius en Arthur Bedford, die, onderling niet meer dan 23 jaren uiteenlopende, de bijbelse Zondvloed alle pl.m. 150 jaar vroeger stelden dan de Almanak. Ottema zal te voren de opgaven van de laatste als onwetenschappelijk en ongegrond aangemerkt hebben. Zij kregen echter nieuwe betekenis voor hem, toen hij merkte, dat de tijdrekenkunde van het O. L. B. ook een verschil van pl.m. 150 jaar gaf met de „wetenschappelijke" gegevens, en een licht moet er in hem opgegaan zijn, toen hij, na herhaling der berekeningen, ook met behulp van de gegevens van het O. L. B. zelf, tot de ontdekking kwam, dat het jaar van de Zondvloed volgens de Almanakken precies klopte met het jaar van het verzinken van Atland. Zoo bleek b.v. al dadelijk uit de eerste (jongste) opdracht van het O. L. B., die door Hiddo oera Linda in het jaar 1256 „nei Kersten rêknong," en 3449 jaren „nei Atland sunken is," te Leeuwarden geschreven was, dat het verzinken van Atland gesteld moest worden op het jaar 2193 voor Christus, wat in 1850 dus 2193 + 1850 of 4043 jaren geleden moest zijn, een resultaat dat volkomen overeenkwam met het Zondvloed-jaar in de almanak van het jaar 1850! Hier kon geen toeval in het spel zijn. Zou wellicht Noach's Zondvloed gelijk te stellen zijn met de geweldige revolutie van de aardkorst, die Atlantis voor eeuwig in de schoot der golven deed zinken? Daar was veel tegen. De nieuwere, ongetwijfeld vertrouwbare berekeningen, het zoo verschillend karakter van de beschreven natuurrampen.... Neen, er moesten hier twee gebeurtenissen aangenomen worden; er was plaats voor twee verschillende tijdrekeningen, welker aanvangspunten pl.m. 150 jaar uiteenlagen; de ene, die met het hoogste getal was de klassieke, en de andere moest geweest zijn.... de

oude en oorspronkelijke, de autochtone chronologie der Friezen, waarvan de onherkenbare sporen tot diep in de 19de eeuw overgeleverd waren, juist lang genoeg om desondanks door Ottema herkend te worden. Het hart van den ouden chronoloog en frisoloog moet opgesprongen zijn van vreugde, toen hij dit resultaat naar boven bracht als het onverwachte loon van noeste en hartstochtelijke arbeid, ten spijt van smaad en miskenning.

Hoe kwam dan de Almanak aan de onjuiste benaming „Zondvloed," ondanks nauwkeurige opgave van het Atland-jaar? „De vroegste Christenpredikers," zegt Ottema, „hebben dus die tijdrekening hier niet gebragt, maar gevonden, en dewijl het verzinken van Atland hen aan den Noachischen (Zond)vloed herinnerde, aan de Friesche jaartelling den naam van jaren na den Zondvloed gegeven. Opmerkelijk is het daarbij, dat die rekening bij jaren na den Zondvloed buiten Nederland bij geen volk bekend is geweest." Dat was inderdaad zeer opmerkelijk!

Wanneer de schrijver van het O. L. B., die — het blijk telkens weer — met fijn overleg te werk gegaan is, ooit de bedoeling gehad heeft geleerde disputen uit te lokken, dan is het hem op dit punt alreeds schitterend gelukt. Men kan veilig aannemen, dat Ottema's ontdekking in zekere kringen opzienbarend geweest is. Toch had de auteur niet anders gedaan, dan de opgave van de almanak tot uitgangspunt nemen, in de hoop, dat men in de ramp van Atland de Zondvloed zou herkennen. Dat Ottema een Friese jaartelling zou stellen naast de geleerde Zondvloed-tijdrekening, moet zijn verwachtingen ver overtroffen hebben.

II. Plaatsbepaling.

Tijdrekening en eredienst staan gewoonlijk in het nauwste verband. Een dergelijk verband is in het O. L. B. niet terstond te ontdekken. Het blijkt niet, of het verzinken van Atland een godsdienstige duiding, en dus betekenis voor de Wralda-Frya-cultus had, ofschoon het wel in de geest van het O. L. B. zou zijn. Immers, zoowel het verzinken van Flyland bij Frya's opvaart, als het zinken van Frieslands grond als gevolg van beelden- en afgodendienst in de 4de eeuw v. C., vóór Friso's komst, worden in dien zin opgevat. Maar zooals wij opmerkten, Atland was niet het

stamland der Friezen, het was de bakermat van Finda's stam. En zoo kan de ondergang van Atland, het land der voorhistorise kinderen Enaks, toch in de theïstise opvatting van de aardwording ingedacht worden.

Atland! Het is mij niet mogen gelukken, met zekerheid aan te wijzen uit welke gedachtensfeer deze naam onmiddellijk in het O. L. B. is overgegaan. Dat hier gedoeld wordt op het fabelachtige continent Atlantis met zijn hoge cultuur, volgens mededelingen van Egyptise priesters aan Solon buiten de zuilen van Hercules gelegen, is aan geen twijfel onderhevig. Dat het volgens het O. L. B. een Friese eigennaam is, blijkt uit de etymologie van het O. L. B. zelf.

Het heette Aldland en werd door de zeelieden Atland genoemd. Deze verklaring wilde er bij de Friezen, die hun woord voor Ndl. oud, nog steeds in overeenstemming met een vroegere taalperiode met l schrijven, maar deze evenmin als de Hollanders uitspreken, wel in, te meer daar den geletterden ook een spelling zonder l geenszins vreemd was. [1])

Reeds vroeger spraken wij over het boek van de raadsheer De Grave, getiteld République des Champs Elysées ou Monde Ancien, dat Winkler een tijdlang, op voorgaan van anderen, als een voorloper van het O. L. B. heeft beschouwd. Daarin wordt uiteengezet, dat de Elysese velden en de Hel der Ouden de namen zijn van een oeroude republiek van rechtvaardige en godvruchtige mensen, gelegen tegen het uiterste Noorden van Gallië, in het bizonder op de eilanden aan de Neder-Rijn, Atlantis (l'Atlantide) geheten; de bewoners van dit gelukkige land werden Atlantes of Atlanders genoemd.

Is dit boek nu — indien al geen „voorloper" — tenminste als een der directe bronnen van het O. L. B. aan te merken, althans wat betreft de Atland-episodes? Men komt licht in de verleiding dit aan te nemen, doch vergete niet, dat Atlantis in de fantasierijke kindsheid der archaeologie dikwijls een rol gespeeld heeft, zoodat deze suggestie ook van elders kan komen. Vergelijken wij de République en het O. L. B. op dit punt, dan stemmen deze geschriften hierin overeen, dat beide een heilstaat of ideaalstaat

1) Vgl. de „ouderwetse" spellingen Aed-Ljiuwert en It aede Fryske terp.

kennen ten N. van Gallië, het O. L. B. wat hoger op dan De Grave, waarvan alle cultuur uitstraalt, beide in tegenstelling met de geleerde theorieën aangaande de richting der cultuurbeweging. Beide gebruiken de naam Atland, die echter bij De Grave op de heilstaat zelf wordt toegepast, in 't O. L. B. op het verzonken land der Finda's. Beide leiden 't woord Atland uit Germaanse talen af, in 't O. L. B. betekent het oud-land, bij De Grave attaland of vaderland. Deze verschillen zijn wel in staat om twijfel te wekken aan directe verwantschap der beide boeken. Wie evenwel opmerkt, hoe hier de hoofdgedachten overeenstemmen; hoe echter het ene (het O. L. B.) in de uitwerking of verklaring telkens naast het andere grijpt, wie zich daarbij herinnert de wijze, waarop het O. L. B. gewoon is te ontlenen, door nl. psychologies te ontlenen en logies tegen te spreken, die zal toch, tenzij er een andere, in 't bizonder een Friese bron aan te wijzen is, geneigd zijn hier directe invloed van het boek van De Grave aan te nemen. Te eerder is dit waarschijnlijk, omdat het boek van De Grave één ware orgie, een bacchanaal van fantastise etymologie is en er nog een aantal bizondere gevallen van relatieve overeenstemming zijn, die te zijner tijd nader aangevoerd zullen worden.

Kunnen we in de bepaling van tijd en plaats, in Atland en Atlands verzinken reeds duidelijk de hand der 19de eeuw herkennen; kunnen we zelfs in 't algemeen enig begrip krijgen van de herkomst van enkele hoofdgedachten (Zondvloed, Atlantis), bepaalde aanwijzingen op een bepaald persoon geven ze niet, minder zelfs dan de genealogie van het twede gedeelte van het O.L.B., die ons reeds een bepaalde bron openbaarde (Occo, Hamconius) en enig vermoeden gaf op de archivaris Verwijs.

Toch zullen we in het oog houden, dat Verwijs heel goed bekend geweest kan zijn: èn met het feit, dat Ottema in het bezit was van een De Grave, èn met Ottema's, op de Zondvloed steunende, chronologise studiën. Hoe licht kunnen deze dingen een onderwerp van gesprek uitgemaakt hebben op een der vele Genootschapsvergaderingen.

III. Eredienst.

We komen nu aan de godsdienstleer en de eredienst, in de hoop, dat deze ons verder zullen inwijden in de geestelijke

genealogie van het O. L. B. En wij stellen de vraag: Hoe is de schrijver aan deze leer gekomen, of liever — want de leer heeft zooveel onderscheidends niet — hoe is de schrijver aan de vormen gekomen, waarin hij deze godsdienstleer, die, op de keper beschouwd, niet anders is dan een modern deïsme, pantheïsties van aanvoeling, als in een schijnbaar ouderwets kleed heeft gehuld?

Die vraag is van belang om verschillende redenen. Wanneer zekere Duitse professor Wirth, die de standaard, welke Ottema's verstijfde hand ontvallen was, na een halve eeuw weer omhoog steekt, en diens Pan-Friezisme uitbouwen wil tot een wijdse tempel van Pan-Germanisme, — wanneer deze heer Wirth beweert, dat het Oera-Linda-Boek een zekere echte kern bevat (het is helemaal echt!), dan heeft hij in het bizonder het oog op Wralda's naam en leer, het prae-Friese ééngodendom, en op de vormen, waarin het zich openbaart: de mythologie, speciaal de kosmogonie, het jol, het spakenschrift, enz. „Want" zegt hij, „de oorspronkelijke bron van het bestaande handschrift vertegenwoordigt de laatste codificatie van het oer-arische monotheïsme, waarvan de overlevering in Friesland schijnbaar (lees: blijkbaar) het langst bewaard bleef". [1]) Deze laatste codificatie — een karolingies handschrift noemt Wirth het elders [2]) — is dan geschied door Liko ovira Linda. Ach, Eelco, uit het land van over de Linde, ach Eligius van 't Oversticht, schalkse monnik, wat lacht gij onder uw papekappe! Heb medelijden met deze dazende Hakenkreuzler, Uw succes is te groot! Laat het Uw laatste slachtoffer zijn!

Wralda.

Gaan we nu dat oer-Arise monotheïsme eens wat op de keper beschouwen.

We beginnen met de naam van den enigen God: Wralda, welk woord in het handschrift geregeld voorkomt met een diakritise punt achter de r, aldus: Wr.alda. Deze punt is al aanstonds uiterst verdacht. Hij wil natuurlijk de hedendaagse lezer de uitspraak Oer-alda en de betekenis Over-oude insinueren [3]), schoon de Wralda van het Oera-Linda-Boek niet alleen naar zijn wezen zeer duidelijk

1) Nieuwe Rott. Courant, 30 Juni 1923, Ochtendblad C.
2) De Groene Amsterdammer, 12 Sept. 1925.
3) Gelijk het woord ook door Ottema verstaan is.

de wereldgeest representeert, maar blijkbaar ook gevormd is van het (reeds in Oudfr. voorkomende) Friese woord wrald, dat wereld betekent. Ten overvloede komt in het O. L. B. wralda in de betekenis wereld voor. [1])

Dat enkele woord, zooals het in het O. L. B. staat met de punt, is niets minder dan een geniale vinding van een geest, die geheel op zulke combinaties ingesteld is. Wr.alda immers drukt zoowel alle dagelijkse realiteit (wereld), als in zijn idealiteit de kruising van eeuwigheid (over-oud) en oneindigheid (wereldgeest) in één pantheïstise omvaming kernachtig uit.

Hoe waren de betekenissen over-oude en wereld te rijmen? Voor uitleggers als Ottema c.s., die er inliepen, natuurlijk niet anders dan zoo: over-oude was de primaire, wereld de secundaire betekenis. En nu is het eigenaardige dit, dat de oorsprong en de vorming van het woord wel is waar gans anders zijn dan hier wordt aangegeven, maar dat aan de oude vorm wer-ald, evenals aan Wr.alda een temporele en een locale betekenis toekomt, waarvan ook de tijdelijke de oudste is. Wer-ald (de e is niet ingevoegd, maar in 't Fries uitgevallen) betekent mensen(mannen-) leeftijd, vervolgens tijdvak en pas in secundairen zin: het zinnelijk waarneembare. De zin van ons woord wereld (Fr. wrald) en O. L. B. wralda (zonder hoofdletter) is de absolute opvatting van dit laatste begrip (oneindigheid), terwijl in Wralda bovendien de oude tijdelijke betekenis van mensenleeftijd (tijdperk) tot eeuwigheid is uitgerekt. Zulke combinaties kunnen slechts het werk van de grammaticus zijn. En het was het werk van de geestige parodist, in deze naam bovendien nog een etymologise fopperij te verwerken.

De afscheiding Wr.alda schijnt ons wat willekeurig, wat gewild vernuftig en zelfs in strijd met het O. L. B. zelf, dat over steeds weergeeft door ovir, of, evenals in 't Nieuwfries, door oer, b.v. Hiddo oera (= over de) Linda. Deze kleine tegenstrijdigheid werd door de slachtoffers ongemerkt geslikt. Maar die schijnbare willekeur wordt satire, als we in het 5de deel van Iduna het eerste stukje, getiteld Spel-forienfaldiging lezen. Daarin wordt de mededeling gedaan, dat de w eertijds altijd

1) O. L. B. bl. 66, 104 en 108.

dubbele u genoemd en als zoodanig uitgesproken werd (nl. as oe). „Da Engelsken dugge det yete.[1]) In en enkele streek fon Noardfrîslond, binamme in Wiedingharde, wirdt da w ac noch sa heard: wârt, wrald sprekt ma der — up sîn hollandsk boekstavere — ût as oewaart, oewral(d)." Deze verschrikkelijke transscriptie (oew) van de (biliabiale) halfvokaal w, die stellig ook een onjuiste opvatting van de klankwaarde verraadt (als gerekte klinker) en hier toevallig op het woord wrald wordt toegepast, lokte een grammaticale spotter a. h. w. uit tot een splitsing in lettergrepen. We weten, dat Verwijs zich tussen 1862 en '64, als voorzitter van de 3de afdeling, in 't bizonder naar aanleiding van Colmjon's Friese Spraakkunst, ernstig met de spelling van het Fries bezig gehouden heeft. Vermoedelijk heeft hij in de Wr.alda-spelling aan de dubbele u der Iduna-mannen een pseudo-historise basis willen geven.

De symboliek. Ontmaskering van de Schrijver.

Het is bekend, dat Eelco Verwijs, zooals in het algemeen in cultuurhistorise onderwerpen, zeer veel belang stelde in oude heidense gebruiken, en het is geen wonder, dat hij, met zijn Juliaanse haat jegens alles wat Christelijk-kerkelijk was, die gebruiken gaarne zag in hun oorspronkelijkheid, door de opgelegde laag van volksvreemde Christelijke cultuur heen.

Reeds in de Stellingen, achter zijn proefschrift over de Wapene Martijn (1857) afgedrukt, geeft hij van die belangstelling en die gezindheid blijk, met name in stelling I en IV.

De eerste luidde aldus:

> „Terecht beweert Montanus: Die deutschen Volksfeste, enz. bl. 5: Man geht überhaupt nicht irre, wenn mann den Ursprung aller kirchlichen Bräuche, für die man im Judenthume und im neuen Testamente keine Belege hat, im deutschen Heidenthume suchet."

Laten wij deze Montanus — Verwijs was in het bezit van een exemplaar van 1854, dat uit zijn nalatenschap aan de Maatschappij der Nederl. Letterkunde gekomen is — eens doorbladeren. Het boek dient zich aan als een Beitrag zur vaterländischen

1) In Wight, want, enz. De hier gegeven voorstelling is ook voor het Engels misleidend. Zie Viëtor, Elemente der Phonetik, 5de druk, § 102.

Sittengeschichte in populaire behandeling. „Kein Volk der Erde hatte ein so reines und inniges Familienleben, keines so hohe Begriffe von Ehre und Treue" [1]), heet het in de Inleiding.

Wie herkent in deze Montanus niet een der geestelijke voorouders van het Hakenkreuzlertum? Verwijs, die zich gaarne naar het Oosten oriënteerde en zich ergens „Franzosenfresser" noemt, stond in „Wahlverwandschaft" met de heidens-nationalistise romantiek, waarvan Montanus de folkloristise vertegenwoordiger is. Alleen had hij de „Schwärmerei" voor humor ingeruild en stond tot Montanus als de Reinaert tot de Parzifal. Is het wonder, dat de Hakenkreuzler, die de Reinaert niet verstond, in het Oera-Linda-Boek slechts de geest van de Franzosenfresser „gewittert" heeft?

Wij bladeren verder.

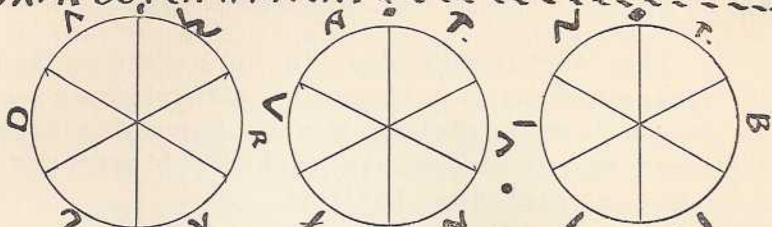
Op bladzijde 17 vonden wij een beschrijving van de midwinterfeesten der Germanen, de z.g. dertien-nachten. Daar valt onze aandacht op de volgende zinsnede:

> „Auch die Sylvesternacht (Oudejaarsnacht) muszte durchwacht werden. Man brachte sie mit Gesängen und Erzählungen zu. Das meiste von dem altdeutschen Julfeste ist daran (d.w.z. aan de Oudejaarsavond) anklebig geblieben (bedoeld wordt, dat verschillende gebruiken, oorspronkelijk eigen aan het Julfeest, dat plaats heeft moeten maken voor het Kerstfeest, zich aan de Oudejaarsavond gehecht hebben). Das Wort Jul oder Joel bedeutet Rad, das Rad der Zeit unter welchem man sich das Jahr — altdeutsch Ar — versinnlichte. Auch nannte man das Fest in dieser Beziehung das Weralt-Fest, von Weralt d. i. Dauer, Zeit, wovon unser Welt entstanden ist."

Dat is toch wel merkwaardig, in een boek, waarmee Verwijs zoo gemeenzaam was, een combinatie aan te treffen van een Weralt-feest als tijdfeest, van Jul, van het rad als zinnebeeld van de tijd, van het jaar.

Als vanzelf slaan wij bl. 64 van het Oera-Linda-Boek op, waar wij vinden, wat op de wanden van de Waraburcht afgebeeld stond:

1) Montanus, Die Deutschen Volksfeste, bl. III.

„Hwat hyr boppa stat, send thi têkna fon thaͤt jol. Thaͤt is thaͤt forma sinnebild Wr.aldas, âk fon t.anfang jeftha t.bijin, wêrut tid kêm...." [1]) Eens per jaar viert men feest, om Wralda te danken voor wat hij zijn volk gaf in het spakenschrift, in stand- en run-schrift. Kan dit Wralda-midwinterfeest een ander zijn dan het Weralt-, het tijd-, het jaar-feest?

Zou in dit Weralt-feest als tijdfeest niet een kiem liggen van het eeuwigheidsbegrip in Wr.alda als Over-oude?

En vooral: Is het niet vreemd, dat Verwijs nimmer alarm geslagen heeft over deze treffende overeenkomst van het Oera-Linda-Boek met zijn oude Montanus?

Nog inniger zal de betrekking tussen Montanus en het O. L. B. worden, nog onbegrijpelijker de kortzichtigheid van Verwijs, wanneer we, terugbladerende, ons plotseling geplaatst zien voor de bron van het mystieke randschrift van het twede spakenrad, het grammaties onverdedigbare T. ANFANG [2]), dat het begin van het jaar aanduidt, evenals het tautologise T. BIJIN, dat het randschrift van het derde rad vormt. Maar ganselijk ingesloten wordt deze Oera-Linda-bron door het opgaand geboomte, dat het timmerhout leveren

1) Het bovenstaande facsimile berust niet op het oorspronkelijke handschrift, maar op de afbeelding bij Ottema.

2) NG wordt in de runen van het O. L. B. door één teken weergegeven Zie de middelste figuur.

zal voor stelling IV van Dr. Eelco Verwijs. Zou Verwijs om de bron heengedwaald en hem niet gekend hebben?

Op bl. 11 zegt Montanus het volgende:

> „Man dachte sich, dasz die Sonne, die zu Ende December am tiefsten steht, sich alsdann verjünge, dasz sie gleichsam neugeboren werde, und hiesz das Fest deshalb auch die Mutternacht oder das Juel- oder Joelfest....
>
> Es ist dies das nämliche Fest, das die Deutschen nach Tacitus auch das **Tanfana**-Fest nannten [1]), *welches unser alter, ehrlicher Kluver und mit ihm der gelehrte Dreyer vom Jahresanfange, von* **th'anfang** [2]) *ableitet....*
>
> Fast alle machen sogar aus diesem Feste eine besondere Göttin, die **Tanfana**."

Waartegenover dan Montanus zijn eigen verklaring stelt, die Tanfana of Tannfana als „Tannenwedel," dennetak, opvat, het groen, dat men bij zijn terugkeer uit het heilige woud in de hand droeg.

Tegen deze laatste bewering van Montanus nu was Verwijs' vierde stelling gericht.

Wat hij stelt, is óók van belang voor ons. We komen er straks op terug. Allereerst verdient het echter de volle aandacht, dat Verwijs, ter grondvesting van zijn stelling het bovenaangehaalde stuk van Montanus overnemende, het schuin gedrukte deel (als gevende niet de opvatting van Montanus, maar die van Cluverius en Dreyer) overslaat.

Voor zijn doel zeer terecht. Hij rekende het niet op zijn weg te liggen, de oude etymologismen van Kluiver en Dreyer, die Tanfana als th'anfang verklaarden, te bestrijden. Montanus reeds had hen links laten liggen.

---

1) Tacitus spreekt in zijn Annales, lib. I, cap. 51 van een templum Tanfanae in het gebied der Marsi gelegen, die door Germanicus op een van zijn tochten over de Rijn, in 't jaar 14 n. C. verwoest is. „Non sexus non aetas miserationem attulit; profana simul et sacra et celeberrimum illis gentibus templum quod Tanfanae vocabant, solo aequantur."

2) Er staat: th' afang, klaarblijkelijk een drukfout.

Maar wat ons bizonder treft, is dit: dat de steen, die deze bouwlieden verworpen hebben, is geworden tot een hoofd des hoeks.... van het Oera-Linda-Boek. Want de opvatting van Kluiver en Dreyer verschijnt voor onze ogen als het randschrift van het middelste rad op de Waraburcht.

Dìt had trouwens Montanus met zijn voorgangers gemeen, dat hij Tanfana niet hield voor een afzonderlijke godin, maar voor een symbool, dat op het Weralt of Jul-feest betrekking had. Zoo vormt dan, wat we Montanus omtrent dit feest hoorden mededelen, met Cluverius' verklaring van Tanfana, een complex van voorstellingen, waarin reeds bijna alle elementen van de „cult-symboliek," zooals de heer Wirth zou zeggen, gegeven zijn.

Maar hoe worden ze uitgewerkt? Is dat derde rad, met zijn verduidelijkend randschrift T. BIJIN, dat geheel op de lezer berekend is, al niet een paskwil? En dan de wijze, waarop met het lidwoord omgesprongen wordt, is die niet het toppunt van grammaticale durf? Had Kluiver anfang een geslacht toegekend (vrouwelijk), dat hem toeliet zich (door elisie) van de overtollige klinker te bevrijden (b.v. iu van thiu), het O. L. B. maakt óók met de h korte metten, door anfang onzijdig te nemen en, met afwerping van de eerste letters van 't lidwoord thet, vóór anfang, zoowel als vóór bijin t te plaatsen. Wel doet het wat vreemd aan, dat de punt achter de t staat. Deze punt moet echter niet als afkortingsteken, maar evenals in Wr.alda, als scheidingsteken opgevat worden.

Het systeem zit goed in elkaar.

En wie dit alles nu voor goede munt aanneemt, die twijfelt er geen ogenblik aan, of de templum Tanfanae van Tacitus is een Wralda-tempel geweest, met het T. ANFANG-symbool in het front, welke tempel in het bijzonder dienst deed bij het Weralt- of Jol-feest, het feest van de wisseling des jaars. Zoo is dan de samenhang ook door Dr. Ottema begrepen. [1])

Hoe is het evenwel mogelijk, roept men uit, dat Verwijs, die zoo goed van de Tanfana-hypothesen op de hoogte was [2]), aan die symbolen geen aanstoot genomen heeft?!

Verwijs zweeg. Zijn zwijgen is welsprekend. Wat hij in stelling IV

1) Zie: O. L. B. Inleiding, bl. XX.
2) Zie ook hierna, bl. 179.

als onwetenschappelijk had overgeslagen, heeft hij in het O. L. B. welgekruid en toebereid als over-overoude waarheid opgediend. En men heeft het geslikt... en slikt nog.

Hoe duidelijk en onverhuld ons hier de geheimzinnige schrijver van het Oera-Linda-Boek ook te gemoet treedt, van aanknopingspunten van deze Wralda-cultus met de Friese wetenschap is ons (de naam Wralda uitgezonderd) tot hier toe niets gebleken. Toch ontbreekt die ook hier niet. Psychologies gesproken zijn zelfs deze Friese betrekkingen weer primair, overeenkomstig de hele opzet van het werk. We zullen zelfs zoo gelukkig zijn, daarin de ons nog altijd ontbrekende elementen van de Wralda-cultus, nl. de Kroder en Festa terug te vinden.

Vroeger is aangetoond, welke invloed Hamconius' Verthoninge (De Vrije Fries III) op het twede gedeelte, in 't bizonder op de vorsten-genealogie van het O. L. B. heeft uitgeoefend. Nu blijkt echter, dat Hamconius ook geenszins onbekend met de Templum Tanfanae geweest is. Hij schrijft Tempel T'anfane[1]) „ghemeynlijck T'aldenfane, dat is: aen het olde Faendel van Romeynen, in Marsis Frisicis" (ad vetus vexillum [2]), zooals hij op gezag van Suffridus Petri geloofde. Het zou dus zooveel als de gewijde bewaarplaats van de Magnusvaan geweest zijn. Wel is waar was het daarvoor nodig geweest, de wijzer van Magnus, die gewoonlijk wordt voorgesteld als de aanvoerder der Friezen bij de z.g. verovering van Rome in 809, acht eeuwen terug te zetten en de grenzen van het gebied der Friezen uit te zetten tot over het brongebied van Ruhr en Lippe, waar de Marsi gewoond moeten hebben, doch zulke kleine operaties konden Suffridus en zijn maats best verrichten zonder met de ogen te knippen. Zooals blijken zal, heeft de schrijver van het O. L. B. ook dit in zijn oor geknoopt. Maar dat „vetus vexillum" van Suffridus en Hamconius heeft hij voor zijn Tanfana niet kunnen gebruiken, evenmin als Montanus' Tannenwedel en.... Grimms.... Neen, hij bleef bij „den alten, ehrlichen Kluver": T. ANFANG.

Toch heeft ongetwijfeld de lectuur van Hamconius' Verthoninge Verwijs weer aan zijn stellingen, aan Montanus en Cluverius herinnerd en hem bovendien de schrijfwijze met t. aan de hand gedaan.

1) De Vrije Fries, III, bl. 338.
2) Vgl. Bolhuis van Zeeburgh, Kritiek, enz. bl. 44.

Als altijd ligt de psychologise oorsprong van zijn concepties in Friesland.

Het Jol.

Uit het feit, dat het spakenrad het oudste zinnebeeld van Wralda genoemd wordt, leiden wij reeds af, dat de eredienst van het O. L. B. ons als een vuur- of zonnedienst te verstaan gegeven wordt. We herinneren aan de schepping van Lyda, Finda en Frya uit gloeiende, hete en warme stof, aan het midwinterfeest, aan de lamp der burchtmaagden, en brengen dit in verband met de voordracht, die Verwijs in 1863 in het Friesch Genootschap gehouden heeft over de vuurdienst der Ariërs.

En Montanus had het immers al gezegd: „Das Wort Jul oder Joel bedeutet Rad, das Rad der Zeit, en ook verteld, dat tijdens het Juulfeest koeken gebakken werden in de vorm van het tijdrad. Als zoodanig hebben wij dan ook het twede en derde rad (blijkens de randschriften) te verstaan, terwijl het eerste nog als zonnerad begrepen moet worden. Waarschijnlijk zal het tijdrad op een vergeestelijking van de primitieve zonnedienst moeten wijzen.

Julius Zacher schrijft in zijn boek Das Gotische Alphabet het volgende:

> „In der älteren nordischen sprache heisst hiol das rad, jol die wintersonnenwende und das zu ihr gehörige fest. Die sonne mit einem rade zu vergleichen liegt so nahe, dass es fast unmöglich gewesen wäre, nicht darauf zu verfallen. Deshalb findet sich diese auffassung auch schon in den vedischen liedern, und in der germanischen mythologie ist sie so tief gewurzelt, dass mann fast überall bei der sonnenwendfeier, oder anderen, auf den sonnenlauf bezüglichen festen irgend einer symbolischen handlung mit einem rade begegnet. Da nun die wörter hiol und jol nach bedeutung und laut einander so nahe stehen, fühlt man sich unwillkürlich geneigt, auch eine etymologische verwandtschaft zu wünschen und zu vermuten." [2])

1) Montanus, t. a. p., bl. 17.

2) Julius Zacher, Das Gothische Alphabet, Leipzig, 1855, bl. 110.

Heeft Verwijs dit gelezen? Het is lang niet onwaarschijnlijk. Zacher's geschrift is van 1855. In elk geval is aan Zacher's „wens" door het O. L. B. van 1867 prompt voldaan.

Daar bestaat geen onderscheid meer tussen *jol* en *hiol*, daar is *jol* = *rad* = *midwinterfeest*. Dat het O. L. B. zich om de kwantiteit niet bekommert (O. N. hjól en jól hebben beide ô, jol, volgens O. L. B. ŏ) ondanks zijn prachtig letterteken-systeem, waarbij lang en kort nauwkeurig onderscheiden worden, weten we uit het woord „bok," waaraan het O. L. B. al zoo menig schimpscheut verschuldigd is. Het opmerkelijke daarbij is, dat Fries, noch Oud-Fries jol of hjol kennen; alleen tekent Hettema als Saterlands aan: jûle, jole = wiel.[1]) *Alleen Hettema kon toen derhalve het woord als Fries staven.*

Hettema kende echter het woord *hiol* of *hiul* uit vreemde bronnen.

In zijn *Overzicht van de Rune-literatuur* schreef De Haan Hettema over steenringen[2]), die veel in Noord-Duitsland gevonden waren; één uit Drente afkomstig, was toenmaals in het bezit van de Leeuwarder geneesheer Meursinge.

Uit de verre van duidelijke beschrijving schijnt te blijken, dat er op de steenring figuren stonden in de vorm van een zevenspakig rad en op de andere kant soortgelijke als vierspakig rad. Zulke ringen werden dikwijls in of bij urnen in grafheuvels gevonden en in Zweden *åskehiul* of donderraderen genoemd.

„Zij schijnen dus in het heiligdom, bij de vereering van Thor gediend te hebben," schrijft Hettema.[3]) Hieruit spreekt de toen reeds verouderende richting in de archaeologie, die aan de voorwerpen uit het steentijdperk bij voorkeur een religieuze *bestemming* toekende. Als ik het goed begrijp, beschrijft Hettema hier de knotsringen of schijven, waarin de opening het steelgat voorstelt[4]) en wel met een ornamentiek, die inderdaad aan het zonnerad doet denken, inzonderheid de kwadrantcirkel (kruis en rad). „Nach der ganz entsprechenden Art, wie die Sonne von verschiedenen tief-

1) Zie: Von Richthofen, Wörterbuch i. v. *fial*, dat Ofri. de algemene benaming van *wiel* is.
2) De Vrije Fries, III, bl. 93. vv.
3) Aldaar, bl. 97, noot.
4) Sophus Muller (-Jiriczek), Nordische Altertumskunde, I, bl. 133 en 144.

stehenden Völkern dargestellt worden ist, kann die Bedeutung des Radzeichens kaum zweifelhaft sein," zegt Sophus Müller.

Minder nog dan twijfelachtig moest het dengenen zijn, die gaarne het Oera-Linda-Boek als basis voor hun oudheidkundige inzichten aanvaardden. Op de åskehiul stond, wat op de Waraburcht stond: „thi têkna fon thåt jol."

„Waar is het immers," zei Hettema, „dat men omtrent het Heidensche geloof en zijne eeredienst in Friesland tot nog toe te weinig sporen heeft gevonden, dan dat men met eenige waarschijnlijkheid, wat zeg ik, met eenigen schijn, hierover iets kan te boek stellen [] en ik zoude gelooven, dat men niet verre van de waarheid zoude zijn, wanneer men zich in dezen iets nader aan de Noordsche mythologie aansloot []; ik houd het voor zeker, dat die Noordsche Heidensche godsdienst in een gedeelte van ons land is uitgeoefend en diens Goden ook hier vereerd zijn geworden."

Het O. L. B. heeft deze „theorie" bitterlijk gelogenstraft. Maar... kon Hettema de Boze wederstaan?

Ziet, wat Satan hem toonde en bood, staande op de berg: Groot-Friesland, een over-oude Friese eredienst, die oudtijds ook in Denemarken, Schonen, bij Kaap Lindesness, te Gothenburg en Upsala, bij de verre Friezen in aanzien geweest was.

Zouden die donderstenen met hun Joltekens wellicht....?

Satan kende zijn Pappenheimers.

Hij grimlachte in zijn baard.

De Kroder en het Jol.

Men herinnert zich de logies niet onaanvechtbare voorstelling van het O. L. B., waarin het Jol wordt genoemd het zinnebeeld van de aanvang of het begin, waaruit de tijd voortkwam, „that is thene Kroder, thêr êvg mith thåt Jol mot ommehlapa." [1]) Uit het Jol kwam dus de Kroder voort en deze liep met het Jol rond. Het behoorde tot de successen van het O. L. B., dat men dergelijke opzettelijk aangebrachte diepzinnigheid, die weldoordacht niets anders dan pyramidale onzin is, als onverklaarde mystieke wijsheid aanvaardde. Het is ons hier echter om het woord Kroder

1) O. L. B. bl. 64.

te doen, dat op ieder, althans op ieder, die Fries kent, een groteske indruk moet maken.

In het Middel-Nederlands komt naast het zwakke werkwoord kruden (= kruien, enz.) voor: het zelfst. nw. krode (= kruiwagen), ook het zwakke ww. kroden (krueden) maar niet in de betekenis van kruien [1]), waarvoor kruden diende. Kroder kan dus Mnl. niet kruier betekenen. In het Oud-Fries komt, voor zoover onze woordvoorraad strekt, geen dezer woorden voor. Het Nieuw-Fries kent echter kroade, als kruiwagen, en het daarvan gevormde denominatief kroadsje (rijden met de kruiwagen), waarbij het subst. nomen agentis, kroader. Wijst de vorm dus onvoorwaardelijk op kennis en gebruik van het Nieuw-Fries, de gedachte een kruier voor het Jol aan te nemen, moet ontleend zijn aan Hamconius [2]), die, willende verklaren, waarom de dagnaam Zaterdag bij de Friezen niet voorkomt, zegt, dat Saturnus, door de Saksen Krodo genaamd volgens Crantzius, door de Friezen niet vereerd wordt. Dat het O. L. B. wel heeft, wat, volgens Hamconius en Crantzius, de Friezen niet hebben, behoort tot het gevolgde systeem van ontlening met tegenspraak; de kiem is hier aangewezen, wat te duidelijker wordt, als we zien, dat ook bij Hamconius Krodo in één voorstellingen-complex staat met Sneyn, dat is de zonnegod of de zon.

Hoe diep moesten Crantzius, Suffridus Petri en Hamconius wel zinken in de ogen van hen, die in het Oera-Linda-Boek geloofden.

Wel degelijk hadden de Friezen hun..... Kroader. Zeker zou de vraag kunnen rijzen, of deze kruiers-symboliek wel geheel in overeenstemming was met de verhevenheid van de Wralda-dienst. Waarmee was echter het tijd- en zonnerad beter te vergelijken, dan met het door kuilen en over stenen hobbelende spakenrad van de kroade? Met de Krodo van Hamconius daarentegen was niets te beginnen: een wezen zonder zin. Natuurlijk sprak het O. L. B. dat niet uit; het was een stilzwijgende polemiek, die het tegen de kroniekheiligen voerde.

1) Het betekende: lastig maken en wederkerend: hem kroden (+ 2): zich druk maken over.

2) De Vrije Fries, III, bl. 343.

Festa en de Fâmna.

Priesters had deze Wralda-Jol-eredienst niet, enkel priesteressen, fâmna, heilige maagden, ter onderscheiding van de mangêrtna, de mannenbegerende of door mannen begeerde jongedochters. Zij woonden in de burchten, de brandpunten van de vergeestelijkte zonnedienst van Frya's volk. Daar onderhielden zij de foddik, het eeuwige licht, dat bij de stichting der burcht door de Moeder van Texland, de hoofdburcht, als opperste der maagden, ontstoken was. De eerste der eremoeders, door Frya bij haar hemelvaart aangesteld, was Festa.[1]) Deze naam, in verband met de hele inrichting van de eredienst, laat geen twijfel over: de Romeinse dienst der Vestaalse maagden heeft het voorbeeld geleverd.

Ook in de toepassing van het heilige getal drie: Waren er te Rome 3 × 2 Vestalinnen: 2 aanlerende, 2 dienende en 2 onderwijzende, bleven zij 3 × 10 jaren verbonden (10 om te leren, 10 om te dienen en 10 om te onderwijzen), in de Friese Festa-dienst speelt het getal drie geen geringer rol; er waren in iedere burcht 3 × 7 fâmna, beschermd door 3 × 7 burchtheren; op Texel waren 3 × 7 boden en 3 × 12 paarden ter beschikking van de eremoeder, terwijl iedere burcht 3 × 100 jonge verdedigers mag hebben. Zooals reeds hieruit blijkt, werd echter ook aan 't getal zeven symbolise kracht toegekend.[2])

De Romeinse Vesta-dienst strekte dus tot voorbeeld voor de Friese fâmna-verering.

Natuurlijk wil het O. L. B. de verhouding omgekeerd doen zien, of liever, het verklaart uitdrukkelijk, dat de valse priesters in de hêinde Krekalanda (het nabije Griekenland, d.i. Italië), die vele Friese instellingen schijnbaar overgenomen, maar in hun wezen vervalst hadden, ook priesteressen in dienst genomen hadden, zoogenaamd onder de hoede van de Friese Festa, ter bewaking van het heilige licht; „maar dat licht hadden zij zelve ontstoken, en in plaats van de priesteressen wijs te maken en naderhand onder het volk te zenden, om de zieken te verplegen en de jeugd te onder-

1) Ottema schrijft nu en dan ten onrechte Fasta. Het O. L. B. heeft Fåsta, d.i. een naar e zwemende a, als in Engels fat.

2) O. L. B. bl. 26.

wijzen, maakten zij ze dom en duister, en zij mochten nimmer buiten komen." [1])

Hierin ligt een duidelijke schimpscheut op de nonnenkloosters, waarvan het O. L. B. de áfstamming de oplettende en toegenegen lezer als het ware aan de hand doet. De burchten zullen straks tot kloosters worden!

Hoe anders waren de echte Friese Festa-maagden, aan wie het niet alleen geoorloofd was te vertrekken, doch zelfs om te huwen. Maar dan waren ze verplicht, de Moeder terstond van haar voornemens te verwittigen en zich te verwijderen, voor ze met haar „tochtige adem" het licht verontreinigden. Duidelijk wordt hier de Friese fâmna, die een mangêrtna bleek te zijn, in tegenstelling gebracht met haar Romeinse zuster, wier tochtige adem over het licht moest blijven gaan tot ze 30 jaren dienst had, wie echter de gruwelijkste straf wachtte, als zij haar aandrift volgde.

Zagen wij daareven de schalk al weer om de hoek gluren, duidelijker treedt hij in het licht bij zijn beschrijving van de verhouding der fâmna tot de mannen, waarin de Friese maagdenverering tot bepaalde persiflage van de Romeinse Vestalinnendienst wordt. In Rome mochten de maagden geen mannen ontvangen. Zoo ver ging men in Friesland niet. Enige voorzorgsmaatregelen achtte men daar evenwel niet overbodig. Wanneer iemand raad verlangde van de Moeder of van een der maagden, dan moest hij beginnen met zich bij de schrijver van de burcht aan te melden; deze bracht hem naar de burchtmeester. Alvorens hij werd toegelaten, moest hij zich echter aan een keuring door de „lêtsa," de burchtheelmeester onderwerpen, om te doen uitwijzen, of hij niet van „kwade tochten" bezeten was!

Wij hebben de mensenkenner, de kenner vooral van der mensen zwakheden, die zich gaarne zulke komies-erotise noten veroorlooft, meer ontmoet.

Men zal allicht verwachten, dat ditmaal de aanknopingspunten in de Friese cultuur der 19de eeuw ontbreken. Hamconius zal ons door de mond van Hettema, zijn uitgever, spoedig van het tegendeel overtuigen. [2]) Sprekende van de z.g. god Fosta, naar wie Ameland vroeger Fostaland zou geheten hebben, zegt hij: „....ende

1) O. L. B. bl. 54.
2) De Vrije Fries, III, bl. 343.

men meent, dat zijn naem genomen is van 't ghene d'Friesen by olde tijden een Fost, nu een Fest (d.i. vuist) noemen," waardoor we reeds van Fosta op Festa komen. „Diegene, welcke desen gemeynt hebben te zijn Vestam zijn bedroghen." Het was een dankbare taak voor het O. L. B. om, ondanks Hamconius, de juistheid van die verworpen opvatting aan te tonen.

Doch niet alleen in de Friese, ook in de Nederlandse, in de Germaanse wetenschap zoekt de schrijver zijn steunpunten; uit alle schuilhoeken van zijn kennis haalt hij de elementen vandaan, histories, taalkundig, folkloristies, om er in wonderlijke, maar bewonderenswaardige combinatie, de eenheid der tegendelen uit te voorschijn te toveren. Het is niet het werk van iemand, die deze dingen zoekt, ze dringen zich aan hem op. Wie zou denken, dat deze Festa ook nog iets met Tanfana, met Grimm en... Eelco Verwijs te maken had?

Toen wij Verwijs' vierde stelling in het vuur brachten, hebben wij alleen de negatieve helft gebruikt.[1]) De positieve luidde aldus: „De ware afleiding (van Tanfana) is door Grimm gegeven, die Tanfana als de Germaansche Ἑστία beschouwt," als de godin van de huiselijke haard dus, en aangezien Ἑστία volkomen identiek is met het Latijnse Vesta, daar het Griekse woord de digamma ($f = V$) heeft laten vallen, zien we bij Grimm, maar wat voor ons meer waard is, bij Verwijs, de godinnen Tanfana en Vesta hand aan hand optreden.[2]) Beide namen zijn in het O. L. B. overgegaan, maar het O. L. B. spotte met de wijsheid van Grimm en Verwijs, zooals Verwijs gaarne met zich zelf spotte. Het heeft van de Germaanse godin van de huiselijke haard (als Grimm ten

1) Zie hiervóór, bl. 170.

2) Grimm had Ἑστία en Tanfana naar het wezen gelijkgesteld, niet etymologies. In Ἑστία zit de wortel wes, die ook in Gr. ἄστυ (stad), Lat. vestibulum (voorhof) en in ons werkwoord wezen voorkomt en verblijf houden, wonen betekent.
Tanfana, dat de Latijnse transscriptie is van een Germaans woord (het komt alleen bij Tacitus voor) en dat volgens Grimm in het Goties Thabana of Thambana, in het Oud-Hoogduits Dapana of Dampana zou hebben moeten luiden, zou echter verband houden met Ohd depan (= gloeien) en met damf. Meer nog dan bij haar Zuidelijke zusters zou bij Tanfana het onderhouden van het vuur tot haar eigenlijke wezen behooren. Vgl. Jacob Grimm, Geschichte der Deutschen Sprache, bl. 231, vv.

minste gelijk heeft) naam en wezen gescheiden. De naam heeft hij voor het Wralda-symbool gebruikt, het wezen gehypostaseerd aan de half-Hamconiaanse Festa.

Grimm's verklaring van Tanfana schijnt geen ingang gevonden te hebben. Voor het Oera-Linda-Boek is zij echter onmisbaar geweest als brug, om te komen tot een Friese (Germaanse) godin van de huiselijke haard, een bewaakster van het heilige vuur. Wie die brug overschreed, behoeft niet meer twijfelachtig te zijn.

Evenwel, de Friese Festa en hare maagden waren meer dan bewaaksters van de foddik. Het priesterschap, uitsluitend aan de vrouw voorbehouden, haar leidende positie, waarbij mannenraad op de achtergrond treedt, de burchten, deze elementen vinden in het bovenstaande geen verklaring. Zonder twijfel is daarin het motief uitgewerkt, dat men vindt in het bekende feit, dat de Germanen wijze vrouwen hadden, die om raad gevraagd werden in gewichtige zaken; die afgezonderd woonden, gelijk Velleda „in edita turre" (in een hoge toren), zooals het heet. Deze torens zijn het beginsel van de burchten van het O. L. B., waaraan trouwens nooit een toren ontbreekt.

Er is nog een tot nog toe niet genoemd bestanddeel verwerkt in het O. L. B.-beeld der burchtmaagden, nl. de matres deae of matrones, voor welke in de eerste helft van de 19de eeuw een grote belangstelling bestond, niet zoozeer in Friesland, als wel in Holland en Zeeland, vooral door het vinden van votiefstenen aan de boorden van de Rijn. Mr. J. de Wal had er in 1846 een „oudheidkundig-mythologische verhandeling" aan gewijd en Mr. L. Ph. C. van den Bergh schreef er in zijn Proeve van een kritisch Woordenboek der Nederlandsche Mythologie een uitvoerig opstel over. De laatste was zelfs geneigd, de Nehalennia der stenen van Domburg, die zooveel vragen hadden doen rijzen, bij de matres deae in te delen. [1]) Van den Bergh herinnert met name aan Velleda e.a. waarzeggende vrouwen, die door de Germanen „augescente superstitione" (bij toeneming van het bijgeloof) vergood werden en wellicht als „witte wijven" in de volksoverlevering zijn blijven bestaan.

Hier deed zich een geschikte gelegenheid voor, om ook een

1) Mr. L. Ph. C. van den Bergh, Woordenboek, bl. 177, vv.

deel der Hollandse wetenschap in de mystificatie te betrekken. Deze poging zal evenwel beter bij de behandeling der bizondere onderdelen ter sprake kunnen komen. Het bestaan-hebben van de matres deae als klasse, het vinden van vele votiefstenen in en bij ons land, was wel geschikt om een pseudo-archaeologise steun te verschaffen aan de maagdencultus van het O.L.B. Mochten deze al van godinnen spreken, mochten de opschriften in het Latijn gesteld zijn en dus getuigen van een veel latere tijd, deze dingen lieten zich gemakkelijk verklaren door de verwording van de begrippen der moeders en burchtmaagden in een tijd, toen ze alleen nog maar in de herinnering bestonden, en men geneigd was de wijze vrouwen goddelijke eer te brengen, gelijk ons dat juist in het Oera-Linda-Boek aan tal van voorbeelden duidelijk gemaakt wordt. Het was zelfs denkbaar, dat enkele van haar, tengevolge van de resorptie van Heidense elementen door de Kerk, bij de Christianisering van deze streken in de heiligenkalender geraakt waren.

Zooals reeds uit Verwijs' eerste stelling bleek, was hij geneigd, door het Christendom heen, steeds weer het Heidendom te zien als de aan onze beschaving ten grondslag liggende culturele laag. Zoo kon hij achter de matres deae en de matrones, in zijn verbeelding de Friese burchtmaagden zien, niet slechts als lichtbewaarsters, maar als draagsters van Friese cultus en cultuur.

Friese Runen.

That er thá reynt, er at rúnum spyrr
enum reginkunnum,
theim er görthu ginnregin ok fáthi fimbulthulr
thá hefir hann bazt, ef hann thegir. [1])

Edda: Hávamǫl.

Het Jol was het oudste zinnebeeld van Wralda. Uit het Jol, het zesspakige rad, vormde Frya het Friese standschrift, gelijk in het Noorden Odin het geheimzinnige runenschrift uitvond. Zoo

1) Dat is bevonden, wat hij van de runen,
de goddelijke runen, vraagt,
die de hoge goden maakten, die de grote wijze schreef...
Daarbij doet hij het best, als hij zwijgt!

N.B. Wegens het ontbreken van de gewone letters moest van ö en th gebruik gemaakt worden.

althans spreekt de Noordse godenleer. Maar 't is een leugen. Want het run- of lopend schrift is, zooals het Oera-Linda-Boek zeer duidelijk zegt, een geschenk van Festa, die het uit het standschrift gevormd had en waaraan de oude zeekoning Godfrêiath nog de getaltekens toegevoegd heeft. [1]) Het is duidelijk, dat de Noormannen de naam runen aan het Fries ontleend hebben, maar zij hebben het woord onbegrepen gebruikt en dus misbruikt. De Noordse runen zijn eigenlijk een verbasterd Fries standschrift; het eigenlijke run schijnen ze niet gekend te hebben. En de ons welbekende viking, Godfried de Noorman, schijnt ook al Friese voorvaderen van die naam en van hetzelfde vak gehad te hebben. Nu pas wordt het ons duidelijk, dat viking niets anders is dan een samentrekking van het Friese woord witkêning, d. i. koning van het wiet [2]), het nat, dus zeekoning. Echter schijnen die Noordse naneven er, vergeleken bij hun Friese voorzaten, in beschaving niet op vooruitgegaan te zijn, als we bedenken, dat misschien tweeduizend jaar, voordat Godfried de Noorman het oude stamland der Friezen onder het juk bracht (laatst der 9de eeuw), een Friese viking de z.g. Arabise cijfers had uitgevonden, waarin heden ten dage het ganse heelal wordt uitgedrukt. En dan die schepping van een lopend schrift naast een staand schrift! Welk een gedachte! Zij zou van een schoolmeester, zelfs van een schoolopziener en examinator kunnen zijn....

In zijn artikel in De Vrije Fries III, getiteld: Overzicht over de Rune-literatuur, had De Haan Hettema nog zijn ganse runen-hoop op het Noorden gevestigd.

„Dat wij tot een voldoende zekerheid zullen komen," schreef hij, „om te weten, wanneer de schrijfkunst in het noorden het eerst is ingevoerd geworden, moeten wij blijven hopen; er is evenwel grond om te verwagten, dat veel, daar toe betrekkelijk, nuttigs en tot nu toe onzekers, [] aan het licht zal komen en dat wij ons ten minste kunnen troosten met het oude gezegde:

Est quoddam prodire tenus, si non datur ultra." [3])

1) O. L. B. bl. 64; thåt run jeftha hlâpande skrift. Vgl. Nfri. rûn, het volt. deelw. van het werkwoord rinne, lopen.

2) Nfr. = Eng. wet. Dat 't O. L. B. wit met korte klinker heeft, is op één lijn te stellen met bok voor bôk, waarover later.

3) De Vrije Fries, III, bl. 69.

Is het wonder, dat men dit „ultra" verwezenlijkt meende te zien in Frya's Jolschrift, al geloofde Hettema zelf het nauwelijks? Is het wonder, dat men in Friesland, waar de ziel uitging naar een oud-Germaanse voortijd, die minder naar het Oosten, dan wel naar het Noorden georiënteerd was, onweerstaanbaar aan dat magise schrift herinnerd werd? Hettema vertelt, dat volgens Zweedse geleerden uit de 16de en 17de eeuw de runenstenen, dat zijn de stenen met runeninscripties, als de oudste gedenktekenen van menselijke beschaving, maar weinig tijds na de zondvloed opgericht, te beschouwen waren; dat Ole Rudbeck en anderen zich voorstelden, hoe Japhet zich in Zweden had gevestigd, en hoe van daaruit zijn nakomelingen (in een der runenstenen meende men zelfs het grafteken van Japhet's zoon Magog te herkennen) zich over heel Europa hadden verspreid; dat volgens deze prae-archeologen de Griekse, Romeinse en Egyptise mythologieën voortgekomen waren uit de Noordse godenleer.

„Men behoeft zich niet te verwonderen," vervolgt Hettema, „dat zoodanige geleerden [] op de gedagten gekomen zijn, dat de Grieken en eenige Aziatische volkeren hunne letteren uit het Runeschrift zouden genomen hebben.[1]) Men behoeft ook niet met een scherpe blik begaafd te zijn, om te ontdekken, dat Hettema deze opvatting, die hij niet verdedigt, bizonder toelacht. Ongetwijfeld wordt de onklaarheid en verwardheid van zijn uiteenzetting juist veroorzaakt door zijn behoefte, om nolens volens de argumenten, die voor genoemde opvatting aangevoerd zijn, naar voren te brengen: Zouden de Phoeniciërs hun schrift naar het Noorden gebracht hebben? zoo vraagt hij. We weten er weinig van. Maar wel weten we, dat in de 4de eeuw voor Christus Pytheas door de Grieken van Massilia naar de Noordelijke landen op ontdekking werd uitgezonden. „Pytheas kwam toen in Brittanniën, en ging van daar naar Thyle, waarschijnlijk Schandinaviën in de uitgestrekte beteekenis, doch in allen gevalle na Jutland, alwaar men toen akkerbouw, bijenteelt, bier, meed en ook reeds groote gebouwen had." [2])

In een uitvoerige noot ontleent De Haan Hettema dan nog een en ander aan een verhandeling van Forchhammer, Ueber dauernde

1) De Vrije Fries, III, bl. 70 en 71.
2) De Vrije Fries, III, bl. 76.

Niveauveränderungen und Spuren von Ueberfluthungen an der Westküste der Herzogthums Schleswigs, 1873, volgens wie een ongemeen hoge zeevloed in voorhistorise tijden de Westkust van Jutland overstroomd had. „Ook toont de schrijver aan, dat men op die eilanden, voordat de vloed kwam, muren optrok, roode muurstenen bakte, wagens had, wegen en voetpaden maakte, en akkerbouw pleegde." [1])

Hij spreekt hier over de Noord-Friese zeekust. En wij raden licht de ondergrond zijner gedachten, de betekenis van deze uitweiding over kust en kustlanden en de cultuur van de kustvolken der Noordzee, in dit opstel over de runenlitteratuur, en de reden, waarom hij de Griek Pytheas, met licht voorbijgaan van de Phoeniciërs, „in allen gevalle na Jutland" laat gaan. Van elders weten wij, dat volgens Hettema het land der Friezen, die hij, zooals wij zagen, met Kelten en Kimbren gelijk stelt, een groot gedeelte van de Noordzee beslagen heeft. [2])

Neen, hij zegt het niet, maar het is immers duidelijk, dat dit Groot-Friesland in zijn gedachten de bakermat van het runenschrift geweest is, hetwelk vandaar naar het Noorden en naar het Zuiden gegaan is. Wat hij vermoedde, wat hij hoopte, vond hij met verrassende duidelijkheid en stelligheid uitgesproken in het Oera-Linda-Boek. Voor de Friese herkomst van de Noordse cultuur, voor zoover die niet onder de invloed van Finda's kinderen kwam (Finnen en Lappen) spreekt de hele geschiedenis. Moest op godsdienstig gebied de vrije Wralda-verering het in het Noorden tijdelijk afleggen tegen de Wodansdienst der afgodise Finnen, het Friese schrift vond door zijn eenvoud overal ingang. Finda had weliswaar ook een letterschrift voor hare kinderen bedacht, evenals Frya, „maar dat was zoo hoogdravend en vol met vlechten en krullen, dat de nakomelingen de betekenis ervan spoedig verloren hebben." [3]) En zoo waren ze er toe gekomen, het Friese schrift over te nemen.

Onderscheidene jaren na Hettema, in 1858, heeft T. R. Dykstra, Verwijs' voorganger in het archivaris-ambt, een afzonderlijke, weinig

1) De Vrije Fries, III, bl. 77, noot.

2) De Haan Hettema, Het meer Flevum, Leeuwarden, 1854, Inleiding, bl. VI.

3) Dit ziet op Chinese schrift, het Sanskrift, de hieroglyphen, enz.

oorspronkelijke verhandeling over de z.g. hand- en huismerken in Friesland gegeven, en er een aantal afgebeeld. [1]) Het zijn niet zeer samengestelde, enigszins fantasties lijkende, meestal rechtlijnige figuren (w.o. ook het hakenkruis), die Dykstra, al weer op het voetspoor van Finn Magnusen, voor samengestelde of bindrunen (binderunar) wil aanzien en waarmee hij het voorkomen van het runenschrift ook hier te lande tracht te bewijzen. In Finn Magnusen schijnen onze Friese voorgangers wel bizonder op het verkeerde paard gewed te hebben. Diens fantastise verklaringen trokken Hettema en ook Dykstra aan. Zij beloofden rijke runen-oogst voor Friesland. Welke nu ook de werkelijke betekenis van deze hand-, huis- en grafsteentekens moge zijn, ze verdienen stellig onze aandacht, in het bizonder de afbeeldingen, die Dykstra geeft. En dat niet alleen, omdat zij het bewijs leveren, dat men weinig tijds, voordat het O. L. B. uitkwam, op de runenjacht was, maar ook om de bizondere vorm van enkele der afbeeldingen. Zoo is er één bij (nr. 27), welke door een cirkel omsloten is, en waarin de drie middellijnen (of de zes stralen) van het Jol alle voorkomen, al zijn ze niet geheel tot de omtrek doorgetrokken. Deze zes stralen komen — zonder cirkel — nog in twee andere figuren voor (nrs. 11 en 31).

Nu was de kleine jacht op runen in Nederland niet van vandaag of gister. Zoowel Hettema als Dykstra maken gewag van een verhandeling van de predikant N. Westendorp, van 1824, getiteld: Over het oud Runisch letterschrift en ontdekte sporen van hetzelve in ons land [2]), waaraan ten bewijze van het laatste de afbeelding van een groot aantal monogrammen, als door Dykstra in het licht gegeven werd, toegevoegd was, waaronder er acht waren, die prof. H. W. Tydeman te Enkhuizen gevonden had. Hettema had reeds verklaard, dat er veel grond bestond voor Westendorp's vermoeden, dat we hier te doen hebben

1) De Vrije Fries, VIII, bl. 268. Afzonderlijk verschenen bij H. Brandenburgh en Zoon te Workum, 1858, onder de titel: Iets over Handmerken in Friesland. Het was reeds de 12de Maart 1857 in een Winteravondvergadering van het Friesch Genootschap gelezen. Deze „runen"studie was dus een van de eerste proeven van Friese wetenschap, waarmee Verwijs kennis maakte, toen hij in Friesland en in het Genootschap kwam (1858).

2) Verhandelingen van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde, 1824, deel VII, st. II.

met overblijfselen van inheems runenschrift. Dykstra was al verder gegaan, zooals wij zagen. Wat nu echter vooral onze aandacht trekt, is Dykstra's verwonderde opmerking, dat Westendorp's en Tydeman's monogrammen alle in cirkels gesloten zijn, terwijl hij er maar één zoo gevonden had.

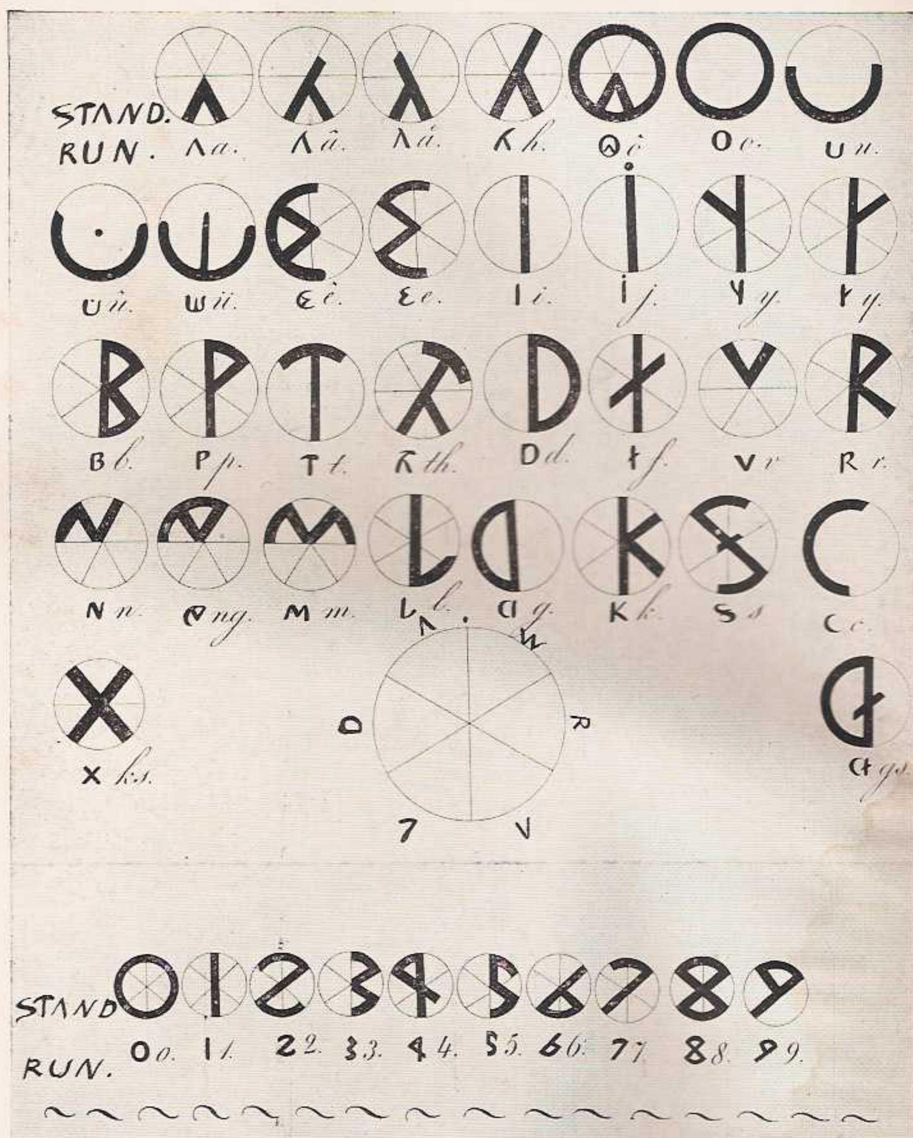
Deze opmerking schijnt ons vrij onnozel toe en Verwijs zal er hartelijk om gelachen hebben. Want die cirkels betekenen bij Westendorp niet meer dan een typografise begrenzing. Hoogstwaarschijnlijk heeft Westendorp de cirkel ook wel bij enkele van zijn oorspronkelijken aangetroffen, maar hem niet als inherent aan het teken beschouwd. Hij kon er dus even weinig bezwaar in zien de omlijsting ook voor de andere monogrammen te gebruiken, als om ze weg te laten.

Ja, Verwijs moet gelachen hebben om Dykstra's runologie. Een vonk...! En daar stonden alle Friese runen keurig omlijst in de cirkel, het eerste zinnebeeld van Wralda.

Een twede vonk...! En niet langer doelloos en steunloos dreven de tekens in de cirkel. Wat Dykstra maar één keer had kunnen vaststellen, kwam bij Westendorp meermalen voor: de cirkel met de drie middellijnen. Het scheen het enige vaste motief. Welnu, het was psychologies gesproken een hanestap, van het rad een zes-spakig rad te maken en daar de runen niet slechts in te plaatsen, maar ze er uit af te leiden. Wel scheen het een paradoxe onderneming, runen, die op de rechtlijnige en hoekige Germaanse runetekens moesten gelijken, uit de cirkel af te leiden, maar hij heeft het volbracht met hetzelfde gemak, als waarmee hij de eredienst van het Jol in elkaar gezet heeft. En de Friezen hebben in deze quadratuur van de cirkel vast geloofd, toen ze zich eenmaal het Wralda-rad voor ogen hebben laten draaien.

Daarmee was de nieuwe taak voor oude en nieuwe runenjagers gegeven: de hand-, graf- en geveltekens uit het spakenschrift te verklaren, als bindrunen van Frya's standschrift.

Om de betekenis van deze charges geheel te begrijpen, moet men ze echter zien tegen de achtergrond van het wetenschappelijke runenonderzoek, dat juist in de jaren, voorafgaande aan het O. L. B. en samenvallende met Dykstra's bemoeiïngen met de handmerken, zoo'n krachtige stoot voorwaarts kreeg, in Duitschland vooral door de onderzoekingen van Liliencron en Müllenhoff (1852), Kirchhoff (1854)

Het OERA-LINDA-ALFABET en de CIJFERS, zooals ze afgebeeld zijn in THET OERA LINDA BOK door Dr. J. G. Ottema, 2de uitgave, 1876.

46.

WRDEN MOSTE. MITH SON OM. THERBI WIL-
DON HJA THAT HJARA SKRIFT UNLESBER SKOL
WESA FAR ORA FOLKUM. HWAND HJA HAVATH
ALTID HEMNESA. THUS TODVANDE SIND HJA
FERDE FONAWIS RAKATH. THER-META THAT THA
BÂRN THA SKRIFTUN HJARAR ALDRUM AM-
-PER LESA EN MUGON. DAHWILE WI USA
ALDERALDESTA SKRIFTUN EVIN RED LESA
MUGE AS THERA THER IRST ER SKREVEN SIND.
HIR IS THAT STANDSKRIFT. THER UNDER THAT RUN
-SKRIFT. FORTH THA TAL. NOMAR A BYDER WISA

Het OERA-LINDA-ALFABET, zooals het oorspronkelijke handschrift het geeft op bladz. 46.

STAND. 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9

RUN. 0. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.

THAT STET UPALLE BURGUM ESKREVEN.
ER THERE ARGE TID KEM. WAS US LAND THAT SKEN
NESTE IN WRALDA. SUNNE RES HAGER AND THER
WAS SELDEN FROST. ANDA BAMA AND TREION
WAXTON FRUCHDA AND NOCHTA THER NW VR-
LEREN SEND. AMONG THA GARS_SEDUM HEDON
WI NAWT ALENA. KEREN. LIAVER AND BLYDE
MEN AK SWETE THER LIK GOLD BLIKTE AND
THAT MAN UNDER THA SUNNE_STRELA BAKIA
KUSTE. IERON NE WRDE NAVT NE TELAD
THWAND THAT ENE IER WAS ALSA BLYD AS THAT
ORA. AN THA ENE SIDE WRDON WI THRUCH
WRALDAS SE BISLOTEN. HWERUPNEN FOLK
BUTA US NAVT FARA NE MOCHTE NACH KUNDE.
ANDA ORE SIDE WRDON WI THRUCH THAT BRE_
DE TWISKLAND UMTUNAD HWER THRUCH THAT
FINDAS FOLK NAVT KUMA NE THURADON. FON
OVIRA TICHTA WALDA AND OVIRIT WILDE
KWIK. BI MORNE PALDON WI OVIR IT UTER_
ENDE THES ASTERSE BI EVIND AN THENE MIDDEL
_SE. ALSA WI. BUTA THA LITTIGA. WEL TWELIF
GRATA SWETE RIN_STRAMA HEDON. US
FRUCH WRALDA IEVEN. UM BUS LAND ELTE
TO HALDANE AND UM BUS WIGANDLIK FOLK
THA WEI TO WISANA NEI SINA SE.
THA OWERA THISSAR RIN_STRAMA WRDON
TOMET. ALGADUR THRUCH US FOLK BISETON

De CIJFERS van het oorspronkelijke handschrift op bladzijde 47.

en Julius Zacher (1855). Het is na het werk van Wilhelm Grimm de twede periode in het runenonderzoek, die reeds een helder inzicht bracht in de afhankelijkheid der runenrijen van de Grieks-Latijnse alfabets. Verwijs moet met deze geschriften bekend geweest zijn. In verband met de hiol-jôl-kwestie hebben wij in het bizonder kennis van Zacher's werkje: Das Gotische Alphabet reeds zeer waarschijnlijk geacht. Nu kan het toch bezwaarlijk een toeval zijn, dat wij voor afleiding der „runen" uit het zonnerad ook bij Zacher een steunpunt vinden. Aan het slot vinden wij nl. een betoog, dat het zonnerad, onder de naam wiel (hvel, hveól) de benaming geweest is van een Gothise rune (cirkel of ovaal met middelpunt), die door Wulfila in zijn nieuwe Gothise alfabet niet is overgenomen. Wat ons hierbij belangstelling inboezemt, is het feit, dat het zonnesymbool, de circulus of ciriculus, waaruit Zacher de namen voor wiel afleidt, het aanzijn geeft aan een runeteken.... het precedent!

We zullen nu dat spakenschrift eens aan een nadere beschouwing onderwerpen. Hiernevens geven wij twee fotografise reproducties, de eerste (links) van de bekende plaat uit het O. L. B., 2de uitgave, 1876 [1]), een zoogenaamd lithografies facsimile naar het oorspronkelijke handschrift, de twede (rechts), onmiddellijk van het handschrift genomen.

Reeds een oppervlakkige vergelijking van de beide reproducties zal de lezer er van overtuigen, dat er bij de uitgave van het boek door Dr. J. G. Ottema iets plaats gehad heeft, dat niet in den haak is. De wijze, waarop de „stand"-letters uit de zes-stralige cirkels gevormd worden, is bij Ottema behoorlijk weergegeven, maar wat hij onder deze gestileerde letters in de steen heeft laten snijden, is heel iets anders dan het handschrift te zien geeft.

Het zijn nl. precies dezelfde letters als die er boven staan, alleen zijn ze belangrijk kleiner en niet getekend in een met passer en liniaal getrokken net, maar vrij uit de hand gevormd, juist zooals ze voor de tekst van het handschrift van het begin tot het einde in gebruik zijn. Dat de schuine letter onder de grote en achter deze kleine letters er door de uitgever ter verklaring aan toegevoegd is, begrijpt Ottema's lezer wel, al vraagt hij misschien even

1) Zie Ottema, plaat II, bij bl. 66.

schuchter, of zoo iets wel in een facsimile op zijn plaats is [1]), maar dat de tekstletter iets anders zou zijn dan Festa's runschrift, die gedachte kan zelfs niet bij hem opkomen. Want voor aan de regel staat het met duidelijke letters aangegeven: RUN en vlak daarboven voor de rij der gestileerde letters: STAND. Hoogstens zal hij deze opmerkingen maken:

1o. dat er al bizonder weinig onderscheid tussen de beide schriftsoorten is; 2o. dat er in de tekst blijkbaar van het standschrift in het geheel geen gebruik gemaakt is, noch voor hoofdletters, noch anderszins. [2])

Eén blik op de handschriftelijke reproductie overtuigt hem echter van de vervalsing, die bij de uitgave plaats gehad heeft. Ottema's runschrift is niet het runschrift van het oorspronkelijke; het heeft er zelfs niet de minste gelijkenis mee. Het echte runschrift geeft een moderne letter te zien, schuin, op kalligrafise wijze gevormd, met ronde en vaste stand. De ophalen zijn met zorg getrokken, ogen en haaltjes zorgvuldig aangebracht; het zijn, wat de examinatoren op het onderwijzersexamen noemen, hoofdletters in staand (middelgroot) schrift.

Dat is nu het run jeftha hlâpande skrift van het O. L. B. Buiten deze bladzijde (mscr. 45) is er van de run-letters op geen enkele plaats van het handschrift gebruik gemaakt; van de run-cijfers, die volkomen gelijk zijn aan onze moderne cijfertekens, een enkele maal. Het O. L. B. is dus niet in run-schrift, maar in standschrift geschreven.

Waarvoor dient dan dit runschrift, die heerlijke, maar ongebruikte gave van Festa? Het antwoord is zeer eenvoudig: het dient uitsluitend voor sleutel op het standschrift.

De vormen komen nl. zóózeer met onze tegenwoordige kleine letters, somwijlen met onze hoofdletters overeen, dat zij, op een enkele uitzondering na (ng), die uit de tekst opgehelderd kan worden [3]), onmiddellijk de klaarblijkelijke klankwaarde der stand-

1) Onderaan het blad staat bij Ottema het woord Fac-Simile gedrukt. Het moest bij onze reproductie wegvallen.

2) Zie Ottema, plaat I, bij bl. 64.

3) Bij de t en de f, die verwarring zouden kunnen stichten, komt de voor zich zelf sprekende vorm van de standletter weer te hulp, die trouwens in de meeste gevallen duidelijk genoeg is.

letters aangeven. Voorts blijkt, dat het teken voor gs (rechts onder bij Ottema) in het origineel niet eens voorkomt.

Het lijdt niet de minste twijfel, dat Ottema deze vervalsing willens en wetens gepleegd en in de 2de uitgave herhaald heeft, al maakte hij zich wellicht wijs, dat een sleutel in moderne letter, zooals hij die gaf, naast de tekstletter, ook practiser was, o.a. voor het lezen van het stuk tekst op de andere tafel (tegenover bl. 64). Het is er niet minder een vervalsing om, die bewijst hoezeer de hartstocht de oude ijveraar had overmeesterd. Ware de „run"-letter afgedrukt geworden, zooals het handschrift die geeft, zij zou in de strijd om de echtheid, die jaren lang met felheid gevoerd is, een moment van betekenis geweest zijn, niet ten voordele van Ottema's zienswijze. Ottema begreep dit, en niet alleen begreep hij het, hij had het bij ondervinding.

Wat was het geval? Ottema had het geestdriftige verslag omtrent het „overoud handschrift," uitgebracht in het Friesch Genootschap en later in De Vrije Fries verschenen [1]), in overdruk toegezonden, o.a. aan Mr. De Haan Hettema, met wie hij al zoo menige ribbestoot gewisseld had. Hettema beantwoordde deze beleefdheid met het verzoek, het manuscript een poosje ter inzage te mogen hebben. Ottema wijst dit verzoek af, maar nodigt Hettema uit, de bladen bij hem aan huis te komen zien. Alzoo geschiedt. Hettema echter, met deze vluchtige inzage niet tevreden [2]), verzoekt om de fotografise reproducties, welke van enkele bladen, w.o. het letterblad, door de Leeuwarder fotografe Gerharda Matthijsen gemaakt waren. Hem wordt bericht, dat deze voor hem bij Mej. Matthijsen verkrijgbaar zijn. Eindelijk heeft Hettema het verlangde in zijn bezit. Met drie foto's gewapend, zet hij zich aan de studie. In een artikel in de Leeuwarder Courant van 5 Sept. 1871 geeft hij het resultaat.

Dit artikel van Hettema is door de „voorstanders der echtheid" op onbehoorlijke wijze ten bate van hun standpunt gebruikt.

L. F. over de Linden, de zoon, geeft er in zijn brochure Beweerd, maar niet Bewezen, lange aanhalingen uit, handelende over de taal van het O. L. B., die Hettema inderdaad voor zuiver Oud-

1) Naderhand als Inleiding aan de uitgave van 1872 toegevoegd.
2) Vgl. zijn houding tegenover Von Richthofen, hiervóór bl. 45.

Fries hield, zuiverder dan dat der Oude Friese Wetten.[1]) Men moet echter weten, wat dat in Hettema's mond betekent. Hij meende immers, dat men zeer goed zuiver Oud-Fries kon maken. Hij wilde er niet mee zeggen, dat het ook ouder was dan dat der Wetten. Integendeel. In een lange, technise behandeling van het schrift, standschrift zoowel als runschrift (het echte dus, niet dat van Ottema), welke voor de krantenlezer, die geen foto voor zich had, volstrekt onverstaanbaar was en dus overgeslagen werd, kwam hij tot een resultaat, hetwelk L. F. over de Linden verdonkeremaand heeft.

Het luidde aldus: „Wij houden dit Alfabet voor een uitvinding van dien schijver, en alleen door hem gebruikt. Doch de vraag blijft nu nog over, tot welken tijd kan dit geschrift gebracht worden? Deze vraag is m. i. zeer gemakkelijk te beantwoorden; omdat dat antwoord duidelijk in het loopend schrift[2]) van Fasta en Godfreiath (twee, evenals Fria, verzonnen namen) gevonden wordt [ ]".

„Zien wij nu dit loopend schrift in, dan ontdekken wij terstond, dat het een schoonschrijver was, zoo sierlijk en net zijn die letters, en geheel overeenkomende met ons tegenwoordig gebruikt wordend letterschrift. Alleen de E, th, F en Ng hebben een verdraaiden vorm. Dit schrift kan dus niet vroeger dan uit het begin der achttiende eeuw na Christus zijn."[3])

Ere, wien ere toekomt. Het is wel een eigenaardig toeval, dat de man, wiens systeem van wetenschap zoo zwaar, ja van allen het zwaarst, door het O. L. B. getroffen werd, juist de enige geweest is, die, op grond van handschriftelijke criteria, de onechtheid van het geschrift kon uitspreken, althans aanvankelijk uitgesproken heeft.

Wat had Ottema, die nog al gauw met polemiek klaar stond, daar op te zeggen? Uit een van zijn eigen brieven, gericht aan C. over de Linden[4]) blijkt, dat hij De Haan Hettema te verstaan

1) L. F. over de Linden, Beweerd, maar niet Bewezen, Leeuwarden, 1877, bl. 8, vv.

2) Ik spatiëer, de J.

3) Het is dus een besliste onwaarheid, wanneer L. F. over de Linden in genoemde brochure op bl. 8 (onderaan) beweert, dat Hettema „de echtheid van het stuk" (d.i. het O. L. B.) niet wilde beoordelen.

4) Thans in bezit van den heer C. over de Linden Jr. te Amsterdam.

gegeven heeft, dat hij niet zulke rare dingen vertellen moest. Wanneer hij bleef beweren, dat het O. L. B. een maaksel van latere tijd was, dan zou dat enkel ten gevolge hebben, dat hij, Hettema, van het bedrog verdacht zou worden, omdat niemand hier het Fries grammaticaal behandeld had, dan juist alleen hij.

Daarmee was blijkbaar Hettema tot zwijgen gebracht. Of hij later, toen hij het boek las, een ander oordeel over het O. L. B. gekregen heeft? Nimmer is hij bij mijn weten opgekomen tegen het bedrieglijke „facsimile." [1]) De een of twee foto's, die wellicht in omloop waren, zijn blijkbaar verdwenen. Uit de nalatenschap van Ottema zijn er enkele aan het Friesch Genootschap gekomen. Ook in de papieren van C. over de Linden zijn er enige gevonden, w.o. ook foto's, blijkbaar naar het vervalste facsimile of naar een tekening, die aan dit facsimile ten grondslag gelegen heeft. Dat zoo'n tekening bestaan moet hebben, is duidelijk. Men kon, noch wilde de lithograaf naar het origineel laten werken. Die is geheel onkundig van de vervalsing gebleven. Het is zeer wel mogelijk, dat hij naar de vervalste foto's gewerkt heeft. Verder kunnen ze gediend hebben om deze of gene, die van fotografise reproducties gehoord of er in Hettema's artikel van gelezen had, op een dwaalspoor te brengen. Mej. Gerharda Matthijsen zal het verraderlijke negatief niet lang onder haar berusting gehouden hebben. Ofschoon het niet aan te nemen is, dat zij de betekenis van al deze Oud-Friese zaken doorzien heeft, blijft ook nog de mogelijkheid, dat Ottema haar onder een of ander voorwendsel het zwijgen opgelegd heeft.

Blijkbaar is Dr. Ottema van de uitwerking van het run-schrift op De Haan Hettema zóó geschrokken, dat hij het veiliger geacht heeft, dit voortaan niet meer aan het daglicht bloot te stellen.

Niettemin blijft het een vreemd verschijnsel, dat er bij de latere debatten in het Friesch Genootschap of elders, nimmer van de run-letters, nimmer van Hettema's schriftkundige kritiek gewag gemaakt is. Hadden Telting, Bloembergen en zooveel anderen zijn stuk niet gelezen? Was het nimmer ter kennis van Beckering Vinckers gekomen, wiens stadgenoot Nanninga Uitterdijk, toenmaals nog te Leeuwarden, in 1873 zijn bezwaren tegen de echtheid gebaseerd had op het schrift? Voor lateren, die alleen op

1) Hettema overleed reeds de 18de December 1873.

Ottema's uitgave aangewezen waren, bestond de kwestie natuurlijk niet. Wel is het vreemd, dat een prof. Vitringa (Jan Holland) [1], die met zijn broer een reis naar Den Helder gedaan heeft, om het handschrift te zien, er geen aanstoot aan genomen heeft. En van Johan Winkler staat zelfs vast, dat hij de vormen van het run-schrift, zij het ook niet in originali, onder de ogen gehad heeft.

Dit alles is hoogst bevreemdend, en het had er inderdaad veel van, dat men te Leeuwarden horende doof en ziende blind was.

Toch moet deze zaak Ottema in onrust gehouden hebben. Ik houd het er zelfs voor, dat een van de voornaamste redenen, waarom Ottema op de Historische Tentoonstelling van 1877 de expositie van bladen uit het O. L. B. verhinderd heeft, gelegen was in de vrees, dat dit runschrift opnieuw ontdekt zou worden. Want het letterblad was wel een der eerste, die dan voor den dag moesten komen. Ook werpt deze geschiedenis een zeer eigenaardig licht op de houding van L. F. over de Linden, de strijdlustige en steeds op hoge toon recht eisende verdediger van het handschrift, die het echter onder allerlei voorwendsels aan een ernstig onderzoek wist te onttrekken.

Wij hebben thans de voldoening het run-schrift weer aan het licht gebracht te hebben en stellen nu meteen de vraag: Wie kan de calligraaf geweest zijn, die deze letters zoo „sierlijk en net" onder de standletters schreef. Verwijs niet! daaraan valt niet te twijfelen.

Als grond tegen Verwijs' auteurschap heeft men aangevoerd, dat van hem toch niet de uitvoering van zulk een geduldswerk, het tekenen van duizenden letters, verondersteld kon worden. Eén van de bezwaren tegen die onderstelling, nl. deze, dat men zich geen denkbeeld kon vormen van het doel van zulk een omvangrijke arbeid, kan nu voor ons vervallen geacht worden. Niettemin blijft dat andere bezwaar, de tijd en het geduld, benodigd voor het langdurige tekenwerk, klemmend zelfs dermate, dat ik steeds naast Verwijs

1) De schrijver van de artikelen in de Deventer Courant, later uitgegeven als Historische Schetsen naar aanleiding van het O. L. B., Deventer, 1874. Uit deze Schetsen blijkt wel, dat Vitringa al te zeer onder de bekoring van het O. L. B. gekomen was, om scherp krities te werk te gaan, een taak, die hij trouwens principiëel afgewezen heeft.

een t e c h n i e s, dus een ondergeschikt medewerker heb aangenomen. Naarmate het mij duidelijker werd, dat dit C. over de Linden n i e t kon zijn — waarover later — werd de vraag, wie dan wèl, urgenter en moeilijker. Het lag echter voor de hand die in de omgeving van Verwijs te zoeken. Het is ondenkbaar, dat Verwijs een manuscript van zulk een omvang en van die betekenis uit handen gegeven zou hebben voor een werk van zoo langen adem, waarvan de resultaten ook weer met de uiterste zorgvuldigheid voor onbescheiden blikken bewaard moesten worden.

Toevallig las ik in de Voorrede van Verwijs' uitgave van D e O o r l o g e n v a n H e r t o g A l b r e c h t met de F r i e z e n, van de belangrijke diensten, die de amanuensis van de Provinciale Bibliotheek en het Archief, de heer H. E i l e r s, Verwijs bewezen had door het overschrijven van de talrijke rekeningen der grafelijkheid van Holland. Een handschrift van Eilers, dat mij door het Rijks-Archief in Friesland werd toegezonden, gaf mij de overtuiging, dat ik hier inderdaad de gezochte technise medewerker voor mij had.

Eilers heeft grote stukken gecopiëerd, niet alleen in dienst van Verwijs. Zoo heeft hij, waarschijnlijk voor Ottema, een afschrift gemaakt van het 5de boek van Worp van Thabor, zoo gelijkmatig en duidelijk van het begin tot het einde, dat niemand hem het geduld ontzeggen zal voor de uitvoering van het taaie werk aan het O. L. B., dat ongetwijfeld geruime tijd voor hem een bron van inkomsten geweest zal zijn.

Zou Harmen Eilers dan niet de „Hidde" zijn, die Liko's manuscript van stukje tot beetje op „oerlânsk pampyer" overschreef?

Wij laten hier een paar voorbeelden van Eiler's schrijfkunst naast en na de ons bekende reproductie van het letterblad volgen.

Ieder zal terstond opmerken, dat Eilers calligraaf is, in dien zin nl., dat hij neiging heeft, om alles, wat uit zijn handen komt, een calligrafies uiterlijk te geven. Hij is niet de man van het echte lopende schrift, doch zijn schrift heeft uitstekende kwaliteiten: het is duidelijk, neemt het onderscheid tussen op- en neerhaal goed in acht; zijn ophaal is zeker, zijn neerhaal stevig; beide getuigen van goede heerschappij over de pen. Sterk valt zijn neiging tot het ronde lettertype in 't oog, zoodanig zelfs, dat de ruggen van zijn lusletters, l, h, k enz. nimmer werkelijk recht zijn, soms zelfs hin-

derlijk gebogen. Eén zoo'n letter in het „run"-schrift zou hem verraden: dit kent echter geen lussen. Niettemin schijnt mij in het algemeen karakter der run-letters, die in werkelijkheid geen lopend, maar staand schuinschrift vormen — middelgroot — zooveel overeenkomst met dat van Eilers aan den dag te treden, dat hoge waarschijnlijkheid al aanstonds geen gewaagde conclusie is.

Daarbij houde men twee dingen in het oog: 1o. De schrijver van het O. L. B. had tot taak een bizonder, dus van het zijne afwijkend lettertype te scheppen. 2o. Er is geschreven op papier, dat een bewerking ondergaan had, om het de gewenste oudheidkundige kleur te geven. Dat leverde voor het grove standschrift niet het minste bezwaar op; het was echter oorzaak, dat sommige op- en neerhalen van het run-schrift (vooral de 3de a, de 1ste o, de e's, de t en de d) enige neiging tot vervloeien vertonen; deze omstandigheid heeft enige invloed op het voorkomen der letters gehad, zich openbarende in de vorming der oogjes en de wijdte van de hele letter. Deze ruime, ronde vorm (van c, o en v vooral) werd overigens door de cirkelbogen van het standschrift min of meer gevorderd. Ook de helling van het run-schrift, die iets geringer is dan dat van Eilers, staat onder de dwang van het standschrift, dat loodrecht op de schrijflijn staat. [1])

Deze dingen in aanmerking genomen, moet de gelijkheid in het karakter van het handschrift en van Eilers' schrift, te duidelijker in het oog springen.

Op enkele punten van overeenkomst wil ik in het bizonder de aandacht vestigen.

1o. De trek-zekerheid, die het schrift van Eilers kenmerkt, komt vooral tot uiting in O. L. B. th (regel 3 nr. 4), n en ng (regel 4 nr. 1 en 2).

2o. Zoowel het handschrift van Eilers, als dat van het O. L. B. getuigt van zorgvuldigheid in de behandeling van oogjes en haakjes.

3o. Treffend is de gelijkheid in de stompronde vorming van o, c en v (= O. L. B. u).

Voor de o vgl. Eilers I, regel 5 van onderen: psychionotrace, ook r. 3 v. o.: Gadso en Eilers II, r. 7. v. b.: Menno.

1) Later schrift van Eilers toont grote neiging tot de rechte stand.

46.

WRDEN MOSTE. MITH SON OM. THERBI WIL
DON HJA THAT HJARA SKRIFT VNLESBER SKOL
WESA FAR ORA FOLKUM. HWAND HJA HAVATH
ALTID HEMNESA. THUS TO DVANDE SIND HJA
THERDE TONAWIS RAKAD. THER META THAT THA
BARN THA SKRIFTUN HJARAR ALDRUM AM-
PER LESA EN MUGUN. DAHWILE WI VSA
ALDERALDESTA SKRIFTUN EVIN RED LESA
MUGE AS THERA THER JESTER SKREVEN SIND.
HIR IS THAT STANDSKRIFT. THER VNDER THAT RUN
SKRIFT. FORTH THA TAL. NOMAR A BYDERWISA

De calligraaf van het Oera-Linda-Boek.

van 300 boekdeelen, waaronder 45
deelen der werken van G. K. van
Hogendorp, - H. Muntinghe, Geschie-
denis der menschheid naar den
bybel, - de commentarii van Joh.
Clericus, - eenige werken het school-
onderwys in Engeland, Nederland en
Duitschland betreffende enz; -
235 stuks dissertatien, alsmede
twee groote folio portefeuilles met
portretten, waaronder zich vele zeld-
zame bevinden, als van Bilder-
dyk en Jeronimo de Bosch, zwarte
kunst; doch vooral het kleinere op
koper, even als dat zyner zuster elle-
vrouw de Vries, - Gysbert Japix,
avant la lettre, - Menno Simons,
door Jan Luiken. Inzonderheid
de physionotrace portretjes door
Quenedey van Jan Valck, Georg. en
Gadso Coopmans, en bovenal van
den Leeuwarder Med. Dr. Jacobus
van der Steege.

Schrift van H. Eilers van 1858.

By sommige dezer portretten zyn door den Schenker, den bovengenoemden Heer Dr. Halbertsma, biographische annotatien gemaakt, zoo als op dat van Robert Southey, Mr. Jac. Scheltema, Generaal Valtee, A. Mesmer, G. K. van Hogendorp, Mevrouw de Vries, Menno Simons, Joan. Claessen, P. Molhuizen, G. van Orden, Prof. van Koten, Georg. Coopmans, Jacobus van der Steege en meer anderen.

Wat nu de bovengemelde boekwerken en de dissertatien betreffen, zyn door den EdGestr. Heer Mr. C. J. van der Veen, gerangschikt en verdeeld in de vakken

UEdGestr. Dw. Dienaar

H. Eilers. Amanuensis

Schrift van H. Eilers van 1858.

Voor de c vgl. Eilers I, r. 6 v. b.: Clericus, ook r. 3 v. o.: Coopmans, alsmede verschillende G's, zoo r. 3 v. o.: Gadso.

Voor de v vgl. verschillende hoofdletters, zoo Eilers I, r. 8 v. o.: Vries, en Eilers II, r. 2 v. o.: Veen.

4o. Met de eerste y, O. L. B. 2de rij, nr. 7 vgl. Eilers I, r. 4 v. b.: bijbel, en r. 13 v. b.: dijk, verder Eilers II, r. 1 v. b.: Bij en zijn, en r. 3 v. o.: zijn.

Met de B, O. L. B. 3de rij, nr. 1 vgl. Eilers I, r. 12. v. b.: Bilderdijk, en vooral r. 13 v. b.: Bosch.

Met de D, O. L. B. 3de rij, nr. 5 vgl. Eilers III: Dw.

Met de V, O. L. B. 3de rij, nr. 7 vgl. Eilers II, r. 7 v. b.: Vries en r. 12 v. b.: Wat.

Met de K, O. L. B. 4de rij, nr. 6 vgl. Eilers I, r. 2 v. b.: K, en Eilers II, r. 9 v. b.: Koten, verder verschillende kleine, zonder lus gevormde k's, zoo Eilers I, r. 1 v. b.: boekdeelen, en r. 13, 14 en 15 v. b.: dijk, kunst, koper.

5o. Ten slotte zij gewezen op de nauwelijks ingehouden neiging tot terugbuiging van de slothaal bij verscheidene O. L. B. letters: h, v, t, m, k, en Eilers' uitgesproken liefhebberij voor deze afwerking van het woord, zoowel onder langs, als boven over, vgl. Eilers II, regel 3, 5 en 8.

Bij het hierboven aangeboden vergelijkingsmateriaal heb ik niet zoozeer de aandacht willen vestigen op de gelijkvormigheid der letters, ofschoon die hier en daar merkwaardig genoeg is, als op de gelijke vorming bij vormgelijkheid, op de habitus, op het algemeen voorkomen, het karakter van het schrift, dat niet in woorden uit te drukken is.

Al moeten wij betreuren, dat het O. L. B. ons niet meer materiaal ter vergelijking biedt, geen enkele regel, geen enkel woord zelfs, toch meen ik, dat het karakter van deze losse, maar zorgvuldig gevormde letters geen redelijke twijfel aangaande hun herkomst overlaat.

Dit sluit echter ook de erkenning in, dat de schrijver geen moeite gedaan heeft, dat hem eigene, boven het voorgeschreven lettertype, boven het gebruikte materiaal uitgaande karakter, te verbergen. Dat het niet gemakkelijk is, het karakter van zijn schrift te maskéren, weet ieder, die wel eens een poging daartoe gedaan heeft. Hier is geen spoor van een dergelijke poging te ontdekken. Ik

aarzel dan ook niet uit te spreken, wat mij op andere gronden noodzakelijk voorkomt, als waarheid te aanvaarden: dat Harmen Eilers niet het minste besef gehad heeft van het doel van zijn langademige arbeid. Natuurlijk is hem de strengste geheimhouding opgelegd. Overzicht van zijn werk zal hij nooit gehad hebben. Verwijs heeft hem de copie bij stukjes gegeven en het resultaat van zijn werk bij stukjes van hem overgenomen. Wat dat betekent, zal de hedendaagse lezer nu eindelijk wel bereid zijn te erkennen. Natuurlijk heeft Verwijs hem het een of ander op de mouw gespeld, b.v. dat hij copie genomen had van een zeer oud handschrift, in vreemde lettervorm; dat de eigenaar copie wenste, geheel gelijkvormig met het oorspronkelijke en zich tot hem gewend had met het verzoek voor de uitvoering zorg te willen dragen.

Voor wie lezen wil, staat deze gang van zaken nu duidelijk beschreven in de Voorredenen van Hiddo en Liko. Slechts heeft men in zijn gedachten in te vullen achter hun beider: Skrêven to Ljuwert (Ljudwerd)... inna Kânsaldry. Want dat het Oera-Linda-Boek niet alleen ten dienste, maar ook in dienst van Friesland geschreven en vervaardigd is, is aan geen twijfel onderhevig, al kunnen wij zeker zijn, dat Eilers door Verwijs uit naam van de fictieve opdrachtgever voor zijn moeite behoorlijk betaald is.

Toen het O. L. B. tot zijn oorsprong terugkeerde, in afschrift althans, zal de betekenis van zijn werk nog niet tot Eilers doorgedrongen zijn.

Spoedig verdween Verwijs.

Maar toen er van die vreemde geruchten gehoord werden, en vooral, toen Eilers in de Leeuwarder Courant, op een wijze, alleen voor hem recht begrijpelijk, het run-schrift door De Haan Hettema beschreven vond, toen moet zich menigmaal een beangstigend gevoel van hem meester gemaakt hebben.

Hij was alleen gelaten met een geheim, waarvan de betekenis, althans het gewicht, hem hoe langer hoe meer bezwaarde.

Zich ontlasten kon hij niet. Niet alleen, dat hij dan een belofte moest schenden — wellicht stond hij onder ede — het zou hem zijn ambt, in elk geval zijn ambtseer kosten.

Wie zou hem geloven, als hij verklaarde door Dr. Verwijs bedrogen te zijn?

Het is mij gebleken, dat Eilers in latere jaren zijn geestelijk

evenwicht verloren heeft. Dr. G. A. Nauta, die om en bij 1880 als jong student vrije toegang tot de Provinciale Bibliotheek kreeg, en zoodoende dikwijls gelegenheid had met Eilers te spreken en hem in zijn doen en laten gade te slaan, beschrijft hem mij als een vrij eenvoudig en onnozel man, waar weinig fut in zat en wiens energie met de dagelijkse karweitjes van bibliotheek en archief vrijwel uitgeput was. Hij maakte op de student een gemelijken en ontevreden indruk, welke gemoedsgesteldheid zich lucht gaf in een telkens herhaald stopwoord, dat hij zich al te gemakkelijk liet ontlokken door overmoedige jongelieden, die deze eigenaardigheid hadden opgemerkt.

Dat zijn ongetwijfeld tekenen, die op ernstige geestelijke inzinking wijzen. Eilers was toen een man van tussen de 50 en de 60 jaar oud [1]) en het was een 15 jaar geleden, dat hij aan de vervaardiging van het O. L. B. moet hebben meegewerkt.

Dezelfde inzinking vertoont ook zijn schrift.

Schrift van 1878 (Eilers was toen ruim 50) vertoont nog wel hetzelfde streven naar regelmatigheid, nog wel dezelfde verlangens van voor 20 jaren, maar de kracht om te volbrengen is er uit.

Een kleinzoon van Eilers, ir. H. Eilers te 's Gravenhage, deelde mij mede, dat in de familie wel bekend was, dat zijn grootvader zich bij de benoeming van een archivaris (vermoedelijk na het vertrek van Verwijs) voorbijgegaan achtte, daar het ambt hem stellig beloofd was. De nieuwbenoemde (dat zou dan Colmjon zijn) moest door Eilers nog geheel ingewerkt worden. Deze behandeling moet hem toen ten zeerste gekrenkt hebben.

Door wie was Eilers het archivarisambt toegezegd?

Wij blijven vragen. Maar wij twijfelen hard, of er wel ooit iemand geweest is, die in Eilers de opvolger van Verwijs gezien kan hebben en hem *in volle ernst* uitzicht op dat ambt geopend heeft.

Toen Mr. P. J. Troelstra nog de advocaten-practijk te Leeuwarden uitoefende, heeft Eilers zich eens in grote angst tot hem om raad gewend. Hij was bevangen door een schier radeloze vrees voor Mr. A. Duparc, destijds de veelvermogende hoofdcommies aan de Provinciale Griffie. Eilers meende in allerlei geschriften,

1) Hij werd geboren te Harlingen, de 30ste Juli 1826, en overleed te Leeuwarden de 29ste December 1897.

opstellen, feuilletons, de hem dreigende hand van Mr. Duparc te zien, wat Mr. Troelstra aanleiding gaf, de arme man de raad te geven, zich van medies in plaats van juridies advies te voorzien.

Voorts is mij bekend, dat de oude Eilers op hoge leeftijd door een wanhoopsdaad een eind aan zijn leven gemaakt heeft. [1])

Ik wil door de mededeling van deze feiten niet meer bewijzen, dan er uit af te leiden valt. Doch dit is zeker, dat het alleen-bewaren van een geheim als van het Oera-Linda-Boek, op een man met de geestelijke constitutie van een Eilers vrijwel dezelfde verschijnselen te weeg kon brengen, als bij dit hulpeloos gestrande leven waargenomen zijn. Dat het hem diep geschokt en tot zijn aftakeling bijgedragen heeft, mag daarom voor zeker worden gehouden.

Wij keren terug tot het verraderlijke run-schrift en stellen nu de vraag: Heeft de schrijver, heeft Verwijs niet begrepen, dat dit schrift, dat zoo duidelijk het karakter van sleutel heeft, en het, voor zoover nog nodig, ook terstond leesbaar maakt, niet gevreesd, dat er op dit punt aanstonds bedenkingen zouden rijzen? Antwoord: Zeer zeker, maar hij heeft deze bedenkingen eerder gewild, dan vermeden. Hij moet het betreurd hebben, dat het runschrift, door Ottema's taktiek aanstonds achter de bank raakte. Toen Verwijs de 13de Dec. 1869 20 bladzijden overgetrokken letters uit het O. L. B. (mscr.) aan Johan Winkler zond, schreef hij er bij: „Op een dezer bladzijden is de sleutel van het schrift en dat komt mij ook verdacht voor. [2])

Wanneer we weten en zullen zien, dat er in het O. L. B. tal van dingen voorkomen, die er op aangelegd schijnen, om twijfel te wekken; wanneer we nader zullen ervaren, dat Verwijs niet alleen op dit punt, maar op tal van punten Johan Winkler's twijfel heeft trachten te voeden, zonder de onechtheid publiekelijk of onder de roos positief uit te spreken, dan begrijpen wij, dat er eenheid is in de taktiek van de schrijver binnen en buiten

2) De Vrije Fries, XXV, bl. 51. Ik spatiëer. Het was de echte sleutel. Ottema had toen nog niet voor een plaatsvervanger kunnen zorgen. Zijn bemoeiïngen met het O. L. B. dateren van later tijd.

1) Deze laatste mededeelingen doe ik op gezag van Dr. G. Wumkes. Wegens de laatste ziekte van Mr. P. J. Troelstra kan ik van deze tot nog toe geen bevestiging verkrijgen.

het O. L. B; dan verstaan wij ten volle de eigenlijke betekenis van Festa's run-schrift.

Dat Verwijs nimmer protest heeft laten horen tegen Ottema's vervalsing, laat zich begrijpen. Het was voor hem geen zaak, zich al te zeer op de voorgrond te plaatsen. Zijn taktiek was juist andersom, zooals we nader zullen zien. Ook mag hij aan Eilers' benauwdheid, en middellijk aan eigen gevaar voor ontdekking gedacht hebben.

Ons rest nu nog ten aanzien van het standschrift de keuze der lettervormen te bespreken. Deze is het werk van een taalkundige. Geen der hier bekende alfabets, noch het Latijnse, hetzij voor 't Latijn zelf, hetzij voor het weergeven van de Oud-Germaanse dialecten in gebruik, noch ook de runen-alfabets, die gelijk men thans weet, uit een jong-Latijns alfabet ontsproten zijn, kennen speciale tekens voor lange en korte vokalen. [1]) Wel komt later in sommige dialecten, b.v. in het Angelsaksies en in het Oud-Noors bij schrijvers de gewoonte op, de lange vokalen door een bovengeschreven accent aan te duiden of (reeds vroeg) het dubbel-teken te gebruiken. Het O. L. B. heeft echter voor lange en korte a, e, o en u, speciale tekens in gebruik, door modulatie van het teken voor de korte verkregen, een taalhistorise charge, geheel in de geest van het O. L. B., welke echter pas goed tot zijn recht komt, als we bedenken, dat de auteur van het O. L. B. in de praktijk lak heeft aan histories overgeleverde kwantiteit, (wâk i. p. v. wak, bok i. p. v. bôk, od i. p. v. ôd, jol i. p. v. jôl, wit i. p. v. wît, wis i. p. v. wîs, enz. enz.

Buitengewoon is ook de onderscheiding van de e en de naar e zwemende a, waarmee een suggestie naar het Engels plaats heeft.

Merkwaardig is het circumflexum boven de run-schrift o, een kwantiteitsaanduiding, zooals men weet, bij moderne grammatici in gebruik. Dit circumflexum is, naar 't schijnt, ook in de lange standschrift o en e verwerkt.

1) Wimmer, Die Runenschrift, Berlin, 1887, bl. 137. De ontlening zou volgens Wimmer, bl. 170, pas in de 3de eeuw na Chr. plaats gehad hebben. Anderen menen, dat er ook Griekse invloeden bij de vorming van het oudste runen-alfabet in het spel geweest zijn.

De z.g. vorming der standletters uit een cirkel is echter in sterke tegenspraak met de rechtlijnigheid der runen, wier vorm, zooals Wimmer heeft aangetoond, door het materiaal, waarin ze oorspronkelijk gesneden werden (hout), sterk beïnvloed werd. [1]) Desondanks vertonen vele Jol-letters overeenkomst met runen, na vervanging van de cirkelboogjes door rechte lijnen, zoo B. P. R. T en F. Het Jol-teken voor de F was als rune echter voor n in gebruik, echter ook voor a, zoodat men zich niet verwondert dat dit teken in 't O. L. B. alfabet zijn anarchistise neigingen eerst recht botviert. Dat de l geheel gelijk is, maar juist onderste boven staat, is een eigenaardigheid, onder runen niet ongebruikelijk. In het bizonder wil ik nog de aandacht vestigen op de tekens voor ng en th, die bewijzen, dat de schrijver er inderdaad naar gestreefd heeft, juist zooveel aansluiting bij de runen te verkrijgen, als nodig was, om een nauwe verwantschap van het Jol-schrift met het runenschrift te doen onderstellen, ten einde het als oer-runenschrift, als de gemeenzame stam, te doen erkennen.

Het runenschrift heeft nl. voor deze letterverbindingen, die een enkelvoudige klank weergeven, ook enkelvoudige letter-tekens, die nieuw geschapen werden, omdat het Latijnse alfabet ontoereikend was voor de weergeving der medeklinkers van het Germaans. Het grappige van het geval is nu, dat het O. L. B. ook wel een afzonderlijk teken voor de gutturale nasaal en de labiodentale spirant heeft, maar dat die tekens niet de minste verwantschap vertonen met de desbetreffende runen. De ng-klank (Ndl. bang) wordt weergegeven door een gewijzigde n, de th-klank (Eng. thin) door een zuivere combinatie van t met h. Aangezien ng en th pas in gebruik kwamen voor bedoelde consonanten, toen het runenschrift verdwenen was en men met de middelen van het Latijnse alfabet zijn doel moest trachten te bereiken, moet dit teken op zich zelf als een geestige charge op de overeenkomstige oude, enkelvoudige rune-tekens aangemerkt worden. Van onkunde is hier geen sprake. Wie weet, dat th het teken is voor één consonant, die kent ook wel het enkelvoudige teken, dat er voor gebruikt werd, te meer, omdat het in dit bizonder geval uit de runenrij in sommige latere alfabets overgegaan is.

1) Wimmer, t. a. p.

Had de schrijver in ernst aansluiting bij de runen gezocht, hij ware niet van het latere dubbel-teken uitgegaan. Maar het blijkt steeds weer en te over: ernst was hem vreemd.

Over de getallen („talnomar") wil ik volledigheidshalve slechts dit zeggen. Ze lijken (zie Ottema, O. L. B., Plaat 2) sprekend op vervormingen, door afronding, van de nu gebruikelijke cijfers. In deze cijfers heeft Ottema een onweerlegbaar bewijs voor de echtheid menen te zien, omdat volgens een plaat in Murphy's Antiquities of Spain aan het Alhambra ornamenten voorkomen, die niet anders zijn dan mooie, rond gestileerde Arabise cijfers in moderne vorm. Ottema zegt, dat de Arabieren toenmaals gans andere cijfers in gebruik hadden, zoodat die ornamenten van Frya's kinderen overgenomen moeten zijn. Eén ding vergeet Ottema: Die versieringen behoeven niet van 711 afkomstig te zijn, toen Tarik met zijn benden de Spaanse grond betrad. Zij kunnen ook in 1450 aangebracht zijn. Toen waren in West-Europa reeds cijfers in gebruik, die veel op de moderne gelijken. Als ze dan tòch ontleend zijn, behoeft men ganselijk geen ontlening aan een Fries alfabet aan te nemen.

De vraag blijft dus: Hoe komt het O. L. B. aan zijn moderne cijfers? Het antwoord kan in verband met al het andere, niet twijfelachtig zijn.

V. De over-oude Wetgeving.

Wanneer wij de „inzettingen," de wetten en bepalingen van het O. L. B. opmerkzaam doorlezen, dan kunnen wij ons niet onttrekken aan de gedachte, dat zij iets te maken hebben met de „oude Friese wetten," die ons in een uitgebreide rechtslitteratuur uit de 14de en 15de eeuw overgebleven zijn. Het trekt al dadelijk de aandacht, dat de wetgeving in deze oer-oude „kroniek" zoo'n ruime plaats inneemt en dat de ewa, de setma en domar van het O. L. B. uitwendig wel enige gelijkenis vertonen met de kerren, kesten, wenden en domar der laat-Middeleeuwse Friezen. Dat telkens herhaalde profetise en dreigende „Sahwersa...[1]) aan 't begin van de bepalingen, klinkt ons als een echo uit de Rüstringer liodkesten en londriuchten in het oor.[2])

1) Zoo wanneer ... of: bijaldien ...
2) Von Richthofen, Friesische Rechtsquellene bl. 3, vv.

Natuurlijk heeft de schrijver een zekere gelijkenis beoogd (niet alleen naar de uitwendige vorm), om de gedachte aan afstamming der Friese wetten van de Oera-Linda-wetgeving te doen post vatten en aannemelijk te maken.

Even natuurlijk heeft de schrijver er niet naar gestreefd een prototype van alle of vele wetten en rechtsverhoudingen te scheppen en deze in een geordend systeem te vatten. Zijn werk droeg immers een minder ernstig karakter. En hij sprak ook tot een publiek, waaronder wel enkelen zich veel verbeeldden van hun kennis van het Friese recht, er in waarheid echter maar een zeer oppervlakkig, eenzijdig en weinig samenhangend begrip van hadden. Dezen kon hij — het is gebleken — gemakkelijk genoeg een rad voor ogen draaien.

Men heeft tot nu toe algemeen geloofd, dat de schrijver in deze vrije, democratise en communistise instellingen zijn eigen levensbeschouwing neerlegde en deze vorm alleen gekozen had met propagandistise bedoelingen, 't zij die dan een sociaal of wel een (ten dele) maçonniek karakter hadden. De vraag, in hoeverre er werkelijk overeenstemming bestond tussen de door hem vervaardigde wetten en zijn denkwijze, zal ik hier laten rusten. Zijn bedoeling was slechts een aantal ideeën en beginselen, die hij in de Friese wetten vond neergelegd, te idealiseeren, te generaliseren, te maken tot iets, dat allen laudatoribus temporis acti voldoen zou en waarvan zij de „sporen" in de Wetten zouden menen terug te vinden.

Geen Fries zou zich stoten aan de positie van de vrouw in het Oera-Linda-Boek, noch aan die der fâmna, der priesteressen, noch aan die der mangêrtna. „Elk manspersoon mag de vrouw zijner keuze vrijen en elke dochter mag haar heildronk aanbieden aan hem, dien zij bemint." [1]) Welke histories onderlegde Fries dacht daarbij niet aan het verhaal van Occo Scarlensis, waarin Ronixa, de overschone zusters-dochter van Hengist, de Friese aanvoerder, aan de Engelse koning de heildronk aanbiedt, met de woorden: „Liever Kingh, wacht heyl," waarop deze, door de Friezen ingelicht, haar een „Drinkt heyl" toewenst, en haar tot vrouw neemt? „En is na dezen die gewoonte van 't kussen, met ook „wacht heyl" en „drinkt heyl", van de Friezen daar gebleven." [2]) De Friezen

1) O. L. B. bl. 30.

2) Occo Scarlensis, bl. 27. Het is onbegrijpelijk, dat Ottema deze plaats niet aangehaald en een „klassiek" voorbeeld gezocht heeft.

wisten nu, uit het O. L. B. pas, hoe oud die gewoonte was. Inderdaad kenden de Friezen geen dwang tegen de vrouw bij de keuze van haar echtgenoot.

Toevallig weten wij, dat Verwijs veel belang stelde in dit vraagstuk van rechtsmoraal. In de Friesche Volksalmanak van 1864 komt een bijdrage van zijn hand voor, getiteld: Een vrijerij in den goeden ouden tijd, waarin de onafhankelijkheid van het Friese meisje bij de keuze van een echtgenoot scherp in het licht treedt.

Het Westerlauwerse Landrecht zeide daaromtrent: „Dit is recht: Dat de Vader zijne Dogter geenen man behoort te geven tegen haaren wil, omdat haar anders geene macht toekomt dan over hare leden, en indien hij ze uitgeeft tegen haaren wil, en haar wegens de onwilligheid mishandeling geschiedt, zoo moet hij den vrede boeten, als of hij ze met zijne hand verslagen hadde." [1])

Die eerbied voor de rechten en in het algemeen voor de positie van de vrouw bij de Friezen was dus zeer, zeer oud. Men behoefde slechts de naam Adela te noemen, om van Festa en Frya niet te spreken. Wij weten echter ook, dat Verwijs zich in zijn studie: De namen der vrouw bij den Germaan, met deze kwestie in nauwe aanraking geweest was.

Wij hebben er al op gewezen, dat het O. L. B. communistise begrippen huldigt.

„Alle vrijgeborenen zijn op gelijke wijze geboren. Daarom moeten zij ook gelijke rechten hebben, even goed op het land, als op het ee, dat is water, en op alles, wat Wralda geeft."

Hierin wordt onomwonden het beginsel van gemeenschappelijk grondbezit uitgesproken. Dit wordt nader uitgewerkt. Elk jong man, die huwt, krijgt huis en erf. Volgt hij zijn vrouw naar haar dorp, dan krijgt hij ze däär. Het is echter niet meer dan een bezit voor het leven. Erfrecht is er niet. Alleen wanneer iemand iets van betekenis ten algemenen nutte verricht heeft, en daarvoor beloond wordt met een dubbel of vierdubbel erf, mag de jongste zoon dat erven. Na diens dood vervalt het weer aan het dorp. Behalve dit individuele bezit, afhankelijk van het leven, heeft de

1) Bij Wierdsma en Brantsma, Oude Friesche Wetten, 1782, bl. 26 art. VII; bij Von Richthofen, Friesische Rechtsquellen, bl. 388, § 7.

vrije Fries nog zijn aandeel in de hemrik. Dit is gecultiveerde grond, in gemeenschappelijk bezit: „de graaf zal zorg dragen, dat elk zijn deel bemest en goed houdt, opdat de nakomelingen geen schade zullen lijden." [1]) Dit brengt ons midden in de Friese Wetten en in de speculaties der Friese geleerden omtrent de vorm van bezit en gebruik van deze grond.

Meenscharren waren de gemene weiden, die gemeenschappelijk bezeten en gebruikt werden, hemrikken gronden, die wel gemeenschappelijk bezit waren, maar om de vier jaar telkens opnieuw verdeeld, dus niet gezamenlijk gebruikt werden. Zulke hemrikken kende men — al was de naam niet spoorloos verdwenen — reeds ten tijde van Wierdsma en Brantsma niet meer, meenscharren waren echter nog zeer algemeen. [2]) Waren deze hemrikken nu, evenals de meenscharren, weidegrond? Wiertsma en Brantsma menen dit te moeten aannemen [3]), natuurlijk onverminderd het particuliere grondbezit, dat dan in de eerste plaats de bouwgrond omvat zal hebben. Het O. L. B. leert dit anders. Het spreekt immers ook — en reeds! — van de plicht tot bemesting van 't land, m. a. w. het kent óók de tijdelijke toewijzing van het akkerland en dus, behalve de erven, geen particulier grondbezit.

Uit het bovenstaande blijkt enigszins in welke geest de auteur gewerkt heeft, en we mogen wel terstond zeggen, dat zijn werkwijze en blijkbare bedoeling aan Eelco Verwijs gans niet vreemd was. Bestaan er meer en nadere persoonlijke aanwijzingen? We weten, dat Verwijs met Mr. A. Bloembergen en Mr. I. Telting een commissie gevormd had voor de uitgave van de Lex Frisionum. Nu had Mr. Bloembergen in een vergadering van het Friesch Genootschap van 11 December 1873, nadat Dr. A. Reitsma het O. L. B. met hand en tand verdedigd had, er op gewezen, dat uit het O. L. B. „van een veel meer ontwikkelden regtstoestand blijkt, dan men in de zooveel jongere lex Frisionum aantreft, zoodat er in dit opzicht een groote achteruitgang zou hebben plaats gehad, wat evenwel met den loop der geschiedenis niet wel is overeen te brengen." Mr. Telting, Verwijs' zwager, had taalkundige be-

1) O. L. B. bl. 30.
2) Wierdsma en Brantsma, De Oude Friesche Wetten, bl. 304.
3) Aldaar, bl. 42.

zwaren geopperd. [1]) Intussen had Dr. Ottema gedurende deze reeks van drie vergaderingen, geheel aan het O. L. B. gewijd (27 Aug., 16 Oct., 11 Dec.), waarvan de beide eerste door Reitsma's verdediging in beslag genomen werden, zich reeds tot de heren Bloembergen en Telting gewend, om hunne juridise bezwaren tegen de echtheid van het O. L. B. te vernemen. Zij hebben dat in een uitvoerige brief gedaan en het tekent wel Ottema's stelsel van verdediging, die met al de hartstochtelijkheid, welke zijn hoge leeftijd hem toeliet, gevoerd werd, dat hij hunne bezwaren nimmer in het openbaar de nodige en verdiende eer bewezen heeft. Intussen, hij heeft het stuk bewaard en aan het Friesch Genootschap nagelaten. Mrs. Bloembergen en Telting brachten in hun schrijven van 30 September 1873 een aantal punten ter sprake, waarvan enkele zeer voor de hand liggen en ten dele ook van taalkundigen en cultuurhistorisen aard zijn. Van rechtskundigen aard zijn o.a. de volgende: 1o. Liko spreekt in 803 n. C. van „rijke prebenden." [2]) In den zin van priesterleen zijn ze van later datum. 2o. Het O.L.B. noemt het verkopen van eigen vrijheid onterend [3]), wat volgens Telting en Bloembergen in strijd zou zijn met Tacitus' Germania c. 24.

Het schijnt mij toe, dat deze opmerking niet geheel juist is. Tacitus zegt, dat de Germanen slaven van dit soort verkopen, om zich tegelijk van de schande hunner overwinning (bij het spel) te ontlasten. Het op het spel zetten van de vrijheid, de nederlaag, kan moeilijk voor minder schandelijk gehouden zijn. Ik zie integendeel in dit wegdoen der ongelukkigen overeenkomst met art. 6 van Frya's tex, waar geboden wordt, degene, die zijn vrijheid verkwanselt, met zijn moeder het land uit te jagen. De schrijver heeft zeer waarschijnlijk Tac. Germ. c. 24 voor de geest gestaan, en de verhoudingen alleen geïdealiseerd, door te verklaren, dat dezulken geen echte Friezen zijn, maar „horningen" met verbasterd bloed. Maar ook de andere partij, degene, die zijn naaste van zijn vrijheid berooft, zelfs al ware deze zijn schuldenaar, is strafschuldig (art. 7).

3o. Telting en Bloembergen zeggen verder, dat het Oud-Friese recht wel uitboedeling van de dochter en een soort uitzet

1) Verslagen, 1873, bl. 254.
2) O. L. B. bl. 3.
3) O. L. B. bl. 20.

voor de zoon kent, maar niet, zooals het O. L. B., van wege de gemeente.... [1])

We begrijpen nu echter licht, dat dit in verband staat met het communisties karakter van de oeroude Friese gemeenschap, waarbij bezit slechts het karakter heeft van gebruik.

4o. Het verbod van woeker, dat O. L. B. in de Mêna Ewa, art. 11 voorkomt [2]), is volgens Bloembergen en Telting in strijd met Tacitus' Germania c. 26, volgens hetwelk de Germaan geen woeker kende, waardoor hij „beter verhoed wordt, dan wanneer hij verboden ware." Al wederom: de auteur stelde zich niet tot taak Tacitus na te praten, maar hem te „verklaren," in dit geval door de suggestie, dat de zede der Germanen toch zijn grond had in Frya's wetgeving.

5o. In hun brief aan Ottema nemen deze rechtsgeleerden verder aanstoot aan de deportatie (naar de tinlanden) [3]), die het Germaanse recht niet kent, wel daarentegen de vredeloosheid; aan de krijgsmansslag [4]), die verdacht veel van de ridderslag heeft, terwijl zelfs het woord ridder voor een vreemd krijgsman gebruikt wordt. [5]) Het is met deze dingen gelegen als met al de andere. De schrijver wil rudimenten, vervormde, misvormde rudimenten, doen terugvinden in de latere Friese geschiedenis.

6o. Allerdwaast is daarbij wel de betekenis, waarin hij het gulden getal [6]), de „numerus aureus" gebruikt, die later in de chronologie een grote rol speelde. Wanneer er oorlog komt, laat de Moeder van Texland door de grevetmannen de burchtheren van alle burchten bijeen roepen. De besluiten op de verschillende burchten genomen, worden naar Texland opgezonden en de Moeder geeft „et middeltal fon alle bisluta et sêmne." Dit gemiddelde heet het gulden getal. Het is natuurlijk een paskwil, een opzettelijk aangebrachte dwaasheid, die evenwel nog dienen kan ter verklaring van de spreekwijze „de gulden middelweg kiezen" en de „oorspronkelijke betekenis" van „numerus aureus" bewaart, een kluifje dus voor chronologen (Ottema), zoowel als voor lexicologen.

1) O. L. B. bl. 30.
2) O. L. B. bl. 32, art. 11.
3) O. L. B. bl. 60, art. 7.
4) O. L. B. bl. 34, art. 3.
5) O. L. B. bl. 132.
6) O. L. B. bl. 36, art. 4.

Twee punten van belang moeten we uit genoemd schrijven nog naar voren brengen.

7o. Het eerste gaat over een gebod van Festa. „Hier wordt gezegd," aldus Telting en Bloembergen, „dat inzettingen, die een eeuw geduurd hebben, op de wanden der burgen mogen worden gegrift en dat zij dan wetten zijn. [1]) Zoodanig voorschrift is zeer vreemd. De gewone gang der regtsontwikkeling bij een volk is, dat het regt zich eerst openbaart als gewoonteregt en dat dan later bij meerdere ontwikkeling het gewoonteregt in schrift wordt gesteld en zoo een gewoonteregt of codificatie ontstaat; dit is het geval geweest met de meeste Germaansche wetgevingen, die meerendeels geschreven gewoonteregt waren; maar die ontwikkelingsgang had onbewust plaats; eerst later begint men daarover te reflecteren. Hier daarentegen vindt men een voorschrift, waarbij die ontwikkelingsgang, die historisch van lieverlede plaats vindt, als 't ware vooruit wordt bepaald."

Is dit niet een merkwaardig *psychies analogon* van het proces, dat de auteur er toe bracht *het niet-bestaan van de woeker bij de Germanen te doen berusten op een over-oude wetsbepaling*? Immers ook hier wordt wettelijk vastgesteld, wat later alleen facties plaats had. Festa's uitspraak is dwaas, maar die de dwaasheid neerschreef, kende de door Bloembergen en Telting geschetste ontwikkelingsgang, waarover hij ongetwijfeld met genoemde heren wel eens van gedachten gewisseld had, omdat eenzelfde ontwikkelingsgang tot resultaat had gehad... de lex Frisionum. Lachend moet hij die dwaasheid neergeschreven hebben. Want hij *wist*, dat het een dwaasheid was.

8o. Tweemaal is in het O. L. B. sprake van een erfrecht van de jongste zoon. [2]) Deze inzetting wordt, zeggen Telting en Bloembergen, niet in het Oud-Fries recht teruggevonden. Die opmerking is niet geheel juist. Noordewier tekent aan in zijn *Nederduitsche Regtsoudheden* van 1853 (ik citeer uit *het exemplaar van Verwijs*): „In Oost-friesland behield vroeger de *jongste* zoon den heerd in gebruik; de overige den eigendom." [3]) Er is echter reden te vermoeden, dat de schrijver nog een beter aangrijpings-

1) Vgl. O. L. B. bl. 22.

2) O. L. B. bl. 30, art. 5 en bl. 36, art. 12.

3) Noordewier, Nederduitsche Regts-Oudheden, bl. 197.

punt gehad heeft. Aan het slot van het Emsiger Landregt van Hettema (1830) vinden we een drietal rechtsexempelen, een soort juridise raadsels, waarvan de eerste luidt: „Ther weren thre brothere anda weren olle fulbrothere; tha nom thi iunxte hire feiders lawa anda tha aldere twam ne machtene nawt wirthe, bi asega dom anda bi liude londriucht." [1]) De andere twee zien er veel raadselachtiger uit en doen vermoeden — deden reeds Hettema vermoeden — dat er wat achter steekt. „Volgens een aanteekening op het werk van Jancko Douwama zouden de jongste zonen de erfenis huns vaders ontvangen; doch ik heb nergens hier omtrent iets kunnen vinden. Zoude dit ook in die geheimzinnige regelen opgesloten liggen?" [2])

Hettema maakt dan enige gissingen, die hier niet ter zake doen en trouwens ook kennelijk onjuist zijn, maar — en dit interesseert ons — uitgaan van de gedachte: de jongste is erfgenaam van het familiegoed (ethel). Hij verwijst ook naar de bepalingen van het Oostfriese landrecht.

Eenige jaren later (1835) heeft Hettema in zijn Jurisprudentia frisica de oplossingen van deze rechtsraadsels kunnen publiceren, door hem in een Leeuwarder handschrift gevonden en ook door Von Richthofen t. a. p. medegedeeld. Van het bovenaangehaalde raadsel zou dan de oplossing deze zijn, dat een man drie zoons had, waarvan alleen de jongste wettig was, schoon ze volle broeders waren, de beide oudste waren geboren, toen hun vader nog met een andere vrouw en nog niet met hun moeder getrouwd was. Er zou derhalve van een minoraatsrecht niets overblijven. Dat dit de authentieke oplossing zou zijn, is daarmee natuurlijk niet gezegd. Voor ons doel is het voldoende vast te stellen, dat „het erfrecht van de jongste" in Fries-wetenschappelijke kringen, in het bizonder bij De Haan Hettema, een kwestie was.

Het O. L. B. heeft nu het „bewijs" gebracht, dat die „oplossingen" vernuftsoefeningen geweest zijn van „onkundigen," die de exempelen ten onrechte als toetsstenen des vernufts beschouwden, en de herinnering aan oeroude Friese waarheid verloren hadden; dat het erfrecht van de jongste wel degelijk bestaan heeft, zij het dan ook

1) De Haan Hettema, Emsiger Landrecht, 1830, bl. 44 en Von Richthofen, Rechtsquellen, bl. 244, wiens lezing hier gevolgd is.

2) Hettema, Aldaar, bl. 108.

slechts in de vorm van erfelijk gebruik over slechts twee geslachten. Want het communaal bezit mocht er niet door aangetast worden.

Het bovenstaande schijnt mij meer dan voldoende om aan te tonen, dat het O. L. B. ook in zijn wetten niet het werk is van iemand, die zich op een goeden dag neerzette om zijn denkbeelden meer of minder ernstig gemeend in een ouderwets schijnend kleed te steken, neen! hoe meer we er in doordringen, hoe duidelijker het wordt, dat honderden trekken, zegswijzen, woorden, instellingen, bepalingen, feiten van het O. L. B. hun eigen bepaald mikpunt hebben, even goed als vele onderdelen, evenals het geheel; dat dit alles gekruid wordt met tal van opzettelijke dwaasheden, die omtrent het karakter van het geheel geen twijfel laten.

Het gedeelte, dat wij nu behandeld hebben, is, getrouw aan de ganse opzet, een grote en groteske parodie op de Oude Friese Wetten.

De grootste paskwil op de wijze van rechtsvorming is wel, wat in Minno's Schriften medegedeeld wordt over de wijze, waarop de Kretenzers aan hun wetten kwamen.

Toen Minno aan de „wilda krêta"-slakende bewoners van het eiland Kreta verteld had, dat Frya's kinderen wetten hadden, om gelijk recht te doen aan allen, toen wilde het volk die ook. Toen de vorsten van het eiland zagen, dat hun gezag op het spel stond, kwamen ze bij Minno om een Asega-boek![1]) Duidelijker kan niet de draak gestoken worden met de haast mystieke eerbied, waarmee vele Friezen in Verwijs' tijd vervuld waren voor het bekende Asega-boek.[2]) Het bleek dan trouwens, dat het voor barbaren niet geschreven was. Toen Minno weer op Lindahem zat, was hij door ondervinding overtuigd, dat alleen de Friezen door Alfader uitgekozen waren, om wetten te hebben.

Hoeveel was dat, bij De Haan Hettema vergeleken, overdreven?[3])

Het was dan ook duidelijk genoeg, dat het Asega-boek, kortom de oude Friese wetten, ontstaan waren tengevolge van goddelijke inspiratie. Frya had de Tex gegeven, de grondwet, om zoo te zeggen, Festa had onder inwerking van Frya, vele nuttige wetsbepalingen geschapen....

1) O. L. B. bl. 56.
2) Uitgegeven door Von Wicht, Aurich.
3) Zie hiervoor, bl. 45 en 71.

Hier is een man aan het werk geweest, die over kennis en kunst beschikte. Die kennis van de Friese wetten behoeft niet grondig te zijn geweest, maar een goed begrip, en vaardigheid in het hanteren van het vele materiaal, was vereist. Dit kan nimmer het werk zijn geweest van de hellingbaas uit Den Helder. Dat is reeds uit de aard van het werk met zekerheid vast te stellen. Maar wie ontwijfelbaar alle vereisten voor dit werk bezat, dat was Verwijs!

VI. De Friese cultuurbeweging.

De delen van het O.L.B., die wij nu behandeld hebben, de hoofdstukjes schrift, godsdienst, wetgeving enz., kunnen beschouwd worden als een korte encyclopedise beschrijving van de oudste Friese cultuur. Nu volgt in algemene trekken de geschiedenis van die cultuur, zijn op- en neergang. Vóór Atland zonk, had de Moeder van Texland ook het gebied gehad over de „hêinde en fêre" Krekalanden, over Italië en Griekenland. De kusten van de Middellandse zee behoorden dus van de oudste tijden herwaarts tot de Friese cultuurkring. [1]) Maar toen nu, tengevolge van Atlands ondergang, de volkeren in beweging kwamen, werden de Krekalanden door Finda's volk overstroomd; ook vele Lyda's kinderen hadden zich daar gevestigd. Maar in het Westen, langs Wralda's zee bleef het gezag van de Moeder onbetwist tot 101 jaren n. A., toen achter Twiskland de Finda's kwamen opdagen. Zij kregen twist en verdeelden zich in twee groepen, waarmee wel gedoeld is op de Zuidelijke en de Noordelijke Mongolen in Europa. Van de ene groep werd nimmer meer iets vernomen, met de andere moesten Frya's kinderen de strijd op leven en dood aanbinden. Zij noemden zich Finnen, d. i. „fynen." Want zij waren „fyn" op hun droefgeestige feesten. Hun koning-priester werd Magy genoemd; de priesters, de enige klasse, die wat te zeggen had, heetten Magyaren. [2]) De Finda's overstroomden de uiterste grenslanden, Skênland (Skandinavië), dat schaars bevolkt was, in de eerste plaats. Door corruptie, door goud en zilver, door bederf van zeden, vormden zij een voortdurend gevaar; door verraderlijke, onver-

1) O. L. B. bl. 80.
2) O. L. B. bl. 72.

hoedse aanvallen wisten zij van tijd tot tijd belangrijke delen van Frya's erf te overheren. Aanvankelijk werd er krachtig tegen opgetreden. Kât of Kater-inne, de burchtmaagd van Godasburcht (Gothenburg), dat onmiddellijk bedreigd werd, was te hooghartig om hulp op Texland te vragen. [1]) Anderen waren wijzer. Het beroep op de Volksmoeder en op het stamgevoel van Frya's zonen was niet te vergeefs. Te Aldergamude (Enkhuizen) [2]) rustte een oude zeekoning op zijn lauweren. Maar hij had drie neven, die uit hetzelfde hout gesneden waren als hij. Zoo'n karweitje in Skênland was juist een kolfje naar hun hand. Neef Wodin, de oudste, werd bevelhebber van het landleger, neef Teunis van de vloot, terwijl neef Inca als schout bij nacht zou varen. De vloot nam bij de Denemarken Wodin met zijn leger aan boord en zette het over naar Skênland. Onder de wapenkreet: „Frya!" versloegen Wodin en de zijnen de Finnen en Magyaren verpletterend. Maar wat de Magy door kracht van wapenen niet wist te winnen, verkreeg hij ten slotte door list en veinzerij. Wodin was zwak. Hij liet zich de hem aangeboden kroon en staf welgevallen en kreeg de dochter van de Magy tot vrouw. Door toverij verstrikt, verloochende hij Wralda en Frya. Toen hij zeven jaar later spoorloos verdwenen was, liet de Magy rondvertellen, dat Wodin onder de goden was opgenomen. Hij wilde zijns dochters zoon een goddelijke afkomst verzekeren.

We vinden hier geschetst, hoe helden door een baatzuchtige priesterschap tot goden verheven worden; in neef Teunis ontmoeten we aanstonds een twede geval. Maar hier wordt tevens aangegeven, dat de Noordse mythologie, die in Friesland zooveel bewonderaars telde, en die onder zoo speciale bescherming van Hettema stond, wel verre van de zuiverste vertegenwoordigster van het Germaanse godsdienstig denken en voelen te zijn, niet anders was dan een product van priesterlijk-Magyaarse fantasie rondom een gecanoniseerde vechtjas. Thyr wordt een god van de Finnen genoemd [3]); in de Noordse mythologie kreeg hij gemakkelijk zijn plaats. Maar wat betekende dit poppenspel van bijgeloof tegenover het zuivere Friese pantheïsme?

1) O. L. B. bl. 74, vv.
2) O. L. B. bl. 82.

Neef Teunis en neef Inca namen de terugtocht over zee aan. Zij mochten noch in de Denemarken, noch bij het Vlie aan land gaan. Te Kadik (Cadix) gekomen, wilde neef Teunis de Middellandse zee in, om, evenals vroeger reeds, voor de koning van Egypte te varen; neef Inca wou de wijde zee over, om na te gaan, of er nog een deel van het oude Atland was blijven bestaan. De broeders staken een rode en een blauwe vaan in de grond, om het scheepsvolk de vrije keuze te laten. Finnen en Magyaren kozen Inca's partij. Men stak in zee. Nimmer is er tijding van Inca en zijn tochtgenoten gekomen.

Neef Teunis echter ging de Middellandse Zee in, kwam in Phoenicië en stichtte daar een stad, die op aandringen van de Finnen, naar hun god Thyr, Thyrhisburcht (Tyrus) werd genoemd. Zij zouden daarvoor neef Teunis eeuwig als hun koning erkennen.

Ook neef Teunis had zijn zwakheden. Toen er later weer Friezen onder Jon aan de Phoenicise kust verschenen, bleek het hun, dat neef Teunis, als Neptunus, onder de goden opgenomen was.

Dat was weer het werk van de priesters geweest. Men kende nu voortaan de oorsprong van de Neptunus-verering, in de landen aan de Middellandse zee zoo verbreid. En al werd van neef Inca niets meer vernomen, dat de zonnedienst der Inca's van Zuid-Amerika van oorsprong Fries was, dat was nu aan geen redelijke twijfel meer onderhevig.

De uittocht der broeders had dus eigenaardige gevolgen gehad; zij waren als avonturiers, als vikingen vertrokken en tegen wil en dank goden, en als zoodanig de voorwerpen van heidense verering, het middelpunt van heidense erediensten geworden.

Een van hen had Friesland voor zijn dood nog terug gezien. Het was neef Teunis. Hij is het nl. geweest, die de handel der Phoeniciërs op de Noordelijke landen heeft ingeleid.

We beginnen nu ook te begrijpen, waarom de tinlanden (Zuid-Engeland) zoo'n rol spelen (als verbanningsoord) in het O. L. B. Immers, met behulp daarvan waren steeds de oude Phoeniciërs, van wie verhaald wordt, dat ze barnsteen en tin uit het hoge Noorden haalden, direct met de Noordelijke cultuur in verbinding gebracht. Dit is evenwel slechts een suggestie van de historici. Het O. L. B. verklaart de Fries-Phoenicise betrekkingen anders.

De kustbewoners van het Palmland waren nl. zeer begerig naar

de ijzeren wapenen en de barnsteen, die de Friese vloot had meegebracht. Zij bevrachtten nu Teunis' vloot met allerlei kostelijke waren, waarmee hij het Vlie binnenviel. Aan de mond mocht hij een pakhuis bouwen; deze plaats werd Almanaland (Ameland) genoemd; naderhand werd hij met zijn Phoeniciërs ook op Wyringgâ (Wieringen) toegelaten (toelaatmarkt). Toen de Thyriërs zich zelfs van de vrachtvaart der Friezen meester maakten, werden zij zeer in hunne bewegingen beperkt: een oer-oude acte van navigatie. Aan de andere kant werd hun echter toegestaan, zich te vestigen aan de Noordelijkste hoek van de Middellandse Zee, op een klein eiland, dat later bij de Friezen, toen zij berouw hadden over de verkoop daarvan aan de Phoeniciërs, als Mis-sellja (mis-koop) bekend stond. [1]) Dit is dan het latere Marseille. Waarom betreurden zij die verkoop? Omdat daar met de kooplieden de priesters van Sydon binnen kwamen. Zij heetten Golen, maar zij noemden zich in de taal der Friezen de a n a t r o w e w y d e n a (de aan de trouw gewijden), later bij verkorting als d r u ï d e n bekend, doch door de zeelieden, die hun valsheid doorzagen, werden zij t r j u w e n d n e (de van de trouw afgewenden) geheten [2]), een uitdrukking, die de verklaring aan de hand schijnt te doen van het latere t r u w a n t e n of t r a w a n t e n.

Dit alles geschiedde pl.m. 193 jaren nadat Atland gezonken was, dat is ongeveer 2000 jaren voor Christus.

En nu werd Frya's erf van alle kanten door vijandige volken, aangehitst door listig priesterdom, belaagd: in het Noorden door de Finnen, die eigenlijk naamloos, en „nul in 't cijfer waren," geleid door de sluwe Magy en zijn Magyaren; in 't Zuiden door de priesterlijke Golen, de aanstichters van wulpse en gedrochtelijke feesten, die voorbestemd waren tot aan de Sejene (Seine) en over Brittannië te heersen. Hun naam heeft zich natuurlijk voortgezet in die der Gaules, Gaulois en Gaelen.

Wat er nu verhaald wordt, kan onder het volgende algemene gezichtspunt gebracht worden. Onder de druk van Finnen en Magyaren, onder de bedreiging der Golen, mede tengevolge van hevige binnenlandse twisten, heeft er vervolgens een zeer eigenaar-

1) S e l l i a heeft in het O. L. B. de betekenis van kopen, u r s e l l i a van verkopen, een „hint" voor de Anglicisten, c.q. Beckering Vinckers.
2) O. L. B. bl. 84.

dige expansie over zee plaats, die verklaren moet, hoe het komt, dat de cultuur van Rome, van Griekenland, van Kreta, van Voor-Indië, ten slotte niet anders dan een spruit is van de Friese beschaving. En doordat deze expansie zich bepaalt tot die landen, welke later door Indo-Germaanse volken bewoond worden — het O.L.B. kent geen kolonisatie onder de later als Hamitise en Semitise of Mongoolse bekend staande volken — wordt de Indo-Germaanse cultuur der wetenschap identiek met de Friese cultuur van het O. L. B. Het eigenaardige daarbij is, dat zoowel bij die onenigheden, gelijk ook later bij de vestiging in den vreemde, de burchtmaagden zoo'n betekenisvolle rol speelden. Zij namen de lamp of foddik met het eeuwige licht mee, zij bekleedden het Moederschap in het nieuwe gewest.

De burchtmaagd met haar foddik is het palladium van de Friese beschaving. Kât zit op Gothenburg, Syrhêd of Kelta in Schotland, Nyhellenia of Minerva te Athene, Geert Pyres-dochter in Indië. De lamp is een symbool van het licht der beschaving; zij is meer dan symbool, zij is de mystise representatie van cultuur en gezag. Ulysses zou koning van alle Krekalanden geworden zijn, als zijn poging om een lamp aan die van Texland ontstoken te krijgen, gelukt was. [1])

Maar laten wij trachten in enkele trekken het verloop van dat cultuurverbreidingsproces, gepaard gaande met verzwakking van het staatsverband, te schetsen.

Aan weerszijden van de Scheldemond stond een burcht: die ten Noorden van de Schelde heette Walhallagara (Walcheren) en stond „middel" op een der zeven eilanden (de vroegere zeven Zeeuwse), dus waar nu Middelburg ligt, een merkwaardige beteknisverschuiving: Walcheren moet volgens 't O. L. B. de oudere benaming van Middelburg geweest zijn; die ten Zuiden van de Schelde heette Flyburcht. [2]) Op de eerste zetelde, pl.m. 1600 jaren v. C. Minerva, door de zeelieden Nyhellenia genaamd, omdat haar raad nieuw en helder was. Tot zelfs in de Denemarken werd haar naam met eerbied genoemd. Op de andere burcht troonde Syrhêd, bij de zeevaarders als Kelta (kald, koud) bekend, omdat haar raad steeds in duistere woorden vervat was. Toen de Volksmoeder

1) O. L. B. bl. 104.
2) Voor dit en het volgende, zie O. L. B., bl. 86, vv.

stierf, volgde Rosamunda haar op, Minerva was als twede, Syrhêd als derde candidate door de verstorvene aanbevolen. De trotse Syrhêd voelde zich achtergesteld bij Minerva; de tegenstellingen spitsten zich toe. Eerst een strijd van emblemen: Kelta plaatste de haan op haar banier, Minerva beantwoordde dit met het aannemen van de herdershond en de nachtuil als kentekenen. „De hond" zeide zij, „waakt voor zijn heer en over de kudde en de nachtuil waakt over de velden, opdat zij niet door de muizen verwoest worden; maar de haan heeft voor niemand vriendschap en door zijn ontucht en zijne hoovaardigheid is hij vaak de moordenaar zijner naaste bloedverwanten geworden." [1])

Steeds scherper werd de strijd gevoerd. Syrhêd of Kelta nam haar toevlucht tot toverij en wendde zich tot Magyaren en Golen. Zij werd een plaag voor de zeelieden, die Nyhellenia zoo hoog boven haar vereerden. „Was de maan vol en de zee onstuimig, dan liep zij over de wilde vloed, den zeelieden toeroepende, dat zij allen zouden vergaan, indien zij haar niet aanbidden wilden. Voorts verblindde zij hunne ogen, waardoor zij water voor land en land voor water hielden; daardoor is menig schip met man en muis vergaan." [2])

Wij begrijpen nu, hoe de Ouden gekomen zijn aan hunne sage van de Sirenen, in welke naam de Friese burchtmaagd Syrhêd voortleeft en waarom zij Ulysses met deze gevaarlijke zeevrouwen in verband brachten. Is niet Ulysses vele eeuwen later op Walhallagara, tot aller ergernis, jaren lang, de gast geweest van de burchtmaagd Kât, in de wandeling Ka-lip genoemd, omdat haar onderlip zoo ver vooruitstak? (Met kleine verbastering spreekt de Odyssee nog van Calypso). En heeft hij op zijn tocht vandaar, in het gelukkige bezit van een twede hands-foddik niet jammerlijk schipbreuk geleden met verlies van zijn lamp, door de schuld van Kelta of Syrhêd?

Maar ter zake. De twist tussen Kelta en Minerva werd tot een openlijke strijd, en door het ingrijpen van partijgangers tot een oorlog, waarbij duizenden om het leven kwamen en de Walhallagara door Kelta, de Flyburcht door de zeevaarder Jon of Jôn, die Minerva aan boord genomen had, verwoest werd.

1) O. L. B. bl. 88.
2) O. L. B. t. a. p.

Toen greep Moeder Rosamunda in. Alle volk, dat aan de strijd deelgenomen had, werd gedeporteerd naar Brittanië. Kelta riep de Golen te hulp, en terwijl deze meester werden van al het land tot de Seine, wist zij, schoon ze haar lamp had moeten achterlaten, zich in Brittanië te doen erkennen bij de ontevreden bannelingen, toch óók Frya's kinderen! [1]) Haar volgelingen noemden zich voortaan Kelten. Op den duur kwam echter ook Brittania onder de heerschappij van de Golen. Dat kwam, doordat het land geen burchten, geen maagden en geen lampen had.

Jon was intussen met Minerva, de maagden van de beide verwoeste burchten en de beide lampen aan boord, naar de Middellandsche Zee gestevend.

Zij kwamen te Thyrhis (Tyrus), maar omdat de lucht daar verpest was door de priesters, wilde Minerva niet aan land gaan. Men koerste naar Attica. Hier leek het Minerva beter. Het land zag er dor en schraal uit, maar dat had een voordeel: er zouden dan wel geen priesters zijn, want die beminnen alleen vette beemden. [2]) Jon wilde echter verder. Met de jongere zeelieden, die zijn partij kozen, vestigde hij zich op de naar hem genoemde Jonise eilanden [3]), waar hij ten koste van de Phoeniciërs het zeeroversbedrijf uitoefende. [4]) Minerva echter (we horen haar aanstonds haar naam verklaren als „min-erva," mijn erf, d. i. het erfgoed, dat in haar zelf, in haar boezem gelegen is) stichtte een uur gaans van de haven, waar zij binnengevallen waren, een stad, die zij Athenia noemde, om aan te duiden, dat zij niet met geweld, maar als vrienden (atha) van de bevolking gekomen waren. Evenals de Phoeniciërs vroegen ook de Krekalanders de Friezen om ijzeren wapenen. Deze werden hun verschaft; ook anderszins waakte Min-erva zoo goed voor de belangen [5]) harer onderhorigen, dat de priesters (die er toch bleken te zijn en die haar als ware schriftgeleerden met strikvragen trachtten te vangen, tevergeefs echter) het geraden achtten, op haar roem niet af te dingen, haar daarentegen na haar dood, tot godin te verklaren.

1) O. L. B. bl. 94.
2) O. L. B. bl. 96.
3) Natuurlijk hier niet aldus genoemd: „bitwiska tha fêrum ånd hêinda Krekalandum", tussen Griekenland en Italië.
4) O. L. B. bl. 98.
5) O. L. B. bl. 100 en bl. 48.

De priesters verhinderden daarmee de keuze van een nieuwe eremoeder, gaven het volk beeltenissen van Minerva, stelden de vreemdelingen als haar vijanden voor, vooral toen deze voor zich tòch een nieuwe Moeder namen, t. w. Geert Pyres-dochter. Het gevolg was een oorlog, en ofschoon de Friezen zich kloekmoedig verdedigden tussen de muren die van Athenia naar de zee liepen, zoo moesten zij, toen er hulp voor de vijand kwam opdagen, toch de strijd opgeven. [1]) Een Egypties priester, Sekrops geheten, wist zich de hulp van een grote Thyrise vloot te verzekeren en zoo Geert tot capitulatie te dwingen. Met zevenmaal twaalf schepen, bemand met de beste Frya's zonen, trok zij heen, door de zeestraat, die Azie en Afrika toen nog scheidde. Geleid door een Thyrise vloot, kwamen ze bij de Pangab (Pendsjaab) aan. Het land rondom hebben ze naderhand Geertmannia (Carmania) genoemd, omdat ze zich zelf Geertmannen heetten. Toen de koning van Thyrhis, zijn beste zeelieden met lede ogen ziende vertrekken, de vloot wilde volgen, beefden aarde en zee zoo geweldig, dat de zeestraat droog kwam te liggen. [2])

Intussen had de Friese beschaving ook vaste voet op Kreta gekregen, schoon er geen maagden bij te pas kwamen.

De oudheid kent Minos als koning van dit eiland. Het O. L. B. vertelt u, wat daarvan is. „Minno was een oude zeekoning, een ziener en wijsgeer; hij heeft den Kretenzers wetten gegeven. Hij is geboren in de Lindaoorden en na al zijn wedervaren heeft hij het geluk genoten, te Lindahem te sterven." [3]) Het verblijf van Minno op Kreta is dus maar van voorbijgaanden aard geweest. Dat kwam zoo. Toen Minno, van Athenia komend, langs een eiland voer, hoorde hij wilde k r e t e n. Zijn mannen noemden het eiland daarom voortaan K r e t a. Toen de inboorlingen begrepen, dat Minno en de

1) Zooals men ziet, wordt hier niets minder te kennen gegeven, dan dat de beroemde muren van Athene naar Munichia en Phaleron anderhalf duizend jaar voor Christus door Friesche kolonisten gebouwd zijn. De hier beschreven belegering is niets anders dan een „prototypering" van het beleg van Athene tijdens de Peloponnesise oorlog.

2) O. L. G. bl. 104. Met P a n g a b bedoelt het O. L. B., zijn gewoonte, om vlak naast de traditie te grijpen, niet het land P e n d s j a a b, maar de I n d u s.

3) O. L. B. bl. 42.

zijnen geen kwaads in hun schild voerden, werden ze toeschietelijk. Voor een lading ijzeren gereedschap gaven ze Minno een stuk land met een haven in ruil. Na veel strubbeling kwamen de vorsten en priesters, die last met hun volk kregen door de nabijheid van de vrije Friezen, bij Minno om een Asega-boek! Het bleek echter, dat de Kretenzers de vrijheid nog niet konden verdragen. Zij stookten onder Minno's volk. Toen Minno eens vergift in zijn eten vond, achtte hij het geraden te vertrekken. Met een Flylands schip, dat daar toevallig kwam, is hij stilletjes weggegaan. [1])

„Wralda of Alvader heeft mij vele jaren gegeven," peinst Minno te Lindahem, „en vele landen heb ik bereisd, vele zeeën bevaren, en na alles wat ik gezien heb, ben ik overtuigd, dat wij alleen door Alvader uitverkoren zijn, om wetten te hebben." [2])

Breidde zich aldus het Friese kultuurgebied gestadig uit, het vaderland beleefde een ernstige krisis. De Skênlanders en de Denemarkers hielden door zorgeloosheid geen stand tegen de Finda's. En twee jaren later, het was ruim 1600 jaren, nadat Atland gezonken was (589 v. Chr.), kwam de Magy naar Texland om de lamp te roven. [3]) De burcht werd overrompeld. Een lelijke Fin was in het slaapvertrek van Frana, de Eremoeder, doorgedrongen; nadat hij vergeefs gepoogd had, haar geweld aan te doen, wondde hij haar ten dode met zijn zwaard. De Fin werd op staande voet door een Denemarker schipper neergeveld. Maar ook het einde van de Magy was nabij. Toen hij van Frana een voorzegging eiste over zijn kansen op de heerschappij over Frya's erf en zij een vervloeking uitsprak tegen valse priesters en vorsten, en hem, de Magy, ten slotte binnen zeven etmalen een rustplaats op de bodem der zee voorspelde, ontstak hij in woede en liet haar over boord werpen met de boodschap: „Zeg maar, dat ik kom." De Denemarker, die de Fin geveld had, herinnerde hem kort daarna aan zijn bericht: „ge kondt het door de drukte wel eens vergeten." Hij nam des Magy's hoofd tussen beide handen, en tilde hem over boord. Vervolgens stuurde hij het schip met de maagden en de lamp naar de vloot van de Friezen.

---

1) O. L. B. bl. 56 en 58.

2) O. L. B. bl. 44.

3) O. L. B. bl. 112. vv.

De verwarring bij de Finnen was groot. Het werd voor hen een smadelijke nederlaag. [1])

Steeds meer werd Frya's erf bedreigd. De Golen zaten aan de Schelde, de Magyaren aan de Wezer. Adela's zoon Apol (Adelbrost was dood [2]) had in West-Skênland op Linda's neus (kaap Lindesness) de Lindasburcht gebouwd en vandaar uit een verdelgende krijg tegen de nieuwe Magy gevoerd. Zijn zuster Apollonia was burchtmaagd op de Liudgaarde. Maar de nijd had de keuze van een nieuwe Volksmoeder verhinderd. Zoo ging men de tijd van verslapping en verdeemoediging, ten laatste ook van beeldenverering tegemoet, welke eindigen zou met de geweldige vloed, die de ramp volkomen maakte: van Friesland bleef niets meer over dan het smalle kustgebied, dat Friso hier vond. En de zee had ook de burcht Liudgaarde van de aarde weggevaagd; de Linda-oorden waren door het zoute water verzwolgen.

Treurig staarden Frethorik en Wiljow, de verenigde nakomelingen der Ovira Linda's, op het toneel van de ramp!

De eenheid van het O. L. B. ligt in de bedoeling.

Voor wie de bedoeling niet vat, is het een bonte lappendeken, een samenstel van stukken van zeer verschillenden aard en van verschillende tijden. De echtheidsgelover aanvaardde deze toestand, als liggende in den aard der zaak; voor anderen moest deze verstrooidheid louter willekeur lijken, evenals de keuze der onderwerpen. Wie de bedoeling kent, het onzichtbare cement, voor die verdwijnt de gedachte aan willekeur, naarmate hij dieper in het gedachtenleven van de schrijver doordringt. Steeds talrijker worden de toespelingen, het parodies, het vermomd ten tonele voeren van cultuurelementen van het heden, dikwijls verminkt in verband met het Mephistophelise doel:

> Falsch Gebild und Wort
> Verändern Sinn und Ort! [3])

Deze te vinden, is voor ons, die al meer dan een halve eeuw snel levens van de cultuurtoestand verwijderd zijn, die de schrijver

1) O. L. B. bl. 118.
2) Zie hiervóór, bl. 141.
3) Goethe, Faust.

inspireerde, niet gemakkelijk, in vele gevallen zelfs onmogelijk. Ik ben echter overtuigd, dat nu eenmaal de sluier gevallen is, tal van trekken alsnog duidelijk herkenbaar zullen worden voor deskundigen; ik ben overtuigd, dat dit nog veel meer het geval zou zijn, als voor ons een bron geopend ware, die voor altijd verstopt is.

De vergaderingen van het Friesch Genootschap zijn niet eens behoorlijk genotuleerd, laat staan dat de eigenaardige persoonlijke opvattingen en zwakheden, zooals ze zich daar in gemoedelijk gezellig of gemelijk en stekelig verkeer, in geestdrift en spotternij geopenbaard hebben, ooit weer ten volle levend voor ons zouden kunnen worden.

Evenwel bepaalt de parodie zich niet enkel tot het huishoudelijk Friese. Het toneel van de handeling is niet steeds Friesland in engeren zin, het tegenwoordige of het historise, met inbegrip van West-Friesland. Het is, zooals in het nu behandelde deel, dikwijls genoeg geheel Nederland. En dit geeft de schrijver gelegenheid, ook de Nederlandse wetenschap in wat ruimere zin aan de tand te voelen.

Lang niet altijd zal het vergelijkingspunt kunnen bijdragen tot het bewijs, dat we juist in Eelco Verwijs de auteur voor ons hebben. Een voorbeeld. We zagen, dat de Friese vloot met Geert Pyres-dochter en haar mannen, achtervolgd door de Thyriers, op last van hun koning, juist op tijd de straat van Suez door konden komen naar de Roode zee, en dat onmiddellijk daarna verheffing van de bodem der straat een landengte deed ontstaan, die vervolging onmogelijk maakte. [1]) Is hier niet met treffende duidelijkheid het bijbelse verhaal van de tocht der Joden door de wateren der Roode Zee geparodieerd? Wie nog twijfelen mocht aan de herkomst, proeve de ironie in de opmerking van de chronist: „Dat geschiedde wegens de deugden der Geertmannen, gelijk iedereen klaar en duidelijk kan zien."

Zeer zeker, dit kàn Verwijs zijn, dit is Verwijs in zijn antibijbelse gezindheid, het bevestigt onze opvatting van het karakter van het werk, maar positieve aanwijzing op de schrijver geeft het, als in de meerderheid der gevallen, niet. De schrijver denkt absoluut parodies, en daarom treden soms blijkbare toespelingen op historise

1) O. L. B. bl. 104.

toestanden voor den dag, waarvan hij kwalijk verondersteld kan hebben, dat zij door de lezer verstaan zouden worden. Bij de stichting van een pakhuis aan de mond van het Vlie (loge) moet hij gedacht hebben aan de factorie van Batavia, bij de scheepvaartbeperking zooals wij reeds aanduidden, aan de acte van navigatie, bij de vrachtvaart der Friezen aan die der Nederlanders in de 17de eeuw, enz. enz., herinneringen, die objectief in generlei verband gedacht zijn, en welker subjectieve samenhang ook niet bewezen kan worden. Het parodiëren is een „hebbelijkheid" van des schrijvers geest; hij doet het nolens volens, hij doet het altijd, en soms dubbel, zooals ongetwijfeld het geval is in de episode van de doortocht door de straat van Suez.

We zullen nu trachten, in het algemeen en in het bizonder, Verwijs' geest en hand terug te vinden in het verhaal van de expansie en de teruggang der Friese cultuur.

Daarin schijnt wel het toppunt van willekeur de wijze, waarop de schrijver omspringt met Galliërs, Kelten en Germanen. Er zijn, sedert Tacitus, door de geleerden vele theoriën verkondigd over de verhouding dezer volkerengroepen en hun namen, vooral over de betekenis van de naam Germanen. Zooals we weten, had De Haan Hettema in dezen ook een woord meegesproken, door Friezen, Kelten en Kimbren voor identiek te verklaren. [1]) Wat het O. L. B. dienaangaande te berde brengt, gaat alle perken te buiten. Toch is het, den aard van het O. L. B. in 't oog houdend, misschien wel mogelijk, de bronader van deze opvattingen aan te wijzen.

In 1855 was er een boek van Adolf Holtzmann verschenen, getiteld Kelten und Germanen, dat ook in ons land zeer de aandacht trok wegens de „parodoxe Lehre," die, zooals Holtzmann al begon te erkennen, zijn werk onderscheidde. Parodox was deze in zooverre, als zij rechtdraads inging tegen de heersende opvatting, welke een scherpe scheidingslijn tussen deze volkeren aannam. Holtzmann verdedigde de volgende stellingen:

I. De Germanen zijn Kelten.

II. De Kymren en Gaelen zijn geen Kelten.

Wanneer men nu daarnaast de onbetwiste waarheid plaatst:

De Galliërs zijn Kelten,

---

1) Zie hiervóór, bl. 65.

dan laat Holtzmann's theorie zich ook aldus weergeven (en in die richting gaat zijn bewijsvoering ook):

De Galliërs zijn nauw verwant met de Germanen, niet verwant met de Britse volken. Het positieve gedeelte van deze theorie vinden we elders (bl. 42-47) uitgedrukt in de betekenisverklaring der naam Germanen.

Volgens Holtzmann is die afkomstig van de Romeinen, die de volken bij en over de Rijn Galli germani, d.i. echte Galliërs, noemde.

Wanneer we nu zien, dat de jonge Dr. Eelco Verwijs in stelling VI Holtzmann's verklaring van de naam Germani de voorkeur geeft boven alle andere, dan betekent dit ook, dat hij met het positieve gedeelte van diens theorie accoord gaat.

Dit schijnt het geval geweest te zijn met verscheidene Nederlandse geleerden. Acker Stratingh had Holtzmann's boek met zekere geestdrift aangekondigd, Jonckbloet had zich overtuigd verklaard en hield het onderzoek voor gesloten. Niet alzoo dacht Mr. L. Ph. C. van den Bergh, de latere rijksarchivaris, die in de Verslagen en Mededeelingen der Kon. Acad. van Wetenschappen onder de titel Celten en Germanen een verhandeling het licht deed zien, waarin hij zich bij de gangbare opvatting aansloot.

Men kan dus met reden zeggen, dat pl.m. 1860 dat vraagstuk hier te lande in het middelpunt der geleerde belangstelling stond en dat het O. L. B. als geroepen kwam, toen het de beslissing bracht ook in deze kwestie.

Naar de gegevens van het O. L. B. was het begrip Friezen algemener dan het begrip Germanen. De Geertmannen immers waren volgelingen van Geert Pyres-dochter, die zich later in Twiskland vestigden, dat daardoor de naam Geertmannia kreeg, die later tot Germania verbasterde. Het begrip Friezen was ook algemener dan het begrip Kelten. Kelten immers waren eenvoudig de volgelingen van een andere burchtmaagd, Kelta, alias Syrhêd, de naar de tinlanden gedeporteerde Friezen. Bij hen had immers Kelta na haar nederlaag een toevluchtsoord gezocht. [1]) De namen Galliërs en Gaelen blijken echter niets met de naam Kelten

1) Zie hiervóór, bl. 216.

uitstaande te hebben; het zijn wijzigingen van het woord Golen (Gaules), de priesters van Phoenicise afkomst, die eerst in 't latere Gallia, toen in Brittannia, de Friezenzonen onder hun invloed kregen.

Het „misverstand" aangaande de ethnologie der Kelten kan daaruit voortgesproten zijn, dat Kelta met de Golen-priesters, uit nijd jegens Minerva, een monsterverbond aangegaan had.

Alzoo: Kelten en Germanen zijn beide Friezen. Nu was meteen verklaard, hoe het kwam, dat de Galliërs wel, de Germanen geen Druïden hadden. Druïden of „Truwiden" waren immers de priesters, de Golen, en deze hadden slechts in Gallia en in Brittannia vaste voet gekregen. Daarmee hadden in zeker opzicht zoowel Holtzmann, als zijn tegenstanders, gelijk gekregen.

Vooral zijn tegenstanders. Want aangezien de Golen (Gaules, Galliërs) geen Kelten waren, in het algemeen geen Friezen, kon de identiteit van Galliërs en Germanen voortaan niet meer volgehouden worden. En mèt Holzmann had Dr. Verwijs in zijn verklaring van de naam Germanen als Galli Germani, volkomen gefaald.

Deze logise tegenspraak belet ons niet de psychologise afkomst van de voorstellingen van het O. L. B. vast te stellen. Het is er mee als met het T.ANFANG symbool: de oude traditie krijgt gelijk tegenover de moderne wetenschap, Verwijs inbegrepen.

Wee echter dengenen, wien het Oera-Linda-Boek gelijk heeft. Vae Victoribus!

Wie wàs de winnaar in dit pleit?

Wie zette zich met Siebel en Frosch en Brander en Altmayer aan éne tafel tot een leutige dronk? Wellicht voelde Van den Bergh zich al ongedurig worden bij het opspringen van de vlam, maar Mephisto stelde hem gerust: „Für diesmal war es nur ein Tropfen Fegefeuer."

En zoo kregen de Friezen aan hun oorspronkelijk gebied toegewezen al het land, dat ooit aan Kelten of Germanen was toegeschreven, d.w.z. geheel Middel-, West- en Noord-Europa.

VII. Nyhellenia—Minerva.

Wij hebben te voren aangenomen, dat het O. L. B. zijn moeder- en maagden-eredienst geschapen heeft uit een combinatie van de volgende elementen: de Vestalinnen, de Germaanse Wijze

Vrouwen en de Matres Deae. Dit laatste ligt voor de hand, gezien de toenmalige actualiteit van het onderwerp. Het volstrekte bewijs daarvoor valt echter moeilijk te leveren; de matres als klasse immers vertoonden geen kentekenen, die voor karakteristiek te gebruiken waren. Tot die conclusie zal ook de schrijver gekomen zijn — Verwijs had een exemplaar van De Wal in zijn bibliotheek — en er daarom van afgezien hebben, ook hare namen in de „Saturnaliën der Wissenschaft" te betrekken. Het feit echter, dat Van den Bergh in zijn Mythologisch Woordenboek aannemelijk tracht te maken, dat de godin Nehalennia, waarvan een heiligdom met talrijke geloftestenen reeds in de 17de eeuw ontdekt was [1]), onder de moedergodinnen te rangschikken is, terwijl het O. L. B. Nyhellenia op één lijn stelt met de andere burchtmoeders, sluit alle twijfel op dit punt uit; verklaart echter tevens, waarom Nyhellenia uitverkoren werd om met de Romeinse Minerva geïdentificeerd te worden: haar godinnen-karakter stond vast; haar plaats in de archaeologie was zeer overwegend tegenover die der afzonderlijke matres; zij werd herhaaldelijk en met bepaalde attributen afgebeeld, waaronder een schip of deel van een schip. We zagen dan ook al, dat het O. L. B. zeer juist Nyhellenia tot een voorwerp van verering der zeelieden maakte (al is zij daar nog niet tot godin verheven), zooals de Nehalennia van de Romeinse tijd dat was. Die canonisatie van „wijze vrouwen," strijders en helden, die we in het O.L.B. in het voorbeeld van deze maagd voor onze ogen te Athene zien afspelen, is immers een van de praehistorise openbaringen van het O. L. B., die duidelijk moet maken, hoe alle godenaanbidding uit mensenverering is ontstaan. Daarom zal de bescheiden lezer van het O. L. B. de matres deae voor „matres turrium sive arcium" [2]) moeten houden. Van den Bergh's archaeologise opvattingen zijn alzoo het O. L. B. zeer te stade gekomen, subsidiair er door bevestigd.

Van den Bergh had zich ook aan verschillende naamsduidingen gewaagd, en daarbij de Gaelise en Kymrise talen te hulp geroepen, om een reeds oude onderstelling, dat Nehalennia nieuwe maan

1) L. Ph. C. van den Bergh, Proeve van een Kritisch Woordenboek der Nederlandsche Mythologie, bl. 177.

2) Moeders van de torens of van de burchten, dus burchtmoeders.

zou betekenen, een taalkundige basis te verschaffen. Neha zou dan nieuw moeten betekenen en lennia (ra) de klankwettige vertegenwoordiging zijn van het Gaelise loinnearach, schitterend, glanzend, dus helder. En daar ra „het aanzien van een afleidingssylbe" heeft, kon er, volgens Van den Bergh, geen bezwaar bestaan Nehalennia voor nieuwe maan te houden. „Deze duiding (Van den Bergh had er nog een andere gegeven) zal de voorstanders van het zoo even genoemde gevoelen zeker voldoen, maar zij is nog zeer twijfelachtig, en opdat men er geen nieuwe stellingen onvoorzichtig op bouwe, wil ik bekennen, dat mij de Celtische talen slechts weinig bekend zijn, en de nieuwste bronnen mij ontbraken." 1)

„Never mind" fluistert Mephisto hem toe met een goedkeurende tik op de schouders, „een kleine rectificatie, en we zijn er. Verbeter uw corrupte spelling en splits aldus: Ny-hellenia. Het zuiverste Fries! Schitterende bevestiging van Uw intuïtieve vergelijkende taalkunde!"

Inderdaad! Want het O. L. B. leerde, dat Minerva's bijnaam goed gekozen was: de raad, die zij gaf, was nieuw en helder.

Dat Nehalennia met Minerva geïdentificeerd kon worden, dankte zij behalve aan haar positie, vooral aan haar naam. Zij was voorbestemd, om de leidster der Hellenen te worden. Dat haar oorspronkelijke naam Minerva noch in Friesland, noch in Griekenland bewaard bleef en alleen in Rome een algemene bekendheid kreeg, is een vreemd, maar niet onverklaarbaar verschijnsel. Op Walcheren bleef alleen haar bijnaam bestaan. In Attica ging de naam der door haar gestichte stad (Athenia) op haar over; naam en bijnaam gingen verloren. En in Rome liet zij haar bijnaam vallen. Alles simple comme bonjour. Het O. L. B. is echter daar, om niet alleen in de naam, maar vooral in de attributen der godinnen, hare identiteit te bewijzen, al laat het voor naarstige geleerden nog menig vraagteken staan.

Op de votiefstenen komt Nehalennia, behalve met andere attributen, voor met een hond en een mand met vruchten; het voornaamste attribuut van Pallas-Athene-Minerva is echter de uil. Dit was een bezwaar, dat evenals bij de benamingen der godin

1) Van den Bergh, Woordenboek, bl. 176.

het best door combinatie overwonnen kon worden. En daarom zien we Nyhellenia, toen haar tegenstandster Kelta de haan in haar banier plaatste, die later door de Golen (les Gaules) van haar overgenomen is, en als Gallise haan wereldberoemd werd, de hond (van Nehalennia) en de uil (van Pallas-Athene) als tekenen aanvaarden. Maar als zij later in Attika door vorsten en priesters over haar emblemen onderhouden wordt, dan blijkt het, dat daar ook eieren toe behoren. Zouden wij daarin niet de mand met vruchten van de Nehalennia der votiefstenen herkennen? Maar het zijn geen vruchten, suggereert het O. L. B; deze voorstelling berust op een geleerde misvatting van latere tijd. „Deze eieren," zegt Minerva, „zijn het zinnebeeld van Frya's raadgevingen, waarin onze toekomst verholen ligt, en die van het gehele menschelijk geslacht. De tijd moet ze uitbroeden [ ]." [1])

Is het te verwonderen, dat onder de Nederlandse geleerden niemand beter dan Mr. L. Ph. C. van den Bergh begrepen en gevoeld heeft, welk een paskwil deze hele Nyhellenia-historie was?

Waar was Mephisto?

„Ich hab' ihn selbst hinaus zur Kellerthüre
Auf einem Fasse reiten sehn;
Es liegt mir bleischwer in den Füszen."

Tot eer van Van den Bergh moet gezegd worden, dat hij reeds in 1871, vóór het O. L. B. in druk uitkwam, op grond van Ottema's „verslag," waarin trouwens toevallig vrijwat over de Nyhellenia-episode voorkwam, de strekking van het O. L. B. beter dan iemand van zijn tijdgenoten — voor zoover mij bekend — doorzien heeft.

In de Spectator van dat jaar schreef hij: „(Ik kan) mij niets anders voorstellen, dan dat de onbekende auteur van het handschrift, aangelokt door de beruchte mystificatieën inzake den Franschen abt Domenech en den heer Chasles insgelijks eene proeve heeft willen nemen, hoe hij zonder veel moeite de Friesche geleerden zou kunnen verlakken, waarover hij nu waarschijnlijk in zijn vuist zit te lagchen. Ik zal mij hier geene gissing naar zijnen persoon veroorloven, uit vrees daarin te missen, en verwijs [2]) liever naar het verslag. Mundus vult decipi." [3])

1) O. L. B. bl. 50.
2) Ik spatieer, de J.
3) De Nederlandsche Spectator, 1871, bl. 311.

Nietwaar, dat slot is wat vreemd? Daarin komt echter voor het woord verwijs, dat Van den Bergh, naar het schijnt niet zonder bedoeling — in an-organies verband — plaatst midden in zijn mystificatie-tirade. Ik zie er de duidelijke aanwijzing in, dat hij althans begreep, wie hem en anderen die kool gestoofd had, ook hem, al wilde hij misschien zichzelf wijsmaken, dat het alleen „de Friese geleerden" gold. Na de verschijning van het boek werd zijn oordeel natuurlijk niet milder. Toen in 1874 in de Koninklijke Academie van Wetenschappen Dr. Leemans het voorstel deed een commissie te benoemen, met opdracht „het beruchte Oera-Linda-Boek aan een onderzoek te onderwerpen," is het, blijkens het verslag, vooral de oppositie van Van den Bergh geweest, die de aanneming van het voorstel verhinderd heeft. Hij verklaarde, dat de Academie zich reeds door zulk een onderzoek zou compromitteren. „Het ding is al te ongerijmd, om aan ernstig onderzoek te onderwerpen." Ik heb mij wel eens afgevraagd, of er wellicht een kleine animositeit tussen de heren Verwijs en Van den Bergh bestaan heeft? Of wellicht in 1865 bij de dood van Bakhuizen de archivaris van Friesland met behulp van zijn Leidse beschermheren getracht heeft, diens opvolger te worden?

Fruin bericht, dat Thorbecke, zonder andere sollicitatiën af te wachten, Van den Bergh tot rijks-archivaris deed benoemen. Thorbecke deed meer zoo. De benoeming van Van Vloten in de examencommissie voor Middelbaar Onderwijs was ook een onverwachte en persoonlijke daad, toevalligerwijze zeer tot ergernis van dezelfde groep (prof. De Vries, c. s.) van welke Verwijs zijn heil moest wachten.

Dit tussen haakjes.

Het gesprek van Minerva met de „vorsten en priesters" van Attica, verdient nog even onze aandacht. Zien we goed toe, dan blijkt het niet anders te zijn een verre — geheel in de toon van het O. L. B. gehouden — navolging van de gesprekken van Farizeeën en Sadduceeën met Jezus, en diens boetrede tegen farizeeën en schriftgeleerden. [1])

Vgl.: „Ik ken (slechts) een goede (god), dat is Wralda's geest, en: „Een is uw Meester, namelijk Christus". [2])

1) Vgl. O. L. B. bl. 50, vv. en Matth. hs. 22 en 23.
2) Matth. 23, 8—10.

Vgl. de gesprekken der priesters met Nyhellenia over de oorsprong van het kwaad, met die van Jezus en de Sadduceeën over de onsterfelijkheid [1]), beide bedoelende de ondervraagde *ad absurdum* te drijven.

Vgl. het antwoord van Jezus, dat het huwelijk *van deze aarde* is, met Nyhellenia's antwoord, dat het kwaad *van de priesters en van de domheid der mensen* is, die zich door hen laten vangen, niet van Wralda, die alleen goed is.

Vgl. verder: „De raven en andere vogelen komen alleen af op bedorven aas; doch de pest bemint niet alleen bedorven aas, maar ook bedorven zeden en gewoonten en boze lusten; wilt gij nu, dat de pest van U zal wijken en niet terugkomen, dan moet gij de boze lusten wegdoen, *opdat gij alle rein wordt van binnen en van buiten*" [2]), met Jezus' strafrede: „Alzoo ook schijnt gij wel den menschen van buiten rechtvaardig, maar van binnen zijt gij vol geveinsdheid en ongerechtigheid." [3])

Vgl. *de vrees van de priesters en vorsten voor het volk*, die hen verhinderde Minerva, ondanks haar hevige aantijgingen (nog wat grover dan die van zoo-even) lastig te vallen [4]), met de houding der farizeeën die, toen zij op Jezus' vraag, of de doop van Johannes uit de hemel of uit de mensen was, het eerste niet wilden en het laatste *uit vrees voor de schare* niet durfden antwoorden en hem met rust moesten laten. [5])

Wordt in deze gesprekken van Minerva met de priesters duidelijk de onoorspronkelijkheid van de overeenkomstige Jezus-traditie zooal niet te verstaan, dan toch te vermoeden gegeven, in hetgeen die priesters deden na haar dood, worden de kiemen van de Maria-verering niet onduidelijk blootgelegd. Zij verkondigden overal, „dat het den oppersten God behaagd had, zijne verstandige dochter Minerva, bijgenaamd Nyhellenia, onder de mensen te zenden, van over zee *met een wolk*, om de mensen goede raad te geven. [ ]. Zij stelden haar beeld op hunne altaren, of verkochten het aan de domme mensen; zij verkondigden allerwegen raadgevingen, die zij

1) Matth. 22, vs, 24, vv.
2) O. L. B. bl. 53.
3) Matth. 23, vs. 25, vv.
4) O. L. B. bl. 54.
5) Matth. 21, vs. 24, vv.

nimmer gegeven had, en vertelden wonderen, die zij nooit gedaan had". [1])

De Maria-dienst moet dus uit de Athene-Minerva-cultus ontstaan zijn.

Straalt uit dit alles niet de gloed van Verwijs' Juliaanse haat tegen de Christelijke en in 't bizonder de Roomse traditie en de Roomse priesterschap duidelijk voelbaar door?

Zekerder laat zich nog de identiteit van de schrijver vaststellen. Op de ironise vraag der priesters: „Maar zeg ons, wat is de betekenis van de n a c h t u i l [2]), die altijd boven uw hoofd zit? Is dat l i c h t s c h u w e dier soms het teken van Uw helder doorzicht?" [3]), antwoordde Minerva met opzettelijke wijziging van de betekenis van het embleem [4]), — en hier schijnt de hartstocht van de schrijver hem een ogenblik uit de rol te doen treden: „Neen, hij helpt mij herinneren, dat er een slag van mensen over de aarde ronddwaalt, dat, evenals hij, in k e r k e n en h o l e n huist, die in d u i s t e r omwroeten, doch niet, als hij, om ons van muizen en andere plagen te bevrijden, maar om streken te verzinnen, de andere mensen v a n h u n w e t e n s c h a p t e b e r o v e n, opdat zij hen des te beter mogen vatten, om er slaven van te maken en hun bloed uit te zuigen, evenals bloedzuigers doen." Springt ons niet onmiddellijk voor de geest, wat Verwijs in 1873 van de Roomse k e r k e n zou schrijven: „Kille, vunzige h o l e n, waarin g e e n z o n n e s t r a a l doordringt, ja gij zijt de geschikte kerkers voor l i c h t s c h u w e geesten en k e r k u i l e n, die zich gevangen geven aan dweepzieke of s l u w e p r i e s t e r s, gij zijt d e g r a v e n d e r v r i j e g e d a c h t e, de geschikte bewaarplaatsen voor een vermolmd Christendom; in uw heilig d u i s t e r is de plaats," enz.

Wat moet die plooi diep gelegd zijn in Verwijs' wezen, dat hij, de omstandigheden in aanmerking genomen — waaronder deze, dat zijn voelen en denken hier slechts via het „Oud-Fries," via Ottema's Nederlands, uitdrukking kon vinden — zich jaren na dato met zoo in 't oog vallende congruentie in taal en gedachtengang over kerk en priesterdom zou uitlaten!

1) O. L. B. bl. 54.
2) In het volgende heb ik om de vergelijking gemakkelijker te maken een aantal woorden ruim laten drukken.
3) O. L. B. bl. 50.
4) Vgl. haar uitlegging in haar strijd tegen Syshêd. Zier hiervóór, bl. 215.

VIII. Paalwoningen. Nog eens: Kelten en Germanen. Een voor-histories Schoolopziener.

Wij weten, dat Apollonia, de dochter van Adela, burchtmaagd was op de Liudgaarde. Na de dood haars broeders Adelbrost nam zij diens nauw begonnen taak van geschiedschrijving over. Zij boekstaafde het verhaal van de dood harer moeder, de oudste leer, een populaire uitwerking van pantheïstise wijsheid, de beschrijving van haar burcht, en dan haar reis langs de Rijn.

„Voordat eene burchtmaagd haar plaats inneemt, moet zij een vol jaar door het land reizen. Drie grijze burchtheren en drie oude maagden gaan met haar mede. Zoo is het ook mij gegaan. Mijn reis is langs de Rijn geweest, deze oever opwaarts, en langs de andere oever afwaarts. Hoe hoger ik opkwam, des te armer schenen mij de mensen. Overal in de Rijn had men uitsteeksels gemaakt. Het zand, dat daar tegen kwam, werd met water over schapenvachten gegoten, om goud te winnen. Maar de meisjes droegen daar geen gouden kronen van." [1]) „Boven de Rijn, tussen het gebergte, daar heb ik Mârsaten gezien. De Mârsaten zijn mensen, die op de meren wonen. Hunne huizen zijn op palen gebouwd. Dit is wegens het wild gedierte en boze mensen. [2])

Over deze plaats van het O. L. B. is veel te doen geweest. Het is een der zeer weinige plaatsen, waarop de uiterst oppervlakkige kritiek vat meende te kunnen krijgen. De paalwoningen in Europa behoren namelijk tot de praehistorie. De overblijfselen er van in Zwitserland zijn pas in 1854 ontdekt bij de toen zeer lage waterstand der meren. Van tweeën een, zoo redeneerden degenen, voor wie de onechtheid van het O. L. B. nog niet vaststond: òf het O. L. B. is na 1854 geschreven, òf het is overoud en dus wasecht. En daar men, volgens mededelingen van de bezitter van het handschrift, de scheepstimmerbaas Over de Linden, zeker meende te zijn, dat het eerste geval uitgesloten was, waren deze beoordelaars geneigd, het O. L. B. voor echt en overoud te houden. Zulke oppervlakkige kritiek met schijnbaar scherpe probleemstelling was wel geschikt, om indruk te maken op de talrijke ondeskun-

1) Zinspeling op de gouden oorijzers der Friese vrouwen.

2) O. L. B. bl. 148 en 150.

digen, die zich met het O. L. B. inlieten. De al- of niet betrouwbaarheid van de scheepstimmerbaas kreeg daardoor een betekenis en een gevolg, die ieder deskundige, tot kritiek van de inhoud bevoegd en in staat, belachelijk moest voorkomen. Het alternatief zelf: overoud of jonger dan 1854 is al dwaas. Zin zou er alleen aan te hechten zijn, wanneer we met twee mogelijkheden, en dan nog wel met de twee enige mogelijkheden te doen hadden; het ene lid is voor de deskundige echter een onmogelijkheid. Deze episode uit het O. L. B. heeft voor hem dan ook a priori deze betekenis, dat het O. L. B. na 1854 geschreven is. Voor degene, die met ons, slag op slag, de hand van Verwijs bespeurd heeft, is deze tijdsbenadering ook nog van zeer geringe waarde. We zijn immers met Verwijs al stellig tot over 1862 gevorderd. [1]) De betekenis, die ze voor ons heeft, ligt hierin, dat onze stelling betreffende Verwijs' auteurschap er niet door geschokt wordt. Wij zijn echter in staat meer uit deze reis naar Zwitserland en uit de paalwoningen-episode te halen.

Wij hebben al gewezen op de sage van de tochten der Friezen en Zweden, ten tijde van de Noormannen, naar Zwitserland, op het opstel van Binkes en Mr. Dirks' reisverslag in De Vrije Fries. Hoe gaarne geloofde men aan die excursie van de Friese stam. Nu kwam het O. L. B., weer opzettelijk de traditie voor het hoofd stotende, vertellen, dat niet in de Noormannentijd de verbinding ontstaan was, maar dat honderden jaren voor het begin onzer jaartelling, Zwitserland tot het rechtsgebied van Frya's stam behoorde. Nog mooier dus. De stamnaam Mârsaten scheen er wel op berekend, een band te leggen tussen het verre Alpenland en dat deel van Frya's erf — de zeven eilanden (Zeeland), die de namen van Frya's zeven waakmaagden der week droegen [2]) — dat in historise tijd door de Maresaten bewoond werd. Toch kent het O. L. B., de geschiedenis en Ottema ten spijt [3]), in Frya's lage landen geen Mârsaten, maar wel paalwoningen, nl. in de buurt van Lydasburcht, van Leiden dus, waar een grote „vliet" was; „of mare," voegt Ottema er bij. Inderdaad, het is maar al te dui-

1) Het jaar dat Verwijs archivaris-bibliothecaris te Leeuwarden werd.

2) O. L. B. bl. 86.

3) Ottema tekent op zijn kaart in het Veluwegebied de Mar-Saksen, d.w.z. de Meer-Saksen, een enigszins vrijmoedige uitlegging van Marsaci.

delijk, dat de schrijver doelt op de Mare, het water, dat van de Leidse burcht Noordwaarts liep, en ons de benaming Maresaten, voor de Leidenaars, als vanzelf op de lippen doet komen. Dat de van Leiden uit naar het Zuiden gaande Vliet deze combinatie niet in de weg behoefde te staan, weten we, nu we des schrijvers methode kennen, die alles omver en door elkander werpt.

Wanneer wij de jaarverslagen van het Friesch Genootschap doorbladeren, dan stuiten wij, 1859-60, tot onze niet geringe verassing op de paalwoningen. Het blijkt zelfs, dat er tussen de sage van de Friezen in Zwitserland en de ontdekking der paalwoningen in de persoon van Mr. Jacob Dirks een uitwendig en personeel verband bestaat, dat in het O. L. B. in een objectief en noodwendig verband is omgezet (de Mârsaten of Frya's zonen zijn de paalwoningbouwers).

Laten we zien.

De Zwitserse oudheidkundige, baron Von Bonstetten, te Eichenbühl bij Thun, die (natuurlijk tengevolge van Dirks' herhaalde reizen naar Zwitserland) reeds eerder met Mr. Dirks in verbinding gestaan had, ter zake van archaeologise onderzoekingen, „vestigde nu de aandacht op een ander onderwerp, de Pfahlbauten, woningen van vroegere bewoners aan de oevers der Zwitzersche meeren, welke onlangs bij buitengewoon lagen waterstand zijn ontdekt; hij vroeg, of dergelijke overblijfselen uit den voortijd ook hier te lande bekend zijn. De voorzitter (Dirks) heeft destijds den heer Von Bonstetten, tot nadere inlichting, ook verwezen naar de verhandeling van den Heer Dr. Jansen, over de oude meerwoningen, in de Koninklijke Academie van Wetenschappen voorgedragen." [1])

Is het duidelijk of niet? Er moet in het O. L. B. iemand aan het woord zijn, die Mr. Dirks niet alleen uit De Vrije Fries (reisverhaal), maar ook uit de Verslagen (paalwoningen) kende, beter nog: iemand, die zoowel de lezing over Dirks' reis naar Zwitserland, als zijn mededeling aangaande de paalwoningen in de vergadering gehoord had. Mocht De Vrije Fries in vrij ruime kring bekend zijn, met de Verslagen, die gewoonlijk alleen onder de ogen der Genootschapsleden komen, is dat anders. Het is ondenkbaar, dat een vreemde in den lande, dat iemand buiten de besloten

1) Verslagen, 1859-60, bl. 343.

Genootschapskring, tot deze combinatie kon komen. Nog treffender wordt de correlatie tussen Oera-Linda-Boek en Friesch Genootschap, wanneer we zien, dat de door Dirks aangehaalde verhandeling van Dr. Jansen er ook zijn sporen in achtergelaten heeft. Jansen had nl. het vermoeden uitgesproken, dat langs onze rivieren ook nog wel eens overblijfselen van paal- of meer-woningen gevonden konden worden. [1])

Het O. L. B. heeft dit vermoeden onmiddellijk tot waarheid gemaakt, door te gewagen van de paalwoningen van de „swarte aͤnd bruna maͤnniska" aan de Leidse Mare. [2])

Zie ik wel, dan schuilt er in deze inlandse paalwoningen, die uitheemse mensen hier naar hun voorvaderlijke zeden gesticht hadden — het waren nl. lieden, die als roeiers op de vloot gediend hadden, om de buitenvaarders naar huis te brengen — een satirieke terechtwijzing voor Jansen. Uit het debat in de Academie bleek nl., dat deze niet bekend was met het feit, dat ook in de tropise gewesten, in Oost-Indië in de eerste plaats, paalwoningen voorkwamen. [3])

Van deze bruine en zwarte paalbewoners bij Lydasburcht, dat toen natuurlijk door de Rijn nog een zeehaven was, zegt het Oera-Linda-Boek nog, dat zij er moesten blijven tot de vloot weer vertrok.

Ofschoon het mij nog niet is mogen gelukken, aan te tonen, van welke kant des schrijvers suggestie gekomen is, schijnt het mij duidelijk, dat hier gedoeld wordt op de in de 18de eeuw bestaande gewoonte van gedwongen monstering van gekleurd scheepsvolk, slaven van plantagebezitters in de West, die slaaf bleven, ook zolang ze op Nederlandse grond stonden en zelfs bij ontvluchting met hulp van de sterke arm in de macht van hun meesters teruggebracht konden worden. [4])

1) Verslagen en Mededeelingen van de Koninklijke Academie van Wetenschappen, afd. Letterkunde, 1859, bl. 170 en 192.

2) Ook op een riviereiland in de Alkmarum (geen stad!) werden bruine en zwarte mensen vastgehouden. Zie O. L. B. bl. 152. Hier wordt echter niet van paalwoningen gesproken.

3) Verslagen en Mededeelingen, 1859, bl. 185 en 192.

4) Vgl. hierover mijn boek *Joan Derk van der Capellen*, Groningen, Den Haag, 1922. Van der Capellen is krachtig opgetreden tegen die, onzer vrije Republiek onwaardige toestand.

Nu we toch zeker zijn, dat de verhandeling van Jansen onder het Caudijnse juk van de parodie doorgegaan is, mogen we er nog wel even op wijzen, dat ook daarin de kwestie: Kelten en Germanen, aangeraakt is. Immers volgens Jansen greep de nieuwe ontdekking diep in het zeer betwiste vraagstuk in. Ferdinand Keller, die de eerste berichten bracht over de Zwitserse paalwoningen, schreef later een verhandeling: Die keltischen Pfahlbauten. Dat de Zwitsers die meerwoningen aan de Kelten toeschrijven, acht Jansen van weinig betekenis, omdat de Zwitserse geleerden alle oude Heidense overblijfselen, die niet kennelijk Romeins zijn, nu eenmaal steevast van de Kelten afkomstig achten. En met instemming haalt hij het oordeel van een ongenoemd geleerde aan, die meent, dat Zuid-Duitsers en Zwitsers gewoon zijn, de beschaving van de Keltise Helvetiërs te verheffen ten koste van die der ruwe Germanen, en zelfs spreekt van „het voorbarig geschreeuw van het Celticismus."

Het Oera-Linda-Boek heeft deze zaken voor goed geregeld. De meerbewoners waren noch Geertmannen, noch Keltana-folgar, het waren Mârsaten, een Friezenstam, waarvan de nakomelingen, in het Hasli-dal woonachtig, met hun zwartbonte veestapel, heden ten dage waarschijnlijk nog de waardige vertegenwoordigers zijn.

Dat was de triomf van Mr. Jacob Dirks.

In verband met de reis van Appolonia naar de bergen, vestigen wij er de aandacht op, dat ook Adel, de onmiddellijke opvolger van Friso, met zijn vrouw Ifkja een reis naar de paalwoningen ondernomen heeft. Dit kan doelen op een reis van Verwijs en zijn vrouw naar Zwitserland, daar de genoemde personen in het Oera-Linda-Boek worden voorgesteld als bezoekende de scholen. [1]) Zooals men weet, was Verwijs schoolopziener.

Ook werd deze Adel Zwarte Adel genoemd.

Vee-longziekte.

Colmjon, Verwijs' opvolger, had aanstoot genomen aan de vermelding van de „lvng-syakte among eth fja," de longziekte onder het vee. [2])

Daar, zoo merkte Colmjon op, deze veeziekte pas in 1833 als

1) O. L. B. bl. 218

2) O. L. B. bl. 8. Zie: Leeuwarder Courant van 12 September 1871.

zoodanig is herkend, moet het O. L. B. na 1833 gemaakt zijn. Het is hier echter precies zoo mee gelegen als met de paalwoningenkwestie. Het tijdscriterium ligt voor ons niet in de objectieve feiten, de tijd van de ontdekking, resp. 1833 en 1853, maar in het semi-objectieve feit van de verschijning dezer voorstellingscomplexen c.a. in de kring van het Friesch Genootschap. Was dit met de paalwoningen pl.m. 1860-61 het geval, met de longziekte geschiedde dit omstreeks dezelfde tijd. Uit de catalogus van de Provinciale Bibliotheek van Friesland (waarvan Verwijs bibliothecaris was) blijkt, dat zij in het bezit is van een groot aantal geschriften over die gevreesde veeziekte, geschreven na 1850: beschouwingen, tabellen, kaarten zelfs, die voor een groot deel misschien pas onder Verwijs' beheer binnengekomen of voorlopig gecatalogiseerd zijn en in elk geval zijn aandacht getrokken moeten hebben. Met het subjectieve tijdscriterium der toeëigening dier „stof" door Verwijs, en dus met het schrijven van het O. L. B. passeren we reeds vrij zeker weer het jaar 1862.

IX. De Aardrijkskunde van het Oera-Linda-Boek.

We zijn nu genaderd tot een gedeelte, dat niet alleen omtrent het schrijverschap, maar ook aangaande de tijd van ontstaan van het O. L. B. nog belangrijke aanwijzingen te geven heeft. Herhaaldelijk hebben wij al rekening moeten houden met de voorstellingen, die het O. L. B. geeft of wekt van land en water.

We vernamen van de Rijn, die, voorbij Lydasburcht stromende, de zee bereikte, de Noordelijke Rijnarm; van de Zuidelijke arm, waarmee blijkbaar de Lek bedoeld wordt; van de zeven eilanden, naar Frya's wâkfamkes genoemd, tussen Zuider-Rijn en Schelde gelegen; van Wyringga (Wieringen), Almannaland (Ameland), van Liudgaarde en Liuwert, van Greninga, van Mannagarda-forda (with ᵉ over the a), later tot Mannagârda-wrda (with ᵉ over the a) verbeterd, van de Linda-wrda, Lindahem en Lindasnose, van Skênland (Skandinavië), de Denemarken, de heinde en verre Krêkalanden, van Phonisja en de Pangab (Pendsjaab), van de tinlanden (Engeland), van Misselja (Marseille) en Kerenak (N. Brittannia).

We zullen niet trachten, een volledig en stelselmatig overzicht van de aardrijkskundige voorstellingen van het O. L. B. te geven,

doch ons bepalen tot het eigenaardige en bizondere, en dat betreft in hoofdzaak, wat het O. L. B. van de overoude toestand van ons land weet te vertellen. Immers van den vreemde vertelt het O. L. B. weinig afwijkends — van de naamsafleidingen afgezien — al treft het even, dat de Pendsjaab naar de zee verplaatst schijnt. Alles is hier over 't algemeen overeenkomstig de traditionele wetenschap. Maar de paradox begint, zoodra er over het tegenwoordige Nederland gesproken wordt. Overal, neen niet overal, want herkenning moet mogelijk zijn — maar toch telkens weer — afwijking van wat algemeen aangenomen werd aangaande de oude toestand des lands; in 't bizonder tegenspraak met wat geleerd werd in de Middel-Nederlandsche Geographie van.... Mr. L. Ph. C. van den Bergh. Er valt niet aan te twijfelen, dat de schrijver van het O. L. B. dit werk, dat in eerste uitgave in 1852 uitkwam, tot basis heeft genomen voor zijn overeenkomstige of afwijkende voorstellingen. Daardoor is zijn aardrijkskunde een parodie geworden op die van Van den Bergh. Eelco Verwijs bezat niet alleen diens boek, hij was ook zeer goed met de inhoud ervan op de hoogte, zooals uit talrijke aanteekeningen op zijn geschrift over Leeuwarden en de abdij van Corvei blijkt; voor Friesland in 't bizonder moet bovendien aan Eekhoff's en Ottema's geschriften over 't ontstaan van Zuiderzee en Middelzee gedacht worden, vooral aan Eekhoff's Geschiedkundige Beschrijving van Leeuwarden.

Dat het O. L. B. spreekt van zeven eilanden tussen Zuider-Rijn en Schelde, komt ons opmerkelijk voor; het is echter in overeenstemming met Van den Bergh's kaart, die natuurlijk een veel latere tijd aangeeft. Dat Walhallagara niet de benaming van het eiland is, bevreemdt ons; bij Van den Bergh lezen we evenwel, dat twee oude bronnen niet van de insula, maar van de villa Walacra spreken. [1]) Wat ons echter bizonder treft, is de beschrijving van de waterverdeling van het Vlie. [2]) Dit en het voorafgaande stuk heeft men nooit begrepen, omdat men zich door Ottema had laten vertellen, dat Alderga het latere Ouddorp bij Alkmaar was. Dit is onmogelijk, zelfs in de vrije aardrijkskundige gesteldheid van het

1) Van den Bergh, Middelnederlandsche Geographie, (1ste druk), 1852, bl. 27. Vergelijk hiervóór, bl. 214.

2) O. L. B. bl. 152, vv.

O. L. B. Men kan zich te Ouddorp geen „Zuiderhavenhoofd," geen grote vliet, geen gracht van Ouddorp over Vronen naar Egmond voorstellen. Het had toch de aandacht moeten trekken, dat 't O. L. B. Alderga steeds met het lidwoord t. schrijft. Voorts moet vandaar een verbinding met het Vlie naar binnen ondersteld worden, want er staat uitdrukkelijk, dat de vloot steeds het Vlie binnenkwam en van het Alderga door een vliet en een gegraven gracht bij Engamuda (Egmond) in zee kwam. Men moet het Alderga dus meer landwaarts in zoeken. En waarlijk! Als men een uitvoerige kaart, b.v. de stafkaart raadpleegt, dan blijkt, dat er door West-Friesland, in de richting van Enkhuizen naar of langs Hoorn, verschillende binnenwateren lopen, die als Het Gouw en Het Oude Gouw bekend staan; in het bizonder een breed water, vlak bij Enkhuizen, dat eertijds door de Oude-Gouwsboom (tolboom) van de stad gescheiden was. Op oude kaarten, ook op de kaart van Mr. A. G. de Vries van Hollands Noorderkwartier komt dit water voor [1]), gelijkende op een binnengedijkte brede kreek. Dit moet men zich voorstellen als het begin van een waterweg over de Heer Hugowaard langs Vronen naar zee, waar het met een „enga muda" inkwam. De bedoelde waterweg liep dus van Enkhuizen dwars door West-Friesland naar Egmond en kan als de Zuidelijke Vliemond aangeduid worden. Nu begrijpen we, waar de Wāraburcht gezocht moet worden, nl. te Enkhuizen (dat niet genoemd wordt) op het Zuiderhavenhoofd. Nu begrijpen we ook pas, wat 't O. L. B. van het Alderga schrijft: „Aan beide zijden der gracht zijn schone huizen met helder blinkende verven geschilderd. De tuinen zijn met altijd groene hagen omheind. [2]) Wie herkent hier niet de Streek tussen Enkhuizen en Hoorn met zijn propere boerenhuizingen met wit en helgroen, zijn rechte lijnen en rechtlijnig geschoren hagen? „Evenals te Stavoren, droegen de maagden gouden kronen op het hoofd en ringen om armen en benen." Dat laatste, nu ja, dat is voor de archaeologen, maar wie ziet hier niet de Noord-Hollandse kap geplaatst naast het Friese oorijzer? Verschil schijnt er nog niet tussen beide soorten van „kronen" te bestaan; dat moet dan ten-

1) Deze kaart en de bekende verhandeling van De Vries behoorden tot Verwijs' bibliotheek.
2) O. L. B. bl. 152.

gevolge van de verschillende ontwikkeling van het sieraad, onder invloed van verschillende omstandigheden, ontstaan zijn!

Weer een kolfje naar de hand der oudheidkundigen, in het bizonder voor de folkloristies aangelegde Johan Winkler, die meermalen over de Friese oorijzers geschreven, en daarover toen allicht reeds het een en ander in het Friesch Genootschap ten beste gegeven had. In zijn artikel in de Leeuwarder Courant van 17 Sept. 1871, waarin hij het boek van Adela bespreekt, wijdt hij over dit punt dan ook in het bizonder uit.

Om op de waterweg terug te komen: Wat was toch het wit van deze zonderlinge uitvinding? Als ik wel zie, was het de bedoeling wederom, een quasi-beslissing te geven in een strijd der geleerden, ditmaal over de loop der rivieren en wateren in een gebied, dat nu door de Zuiderzee ingenomen wordt, in verband met de ligging en de grenzen van het meer Flevo. Het ging vooral om de vraag, of de Rijn een Noordelijke uitmonding gehad had, meer Noordwaarts dan die bij Katwijk. Er waren er, die dachten aan een Rijnarm langs de binnenkant van de duinen. Soeteboom had in de 17de eeuw al dezen waterstaatkundigen de weg gewezen door de Zaan bij Leiden uit de Rijn te laten aftakken en na een roemrijke loop door zijn geliefde Zaanstreek, langs Alkmaar, bij Petten in zee te laten uitstromen. Volgens Huydecoper zou een nog Noordelijker arm zijn weg naar zee door het Marsdiep gevonden hebben, terwijl Menso Alting Texel voorstelt als pas in jongere tijd van het Zuidelijk gelegen vasteland afgescheurd. Van den Bergh had zich ook partij gesteld in deze kwestie, door zich tegen een Noordelijke Rijnmond te verklaren.

Nu had ook Dr. Ottema zich in deze strijd gemengd. Door de tegenwoordige Zuiderzee, toen nog land, had hij twee rivieren getrokken, waarvan de een, de voortzetting van de IJsel vormende, door het Marsdiep in zee viel, wat aan Texel zijn naam bezorgde, want Texel was Ta Yssel; terwijl de andere, het Vlie, niets anders was dan het vervolgstuk van de Overijselse Vecht [1]), en van het Zwarte Water, welk verlengstuk zijn uitmonding zou hebben gehad door het tegenwoordige Vlie. Het meer Flevo had, volgens Ottema, met dit rivierstelsel niets te maken; het zou komen te liggen in

1) Ottema noemt de Vecht op zijn kaart dan ook Vlie.

het Zuid-Westelijk deel der tegenwoordige Zuiderzee (Westwaarts van Nijkerk ongeveer met een boog Noord-Westwaarts tot bij Schellinkhout), zoodat ook Urk en Schokland er buiten vielen en dus nog geen eilanden waren. Dit meer Flevo had, volgens Ottema, een toevoer- en een afvoerarm. De eerste was de Felue (Flevum Ostium), die, de Rijn verlatende bij de Grebbe, door de Gelderse Vallei in het meer stroomde, om het bij Schardam weer te verlaten. Van Schardam ging het water door de Noordelijke delen van Beemster en Schermer, dan langs Alkmaar, door de oude Rekere naar de Noordzee. Het meer Flevo was dus geheel getrokken in het stroomgebied van de Rijn. Vandaar dat Ottema op zijn kaart, zoowel bij de Hondsbossche als bij Katwijk, Rhenus schrijft.

Ottema had dus het vraagstuk van de Noordelijke Rijnarm in toestemmenden zin, maar op zeer „oorspronkelijke" wijze opgelost.

En nu het Oera-Linda-Boek. Het weet van geen meer Flevo, het kent geen Noordelijke Rijnarm (althans niet ten N. van Lydasburcht), evenmin als een Oost-West door het land der Friezen stromende en door het Marsdiep de zee bereikende IJsel. Het kent niet anders dan het Vlie — naar het schijnt reeds een soort zeearm — waar aan Stavia lag, welk water het O. L. B. in gedurfde projectie, dwars door West-Friesland en door het breedste deel van de duinen heen, met voorbijgaan van de meren, van Rekere en Zype, een uitgang bij Engamuda verschaft had.

Het is een van de grootste wetenschappelijke triomfen van het O. L. B. geweest, dat Ottema, die zijn nieuwe en verrassende theorie met overvloed van „bewijsgronden" in elkaar gezet had [1]), gewillig het hoofd boog voor het gezag van dit oudste document van de Friese geschiedenis.

Tegenover hen, die de berichten der oudste kronieken, aangaande de toestand van land en water, voor onwaar of onbetrouwbaar hielden, tenzij het tegendeel bewezen werd, had Ottema de omgekeerde methode aanbevolen: hij hield, met een schimpscheut aan het adres van „de historische kritiek onzer dagen," die berichten voor waar, tenzij men hem de onhoudbaarheid ervan aantoonde. [2])

Dat heeft dan het Oera-Linda-Boek hem gedaan! Geen Noorder-

1) De Vrije Fries, IV, bl. 105 vv. Over den loop der rivieren en bl. 183, vv. Over het ontstaan der Zuiderzee.
2) De Vrije Fries, IV, bl. 196.

Rijnmond, geen IJselmond aan de Noordzee. Had hij verondersteld, dat de naam IJsel in Texel voortleefde (Ta Yssel), Frya had het hem beter geleerd, Frya, die haar Tex aan de Friezen, en daarmee Texel zijn naam gegeven had.

Over Engamuda, de nauwe uitmonding van de waterweg, die van 't Alderga (Enkhuizen) naar de Noordzee leidde, nog een enkel woord. Dat hier op Egmond gedoeld wordt, is duidelijk genoeg. Egmond stond in die tijd in het midden van de belangstelling der historici, waartoe vooral Bakhuizen van den Brink met de uitgave van zijn Haecmundensia de stoot gegeven had. Zoo kwam ook de etymologie van Egmond weer op de proppen. Hecmunda hadden sommigen verklaard als Haec munda (sunt): deze (zijn) rein. Anderen hadden er in gezien de mond van het riviertje de Eg.

Maar er was ook een verklaring, reeds in de 16de eeuw door Petrus Nannius uitgesproken, en door Sligtenhorst aanvaard, volgens welke Egmond zou betekenen: Enga-munda. Hieruit blijkt, dat de schrijver van het O. L. B. zijn spelwijze niet uit zijn duim gezogen heeft. Als zoo dikwijls geeft hij degene gelijk, aan wie tot nu toe het minste gezag toegekend werd. Wie hem nu de gedachte aan de hand gedaan heeft, of het Eikelenberg, Soeteboom of een ander geweest is, durf ik niet te beslissen. Vermoedelijk de laatste.

X. Leiden, Leeuwarden.

Over de burchten buiten de landpalen der historise Friezen wordt weinig gezegd. Bij voorkeur is de schrijver uitgegaan van plaatsnamen, die op -burg eindigen: Godasburg (Gothenburg), Fryasburg (Freyburg in de Breisgau). Zoo nodig voegde hij het achter de bekende naam: Kātsburg (Kassel). Bij Aken, de oude keizersstad, heeft hij zich blijkbaar door de traditie laten leiden, bij Buda door de rol, die hij de Indise Boeddha in het O. L. B. laat spelen. Een vrij grote willekeur dus. Anders is het met de burchten in het Noordzeegebied. Deze zijn met zorg gekozen. Ook hier is het in de eerste plaats het woord -burg of de zaak burg (burcht), die de keuze geleid heeft. Daaraan hebben Walhallagara (Middelburg), Fryasburcht (Den Burg op Texel) en Lydasburcht (de Leidse Burcht) hun aanzijn te danken. Medeasblik en Stavia werden door de Friese

traditie gevorderd, terwijl Forana (Vronen) door de fabelen van Soeteboom en het tegenschrift van Eikelenberg, onbetwiste aanspraak op een plaatsje konden doen gelden in een werk als het Oera-Linda-Boek. Was Vronen (gelegen ten Noorden van Alkmaar, ongeveer op de plaats van het latere St. Pancras) niet de „hooft- en moederstad der kleyne Vriesen" geweest? Had Winsemius al niet geleerd, dat deze stad, die in de oorlogen van de Hollanders met de Friezen verwoest en verdwenen was, zijn aanzijn aan Friso te danken had, die haar *Vrougeest* noemde, naar zijn gemalin, waarna zij door de Romeinen tot *Verona* zou zijn omgedoopt? Uit het Oera-Linda-Boek kon men nu lezen, dat noch het een, noch het ander waar was. Forana's burcht en naam bestonden reeds ten tijde van Adela en Apollonia.

Een enkel woord over Lydasburcht. Wij hebben al opgemerkt, dat de schrijver vreemde paalwoningmensen, die hij *niet* Mârsaten noemde, geplaatst heeft in de nabijheid van Leiden bij een water, dat hij *niet* de Mare noemde. Vreesde hij, dat al te grote bekendheid met de stad, die mede uit het Mare-dorp onstaan was, hem te vroeg verraden zou? Maar Ottema had de schrijver begrepen, toen deze Alkmarum noemde een *mare* of *vliet*. Hij begreep, dat de onder Lydasburcht genoemde *vliet* nu ook een *mare* moest zijn.

Over de naamsoorsprong van Leiden is zooals men weet, veel getwist. Onmogelijke pogingen zijn er aangewend, om het gelijk te stellen met het *Lugdunum Batavorum* der Romeinen. Ik noem slechts de verklaring *Luikduin* (= beloken of besloten duin [1]), waaruit door verzwakking *Leiden* te voorschijn gekomen zou zijn. Het O. L. B. beslist het pleit. Het is de burcht van *Lyda*. Maar hoe kon er een burcht van Lyda's kinderen in Frya's land bestaan. We herinnerden reeds aan de „swarte aͤnd bruna maͤnniska" der paalwoningen, Lydaskinderen natuurlijk. Maar Lydaskinderen waren ook de „gyganten of reuzen," die volgens Occo Scarlensis 3070 jaar na 's Werelds Schepping hier aankwamen en aan de mond van de rivier de Maas *Slavenburg* stichtten als een herinnering aan hun Slavonische afkomst. Belangrijk voor ons is echter deze afleiding door het zeer duidelijk betrekken van *de Leidse burcht* in deze etymologie.

1) Tegenwoordige Staat der Ver. Nederlanden, IV, bl. 500.

Niet velen mijner lezers zullen de Burcht uit eigen aanschouwing kennen. Wie argeloos door Leidens straten wandelt, zal niet licht vermoeden, dat deze oude stad, onzichtbaar voor het oog door de omringende huizenrijen, een terp omsloten houdt, niet zeer wijd van omtrek, maar vrij hoog en vlak van boven. Het is een afgeknotte kegel van 17 M. hoogte, waarvan het cirkelvormige bovenvlak, dat omringd is door 6 M. hoog zwaar muurwerk, een doorsnede heeft van 33 M.; die van het grondvlak is 75 M. Deze versterking, die vroeger natuurlijk v r ij stond, is opgeworpen op de Westelijke punt van het langwerpige riviereiland, dat gevormd wordt door de Oude Rijn en een Zuidwaarts afgetakte rivierarm, de Nieuwe Rijn (als bij Loevestein). Vlak bij het punt van wedersamenkomst gaat de Mare Noordwaarts. Het is duidelijk, dat deze burchtheuvel een strategies punt van de eerste rang moet geweest zijn in de vroege Middeleeuwen. Het is mogelijk en zelfs waarschijnlijk, dat de Romeinen daar ter plaatse reeds een vestiging gehad hebben. Men neemt echter aan, dat de rivierheuvel in de Noormannentijd opgeworpen is en dus als vluchtheuvel gediend heeft. Vrij zeker heeft hij ook een rol van betekenis gespeeld in de oorlogen van de Hollandsche graven met de bisschop van Utrecht en de Keizer. [1])

Het spreekt van zelf, dat deze burcht, straks een steunpunt van de gehate macht der burggraven, ook in de latere geschiedenis van Leiden een rol gespeeld, en nu meer, dan minder, op de verbeelding der Leidenaars gewerkt heeft. Nadat de Burcht in 1651 aan de stad Leiden overgegaan was, is zij dikwijls het middelpunt geweest van schitterende feesten, en het ligt voor de hand, dat de Leidse studenten zich niet zelden de ware burchtverdedigers gevoeld hebben. Vooral in de 18e eeuw moeten daar vrolijke studentenfeesten gevierd zijn. Ofschoon de 19de eeuw voor de Burcht een tijd van verval geweest is, werd er nog in 1865 door de studerende jeugd een feest gegeven, dat aan de luister van een vorige eeuw herinnerde. Toen was Verwijs al weg.

1856 dan! Zou Gambrinus er niet met Bockantau verschenen zijn? Zou Eligius van 't Oversticht geen herinnering gehad hebben aan

1) Vgl. mijn studie T w e e K e i z e r o o r k o n d e n in de B i j d r a g e n v o o r V a d e r l a n d s c h e G e s c h i e d e n i s e n O u d h e i d k u n d e, 1926, op bl. 157.

studentenvreugde ... op Lydasburcht, toen hij geheel verfriest, als Liko ovira Linda op de Liudgaarde zat, met opgetrokken mondhoek peinzend gebogen over de runen, die zich onder zijn magise hand uit het Jol ontwikkelden?

Veraf zoeken, wat dichtbij lag, dat was Ottema's noodlot nu eenmaal. En zoo is het mogelijk, dat wij hem horen verklaren: „Van den beginne af, dat ik mij met de bestudeering van het Oera-Linda-Boek heb bezig gehouden, heb ik mij de vraag voorgelegd, waar toch die Burcht Ljûdgârda kon gelegen hebben, waarvan in het geheele boek sprake is. De andere burchten waren gemakkelijk weer te vinden [], maar Ljûdgârda en Lindahêm wist ik niet met genoegzame zekerheid aan te wijzen." [1])

En zoo zocht Ottema het paard, waar hij op zat. In dit geval heeft echter de onmogelijkheid van een „fêrhêmande" verklaring hem de „hêinde" waarheid in de armen gevoerd.

Hoe gaarne had hij de Ljûdgârda in de Zuiderzee geplaatst, om in het naburige Krylwod het uit de Kronieken zoo beroemde Kreilerbos te kunnen herkennen!

Maar Frethorik schreef:

„To Ljûdwardia bin ik to Asga kêren. Ljûdwardia is en ny thorp binna thene ringdik fon thêr burg Ljudgârda." [2])

Dat was niet voor tweeërlei uitleg vatbaar.

Verder was het niet wel mogelijk, de identiteit te ontkennen van dit Ljudwardia met het Ljudwerd en Ljuwert in de voorredenen van Liko en Hidde ovira Linda. Aangezien niemand achter deze namen, waarvan Ljuwert ook in Ottema's tijd zijn bestaansrecht nog niet verloren had, ooit iets anders zou zoeken dan Leeuwarden, dat zelfs dringend herinnerde aan Ljudwardia, zoo moest onvermijdelijk de slotsom getrokken worden, dat de stad Leeuwarden een spruit was van de oude burcht Ljûdgârda.

Dan had echter het ganse geslacht der Adelingen of Oera Linda's, van Adela, die omstreeks 550 jaren v. Chr. leefde, en wier echtgenoot, de grevetman Apol, deze burcht onder zijn hoede gehad had, tot aan Okke toe, aan wie in 1256 n. Chr. het jongste afschrift

1) Geschiedkundige aanteekeningen, 2de druk, bl. 34.
2) O. L. B. bl. 156.

werd opgedragen, te Leeuwarden gezeteld. Dan moest Frethorik — tijdgenoot van Friso — nadat de twede zondvloed ook de Liudgaarde verwoest had, als de grondlegger van het dochterdorp, van het historise Leeuwarden, beschouwd worden.

Niet ten onrechte komt dan ook Dr. Ottema tot het besluit, dat de inhoud van het Oera-Linda-Boek de praehistorise geschiedenis van Leeuwarden genoemd mag worden. Gelijk Friesland het stamland der beschaving is, zoo is Leeuwarden de haard van der Friezen cultuur. Vergeefs tracht het O. L. B. dit beeld scheef te trekken door verplaatsing van het zwaartepunt naar West-Friesland, waar verreweg de meeste plaatsen liggen [1]), van welker bestaan het O. L. B. gewag maakt. We staan hier voor een der voornaamste kernen van het O. L. B. en zullen daarom even dieper op de zaak ingaan.

Naar de voorstelling van het O. L. B. was de Fryasburcht op Texel de voornaamste, tevens zetel van de Eremoeder. De toren daarvan streefde naar de wolken; al het andere was naar verhouding. Maar de twede in aanzien was de Liudgaarde. [2]) Van deze heeft Adela's dochter Apollonia, die er „burchfâm" was, een vrij uitvoerige beschrijving gegeven. De burcht lag aan het Noordeinde van de Liudgaarde. Daaruit blijkt, dat die naam niet alleen aan het gebouw, maar aan de ganse uitgestrektheid gronds, die er bij behoorde, toekwam. [3]) Gaarde komt hier dus zoowel in de betekenis van huis, (O.N. garthr.), als in die van tuin (Ndl. gaard) voor. Kloosternamen als Mariëngaard en Wytgaard bewaren een herinnering aan de eerste betekenis. Het hoogste deel van de burcht Liudgaarde is een zeskante toren, plat van boven, die zich negentig voet boven de aarde verheft. Op het platte dak van de toren bevindt zich de sterrewacht. Binnen brandt de foddik, het eeuwige licht. Aan elke kant van de toren een langgerekt bouwwerk, 300 voet in de lengte, 31 in de breedte. Het merkwaardige is, dat de burcht in wijde kring — van boven af ziet men het Jol om zich heen — door een ringdijk, een aarden

1) Denkelijk onder invloed van Van den Bergh's Geographisch Woordenboek.

2) O. L. B. bl. 148.

3) O. L. B. bl. 146.

wal, omgeven is; daaromheen sluit weer een 36 voet brede, 21 voet diepe gracht. Het aldus omsloten terrein bevat nog de woningen van de burchtmaagden. In een wijde boog er omheen loopt een tweede ringdijk, een uur gaans in omtrek. Hij omvaamt het gebied, dat den verdedigers der burcht toegewezen is, aan burchtheren en krijgslieden.

Deze burcht nu was in het laatst der 4de eeuw v. Chr. door stormvloeden vernield. Frethorik had alles meegemaakt. [1]) In zijn jeugd hoorde hij alomme klagen: „Boze tijd kwam, boze tijd was gekomen." Frya had haar volk verlaten, haar waakmaagden had zij achteraf gehouden, want er waren gedrochtelijke [2]) beelden binnen de landpalen harer kinderen gevonden. Daarmede ging een onheilspellend zedenbederf gepaard. De burchtmoeder bedreef ontucht. Sommige burchtheren heulden met de Magy, de erfvijand van Frya's kinderen. Overal heerste twist en tweedracht. Eerbied voor het recht en de rechten van anderen was verdwenen. Het gevolg bleef niet uit. De Magy overheerde Frya's erf; de goede mensen zochten hun toevlucht bij de Saksers, die vroom gebleven waren.

„Maar Irtha zou hem tonen, dat zij, de Friezen, noch Magy, noch afgoden mochten toelaten tot de heilige schoot, waaruit zij Frya baarde. Evenals het wilde ros zijn manen schudt, nadat het zijn berijder in het gras geworpen heeft, zoo schudde Irtha hare wouden en bergen. Rivieren werden over de velden gespreid. De zee kookte. Bergen spuwden vuur naar de wolken en wat zij gespuwd hadden, slingerden de wolken weder op de aarde. Bij den aanvang van Arnemaand [3]) neigde de aarde Noordwaarts en zeeg neder, al lager en lager. In de Wolvenmaand lagen de lage marken van Friesland onder de zee bedolven. De wouden, waarin zich beelden bevonden, werden opgeheven en een spel der winden. Het jaar daarop trad in Hardemaand de vorst in en legde oud Friesland onder een plankenvloer schuil. In Sellemaand [4]) kwam

1) O. L. B. bl. 156.

2) Ongetwijfeld ligt hierin een boosaardige woordspeling met het woord drochten (Mnl.), dróttinn (OYsl.) dryhten (Ags.) drohtîn (OS) truhtîn (Ohd.), dat in al deze dialecten voor God of Christus in gebruik is; dit woord wordt voor etymologies niet-verwant met Ndl. gedrocht gehouden.

3) Oogstmaand.

4) Sprokkelmaand.

stormwind uit het Noorden opzetten, bergen van ijs en stenen meevoerende. Toen de lente kwam, hief de aarde zich op. Het ijs smolt weg. Ebbe trad in en de wouden met de beelden dreven naar zee. In Winne- of Minnemaand [1]) ging ieder, die durfde, weer naar huis varen." [2])

Wat zag Frethorik, toen hij met een maagd naar zijn woonplaats terugkeerde? De burcht Liudgaarde was van de aardbodem verdwenen, vernield door het ijs. De golven zweepten de ringdijk. Aan de helling vond Frethorik een steen, waarop de oude schrijver van de Liudgaarde zijn naam gegrift had.

Niet alleen de Liudgaarde was getroffen. Behalve de Fryasburcht op Texland stond er geen burcht meer. In de hoge landen waren zij door de fel bewogen aarde, zooals in de lage landen door de zee vernield. Aardbevingen en watervloeden hadden Frya's burchtencultuur plotseling het einde bereid. Langzamerhand werden deze streken weer bewoonbaar. Binnen de oude ringdijk ontstond het dorp Ljudwardia, waar Frethorik en Wiljow woonden en waar na hen hun zoon Konerêd opperste grietman werd, onder wiens bestuur men de strijd met het water voortzette, de dijken beschermde en havens aanlegde. [3])

Zooals het verhaal daar staat, schijnt het ons te zijn het relaas van de Friese zondvloed, die tegelijk de schrijver ontheft van zijn verplichting, om alles, wat hij tot dusverre beweerd had, waar te maken uit de overblijfselen, evenals het uitbranden van de Fries-koninklijke bibliotheek te Stavoren de kroniekschrijver een gerechtvaardigde verontschuldiging was voor gebrek aan bewijs.

Onnodig te zoeken. Alles was weg!

Er zit echter meer aan deze historie vast. Het ontstaan van Leeuwarden en de oorsprong van zijn raadselachtige naam, waren dat niet vraagstukken, die de Friese geleerden bij voortduring bezig hielden?

Had niet Eekhoff in 1846 zijn Geschiedenis van Leeuwarden het licht doen zien, waarin hij vóór alles de oude traditiën woog, maar ze toch zóó licht niet bevond, dat hij ze geheel en al op zij zette. Zoo de traditie van de Druïden-school, die pl.m. 200 j. v. Chr.

1) Bloeimaand.
2) O. L. B. bl. 158.
3) O. L. B. bl. 194.

te Leeuwarden zou bestaan hebben en zijn zetel had op de Oldehove. Hier zou de grote leerschool der Friezen geweest zijn, waar zij onderwijs genoten in godsdienst, wetenschappen en wijsbegeerte? Kroniekschrijvers wilden zelfs de naam Oldehove duiden als Ol-dee-hove, welk hove tautologies en dus ten onrechte aan de naam gehecht was, omdat men Ol-dee niet meer verstond. Dit zou Aula Dei = Gods Hof geweest zijn.

Hamconius geeft in zijn meermalen aangehaalde en door de schrijver van het O. L. B. herhaaldelijk gebruikte „Vertoninghe" zelfs een volglijst van „de bisschoppen der Heidensche Friezen ofte Overste der Druïden", te beginnen met Hajo, de zoon van Friso, eindigende met de wrede Occo (niet die van Scharl). [1]) Van Leeuwen wijst in zijn Aanteekeningen bij It aede Frieske terp deze verhalen, die reeds bij Cappidus van Stavoren en Suffridus Petri voorkomen, niet voetstoots af.

Eekhoff staat er schijnbaar meer krities tegenover. Hij begrijpt, dat dit alles niet waar kan zijn; dat de naam aula dei, evenmin als de titels der Latijnse werken, die deze geleerde priesters voor het begin onzer jaartelling geschreven zouden hebben, over de onsterfelijkheid der ziel, enz. enz. op waarheid berusten kan. Maar node doet hij afstand van een en ander. [2]) Hij volgt daarom de methode, die Halbertsma en vele andere voortreffelijke mannen gevolgd hebben: hij neemt een kern van waarheid aan, maar.... neemt deze kern zoodanig en zoo groot, als hem goeddunkt. „De meeste dier verhalen zijn toch niet geheel verdicht, maar versierd of door een verkeerde voorstelling verminkt. De kiem der waarheid ligt veelal daarin verborgen. De vorm, waarin deze versierde overleveringen tot ons gekomen zijn, is het omkleedsel, dat voorzichtig ontzwachteld dient te worden, of het ook mogelijk ware, de historische waarheid daarin op te sporen."

En zoo zet Eekhoff, schoon met meer zin voor het histories milieu dan zijn voorgangers, zijn fantasietje op. Hij vat de Oldehove op als een hooggelegen hoek [3]) lands, een terp aan de

1) De Vrije Fries III, bl. 336.

2) Eekhoff. Geschiedenis van Leeuwarden, bl. 19 vv.

3) Friezisme voor stuk. Misschien wil Eekhoff zeggen, dat het stuk een vooruitstekende hoek vormde; dit begrip ligt echter niet perse in het Friese hoeke = stuk.

Middelzee, „reeds zeer vroeg, en lang voor Karel den groote door een aanzienlijken stam der heidensche Friezen zal zijn bewoond geweest, en dat hier eene der Heilige Plaatsen was, waar de offeraltaren en de beelden der Goden des lands [1]), eerst onder hoog geboomte en later in ronde houten tempelen, met riet gedekt, zich bevonden. [2])

Die stam was dan „een vereerde Priesterstam, Barden en Druïden [1]), die niet alleen bij de godsvereering voorgingen, maar zoowel een geestelijk als burgerlijk en regterlijk gezag en bestuur uitoefenden."

Naar deze Heilige Plaatsen spoedden zich dan de omwonende stammen „ten einde hunne godsdienstpligten te volbrengen en de talrijke volksfeesten des heidendoms te vieren."

Men zal opmerken, dat Eekhoff eigenlijk niet anders doet dan de belachelijke verhalen van Hamconius c.s., die verstandige Friezen maar hardnekkig voor „volksoverleveringen" gehouden hebben, van zijn specificatiën, zijn Latijn, als al te grove anachronismen, te ontdoen, maar in algemener gedaante te laten bestaan. Het is Ottema's methode op en top. Wij weten weinig van die Heilige Offerplaatsen, zegt Eekhoff. „Maar juist daarom moeten wij meerdere waarde en gezag hechten aan die, waaromtrent eene volksoverlevering bestaat, welke in versierde vorm tot ons gekomen is, en waaraan alle latere schrijvers eene hooge oudheid en bijzondere merkwaardigheid hebben toegekend." Ja, die volksoverleveringen, waarvan het volk niets bewust was! Had Eekhoff nu maar de oudste zegsman opgespoord. Maar Bolhuis van Zeeburgh moest nog aantonen, hoe de ene kroniek de andere napraatte, hoe een bericht in de loop der eeuwen voortdurend aan omvang, inhoud en precisiteit won....

Daar kwam het Oera-Linda-Boek, dat ineens alles verklaarde. Neen, Eekhoff had het toch mis gehad! Geen heidense priesterstam van barden en druïden op de terp Oldehove! Tòch een „Hof Gods," een tempel. Alle traditiën, die men gehecht had aan een gebouw, op de terp Oldehove — niet aan de eerbiedwaardige kolussus, die Jacob van Aaken in 1529 en volgende

1) Ik spatiëer, de J.
2) Eekhoff, Leeuwarden, I, bl. 22.

jaren deed verrijzen, de Oldehove[1]), niet wellicht aan de St. Vitus-kerk, die te voren bestond, misschien echter wèl aan een prototype[2]) — al deze traditiën bleken verbonden te moeten worden aan een oudere kolossus, ook stomp, maar zeskantig; aan scholen, daarbij gebouwd, waar althans aan de maagden, naar 't scheen ook aan jongelingen, zedekunde, kruidkunde, heelkunde, geschiedenis, enz. onderwezen was. Zou dus de „ware kern" der overlevering ten slotte niet op een voor-christelijke cultuur terug kunnen gaan, veel hoger nog dan die van Eekhoff's Druïden? Ottema verwierp natuurlijk die Druïden terstond. Ook de naam aula dei verwierp hij, ofschoon die op zijn standpunt niet verwerpelijk scheen[3]): de naam kon toch afkomstig zijn uit een tijd, toen de Liudgaarde reeds eeuwen verdwenen was; toen met het Christendom het Latijn hier zijn intrede gedaan had; dus als gelatiniseerde voorchristelijke waarheid. Neen, Ottema vindiceerde voor Oldehove een onverbasterd Friese afkomst: het zou thju âlde hâve, de oude haven, betekenen, de haven, door Frethorik en de zijnen pl.m. 300 jaren v. Chr. aan de Middelzee aangelegd, welke later, na volgeslibd te zijn, zijn taak had overgedragen aan thju nye hâve, op de kaart van Eekhoff[4]) ook inderdaad als een inham van de buurt Nyehove te zien. In latere eeuwen zou men er dan Aula Dei of met verdubbeling Aula Dei-Hof van gemaakt hebben. Was het niet beter andersom? Neen, dan wonnen de oude etymohistorici het toch van Ottema. Hier is geen woord verschoning voor.

Maar om nog even op de Druïden terug te komen. Het O.L.B. verhaalt van de „drochten-likande" beelden, de voorwerpen van vreemde afgodendienst, waarover Frya en Wralda hun toorn uitstortten in de Cimbrise of Friese vloed. Het O.L.B. kent óók de Trowida, als naam voor de Golen. En de beelden kwamen van de Magyaren.

1) Eekhoff, Leeuwarden, I, bl. 162, vv.

2) Mr. Arend van Halmael zocht de patroon dezer kerk niet in de kerkelijk bekende St. Vitus van Corvei, maar in een St. Vitho of Wiho, in de 8ste eeuw geboren te Aula Dei of Oldehove! Men volge de lijn terug! Zie Eekhoff, Leeuwarden, I, bl. 329.

3) Ottema, Geschiedk. aanteek. 2de druk, 1878, bl. 36.

4) Eekhoff, Geschiedkundige Beschrijving van Leeuwarden, 1846, I, tegenover bl. 32.

Dus wèl Druïden, maar geen inheemse, wèl „culturfeindliche" Druïden.

Wat moet Eekhoff zich met zijn Druïden op terp Oldehove, anno zooveel na Christus, zijn Friese godenbeelden, klein gevoeld hebben tegenover de historie. Want Eekhoff geloofde in het O.L.B. Hij wachtte slechts op het wettig bewijs. Dat heeft zijn zoon getuigd. Ook hij was, als Ottema, bereid zijn wetenschap te offeren aan het Oera-Linda-Boek. Maar wie kende hem zoo goed en had hem zóó murw gemaakt?

Nauw verwant met deze Oldehove-historie waren de opvattingen aangaande de oorsprong van de stad en de naam Leeuwarden. Dit waren voor Ottema geen vragen meer, natuurlijk. En de lastige buurten-kwestie, de drie-deling van Oldehove, Nyehove en Hoek had hij op een oortje na gevild. Het lag wel voor de hand, aan te nemen, dat de ringdijk van de Liudgaarde (een uur gaans in omtrek) den lateren Leeuwarders onbewust, tot voortekening van de omvatting hunner stad gediend heeft, zoodat men zeggen kon dat Ljudwardia weer tot Liudgaarde was uitgegroeid. [1])

Natuurlijk kwam het Ottema en de anderen, die voor al hun vragen verklaring zochten in het O.L.B., niet in den zin, het boek zelf te verklaren. Zij namen licht aan, dat Ljudwert afhankelijk was van Liudgârda, maar gaven zich geen rekenschap van de herkomst van deze naam. Het O. L. B. zelf, anders zoo gul met etymologieën, zwijgt er over. Ze is echter te geven. In de voortreffelijke aantekeningen van Wierdsma en Brantsma op de Oude Friesche Wetten, 1782, vindt men op bl. 154 een uitvoerige bespreking over de betekenis van het in de tekst voorkomende liuedgarda, (andere lezingen: lioedgarda, liudgarda). Daarin wordt aangehaald de opvatting van Puffendorff, die er de betekenis besloten plaats, waar een bewoner zijn bestaan heeft (erf) aan toekent. Deze opvatting wordt volkomen gedekt door het gebruik van het woord in het O. L. B. en is in overeenstemming met wat wij omtrent garthr, gaard gezegd. hebben.

Plaats daarnaast het op bl. 20 bij Wiertsma en Brandsma voorkomende woord Lyoedwirden, dat op het eerste gezicht aan

1) Ottema heeft deze suggestie van de schrijver niet in zich opgenomen en dus niet tot historie verheven.

Leeuwarden doet denken, schoon het er niets mee te maken heeft, maar in zijn eerste deel stellig overeenkomt met dat van liudgarda (liud = luiden, lieden, volk) — en het schema is gemaakt.

Verschillende geleerden zaten geweldig met de handen in het haar, te meer, naarmate zij grotere neiging gevoelden het O.L.B. als echt te aanvaarden.

Zoo logenstrafte het O.L.B. in de eerste plaats Mr. J. Dirks, die op grond van de opschriften van gevonden Bruno-munten, in verband met de spelling in een charter van 1149, als oudste vorm van Leeuwarden Livnvert had menen te vinden. Van Livnvert zou wellicht Ljuwert kunnen komen, maar behalve dat Liko ovira Linda Ljudwerd schrijft, bericht Konerêd uitdrukkelijk, dat Ljuwert wanspraak is. [1]) Zoo zeiden meer dan twee eeuwen voor Christus de zeelieden. En onder Frethorik, Konerêds vader, was het nog Ljudwardia; de *d* in de naam is „gesichert", zouden de Duitse taalgeleerden zeggen. Tussen deze vormen schijnt geen plaats voor Livnwert.

Maar niet alleen Dirks kwam bedrogen uit. Occo van Scharl's verklaring, dat het een naamgeving door de zeevarenden was (zinspeelt het O.L.B. met Konerêd's wanspraak der zeelieden hier op?), die zeiden dat zij tot „Lieuwerts" d. i. Lieuwe-waarts, dus naar Lieuwe gingen, naar de kastelein, bij wie ze het beste logies kregen — deze verklaring durfde men niet meer aan.[2]) Maar Hettema had van een „lieve waard" (terp) gesproken en Eekhoff duidde Leeuwarden als de waard (terp) van „Lieuwe"[3]), niettemin plaats voor een andere opvatting latende: „daar niets in staat is, om aan de waarheid de volkomen zekerheid te geven; zoo gunnen wij gaarne ieder het regt, om op gronden van de meeste waarschijnlijkheid naar de waarheid te gissen, of dàt gevoelen aan te nemen, hetwelk hem uit de medegedeelde het meest aannemelijk voorkomt." Liberaal genoeg, voorzeker!

Gaarne ongetwijfeld had Eekhoff zijn gevoelen prijs gegeven voor dat van het O.L.B., dat zoo eenvoudig en doorzichtig was. Hij zweeg, als zoovelen.

1) O. L. B. bl. 194.
2) Zie verschillende „verklaringen" bij Eekhoff, Leeuwarden I, bl. 294 en Occo Scarlensis, bl. 104.
3) Occo, bl. 31.

Degene, die ten slotte het meest van allen gelogenstraft werd in zijn gevoelen, was Dr. Eelco Verwijs, die zich een paar jaar geleden in zijn studie over de Abdij van Corvei en de kerk van Leeuwarden ernstig met het vraagstuk van het ontstaan en de naamsoorsprong der stad had bezig gehouden. Niet alleen, dat hij de vormen Liunvert en Lienward (gelijk in zijn aantekeningen ook Eekhoff deed) voor Leeuwarden erkent, hij houdt — in navolging van Mr. L. Ph. C. van den Bergh in diens Mnl. Geographie — de in de Traditiones Fuldenses voorkomende Friese plaatsnaam **Lintarwrde,** misschien uit de tijd van Bonifacius afkomstig, voor een nòg oudere vorm. „De rijke en weelderige taalvormen ondergingen langzamerhand eene verstomping, en door een telkens sterker verloop werd eerst Lintarwrde tot Lintawrde, Lintwrde, Liunwrde, Lienwerd." [1]) In een noot herinnert Verwijs aan Van den Bergh's analogie: Hindahlop werd Hinlopen, door verlies van da [2])

Is het nu mogelijk te achten, dat Verwijs zijn eigen verklaring van Leeuwarden in 't O.L.B. gelogenstraft heeft? Natuurlijk alleen, wanneer we het O.L.B. als een groteske parodie opvatten. Schijnbaar te delen in het lot van zijn slachtoffers was immers voortdurend zijn dekkend schild. Verder mogen we gerust geloven, dat Verwijs ook wel een glimp gekregen had van de zeer problematise waarde van zijn eigen vinding. Dat hij zich zelf gaarne in de parodie betrekt, weten we: men denke aan Gambrinus.

Maar we zijn nog niet aan het eind van deze door de grijze voortijd besliste controverse. Er zat meer aan vast.

Eekhoff had — onafhankelijk van barden en druïden — het begin van Leeuwarden gezocht in een dorp Camminghahunderi, dat in een giftbrief van keizer Lodewijk van 839, uitgevaardigd ten bate van zekere Gerolf, genoemd wordt, onder bijvoeging dezer nadere plaatsaanduiding: in ducatu Frisiae in pago Westracha. [3])

Er is veel getwist over deze koppelnaam. Men dacht terstond aan Leeuwarden, waar de Camminga's in verschillende takken, van ouds een machtig geslacht waren, en de Cammingaburg in Olde-

1) Verwijs, De Abdij van Corvei, bl. 45.
2) Aldaar, bl. 76, noot 98.
3) Eekhoff, Leeuwarden, I, bl. 38.

hove waarschijnlijk het oudste slot. Er was echter een omstandigheid, die zich er tegen verzette, Camminga-hunderi voor een der bestanddelen van Leeuwarden te houden. Deze stad ligt nl. in Oostergoo en de ligging van Camminga-hunderi in Westergoo werd door het register van Corvei bevestigd.

Welnu, Eekhoff stapte over deze bezwaren heen. [1]) Verwijs echter, de bedenkingen van Van den Bergh delende, voegde er een ander aan toe, dat echter afhankelijk was van zijn ook gans niet onbetwistbare aanvaarding van Lintarwrde als oudste vorm van Leeuwarden. Is echter zijn praemisse juist, dan is het inderdaad onwaarschijnlijk, dat zekere villa, die pl.m. 800 als Lintarwrde, in de 11de eeuw als Liunvert en in de 12de als Lienward voorkomt, daar tussen in, en wel in de 9de eeuw, de naam Camminga-hunderi zou gedragen hebben, te meer, daar de namen der bestanddelen Oldehove, Nyehove en Hoek gebleven zijn ....

Ook in deze controverse bracht het O. L. B. voortgang, nòch geheel ten gunste van Eekhoff, nòch geheel ten gunste van Verwijs. Diens hoofdbezwaar tegen Camminga-hunderi viel met Lintarwrde.

Maar Camminga-hunderi wordt in het O. L. B. evenmin genoemd.

Zou het later, evenals Ljudwardia, binnen de dijk van de Liudgaarde ontstaan zijn? Onmogelijk is het niet. Moet men deze mogelijkheid echter laten vallen, dan zou Verwijs gelijk kunnen krijgen met zijn onderstelling, dat Camminga-hunderi door de wateren van de Middelzee verzwolgen is, evenals wellicht zijn Lintarwrde. [2])

Halt! Flitst daar niet een lichtstraal? Hebben wij niet bij her-

---

1) Niet zoo lichtzinnig deed een, die na Eekhoff kwam. Mej. R. Visscher zag zeer juist in, dat Westergoo niet hetzelfde was als Oostergoo. Het kwam er alleen maar op aan van Westergoo Oostergoo te maken. Dat kunststukje heeft zij volbracht. Zie de Vrije Fries, 1925, bl. 99. Als Verwijs dat geweten had, was hij zeker ook niet op één letter doodgebleven (zie bl. 255).
Wanneer zal dit dilettenties geëtymologiseer van lieden zonder filologise scholing eens ophouden? Neen, Verwijs, Uw Oera Linda Boek is nog niet overbodig geworden! Het epigonendom der Ottema's en Hettema's leeft nog. Maar ik hoop, dat ik U nu heb doen verstaan.

2) Verwijs, Corvei, bl. 46.

haling in het O.L.B. horen spreken van de Linda-oorden, die met Lindahem tijdens de Cimbrise vloed door de (Middel) zee verzwolgen zijn?

't Is waar, wij hebben, als alle anderen, die oorden elders, aan de boorden van de Linde gezocht. Ook staat ons die letter *r* van Lintar in de weg. Anders...

Laten we zien, wat het O.L.B. geeft over de ligging van de Linda-oorden.

Als Apollonia haar burcht beschrijft, zegt ze: „Aan de Zuidzijde van de buitenste ringdijk is de Liudgaarde omtuind door het grote Lindenwoud." [1]) Het Lindawoud begon dus in de onmiddellijke nabijheid van Leeuwarden.

Frethorik zegt: „Ik kwam met ene maagd op de burcht Liudgaarde. Hoe droevig zag het er daar uit. De wouden der Linda-oorden waren meest weg." We zijn dus en blijven in de omtrek van Leeuwarden. [2])

Kônerêd spreekt: „Mijn vader heeft geschreven, hoe de Linda-oorden en de Liudgaarden verwoest zijn. Lindahem is nog weg, de Linda-oorden voor een deel; de Noordelijke Liudgaarden zijn door de zoute zee bedolven." [3]) Hier kan alleen op het ontstaan van de Middelzee gedoeld worden. Lindahem is gedacht ten W. of ten Z.W. van Leeuwarden. Het was de stamzetel der Oera-Linda's, waar Adela stierf, door de vergiftigde pijl van de Magy. [4])

Het is toch zoo volstrekt onbegrijpelijk, dat Ottema, die zijns ondanks in het O.L.B. de praehistorise geschiedenis van Leeuwarden ontdekt heeft, ook niet zijns ondanks heeft geleerd, waar hij de Linda-oorden moest zoeken. Hij ziet er het vierde der zeven z.g. zeelanden in: de Linde stroomde er midden door heen. Tot over Schokland en Urk heen strekten zich volgens hem de Linda-oorden uit en Lindahem was in de driehoek tussen deze eilanden en Kuinre te zoeken. Had Ottema enige acht geslagen op de omvang van de rechtsgebieden der grevetmannen, dan zou hij gezien hebben, dat het door hem begrensde gebied in

1) O. L. B. bl. 148.
2) O. L. B. bl. 158.
3) O. L. B. bl. 194.
4) O. L. B. bl. 130.

het O. L. B. de Zuidervlielanden (3de district) genoemd worden [1]), voorzoover het niet tot het 2de district, dat der Hogefennen en Wouden behoort, terwijl de Linda-oorden aldaar met Oostvlieland in één adem genoemd worden (Oostergoo.)

Alzoo, de Linda-oorden lagen in de onmiddellijke omgeving van Leeuwarden. Maar nu nog die *r*, de letter, die de identificatie met het Lintar-wrde der historise documenten in de weg staat. Wie deze weggewerkt wenst te zien, leze aandachtig Verwijs' uitvoerige laatste noot. [2]) Daaruit blijkt vóór alles, dat Verwijs in zijn voorstelling van de aardrijkskundige gesteldheid, evenals trouwens de hele studie door, steunt op de Mnl. Geographie van Van den Bergh. Nu had Van den Bergh in de text van zijn boek van een villa Lintawrde (zonder r) gesproken, op het voetspoor van Schannat, die in 1724 voor het eerst het Corpus Traditionum Fuldensium, het goederenregister van de monnik Eberhard uit de 12de eeuw, volledig uitgegeven had. Dronke echter, die in 1844 dit register als Traditiones et Antiquitates Fuldenses [3]) opnieuw uitgaf, las Lintarwrde met r. Van den Bergh kon nog juist kennis nemen van de nieuwe lezing, die Dronke bracht en er in de „Verbeteringen" gebruik van maken. [4])

Verwijs schrijft: „Gelukkig zag ik de R nog in de nalezingen en verbeteringen van de Mnl. Geogr. en .... met mijn etymologische „Spielereien" was 't gedaan. Willens of onwillens moest ik letterknecht zijn en op één lettertjen dood blijven. Vroeger ja! was men prestidigitateur in de etymologie en escamoteerde met de meeste behendigheid de letters, die hinderlijk waren; en had dan ook het genoegen, om, evenals Abbé Latouche, te kunnen bewijzen, dat b.v. groot en petit juist dezelfde woorden waren, en dat er alleen een klein verschil van uitspraak bestond."

Verwijs had nl. beproefd, wat Van den Bergh niet aangedurfd had: een semasiologise uitlegging van Lintawrde (zonder r) te geven. Linta had hij gelijk willen stellen met het Hgd. adjectief linde, zacht. (De t leverde inderdaad geen bezwaar op,

1) O. L. B. bl. 10.
2) Verwijs, Corvei, bl. 76, noot 100.
3) Van den Bergh. Mnl. Geographie, bl. 254 (1ste druk).
4) Aldaar, bl. 325.

omdat de T r a d i t i o n e s meer tekenen vertonen van de hand van een Zuid-Duits copiïst; de d is immers in de Zuidelijke dialecten ook na n aan verschuiving onderhevig geweest.) Naar dat adjectief heeft ook de l i n d e b o o m zijn naam gekregen. Verwijs vergeleek verder Ags. l i t h e, t e d e r, m i l d, enz. en kwam tot de conclusie, dat L i n t a w r d e of L i n d a w r d e kon betekenen de m i l d e o f z a c h t e w e e r d, een hoogte of terp dus, die de schepeling luwte bood.

Maar die *r* uit de corrigenda had aan Verwijs' etymologie de dood gedaan?

Wat leert nu het O. L. B.?

Het levert het onomstotelijk „bewijs," dat niet D r o n k e, maar de oude S c h a n n a t de juiste lezing gaf: L i n t a w r d e, wat naar de Friese klankverhoudingen L i n d a w r d e moet geweest zijn; voorts, dat niet aan het adj. linde, maar aan het subst. l i n d e (b o o m) gedacht moet worden en ten slotte, dat w r d e niet zooals algemeen aangenomen was, w o e r d (waard) betekent, maar o o r d.

Vrage: Wie anders dan Eelco Verwijs kan, blijkens diens eigen geschrift, z o o d a n i g e e t y m o l o g i e o v e r w o g e n h e b b e n? Op welke wijze konden beter alle bestaande etymologiën in de war gestuurd worden? Moest voor een Eekhoff de verleiding niet groot zijn, de Verwijs, die hem met zijn L i n t a r w r d e voor L e e u w a r d e n in het vaarwater gezeten had, zegevierend het O.L.B. onder de neus te houden?

Maar Liunvert dan van de Bruno-munten. En Eekhoff's Lieuweweerd?

Het was verbijsterend.

Eekhoff zweeg, maar boog het hoofd voor het O. L. B. Vele jaren later heeft nog zijn zoon J. Eekhoff gepoogd, de baan vrij te houden voor echtverklaring van het O. L. B. Uit zijn mededelingen aan L. F. over de Linden blijkt, dat zijn vader niets liever had gewild, dan de bewijzen van de ontwijfelbare echtheid van het O. L. B. in handen te krijgen.

Voor ons ligt echter juist in deze episode: in het nauwkeurig op de breuk passen van de gedachten van het O.L.B. en die van Eelco Verwijs, e n e r z i j d s i n h e t b e t r e k k e n v a n L i n t a r w r d e o p d e n a a m L e e u w a r d e n, a n d e r z i j d s i n h e t b e t r e k-

ken van de Linda-oorden op de *omgeving* van datzelfde Leeuwarden, onder verwerping van de etymologise betrekking op de naam der stad — toeval der toevallen — voor de zooveelste maal het positieve bewijs, dat degene, die meer of minder duidelijk telkens weer om de hoek kwam, inderdaad de geheimzinnige schrijver van het Oera-Linda-Boek is.

Het is Eelco Verwijs en niemand anders.

En zou het Verwijs niet geweest zijn, die aanvankelijk in het O.L.B. schreef: Mannagârda-forda (voor Munster) [1], maar in het laatst van het boek uitdrukkelijk verklaarde, dat deze spelling zijner voorgangers niet deugde en Mannagârda-wrda wezen moest. Is dat niet dezelfde kwestie, die zich met Linta- en Lintarwrda voorgedaan had, de kwestie van een letter? Onder dat spellingverschil: forda: wrda ligt zelfs een probleem verborgen, dat zich in de hypothetise vormen Liunvert en Lieuwert stellig aan Verwijs heeft opgedrongen. Want vert zou een verklaring als Duits Verden, Leiferde en ons Koevorden, Lichtenvoorde toelaten, (doorwaadbare plaats), wert zou niet anders dan weerd-waard betekenen.

Natuurlijk! in forda: wrda (dat alleen in 't O.L.B. oord kon worden) zijn de verhoudingen scheef getrokken: Maar in 't O.L.B. staat alles scheef. Daarvoor is het een parodie.

Nog eens: Is het wonder, dat de enige, die met en vóór Verwijs Lintawrde met Leeuwarden in betrekking gebracht had, dat Mr. L. Ph. C. van den Bergh, die zijn arbeid in Corvei op ruime schaal gebruikt en in het O.L.B. herhaaldelijk misbruikt zag, Mephisto herkende aan zijn paardevoet?

En wie begrijpt de kortzichtigheid van een Eekhoff, die humor, ironie, satire weliswaar slecht verstond en zeker allerminst in de ongewone vorm ener ongewone parodie, maar die aan de andere kant Corvei onder zijn ogen had zien ontstaan, er indirect aan mee gewerkt had en er alle zwakheden van kende?

Eén ding was er, dat hem en anderen geweldig geïmponeerd heeft: dat het Over de Linden's waren, die met deze geschiedenis der Linda-oorden voor het voetlicht kwamen. Dat smoorde elke twijfel.

1) O. L. B. bl. 11 en 152.

HET O. L. B. EN DE VRIJMETSELARIJ.

De vraag, of er verband gezocht moet worden tussen het Oera-Linda-Boek en de Vrijmetselarij, is wederom aan de orde gesteld door Dr. G. A. Wumkes, in een reeks artikelen in It Heitelân van 1923, die later als vlugschrift uitgegeven zijn onder de titel: Frijmitselderij en Oera-Linda-Boek, Snits, 1923, een boekje, dat onder de schijn iets nieuws te leveren, even onoorspronkelijk naar vorm als naar inhoud is. De voornaamste verdienste van de heer Wumkes bestaat hierin, dat hij voor het eerst gewaarschuwd heeft tegen het gevaar, dat het O.L.B. door het Pangermanisme als een Germanenbijbel, als het oudste dokument van een oeroude Wralda-verering, in zijn arsenaal zal worden opgenomen. Dat geeft Dr. Wumkes evenwel nog niet het recht het O.L.B. een Friese Vrijmetselaarsbijbel te noemen. Zeer terecht is reeds door de heer Hof opgemerkt, dat Wumkes niets van de humor van de taal heeft gevoeld. Dit maakt hem onbevoegd om over de strekking van het O. L. B. mee te spreken, want indien iets in staat is de strekking van een werk sterk te bepalen, dan is het zeker de doorlopende humoristise of komise stemming. Prakties staat de heer Wumkes, die Cornelis over de Linden voor de schrijver houdt, geheel op het standpunt van Beckering Vinckers, wiens gedachtengang hij getrouwelijk volgt, onder het licht, dat Mr. Carel Vosmaer hem leent. Deze schreef in Het Vaderland van 5 en 11 April een tweetal artikelen, waarin het O.L.B. van maçonniek standpunt beschouwd en de oude Over de Linden als maçonniek denker en schrijver beoordeeld wordt. Dit zijn een paar zeer opmerkelijke opstellen en het verwondert mij niet, dat ze indruk op Wumkes gemaakt hebben. Niettemin is hij daarmee nog niet boven de gecombineerde Vosmaer-Beckering-Vinckers-conceptie uit gekomen. En zoover was men in 1877 al. Dat kan in 1923 niet als splinternieuwe opvatting voorgedragen worden, vooral niet als men in kracht van bewering toeneming, in kracht van bewijs afneming moet constateren. Vosmaer heeft zich wel gewacht, het

O.L.B. een vrijmetselaarsbijbel te noemen en Wumkes heeft zich ontslagen van de moeite, de gerechtvaardigdheid van deze zijne qualificatie aan te tonen; sterker: hij is volstrekt in gebreke gebleven, het maçonnieke karakter van het boek ook maar op één punt vast te leggen. Het ontbreken van een bijbels openbaringsgeloof geeft nog niet het recht van maçonnerie te spreken. Tegenover de wetenschap moet men beter beslagen ten ijs komen en zich niet voor tegenspraak gevrijwaard achten door de naam van een erkend maçonniek leider als Mr. Carel Vosmaer. Deze was immers, gelijk gezegd, niet zoo sterk in zijn beweringen. Het ware te wensen, dat Wumkes meer acht gegeven had op deze uitspraak van Vosmaer: „Wij hebben (in het eerste artikel nl.) twee beweegredenen ontleed, die Over de Linden tot zijn verdichtselen konden voeren: de zucht tot ouden geslachtsroem en die, om zijne denkbeelden over God en godsdiensten, wereld en maatschappij te verbreiden. Een derde, aan beiden verwant, is de vereering van Friesland [] en nu ik opnieuw het geheele Oera-Linda-boek aan een stuk heb herlezen, springt het mij met de grootste klaarheid in het oog, dat het vooral daaraan zijn ontstaan te danken heeft. Het is toch eene doorloopende verheerlijking van Frya's volk." [1]) Geen Friese vrijmetselaarsbijbel dus, maar hoogstens een maçonnieke of maçonniek getinte chauvinistenbijbel. Het enige, wat men Vosmaer verwijten kan, is, dat hij niet scherp gescheiden heeft de maçonnieke ideeën van Cornelis over de Linden aan de ene kant, en die van het Oera-Linda-Boek aan de andere kant. Dit is noodzakelijk, wanneer men van het maçonnieke karakter van het boek spreekt, vooral nodig, wanneer men hierin een bewijsgrond zoekt voor de stelling, dat Over de Linden de vervaardiger er van geweest is.

Nu mogen we wel aannemen, dat Vosmaer door Beckering Vinckers' vlugschrift Over de Linden's schrijverschap voor bewezen hield. Wumkes wist, dat dit niet onaangevochten gebleven was. Derhalve mocht hij ons niet uit Over de Linden's denkbeelden, maar moest hij ons uit het O. L. B. zelf het maçonnieke karakter van dit werk antonen.

1) Ik spatiëer, de J.

Daarin heeft hij volkomen gefaald. Letterlijk niets heeft hij voor die stelling weten aan te voeren. Alles wat hij in dat geschrift over vrijmetselarij gezegd heeft, slaat òf op de persoon van Over de Linden, òf strekt om het onderstelde maçonnieke document zijn plaats aan te wijzen onder stukken van een soortgelijk karakter. Hij wijst daarbij op het z.g. Keulse Charter, dat in 1535 te Keulen uitgevaardigd zou zijn, en de handtekeningen van Melanchton en de Coligny droeg, doch later bleek te zijn vervaardigd in het laatst der 18de eeuw; voorts op het verdichte Johannes-evangelie. Het O. L. B. zou dus zijn een ondergeschoven stuk, dat tot strekking had, onder valse vlag de beginselen der vrijmetselarij ingang te doen vinden. Wie zoo iets beweert, op die rust dubbel de plicht, het karakter van het boek buiten twijfel te stellen.

Het is niet te verwonderen, dat het geschriftje van Dr. Wumkes den vrijmetselaars in den lande aanleiding gegeven heeft, het O. L. B. opnieuw ter toetse te leggen. Prof. Mr. J. H. Carpentier Alting, grootmeester-nationaal der Orde, schreef in het weekblad De Broederketen een hoofdartikel, met het opschrift: Het Oera Linda Boek een maçonniek document? waarin de schrijver, die gelukkigerwijze niet in de boven aangewezen methodise fout van Mr. Vosmaer vervallen is — na verklaard te hebben, wel enigszins teleurgesteld uitgekomen te zijn — de volgende slotsom trekt: „Dat zijne gedachten (die des schrijvers van het O.L.B.) humaniteit ademen, dus in zóóver maçonniek zijn, is ontwijfelbaar; dat zijn uitspraken „malcontente maçonnerie" zouden ademen, is onjuist. Dat echter het boek een „maçonniek document" genoemd zou kunnen worden, lijkt ons niettemin aanvechtbaar, al kan vastgesteld worden, dat een maçonniek denkend en voelend man de auteur is geweest."

En verder: „Het boek, o.i. geheel verdichting, is een goed boek, boeiend van 't begin tot het einde, werk van een hoogstaanden geest, en al zijn dan de gedachten, die daarin zijn uitgesproken, eerst voor een vijftigtal jaren uitgedacht, ze zijn goed en verheven en waard ook door ons te worden ter harte genomen.

Was Cornelis over de Linden de auteur, en was hij tevens lid der Orde, dan behoeven wij ons in elk geval over het denken van dezen broeder niet te schamen."

Komt in het O. L. B. ook iets van de maçonnieke symboliek tot

uiting? De schrijver meent wel iets, maar niet veel.[1]) Dat iets zou dan bestaan in het onderhouden van het eeuwige vuur door de maagden, de ontsteking van de lampen aan die van de Moeder van Texland. „Hebben wij hierin," vraagt hij, „een allusie te zien aan onze ontsteking der lichten?"

Wij vertrouwen, dat Prof. Carpentier Alting uit onze voorafgaande beschouwingen de overtuiging gekregen zal hebben, dat deze symboliek, waarin trouwens niet iets specifiek maçonnieks te zien is, en die haast zoo oud is als de aarde staat, in ons geval ook geen onmiddellijke betrekking op de verwante maçonnieke symbolen heeft, maar gedacht is in de sfeer van de historise erediensten van Hestia-Vesta-Tanfana. De omstandigheden spreken al te duidelijk.[2])

Blijft nog de vraag, of wij bij onze opvatting van het O.L.B. het algemeen maçonniek karakter, dat Prof. Carpentier Alting meent te mogen vaststellen, kunnen aanvaarden. Dan willen wij vooraf opmerken, dat de schrijver in een nadere bespreking evenals indertijd Vosmaer, min of meer aarzelend van eigen uitspraak afdingt.

Herinnerend aan het motto van Wumkes' boekje, Vosmaer's woorden: „Het is vreemd, dat men het maçonnieke in Over de Linden's ideeën[3]) nog niet heeft opgemerkt," zegt de schrijver: „Zoo heel vreemd is dat o.i. niet. „Wij schreven reeds, dat tal van uitspraken in het boek een humanitairen geest ademen en dus in zoover maçonniek kunnen worden geacht, maar het is er ver van af, dat daarom het boek maçonniek zou zijn. Nu blijkt ons uit een verwijzing door Dr. Wumkes naar een ons onbekend gebleven brochure van zekeren S. J. Meijer te Bandoeng, van 1918, dat deze een theosopisch karakter aan Over de Linden's werk heeft willen toekennen en wij vermoeden, dat weinig vrijmetselaren aandrift zullen gevoelen, hier tegenover maçonnieke aanspraak op het boek te

1) Ik spatiëer, de J.

2) In zooverre ook de maçonnieke ontsteking op overoude voorbeelden teruggaat, zal middelijke verwantschap natuurlijk door niemand geloochend worden.

3) Bedoeld wordt: in het O. L. B. in de onderstelling, dat Over de Linden er de schrijver van was.

doen gelden.[1]) Met de goede gedachten, door Over de Linden neergeschreven, kunnen wij ons nut doen. Of ze nu in maçonnieken, in theosophischen of in bloot humanitairen bodem ontkiemd zijn, kan ons onverschillig laten; bijzondere redenen om het boek zelf als een document van onzen kring op te willen vatten, hebben wij niet."

Met deze negatieve uitspraak kunnen wij ons verenigen. Geen Friese vrijmetselaarsbijbel, geen maçonnieke Friezenbijbel, ook geen Friezenbijbel alleen, maar, om in de terminologie te blijven, een pseudo-Friezenbijbel.

Ook een pseudo-vrijmetselaarsbijbel?

Ik geloof het niet. Indien het echter waar is, dat de schrijver hier en daar het maçonnieke symbool of ritueel voor ogen gestaan heeft, dan zou dit betekenen, dat zij in het algemeen parodiërend karakter van het O. L. B. mede gepersifleerd zijn.

Was Verwijs vrijmetselaar?

Volgens inlichtingen, mij welwillend door de grootmeester verstrekt, komt zijn naam op de oude rollen van de Orde niet voor.

In 1862 vierde de Leeuwarder vrijmetselaarsloge „De Friesche Trouw" de 25-jarige herdenking van de bevatting van haar taak na een tijd van verval. [2]) Zou hij....? Zou de „mêna acht" waar Adela sprak...? Maar neen, het is nauwelijks te geloven. Verwijs sprak duidelijk. Welk een dankbaar onderwerp zou een schrijver van dergelijke gezindheid niet in het tableau der vrijmetselaren gehad hebben! Welk een schone verklaring had hij niet van de letter G kunnen geven! Men denke aan de Gallise haan en aan de eieren van Nehellennia.

Hoe na zou hem dan de gedachte gelegen hebben, om ook de vrijmetselarij uit Friesland te laten voortkomen!

Deze stap is door Cornelis over de Linden, in zijn schrikkelijke en consequente ernst, ook inderdaad gedaan, zooals wij zullen zien.

Neen Verwijs heeft het niet gedaan, schoon er maçonnieke geschriften van Over de Linden voor hem lagen, die zijn spotlust gaande moesten maken.

Zijn doel lag elders, zijn doel was anders.

In zijn Friese maatschappij, waarvan alle Frya's kinderen deel

1) Ik spatiëer, de J.
2) Vrijmetselaars-Jaarboekje, 1862.

uitmaakten, was voor een genootschap geen ruimte. Hij had het bij de Lyda's of Finda's kinderen moeten plaatsen, van welke hij spotte, „thât hjara skrift vnlêsber skolde wêsa far ora folkum, hwand hja håvath altid hêmnesa." [1]) Hem waren, evenals zijn Friezen, de Magy's en Magyaren, van welke gezindte of richting ook, een gruwel, ook die der wetenschap. Kerkdwang verfoeide hij, met geleerde genootschappen spotte hij.

Voor de strijd der modernisten van zijn tijd tegen de rechtzinnigheid voelde hij niets. [2]) Het zou mij niet verwonderen, wanneer Verwijs, ondanks zijn Juliaanse papenhaat, die menig vrijmetselaar vervaard zou maken, zich in de „hêmnesa" der Loge niet „heimisch" gevoeld en het corporatief egoïsme en exclusivisme, dat ieder streng gesloten gezelschap noodzakelijk kenmerkt, als een voor zich zelf en zijn ideaalmaatschappij te eng en te bekrompen standpunt, verworpen heeft. Maar bizondere reden om de vrijmetselarij te persifleren had hij zeker ook niet, althans nu niet. Het komt mij daarom het veiligst voor, bij de beschouwing van het Oera-Linda-Boek alle gedachte aan maçonnerie en maçonnieke bedoelingen, echt of pseudo, op zij te zetten.

Toch is het verklaarbaar, dat het O. L. B. bij de vrijmetselaars, in 't bizonder in Friesland, in hoog aanzien staat. Al is het dan niet als vrijmetselaarsbijbel bedoeld en al kan het er ook niet voor doorgaan, dat men er hier en daar in Friesland een dusdanige betekenis aan hecht, mag als zeker worden aangenomen na hetgeen we Mr. Vosmaer en Prof. Carpentier Alting hebben horen zeggen. Daar hechtte zich immers aan het boek een sterke Friese traditie en een echtheidsgeloof, dat alle onderzoekingen tart. Inderdaad, wij begrijpen de opwinding, die zich in sommige kringen vertoonde, toen niet alleen de echtheid, maar ook de ernst van het O.L.B. in twijfel getrokken moest worden.

Want Tijl kan geen bijbel geschreven hebben, ook geen maçonnieke bijbel.

Niettemin is ook, wat Uilenspiegel te zien geeft, niet zonder wijsheid.

Helaas heeft ook hij steeds over hardleersheid te klagen gehad.

1) Dat hun schrift onleesbaar zou zijn voor andere volken, want zij hebben altijd geheimen.

2) Zie hiervóór, bl. 92.

DE TAAL VAN HET OERA-LINDA-BOEK.

We kunnen onze beschouwing van het O. L. B. niet eindigen, zonder de taal, waarin het geschreven is, aan een nader onderzoek onderworpen te hebben. Wij mogen verwachten — en het mag uit het voorgaande reeds hier en daar gebleken zijn — dat juist in de taal het parodisties karakter van het geheel treffend tot uitdrukking komt. Aan de taal heeft men — Van den Bergh blijve buiten beschouwing — dan ook het eerst gevoeld, dat er jok in het spel was; de taal is in de tijd, toen de kwestie van de echtheid of onechtheid nog niet beslist was, ook het eerst een voorwerp van ernstig onderzoek geweest; hier vinden we ontgonnen terrein.

Degene, die bij dat onderzoek het meest op de voorgrond trad, was J. Beckering Vinckers, bekend taalgeleerde, toenmaals leraar te Kampen. Hij is niet de enige en ook niet de eerste geweest, die goede criteria gegeven heeft voor de beoordeling van het O.L.B. uit taalkundig oogpunt; Beckering Vinckers heeft de onechtheid van het O. L. B. volstrekt niet ontdekt. Zijn werk heeft de verdiensten van anderen zoozeer in het gedrang gebracht, dat het mij niet overbodig voorkomt te dezer plaatse in herinnering te brengen, wat voor hem Dr. Leendertz en Gerben Colmjon, Verwijs' ambtsopvolger, gedaan hadden. Leendertz had in een vrij uitvoerig artikel in De Navorscher in 't bizonder zijn aandacht bepaald bij de grote groep van woorden uit het O. L. B., die — zooals prester, kerke, prebende, falsk enz. — pas eeuwen na Christus' geboorte uit het Grieks, het Latijn of uit de Romaanse talen in de Germaanse zijn overgegaan. Hij trachtte, aan de hand van deze woorden voortschrijdende, de tijd van 't ontstaan van het O. L. B. te benaderen en eindigde, naar aanleiding van de paalwoning-episode, met het doorzichtige, hierboven gecritiseerde dilemma: òf overoud, òf na 1854. [1]) Een lezenswaardige studie.

1) Zie hiervóór bl. 230.

Van meer belang is voor ons, wat Colmjon dienaangaande gezegd heeft, vooral omdat hij nauw verwant was aan de kring, die zoo verpletterend door het O. L. B. getroffen werd. Trouwens, in het Friesch Genootschap zelf is Colmjon, schoon hij lid werd, — doch pas laat [1]) — nooit bizonder naar voren gekomen. Vergeefs zoekt men in De Vrije Fries naar een bijdrage van zijn hand. Colmjon was meer de man van het Selscip, waarvan hij secretaris was naast Van Loon als voorzitter. Hij was een bescheiden man, geen groot geleerde, noch als linguist, noch als historicus, en zich daarvan wel bewust. Wat hij, behalve in een lezing voor het Selscip, 13 Juni 1874 [2]) gehouden, over het O.L.B. gepubliceerd heeft, is hem eigenlijk uit de keel geperst door Ottema. Deze had enige waardevolle adviezen gekregen: dat van Telting en Bloembergen over de „jura" van het O. L. B., hetwelk we kennen; dan een van Hugo Suringar over het papier van het manuscript, dat later ter sprake zal komen, en een van Colmjon, gedateerd 7 Aug. 1871 — dit laatste ongevraagd — over de taal van het boek van Adela. Ottema heeft ze alle kalmpjes naast zich neergelegd. Colmjon heeft het toen terecht nodig geacht, zijn beschouwingen te publiceren, jammer genoeg in een krantenartikel [3]); er is geen sneller dood te vinden. Alleen zijn repliek op Ottema's verweer is in brochurevorm uitgekomen, omdat de Leeuwarder Courant er gauw genoeg van had.

Het artikel bevat dus in hoofdzaak, wat Colmjon uit eigen beweging aan Ottema geschreven had. [4]) Belangwekkend is zeker wel zijn mededeeling, dat hij, op Ottema's verzoek, op zich genomen had, naast Ottema's Nederlandse, een Nieuw-Friese vertaling van het O.L.B. te leveren.

Hij heeft die taak niet volbracht en niet kunnen volbrengen, omdat hij, zich inlevende in taal en inhoud, spoedig de overtuiging kreeg, dat het maakwerk was.

„Gij weet," zoo schreef hij aan Ottema, „dat ik een vurig be-

1) In 't verenigingsjaar 1871—72, Verslagen, bl. 218.

2) Leeuw. Cour. van 18 Juni 1874.

3) Leeuw. Courant van 12 Sept. 1871: „Nog iets over het Oud-Friesche Handschrift.

4) De originele brief van Colmjon is uit Ottema's nalatenschap aan 't Friesch Genootschap gekomen (Provinc. Bibl. v. Friesland).

minnaar ben van onze oude, en toch zoo maagdelijk schoone friesche taal. 't Is dan niet zonder een innig gevoel van weemoed, dat ik dit schrijven, dat een vond, die voor de beoefening der friesche taal misschien een nieuw tijdperk zoude openen, als nul en van geene waarde moet verklaren, U aanbied, en ik zou, indien eenige hoop daarop bij mij overig was, hartelijk wenschen, dat mij aangetoond werd, dat ik dwaal."

Colmjon's oordeel berustte op het volgende:

1o. Dat de taal van het boek van Adela, wat stijl en wijze van zeggen betreft, veel meer overeenkomst heeft met het nieuwere friesch en nederduitsch dan met het oud-friesch en andere oude, met het friesch verwante talen. Hij geeft een reeks voorbeelden van zinsneden, die woord voor woord in nieuw-Fries of Hollands zijn over te schrijven, zonder dat men enige omzetting behoeft te maken.

2o. Een groot aantal door hem aangehaalde zegswijzen, die aan de moderne taal ontleend schijnen.

3o. Gebrekkigheid der taal, wat betreft het gebruik van de buigings- en vervoegingsvormen. Hij raadt Ottema aan over enige pagina's het gebruik van het lidwoord na te gaan: „de verwarring, die daarin heerscht, zal u terstond in het oog vallen."

Zijn artikel in de Leeuwarder eindigde Colmjon met als termini a quibus aan te geven 1833 (veeziekte) of 1853 (paalwoningen).

Colmjon gaf deze kritiek vóór de uitgave van het O. L. B. in druk, vijf jaar voor Beckering Vinckers' brochure. Eigenlijk gezegd, was zij in de kwestie van echtheid of onechtheid afdoende, zoo eenvoudig als zij was. Zij scheen echter àl te simpel, omdat zij in hoofdzaak bestond in vergelijking van het idiomatise. Zijn methode berustte op grondige kennis van en gevoel voor het eigenaardige in de vergeleken talen, doch sloot de tegendelen niet automaties uit. Zij moest speling laten en ruimte voor discussie, omdat zij gebruik maakte van subjectieve factoren. Zij lokte de vele onbevoegde belangstellenden, die reeds sterk subjectief gericht waren, tot een mede-oordeel uit.

En over de lezerskring van de Leeuwarder Courant reikte Colmjon niet. Dit verklaart. hoe het komt, dat er nauwelijks acht geslagen

is op zijn vertoog. [1]) Zeer ten onrechte, want Beckering Vinckers, die hem zoo luid overstemde, mocht een beter en zekerder, immers meer objectieve methode hanteren, om de onechtheid onwederlegbaar aan te tonen, Colmjon's meer intuïtieve methode bood ongetwijfeld beter uitgangspunt voor de juiste opvatting van het taalkarakter van dit onechte stuk.

De studie, waarmede Beckering Vinckers in 1876 voor 't voetlicht trad, was getiteld: De onechtheid van het Oera-Linda-Boek, aangetoond uit de wartaal, waarin het is geschreven. We willen terstond opmerken, dat het woord „wartaal" hier in een verkeerde en voor een taalgeleerde niet verdedigbare betekenis gebruikt is. Wartaal is de taal van een warhoofd, zij is de uitdrukking van verwarde gedachten. Dat nu kan allerminst van het O. L. B. gezegd worden; zoo was ook B. V.'s bedoeling niet. Hij houdt zich met de gedachten, met de inhoud van het O. L. B. niet bezig, hij behandelt alleen de vorm der taal, in beperkten zin; de syntaxis laat hij buiten beschouwing — om van de stijl niet te spreken — omdat die niet meer van onze hedendaagse zinsbouw verschilt, dan het verschil bedraagt tussen de wijze van schrijven van twee personen onderling. Hij slaat dus juist datgene over, waar Colmjon de aandacht op gevestigd had. B. V. behandelt derhalve de grammaticale vorm, van het standpunt der toenmalige taalwetenschap, en het is ongetwijfeld zijn verdienste, dat hij deze kant van de zaak onder de juiste gezichtshoek genomen heeft, al doet het ietwat zonderling aan, dat de analyserende grammaticus zijn atomen de ruimte inslingert onder voortdurend geschetter over de „peillooze grammaticale onkunde van een taalknoeijer" [2]), „de linguistische krankzinnigheid" [3]) van Liko en Hidde.

Vermoedelijk zal de maker van dat „verfoeilijk taalkundig knoeiwerk" [4]) zich niet weinig vermaakt hebben over het paarse gezicht van zijn taalgeleerde collega, en hem voor een waardig tegen-

1) In De Gids van Januari 1878 heeft Dr. J. H. Gallee zijner gedacht, natuurlijk slechts naar aanleiding zijner onbetekende brochure.

2) Beckering Vinckers, De Onechtheid, enz. bl. 58.

3) Aldaar, bl. 14.

4) Aldaar, bl. 59.

hanger van Ottema gehouden hebben, door wier gezamenlijke zorgen hij veilig was. [1])

Beckering Vinckers dan stelt een uitgebreid onderzoek in naar de flexie (verbuiging en vervoeging) in het O. L. B. en komt tot de slotsom, dat op de meest willekeurige wijze met de verschillende uitgangen, in 't bizonder met de casus der pronomina omgesprongen wordt, in strijd ook met het taaleigen der Friese Wetten.

Hij merkt op, dat de samensteller een bizondere voorliefde heeft voor z.g. zware vormen, en die dan te pas of te onpas gebruikt, b.v. de dativus pluralis op um, de dativus singularis der pronomina, b.v. hwaem. Hij heeft ze, zegt B. V., opzettelijk gekozen, ten einde zijn taal een ouderwets aanzien te geven. [2]) Tot zoover gaan wij met hem mee. Hij laat echter volgen: „Daar hij echter met de betekenis dier uitgangen volstrekt niet op de hoogte was, liep hij natuurlijk gevaar, de schromelijkste flaters te begaan; en dat heeft hij dan ook gedaan, dat het een aard heeft, en heeft het daardoor den deskundige doodgemakkelijk gemaakt het gepleegde bedrog te ontdekken."

Hier moeten we van B. V. gaan verschillen. Dat B. V. alleen oog voor grammaticale kwesties, voor de morphologie der woorden had; dat hij niet de inhoud van het O. L. B. in zich opgegenomen en verwerkt heeft, begint zich nu geducht te wreken. Niettemin had zijn onderstelling van opzettelijkheid toch op dit enge gebied de rechte weg kunnen wijzen. Wie opzettelijk een bepaalde groep van vormen kiest voor een bepaald

1) De enige plaats in Verwijs' brieven, waar hij zich over Beckering Vinkers uitlaat, komt voor in een grief aan Cosijn van 12 Augustus 1878. Ze is merkwaardig genoeg om er in dit verband even de aandacht op te vestigen, niet minder echter om de ondanks lichaamskwalen onverwoestbare humor, die er uit spreekt. Hij schrijft uit Doorn: „Heeft het haantje van den toren Noordsche nukken, of hangen de wolken iemand nagenoeg op den neus, dan loop ik te gijpen als een verliefde musch en word daarbij geplaagd door de herinnering een de beide etymologieën van Aamborstig en sedert aamborstigheid een factor in mijn leven geworden is, heeft ook de afleiding meer belangstelling gewekt, en al hijgende, gijpende en naar lucht snappende, moet ik aan B. Vinckers de palm der victorie uitreiken."

2) Aldaar, bl. 18.

doel, is zich van tweeërlei goed bewust: van het *doel* en van de *middelen*. Wanneer de samensteller de zware vormen kiest, uitzoekt als het ware, dan moet hij in elk geval de juiste opmerking gemaakt hebben, dat in oudere perioden der taal die flexie-uitgangen klankrijker waren dan in jongere; dan moet hij in dit opzicht een „Vorstufe" op de taal der *Friesche Wetten* hebben willen leveren. Het is eenvoudig niet aan te nemen, dat iemand, die toch ontegenzeggelijk studie van de taal, in 't bizonder van het Oud-Fries gemaakt moest hebben, geen begrip van de verschillende casus, inzonderheid niet van die met zware uitgangen gehad, en ze enkel uit naïviteit veelvuldig toegepast heeft.

Ieder, die wel eens aan de studie van Oud-Germaans dialect begonnen is, om van de klassieke talen niet te spreken, weet, dat de teksten onverstaanbaar blijven, als men zich niet goed van de betekenis der casus op de hoogte gesteld heeft. Wel is waar klemt dit in 't Oud-Fries, dat reeds aan belangrijke slijtage der uitgangen onderhevig is, in mindere mate dan b.v. voor het Gothies en het Oud-IJslands, maar toch is het goed onderscheiden reeds voor het verstaan van gewicht, laat staan dan voor het schrijven, vooral wanneer men zich tot taak gesteld heeft, zoo *echt* mogelijk te lijken. Het is b.v. ondenkbaar, dat zoo iemand in *thene* niet de acc. masc. sing., in *tham* niet de dativus zou herkennen. Toch leest men: „Tha *thêne* Magy thaͤt anda nôs kryg": toen de Magy dat in de neus kreeg, waar *thene* als nominativus dienst doet; en even verder: „hja moston *thene* Magy hêroch wertha": zij moesten de Magy onderdanig worden, — waar het een dativus zal moeten betekenen. Verder: hoka, *tham* en far aͤnd aͤfter-dêl kryen hêde, sêidon hja en rond-dêl to, aͤnd *tham* en rond-dêl hêde en êlle stat": zulken, die een voor- en achterdeel gekregen hadden, zeiden zij een ronddeel toe; en die een ronddeel hadden, eene geheele state; „Jesterdêi wêron er mong jo, *tham* alles folk to hâpa hròpa wilde: gisteren waren er onder u, die al het volk te hoop roepen wilden, — waar *tham* driemaal voor een nominativus staat. [1]) Het gebruik van de vormen *thene* en *tham* is zoo scherp gescheiden, dat men onkunde hier niet onderstellen mag,

1) Al deze voorbeelden worden op één halve bladzijde gevonden: O. L. B. bl. 6.

laat staan dan zoo verregaande onkunde, dat men een naïf, maar opzettelijk gebruik dezer vormen, in de meest verschillende gevallen van geslacht en getal, voor mogelijk houdt. Wanneer ze opzettelijk gebruikt zijn — en dat zijn ze — dan is het tegen beter weten in. B. V. heeft gelijk: het is voor de deskundige dood gemakkelijk, het gepleegde bedrog te ontdekken, doch het was ook niet de bedoeling deskundigen om de tuin te leiden, wel echter die quasi-deskundigen, die van taalvergelijkende studiën geen flauw begrip hadden en ze daarom overbodige weelde achtten.

Het gebruik van de zware uitgangen behoort tot de linguistise humor van het O. L. B., tot de technise middelen der parodie. Het hele O. L. B. is een taalkundig anachronisme, zegt B. V. Zeer juist, het anachronisme is de parodie ook al niet vreemd; zie Verwijs' studentenpoëzie. [1]) Tot die middelen behoren ook de vervaarlijke etymologieeën. „De vóór-christelijke schrijfzieke familie lijdt in een zeer erge mate aan etymologiseerzucht, een ziekte, waaraan onze landgenooten reeds zeer vroeg hebben gelaboreerd," zegt B. V. [2]) Onze landgenoten niet alleen. Die zucht kwam overal voor. Deze bezinning is het begin van de taalwetenschap; zij verhoudt zich tot deze als de astrologie tot de astronomie. De samensteller heeft met zijn Minerva (= mijn erf) en neef Teunis (dat Neptunus werd) etc. etc. geen werkelijk taalgeleerde bij de neus willen nemen; slechts hen, die nog in het stadium der linguistise astrologie verkeerden. Beckering Vinckers, die zich menige ietwat ruwe grap ten koste van de schrijver veroorlooft, moet toch al heel weinig gevoel voor humor gehad hebben, dat hij die tenminste niet in de morphologie van de taal heeft voelen doorstralen.

Geen wonder, dat B. V. blind is voor het feit, dat er humor schuilt in het opzettelijk nalaten van elke poging tot het maken van oude constructies. Waar vinden we een participiaal-constructie, in de oudere talen zoo veelvuldig voorkomend? Zou de schrijver ze niet kennen, er nooit op gestuit zijn? Och ja, maar degenen, voor wie het O. L. B. bestemd was, hadden daar geen begrip van. Historise syntaxis lag hun nog verder, dan historise vorm- en klankleer.

1) Zie hiervóór, bl. 122 vv., in 't bizonder bl. 126.
2) Beckering Vinckers, De Onechtheid, enz. bl. 53.

Men krijgt veeleer de indruk, dat iemand met een behoorlijke kennis van de Germaanse flexie, met een grote dosis lexicologise kennis, met de Friese Wetten en Von Richthofen voor zich, en Epkema naast zich, en thuis een vrouw, die als geboren Friezin en opgevoed in Fries-letterkundige traditie, onvervaard, „fromm, frisch, fröhlich, frei", aan 't Oud-Fries schrijven gegaan is, zich verkneukelende in het diabolise vooruitzicht, dat ze bijten zouden, de geleerde en ongeleerde Friezen, die hem zijn onbevoegdheid, zijn „bastere skaei" zoo ondubbelzinnig voorgehouden hadden.

Kan men al niet met volle recht zeggen, dat B. V.'s studie was het intrappen van een open deur, — dat zij een duizelingwekkende slag in de lucht is geweest, kan niet meer betwijfeld worden. De onkundige taalknoeier, die hij verpletterde, was een fantoom. Dat hij later nog beproefd heeft en er, naar hij eerlijk meende, in geslaagd is, de identiteit van dat fantoom vast te stellen, verwondert ons niet. Beckering Vinckers' verblindheid was, bij al zijn meerdere kennis der Germaanse talen, niet geringer dan die van Ottema. Hij heeft zijn aanhangers en bewonderaars bij tientallen gehad, evenals Ottema trouwens. De mensen, die wetenschap stelden tegenover, of boven chauvinisme, meenden veilig te varen op zijn kompas. Het was een waan. B. V. miste het orgaan, dat nodig is voor de aanvoeling van een werk met litteraire strekking; hij miste in 't bizonder gevoel voor humor, en... de nodige kennis van Friesland, Friese geest, Friese toestanden en Friese geschiedenis, om hier de kern te treffen.

Beckering Vinckers' onderzoek naar de schrijver komt naderhand ter sprake. We zullen hier nog een poging doen, het humoristies karakter van de O. L. B.-taal nader aan te duiden.

Wie zonder voldoende voorbereiding het O. L. B. in vertaling leest, zal zich teleurgesteld voelen. Hij zal de goede bedoelingen van de schrijver waarderen, — als hij óók niet vrij van papenhaat is, toejuichen zelfs; zich verwonderen over het barocque van vorm en inhoud, glimlachen misschien om enkele zonderlinge voorstellingen, vreemde naamsafleidingen en kluchtige zegswijzen, maar dat het van het begin tot het einde een wetenschappelijke

satire is, die zijn weerga in ons land zeker niet heeft, zal hem niet duidelijk geworden zijn. Dat verandert aanmerkelijk als hij gewapend met de daartoe vereiste kennis er een parodie in begint te zien. Schijnbare willekeur wijkt voor bepaalde bedoeling en toespeling. Wat hij te voren wellicht kluchtige nonsens noemde, krijgt betekenis; de keuze der namen, de naamsafleidingen zijn in zijn oog niet meer een goedkoop middel tot „succes"; hij ziet in, dat zij volkomen passen in het kader van het geheel.

Is hij echter in staat de taal van de schrijver te lezen, en vooral ook, is hij door kennis van Fries en Oud-Fries en door enige Germanistise geschooldheid, in staat zijn ketterijen stap voor stap te volgen, zijn pseudo-Oud-Fries dus van een standpunt van beter-kennen in zich op te nemen, pas dan wordt hem de volle betekenis van het O. L. B. openbaar en voelt hij, dat de loze schrijver zich daarin van het begin tot het einde heeft uitgelachen.

Beckering Vinckers heeft het zeer goed gezegd, schoon hij de betekenis van zijn uitspraak op verre na niet gepeild heeft: het boek is een groot anachronisme.

Komies klinken zeker in Hollandse, zoowel als in Friese oren de namen der burchtmaagden en andere vrouwen: Tüntja, Sytja, Jaltja, Dywck. Het zijn toch immers niet anders dan Friese en West-Friese namen van de tegenwoordige tijd: Teuntje, Sytje of Sytske, Jeltje, Dieuwke. De Friese taalgeleerden, die beweerden, dat het Fries een vrijwel stereotype taal was gebleken, konden er immers geen aanstoot aan nemen, vooral niet als de bekende zware uitgang aanwezig was. Vreemd steken daarbij weer af namen als Dunrôs, dat ons aan Hageroos uit de Leeuwendalers en Syrhêd, dat ons als sierheit of cierheit uit de Middel-Nederlandse letteren tegemoet klinkt en ons doet denken aan personificatiën, zooals er talrijke voorkomen in Die Rose van Hein van Aken, een werk, dat Verwijs met de Leeuwendalers in die tijd juist onder handen had, of zelfs aan Ruusbroec's Chierheyt der Geesteleker Brulocht. Bijbels klinken ons in 't oor de namen der grietmannen Enoch en Abelo, en de gedachte daaraan moet zeker gewekt worden. Dat de schrijver ze voor zuiver Fries wil doorgaan, is zeker: enoch betekent bij hem: genoeg en Abelo moet — schoon

het Ofr. in andere betekenis voorkomt — de gedachte aan het Nfr. e a b e l, Mnl. a b e l, wakker roepen. Dat we hier namen als Apol en A p o l l o n i a aantreffen, moet ons evenmin verwonderen, als dat we in de Friese kronieken namen als D i o c a r u s S e g o n, Ronixa, Suzanna, Titus Bojocalis en Conovella aantreffen. Het wil mij zelfs voorkomen, dat de naam van de laatste, die bij Scarlensis getrouwd was met A d e l b r i k [1], direct aanleiding gegeven heeft tot het ontstaan van die van A p o l l o n i a, de ander tot die van A d e l b r o s t, en dat er verband gedacht is tussen d e A d e l i n g e n uit het O. L. B. en het bekende Friese geslacht v a n A d e l e n, waartoe Adelbrik behoorde en dat zetelde op A d e l b u r g, een slot bij Sexbierum.

„En vermits hij veel kinderen kreeg, die hij zijn landen bij zijn leven omdeilde, heeft hij niet willen lijden, dat zij haar v a n A d e l b u r g, dan v a n A d e l e n (vermits hij ze nu gedeeld hadde) voortaan noemden en schreven."

Aldus Occo.

Dit leert ons — we kennen trouwens de verrichtingen van De Haan Hettema e.a. in dezen — dat het O. L. B. met zijn dwaze naamsafleidingen, n i e t e e n s b o v e n h e t g e p a r o d i ë e r d e o b j e c t u i t g a a t. Men denke aan Winsemius' afleiding van B a d u h e n n a [2], aan Occo's verklaring van M e d e m b l i k, die weerklank gevonden heeft in het O. L. B. Een zeker edelman Diederijk, vertelt Occo [3], begon te bouwen ten Westen van Stavoren; hij noemde de plaats M e d e n b l i k, naar zijn afgodinne M e d e a, „want zij schoon verguld was: Ende als er de zonne op scheen, zeide men: Medea blinkt en ter dezer oorzake noemde men ze M e d e n b l i n k en namaals M e d e n b l i k." Het O.L.B.

1) Occo Scarlensis, bl. 51.

2) Chronique van Vriesland, fol. 22. „een Vriesch woordeken, ende beduydet een Echo ofte wederclanck, die welcke als veele Bosschagien van Duytslant ende gelyck wy selfs besocht (= beproefd) hebben in die Hartswolden ofte Herciniis Sylvis gehoret, bevonden ende gebruykt werdt. Ist dan so gelyck ik mene, dat die Vriezen „Ba" roepende ende die wederklanck weinich achtende, als willende te kennen geven, dat sy van den Bossche ofte oock diegene die haer daer binnen mochten verhouden, niet vreesden, die plaats Ba du hinne hebben genoemd. Doch wille hieraf een iegelijk zijn gevoelen laten.

3) Occo Scarlensis, bl. 20.

heeft veel zorg besteed aan de afleiding van deze niet ondankbare naam. Het noemde de plaats Medeasblik. Merkwaardig genoeg maakt het O.L.B. een afzonderlijke etymologie voor Medemolaca of Medemelake, de Middeleeuwse naam van het stadje, eigenlijk wel van het water (lake, leek) waarnaar het genoemd is. Het O. L. B. scheidt de naam van stad en water. Medemelake is ontstaan uit Medea mei lakkja, d.i. Medea mag lachen, zooals een grapjas uit Stavoren zei, toen de vloot van de Magy verstrooid en de Magy gedood werd, juist toen hij koers naar Medeasblik gezet had. [1]) Hier had Verwijs Van den Bergh's Mnl. Geographie weer eens als steunpunt gebruikt. [2])

Verscheidene naamsafleidingen zijn door ons reeds in verband met de inhoud besproken.

Hier volgen nog een aantal andere, waarvan de verklaring doorgaans in het O. L. B. zelf gegeven wordt, wat men ook in de kronieken telkens ziet gebeuren.

Nyhellenia kennen we. Haar oorspronkelijke naam Min-erva verklaart ze aan de priesters van Attica aldus: Mijn erven liggen in mijn boezem, t.w. wijsheid, rechtvaardigheid en vrijheid. [3]) Deze verklaring herinnert aan die van De Grave [4]), die evenzoo afbreekt, maar min in verband brengt met Lat. mens, Eng. mind, erf voor een bewerkt stuk land houdt, evenals Lat. arvum, en Minerva dus voor culture d' esprit houdt!

Kattegat is uit Kât his gat (= Kat haar gat) gekomen, de zeeboezem, waar Kât over boord sprong, niet onwaarschijnlijk met ietwat gewaagde bijgedachte. De twede naam dezer maagd, Kater-inne, geeft deugdzamen de oorsprong van Catharina aan de hand, minder deugdzamen de gelijkheid: kat = kater-in aan de hand.

Geertmannen zijn de volgelingen van Geert, die zich later in Twiskland vestigde, dat later Germania heet. Het woord maagd, mangêrtne, de door mannen begeerde of mannen begerende, is waarschijnlijk een omzetting van Geertman, met erotise bijbetekenis.

1) O. L. B. bl. 120.
2) Van den Bergh. Middel-Nederlandsche Geographie, 1852, bl. 57.
3) O. L. B. bl. 48.
4) De Grave, République, etc. II, bl. 161 en 162.

Verband houdt de naam met die van de streek Carmanië, bij de Perzise golf, dat ook het land van de Geertmannen betekent, gelijk Gedrosia (ten O. van Carmanië) het land van de gedrosten is.

Twiskland zinspeelt zeker op Tuisco, de God der Duitsers (bij Tacitus) doch is naar de etymologie van het O. L. B. als het land twiska (tussen) de Friezen en de Finda's op te vatten.

Jutten heten de strandbewoners, die zich onledig houden met het jutten van aangespoeld goed (strandjutters).

Lithauers zijn de mensen, die in de strijd er hun werk van maken iemand in het lit (Hgd. Antlitz, aangezicht) te houwen.

Joniërs zijn de volgelingen van Jon, welke naam zelf volgens het O. L. B. gegeven betekent. Nfr. jown. Kornhêlja en Hachgâna zijn zelfs met het oog op de te lanceren betekenis, afwijkend geschreven. De naam Gosa-Makonta klinkt ons als een obscene bastaardvloek in de oren.

Kasamyr (Kashmir) betekent zeldzaam, wordt dus waarschijnlijk als Latijns woord(!) verklaard, als casa mira (vreemde woning) of casus mirus (vreemd geval).

Fô, de bijnaam van Buddha, betekent vals, is dus onder Franse invloed (faux) ontstaan(!), evenals Golen, waaraan Gaules ten grondslag ligt.

Buddha zelf, O.L.B. Buda, wordt verklaard als Fr. pûde = zak, buidel, dus zak vol wijsheid en liefde!

Kadik (Cadix) wordt verklaard als kaaidijk, kade-dijk.

De woordenkeus was niet groot, wat niet te verwonderen is, als men bedenkt, dat het Oud-Fries hoofdzakeiijk uit rechtslitteratuur bestaat. De schrijver heeft echter zoo onvervaard om zich heen gegrepen, uit het Nieuw-Fries, het Stads-Fries, het Nederlands, het Middel-Nederlands, het Engels, — dat Ottema verklaren kon, dat het O. L. B. de Oud-Friese woordenschat verdubbeld had.

Aan het Engels ontleend zijn o.a. bl. 76: Kât jumpade (Kat sprong, Eng. to jump), bl. 96: willinglik (= gewillig, Eng. willingly); bl. 130: mery (= vrolijk, Eng. merry); bl. 138 truth (= waarheid, Eng. truth); bl. 8: among (Ofr. komt wel mong, voor, dat O. L. B. ook gebruikt); bl. 159: spring (= lente, Eng.

spring), door Ottema ten onrechte door springvloed vertaald); bl. 164: kindlijk (= vriendelijk, Eng. kindly); bl. 164: flåͤt (= plat, Eng. flat); bl. 22: nor-nor (= noch-noch). Verder het veel, o.a. bl. 132, gebruikte jes (= ja) en het nog veel vaker voorkomende his, in samenstellingen gebruikt op de wijze van het tegenwoordige zijn of haar: Jan zijn lei, Thyr his burg, Kât his gat.

Uit het Deens ontleend schijnt de zeer opvallende uitroep Held (= heil!). We herinneren ons echter het woord tegengekomen te zijn bij De Haan Hettema, in het ijverig door de schrijver geraadpleegde: Overzicht over de Rune-litteratuur [1]).

Aandacht trekt ook het woord od, bl. 12. Wirth heeft voor zijn Hakenkreuzlers-archaeologie veel gewicht gehecht aan dit woordje (od trâd tora binna), dat het merk van over-oudheid op het voorhoofd zou dragen. Ottema vertaalde het door haat! (vgl. Lat. odi). Het kan niet anders zijn dan het Oud-Saksies ôd (Ohd. ôt, Ags. êad), dat een lange ô heeft, wat, gezien de behandeling der quantiteit in het O. L. B. niet het minste bezwaar oplevert (bok i. p. v. bôk, trâd i. p. v. trad). Het betekent rijkdom, gelukzaligheid en vormt, volgens een bekende etymologie, het eerste deel van ooievaar (odebaar = gelukaanbrenger). Hoogstwaarschijnlijk heeft Verwijs aan de ooievaar gedacht, toen hij Frya, Lyda en Finda elk Jolfeest een tweeling aan Wralda deed schenken, tot twaalf keer toe.

Merkwaardig is in het scheppingsverhaal deze zin: Ring as hja rip wêron, krêjon hja früchda åͤnd nochta anda drâma Wr.aldas [2]), schijnbaar gelijk aan: Zoodra zij rijp waren, kregen zij vreugde en genoegen in Wralda's dromen. Bedenkend, dat Wralda gelijk te stellen is met het drochten (= Heer) der Friese Wetten. (Ags. dryhten, O. S. drôhtin) [3]), kan drohtinis drom O. S. zaligheid, hemelsgeluk betekenen, Ofr. echter slaap en bij overdracht: bed. De Wetten hebben b. v. her of eskeren anda uses drohtenes drame = het haar in de slaap afgeknipt. In verband met wat wij van od zeiden, zal in dit gewijde verhaal de keuze ook op de O.S. betekenis moeten vallen: vreugde en

1) De Vrije Fries, III, bl. 95.
2) O. L. B. bl. 12.
3) Zie hiervóór, bl. 245.

genoegen in Wralda's hemelse zaligheid, ofschoon de Ofr. betekenis met het oog op niet uitgesloten dubbelzinnigheid niet uit het oog verloren moet worden. In verband hiermee moet nog gewezen worden op het zonderling gebruik van *frügda ånd nochta* in de zin: *Anda bâma ånd trêjon waxton frügda ånd nochta, thêr nw vrleren send*[1]) door Ottema eenvoudig vertaald door *vruchten en ooft*, zonder dat hij merkt, hier met dezelfde woordkoppeling te doen te hebben als in de beschrijving van Frya's jeugd: *frügda ånd nochta* en dat er hier gezinspeeld wordt op *vreugde en genoegens*, die nu verloren zijn. Onwillekeurig denkt men aan de *vreugde*, die Eva Adam in de vorm van de verboden *vrucht* dacht te schenken. Het O. L. B. beschrijft immers het gouden tijdperk. Deze aardigheid wordt voortgezet in de zin: Among the gårssêdum hedon wi navt alena *kêren*, *ljaver*, and *blyde*, men âk *swete* ther lik gold blikte ånd thåt mån undera sunna strêla bakja kvste, waarin Ottema slechts bekende graansoorten: *koren*, *haver*, *rogge* en *tarwe* (weit) zag, die echter naar de taal van het O. L. B. moeten betekenen: *gekozen*, *liever*, *blijde* en *zoet*, eigenschappen, die geheel in overeenstemming zijn met de zaligheden van de gouden tijd[2]), doch zeer zeker woordspelingen bevatten met de bedoelde namen van graansoorten; bij *blithe* moet misschien aan Frans *blé* gedacht worden.

Dan onze uitroep *Hoezee!* sedert lang een voorwerp van de aanhoudende zorg der etymologen, waar o.a. in het *Taalkundig Magazijn* van A. de Jager, dl. III (1840), bl. 439, een hele boom over opgezet is. Overwogen wordt daar afkomst van een zeemansroep: *Houzee!* Het O. L. B. leert ons, dat het wel een zeemansuitdrukking is, maar *hô-n-sêjen*[3]) (= wat een zegen!) betekent, in 't bizonder bij aankomst.

Hier volgen uit de lexicologise schat van het O. L. B. nog een aantal woorden, die aandacht verdienen: *saltathe* (soldaten), zooveel als zoutvrienden, zeevrienden, of waarschijnlijk zij, die zout met elkaar gegeten hebben, *falikant* (dat Ottema voor fâ-likand,

1) O. L. B. bl. 66.
2) O. L. B. bl. 66.
3) O. L. B. bl. 96 en 162.

weinig gelijkend, wilde verklaren); *kâd-hêmer*, d.z. zij die op de kade wonen (*hêmja* moet *hiemje, woning houden* betekenen), *fêrhêmande* = *verafwonende*, de quasi-voorvaderlijke vorm van ons woord *vreemd*; bl. 50: *thjonster*, dat niets anders is dan het Nfr. woord *tsjoenster, heks*; het O. L. B. kent verder *stapel, ark* (= gereedschap), *malja* (mallen gekken); bl. 172: *to honk*, bl. 138: *wedwo* en *weson*, bl. 50: *ora plaga*, bl. 90: *dul-dryst*, bl. 46: *kluchtmâkja* voor grappen maken. Terecht is door Hof opgemerkt, dat dit laatste een Westfriese uitdrukking is, evenals *amering* (Fr. amerij) en *hemesdaga* (= onlangs, Wfr. iemesdagen). Hij meent daarin een andere hand dan die van Verwijs te bespeuren, die Overijselaar was. Ja, van geboorte, maar naar afkomst van vaders kant was hij een *Westfries*. We zullen later nog zien, dat Verwijs zich tegenover C. over de Linden daar niet alleen op beroept, hij *kent ook aan het O. L. B. reeds in 1867 bepaaldelijk een West-Fries karakter toe*. Dit kan niet anders verklaard worden dan hierdoor, dat hij bij het schrijven er naar gestreefd heeft, dit karakter er enigzins in te leggen. Onder de West-Fries gekleurde woorden behoren nog *poppa-keningar* (Fr. *poepe-koningen*), d.z. vreemde koningen, *stoppabanke*, d.z. stoepbanken, een soort deurluifel met banken, in Verwijs' tijd in Friesland nog zeer gewoon. Het woord *tât* voor vader, op Texel in gebruik, *kan ook uit het Noordfries* ontleend zijn. Aardig is het spel met het woord *fêder*, dat voeder zou betekenen en door mannen, die tât zijn, ten onrechte in gebruik genomen wordt. Alleen Wralda, die alvoeder is, mag zich ook met de naam *Alfêder* sieren. [1])

Dat hierin stille kritiek op de vorm van het in de Noordse mythologie (Skaldenpoëzie) voorkomende *Allfǫthr* uitgeoefend wordt, ligt voor de hand; een nieuwe suggestie voor de mythologen.

Ofschoon het bijwoord *herde* (= zeer) het Oud-Fries niet geheel vreemd is, treft ons toch het herhaalde gebruik er van in het O.L.B., meer overeenkomende met zijn rol in het Middel-Nederlands en vooral met het veelvuldig gebruik, dat Eligius van 't Oversticht er van maakte in zijn Mnl. parodieën.

O. L. B. bl. 6 reeds tweemaal: *haͤrde hâchfârande* = zeer

1) O. L. B. bl. 228. Minno spreekt van Alfoder (bl. 44)

hoogmoedig, to haͤrde fryas = te zeer Friesgezind (Ottema: te hard); bl. 48: hja to met even haͤrde minade = haar bijna evenzeer beminde; bl. 128: hja haͤrde minth = haar zeer bemint; bl. 130: alle juwgade haͤrde = allen juichten zeer. Vergelijk daarmee Eligius: hiervóór, bl. 121: herde verbliden, bl. 122: herde sere, bl. 124: herde groot (tweemaal); bl. 127: herde wise, herde fine, bl. 128: herde vele, hi duchte herde die scande.

Ook trekt de aandacht het gebruik van O wach! (bl. 172), in 't Mnl. zeer gewoon, schoon Ofr. een enkele keer voorkomend, en van het door de schrijver gevormde bijechta (bekennen), dat niets anders is dan het nieuwere biechten, dat reeds Mnl. heersend is, naast het oude (be)ghien (= verklaren, bekennen) en waarnevens Ofr. slechts biia voorkomt, en het znw. bicht, bichte. Ook deze woorden doen ons aan Mnl. invloed denken, evenals de naam Syrhed, dat een enkele maal als sieraad voorkomt (O. L. B. bl. 74), en in die betekenis ook de Oude Friese Wetten niet geheel onbekend is.

Nog een kleinigheid draagt de taal van het O. L. B. bij ter identificatie van de schrijver. Op bl. 172 heet het: Tha stjurar hêton hjra wiva trâst ând fro jeftha frow that is frü and frolik. Men behoeft deze etymologie maar even te houden naast die van Stricker:

„Daz vröuwen an in ist bikant,
des sint si vrouwen genant," [1])

om te weten, uit welke hoek de wind waait.

We zullen nu een aantal uitdrukkingen en zegswijzen opnoemen, die al sterk de nieuwere tijd verraden en reeds daardoor een komies effect maken. [2])

Bl. 4: et stand to fresane: het stond te vrezen; thêr annen gode hrop stande: die in een goede roep stonden; al go-rêd (was) anda tys: de hele gouwraad (was) in de war, het Nfr. „ynne tys" hoofdzakelijk gezegd van verward touw, garen, enz. hier van zeer komise werking.

1) Hiervóór, bl. 101.
2) Wij volgen hier ten dele Colmjon.

Bl. 6: thâ thêne Mâgy that anda nôs kryg: toen de Magy dat in de neus kreeg; thâ krêjon hja anneth waͤrka en gryns: toen kregen ze een afschuw van het werken (een gryns willekeurig naar, „en griis hawwe fen," vaak komies of populair; tha wendon hja tha stêwen and hildon uppar vrbastera sunum an: (fig.) dan wierpen zij het over een andere boeg en richtten hun pogingen op hun verbasterde zonen.

Bl. 8: bifara alle dingum: vóór alle dingen; thaͤt j thêrmitha anda brvd sitte: dat gij daarmee in de broei (in de knoei) zit;
Tüntja het er naͤmmer nêi tâlth: Teuntje heeft er nimmer naar getaald;

Bl. 24: Alle thinga skilun falikant utkoma: alle dingen zullen falikant uitkomen.

Bl. 46: thame his hône krêjath kêning: diens haan kraait koning;
thêr im fon-a sêtel drywet: die hem van zijn zetel drijft;
that lêith an sin fonselvhêd: dat ligt in zijn wezen (vanzelfheid).

Bl. 50: thêr an tjuster frota: die in het duister wroeten.

Bl. 52: Hwel müglik andere Hellenia: Wel mogelijk, antwoordde Hellenia (andere, N.Fr. de term voor antwoordde. That likt en ordêl, sêidon tha prestera: Dat lijkt een (gods)oordeel, zeiden de priesters; aste nu mênste: als je nu meent.

Bl. 54: umbe that stu thin vûla lusta bota mei: opdat gij uw vuile lusten boeten moogt.

Bl. 56: begosten hja twispalt among vs to sêja: begonnen zij tweedracht onder ons te zaaien.

Bl. 72: allet ore folk is nul in -t siffer: al het andere volk is nul in 't cijfer.
hja send slâvona fon tha presterum and jeta fül aͤrger fon hjara mênunga: zij zijn slaven van de priesters en nog veel erger van hun meningen.

Bl. 74: *hja bogadon vp vsa tâl aͤnd sêdum*: zij boogden op onze taal en zeden (*bogen* hier betrokken op 't goed van een ander).

Bl. 80: *Inka sêide, that-i sin nocht hêde fon al et Findas volk*: Inca zei, dat hij genoeg had van al dat Finda-volk; (skjin) syn nocht hawwe, (meer dan) genoeg hebben; NFr. een zeer gewone zegswijze om ongeduld uit te drukken.

Bl. 82: *Tünis lêt im bilêsa*: Teunis liet zich belezen.

Bl. 92: *Brudon hi stolkes hinne*: Vertrok hij stilletjes (NFr. hinne bruie, zich uit de voeten maken).

Bl. 100: *as tha prestera sagon, that hja hjara hering navt vp vsa fjvr brêda ne machton*: toen de priesters zagen, dat zij hun haring niet op ons vuur braden konden (NFr. gewone zegswijze: sin hjerring stiet to brieden; as wy dan mar fleurich binne, wirdt de hjerring ek wol bret).

Bl. 102: *Tha wistu rêden Gêrt hja skolde gaw to bitta*: de wijsten rieden Geert, dat zij gauw toehappen moest (NFr. tabite).

Bl. 126: *I alle skinth aͤrg to heftane an Adelas rêd*: Gij allen schijnt zeer te hechten aan Adela's raad.

Bl. 128: *hju wilde rêder ennen bosta ha mith all joi aͤnd nochta thêr er anebonden send*: zij wilde liever een huwelijk hebben met alle vreugden en genoegens, die er aan verbonden zijn.

Bl. 176: *Nw hêdon hja thet stolta swêrd antjan*: Nu hadden zij de stoute schoenen aangetrokken (*thet stolta swêrd* een niet onverdienstelijke variatie op de bekende *schoenen*).

Bl. 228: *Tha poppa kaͤningar stêkath Wralda nêi thêre krône*: De poepekoningen (= vreemde koningen) steken Wralda naar de kroon.

Bl. 230: *maͤn, tham mith Wralda an ên lin wille*: mannen, die met Wralda op een lijn (gesteld) willen (worden).

De hier gegeven voorbeelden zijn met een willekeurig aantal te vermeerderen; zij komen niet verspreid, maar op iedere bladzijde

voor. Nieuw-Nederlands, Nieuw-Fries, Leeuwarder of Franeker „Stadsfries" hoort men overal doorheen. Men vergelijke nog: nei min ynfalda myning (bl. 8); is sa haͤrde uppir folk staͤlth (bl. 8); fon sinant wêgum (bl. 6); thêr staͤt askriwen (bl. 8); tyge by tyge (bl. 44); ajder burch mot hira selva bidruppa (bl. 26); sa mügon hja hinna brûda; (bl. 28: hinne bruie); snôd enoch (bl. 46: snôd, niet OFr.; NFr. = schrander); aͤfterweja (bl. 42); allerweikes (bl. 46); rjucht and sljucht (bl. 46); sâ bjustre god (bl. 50); wis (= wijs) wêsa and wis dva allêna lêith to salichhêd (bl. 52); tha wi en stut sêten hêde (bl. 56: een stuit, een tijdlang); bâs wertha (bl. 54: de baas worden); tha likath vs god to (bl. 50: dat lijkt ons goed toe); thus to dvande send hja herde fon-a wis râkath (bl. 66); forthfêtered (bl. 76, NFr. fortfitere); rju fêlo stjûrar, manna (bl. 76 en 86: tamelijk veel); Inka sêide, that-i sin nocht hêde fon al-et Finda's folk (bl. 80); Tünis (gong) to and stek ... (bl. 80: Teunis ging heen en stak ...); tham thuse kêr navt ne sinde (bl. 76: wien deze keuze niet beviel); hja brûdon stolkes hinne (bl. 76); t-anfang fon that ende (bl. 94: het begin van het einde); fon lek aͤnd brek omkomth (bl. 80: niet aldus gebruikelijk); Tha grysa jeftha grêva (bl. 148); en hâva thêr wi selva makad hede, umbe ther to wêterja (! bl. 168); fon et pad thêre düged ofhlêid (bl. 108).

Er wordt ergens gesproken van vrbastere stêdjar (bl. 108). Die schijnen al vroeg aan de zuiverheid van al wat Fries is, te kort gedaan te hebben!

Tenslotte geven we hier een stuk tekst, dat wel aanvoeling geeft van het schalkse. Wodin, met zijn broeders in 't Noorden aangekomen, heeft Finnen en Magyaren onder de krijgskreet „Frya!" een zware nederlaag toegebracht.

„Thâ thene Mâgy fornôm, ho sin ljvd al ombrocht wrdon, thâ sand hi bodon mith staͤf aͤnd krone. Hja sêidon to Wodin, o thv alra grâteste thêra kaͤningar, wi send skeldich, thach al hwat wi dên haͤve, is ut nêd dên. Je mêne, that wi jvw brothar willengklik anfat haͤve, men wi send thrvch vsa fyanda forth-fêtereth aͤnd thi alle send vs jetta uppa hakka. We haͤvath often helpe an thinre burchfâm fréjath, men hja neth vs navt ne meld. Thene Mâgy

sêith, sa hwersa wi ekkôrum to tha hälte vrdva, sâ skilun tha wilda skephärdar kêmon and vs algâdur vrdva. Thene Mâgy heth fül rikdom, men hi heth sjan that Frya weldiger is as al vsa gâston et sêmine. Hi wil sin hâved in hira skât del ledsa." [1])

Zooals ik reeds vroeger opmerkte, moet ook het Stadsfries zijn pond hebben bijgedragen tot het O. L. B. Naar mijn begrip is het ruim gedrukte stuk daar weer een sterk bewijs van. Verwijs zal te Franeker en te Leeuwarden dat taaltje hebben leren waarderen als een onuitputtelijke mijn van niet al te fijne scherts. In de Friese litteratuur wordt van ouds graag een loopje met de stedsjers genomen; vele Friese stukken zijn op die wijze met „Franekers" of „Dokkumers" of „Luwarders" doorregen; ook de Halbertsma's versmaden deze bron niet. Gabe Skroar gebruikt de stedelingen gaarne als mikpunt van zijn scherts. Niet alles is even geestig, maar de goedgelovige vader uit het St. Anthonygasthuis [2]), die zich in de „Treemter" door de „trije sérobben" van alles liet wijsmaken, zal Verwijs stellig gewaardeerd hebben; de naïeveling, die op een vraag van Greultboer, of hij wel eens een ooievaar geweest was, antwoordde: „Ikke man? Nee, ik bin van ouder toe foorouder en geboren Lieuwerder fan kyns-gebiente oâf. Ik bin in de Speulmanstraat geboren in 't jaar 1672, doe Beerntse van Galen voor Grunningen ston. Myn fader waar stadsomroeper; die het doe noch as tamboer met na Schoot [3]) weest."

En dan sneden de oude paaien onder het genot van bier en bargemargen maar weer lustig op van hun avonturen.

„De fader fen it gasthûs harke sa oandachtich, dat him de flibe

1) Vertaling: Toen de Magy vernam, hoe al zijn lieden omgebracht werden, toen zond hij boden met staf en kroon. Zij zeiden tot Wodan: O, gij allergrootste der koningen, wij zijn schuldig, doch al wat gedaan hebben, is uit nood gedaan. Gij meent, dat wij uw broeder met voorbedachten rade aangetast hebben, maar wij zijn door onze vijanden voortgedreven en die zitten ons nog allen op de hielen. Wij hebben uwe burchtmaagd dikwijls om hulp gevraagd, maar zij heeft ons niets bericht. De Magy zegt: bijaldien wij elkaar voor de helft ombrengen, dan zullen de wilde schaapherders komen en ons allemaal ombrengen. De Magy heeft vele rijkdommen, maar hij heeft gezien, dat Frya machtiger is, dan al onze geesten te zamen. Hij wil zijn hoofd in haar schoot neerleggen.

2) De Treemter fen it Sint Anthoni- gasthûs, door Dr. Eeltsje Halbertsma in „Rimen en Teltsjes".

3) Oudeschoot.

by de hakke fen de piip delroun. „Jonges, jonges, sei de simpele man, „jou hewwe wat onderfonnen, Joukom. En minske, die by de see faart, mut soms raar wat onderfine. Kom, keuninkje [1]), proef ons bargemargen oek ris. Nou, Wibren-om! nou is 't jou beurt. Jou suden noch ris ferhale, hoe lang jou wel ris onder water ferkeerd hewwe. Kom, keuninkje, wij hewwe nog so wat en uurke tyd, dan is 't bryklok."

Of anders de stadsman met de korte spanbroek, blauwspinalen kousen en blauwe rok en hoge hoed en kattestaart in de nek, die haastig een dorpsherbergje binnen valt, en op een opmerking van de kasteleinse over zijn haast, uitvalt: „Ei ja, wat duwel! ik loop my de bonken haest uut it lyf; ik hef een slagtbeest koft van Doede; dat suud fan daag slagt wudde, en al wie dat komt, Doede komt niet. Myn buurman de kuper suud er de helte van hewwe; die is àl soo heislike kwaad. 't Is om tureluursch te wudden. Ik bin soo flau as in beest; ik hef by myn nicht te Aalsom al twie pekelhearingen der in slagen. Frou, geef my in glas bier." [2])

Dit Stadsfries, dat mij met zijn slepende klanken in de oren speelt, kan ik niet kwijt worden bij de lezing van het Oud-Fries van het O. L. B.: „Inka seide, dat i sin nocht hêde fan al it Findas volk" (80) en de zendelingen van de Magy in bovenstaande aanhaling: „Je mêne that wi juw brothar willenglik anfat håve, men wi send truch usa fyanda forth-fêtereth and thi alle send us jetta uppa hakka." [3])

Dat Verwijs dit Stadsfries even vermakelijk heeft kunnen nabootsen als het Vlaams, dat hij in de estaminets afluisterde [4]), daaraan behoeft men niet te twijfelen. Niet alleen, dat Verwijs deze dialecten beter in zijn macht had dan het Fries, door hun meerdere overeenkomst met het gangbare Nederlands, in die verwantschap lag ook de mogelijkheid hunner conceptie als bizarre afwijking van het „algemeen beschaafd," welke onder de inwerking van Verwijs' vis comica tot een dankbaar voorwerp van scherts en lachlust kon worden.

1) Zoo sprak de Vader zijn pupillen steeds gemoedelijk aan.
2) It Feartflagjen, Rimen en Teltsjes.
3) In Stads-Fries (dat geen Fries is) eventueel: Inka zei, dat hy syn nocht hadde van al dat volk." (v o l k in ongunstige zin voor l i e d e n, en: Jou miene, dat wy jou broer met sin anpakt hewwe, mar wy binne deur ons vyanden futfitere, enz.
4) Zie hiervóór, bl. 86.

C. van der Linden

MEDEWERKERS OF MEDEPLICHTIGEN?

Na alles, wat wij aangevoerd hebben, mogen wij het zonder aanmatiging voor bewezen houden, dat de schrijver van het befaamde Oera-Linda-Boek niemand anders is en kan zijn dan **Dr. Eelco Verwijs.**

Het is goed, dit nadrukkelijk voorop te stellen, wanneer we in het nu volgende gedeelte rekening gaan houden met tot heden geopenbaarde inzichten over deze zaak. Staande op ons verzekerd standpunt, moeten we nu een kritise houding aannemen tegenover:

1o. de bewering van Cornelis over de Linden[1]), dat het handschrift van het O. L. B. een **erfstuk in zijn familie** was, dat uit de handen van zijn grootvader is overgegaan in die van zijn tante Aafje Meylhof—Over de Linden en door deze pl.m. 1848 aan hem, C. L., overgedragen is.

2o. de uitkomst van het onderzoek van J. F. Berk, hoofd ener school aan Den Helder en J. Beckering Vinckers, neergelegd in het vlugschrift van laatstgenoemde, getiteld: Wie heeft het Oera-Linda-Boek geschreven? welke uitkomst hierin bestond, dat Berk en Beckering Vinckers **C. over de Linden** zelf voor de vervaardiger van het handschrift hielden.

3o. het gevoelen van Johan Winkler, althans voor zoover deze, naast Verwijs, Ds. François Haverschmidt (alias Piet Paaltjens) voor een deel van het werk aansprakelijk stelt.

4o. de opvatting van J. J. Hof, die in It Heitelân, 1923, nr. 19 bl. 219, aan Verwijs in de totstandkoming van het Oera-Linda-Boek een ondergeschikte rol toekent, nl. die van beschaver en aanvuller. Volgens Hof

---

1) In het volgende wordt kortheidshalve de zeer veel voorkomende lange naam Cornelis over de Linden, gewoonlijk met C. L. aangeduid.

is **C. over de Linden** de schrijver; de taal van het mscr. is uitsluitend van hem; voor een deel van de inhoud (als ruwe bouwstof) is zeer waarschijnlijk Haverschmidt verantwoordelijk.

5o. de mening van Dr. G. A. Wumkes, die in zijn geschriftje De Frijmitselderij en it Oera-Linda-Boek weer teruggaat op de uitkomsten van Berk-Beckering Vinckers, dat **C. over de Linden** de schrijver was. [1])

Met Dr. Wumkes menen wij afgedaan te hebben, voor zoover zijn opvattingen niet van Beckering Vinckers afhankelijk zijn. Voor zoover dit wel het geval is, (dat is doorgaans), kan van afzonderlijke weerlegging afgezien worden.

Met de opvattingen van de pan-germanist Wirth, die, met het Jol rondwentelende, weer bij het beginpunt aangekomen, het mscr. „in zijn kern" wederom voor echt en overoud verklaart, en het gevoelen van J. S. Meyer, die langs theosophise weg(!) tot hetzelfde resultaat komt, wens ik geen rekening te houden.

En met die der anderen natuurlijk slechts in zooverre, als zij feiten en vraagstukken te berde brengen, die door onze resultaten niet reeds automaties te niet gedaan zijn. Deze laten zich, naar ik meen, onder de volgende drie gezichtspunten brengen:

1o. Welke is de betrekking geweest — Verwijs' auteurschap erkend — tussen Cornelis over de Linden en het Oera-Linda-Boek?

2o. Heeft Verwijs — eventueel behalve Over de Linden — mededaders, d.w.z. medewerkers aan de inhoud gehad?

3o. Zijn er — buiten H. Eilers — nog andere medeplichtigen in het spel geweest?

Vraag 1: Welke is de betrekking geweest tussen C. L. en het O. L. B., Verwijs' auteurschap vooropgesteld?

We hebben deze vraag zoo ruim mogelijk gesteld, omdat — al

1) Zie ook zijn artikel: C. over de Linden in het Nieuw Biograpisch Woordenboek.

is zijn auteurschap evenzeer uitgesloten als de vererving van het handschrift in de familie — er niettemin tussen hem en het O.L.B. zekere betrekking onmiskenbaar is.

We beginnen met een en ander over zijn persoon en familie mee te delen. [1])

Cornelis over de Linden sproot uit een Enkhuizer familie. Men kan niet hoger opklimmen dan tot Jan over de Linden, die uit hoofde van zijn ambt als Jan de Diender schijnt bekend gestaan te hebben. Deze valt waarschijnlijk geheel in de 18de eeuw. Zijn zoon Andries was scheepstimmerbaas te Enkhuizen. Wegens zijn Prinsgezindheid verloor hij het stadswerk, dat hem te voren opgedragen geweest was. In hem begroeten wij de eerste historise „bezitter" van het Oera-Linda-handschrift. Driesbaas, zooals hij genoemd werd, had drie kinderen: Jan, scheepstimmerman, Aafje en Antje. De beide dochters bleven te Enkhuizen gevestigd. Deze Jan nu, de vader van Cornelis over de Linden, die in 1811 geboren werd, had grote moeite het hoofd boven water te houden. Hij trok van de ene plaats naar de andere, al naar hij werk vond. Een luchthartige en rusteloze natuur schijnen niet vreemd aan zijn mislukking geweest te zijn. In 1831 was hij scheepstimmerman aan boord van het corvet Nehalennia, dat op de Schelde voor 't fort St. Marie geposteerd was. Hij overleed in 1836. Deze Jan moet — ook volgens zijn zoon — geen vermoeden gehad hebben van het bestaan van het O.L.B. Zijn vader Andries vertrouwde het hem wegens zijn onverschilligheid niet toe.

Daarom werd het in handen gesteld van zijn zuster Aafje. Antje, de andere zuster, in 1876 nog in leven, heeft van het bestaan van het erfstuk evenmin ooit kennis gedragen.

Omdat het Cornelis over de Linden behaagd heeft, zijn tante Aafje, die dood was, een rol toe te delen in de overdracht van het handschrift, moeten wij nolens volens een uittreksel uit haar

1) De feitelijke gegevens betreffende de familie Over de Linden zijn bijna alle ontleend aan Beckering Vinckers' brochure: Wie heeft het Oera-Linda-Boek geschreven? Ze zijn afkomstig van J. F. Berk en gebleken betrouwbaar te zijn. Ze komen verspreid door het hele geschriftje heen voor. Het scheen mij niet nodig, overal de bladzijden van de door mij gebruikte gegevens te vermelden.

burgerlijke stand geven. Aafje over de Linden was gehuwd met zekere Hendrik Reuvers. Het echtpaar woonde in bij vader Andries. Reuvers, die ook al dood was toen het O. L. B. voor 't voetlicht kwam, moet volgens C. L. van het bestaan van het handschrift geweten hebben. Hij verzette zich er tegen, dat zijn vrouw het, overeenkomstig des grootvaders wil, aan Cornelis overdroeg. In 1845 stierf Reuvers. De weduwe bleef in het voorouderlijke huis wonen, ook toen zij een of twee jaar later met ene Koops of Jacobus Meylhof hertrouwde. Deze Meylhof is door zijn vrouw van het bestaan van het O. L. B. onkundig gelaten. In Augustus 1848 achtte tante Aafje de tijd gekomen, het familiestuk aan de rechtmatige erfgenaam over te dragen, hetgeen geschiedde tijdens een bezoek van Cornelis over de Linden te Enkhuizen. Een jaar later, 1849, stierf Aafje; Meylhof overleed in 1875.

Cornelis over de Linden, geboren in 1811 te Enkhuizen, trok op zeer jeugdige leeftijd met zijn ouders naar Amsterdam. Zoodra dezen hem alleen durfden laten gaan, bezocht hij jaarlijks zijn grootouders. Deze stierven beide in 1820. Sedert kwam de jonge Cornelis niet meer in zijn vaderstad. Hij werd opgeleid in het vak, dat zijn vader en grootvader hadden uitgeoefend. Als scheepstimmerman maakte hij, 1830—33, een reis mee naar Honkong. Na zijn terugkeer huwde hij, 22 jaar oud, met de weduwe May, die vier kinders uit haar eerste huwelijk meebracht. Hij kreeg nu (1833) een aanstelling als scheepstimmerman 1ste klas aan 's Rijks Marinewerf in Den Helder, en werd na verschillende rangen doorlopen te hebben, in 1852 tot twede, in 1857 tot eerste meesterknecht aan de werf benoemd.

Over de Linden moet een hoogst bekwaam vakman geweest zijn. Zijn practise kijk schijnt menigmaal de theoretise fouten van zijn superieuren goedgemaakt te hebben. In 1856 heeft hij een boekje uitgegeven, getiteld: Een nieuwe vorm van een zeeschip, een uitgave, die blijkens de lijst van intekenaren, onder alle rangen van de vloot en de scheepsbouw steun vond, althans de aandacht trok. Hij heeft vele en prachtige modellen van schepen gemaakt, waarvan verschillende op tentoonstellingen bekroond werden.

Over de Linden was een eigenaardig man. Stond hij om zijn

bekwaamheid in aanzien bij zijn chefs, niet altijd evenwel was de stemming mild jegens hem. Hij had een ruwe openhartigheid over zich en wond er geen doekjes om, als hij fouten zag in de plannen en opdrachten, die hij kreeg. Wanneer hij met een ingenieur over de brede werfweg liep, in druk gesprek over het werk van de dag, dan kon het gebeuren, dat hij op een gegeven ogenblik een grote homp krijt uit zijn vestzak haalde en zijn chef aan een schetstekening, zoo op de straat gemaakt, eventjes zijn inzicht of kritiek demonstreerde. Daar was niet iedereen van gediend. [1]) Evenmin vond het altijd instemming, als hij met de nodige kracht voor de belangen of het recht van zijn ondergeschikte werklieden opkwam. En al werden er van hem dingen geduld, die een ander niet door de vingers gezien zouden zijn, het leven op de marinewerf is voor hem, vooral in de latere jaren naar het schijnt, vaak zuur genoeg geweest. [2]) In zijn schrifturen geeft hij op onverbloemde wijze uiting aan zijn haat tegen onbekwame nullen en eigenwijze theoretici, die hem de voet dwars gezet hadden.

Terècht steeds? Er is ruimte voor enige twijfel.

Over de Linden had maar weinig onderwijs genoten. Al heeft hij door voortdurende studie dat tekort in zekere richting volkomen weten in te halen, een onmiskenbaar gebrek in de techniek van de taal, maar vooral ook van de stijl, heeft hij nimmer weten te overwinnen. Na enige tijd les in Frans genomen te hebben, bekwaamde hij zich zelf verder. Ook leerde hij Duits en Engels. Het is niet na te gaan, hoe ver hij het daarin gebracht heeft. Naar het schijnt maakte hij wel vertalingen voor de Heldersche en Nieuwedieper Courant, die echter van taalfouten wemelden. [3]) In verband met het O. L. B. heeft hij ook getracht zich het Oud-Fries eigen te maken. Zijn bibliotheek bevatte dan ook een twintigtal boeken op die studie betrekkelijk of er vermoedelijk mee in verband staande. Zijn belangstelling ging echter verder; de talen waren voor hem slechts een middel om te verstaan: zeden en gewoonten van andere volken,

1) Mededeling van zijn kleinzoon, de heer C. over de Linden Sr. te Amsterdam.

2) Zegsman alsboven.

3) Beckering Vinckers, Wie heeft, enz. bl. 39.

hun godsdiensten, de geschiedenis der godsdiensten, populaire wijsbegeerte, natuurfilosofie, vrijmetselarij, en nog veel meer was van zijn gading.

Zonder enige twijfel ontbrak het hem aan de voorstudie, die nodig is om met succes een gebied van geestelijk leven grondig te bewerken. Zijn kennis was, behalve verspreid en vol leemten, ongedisciplineerd en oppervlakkig, uit de twede of derde hand. Niettemin meende hij bevoegd te zijn tot oordelen in het groot; tot een anathema tegen de scheikunde, tegen de atomenleer, enz. achtte hij zich wel gerechtigd. Het is de bekende „wetenschap van het gezond verstand," die begint met het ontberen en eindigt met het minachten van de „traditionele" wetenschap. Het is geen wonder, dat de prae-revolutionaire geschriften uit de kring der encyclopaedisten vat op hem kregen. In 't bizonder schijnt hij onder de invloed van Volney gekomen te zijn, wiens Ruïnes hij zoowel in het Frans, als in Nederlandse vertaling bezat. Niet ten onrechte schrijft Beckering Vinckers: „Het lezen van dit in vele opzigten overdreven phantastisch boek moet veel hebben bijgedragen, om aan C. L.'s geest die vreemde, phantastische, utopische richting, die losheid van de algemeen aangenomen historische feiten, die verachting van de resultaten der wetenschap mede te deelen." [1])

Dat zulk een geest volstrekt ongeschikt is voor historise studie en historise critiek, springt in het oog. Er is dan ook geen enkele aanwijzing voor enige ernstige poging daartoe. In zijn bibliotheek komen voor: Bespiegelingen over de Grieken en ook het boek van Mercier: Het jaar 2440, een „bespiegeling" over de toekomst.

Noch empiries en inductief, noch deductief georganiseerd treedt het weten van deze veel lezende en lerende man voor ons op. Ik stel mij zijn geest voor als een niet zeer ruim en niet zeer vast bewustzijnsgebied, omgeven door een dichtbevolkte en weinig georganiseerde sfeer van het nabije onbewuste. Ware zijn beeldend vermogen groter geweest, wellicht had hij bij degelijker kennis een of ander werk van fancy voortgebracht, dat

1) Beckering Vinkers, t. a. p. bl. 61.

onze aandacht nog waard zou zijn, want de aandrang tot productie was bij hem aanwezig.

Nu tapte de kraan, zonder ophouden, hetzelfde lange nat, dat geen wetenschap was en geen kunst.

Over de Linden was een schrijfmaniak. Stapels schriften heeft hij volgeschreven over allerlei onderwerpen, waarover hij niet het recht had mee te spreken; stapels schriften gaf hij uit ter correctie aan de onderwijzer Jansen [1]) en vóór die tijd zeer waarschijnlijk aan anderen, niet alleen om ze van taal- en spelfouten te zuiveren, maar ook om de zinsbouw te verbeteren.

En al die cahiers werden door hem weer zorgvuldig overgeschreven.

Onder deze is een reeks van geschriften, de Gesprekken van Broeder Jonathan, die de geschiedenissen van het ontstaan der godsdiensten lijken te bevatten. Volgens zijn corrector Jansen, was dit het beste, wat hij geschreven heeft en ik geloof het. [2])

In zijn schetsen van Mozes, van Yes, van Bram en Boeddha treedt een gedachte, die op zich zelf van niet geringe bewustzijnsvernauwing blijk geeft, maar dan toch enige ordening bracht, telkens weer naar voren: goede mensen, vrome lieden, voorgangers van hun volk zijn telkens weer, tot stichters van godsdiensten, tot goden of halfgoden gemaakt door een schijnheilige, baatzuchtige priesterschap. Hevig was Over de Linden's priesterhaat. Helders pastoor ervoer dat op min aangename wijze, toen hij O. d. L.'s twede vrouw, die Rooms-Katholiek was, een huisbezoek wilde brengen.

Was Over de Linden vrijmetselaar?

Zooals men weet, heeft deze vraag nog al wat opgeld gedaan, in verband met de nu verouderde onderstelling, dat C. L. het Oera-Linda-Boek geschreven had. Vooral Dr. G. A. Wumkes heeft in zijn brochure: Frijmitselderij en it Oera-Linda-Boek dit thema uitgesponnen. Hij spreekt van malcontente ma-

1) Hij wilde het met behulp van een verdichte brief Jansen doen voorkomen, alsof die geschriften van een vriend uit A., niet van hem, afkomstig waren. Jansen had hem echter terstond door.

2) Deze reeks is door mij naukeurig onderzocht, de J.

çonnerie. Over de Linden had namelijk aan de onderwijzer Gerrit Jansen gezegd, dat hij vrijmetselaar geweest was. Nu behoeft men in zulke dingen C. L. volstrekt niet op zijn woord te geloven en er bestaat alle reden, om deze zijne bewering in twijfel te trekken. Alle mij verstrekte inlichtingen, zoowel van de zijde zijner afstammelingen, als uit maçonnieke kringen, schijnen er op te wijzen, dat hij niet tot de Loge behoord heeft, al had hij het om zijn opvattingen kunnen zijn en al is hij ongetwijfeld in nauwe aanraking met maçonnieke kringen geweest. Ik heb nog bizondere reden om te onderstellen, dat Over de Linden nooit tot de vrijmetselarij is toegetreden. In zijn Gesprekken van Broeder Jonathan voert hij telkens een fictieve „orde van vrije bouwlieden" ten tonele. Reeds de uitdrukking vrije bouwlieden kan ons doen vermoeden, dat hier een enigszins ander ideaal wordt opgesteld dan dat der vrijmetselaars. In de Inleiding op deze bundel wordt een gesprek weergegeven tussen de schrijver en broeder Jonathan, waaruit blijkt dat de vrije bouwlieden ook tegenvoeters genoemd worden en dat ze de vrouw niet uitsluiten.[1]) Het komt mij voor, dat hierin een duidelijke aan-

1) Jonathan verhaalt, hoe hij in Amerika in gezelschap van een „vrije bouwman" kwam. Dan ontwikkelt zich tussen hen het volgende gesprek:

Zijt gij vrijmetselaar? vroeg hij, nadat wij over geheell andere dingen gesproken hadden.

Neen, ik wil het ook niet worden.

Waarom niet.

Mijn vader zegt: Als gij wezenlijk vrij wilt zijn, dan moet gij u nimmer aan een eedgenootschap verbinden.

Dan moet gij bij de Tegenvoeters gaan; daar zoudt gij juist bij passen. Die willen geen eed, maar alleen beloften.

Zeker om hen erfgenamen van Uw vermogen te maken, als ge wat hebt?

Neen, dit verlangen zij allerminst. Hetgeen zij verlangen, is, dat gij uwe vermogens zult inspannen, om het lot der lijdenden te verbeteren.

Derhalve toch een bedelpartij?

Dat in de verste verte niet. De tegenvoeters, vrije bouwlieden of Arianen, zooals zij zich naar hunnen stichter noemen, zijn ook een soort van vrijmetselaars; zij sluiten echter hunne vrouwen niet buiten, en toch waren zij voor korten tijd geleden nog bij niemand als een genootschap bekend. ——

In overeenstemming met deze theorie, was Over de Linden's (twede) vrouw volkomen ingewijd in zijn schrijverswerkzaamheid.

wijzing gelegen is, waarom Over de Linden, schoon geestverwant, zich nooit bij de orde heeft aangesloten. Zijn sterk individualisme zal ook een beletsel geweest zijn. Hoe dit nu zij, hij houdt vast aan zijn vrije bouwlieden, die hij onder de aanhangers van alle godsdiensten en in alle tijden, met de vinger weet aan te wijzen. Dit is geen oorspronkelijke gedachte, evenmin trouwens als zijn godenvormende priesterschap. De oude vrijmetselarij wist overal met de meeste nauwkeurigheid het spoor te volgen van haar geheime orde, bij de Egyptise Isis-priesters, in de Dyonisise mysteriën, bij de Pythagoraeërs, de Tempeliers, de volgelingen van Joan Amos Comenius, enz. enz.

Over de Linden gaat bij zijn fictieve orde evenzoo te werk. Boeddha, Jethro, de schoonvader van Mozes, Yes, d.i. Jezus, het zijn alle vrije bouwlieden, en de eerste vrije bouwlieden kwamen uit .... Friesland.

Men heeft zich afgevraagd, waarvoor dat geschrijf diende. Jansen vroeg het hem eenmaal op de man af. „Dat begrijp jij niet," was het bescheid. Misschien heeft hij het in de eerste plaats voor mondelinge voordracht bestemd gehad. Ik neem aan, dat die opstellen, gedragen door het forse geluid en het hevig temperament van Over de Linden het bij een sympathiek gehoor beter zouden doen dan bij lezing door een nuchter analyticus.

Wanneer het nu waar is, dat Over de Linden, ondanks nauwe geestverwantschap, onoverkomelijke bezwaren koesterde tegen aansluiting bij het lichaam der Helderse broederschap, dan laat het zich zeer wel denken, dat hij zich een ruimer werkingssfeer begon voor te stellen. Het is zeer waarschijnlijk, dat de gedachte aan de stichting van een wereldbroederschap, op ruimer basis dan de vrijmetselarij, in de vorm van bovengenoemde fictie, hem niet vreemd geweest is. Zóó is het te begrijpen, dat hij met hele pakken schriften tegelijk bij Jansen kwam ter correctie. Want dat ze niet persklaar waren, dat gevoelde hij maar al te goed. Hij heeft Jansen zelfs, onder aanbieding van eventuele voordelen, de uitgave willen laten, maar die heeft zich er wijselijk van verschoond, al meende hij, dat althans een deel er van zijn weg gevonden zou hebben bij het publiek. Daarna schijnt Over de Linden voornemens geweest te zijn, dit punt van zijn program zelf tot uitvoering te brengen, als hij met pensioen 's lands dienst

zou verlaten hebben. Intussen, dit is zeker, dat hij doorging, ook lang nadat de kwestie van het O. L. B. aan het rollen geraakt was, zijn opstellen met de grootste zorg keurig netjes over te schrijven in dikke cahiers met honderden bladzijden, die ten dele doorgenummerd en stevig gebonden zijn. In latere jaren althans gebruikte hij vooral zijn Zondagmiddagen voor dit werk.

Al deze schrifturen werden bewaard in een grote, platte, rode trommel.

Dat, behalve Over de Linden's twede vrouw, zijn huisgenoten en ook zijn uitwonende volwassen zoons, slecht op de hoogte waren van 't geen hij schreef, laat zich van te voren wel denken. Over de Linden was geen minzaam man; zijn kleinkinderen, de kinderen van zijn in Indië overleden zoon, beefden voor hem; zij werden voortgedreven, moesten werken, leerden veel van hem, maar vreesden zijn harde en ruwe terechtwijzingen in niet al te gekuiste taal. In deze atmosfeer moet ook de opvoeding van zijn eigen kinderen plaats gehad hebben. Toen ze groot waren is huns vaders geringe toegankelijkheid stellig een beletsel geweest om deel te nemen aan zijn geestelijk leven, wellicht ook het maçonnieke karakter van zijn werken.

Onder zijn vrienden — of hij er vele had, is zeer de vraag — moet genoemd worden de boekbinder en beëdigde tolk Ernst Stadermann, een Duitser, een Saks, die in 1843 zijn vaderland had moeten verlaten wegens deelneming aan revolutionaire bewegingen. Deze Stadermann moet ook kennis van de klassieke talen gehad hebben. Zijn democratise gezindheid en priesterhaat vonden hun volkomen weerklank in die van zijn vriend Over de Linden. [1])

Dat geen van beiden schuw was van een hartige dronk, zal hun vriendschap slechts bevestigd hebben. Stadermann was de oudere. Hij is in het voorjaar van 1867 overleden. Enige maanden later is Cornelis over de Linden met het Oera-Linda-Boek op de proppen gekomen. Het kan toen nog maar korte tijd, vermoedelijk nog geen jaar in zijn bezit geweest zijn.

Aangaande de verwerving van dit handschrift heeft hij een verhaal — in verschillende, niet geheel overeenstemmende lezingen —

1) Beckering Vinckers, t. a. p. bl. 38.

opgedist, dat de kentekenen der onwaarschijnlijkheid op het voorhoofd draagt. Het meest „authentiek" is de lezing, die hij zelf gaf in zijn „Opdracht aan mijn kleinzoon".[1]) Toen Over de Linden gestorven was, is er onder zijn papieren een stuk met deze titel gevonden, dat de kleinzoon, de toen 14-jarige Cornelis [2]), ook inderdaad voorgelezen is, zonder ander gevolg echter, dan dat het O. L. B. onder berusting bleef van C. L.'s oudste zoon, Leendert Floris over de Linden. In die Opdracht speelt C. L. bij de verkrijging van het handschrift een geheel passieve rol. Zooals wij weten berustte het handschrift zoogenaamd bij tante Aafje Meylhof— Over de Linden te Enkhuizen. Daar nu woonde ook C. L.'s moeder, Antje Goedmaat, de vrouw van wijlen Jan. Over de Linden kwam zoo nu en dan te Enkhuizen, zoo ook in het jaar 1848. Bij die gelegenheid bracht hij meteen een bezoek aan tante Aafje, die nog steeds — nu met haar twede man — het voorouderlijk huis der Over de Linden's bewoonde, het huis, waar Cornelis als kind zoo dikwijls gelogeerd had bij zijn grootouders. Hij gaf tante Aafje te kennen, dat hij graag de tuin bij het huis nog eens zien wou. Terwijl hij zich daar te goed deed aan oude herinneringen en aan een „schilderachtige peer," kwam tante Aafje plotseling met een belangrijke mededeling: „Je spreekt daar van Grootvader, maar ik heb nog wat voor je. Hendrik (= Reuvers) wilde niet hebben, dat ik het je gaf, maar Koops (= Meylhof) weet er niets van." Na het schriftuur gehaald te hebben, zeide zij: [3]) „Dat is een familieboek; de taal is Oudfries, en is al honderde jaren door de familie bewaard; daarom moet ik je op je gemoed drukken, dat je het in hooge waarde houdt."

„Maar" vroeg ik haar, alvorens haar te bedanken, „waarom heeft Grootvader dat boek niet aan mijn vader gegeven?"

„De vraag," zeide zij, „heb ik je grootvader ook gedaan, maar hij zeide: „Kees moet het toch hebben, en als ik het terstond aan hem geef, dan kan Jan het niet weghelpen."

Ik had mij wel heel iets anders voorgesteld, maar ik stelde mij toch zoo blij aan, alsof ik een goud horloge gekregen had.

1) Beckering Vinckers, t. a. p. bl. 19.
2) De derde van die naam, C III bij Beck. Vinckers, de heer C. over de Linden Sr. te Amsterdam.
3) De fouten in dit stuk zijn van C. L.

Zoodra ik in het Nieuwediep kwam, ging ik er in studeeren, maar het was even onverstaanbaar voor mij alsof het Chinees was. Onvoldaan lag ik het terzijde, maar kon toch niet nalaten, het nu en dan weder ter hand te nemen. Eindelijk ontcijferde ik de woorden Oera Linda en Over tha Linda, hetgeen mij toeschenen, inoniem met Over de Linden te wezen.

De bewering van mijne tante, dat het een familieboek was, leide dus geen tegenspraak."

Ziedaar meteen een proeve van taal en stijl.

Deze opdracht komt ook voor in een soort autobiografie van Corn. over de Linden en mag dus wel geacht worden de „officiële" lezing van de geschiedenis der verkrijging van het handschrift te zijn.

De door hem gegeven voorstelling kan nu door ons niet anders beschouwd worden dan als een aangeklede leugen onder verzwarende omstandigheden.

Is zoo'n houding wel in overeenstemming te brengen met C.L.'s zoogenaamde openhartigheid en rondborstigheid? Zonder enige twijfel. Er is een rondborstigheid, die het voor anderen onaangename evenmin verzwijgt (minder soms) dan hetgeen denzulken aangenaam is. Dit sluit volstrekt niet in, dat deze „rondborstigen" hun geheimen niet zouden hebben; dat zij hun gedachten aangaande zich zelf, ook prijsgeven aan de openbaarheid. Tot dit soort reken ik Cornelis over de Linden.

Beckering Vinckers heeft opgemerkt, dat boven-aangehaalde verklaring niet overeenstemt met hetgeen Over de Linden elders daaromtrent heeft beweerd. Aan een achterneef, W. over de Linden, boekdrukker te Enkhuizen, vertelde hij, (in het jaar 1872), dat hij, toen tante Aafje in 1846 of 47 hertrouwde, het ongeraden achtte haar langer in het bezit van het handschrift te laten, volgens getuigenis van deze W. over de Linden zelf. [1]) Hier zien we C. L. actief bij de verkrijging van het mscr. voorgesteld, bewust van de grote waarde ervan. Passief is zijn houding weer, naar hetgeen hij vertelde aan D. Dekker, hoofd ener school te Den Helder, die in Euphonia [2]) een paar artikelen over de persoonlijkheid van C. L. gepubliceerd heeft,

1) Beckering Vinckers, t. a. p. bl. 17.
2) Euphonia, weekblad, 1ste jaargang, nr. 10 (3 Juni 1876).

welke zeer vertrouwbaar lijken.[1]) Vóór de verschijning van B. V.'s brochure, geheel onafhankelijk van diens onderzoek, schrijft hij over deze kwestie als volgt: In het jaar 1872 (N.B. hetzelfde jaar als van C. L.'s anders luidende verklaring aan zijn neef) had C. L. de heer Dekker, als bekend met taal en folklore van West-Friesland en Texel, ten behoeve van Dr. Ottema een lijstje van woorden gevraagd, in genoemde streken in gebruik, niet echter in de Nederlandse woordenboeken voorkomende. Bij die gelegenheid vroeg Dekker hem naar de herkomst van het O.L.B. Hij deed toen een verhaal, dat Dekker zoo letterlijk mogelijk weergeeft en waarin over het punt in kwestie het volgende voorkomt: „Een tante van me te Enkhuizen, sedert overleden, heeft het mij eens met een heel geheimzinnig gebaar ter hand gesteld. Ik lachte om haren ernst en wilde de prullen bijna niet aanvaarden, waardoor zij in haar voornemen, om mij het Ms. ter hand te stellen, schier aan 't wankelen werd gebracht."

Passief noemden we C. L.'s houding; er is bijna tegenwerking. 't Meest strookt deze verklaring met die uit de Opdracht; van „blij aanstellen" is echter geen sprake; met zijn verklaring aan zijn neef te Enkhuizen is zij lijnrecht in strijd.

En in een brief aan Verwijs schrijft C. L.: „Een jaar of 18 geleden mijn familie eens bezoekende, heeft mijne tante mij twee manuschripten[2]) (sic) ter hand gesteld, die zij mij gedurende haar mans leven niet had mogen geven, ofschoon mijn grootvader het bevolen had; vooral het kleinste, had hij gezegd, moest ik als een heiligdom bewaren; het grootste is dikker dan een statenbijbel, het begin is latijn en het grootste gedeelte is Oud-Hollandsch."

Tegen niemand anders had C. L. ooit over het bestaan van twee handschriften gesproken.

1) D. Dekker werd in 1845 hoofd ener bizondere neutrale school in Den Helder. Als schoolman had hij een zeer goede naam. Dekker schreef verscheidene Texelse novellen, die merendeels in het tijdschrift Nederland, vooral in de jaargangen 1864 en 65 verschenen zijn. Ook is van zijn hand een plaatsbeschrijving en geschiedenis van Den Helder. Hij behoorde tot de vaste medewerkers van Euphonia, waarin hij tweemaal de kwestie van het O. L. B. ter sprake gebracht heeft. Dekker stond op gespannen voet met J. F. Berk, de zegsman van Beckering Vinckers, die later naar Amerika gegaan is.

2) Spatiëring van mij, de J.

Vrage: Is C. L. op zijn woord te geloven? Het heeft er nu reeds allen schijn van, dat hij zijn verklaringen inricht naar gelang van de persoon, tot wie hij spreekt.

In zijn Opdracht haalt C. L. uit zijn eigen brief aan Ottema [1]) deze zinsnede aan: dat hij Verwijs zijn mscr. niet voor het Friesche genootschap geleend had; dat hij niet eens wist, dat er zulk een genootschap bestond. [2]) Uit een later te publiceren correspondentie met Verwijs, aan de briefwisseling met Ottema voorafgaande, zal blijken, dat Verwijs hem zelfs erelid van het Friesch Genootschap heeft willen maken!!! Reeds in Verwijs' brief van 19 Oct. 1867 werd dit lokmiddel gebruikt, toen de briefwisseling juist 14 dagen aan de gang was!

Een grove leugen dus.

In meergemelde Opdracht staat, dat Over de Linden Verwijs te Leiden opzocht. Verwijs zou hem gezegd hebben: „Als je een goede vertaling wilt hebben, dan moet je geduld hebben; ik heb geen tijd; daarom heb ik het in handen van een doctor Winkler te Leeuwarden gesteld en die heeft veel lust in het oude Friesch." Zoodra ik aan den Helder kwam, schreef ik aan Dr. Winkler. []

Uit bovenvermelde correspondentie zal blijken, dat C. L. wel te Leiden geweest, maar dat de voorstelling van het verhandelde, hier gegeven, geheel bezijden de waarheid is. Er zit ook geantedateerde waarheid in.

Genoeg, dunkt mij, om de hele Opdracht te doen kennen als een volstrekt onbetrouwbaar stuk, en Cornelis over de Linden als een volstrekt onbetrouwbaar getuige. Waarmee niet gezegd is, dat er geen kernen van waarheid schuilen, ook in C. L.'s mededelingen betreffende de verkrijging van het handschrift.

Op grond van de overeenstemming in de verschillende verhalen, gezien de mededeling over de twee mscr., waarvan het grootste inderdaad een „echt" handschrift is gebleken te zijn, nl. een zeldzaam voorkomend afschrift van de Kroniek van Friesland van Worp van Thabor, lijkt het mij zeer waarschijnlijk:

---

1) Beckering Vinckers, t. a. p. bl. 27.

2) Spatiëring van mij, de J.

1o. dat er in de familie Over de Linden te Enkhuizen werkelijk een traditie aangaande haar „oude" Friese afkomst leefde.

2o. dat die traditie gebonden was aan het bezit van zekere familiestukken, van oude geschriften, in elk geval van het handschrift van Worp.

3o. dat grootvader Andries het inderdaad geraden geacht heeft, deze oude stukken in het bezit van zijn inwonende dochter te laten, met opdracht, ze later aan de zoon van Jan ter hand te stellen.

4o. dat inderdaad Reuvers dit tegengehouden heeft, ondanks aandrang van C. L.

5o. dat tante Aafje, na Reuvers dood, voor of tijdens haar twede huwelijk, werkelijk die opdracht ten uitvoer gebracht heeft, op aanhouden van C. L.

6o. dat C. L. deerlijk teleurgesteld geweest is bij nadere kennismaking met zijn aanwinst.

Ik houd nl. in het verhaal van zekere Munniks [1]), die in 1845 met Stadermann en C. L. een toertje naar Enkhuizen deed, degene, bij wie C. L. om dat oude boek soebatte, voor Reuvers, niet voor de man, bij wie zijn moeder huishoudster was, gelijk Munniks denkt. De heren zullen nl., behalve bij C. L.'s moeder, ook bij zijn tante geweest zijn. Daar alleen C. L. binnenging, is zoodanige versmelting in Munniks' herinnering, na 30 jaar tijds, psychologies zelfs zeer waarschijnlijk. Munniks vertelt nog, dat hij sprak over bosrijke streken, zooveel als een heerlijkheid, van lindestreken, lindebomen, enz. Men moet niet vergeten, dat Munniks, toen hij zoo sprak, het O. L. B. had kunnen lezen (1876) en waarschijnlijk gelezen had. Niettemin is het lang niet onmogelijk, dat C. L. dergelijke openbaringen van het oude boek verwachtte; zijn familietraditie en zijn „schilderachtige" naam leidden daar van zelf toe.

Er bestaan inderdaad sterke aanwijzingen, dat ook die traditie geen verzinsel is geweest:

---

1) Beckering Vinckers, t. a. p. bl. 31 en 32.

1o. de uitlatingen van Jan over de Linden aan boord van de Nehalennia. [1])

2o. de uitlatingen van de zoon van C. L., ook Cornelis geheten, in de jaren 1848—52, toen hij nog kwekeling was. [2])

3o. de uitlatingen van C. L. zelf. Dekker schrijft: „Er zijn er die beweren, dat C. I dan 't meest over zijne afstamming van een oud-Friesch geslacht sprak, wanneer hij onder den invloed van een glaasje was, en uit het geschrift van B. V. blijkt, dat hij daarvan nog al gebruik maakte. [3]) Ik zelf heb C. I daar wel eens over hooren leuteren, maar dan was was hij bepaald niet frisch." [4])

4o. In de Friesche Courant van 30 April 1877 komt een ingezonden stuk voor van M. K. de Jong, hoofd der school te Kooten, die een mededeling bevat, voor ons van belang: De kwestie van het O. L. B., schrijft hij, was behandeld in een dorps-ontwikkelingsclub De Hervorming. Een dorpsgenoot, wiens waarheidsliefde boven alle twijfel stond, deelde daar mede, dat zijn oom Leendert over de Linden hem pl.m. 40 jaar geleden (dus pl.m. 1837) al had verteld, „dat er nog heel oude geschriften onder de familie Over de Linden berustende waren." Deze Leendert komt in de bekende genealogie der Over de Linden's niet voor. Was het wellicht een broer van Andries, of was hij uit een oudere Friese tak? Hoe dit zij, wij vinden hier de „Friese traditie" der Over de Linden's, zij moge dan zoo heel ver niet reiken, bevestigd, als ook het bezit van handschriften. [5])

Traditie en een handschrift (van Worp van Thabor), — zijn die in staat, alle materiële gegevens, die ons zijn overgeleverd, te verklaren? Neen! Ik reken niet de gezegelde verklaring van de vier personen, die tussen 1848 en 50 van het hand-

1) Beckering Vinckers, t. a. p. bl. 65. Deze spreekt van C I, C II, enz.
2) T. a. p. bl. 11.
3) T. a. p. bl. 39.
4) Euphonia, 2de jg. nr. 3, 21 April 1877.
5) Ik heb vergeefs gepoogd, de hier bedoelde zegslieden op te sporen. De heer M. K. de Jong, later hoofd ener school te Deventer, is dood, de J.

schrift, „later door den Heer Dr. J. G. Ottema vertaald en uitgegeven onder den titel van „Thet Oera Linda Bok," wel gehoord, maar het niet gezien hadden [1]) en derhalve ook van identiteit met het O.L.B. niets kunnen afweten. Evenmin spreek ik van de snoevende uitlatingen van de jonge Cornelis. Die kunnen zeer wel betrekking hebben op een mscr. van Worp, dat voor een kwekeling van een jaar of 15 allicht een minder alledaags voorkomen heeft. Trouwens, de bewoordingen, waarin de jonge Cornelis zich uitdrukte, zijn na 25 jaren uit het geheugen opgediept van lieden, die het O. L. B. in een hevige sensatiestorm pas hadden leren kennen. Op de keper beschouwd, is dit bewijsmiddel dan ook volstrekt geen ander dan dat der „gezegelde verklaring," ja, zooals verder blijkt, zijn de zegslieden in beide gevallen dezelfde [2]) en berusten ze beide op de uitlatingen van Cornelis, de zoon [3]), zoodat de gezegelde verklaring als het uiterste te beschouwen is, waartoe men na rijpe overweging meende te kunnen gaan. Cornelis schijnt ook de enige der zoons geweest te zijn, die het mscr. vóór 1867 „gezien" heeft. [4]) Hij vertrok in 1853 naar Indië en is aldaar, op het punt staande met verlof naar het vaderland terug te keren, in 1867 overleden.

Noch mondeling, noch uit nagelaten papieren is diens zoon [5]), toen trouwens een kind van 10 jaar, iets van Friese traditie of handschriften bekend geworden.

Wij mogen nu als vaststaande aannemen: het bestaan van een Friese familietraditie, van een mscr. van Worp, dat men niet als zoodanig kende, en bij C I achtereenvolgens: verwachting en teleurstelling, en in verband daarmee... praatjes. Dit subjectieve element concentreert

---

1) „... verklaren, dat bij hen, bepaaldelijk tusschen 1848 en 1850, bekend is geweest het bestaan van het handschrift..." (Spatiëre, de J.) Beck. Vinck., t. a. p. bl. 13.

2) Vgl. Beck. Vinckers, t. a. p. bl. 31 en bl. 11, noot 1.

3) T. a. p. bl. 14.

4) Bij B. V. staat: tijdens het leven van den Vader. Dit is onjuist: ook anderen hebben het vóór 1872 gezien.

5) Dat is de heer C. over de Linden Sr. te Amsterdam.

zich op het jaar 1848, enige tijd daarvoor (Munniks) en enige tijd daarna (Corn. de zoon). Toen moet het weer geluwd zijn, tot in 1867 het O.L.B. zijn intrede in de wereld deed.

Er bestaat echter een getuigenis, dat met onze, zooeven vastgestelde middelen niet te verklaren is, en waarvan de betekenis nog moet worden bepaald.

In 1876 verklaarde de heer Sipkens [1]), hoofd ener bizondere, neutrale school aan Den Helder, Fries van geboorte, het volgende:

„In 1860 heb ik 't H. S. gezien. C I vertoonde het mij en vroeg, of ik het lezen kon. Hij vertelde er bij, dat het over zijne voorouders handelde, die de streken in bezit hadden gehad in de buurt van de Linde in Friesland. Hij las eenige woorden, enkele zinnen. Hij verstond mijn Friesch tamelijk goed."

Dit getuigenis is van belang:

1o. voor de echtheidgelovers;
2o. voor hen, die, met Beckering Vinckers, Over de Linden voor de maker houden;
3o. voor hen, bij wie Verwijs en Haverschmidt onder verdenking staan.

Ondanks de daarin opgesloten attestatie de vita hebben Ottema, L. F. over de Linden e.a. verdedigers der echtheid aan het getuigenis-Sipkens geen aandacht geschonken; men vindt het nergens vermeld, dan alleen bij Beckering Vinckers, schoon het de enige verklaring was, die zich niet op horen zeggen doch op gezien hebben beriep, gezien hebben vóór 1867. Twee dingen moeten hen hinderen. Vooreerst liet Sipkens' verklaring, als steunende op het jaar 1860, geen indirect bewijs van de overoudheid van het handschrift toe uit het voor deze gelegenheids-archeologen zoo kostbare paalwoning-dilemma: na 1854 of voorhistories; dit in tegenstelling met het getuigenis van de kwekeling Cornelis, de zoon, en wat daarvan afhing. Vandaar dat men van het laatste zooveel meer werk gemaakt heeft. [2]) Ten twede wordt Over de Linden hier, met zijn kennis van Fries en „Oud-Fries," al is het dan gebrekkig, en speciaal zijn kennis van de handschriftletters, in een zeer verdacht licht gesteld.

1) Beckering Vinckers, t. a. p. bl. 62.
2) Zie hiervóór, bl. 230.

Juist om deze redenen, maar vooral om de laatste, is Sipkens' verklaring koren op de molen van Beckering Vinckers en de zijnen. Niet alleen Over de Linden's vereiste bekwaamheid in het Fries, ook zijn onbetrouwbaarheid scheen er mee gestaafd te worden. Want zij was niet in overeenstemming te brengen met zijn verklaring, dat hij de letters van het O.L.B., in 1871 of daarna, van Ottema geleerd had. Verder zocht men niet.

Geen van beide partijen heeft dan ook ooit weer Sipkens lastig gevallen, en deze heeft zich nimmer geroepen gevoeld, zooals zijn collega's Jansen, Decker en Berk, zich zwart op wit over zijn bevindingen te verantwoorden.

Voor degenen, die Verwijs en Haverschmidt onder verdenking hielden, ware er alle reden geweest, Sipkens rekenschap te vragen.

Hun immers staat het jaartal 1860 als een rotsklomp in de weg, die geen verwrikken toelaat. Vóór 1860 is Verwijs als schrijver ondenkbaar; hij is slechts denkbaar na 1864.

Ook is misverstand ten opzichte van bedoeld handschrift uitgesloten. Worp van Thabor kan hier geen rol spelen. Sipkens' omschrijving laat niet toe, aan iets anders te denken dan aan het O. L. B. Zoodat zich hier een dilemma voordoet, waaraan niet te ontkomen valt:

Of wij beschouwen ten onrechte Verwijs als de auteur en — wellicht — Haverschmidt als zijn medewerker, òf Sipkens liegt.

De keuze kan niet twijfelachtig zijn.

En dan doet zich onmiddellijk de vraag aan ons voor: Waaròm liegt Sipkens?

Ten bate van Beckering Vinckers? Of wellicht ten behoeve van de derde partij, die onbekend wenste te blijven. We zullen op dit punt voorshands niet nader ingaan. Alleen vestigen we de aandacht op een berichtje in het Friese blaadje Oostergoo, dat te Dockum uitkwam (redacteur A. S. Carpentier Alting) van 17 Juni 1876, waarin Ds. Haverschmidt van elk aandeel in de O. L. B. geschiedenis vrijgesproken wordt, op deze grond, dat het bestaan van het O. L. B. door vertrouwbare getuigen geconstateerd was in een tijd, dat Ds. Haverschmidt nog niet aan Den Helder was (dus voor 1862).

Het moet ons niet verwonderen, juist in dit kleine, plaatselijke

blaadje deze slotsom te zien getrokken. Tot 1862 immers had Haverschmidt te Foudgum, vlak bij Dockum, gestaan, en zich ook daar, als steeds en overal, vele vrienden verworven, waaronder er echter ook waren, die de vrolijke Frans niet boven enig aandeel aan zulk een mystificatie verheven achtten. [1])

Beckering Vinckers' brochure was toen (1876) nog niet uit. Maar het onderzoek ter plaatse was in vollen gang. Tal van personen waren er in Den Helder gehoord. Ook Sipkens. Het bericht in Oostergoo zal dan ook wel in de eerste plaats op zijn getuigenis gedoeld hebben.

Al voortgaande met de beoordeling der objectieve en subjectieve gegevens, die op de stand van het Oera-Linda-vraagstuk van enige invloed geweest kunnen zijn, hebben we met het getuigenis-Sipkens het gebied der echtheid-gelovers feitelijk al verlaten en zijn we aangekomen in het kamp van hen, die Cornelis over de Linden zelf aansprakelijk gesteld hebben: op het terrein van Berk-Beckering Vinckers, ons punt 2. [2]) Over het tot stand komen van de meermalen aangehaalde brochure: Wie heeft het Oera-Linda-Boek geschreven? moet ik een en ander mededelen, en in verband daarmede iets over de organisatie van de verdediging der echtheid door de zoon van C. L., de heer Leendert Floris over de Linden, de man, die 40 jaar lang elk behoorlijk onderzoek van het handschrift in de weg gestaan heeft; die steeds op hoge toon de bewijzen van de onechtheid eiste, en erkenning van het goed recht zijner familie-aanspraken, maar niet thuis was, als eens iemand een flauwe poging deed, die aanspraken ter toetse te leggen.

Naar aanleiding van Beckering Vinckers' voordracht op het XIVde Taal- en Letterkundig Congres, in 1875 te Maastricht gehouden [3]), ontstond een kleine correspondentie tussen L. F. over de Linden en de referent, uitgaande van eerstgenoemde, denkelijk op aansporing van een derde. Het geval wilde namelijk, dat de heer J. F. Berk, sedert een paar jaar hoofd ener school aan Den Helder, oud-leerling van de heer Beckering Vinckers aan

1) Zoo ds. Deenik te Ternaard. Zie later.

2) Zie hiervóór, bl. 285.

3) In 1876 uitgegeven als zijn bekende brochure: De onechtheid van het Oera Linda Boek, enz.

het gymnasium te Kampen, toenmaals veel over huis kwam bij L. F. L. en het handschrift meermalen zag. Bedoelde briefwisseling leidde tot niets. Genoemde Berk wendt zich nu rechtstreeks — met medeweten en voorkennis van L. F. over de Linden — tot Beckering Vinckers en biedt aan, zijn oud-leermeester alle mogelijke inlichtingen over het vreemde handschrift te verstrekken.[1] Er ontwikkelt zich nu van den beginne af een uiterst dubbelzinnige verhouding, waarbij L. F. L. en Berk met elkaar omgaan als trouwe vrienden, doch waarbij enerzijds Berk, in drukke correspondentie, de bedoelingen van Beckering Vinckers dient, terwijl L. F. over de Linden, in onafgebroken overleg met Dr. J. G. Ottema, de beste middelen beraamt, om de aanvallen van B. V. te verijdelen. Berk speelt daarbij een zeer dubbelzinnige rol, schoon L. F. L. ook lang geen ridder zonder vrees of blaam is. Wat Berk dreef, was blijkbaar niet anders dan eergierigheid, de zucht een rol te spelen, naam te maken in de wetenschappelijke wereld. Berk schijnt aanvankelijk van de echtheid van het O. L. B. volkomen overtuigd geweest te zijn. Vermoedelijk heeft hij, toen hij B. V. zijn diensten aanbood, Over de Linden voorgehouden, dat juiste inlichtingen het beste middel waren, om B. V. onder de hand van de echtheid van het mscr. te overtuigen. In elk geval — dat staat vast — heeft L. F. L. alleen met zulk een bedoeling Berk toegestaan, zijn leermeester allerlei inlichting te verschaffen, geenszins ter publicatie. Dit is voor Over de Linden een zware misrekening geweest. Toen het materiaal zich opgehoopt had, werd het hem in de vorm van de bekende brochure onder de neus gehouden. Het is de zeer gerechte straf geweest voor een streven, dat er enkel op gericht was, tegenspraak te doen verstommen; dat wetenschap als politiek, als de engste belangenpolitiek, als familiebelang, meende te kunnen behandelen en alleen toeschietelijkheid betoonde, wanneer het onderzoek in de gewenste richting ging. Evenwel, niet hij alleen kwam bedrogen uit.

Vriend Berk had op meer gehoopt, dan op de lof, die B. V.

1) Zie Beckering Vinckers, t. a. p. bl. 8 en 9. De nu volgende uiteenzetting berust op de brieven van L. F. over de Linden zelf, gericht aan Dr. J. G. Ottema, uit wiens nalatenschap ze aan het Friesch Genootschap zijn gekomen.

hem voor zijn speurzin toezwaaide, getuige in de eerste plaats de brochure De Panchab-kolonie, die hij nog in 1877, te Zwolle, het licht deed zien, en waarin hij, als pseudo-oriëntalist, de Boeddha-elementen van het O.L.B. aan de wetenschap toetst. Blijkbaar is hij over het deel van B. V.'s brochure, waarin die dingen behandeld werden, zeer slecht te spreken geweest. Maar het mooiste is wel, dat hij, terwijl Beckering Vinckers aan zijn brochure werkte, een geschrift onder handen had, over de mythologise bestanddelen van het O.L.B. in verband met de Noordse mythologie, dat hij voorbestemd had, als 2de gedeelte van de tegenbrochure van L. F. over de Linden, Beweerd maar niet bewezen, het licht te doen zien. Het is ongelooflijk, maar waar, en alleen enigszins aannemelijk in het licht van het even ongelooflijke feit, dat L. F. over de Linden dit denkbeeld krachtig bij Ottema, aan wie hij in de meeste opzichten de leiding liet, heeft aanbevolen. Deze vertrouwde zeer terecht Berk niet en heeft de uitvoering van dit louche voornemen verhinderd. L. F. L. had zich natuurlijk gevleid met het vooruitzicht, de „echte" Berk tegen de gesmaldeelde Berk van Beckering Vinckers te kunnen uitspelen. Hoe zeer bij L. F. L. óók dolus voorzat, blijkt wel hieruit, dat hij — zich neerleggende bij Ottema's beslissing — Berk in de waan liet, dat de mogelijkheid van een gezamenlijke uitgave nog bestond, enkel maar, zooals hij Ottema schreef, om in ieder geval Berk's manuscript in handen te krijgen. Dit is hem gelukt, en hij heeft het goed vastgehouden ook. Want het berust nog onder L. F. L.'s nagelaten papieren, schoon het nooit het licht gezien heeft. [1]) Om niet misverstaan te worden, wil ik hier aanstonds aan toevoegen, dat Over de Linden in deze eerste tijd zeer stellig van de echtheid van het mscr. in gemoede overtuigd was. Zijn afkeurenswaardige praktijken — en zij bepaalden zich heus niet tot het hier meegedeelde — moeten in de eerste plaats beoordeeld worden als daden, die ten doel hadden, de verdediging van de echtheid door de kampioen Ottema niet „onnodig" te verzwaren. Of hij later nooit getwijfeld heeft? Dit staat echter vast, dat de brochure van Beckering Vinckers niet in staat was, hem van zijns vaders

1) Eigendom van den heer C. over de Linden Jr. te Amsterdam.

auteurschap te overtuigen. Zijn tegenbrochure is sterker dan men wellicht meent. Wanneer hij zich bepaald had tot het punt: Mijn vader kan het niet gedaan hebben, en dit met alle hem ten dienste staande middelen had willen staven, dan zou B. V. een mal figuur geslagen hebben.

Van het „letterkundige genie" dat hij uit de hem door Berk toegezonden snippers had opgebouwd, ware geen vezel overgebleven.

Zag de zoon dit in? En heeft hij dáárom niet met open kaart gespeeld?

Neen niet dáárom, althans niet alléén daarom. Zijn vrees was, dat al te grote openhartigheid de verdenking tegen zijn vader zou versterken en dus de „echtheid" van het O. L. B. in gevaar zou brengen.

Van zijn niet-deskundig standpunt bekeken, was daar alle reden voor, want hij had heel wat materiaal onder zijn berusting, dat hem voor zijn vader van zeer bezwarenden aard moest schijnen. Toch heeft hij waarschijnlijk van den beginne af op twee kansen gespeeld. Meer dan eens heeft hij zich uitgelaten, dat hij zich niet geroepen gevoelde, zijn vader de kroon van het hoofd te nemen, die anderen er op geplaatst hadden. Vandaar dat hij nooit betoogd heeft, dat zijn vader tot dat werk niet in staat geweest was — hij is integendeel steeds verontwaardigd te velde getrokken tegen ieder, die Over de Linden's geestelijke kwaliteiten in een minder gunstig daglicht stelde — maar steeds de stelling verdedigd heeft, dat hij materiëel nimmer in de gelegenheid geweest is, zoo'n werk te volbrengen.

Ja, Beckering Vinckers ware er slecht afgekomen. Want ondanks een schijnbaar overstelpend bewijsmateriaal voor C. L.'s auteurschap, heeft hij niets meer kunnen aantonen, dan de hoge waarschijnlijkheid, dat C. L. zeer wel wist, dat hij geen familie-erfstuk ter markt bracht. Meer niet. Wat daar boven uitgaat, valt er naast. Het is niet eens te bewijzen, dat C. L. van de onechtheid van zijn pas verworven bezit overtuigd was. Ik geloof dit dan ook niet. Ik geloof, dat de man weerloos gevallen is in de strik, die men hem gespannen heeft. Wel acht ik het zeer waarschijnlijk, dat naderhand

een knagende onrust zich van hem meester gemaakt en hem tot zijn dood toe gekweld heeft.

B. V. heeft verdenking tegen C. L. weten te wekken. Daardoor heeft hij crediet gekregen voor het andere deel van zijn betoog, dat hij echter niet van de rest heeft weten af te zonderen; tot een goede probleemstelling is het dus niet eens gekomen. Alles samengenomen voert hij twee directe en twee indirecte gronden aan voor het auteurschap van C. L.

Als indirecte gronden zijn te beschouwen:

1o. de knapheid, het talent, de genialiteit van Corn. over de Linden;

2o. de samenstelling van zijn bibliotheek;

De directe gronden zijn:

1o. de overeenkomst tussen de grammaticale toestand van C. L.'s schrifturen en die van het O. L. B.;

2o. de overeenkomst in denkbeelden tussen het O. L. B. en C. L.'s schrifturen.

1o. Over de kwaliteiten van C. L. zullen we na het reeds aangevoerde alleen dit zeggen, dat B. V.'s oordeel steunt op dat van Berk, die C. L. niet persoonlijk gekend heeft. Wie hem wèl, en zeer lang gekend hebben, zooals Dekker, Jansen Daarnhouwer (ook een onderwijsman), stemmen daarin overeen, dat hij wèl begaafd was, ook heel wat kennis had, maar volstrekt niet de man was, om een werk als het O. L. B. te vervaardigen; waarbij we nog rekening moeten houden met het feit, dat deze personen nog niet eens in staat waren, de werkelijke betekenis van het O. L. B. te peilen. Zij konden enkel afgaan op wat het O. L. B. in vertaling te lezen gaf; tussen de regels lezen, was hun nog niet vergund.

Het gedocumenteerd oordeel van Dekker en vooral dat van Jansen, die niet in Over de Linden's nadeel sprak, over diens capaciteiten, moet hier zwaar wegen. [1])

2o. Wat de samenstelling van C. L.'s bibliotheek betreft, wat heeft Beckering Vinckers toch schrikkelijk overdreven! Als we de

1) Uit Jansen's brochure blijkt, dat Beckering Vinckers (Berck) de door hem, Jansen, verschafte gegevens op zeer eigenaardige wijze aangewend heeft en hem een nadere verklaring heeft willen afpersen.

20 boeken, die op de studie der O.Fr. taal direct en indirect betrekking hebben, van de 112 geveilde nrs. afrekenen, is het overblijvende, op enkele uitzonderingen na, toch niet veel zaaks. Ongeveer de helft van de rest bestaat uit vakboeken, woordenboeken, b.v. 2 ex. Kramers Woordentolk, de Vries en te Winkels Woordenlijst, atlas, snoeien van fruitbomen, brievenboek in vier talen, enz. enz. Bij wat er overblijft, zijn er enkele, die de aandacht trekken om hun strekking, zooals Clavel, Geschiedenis der Vrijmetselarij; Volney, Les Ruïnes; een dito in vertaling; en voorts de oertaaie, vervelende boeken van Mercier: Het jaar 2440 en l'Abbé Terson: Het einde der oude en het begin der nieuwe wereld. De boeken over het Fries, oud en nieuw, en verwante dialecten, ja, deze verdienen bizondere aandacht. B. V. wil daarin het werkmateriaal zien, waaruit de taal van het O. L. B. gesmeed werd. Is het niet veel eenvoudiger, daarin de middelen te zien, waarmee C. L. zich zelfstandig op de hoogte wilde stellen van de inhoud van zijn handschrift?

Wanneer hij aan de vervaardiging schuldig stond, had men een veel grotere groep van niet direct ter zake dienende, maar toch in aard verwante boeken mogen en moeten verwachten. Men begint niet aan zoo'n karwei zonder door algemenere studie de betekenis en de mogelijkheid ervan te hebben leren inzien.

Neen, deze „schat van taalboeken," zooals Beckering Vinckers met tendentieuze overdrijving zegt [1]) is op het O.L.B. berekend. De keuze dezer boeken is niet toevallig. Wellicht is Over de Linden een kladje in handen gestopt, waarop enige voor het doel der ontcijfering niet ongeschikte titels van boeken voorkwamen.

En nu Beckering Vinckers' rechtstreekse bewijzen.

1o. Met het eerste, ontleend aan de grammaticale toestand van de Opdracht, vergeleken met die van het O.L.B., is spoedig afgerekend. B. V. laat het cursief drukken (wij spatiëren): De heer C. o. d. L. maakt daarin juist dezelfde soort van fouten, die in de taal van het O.L.B. worden waargenomen. [] Gelijk het O.L.B. wemelt van fouten tegen declinaties, conjugaties, geslacht en getal,

1) Wat had B. V. met die schat kunnen beginnen, als hij anders niet gehad had!

zoo ook het door den Heer Berk gelukkig letterlijk overgeschreven opstel. [1])

Nu begint het zich te wreken, dat B. V. het O. L. B. steeds zoo van de kleine kant gezien heeft. De inhoud bestaat voor B. V. niet; de historise facta kent hij niet, de humor voelt hij niet; hij staart zich blind op de „fouten," de fouten van het O.L.B. en de fouten van C. L.

En dan komt hij tot bovengenoemde, voor een taalgeleerde verbazingwekkende uitspraak, die het schrijven van thene Mâgy (accusativus) voor thi Mâgy (nominativus) op één lijn stelt met het schrijven van den man, waar de man staan moest. Deze fouten-analogie is er echter een van systematologies karakter. Waar het hier gaat om de kritiek der persoonlijkheden, om de al- of niet-identiteit van C. L. en de schrijver van het O.L.B., moet men deze fouten niet van taaltheoreties, maar van taalpsychologies standpunt beoordelen. Dan houde men in het oog, dat — het geautomatiseerde logise proces voor beide gevallen gelijk gesteld — het verschil tussen thene en thi èn gehoord èn gezien wordt, terwijl het verschil tussen den en de alleen gezien wordt, aangezien het gesproken Nederlands, en zeer zeker de taal van C. L., het verschil tussen deze beide heeft laten vallen, m.a.w. in het eerste geval komen voor de juiste onderscheiding èn het auditieve èn het visuele, in het twede geval alleen het visuele beeld in aanmerking. Aangezien nu uit den aard der zaak het auditieve beeld veel krachtiger, veel directer is dan het visuele, valt het licht in te zien, welk een hemelsbreed verschil er bestaat tussen de beide soorten fouten. In het O.L.B. worden menigten auditief-visuele fouten, in de stukken van C. L. in hoofdzaak visuele fouten gemaakt, d. w. z. gezondigd tegen een schrijfwijze, die geen steun vindt in de (C.L.'s) uitspraak, zooals ook in de volgende aan C. L.'s Opdracht aan zijn kleinzoon ontleende gevallen: hadt (3de pers.), de tuin (acc.), Chinees (bijv. nw.), Phonischies (bijv. nw.), naderde (meerv.), antwoorde, argivaris, faxsimiles, genoodschap, strekte (meerv.), Frieschland, en uit de Geschriften van Jonathan: verplaast, buite-

1) Beckering Vinckers, t. a. p. bl. 32.

gewone, bijgelovige, brittania, speculeren, Napolion, gekwesten, Egiptenaren (N. B. deze in het netschrift dat gecorrigeerd was). Ze zijn dus „blijven zitten," daar Jansen geen fouten schreef.

In aanmerking genomen het feit, dat C. L. zooveel las en schreef, moet men uit het groot aantal fouten van dezen aard wel besluiten tot een ernstig gebrek in de functie der visuele woordbeeldvorming. Dit zou zich in het O.L.B. hebben moeten demonstreren, niet in het gebruik van thene voor thi, maar b.v. in thenne voor thene, Maggy voor Magy, slawona voor slavona, noe voor nw, hwant voor hwand, orlog voor orloch, früchtber voor früchdber. Al bestaat er dan ook in het O. L. B. geen volkomen homogeniteit in de spelling (wat iets anders is), van enige neiging tot het maken van dergelijke fouten is geen spoor te ontdekken. Zoodat per slot van rekening het foutenargument zich tegen Beckering Vinckers keert.

Over de Linden, die, niet zonder verband met zijn heftige emotionaliteit, vermoedelijk over krachtige en beweeglijke auditieve woordbeelden beschikte, en gemakkelijk een vreemde taal leerde spreken en lezen, had met het het grammaticaal zuiver schrijven, ook van een vreemde taal natuurlijk, de grootste moeite. [1])

Hij had zich onmogelijk in een enigszins consequente spelwijze kunnen handhaven, laat staan een tamelijk ingewikkelde orthografie bedenken en die op zoo uitgebreide wijze doorvoeren, waarin het vaak om de nog zooveel moeilijker consequentie van het inconsequente gaat.

Wat Over de Linden's schrijfwijze betreft, zullen we later nog in de gelegenheid zijn, zekere waarnemingen te doen. Voorlopig slechts dit.

De corrector Jansen had Berk al op het verschil in stijl gewezen tussen C. L.'s schrifturen en het O.L.B. Zeer juist zegt deze: „Ik heb eenige dozijnen cahiers met opstellen van O. (= Over de Linden) ter bewerking (N.B.!) gehad, en dat gaf mij gelegenheid met diens stijl bekend te worden. Herhaaldelijk werden door

1) Zoo vind ik de noten bij zijn schrifturen (Jonathan) nog: In hoc signia vincis; Qui se fait brebis, est manger du loup.

O. bijzondere lange volzinnen gebruikt, die door 't aantal bepalingen daarin voorkomende, niet alleen onduidelijk, maar somtijds voor de lezer onbegrijpelijk werden. Daardoor zag ik mij genoodzaakt, die volzinnen in tweeën, ja soms in drieën te splitsen. [] Leest men 't Oera Linda Boek, dan valt 't verschil in zinsbouw duidelijk in het oog. De volzinnen daarin zijn kort en kernachtig. Bijzonder lange volzinnen komen er niet in voor."

De heer Berk wil de betere zinsbouw van het O.L.B. verklaren uit de moeilijkheid om de lange zinnen in 't OFr. over te brengen. Beter dus, omdat het moeilijker is!! Sapienti sat!

2o. Wat ons nu nog te doen overblijft, is de schouwing van Beckering Vinckers' laatste en beste argument: de overeenkomst in de denkbeelden van het O.L.B. en van C.L.'s schrifturen.

Eigenlijk komt de eer van de ontdekking niet alleen, maar ook de discussie ervan, niet aan B. V., maar uitsluitend aan Berk toe. Het gaat hier om een bepaalde kern van stof uit het O.L.B., in hoofdzaak alleen de pseudo-Oosterse bijmengsels, alles te zamen maar enkele bladzijden. Wij hebben bij onze voorgaande behandeling van de inhoud van het O.L.B. deze gedeelten opzettelijk laten liggen, juist wegens de in alle opzichten bizondere betekenis, die er aan te hechten is. Het gaat hier niet slechts om een voorbeeld te meer van het parodisties parallellisme van O.L.B. en Fries denken, er ligt hier een knoop, die ontward dient te worden. We zullen ons daartoe voorlopig bepalen tot wat ook verreweg het voornaamste is: de Boeddha-episode. Zij hangt zeer losjes aan de rest, behoort z.g. tot de nagelaten geschriften van Dela of Hellenia. Toch is ook dit stuk, zooals we zien zullen, dienstbaar gemaakt aan het Pan-Friezisme. [1])

„Zestien honderd jaren geleden is Atland gezonken en te dier tijd gebeurde er iets, waar niemand op gerekend had.

In het hart van Findasland, in het gebergte, ligt een vlakte, Kasamyr genaamd, dat is zeldzaam. Daar werd een kind geboren; zijn moeder was de dochter eens konings en zijn vader was een *opperpriester*. Om de schande te ontkomen, moesten zij hun eigen bloed verzaken. Daarom werd het buiten

1) O. L. B. bl. 184. In het volgende zijn de spatiëringen en cursiveringen van mij, de J.

de stad gebracht, bij arme mensen. Inmiddels was het de knaap geenszins verheeld geworden; daarom deed hij alles, om wijsheid te verwerven en te verzamelen. *Zijn verstand was zoo groot, dat hij alles begreep, wat hij zag en hoorde.* Het volk beschouwde hem met eerbied, *en de priesters werden beangst voor zijn vragen.* Toen hij meerderjarig werd, ging hij naar zijn ouders. Zij moesten harde dingen horen; om hem kwijt te raken, gaven zij hem overvloed aan kostbare stenen: maar zij durfden hem niet openlijk erkennen als hun eigen bloed. Door droefenis overstelpt over de valse schaamte zijner ouders, ging hij ronddwalen. Al verder reizende, ontmoette hij een Fries zeevaarder, die als slaaf diende; van deze leerde hij onze zeden en gewoonten. Hij kocht hem vrij en tot hun dood zijn zij vrienden gebleven. Alom waar hij verder heen trok, leerde hij de mensen, *dat zij noch rijken, noch priesters moesten dulden;* dat zij zich moesten hoeden voor valse schaamte, die allerwege kwaad doet aan de liefde. De aarde, zeide hij, schenkt haar gaven naarmate men haar huid krabt; dat men daarin behoort te delven, te ploegen en te zaaien, zoo men ervan maaien wil. Doch, zeide hij, niemand behoeft dit te doen voor een ander, tenzij het bij gemene wil of uit liefde geschiedt. Hij leerde, dat niemand in haar ingewanden mocht wroeten om goud of zilver, of kostbare gesteenten, waar nijd aan kleeft en liefde van vliedt. Om uw maagden en vrouwen te sieren, zeide hij, geeft haar de rivier water genoeg. Niemand, zeide hij, is in staat, alle mensen een matig en even groot geluk te geven. Dan, dat is aller mensen plicht, om de mensen zoo welvarend te maken en zooveel genoegen te geven, als te bereiken is. Geen wetenschap, zei hij, mag men minachten, doch gelijkelijk delen is de grootste wetenschap, die de tijd ons leren kan. Om deze reden, dat zij ergernis van de aarde weert en liefde voedt.

Zijn eerste naam was Jes-us, doch de priesters, die hem fel haatten, noemden hem Fo, dat is vals; het volk noemde hem Kris-en, dat is herder, en zijn Friese vriend noemde hem Bûda, omdat hij in zijn hoofd een schat van wijsheid had en in zijn hart een schat van liefde.

Ten laatste moest hij vluchten voor de wraak der priesters, maar overal waar hij kwam, was zijn leer hem

vooruitgegaan en overal waar hij ging, volgden hem zijn vijanden als zijn schaduw. Toen Jesus zoo twaalf jaren rond gereisd had, stierf hij, maar zijn vrienden bewaarden zijn leer en verkondigden die, waar zij oren vond.

Wat meent gij nu, dat de priesters deden? Dat moet ik u melden; ook moet gij er ten zeerste acht op geven. Voorts moet gij waken tegen hun bedrijf en hun streken met alle krachten, die Wralda in u gelegd heeft. Terwijl Jesus' leer over de aarde ging, *trokken de valse priesters naar het land zijner geboorte, om zijn dood bekend te maken. Zij zeiden, dat zij van zijn vrienden waren. Zij veinsden diepe rouw, door hunne klederen aan flarden te scheuren en hun hoofd kaal te scheren.* In de holen der bergen gingen zij wonen. Doch daarin hadden zij hun schat gebracht; daar binnen maakten zij beelden van Jesus; deze beelden gaven zij aan de onergdenkende lieden; ten langen laatste zeiden zij, *dat Jesus een godheid was;* dat hijzelf hun dat beleden had en dat allen, die aan hem en zijn leer geloven wilden, hiernamaals in zijn koninkrijk komen zouden, waar vreugde is en genoegens zijn. Overmits zij wisten, dat Jesus tegen de rijken te velde getrokken was, verkondigden zij allerwegen, dat armoe lijden en eenvoud betrachten de deur was, om in zijn rijk te komen; dat degenen, die op aarde het meest geleden hadden, hiernamaals de meeste vreugde zouden hebben.

Ofschoon zij wisten, dat Jesus geleerd had, dat men zijn hartstochten bedwingen en besturen moest, leerden zij, dat men al zijn hartstochten moest doden en dat de volkomenheid der mensen daarin bestond, dat hij even onverstoorbaar werd als de koude steen. Om nu het volk wijs te maken, dat zij aldus deden, veinsden zij armoede op straat, en om voorts te bewijzen, dat zij al hun hartstochten gedood hadden, namen zij geen vrouwen. Doch bijaldien een jongedochter een misstap gedaan had, dan werd haar dat spoedig vergeven; de zwakken, zeiden zij, moest men helpen en om zijn eigen ziel te behouden, moest men veel aan de Kerk geven. Zoodoende hadden zij vrouw en kinderen zonder huishouding, en werden zij rijk zonder werken, maar het volk werd veel armer en ellendiger dan ooit te voren. Deze leer, waarbij de priesters geen andere wetenschap behoeven, dan bedrieglijk rede-

neren, een vrome schijn en slinkse gewoonten, breidde zich uit van het Oosten naar het Westen en zal ook over onze landen komen."

Tot zoover. — Dit stuk geeft al aanleiding tot vele vragen. Er is hier zoo'n wonderlijke mengeling van data, ten dele op Boeddha, ten dele op Jezus direct toepasselijk, dat men nauwelijks weet, waar zich aan te houden. Als geheel is het echter een zoo doorzichtige „anticipatie" op Jezus' leer en hetgeen daar, volgens de schrijver, van gemaakt is door de Roomse kerk en haar priesters, in haar dogma's van onbevlekte ontvangenis en de goddelijkheid van Jezus, van instellingen als het coelibaat en de beeldendienst, haar uitzicht op loon hiernamaals als loon van armoede en lijdzaamheid; — dat het — al is het hors d' oeuvre — volkomen in het gedachtenleven van Verwijs past, en het parodisties karakter van het O.L.B. slechts krachtig bevestigt. Deze periode had ook dadelijk zeer de aandacht van Berk getrokken. Hij nam ze ernstig en bekeek ze uit een oogpunt van mythologie en godsdienstgeschiedenis, het gebied, waarop hij zich nog al thuis gevoelde, en waarin hij de inhoud van het O. L. B. determineerde. In nog meerdere mate werd dit het geval, toen hij kennis kreeg van de inhoud der cahiers, waarin Cornelis over de Linden zijn gedachten had neergelegd. Beckering Vinckers spreekt van een „ontdekking," maar dat is wat sterk uitgedrukt. Het was de weduwe Over de Linden, die tijdens een bezoek aan haar stiefzoon Leendert, in een gesprek met Berk, deze schrifturen ter sprake bracht, wier ontstaan zij op de voet gevolgd had, daar ze haar man geregeld hielp bij het collationeren van het net met het door Jansen gecorrigeerde klad: de gesprekken van Broeder Cornelis, Broeder Loving, Broeder John, broeder Jonathan, het Reisje, Rijp en Groen, de Internationale.

Een kleine stap terug is voor het goed begrip van wat volgt noodzakelijk. Cornelis over de Linden is plotseling overleden. Op een Zondag stond hij zich voor de spiegel te scheren. Zijn vrouw zag hem allerlei vreemde en onzekere bewegingen maken. Nauwelijks kon hij zijn werk ten einde brengen. Hij begaf zich te bed, raakte buiten bewustzijn, heeft zoo drie dagen gelegen, en is, zonder

bij kennis gekomen te zijn, heengegaan. Zijn vrouw was, vermoeid van het lange waken, wat gaan rusten; zijn kleinzoon alleen zat bij hem, toen de dood zich aankondigde. Het was zijn huisgenoten niet ontgaan, dat er in de laatste tijd zijns levens iets geweest was, dat hem hinderde. Men meende, althans zijn kleinkinderen en mogelijk ook zijn kinderen, wisten niet beter, of moeilijkheden op de werf waren daar de schuld van. Ik geloof het niet. Alles bijeengenomen komt het mij hoogstwaarschijnlijk voor, dat de zoo sterke en arbeidzame man, die nimmer door ziekte gekweld was, aan het Oera-Linda-Boek gestorven is. Wij komen daar nog op terug. Hier is hoofdzaak, dat C. L. weggeroepen is, zonder orde op zaken te hebben kunnen stellen. Zijn weduwe bleef nog enige maanden in het huis wonen met de beide kleinkinderen van haar overleden man. In deze tijd moet er iets met de rode trommel gebeurd zijn. Want na verloop van enige weken vertoonde het blik, dat goed gevuld was geweest, een gapende leegte. Er lagen nog cahiers in, maar een groot deel was verdwenen. Daarover vielen harde woorden tussen Linde, zooals Leendert Floris in huis genoemd werd en zijn stiefmoeder. Men schijnt haar er ten onrechte van verdacht te hebben, de ontbrekende schrifturen de pastoor van Den Helder in handen gespeeld te hebben. Later, als de weduwe in betrekking van huishoudster te Leeuwarden woonachtig is, blijkt zij in het bezit van de net-schriften, terwijl Linde niet anders dan de kladcahiers heeft. Het is mij gebleken, dat de tegenwoordige eigenaar van C. L.'s schriftelijke nalatenschap, uit de boedel van L. F. L. verkregen, juist alleen de net-schriften heeft. Waaruit men geneigd is te besluiten, dat de weduwe Over de Linden later haar aandeel aan L. F. L. heeft afgestaan en dat deze de kladcahiers, die Berk ten dienste stonden, vernietigd heeft. Dit levert bezwaar op bij de beoordeling van C. L.'s werk, gelijk we zien zullen. Er zijn echter ook voordelen aan verbonden. Over de aaneensluiting behoeven we nu niet in twijfel te verkeren, gelijk Berk, die het werk bij brokken te zien kreeg. Denkelijk heeft deze verbrokkelde toestand wel wat veel speling gelaten aan 's heren Berk's fantasie, evenals de niet-aanwezigheid van een belangrijk deel. Berk heeft van stonde dezer „ontdekking" af, de oude heer Over de Linden voor de vervaardiger van het Oera-Linda-Boek gehouden.

„Hoe meer 'k las in de cahiers," schrijft de heer Berk, „hoe meer de overtuiging bij mij gevestigd werd, dat de schrijver der opstellen ook de schrijver van 't O.L.B. was. Hier toch vond 'k de leer van Mahomed, van Jesus, van Mozes, van Zoroaster, van Confusius, van Buddha, van Brahma; de eindterm dezer afdalende reeks ontbrak, nl. de ware leer, de leer der vrije bouwlieden. Dat moest Wralda's leer zijn, regelrecht uit den hemel." [1])

Dat moet de klap van de vuurpijl zijn, maar 't is ijdel geknetter. In het hele O. L. B. wordt van de vrije bouwlieden en hun orde niet gesproken. Die opstellen — wij zagen het — vinden hun bindende gedachte in het volgen van de vrije bouwlieden door de „geschiedenis" der godsdiensten heen. In deze relatieve eenheid staan die opstellen tegenover het O. L. B.

Een eindterm vormt dus het Oera-Linda-Boek ook in dit opzicht niet; het had dan trouwens beginterm moeten zijn. Van een ernstige poging om in die opstellen de leer van de verschillende godsdienststichters, zij het dan krities, weer te geven, is niets te ontdekken; het zijn fantasmagorieën zonder enige zweem van of poging tot historise opvatting.

Toen kreeg Berk echter Volney in handen, Volney! Les Ruïnes! „En toen 'k het gelezen had," zegt Berk, „was 'k overtuigd, dat dit werk de kiem bevatte, waaruit èn O.L.B. èn andere geschriften waren voortgesproten." [2])

We kunnen Berk de eer niet onthouden, dat hij op overtuigende wijze de verwantschap van O.L.B. en van C. L.'s schrifturen met Les Ruïnes heeft aangetoond. Deze conclusie strekt echter minder ver dan die, waartoe Berk zich gerechtigd achtte. Bovendien moeten we de verwantschap van 't O.L.B. met Volney in zeer beperkten zin opvatten, veel beperkter dan Berk meent, die in zijn ijver zoowat alles, wat in het O.L.B. aan vrijheidszucht en haat tegen priesterlijke schijnheiligheid en baatzucht tot uiting komt, aan Volney toeschrijft, ja zelfs zoo ver gaat Les Ruïnes het model van het O.L.B. te noemen [3]), dat zijn voorbeeld „op

1) Beckering Vinckers, t. a. p. bl. 147. Behalve het opstel over Confusius waren al deze in het door mij onderzochte cahier (de Geschriften van Broeder Jonathan) te vinden.

2) Beckering Vinckers, t. a. p. bl. 47.

3) Beckering Vinckers, t. a. p. bl. 71.

letterkundig en moreel gebied" hier en daar zelfs overtreft. Een zoodanige doorlopende afhankelijkheid bestaat niet. Wie Les Ruïnes ou Loi Naturelle, Méditations sur les révolutions des Empires gelezen heeft, een boek, waarvan het grootste en belangwekkendste gedeelte is een discussie van de verschillende godsdienstige begrippen en godsdienststelsels, in soms meesterlijke dialoog, zal dit onmiddellijk toegeven.

A. Het Oera-Linda-Boek en Volney's Ruïnes.

Al mogen we verwantschap tussen de beide boeken nog op een enkele andere plaats vermoeden, te bewijzen is zij slechts in die ene Boeddha-episode. Berk heeft de desbetreffende plaats van het O. L. B. in verband gebracht met drie verschillende plaatsen uit Volney, die wij scherp zullen onderscheiden.

I. In de aantekeningen achter het werk lezen wij:

„(Boudda Gautama) obtint la divinité à trente cinq ans et passa à l'immortalité [] vers l'an 557 avant l'ère chrétienne," wat vrij nauwkeurig klopt met het tijdstip van Buda's geboorte volgens het O. L. B.: 1600 jaren, nadat Atland verzonken was, dit is 2193 — 1600 = 593 jaren v. C. Volgens Volney's zegsman zou het moeten wezen 557 + 35 = 592 v. C., wat hetzelfde kan zijn.[1])

II. De volgende plaats is genomen uit de tekst van het boek. Berk geeft er maar een enkele zin uit. Zij is echter voor onze bewijsvoering van groot belang; we nemen haar dus geheel over.[2])

De Lama van Thibet spreekt:

„[] que de toutes les formes celle qui plaît le plus à l'Etre divin est celle de l'homme, comme approchant le plus de ses perfections; que quand un homme, par un dégagement absolu de ses sens, s'absorbe dans la contemplation de lui même, il parvient à y découvrir la Divinité, et il la devient en effet; que parmi les incarnations de cette espèce que Dieu a déja revêtues, l'une des plus saintes et des plus solennelles fut celle dans laquelle il parut il y a vingt-huit siècles (dit zou dan volgens de noot op bl. 263 2° zijn „l'apparition d'un autre Boudda — Boudda Gaspa — à

1) Volney, Les Ruïnes, Paris, 1830, bl. 262. De oorspronkelijke uitgave is van 1791.

2) Volney, t. a. p. bl. 163. Enkele spatiëringen van mij, de J.

l'année 1027 avant notre ère")[1]) dans le Kachemire, sous le nom de Fôt ou Boudh, pour enseigner la doctrine de l'anéantissement, du renoncement à soi-même. Et traçant l'histoire de Fôt, le lama dit qu il était né *du côté droit d' une vierge de sang royal,* qui n'avait pas cessé d'être vierge en devenant mère; que le roi du pays, inquiet de sa naissance, voulut le faire périr, et qu' il fit massacrer tous les mâles nés à son époque; que, sauvé par des pâtres, Boudh en mena la vie dans le désert jusqu' à l'âge de trente ans où il commença sa mission d'éclairer les hommes et de les délivrer des démons; qu' il fit une foule de miracles les plus étonnants; qu' il vécut dans le jeûne et dans les pénitences les plus rudes et qu' il laissa en mourant un livre à ses disciples, où était contenue sa doctrine; et le lama commença de lire...

„Celui qui abandonne son père et sa mère pour me suivre, dit Fôt, devient un parfait samanéen (homme céleste).

„Celui qui pratique mes préceptes jusqu' au quatrième degré de perfection, acquiert la faculté de voler en l'air, de faire mouvoir le ciel et la terre, de prolonger ou de diminuer la vie (de ressusciter).

„Le samanéen rejette les richesses, n'use que du plus étroit nécessaire; il mortifie son corps; ses passions sont muettes; il ne désire rien; il ne s'attache à rien; il médite sans cesse ma doctrine; il souffre patiemment les injures; il n'a point de haine contre son prochain.

„Le ciel et la terre périront, dit Fôt; méprisez donc votre corps composé de quatre éléments périssables, et ne songez qu' à votre âme immortelle.

„N'écoutez pas la chair: les passions produisent la crainte et le chagrin; étouffez les passions, vous détruirez la crainte et le chagrin.

„Celui qui meurt sans avoir embrassé ma réligion," dit Fôt, revient parmi les hommes jusqu' à ce qu' il la pratique."

1) N. B. Dit voor hem weinig bruikbare jaartal is door Berk onderdrukt en derhalve op ongeoorloofde wijze vervangen door het andere dat niet op de Boudda van deze tekst betrekking heeft. Volney spreekt nl. van vier Boudda's. Berk had moeten doen opmerken, dat he O. L. B. voor zijn verhaal Boudda Gaspa, voor zijn tijdrekening Boudda Gautama gebruikt heeft.

„Le lama allait continuer, lorsque les chrétiens, rompant le silence s'écrièrent que c'était leur propre réligion que l'on altérait, que Fôt n'était que Iêsous lui-même défiguré, et que les lamas n'étaient que des nestoriens et des manichéens déguisés et abâtardis."

III. In generlei verband met de beide voorgaande aanhalingen staat de volgende, die — daarop dient wel gelet — niet op Boeddha betrekking heeft. In een gesprek over de astrologise duiding van de heilige namen (die wij overigens, als niet ter zake dienende, voorbijgaan), heet het bij Volney:

„Ces traditions [] disaient qu il (bedoeld wordt: l'astre du jour, le soleil) s'appelait tantôt Chris, c'est à dire le conservateur; et voilà ce dont vous, Indiens, avez fait votre dieu Chris-en ou Chris-na, et vous, chrétiens, Grecs et Occidentaux, votre Chris-tos, fils de Marie; — et tantôt qu' il s'appelait Yes, par la réunion de trois lettres, lesquelles, en valeur numérale, formaient le nombre 608, l'une des périodes solaires; et voilà, ô Européens! le nom qui, avec la finale latine, est devenu votre Iésus ou Jésus, nom ancien et cabalistique attribué au jeune Bacchus, fils clandestin (nocturne) de la vierge Minerve, lequel dans toute l'histoire de sa vie et même de sa mort retrace l'histoire du dieu des chrétiens, c'est à dire de l'astre du jour, dont ils sont tous les deux l'emblême." [1])

Ziedaar het materiaal ter vergelijking. Onder I maakten we reeds op de tijdsgelijkheid opmerkzaam. Het verhaal van Boeddha's geboorte en jeugd, onder II, vertoont in onderdelen zoo klaarblijkelijke overeenkomst met de Boeddha-episode uit het O.L.B., dat onderlinge afhankelijkheid buiten twijfel gesteld is. Waarbij nog komt, dat beide, zij 't op verschillende wijze, in hun hele opzet in Boeddha's leer en leven de vóórtekening willen geven van Christus, Volney door de trekken van de kindermoord, de profeet in de woestijn, de wonderdoener en vooral door een aantal leerstellingen of regels, die ten dele zoo uit de Bijbel genomen schijnen te zijn; het O. L. B. door de tekening van het kind, de priesters ondervragende, van de door de priesters vervolgde profeet, van zijn strijd tegen de rijken, van zijn vergoddelijking door

1) Volney, Les Ruïnes bl. 227.

de priesters en de door dezen ingevoerde beeldendienst, waarbij ten slotte nog komt, dat de namen, waaronder de profeet in het O. L. B. voorkomt: Jesus, Kris-en, Fo en Bûda alle vier bij Volney, ten dele onder II, ten dele onder IV teruggevonden worden, schoon hier niet alle vier op Boeddha betrekking hebbende.

Hiermede is de mate van (objectieve) afhankelijkheid van het O. L. B. van Volney nauwkeurig aangegeven.

In De Gids van Januari 1878 schreef Dr. Gallée over de lezing, die het O.L.B. geeft: „Klaarblijkelijk is het doel van den schrijver, om de Indische traditie met het N. Testamentische in verband te brengen, terwijl zijn samenbrengen van de onderscheiden vormen (bedoeld worden de vier naamsvormen) berust op een plaats bij Volney."

Het is juist andersom. De verbinding van de Oosterse met de Westerse traditie vond hij, zooals ons gebleken is, reeds bij Volney, (getuige de uitroep der Christenen: „que Fôt n' était que Iêsous lui-même défiguré"), het samenbrengen van de namen daarentegen is zijn werk..... of die van een ander, want bij Volney heeft de groep Boudda-Fôt niets te maken met de groep Chris-Yés. Er wordt op ver van elkaar verwijderde plaatsen (bl. 163 en bl. 227) en in zeer verschillend verband gewag van gemaakt. [1])

We komen er straks op terug.

Dat de schrijfwijze Jesus-Krisen, die het O.L.B. heeft, een satirise verdraaiïng van Jezus Christus is; dat de toepassing er van op de vóórchristelijke Boeddha er wel op berekend was, om mèt de naam de oorspronkelijkheid van het Christendom te betwisten, ligt zoo voor de hand, dat alleen Ottema's orthodoxe vroomheid hem weerstand heeft kunnen doen bieden aan deze noodlottige consequentie van zijn Oera-Lindisme. Naïef is de ernst en de nadruk, waarmee Ottema er tegen waarschuwt [2]), Jesus met Jezus,

1) Gallée had blijkbaar niet Les Ruïnes zelf, maar alleen Berk's aanhalingen geraadpleegd. Berk had nl. het stuk, waaruit de verbinding der traditiën bij Volney bleek, weggelaten, daarentegen de indruk gewekt, dat chris-yes betrekking had op Boudh-Fôt. Beckering Vinckers. Wie heeft, bl. 48: Op zijn Boudh-Fôt-aanhaling volgt zonder waarschuwing: Enfin ces traditions disaint qu' il s'appelait tantôt Chris, enz.

2) O. L. B. bl. 186, noot.

en Kris-en met Christus te verwarren. Met beminnelijke hardnekkigheid schrijft hij dan ook in zijn vertaling Jessos en Krishna, schoon hij ditmaal de „Oud-Friese" tekst, die geregeld Jesus en Krisen heeft, onaangetast gelaten heeft.

We staan nu voor de vraag: Hoedanig is de verhouding van C. L.'s geschriften tot deze beide: Volney en het O. L. B.?

B. Volney en Over de Linden.

Daar ik in de gelegenheid geweest ben het dikke mscr. te raadplegen, de z.g. geschriften van Jonathan, waarin de geschiedenis van Bram, van de heilige vader Ben, van Boettha, van Sjoerd (Zoroaster), van Mozes, van Yes voorkomen, mag ik wel verklaren, dat deze reeks een doorgaande algemene afhankelijkheid van Volney vertoont, ook in de vorm (dialoog), maar er in de verste verte niet bij vergeleken kan worden. Men zou deze stukken het best een vulgarisering van Volney's kritiek der godsdienstige systemen kunnen noemen, zonder humor, zonder geest, zonder diepe en preciese kennis, in arme, vaak platte taal, soms grove hoon en ruwe scherts. Door een gelukkige omstandigheid heb ik beslag kunnen leggen, juist op dat gedeelte uit het opstel Boettha, dat ons tot vergelijking met de overeenkomstige plaatsen uit O.L.B. en Volney, hierboven besproken, van grote dienst kan zijn.

Er is sprake van 't land der „Brahminen":

„Het volk verging als sneeuw voor de zon, maar wat kon de priesters dat schelen? Toen de nood echter op zijn hoogst was, en de goedige Indianen zelfs nu en dan tot gewelddadigheden of zelfs moord oversloegen, werd er in het gelukkig bergdal van Cachemier een onecht kind geboren, dat een Koningsdochter tot moeder had.

Schoon zonder voorbeeld, was het daarenboven vol leven en een toonbeeld van aanvalligheid.

Daar de koning van dit land geen zonen had, moest zijn broeder den troon erven.

Omdat de kleinzoon des konings door iedereen bemind werd en de koning zelf hem lief kreeg, was die broeder bevreesd, dat dit kind eens in 's konings plaats zou treden. Daarom haate hij den knaap en verweet, ofschoon het kind daarvan nog geen besef had, dat hij een bastaard was.

Toen de koning gestorven was, ontvoerde men het kind, buiten het gebied des lands en gaf het de bouwlieden in bewaring, daar men wist, dat zij des konings broeder niet genegen waren en deze den knaap het leven zou trachten te ontnemen, zooals hij meermalen gedreigd had.

De bouwlieden noemden den knaap in hunne taal Butha of Boetha, dat boeten zeggen wil, omdat hij voor de misstap van zijne moeder moest boeten.

Deze Boetha werd in de zeden en de wereldbeschouwing der vreemde vrije bouwlieden opgevoed en onderwezen. Vroeg ontwikkeld en snel van begrip, zooals zijne stamgenooten veelal zijn, *was hij op zijn twaalfde jaar al zoo verstandig, dat menig Brahmin verbaasd stond over de vragen, die het kind soms durfde doen.*" Enz.

> [Door de prediking van Boetha ontvlamd, *verjaagde en doodde de verbitterde menigte de meeste priesters. Na zijn dood herstelden zij zich en deden, alsof zij om Boetha's wil geleden hadden en zij zijn echte discipelen waren,* die beter dan iemand anders wisten, wat de wil des meesters geweest was.]

„Gótama-Boeddha [1]), gelijk Boetha volgens hunne verzekering eigenlijk heette, *was geen mensch geweest, maar een God in menschelijke gedaante;* een God, die vleesch geworden was om het woord tot de menschen te kunnen rigten, zonder hen schrik aan te jagen, zooals zeker gebeurd zou zijn, als hij uit den Hemel tot hen gesproken had.

De bergen waren dan zeker op hunne grondvesten geschud geworden, en de zee zou verschrikt in den afgrond verzonken zijn.

Als de menschen daarna vroegen, hoe of zich die vleeschwording van Gótama-Boedha toegedragen had, vertelden de priesters het volgende:

1) = de Opgestane, tekent C. L. bij de titel met potlood aan, niet overeenkomstig zijn pas gegeven verklaring.

In het gelukkig dal van Cachamier woonde een koning, die geen zonen, maar slechts een dochter had.

Dit meisje droomde, dat zij door een *koning-priester* uit den Hemel beslapen werd en deze daarna tot haar zeide: „Veertien maanden na dit uur zult gij een zoon baren, die de wereld van alle dwaze leerstellingen en van de duivelen verlossen zal. Zijn naam zal Gótama-Boedha zijn.

Toen de kuische maagd over het verlies van hare eerbaarheid nadacht, weende zij bitterlijk. Maar de koning-priester zeide:

„Wees goedsmoeds, want ofschoon gij moeder zult worden, zult gij toch maagd blijven."

Des konings dochter vertelde het gebeurde aan haren vader. Deze, daarover ongerust geworden, liet de priesters en droomuitleggers aan zijn hof komen en vroeg hen, wat die droom te beduiden had?

Toen hielden zij raad en zeiden, dat de gewaande koning-priester of priester-koning niets anders dan een looze bedrieger geweest kon zijn, voor wien de koning zich moest wachten.

Bij deze woorden begon de koning te weenen en liet in het vervolg zijne dochter bewaken, nacht en dag.

Maar de blijken harer zwangerschap bleven niet uit. Na verloop van den gewonen tijd, stonden de helpers gereed, de vorstin behulpzaam te zijn bij de bevalling; maar niets gebeurde er, voordat het uur daar was, waarvan de priester-koning uit den Hemel gesproken had.

De wijze helpsters en helpers zagen echter spoedig, dat hier iets buitengewoons in het spel was en dat het kind niet door de gewone poort des levens in de wereld zou kunnen intreden.

De koning maakte zich daar zeer ongerust over; maar de wijzen zeiden: Wanneer het uwe Majesteit behaagt, dan zullen wij een andere poort ontsluiten, en nadat de koning hier in toegestemd had, sneden zij een opening in de linkerzijde der zwangere maagd, en tot ontsteltenis van allen, stapte het kind met zeven stappen de wijde wereld in.

De koning viel op zijn knieën, boog het aangezigt ter aarde en aanbad het kind.

De anderen deden, gelijk de koning hen was voorgegaan, terwijl Gótama-Boedha uitriep: Ik ben de verhevenste der wereld! Ik

ben het opperhoofd der wereld! Ik ben de uitmuntendste op de wereld! Dit is mijn laatste geboorte! Hierna is er voor mij geen ander bestaan dan in den Hemel!

Drie jaren na de geboorte van Gótama-Boedha stierf de koning en zijn broeder volgde hem op.

Daar hij vreesde, dat Gótama-Boedha hem den troon eenmaal zou betwisten, zocht hij het kind te dooden. Maar de vrienden van Gótama-Boedha ontvoerden hem en verborgen hem bij de herders, die met hunne kudden op de hellingen der bergen en in de velden dwaalden.

Daar de koning zich verbeeldde, dat het kind nog in leven was, liet hij alle kinderen van diens ouderdom vermoorden.

Toen het jongske twaalf jaar oud was, betwisten (sic) hij met de Brahminen en deed hen zulke vragen over den Hemelsche (sic) Vader, dat zij hem niet konden antwoorden, en elkander afvroegen: „Wie is deze, die ons zulke vragen doet?"

Maar de tijd was nog niet gekomen, dat zij dit weten mogten.

Gótama-Boedha bleef bij de goede herders, aan wie hij zijne zending en leer het eerst openbaarde, en met zijn dertigste jaar aanvaardde hij zijn ambt als priester-koning-zendeling.

Hij wilde de menschen verlichten en de wereld van de booze geesten (de duivelen) bevrijden.

Hij doopte de menschen tot afwassching hunner oude zonden en beval hen te vasten, te bidden en boete te doen.

Verder leerde hij hen, hetgeen in dit boek geschreven staat, hetwelk hij heeft nagelaten, opdat zijne leer nimmer verloren zou gaan.

Leerstellingen.

Hij, die zijne ouders en vrienden verlaat, om mij te volgen, wordt een Hemelsch mensch.

Hij, die mijne leer beoefent tot in den vierden graad, zal in de lucht kunnen vliegen, hemel en aarde bewegen en dooden opwekken.

Een vroom hemelsch mensch moet alle rijkdommen verachten, en niets gebruiken dan hetgeen onontbeerlijk is.

Hij moet zijn vleesch dooden; zijne harstogten (sic) tot zwijgen brengen.

Hij moeten (sic) niets begeeren. Hij moet zich aan niets hechten. Hij moet onophoudelijk mijne leer overpeinzen.

Alle beleedigingen, hem aangedaan, moet hij geduldig uitstaan en daarover zijnen naaste geen haat toedragen.

Hemel en aarde zullen vergaan; versmaadt dan uw ligchaam, dat uit vergankelijke stoffen bestaat en denkt slechts aan uwe onstervelijke (sic) ziel.

Hoort niet naar het vleesch. De harstogten (sic) veroorzaken vrees en verdriet; verdoof ze, dan zult gij de vrees en het verdriet vernietigen.

Hij, die sterft, zonder mij geëerd en mijne leer geleerd en beleden te hebben, zal weder op aarde moeten verschijnen, tot hij haar geleerd en beleden heeft."

Na dit alles is het geen vraag meer, òf en hoe zeer Cornelis over de Linden van Volney afhankelijk was. Zijn „leerstellingen" zijn letterlijke v e r t a l i n g e n van Volney's „doctrines", niets meer dan dat; de rest is parafrasering, dialogisering, aanlenging, verwatering van het thema, dat voor hem lag.

C. Het Oera-Linda-Boek en Over de Linden.

Wij hebben achtereenvolgens aangetoond: A. Afhankelijkheid van het O. L. B. van Volney. B. Afhankelijkheid van Over de Linden's schrifturen van Volney, beide op het beperkte gebied van de Boeddha-episode. Daaruit volgt reeds v e r w a n t s c h a p tussen het O. L. B. en bedoelde geschriften van C. L. Het is nu voor ons de vraag, o f z i c h d e j u i s t e v e r h o u d i n g v a n d e z e d r i e d e f i n i t i e f v a s t s t e l l e n l a a t.

De bedoelde afhankelijkheid kan namelijk d i r e c t en i n d i r e c t zijn, ook b e i d e, zelfs al sluiten we, wat we hier wel mogen doen, vreemde tussenschakels uit. Verder kunnen de invloeden door e e n e n d e z e l f d e of door t w e e v e r s c h i l l e n d e p e r s o n e n overgedragen worden.

Berk en Beckering Vinckers onderstellen het eerste. Zij nemen aan, dat C. over de Linden, zoowel voor het O. L. B. als voor Jonathan, rechtstreeks uit Volney geput heeft.

Deze mogelijkheid heeft voor ons afgedaan.

De transfusie is door bemiddeling van twee verschillende personen tot stand gebracht, voor Jonathan door Over de Linden, voor het O. L. B. door Verwijs.

Direct of indirect?

Voor Jonathan mogen we directe afhankelijkheid van Volney bewezen achten, voor het O. L. B. nog niet. Dit bewijs is echter gemakkelijk te leveren.

1. Gegevens betreffende Boeddha's (sterf-)geboortejaar komen alleen bij Volney († 557 v. C.) en in het O.L.B. voor (geb. 593 v. C.), niet bij Jonathan.

2. Fôt, als naam van Boeddha, komt alleen bij Volney en in het O. L. B. (Fô) voor.

3. Het O. L. B. heeft de gedachte, om in Minerva het prototype van de maagd Maria te zien (beeldendienst, wonderdoenerij) [1]), waarschijnlijk aan Volney ontleend, waar Minerva immers doorgaat voor de moeder van Bacchus, die met Jezus identiek zou zijn. Deze gedachte konden we in de geschriften van Jonathan niet terug vinden.

Mogen we daarmee voor zeker houden, dat zoowel Verwijs als Over de Linden rechtstreeks uit Volney geput hebben, uitgesloten is de mogelijkheid nog niet, dat zij óók onderling afhankelijk zijn.

Uit den aard der zaak kan dit alleen blijken uit elementen, die de geschriften van Over de Linden en Verwijs gemeen hebben, doch die bij Volney niet voorkomen.

Bestaat nu deze directe verwantschap?

Heeft C. L. bij zijn werk over het O. L. B. beschikt?

Of heeft Verwijs de geschriften van C. L., met name die, welke aan Jonathan toegeschreven worden, voor zich gehad?

De beoordeling van deze vragen wordt in hoge mate bemoeilijkt door het feit, dat mij bij het onderzoek slechts de net-schriften ten dienste gestaan hebben. En deze zijn ontstaan in een tijd, die invloed van het O. L. B. op de laatste redactie niet uitsluit.

Dat zit zoo: De onderwijzer Jansen, die in het begin van 1867 met Over de Linden in aanraking kwam, dus slechts enkele maanden

1) O. L. B. bl. 54.

voor het O. L. B. aan de kimmen verscheen, ving in het laatst van genoemd jaar zijn herzieningsarbeid aan. In 1868 werden hem de Geschriften van broeder Jonathan ter bewerking gegeven. Bijna twee jaar lang was hij daarmee bezig, in voortdurend overleg met de schrijver. [1])

Nemen wij aan, wat voor de hand ligt, dat Over de Linden zijn werk, nagekeken en verbeterd, bij gedeelten uit de hand van Jansen teruggekregen en zoo stuk voor stuk in het net geschreven heeft, dan zal de net-redactie in de jaren 1869-71 tot stand gekomen zijn. Misschien heeft het werk langer geduurd. Uit het getuigenis van zijn kleinzoon, die bij hem inwoonde, weten wij, dat Over de Linden nog jaren na het opdoemen van het Oera-Linda-Boek, zich met het overschrijven van deze en dergelijke schrifturen — hij gebruikte daartoe bij voorkeur de Zondagmiddag — bezig gehouden heeft.

Het klad van broeder Jonathan moet echter vóór 1868 tot stand gekomen zijn. Het is zelfs mogelijk, de tijd van ontstaan wat nader te bepalen.

Ofschoon geen enkele der opstellen in het netschrift gejaar- of gedagtekend is, blijkt uit de inhoud ten duidelijkste, dat ze gemaakt zijn in de volgorde, waarin ze in het netschrift voorkomen. En aangezien toevalligerwijze aan het slot van het laatste opstel een paar gebeurtenissen genoemd worden, die, gezien hun actueel karakter, er zeker geen jaren na dato aan toegevoegd zijn, leveren deze met elkaar een terminus ad quem voor de ganse reeks. Als we daar lezen, dat kortlings [2]) „de paus van Rome, die groote Bram, bezig is geweest, om de Republiek onzer Waalsche buren omver te werpen en er een keizer te late kroonen (sic)," dan weten we, dat de kroning (1864) van aartshertog Maximiliaan tot keizer van Mezico (het is de Noord-Amerikaanse broeder Jonathan, die spreekt) tot het nabije verleden behoort. Niet minder duidelijk spreekt de volgende zinsnede:

„Gij zijt misschien vergeten, welke lieve, aanmoedigende woorden hij aan den verrader Jefferson Davis gesproken heeft" (de in 1861 opgetreden president der Geconfedereerde Zuidelijke Staten der Unie).

1) Beckering Vinckers, t. a. p. bl. 52 en 53.

2) Ik spatiëer, de J.

Uit deze aanduidingen trekken wij de slotsom, dat de eerste redactie van de Geschriften van Jonathan in 1864 voltooid geweest is. Het was Over de Linden's gewoonte niet, historise feiten in zijn werk op te nemen; dit is een zeer zeldzame, in Jonathan's geschriften misschien alleenstaande uitzondering en daarom zeer vermoedelijk slechts neergeschreven onder de indruk van de gebeurtenissen van den dag.

Op grond van deze feiten mogen wij aannemen, dat de oudste redactie geheel vrij geweest is van de invloed van het O.L.B. Hetzelfde geldt van de oudere delen der jongste redactie; in de jongere delen kunnen wij zoo goed als zeker invloed van het Oera-Linda-Boek verwachten, waarschijnlijk min of meer episodies of bij wijze van inlassing. Deze voorstelling wordt, voor zoover de net-redactie betreft, geheel door de feiten gedekt. In de eerste vier der geschriften van Jonathan, in de geschiedenissen van Bram, Ben, Boetha en Sjoerd heb ik geen spoor van invloed van het O.L.B. kunnen ontdekken: de beide laatste daarentegen staan sterk onder de invloed ervan. Terwijl in de eerste van de Friezen niet gerept wordt, breekt in de laatste het Friezisme, het pan-Friezisme, duidelijk door:

1o. Naar luid van deze twede redactie waren de Friezen, in tegenstelling met de overige Germanen monotheïsten.

In het opstel Yes (het laatste) komt (bl. 34) een gesprek tussen een Romeins onder-officier en een Fries aanvoerder, zijn gevangene, voor. Hij glimlachte altijd, wanneer de anderen voor de goden knielden.

„Hebt gijlieden dan geen Goden?" []

„O ja," antwoordde hij lagchend, „wij hebben altijd zooveel Goden in huis en in het leger, als er Frisa zijn: want wij dragen onzen God in ons gemoed." [1])

„Goden, zult gij meenen," zei ik.

„Neen," zeide hij, „wij hebben maar één God."

„Hoe kunt gij dien eenen God dan allen in uw gemoed omdragen?" vroeg ik ongeloovig. Toen sprak hij verder juist zoo over die God der Frisa, als die Yes over de zijnen."

---

1) Vgl. wat in 't O. L. B. Minerva tot de priester zegt: „Mine erva drêg ik om in myna bosm" (bl. 48).

De Friezen waren dus voorchristelijke Christenen. Maar... Yes was dan ook het volmaakte type van de vrije bouwman. En uit Mozes, het voorlaatste opstel uit de bundel, blijkt:

2o. dat de vrije bouwlieden, van wie telkens sprake is, en die overal het zuurdesem van de cultuur zijn, stammen uit... Friesland. Friesland alzoo is het uitstralingspunt van alle ware cultuur, van het zuivere monotheïsme inbegrepen. Men oordele:

„Om eerlijk te zijn (deze passage sluit niet te best bij het voorafgaande en het volgende aan en heeft geheel het uiterlijk van een interpolatie) moet ik tevens bekennen, dat de vrije bouwlieden van frieschen oorsprong (N.B. er waren er ook van Bram's geslacht) zich toch ook lieten gebruiken, om tempels en andere werken te stichten, waardoor de priesters groot en de geest van het volk klein werd gemaakt.

Ook de eigenlijke Friezen, waarvan zij afstamden, maakten zich schuldig, om de Egyptische priesters groot te maken. Zij verkochten hen (sic) ijzeren wapenen en gereedschappen, benevens barnsteen, tin en wollen stoffen en stichte (sic) kantoren aan de boorden van de Middellandsche zee (til tha sidon fon tha Libanon), en hoewel zij de priesters van nature haatten, bragten zij hunne zendelingen voor een hand vol goud, waar zij wezen wilden. Hunne straf daarvoor is dan ook niet uitgebleven, want lang voor den tijd, waarvan ik spreek, hadden priesters hen Sidon en vervolgens alle andere kantoren aan de Middellandsche zee en de zich daarin bevindende bevolking afhandig gemaakt en hen zelfs belet, door de straat van Gibraltar te varen."

In deze aanhalingen worden drie hoofdgedachten van het O. L. B. (hoofdgedachten namelijk voor hen, die er naïeve waarheid in lazen), zóó duidelijk aangegeven en omschreven, (te weten Friesland de stralingshaard der cultuur, het Friese monotheïsme en de priesters als doodsvijanden van vrijheid en beschaving), dat de invloed van het O. L. B. op de jongste redactie van de geschriften van Jonathan niet in redelijke twijfel gesteld kan worden.

Daarbij komt, dat de bizonderheden in de voorstelling van het laatst aangehaalde gedeelte, waarin zelfs een zelfgesmeed stukje

„Oud-Fries" voorkomt, al te duidelijk hun herkomst verraden.[1]) Wij herinneren aan de volgende punten van overeenkomst:

1. Neef Teunis voer „trvch thju strête fon tha middelsê" (*straat van Gibraltar*) en wilde wel niet voor de Egyptise *priesters*, maar voor de *rijke koning van Egypte* varen, zooals hij vroeger gedaan had.[2])

2. Hij verkocht *ijzeren wapenen* en *barnsteen* aan de „Kâdhêmar" van Phoenicië. Zijn mannen kwamen ook te *Sydon*.[3])

3. De lading die Jon in had, toen hij koers naar dezelfde streken zette: *ijzer, tin, barnsteen, laken*.[4])

4. Er is in 't O. L. B. sprake van *såndalinga prestera* van Sydon.[5])

5. Het verlies van *Misselja*, het gevolg van de toelating der Golen-priesters in Zuid-Gallië, *als straf beschouwd*.[6])

6. Nog op andere plaatsen wordt van Friesland gewag gemaakt. In hetzelfde opstel *Mozes* wordt verteld, dat de Pharao's zich stenen graven lieten bouwen in de vorm van de woningen der vrije bouwlieden, „gelijk zij in Holland en Friesland bijna onveranderd worden aangetroffen." Dit brengt ons de „skêna hûsa mith hel blikanda farwa mâlad" langs het Alderga te binnen, de „stjelpen" (zooals ze in Friesland heeten)[7]) met hun pyramidaal dak, welke de Enkhuizer Over de Linden zeer goed bekend waren).

7. En wie doet (in 't opstel *Yes*) de theologiserende Friese gevangene te Keulen, wien de vrijheid beloofd was, als zijn meester naar een ander land trok, niet denken aan de *Friese zeevaarder* van het O. L. B., die als *slaaf* diende, door Bûda vrijgekocht werd en hem de Friese zeden en gewoonten leerde.[8])

De verwantschap is te groot om enige ruimte voor twijfel te laten. Ook is het zeer duidelijk, wie de ontlenende partij geweest is.

1) Vergelijk voor het volgende de in het bovenaangehaalde gespatiëerde stukken.
2) O. L. B. bl. 80.
3) O. L. B. bl. 82.
4) O. L. B. bl. 96 en 92.
5) O. L. B. bl. 84.
6) O. L. B. bl. 84.
7) O. L. B. bl. 152.
8) O. L. B. bl. 186.

Zulke historise of pseudo-historise preciseringen zijn het overige werk van Over de Linden geheel vreemd. Het ontbreekt hem absoluut aan historise zin. In de eerste redactie werden zij dan ook ongetwijfeld niet aangetroffen. Zou Jansen, toen hij het O.L.B. las, niet zijn oren gespitst hebben, als hij elementen als boven aangehaald, later in het O.L.B. teruggevonden had? Zou Berk niet alarm geslagen hebben, als hij in de kladcahiers zulke passages had aangetroffen? Toch heeft deze, blijkens zijn mededelingen, dezelfde opstellen gelezen, die ons nu bezig houden.

Door Berk weten we iets van die kladschriften, en dit iets is niet van belang ontbloot. Berk las in de geschriften van Jonathan, dat de orde der vrije bouwlieden van Chaldesen oorsprong was (meer in overeenstemming met de maçonnieke legende); in het net-opstel Yes vinden we echter, dat Arie en de vrije bouwlieden van de Friezen of Grens-Saxers (Anglo-Saxers noemden hen de Romeinen) afstamden.

Berk heeft wel van Ary en de Arianen gelezen, over Friese oorsprong rept hij met geen woord! Wat een koren zou het op zijn molen geweest zijn! Hoe verheugd was hij, toen hij op een kladje van Over de Linden vijf regels Fries vond en een poging tot verklaring van het woord Wralda. Het waren echter maar losse papiertjes, zonder datum. Ze zijn natuurlijk onder de invloed van het O.L.B. ontstaan. Doch in de cahiers heeft Berk niets aangaande Friesland en de Friezen gevonden, ook niet in de Geschriften van Jonathan, in de opstellen van Mozes en Yes, die hij kende. Verbeeld U, dat hij, evenals wij, Neef Teunis en de zendelingen van Sidon op de slippen getrapt had!

Het staat dus vast, dat er tussen de oudere en de jongere redaktie van Over de Linden's werk een zeer kenmerkend onderscheid bestond.

Alleen in de laatste treden de Friese elementen op.

Tussen beide in staat dus het Oera-Linda-Boek. De tijdgrens tussen de klad- en de net-redactie lag, zooals we zagen, omstreeks de jaren 1868-70. Dit past voortreffelijk bij de tijd van verschijning van het O.L.B. in 1867. In de daarop volgende jaren heeft Over de Linden zijn eerste kennis van het O.L.B. opgedaan. Daaruit volgt echter ook onweerlegbaar, dat hij het boek voor

1867 noch gemaakt, noch gekend, noch — mogen wij zeggen — bezeten heeft.

Het Oera-Linda-Boek relatief jonger dan de oudste redactie van de geschriften van Jonathan; een niet te versmaden uitkomst. Relatief, d.w.z. wat betreft zijn verschijning in de gezichtskring van Over de Linden. Daaruit valt echter geen absolute chronologie af te leiden; het O. L. B. kan nog zeer wel veel ouder zijn.

Anders wordt het, wanneer we directe verwantschap van O.L.B. en Jonathan I moeten aannemen, verwantschap buiten Volney om. In dit geval moet òf Over de Linden, ook reeds voor de oude redactie, aan het Oera-Linda-Boek ontleend hebben, òf Verwijs heeft gebruik gemaakt van Jonathan I.

Het eerste geval kunnen we uitsluiten. Is het a priori reeds onwaarschijnlijk, dat Over de Linden tweemaal, en nog wel onder zoo verschillend gezichtspunt, aan het O. L. B. ontleend zou hebben, de door ons op grond van in- en uitwendige kentekenen vastgestelde relatieve chronologie heft deze mogelijkheid voor goed op.

Blijft over het twede geval: dat Verwijs de geschriften van Over de Linden in eerste redactie gekend en gebruikt heeft.

Bestaat echter de bedoelde directe verwantschap? Alweer: Kenden wij de oudste lezing van Jonathan maar! Wat weten we er van? De grote moeilijkheid schuilt in de vraag, of zeker motief tot de eerste dan wel tot de twede redactie behoort. We zullen ons, bij het onderzoek naar de verwantschap bepalen tot de Boeddha-episode. De ons bekende lezing van Jonathan II heeft zooveel eigenaardigheden gemeen met die van het O. L. B. tegenover de voorstelling bij Volney, dat aan een verhouding van afhankelijkheid niet te twijfelen valt. Kan echter Jonathan II deze motieven niet tegelijk met de Friese elementen uit het O.L.B. overgenomen hebben?

We kunnen, helaas, deze mogelijkheid niet uitsluiten. Toch is die onderstelling in hoge mate onwaarschijnlijk. Immers, zooals in Jonathan II de Friese elementen te midden van de would be godsdienst-historise schetsen duidelijk het voorkomen van interpolaties hebben, zoo doet in het O. L. B. de geschiedenis van Bûda zich aan ons voor als een hors d'oeuvre, te midden van een would be historie van Friese cultuur en cultuur-expansie. Inderdaad! een hors

d'oeuvre, dat slechts door een zeer dunne draad — de tussenkomst van een Fries zeevaarder, die in slavernij geraakt was — met het andere verbonden is.

Daarentegen hoort die Boeddha-geschiedenis bij Over de Linden thuis. Zij past volkomen in de reeks der verhalen van stichters en hervormers van godsdiensten. De grondgedachte, of liever de dualistise wijze van zien, die zich in al de geschriften van Jonathan openbaart: dat er is een waarheid en daarnaast een priesterlijke „waarheid," een visie die in de oudste gedeelten (de geschiedenis van Bram en de heilige vader Ben) op de meest platte en weerzinwekkende wijze tot uitdrukking komt, openbaart zich ook in de boven meegedeelde Boeddha-historie uit het O.L.B.

Ongetwijfeld heeft Volney hem suggesties in deze richting gegeven: de astrologise duiding der hemelverschijnselen, zooals de beweging van de zon door de dierenriem en de voortdurende tweevuldigheid van de objectieve waarheid en de priesterlijke traditie, bij Volney, kunnen niet zonder invloed geweest zijn.

Dit dualisme openbaart zich echter bij Over de Linden in een volstrekt kunstloos en grof parallellisme, dat in de geschiedenis van Bram en Ben zijn uitdrukking vindt in zeker opzettelijk aangerichte vertoningen, die doen denken aan poppenkastvertoningen, nergens anders toe dienende dan om het volk te bedotten: een realisties dualisme.

In de Boeddha-historie vertoont dat parallellisme van schijn en wezen zich in de vorm van twee afzonderlijke lezingen, waarvan de ene het priesterlijke afschijnsel is van de objectieve waarheid.

Na Boeddha's dood gaven namelijk de priesters, die tijdens zijn leven niets van hem hadden willen weten, zich voor zijn leerlingen uit en „idealiseerden" alles wat er van de meester bekend was, tot zelfs zijn onechte geboorte toe. Deze wordt door een allermisselijkst verhaal omgezet in de geboorte van Boeddha uit de onbevlekte maagd.

Het Oera-Linda-Boek vertoont duidelijke sporen van ditzelfde parallellisme in zijn Boeddha-verhaal. Hetzelfde motief! De priesters, die te voren zijn bitterste vijanden waren, zien er voordeel in, zich van zijn leer meester te maken en die uit te leggen en te kleuren naar hun eigen behoefte en

smaak. Boeddha's te velde trekken tegen de rijken wordt omgezet in de „leer" van de begeerlijkheid der armoede; voor de beheersing der hartstochten, die Boeddha verlangd had, wordt als ideaal de volkomen zelfvernietiging en gevoelloosheid, door Volney genoemd „la doctrine de l'anéantissement, du renoncement à soi-même," in de plaats gesteld.

Dit trekje verraadt duidelijk, dat Volney binnen Verwijs' bereik gelegen heeft. Maar de dualistise opvatting er van vond hij bij Volney niet.

Het Boeddha-verhaal bij Volney is, wat wij zouden kunnen noemen de priesterlijke lezing, niet meer: de lama van Thibet spreekt. En wanneer er elders bij Volney een onmiskenbaar dualisme, ja parallellisme optreedt, dan betreft die steeds de verhouding tussen feit en symbool, niet die tussen waarheid en leugen, niet die tussen een verhaal en een ander verhaal. Dit is wel het geval in het Oera-Linda-Boek en zeer sterk in Over de Linden's Boeddha-verhaal. Zou nu het vergroofde parallellisme van de laatste, zoals dat in het vleeswordingsrealisme tot uiting komt, ontsprongen zijn uit het fijnere intellectuele dualisme van het O. L. B.?

Ondenkbaar immers.

Het was echter Over de Linden eigen, het was hem tot een twede natuur geworden. Reeds in zijn oudste werk spreekt het zich uit.

Dan zal ook de opperpriester, de natuurlijke vader van Boeddha, in het O. L. B. zijn voorbeeld gevonden hebben in de koningpriester, die in het geschrift van Jonathan de maagdelijke moeder van Boeddha in de droom verschenen was.

Volney spreekt er niet van.

Evenmin spreekt Volney over de volgende motieven, die zoowel in het O. L. B. als in Over de Linden's verhaal voorkomen (deze punten zijn in de beide hier voorafgaande verhalen niet gespatiëerd, maar gecursiveerd). [1])

1. Zijn verstand omvatte alles.
2. De priesters werden beangst (C. L.: verbaasd) door de vragen van de knaap.

---

1) Vgl. bl. 312, vv. en 322 vv.

3. Hij leerde, dat het volk geen priesters moest dulden (C. L.: Door zijn preking ontvlamd, verjaagde en doodde de menigte de meeste priesters).
4. Na zijn dood gingen de priesters naar zijn land en gedroegen zich als zijn vrienden en leerlingen en verklaarders van zijn wil.
5. Zij vertelden, dat hij een godheid was.

Ten slotte kennen alleen C. L. en het O.L.B. een verbinding van het Boeddha-verhaal van Volney, dat op Boeddha-Gaspa betrekking heeft, met de Gautama-traditie, C. L. echter eponymologies (Gótama), het O.L.B. alleen chronologies (zie hiervóór de noot op bl. 319). Hier is de richting der ontlening niet twijfelachtig.

In tegenstelling met de gedeelten, waar de Friese inlegsels, als vreemd aan de omgeving, uitgetornd kunnen worden, vertoont voorts het Boeddha-vertelsel uit Jonathan II een in zijn soort gaaf karakter: de stof is van Volney, de aan de lama-lezing gehypostaseerde werkelijkheid met de „realistise" afwerking is van Over de Linden. Het is niet in te zien, hoe dit vertelsel op de lezing van het Oera-Linda-Boek gegrond zou kunnen worden, en nog minder, wat nu wel als daaruit overgenomen zou kunnen worden aangemerkt, ...behalve de namen, die op zich zelf géén richting van beweging openbaren.

Er is dus alle grond, om aan te nemen, dat de lezing van het verhaal in Jonathan I maar uiterst weinig van die van Jonathan II zal hebben afgeweken, en dat bij de gebleken analogie in opzet (beide in afwijking van Volney) de schrijver van het O. L. B. de lezing van Jonathan I gekend heeft.

Intussen, hoe waarschijnlijk deze voorstelling van de gang van zaken ook mag zijn, we zouden ze gaarne door enkele positieve aanwijzingen gesteund zien. Dat is alleen mogelijk met gegevens, ontleend aan de oudste redactie.

Die nu ontbreken niet geheel.

Berk vertelt namelijk, dat in de geschriften van Jonathan I Buda ook Yes en Krisen genoemd wordt; dat hij geboren is in Kasamir (sic) en dat de Brampriesteren zijn leer verbasterd hebben. [1])

Dit laatste is reeds een belangrijke steun voor onze stelling.

1) Beckering Vinckers, t. a. p. bl. 46.

Immers Volney kent de trek niet, terwijl in O.L.B. en in Jonathan I de priesterlijke tussenkomst het draaipunt der waarheid vormt.

Opmerkelijk is verder de spelling Kasamir (in Jonathan II Cachemier), waarvoor het O. L. B Kasamyr heeft, Volney echter Kachemire, in overeenstemming met de op de kaarten voorkomende spelling met che. De spelling Kasa- is dus een duidelijk uiterlijk teken van verwantschap, en aangezien Jonathan I relatief ouder is (nl. voor het subject C. L.) dan het O. L. B., van afhankelijkheid van het laatste vàn het eerste.

Hoogstmerkwaardig is echter de opeenhoping van de namen Boeddha, Yes en Krisen in Jonathan I, in het O. L. B. nog met Fôt vermeerderd.

Oppervlakkig beschouwd, zou men geneigd zijn te zeggen: „Ze komen, blijkens de hiervoor overgenomen stukken, alle vier bij Volney voor. Onderlinge afhankelijkheid is dus verre van zeker." Wij antwoorden daarop: „Volney heeft ze inderdaad, maar niet bij elkaar. Hij kent twee paar namen: Boudda-Fôt en Yes-Krisen. Deze paren komen op ver van elkaar verwijderde plaatsen, in geheel verschillende hoofdstukken voor en zonder de minste onderlinge betrekking. Boudda-Fôt heeft betrekking op de godsdiensthervormer, Yes-Krisen op de zon."

De vereniging van deze namen, hunne binding aan één en dezelfde persoon, is dus niet vanzelfsprekend.

Dit nu hebben zoowel Jonathan I, als het Oera-Linda-Boek gedaan. Zij hebben beide de namen Yes en Krisen, door Volney op de zon toegepast, overgedragen op Boeddha.

Daarvoor was niet alleen kennis van de zich volstrekt niet aandienende plaatsen bij Volney en opzettelijke abstractie van Yes-Krisen van de zon voor nodig, maar ook een redenering, namelijk deze:

Blijkens de overeenstemming in geboorte, levensloop en leerstellingen is de persoon van Fôt-Boeddha dezelfde als die van Jezus Christus. De namen Jezus en Christus zijn identiek met de zonnenamen: Yes en Krisen. Fôt-Boeddha werd dus ook Yes-Krisen genoemd.

Het spreekt vanzelf, dat deze niet zeer eenvoudige processen niet bijna gelijktijdig en onafhankelijk van elkaar kunnen voorkomen, nog wel onder zoozeer verschillende omstandigheden.

Verwijs en Over de Linden denken? Hebben zij samengewerkt? Was het O. L. B. een doorgestoken kaart? Zoo ja, dan belanden wij min of meer bij de hypothese van Hof, die weliswaar Over de Linden voor de schrijver houdt, maar bij wie toch ook Verwijs, zij het slechts als c o r r e c t i e v e i n s t a n t i e, optreedt.

Hoe schijnbaar voor de hand liggend deze onderstelling ook mag zijn, zij is onjuist.

Men herinnere zich het karakter van het O. L. B.: een parodie, humoristies en satiriek van het begin tot het einde. Moet dit nu een monument van stamtrots en geslachtswaan zijn? Zou Over de Linden zijn naam en die van zijn familie geleend hebben, om hem te zien gebruiken als de drager eener fictieve traditie, die spot met zijn bittere ernst.

Ondenkbaar! Het enige, wat men mogelijk zou kunnen achten, is dit: dat Verwijs, onder schijn van ernst, Over de Linden iets in de hand gestopt zou hebben, dat deze niet verstond, doch dat later tegen hem getuigen zou. Zoo iets ware echter een al te gewaagd spel geweest.

Neen, hoe zonderling het ook moge schijnen, er bestaat geen enkele andere mogelijkheid dan deze: e e n p e r s o o n l i j k e v e r b i n d i n g t u s s e n O v e r d e L i n d e n e n V e r w i j s — o n m i s b a a r n i e t a l l e e n v o o r a c t i e v e, m a a r z e l f s v o o r p a s s i e v e m e d e w e r k i n g v a n d e e e r s t e a a n h e t w e r k v a n d e l a a t s t e — h e e f t n i e t b e s t a a n.

Pas nadat het O. L. B. uit het duister in het licht kwam, niet eerder dan in October 1867, zijn ze met elkaar in aanraking gekomen.

Wie na het voorafgaande daar nog niet volkomen van overtuigd mocht zijn, zij verwezen naar de vrij uitgebreide briefwisseling tussen Verwijs en Over de Linden, beginnende met October 1867, waaruit wij in het laatste hoofdstuk het voornaamste zullen mededelen. [1])

Dit dwingt ons aan te nemen, wat we uit de Boeddha-geschiedenis al begonnen te vermoeden, dat Over de Linden slachtoffer geweest is, op geheel andere wijze en in veel sterkere mate dan de Friezen. Dat het O. L. B. geen erfstuk was, wist hij; dat het een echt gedenkstuk was, heeft hij naar alle waarschijnlijkheid ge-

1) Zij is het eigendom van den heer C. over de Linden Jr. te Amsterdam.

loofd; dat hij bedrogen was, heeft hij later misschien vermoed, maar hij heeft nimmer geweten, beslist geweten, door wie. Het moet een gewaarwording als van de nabijheid van geesten voor hem geweest zijn, toen hij daar zijn Boeddha, zijn Yes en Krisen en Kasamir terugvond.

De gedachte mag bij hem opgekomen zijn, dat hij bij het schrijven van zijn opstellen door de geest van een zijner voorvaderen uit Adela's tijd was geïnspireerd geweest.

En wat Verwijs betreft, moeten wij aannemen, niet alleen dat hij buiten weten van Over de Linden kennis genomen heeft van een deel van diens schrifturen, maar ook, dat hij goed op de hoogte was van het bestaan van diens Friese familie-traditiën, van zijn frisiomanie, zijn dwepen met Volney, zijn persoonlijke eigenaardigheden. Sterker: de mogelijkheid, dat Over de Linden bereid zou zijn, dat stuk werk te aanvaarden, moet reeds bij voorbaat zoo goed als een zekerheid voor hem geweest zijn. Anders had Verwijs zeker dit werk niet kunnen ondernemen en laten uitvoeren.

Maar! Op welke mysterieuze wijze heeft Verwijs de beschikking over die Helderse gegevens en in het bizonder over een stuk van Jonathan's Geschriften gekregen? Wie heeft ten slotte de taak van hem overgenomen het Oera-Linda-Boek door Over de Linden te doen aanvaarden?

Onwillekeurig wenden zich onze blikken naar Den Helder. Daar en daar alleen kunnen de krachten schuilen, die het tekort bij Verwijs hebben aangevuld. En welke verbindingen onderhield Verwijs, die te Leeuwarden was, met deze afgelegen en buiten alle wetenschappelijk verkeer staande stad? Er is maar één antwoord. In Den Helder is van 1862-1864 predikant bij de Nederl. Herv. Gemeente geweest Verwijs' oude studiemakker en vriend ds. François Haverschmidt, beter bekend als Piet Paaltjens. Zooals men ziet, passen de gegeven jaartallen voortreffelijk in onze hypothese aangaande de tijd van ontstaan van het Oera-Linda-Boek.

Met dit een en ander zal echter nog niet gezegd zijn, dat Haverschmidt Verwijs in alle opzichten heeft kunnen aanvullen. Dit zal nog onderzocht moeten worden. Maar wel betekent het, dat de draden, die van Leeuwarden naar Den Helder liepen, daar, in de pastorie aan de Oude Gracht, hun aanhechtingspunten vonden.

Wanneer we een onderzoek instellen naar de rol, die Haver-

schmidt in het mysterie beschoren was, dan dienen wij meteen de vraag onder de ogen te zien, of hij wellicht aan de vervaardiging van het O. L. B. heeft meegewerkt.

Zooals we weten, heeft Johan Winkler — de enige, die Verwijs hoofdverantwoordelijkheid opgelegd heeft — daarnaast de medewerking van Haverschmidt aangenomen. Ook is het bekend, dat in de eerste tijd na de verschijning van het O. L. B. meermalen Haverschmidt naast Verwijs genoemd is. De 31ste October 1871 schreef de Doopsgezinde predikant A. A. Deenik te Ternaard aan G. Colmjon: „Ik ben zeer benieuwd, wie deze aardigheid in de wereld geholpen heeft. Ik ken maar één man, dien ik er van zou kunnen verdenken en dat is Dr. Verwijs. Vooral de fouten tegen 't Friesch, op welke gij gewezen hebt, doen mij dat vermoeden. Maar wie kan die familie Over de Linden zijn, die haar naam voor deze aardigheid heeft willen leenen? Ik heb al bij mij zelven gedacht, of mijn vriend Haverschmidt, die zeer intiem is met Dr. Eelco, en die aan den Helder gestaan heeft, misschien het zijne zou kunnen gedaan hebben, om dezen tweeden Macpherson aan eene firma te helpen." [1])

Mej. M. C. Haverschmidt berichtte mij, dat haar broeder, Mr. F. Haverschmidt, rechter te Utrecht, de mogelijkheid niet buitengesloten acht, dat hun vader aan het stuk heeft meegewerkt. Ook na hun studententijd waren hij en Verwijs grote vrienden gebleven. De grappen, die er in voorkomen, zijn van dien aard, dat ze zeer goed van hun vader afkomstig zouden kunnen zijn, al heeft hij deze nooit over het O. L. B. horen spreken.

Het is bekend, dat Piet Paaltjens in zijn Snikken en Grimlachjes zich een paar maal over de Friese cultuur en het Friese ideaal heeft uitgelaten, nl. in het gedicht Des Zangers Min en vooral in De Friesche Poëet:

De Harlinger stoomboot schommelt
Al over de Zuiderzee
Van Stavoren naar Enkhuizen;
Een dichter schommelt mee.

1) Prov. Bibliotheek van Friesland.

Kwijnend rust op de verschansing
De zangrige elleboog.
Glazig staart naar Friesland
Het bleekblauw poëtenoog.
— — — — — — — — — — — —
„Vaarwel!" ruischt het van de verschansing
Naar het langzaam wegblauwend strand.
„Vaarwel, mijn diep verbasterd,
En toch *mijn* vaderland!"

Terwijl de dichter toornt over de Friese jonkers, „dat prachtige, koppige ras," dat eenmaal te stijf van knieën was om voor koningen te buigen, doch zich nu niet ontziet, Friezinnen zonder oorijzer tot vrouw te nemen, verliest hij zijn evenwicht, raakt te water en komt al zinkende voor Oud-Stavoren aan, voor het paleis van het weeuwtje van Stavoren! Hij wordt gastvrij ontvangen, bespreekt met haar het sensationele geval met de lading Dantziger tarwe, maar doet al heel gauw de verpletterende ontdekking, dat het weeuwtje niet alleen geen oorijzer draagt, maar ook gebroken Hollands spreekt:

Verbasterd is mijn Friesland
Tot op den bodem der zee....

Dit gedichtje is van 1852, het jaar, dat Haverschmidt student te Leiden werd. [1]) Uit het voorbericht van de eerste uitgave van *Snikken en Grimlachjes* (1867) blijkt, dat de Friezen deze verzen niet met onverdeelde instemming gelezen hadden. „Geen Fries spot met zijn land" had hem iemand toegevoegd, „en Piet Paaltjens heeft in *Des Zangers Min* en *De Friesche Poëet* het land der Friezen belachelijk pogen te maken." „Doch geen beschuldiging kon onbillijker zijn," zegt Piet. „Er spreekt mijns bedunken uit de genoemde gedichten een roerende liefde voor het gewest. [] Wanneer Paaltjens die liefde poogt te bemantelen met een grimlach, dan zien wij hem daarin slechts zijn vaste gewoonte volgen. Hoe dierbaarder hem iets is, des te erger pleegt hij er mee te sollen."

1) Dr. Joh. Dyserinck, François Haverschmidt.

Onwillekeurig vraagt men: Is in dit stukje, dat geschreven werd in 1867, dan niet een merkwaardige overeenstemming in mentaliteit met het O. L. B.? En dan antwoorden we: Zeer zeker! En dat te meer, omdat we de laatsten zullen zijn, die Eelco Verwijs alle liefde voor het object, dat hij zoo onbarmhartig schijnt te mishandelen, ontzeggen.

Het conflict, dat tussen de schrijver van het O.L.B. en de Friese cultuur objectief aanwezig is, lag ook in Piet Paaltjens' ziel verzonken. Al vroeg, veel eerder, dan toen Verwijs uit eigen ervaring de Friezen leerde kennen, sprak Haverschmidt zich over het Friese chauvinisme, het geschreeuw van verbastering, en de verheerlijking van de Friese oudheid uit op een wijze, die innerlijk ten nauwste verwant is met Verwijs' latere parodistise herschepping der Oud-Friese cultuur, en die vermoedelijk op diens visie niet zonder invloed gebleven is.

Wanneer we nu voor de vraag gesteld worden, of het dan niet mogelijk is, dat Haverschmidt meegewerkt heeft aan een werk van een klaarblijkelijk parodistise strekking, van het soort van het O. L. B., dan moeten wij zeggen: Neen, onmogelijk is het niet, maar of die mogelijkheid ten aanzien van dit O.L.B. bestaat, zij daarmee niet toegegeven. Zonder dwingende noodzaak meer dan één auteur aannemen, is altijd al gevaarlijk. En er is geen enkele reden, waarom men Verwijs een deel van het O. L. B. zou moeten ontzeggen, om het Haverschmidt toe te kennen.

Het pseudo-historise gedeelte? De Wetten? De Wralda-dienst? Wij hebben aangetoond, hoe diep juist deze organismen in Verwijs' psycho-intellectueel wezen geworteld waren. Men heeft willen beweren, dat de „dichterlijke stukken," in het bizonder het Lyda-Finda-Frya-gedeelte van Haverschmidt waren, doch men vergat daarbij, dat ook deze stukken parodie zijn, en dat Verwijs in de dichterlijke parodie zijn sporen reeds verdiend had. Veeleer moeten wij dus de zaak omkeren en zeggen, dat er maar hoogst enkele stukjes zijn aan te wijzen, waarvoor men met enige schijn van recht Haverschmidt aansprakelijk zou kunnen stellen. Trouwens het bedoelde gedeelte hangt met de hele constructie van het O.L.B. zóó nauw samen (men denke aan de rol van Finda's volk), dat het louter willekeur is, dit stuk op naam van een ander te plaatsen, om nog niet eens te gewagen van het feit, dat Haverschmidt in

geen geval in staat was het pseudo-Oud-Fries voort te brengen, het taaltje, waarin meer dan drie kwart van het parodistise karakter van het O.L.B. verscholen ligt.

Bizondere belangstelling in Friese taal en geschiedenis heeft Haverschmidt nooit getoond.

Nog te Foudgum staande, werd hij in het verenigingsjaar 1861-62 tot lid van het Friesch Genootschap benoemd. [1]) Hij bedankte reeds, toen hij in Den Helder predikant was (jg. 1863-64). [2])

De objectieve factoren, die de onderstelling van Haverschmidt's medeschrijverschap zouden wettigen, zijn niet aanwezig.

Trouwens, bij alle innerlijke verwantschap, is het verschil in zielsgesteldheid tussen Verwijs en Haverschmidt niet te miskennen, wat zich uit in verschil van levenshouding, ook in verschil van humor. Hun toon is niet dezelfde. De vis comica van Haverschmidt is onschuldiger, teerder dan die van Verwijs, zonder list, zonder angel, maar ook niet volkomen gezond. Zijn „grimlachjes" gingen met „snikjes" gepaard, ja, waarlijk; Verwijs kent geen snikjes, het O. L. B. ook niet. Verwijs' humor was gevaarlijk, diabolies; die van Haverschmidt niet vrij van „Weltschmerz"; dat die niet voorgewend was, is maar al te zeer gebleken.

Wie Dyserink's levensbeschrijving van Haverschmidt leest, zal niet de indruk krijgen, dat Verwijs een zeer grote plaats in het later leven van zijn vriend heeft ingenomen. Misschien is hier een leemte. Opmerkelijk is echter, dat Haverschmidt met Dr. Johannes van Vloten zeer goede betrekkingen onderhield — deze heeft Piet Paaltjens zelfs bij het lezend publiek ingeleid [3]) — terwijl Verwijs en Van Vloten elkander met grote verbittering bestreden. [4]) Haverschmidt was geen man van strijd. Zijn gemoed was te week; hij was een peinzer. De zwaarmoedigheid, waaraan hij eenmaal ten offer zou vallen, openbaarde zich reeds enkele maanden na zijn ambtsaanvaarding in Den Helder [5]) zoo sterk, dat hij een ontslagaanvrage bij de Kerkeraad inzond, die, gelukkig voor hem, in

1) Verslagen, 1861—62, bl. 39.

2) Verslagen, 1863—64 bl. 84.

3) Dyserinck, François Haverschmidt, bl. 24, vv.

4) Naar het schijnt heeft Van Vloten Verwijs zelfs driemaal ver-bitter-d genoemd.

5) Hij was met Kerstmis 1862 bevestigd.

handen kwam van een collega, die hem begreep en hem noopte, aan zijn voornemen geen gevolg te geven. De zaak bleef geheim. [1])

In de zomer van 1863 trad Haverschmidt in het huwelijk en reeds het volgende jaar vertrok hij naar Schiedam, na slechts anderhalf jaar in Den Helder geweest te zijn.

Daar, te midden van een orthodoxe omgeving en ongewenste medestanders, heeft hij wederom zoo zwaar de druk der omstandigheden gevoeld, dat hij er meermalen over dacht, zijn gemeente, ja de hele predikdienst vaarwel te zeggen. [2]) Ook op deze gronden lijkt het mij onaannemelijk, dat Haverschmidt enig actief, enig litterair aandeel heeft aan het O.L.B.

Ten slotte staan wij bij de beoordeling van deze vraag voor twee verklaringen van Haverschmidt. De ene heeft hij per brief van 5 December 1875 aan L. F. over de Linden gedaan op diens verzoek, met recht van vrij gebruik; de andere in de Zutphensche Courant, naar aanleiding van door dit blad vermelde lopende geruchten. „Ik heb" schrijft hij in genoemd blad, „het Oera-Linda-Bok nog niet eens gelezen, laat staan, dat ik het geschreven heb. Anders, Dr. Ottema heeft mij gezegd, ik mogt willen, dat ik knap genoeg was, om het te maken. Maar in dat geval zou ik er ook eerlijk voor uitkomen, want Dr. Ottema is nog een oud leermeester van mij, en ik houd veel te veel van hem, om hem te kunnen foppen."

En aan L. F. over de Linden schrijft hij, dat hij nooit het genoegen had, op welke manier ook, met de familie O. de L. en met de onder haar berustende schriftuur kennis te maken.

Ten onrechte meent de heer Hof, dat Haverschmidt hier een slag om de arm houdt. Deze verklaringen zijn zoo positief mogelijk, althans ten aanzien van een vorm van medewerking, zooals Hof zich die denkt. Immers de „dichterlijke stukken" die hij aan Haverschmidt toeschrijft, omdat hij er Verwijs niet toe in staat acht, zijn met deze verklaringen onbestaanbaar. Ik geloof dan ook niet, dat Haverschmidt zich aan het „grousum leagenjen" [3]), waarvan ook Winkler hem beticht, heeft schuldig gemaakt.

Mej. M. C. Haverschmidt herinnert zich uit haar jeugd zeer

1) Dyserinck, Haverschmidt, bl. 67.
2) Dyserinck, Haverschmidt, bl. 68.
3) Afschuwelijk liegen.

goed, dat haar vader veel belang stelde in de kwestie van het Oera-Linda-Boek. „Er werd bij ons aan huis," schrijft zij, „daarover toen vaak gesproken, en de manier, waarop mijn vader er zich over uitliet, heeft mij altijd doen denken, dat hij er niets mee te maken had," een verklaring, die zeer wel overeen te brengen is met die van Mr. F. Haverschmidt.

Mijn slotsom is dan ook deze, dat het Oera-Linda-Boek het werk is van Eelco Verwijs en van Eelco Verwijs alleen.

Dit sluit echter niet uit, dat Haverschmidt zijn vriend aan een firma geholpen kan hebben, zooals Ds. Deenik schreef. Deze mogelijkheid wordt noch door de verklaringen van Haverschmidt, noch door hetgeen ons van zijn leven bekend is, te niet gedaan. Ja, het is Verwijs zelf, die zijn oude vriend min of meer in het pleit betrokken heeft. Toen hij het in 1876 (zooals wij zagen) geraden achtte, in de Provinciale Groninger Courant tegen de op hem rustende verdenkingen op te komen, heeft hij erkend bij Haverschmidt om informatiën aangeklopt te hebben. Hij doet het natuurlijk voorkomen, alsof dit geschiedde naar aanleiding van het feit, dat Over de Linden hem enige bladen van het vreemde handschrift ter beoordeling had toegezonden, en gebruikt daarbij ten aanzien van Haverschmidt de aanduiding: „destijds [1]) predikant in Den Helder." Dit moet een ongewilde vergissing zijn. Destijds was Haverschmidt al drie jaar te Schiedam. Daar Verwijs niet iemand was, die destijds verkeerd gebruiken zou, i. p. v. indertijd of te voren, zoo schijnt het mij toe, dat hij hier zijns ondanks een vingerwijzing in de richting van de waarheid gegeven heeft. De gelijktijdigheid, die in dit destijds ligt opgesloten, noopt ons het nemen van informatiën terug te brengen tot.... 1864. Deze kunnen dan wel niet genomen zijn naar aanleiding van zijn kennismaking met het O. L. B., maar wel als gevolg van de lezing van.... de geschriften van Jonathan, althans van het opstel Boeddha, het klad; die inlichtingen kunnen schriftelijk gevraagd zijn, maar ook, wat waarschijnlijker is, mondeling. Ik stel mij namelijk voor, dat Verwijs — en anders kan het ook niet — tijdens een bezoek aan Den Helder bij zijn vriend

1) Ik spatiëer, de J.

Frans, in 1864, dit werk van Over de Linden gezien heeft. „Maar," zal men zeggen, „Haverschmidt schreef toch aan L. F. over de Linden, dat hij nog nimmer, „op welke manier ook," met de familie Over de Linden kennis gemaakt had." En dit kan niet gelogen zijn. Tegenover degenen, die beter weten, onthoudt zich zelfs de domste en grofste leugenaar van onwaarheid. Dan is het ondenkbaar, dat Verwijs door Haverschmidt met Over de Linden's Boeddha-opstel heeft kunnen kennis maken. En nog veel minder kan Haverschmidt de man geweest zijn, die Verwijs de nodige inlichtingen verschaft heeft over de Friese traditiën, de eigenaardigheden van Over de Linden, zijn frisiomanie — laat staan, dat hij het geweest is, die Over de Linden het handschrift in handen gespeeld heeft."

Deze redenering is in hoofdzaak juist.

Zij stelt in elk geval duidelijk in het licht, dat het nog niet zoo vanzelfsprekend is, dat Haverschmidt Verwijs van een „firma" voorzien heeft. Maar zij laat één mogelijkheid open: bij Haverschmidt....

Onwillekeurig schiet ons een naam te binnen.... Sipkens! Was dat niet de man van het valse getuigenis, waardoor Haverschmidt gedekt werd en met hem... Verwijs!? Waardoor Over de Linden met zijn kennis van het Fries en van het handschrift in een zeer verdacht licht kwam te staan?

Inderdaad, hier kan de beweegreden liggen voor Sipkens' te voren moeilijk verklaarbare handelwijze. Er ontbreekt een schakel. Als Sipkens de ontbrekende schakel eens was! Zal dit aannemelijk zijn, dan hebben we aan te tonen, dat hij, zoowel met Over de Linden als met Haverschmidt, in vrij nauwe en vertrouwelijke betrekking gestaan heeft.

Cornelis Sipkens was een Fries. Hij werd de 17de Augustus 1832 te Leeuwarden geboren, waar François Haverschmidt de 14de Februari 1835 het levenslicht zag. Niet onmogelijk, dat de jongens elkaar gekend hebben, voor Sipkens op 16-jarige leeftijd als onderwijzer vierde rang Leeuwarden verliet, om er, ondanks zijn zeer lang leven (hij is pas de 15de November 1921 te Hilversum overleden) nimmer terug te keren. Ongetwijfeld kende hij de apotheek en wijnkoperij van Haverschmidt's vader. Na 2 jaar te Harlingen onderwijzer geweest te zijn en vervolgens te Oudshoorn, werd hij in Den Helder benoemd, waar hij in 1862 (overeenkomstig de wet

van 1857) een neutrale bizondere school oprichtte aan de binnenhaven, zooals dat in Den Helder met zijn vlottende marinebevolking meer werd ondernomen, en met een resultaat, dat ook meer gezien werd in die stad. [1]) In hetzelfde jaar 1862 trad hij in het huwelijk met Antje de Wijn, van Texel geboortig. In het jaar 1862, toen Haverschmidt in Den Helder kwam, was hij dus een gezeten burger.

Mag nu Sipkens al in strijd met de waarheid verklaard hebben, het handschrift van het O. L. B. in 1860 gezien te hebben, hij had dit niet kunnen doen, wanneer hij niet, in vrij vertrouwelijk verkeer, met Over de Linden omgegaan had. Tegenover L. F. over de Linden, die maar enkele jaren jonger dan Sipkens was (geb. 1840), tegenover zijn andere collega's [2]) en vele ingezetenen van Den Helder, had hij zich anders zoo'n stoute bewering niet kunnen veroorloven. Immers in 1876 was er niemand in Den Helder, dan juist Sipkens alleen, ook de volwassen zoons van Over de Linden niet, die kon zeggen, dat hij het handschrift vóór zijn verschijning in 1867 gezien had. Het ligt ook wel enigszins voor de hand, dat Over de Linden met zijn Friese traditiën en neigingen, aansluiting zocht bij een Fries.

Wanneer Over de Linden's kleinzoon, de heer C. over de Linden Sr. te Amsterdam, vertelt, dat zijn grootvader, voor hij met Jansen in zee stak, hulp van een ander onderwijzer gehad heeft, wiens naam hij zich echter niet meer herinnert, dan is men geneigd hierbij aan Sipkens te denken. Ook denken we aan hem, wanneer Over de Linden aan meester Dekker vertelt, dat iemand, die het handschrift zag, toen het bij de schoonmaak eens van zolder kwam, en die „boerenfriesch verstond," hem zei, „dat het schrift daarnaar geleek."

„Hij verstond mijn Friesch tamelijk goed," had immers ook Sipkens gezegd. Verder herinnert zich diens zoon, de heer J. J. Sipkens te Woerden, nog, dat zijn vader later les gaf aan een zoon of pupil van ene Over de Linden, te diens huize aan de Kerkgracht. Dit

1) Toen hij het niet bolwerken kon, keerde hij als onderwijzer naar de stadsschool terug.

2) L. F. over de Linden is, voor hij bij de administratie van de Marine kwam, onderwijzer te Den Helder geweest.

zal een kleinzoon van onze C. L. geweest zijn. Het bewijst intussen weer, dat Sipkens voortdurend in betrekking tot de familie gestaan heeft. Ook herinnert genoemde zegsman zich zeer wel, dat er in zijns vaders huis omstreeks 1877 (dat is het jaar, dat Beckering Vinckers' brochure verscheen; in Dec. 1876 had Sipkens zijn bekende verklaring afgelegd) dikwijls over het O.L.B. gesproken werd.

Onze slotsom is deze:

Al hebben we ook geen bepaalde kennis van vertrouwelijke omgang van Sipkens met Over de Linden, het is toch allerwaarschijnlijkst, dat er een tijd geweest is, dat Sipkens meer dan iemand anders toegang gehad heeft tot het geestesleven van deze zonderlinge man.

En nu: In welke verhouding stond Sipkens tot Haverschmidt? Zooals we weten, was de laatste tot 1862 predikant te Foudgum bij Dockum geweest. Toen er in de loop van dat jaar een van de drie predikantsplaatsen aan Den Helder open kwam, werd hij in de kerkeraadsvergadering van 8 Augustus terstond op een groslijst van 20 geplaatst. Uit Friesland was hij de enige. Hij was nog jong, pas 27 jaar en had slechts drie jaar ervaring op de predikstoel. Wel een bewijs, dat er een bizondere invloed in het spel was. In de vergadering van de 29ste Augustus werden er nog 18 namen aan het gros toegevoegd, waaronder geen enkele uit Friesland. Omtrent Haverschmidt werden toen inlichtingen verstrekt door broeder Bakker. Deze waren van dien aard, dat zijn candidaat nog in die zitting op het 12-tal geplaatst werd.

Vóór het scheiden van de vergadering deed broeder Bakker nog opmerken, „dat een der predikanten, die om te horen zeer ongelegen woont, dezer dagen in de nabijheid optreden zal en (hij) stelt voor om bij exceptie eenig deel te gebruiken van de tot hooren toegestane som, om daardoor vele kerkeraadsleden in de gelegenheid te stellen den op het 12-tal staanden predikant te hooren." [1])

Dit voorstel werd bij meerderheid van stemmen aangenomen. Op deze wijze werd de bepaling van het Reglement op de vaca-

1) Kerkeraadsnotulen Ned. Herv. Kerk Den Helder.

tures (art. 43), die niet gedoogt, dat predikanten komen proefpreken in de kerk, die een vacature heeft [1]), ontdoken.

De bovenbedoelde plaats, waar Haverschmidt op de 7de September 1862 gepreekt heeft, was Eenigenburg (bij Schagen); een academievriend van Haverschmidt, ds. Bouwman, stond daar als predikant. [2]) Had ds. Bouwman broeder Bakker in de arm genomen? Of was het initiatief geheel van de laatste uitgegaan?

Zooveel is zeker, dat in de kerkeraadsvergadering van 14 September door de heer Bakker mondeling verslag werd uitgebracht, een verslag, dat door alle 9 kerkeraadsleden, die te Eenigenburg geweest waren, werd beaamd. Nadat Haverschmidt in dezelfde zitting op het zes- en vervolgens op het drietal gebracht was, besloot de kerkeraad de beide andere predikanten niet te horen, en zoo spoedig de wet het zou toelaten, tot het doen van een beroeping over te gaan.

Men moest Haverschmidt dus hebben en geen ander. De 1ste October 1862 werd hij met eenparige stemmen tot predikant aan Den Helder benoemd. Ook werden te zijnen gunste zekere financiële uitzonderingsbepalingen nu tot regel gemaakt.

Maar anderhalf jaar is Haverschmidt in Den Helder gebleven.

Hoe hij aller harten veroverde en ondanks zijn spoedig vertrek aller genegenheid behield, blijkt zelfs uit de droge kerkeraadsnotulen op overtuigende wijze.

Tot de commissie van drie, welke de leraar, als hij de gemeente kwam zien, ter zijde zou staan, behoorde, zooals vanzelf spreekt, broeder Bakker. Met Kerstmis 1862 heeft Haverschmidt zijn intrede gedaan. In de kerkeraadsvergadering van 20 Maart 1863 zien wij hem optreden als scriba. Er moesten toen twee diakenen gekozen worden: tot de afgetredenen behoorde de ons welbekende meester Dekker. Voor een der beide plaatsen werd ten slotte gekozen onze vriend Cornelis Sipkens. Tot de commissie, die staande de vergadering werd afgevaardigd, om te vragen, of Sipkens aannam, behoorde broeder Haverschmidt. Sipkens aanvaardde gaarne het diaconaat, waardoor de mogelijkheid van geregelde aanraking tussen de beide vrijzinnige Leeuwarders —

1) Mededeling mij verstrekt door ds. Kloet te Den Helder.

2) Mededeling van Mej. M. C. Haverschmidt.

wan-Friezen zou Johan Winkler zeggen — op de meest natuurlijke wijze geschapen werd.

En hoe moeten wij ons nu de verhouding tussen ds. Haverschmidt en de diaken Sipkens voorstellen?

De zoon van laatstgenoemde schrijft mij daaromtrent:

„De omgang was zéér vriendschappelijk. Vader had ook nog al eens schrijfwerk voor hem voor diverse boeken en bladen. 't Ging heel gemoedelijk in den omgang toe."

Ook herinnert de heer Sipkens Jr. zich „een grijze mijnheer Bakker," naar hij meent een scheepskapitein, die een kennis van zijn vader was. Vermoedelijk zijn kapitein Bakker en broeder Bakker een en dezelfde persoon. Zekerheid heb ik daaromtrent niet. Zooveel is echter wèl zeker, dat Sipkens' betrekking tot Haverschmidt nauw genoeg geweest is, om de volgende waarschijnlijkheidsberekening te rechtvaardigen:

Sipkens, die omstreeks 1855 — misschien reeds eerder — uit Oudshoorn als onderwijzer in Den Helder kwam, heeft het aan zijn Friese afkomst te danken gehad, dat hij in elk geval niet later dan 1860 met baas Over de Linden in aanraking kwam. Hij zal daarbij heel wat over de Friese afkomst en de Friese aspiratiën van Over de Linden hebben moeten horen. Ook zal hij voor en na iets van de pennevruchten van de baas onder de ogen en van hem ter lezing gehad hebben. Wellicht heeft hij hem geholpen, zooals later Jansen het deed.

Toen Haverschmidt in Den Helder kwam en Sipkens als diaken in voortdurende, vrij vertrouwelijke omgang met zijn oud-stadgenoot verkeerde, toen menige herinnering aan Friesland en in 't bizonder aan Leeuwarden boven kwam en een onderwerp van gesprek uitmaakte, heeft Sipkens aan Haverschmidt een en ander verteld van de Helderse frisiomaan, van zijn denkbeelden ook op ander gebied; hij heeft de geschriften van Jonathan, van Boeddha althans, en andere wellicht, eens meegenomen naar de pastorie. Misschien was Verwijs juist bij zijn vriend, misschien kort daarna. In elk geval heeft hij gelegenheid gehad kennis te nemen van enkele geschriften van baas Over de Linden. Vooral moet het hem belangstelling ingeboezemd hebben, dat hier in deze uithoek van Noord-Holland een exemplaar, en wel een zeer bizonder exemplaar leefde

van het soort, waarmee hij het sedert geruimen tijd te Leeuwarden te kwaad had, geen wetenschappelijke of populaire frisiomaan echter, maar een frisiomaan genere suo. Het is onmogelijk, dat Verwijs tegenover de dichter van De Friesche Poëet zijn hart niet eens gelucht heeft over de bekrompen chauvinisten, die de wetenschap opofferden aan hun provincialisme, over Eekhoff, Ottema, over zijn sluimerende afdeling Taalkunde, zijn stukken in De Tijdspiegel....

Over de Linden, een oeroud Fries geslacht! Het is wel een zeer bizonder toeval geweest, dat deze naam hem voor de voeten viel, terwijl hij worstelde met de etymologie van Lintarwrda.

Als lichtende vonken moeten de Helderse elementen in zijn geest gevallen zijn, vorm gevende aan nog onbestemde gevoelens en gedachten. Nomen sit omen! En zoo zijn de Over de Linden's of Oera Linda's de dragers geworden van zijn voorhistorise schepping, zij, de heren van de Linda-oorden.

Zwaargeladen als de onheilzwangere auteur was, waren de hoofdtrekken van zijn plan hem bijna onmiddellijk gegeven: er moest een stam- en familiekroniek uit het niet te voorschijn geroepen worden. En zoo mogelijk moest men Over de Linden er toe zien te brengen, het stuk als echt te aanvaarden.

In Haverschmidt's pastorie is toen het plan in elkaar gezet. Sipkens' hulp was onmisbaar. Misschien heeft men ook Bakker in de arm genomen, misschien ook niet.

Zooals men weet, speelt Texel een grote rol in het Oera-Linda-Boek. Sipkens' vrouw kwam van Texel. Ook Bakker was een Texelaar. Welnu, men kwam overeen, het oude handschrift op Texel te laten ontdekken. Men zou Over de Linden een voorlopige mededeling doen, in het geheim. Sipkens of Bakker hadden bij toeval kennis gekregen van een zeer oud uitziend geschrift in vreemde ouderwetse letters geschreven. Veel liet zich niet ontcijferen, maar op de eerste bladzijde kwam de naam Oera Linda voor. Als hij er belang in stelde, er misschien iets voor over had, wellicht zou de eigenaar tot afstand zijn te bewegen....

Over de Linden liep in de val.

Twee jaar lang heeft hij moeten wachten voor hij het zoo zeer begeerde handschrift, waarmee hij de oudheid van zijn geslacht hoopte te kunnen staven, in zijn bezit had.

Sipkens bracht het hem. Eindelijk was toch de eigenaar bereid gevonden het kostbare document af te staan. Men trof de afspraak, dat de herkomst van het oude handschrift verzwegen zou worden. Wanneer de tijd daar was, er openlijk mee voor den dag te komen, zou het doorgaan voor een familie-erfstuk.

— — — — — — — — — — — —

Ja, lezer! dit is nu fantasie, maar — gij zult het moeten erkennen — geen fantasie, die zich losmaakt van de bodem der werkelijkheid en zich niet meer verantwoordelijk gevoelt voor de wereld daar beneden.

Wij hebben ons zoo lang en zoo streng mogelijk gehouden aan de feiten. Hier begeven de feiten ons. Nu begrenzen wij de mogelijkheden zoo nauw als het maar enigszins kan. Buitengewoon belangrijk is de vraag, hoe Over de Linden het handschrift verkregen en aanvaard heeft, ten slotte niet. Het doet aan de betekenis van het Oera-Linda-Boek zelfs niet het minste af of toe. Maar wij wensen ons een voorstelling te maken van het geheimzinnige verloop der gebeurtenissen, die aan de verschijning van het O. L. B. vooraf gingen. Wij wensen althans een mogelijkheid te zien.

Welnu, zóó of ongeveer zóó, kan en moet het gegaan zijn.

HET HANDSCHRIFT.

Het is uit onze voorgaande behandeling reeds een en andermaal gebleken, dat het handschrift van het O. L. B. als zoodanig een rol van betekenis vervuld heeft in deze hele zaak. Over het schrift spreken we niet meer. Maar verschillende andere punten, zooals het papier, de samenstelling, de paginatuur, de toestand van het manuscript, verdienen nog onze aandacht, te eerder, daar buiten Ottema en Verwijs (!) eigenlijk geen enkel deskundige in de gelegenheid geweest is, er een onbelemmerd onderzoek naar in te stellen. Thans heeft deze zijde van de kwestie veel van zijn belang verloren. Voor ons doet zich de vraag in deze vorm voor: Van welke middelen heeft de vervalser zich bediend, om zijn niet al te krities publiek om de tuin te leiden? Geeft hij zich niet hier of daar bloot?

Er is een tijd geweest, dat de hele praehistorie van Europa scheen af te hangen van de vraag, of er sporen van chloor en stijfsel in het papier te vinden waren.

In 1876 waren twee papier-experts, de heren Frederik Muller en P. Smidt van Gelder, in de gelegenheid geweest het materiaal uitwendig te onderzoeken. Het is onnodig, hier hunne deskundige kritiek, onnodig ook de casuïstiek, waarmede Ottema in het voorbericht van de 2de uitgave van het O.L.B. die kritiek meende te kunnen ondervangen, in bizonderheden na te gaan. Zij kwamen tot het resultaat, dat het modern papier was, machinaal papier en wel z.g. papier vergé. Het papier van het O.L.B. vertoont geen fabrieks-(water-)merk, dit in overeenstemming met het machinale papier, in tegenstelling met het hand- of geschepte papier, waarin dit merk nooit ontbreekt.

Het aanwezig zijn van horizontale waterlijnen wijst er echter op, dat het volstrekt niet tot het oudste machinale papier kan gerekend worden; deze komen vóór pl.m. 1850 in het machinale papier nog niet voor. Genoemde deskundigen meenden zelfs, de plaats van herkomst te kunnen noemen: het zou vervaar-

digd zijn in de fabriek van Tielens en Schrammen te Maastricht. Na deze uitspraken van Frederik Muller en Smidt van Gelder, die b.v. niet de scheikundige samenstelling van het papier hadden kunnen onderzoeken, is het niemand meer vergund geweest, met het papier te experimenteren. Ottema had een chemicus bij de hand. De uitkomsten van diens proeven deelde Ottema mee, voor zoover hij dat nuttig oordeelde. Met de rest had niemand wat te maken. Dat daarmee niet te veel gezegd is, blijkt uit enige belangwekkende bizonderheden, voorkomende in de brieven van L. F. over de Linden aan Dr. J. G. Ottema.

De 10de Augustus '76 schrijft L. F.: „De verklaringen van de H.H. van Gelder en F. Muller worden met kracht geëxploiteerd. 't Is, of de couranten er een bijzonder genoegen in scheppen, het boek voor onecht te verklaren." Als de papierhandelaar Veenhuysen, die anders nog al in de geest van L. F. sprak, om een stukje van het handschriftpapier vraagt, wordt het geweigerd, o.a. omdat „de onderzoekers, zooals de H.H. Muller en Van Gelder, hunne eigenaardige conclusies maken en daaraan niet-gevraagde publicatie geven, waardoor den verdedigers handen vol werk wordt verschaft." [1])

Dit werpt zeker een eigenaardig licht op „de verdedigers."

Smidt van Gelder had ook een stukje papier gevraagd. Als het oud (katoen)papier was, dan zou het restloos moeten verbranden. Op advies van Ottema weigert L. F. dit: de laag vuil (! In het voorbericht van de 2de druk ontkent Ottema, dat er een laag op zit; „de vuile, geelachtig zwarte kleur is alleen een gevolg van den tijd"), zou verbrandingsresten opleveren. [2])

Toen de 2de uitgave werd voorbereid en de uiterste zorg besteed moest worden aan het voorbericht, in het bizonder aan de polemiek tegen de experts, kreeg L. F. de proef te lezen. Naar aanleiding van Ottema's bewering, dat het handschriftpapier, in tegenstelling met het machinale van zijn tijd, vrij van amylum (stijfsel) was, blijkens de jodiumproef, schrijft hij: „Het komt mij voor, dat (dit) niet is vol te houden. Zoude het daarom niet veiliger wezen aan te nemen, dat het mogelijk is, dat buitenlandsch papier in de 13de eeuw daarmede bereid kan zijn en deze berei-

1) L. F. aan Ottema, 3 Sept. 1876. Prov. Bibl. van Friesland.
2) L. F. over de Linden aan Ottema, 9 Dec. 1876. Prov. Bibl. v. Friesland.

dingswijze, evenals glasschilderen, tijdelijk in verval geraakt is? Of wel van amylum geheel te zwijgen?" [1])

De heer Ottema laat desondanks drukken:

„De proef met eene oplossing van iodium... heeft op dit papier geene uitwerking en laat de bruine kleur van het iodium onveranderd, althans niet meer dan bij elke, uit zuivere plantenvezelen vervaardigde stof wordt waargenomen."

Onder de papieren van Ottema, die aan het Friesch Genootschap gekomen zijn [2]), bevond zich ook een verklaring van Hugo Suringar over het papier van het O. L. B. Het was een voor die tijd zeer belangrijk advies, vooral ook, omdat het een aantal punten behandelde, waaromtrent anderen zich niet, of zoo goed als niet, hadden uitgelaten en die ook voor ons niet zonder belang zijn. Het advies van Suringar is, naar ik meen, niet gepubliceerd, en Ottema heeft zich wel gewacht, zijn „verdediging" met zulk een last te verzwaren. Enkele zinsneden moet ik er uit lichten:

„Het is moeyelijk aan te wijzen, welk verschil er bestaat tusschen het H. S. papier en de soort, die tegenwoordig in velerlei fabrikaat, onder den naam velin-vergé (schrijfdraad) in den handel bekend is.

Het formaat van het H. S. is gelijk aan gewoon folio schrijf, minus een paar vingerbreed in de hoogte. Het H. S. is meer dan uitmuntend geconserveerd en schijnt, blijkens de gaatjes in den rug der vertoonde catern, bij herhaling of wel door een onbekwame hand te zijn ingenaaid of ingebonden; de randen der bladen (marges) zijn bijna allen onberispelijk zuiver en ongeschonden.

Door den knagenden tand des tijds of van het ongeval heeft het H. S. weinig of niet geleden. Maar toch is het duidelijk zigtbaar, dat de bruine kleur der bladzijden is veroorzaakt door de inwerking van vocht: het meest op de middelgedeelten der bladen, naar de uithoeken der bladzijden heen.

Waterringen ontbreken evenwel geheel.

De bruine tint is hier en daar met wolken, doch over het geheel vrij effen. Het schrift heeft op geene plaats door die bruine

1) L. F. aan Ottema. Ongedateerd.
2) Prov. Bibliotheek van Friesland.

tint iets in duidelijkheid geleden. Inwendig is het papier volkomen wit. De vraag dringt zich op: Vanwaar deze bruine kleur? Is zij het gevolg van de wederwaardigheden, waaraan het H. S. is blootgesteld geweest, of van den tijd, of van beide? Ware het H. S. na de zamenvoeging der bladen onderworpen geweest aan den invloed van water, weêr en wind, zoodat de oorspronkelijk witte kleur moest overgaan tot vrij donker bruin, — hoe is het dan mogelijk: 1o dat de bladen zoo goed bewaard zijn gebleven? 2o dat de randen (marges) zoo weinig hebben geleden? 3o dat het papier op geene plaats inwendig daardoor is aangetast, zoodat dit noch aan doorzichtigheid, noch aan sterkte, noch inwendig aan helderheid der witte kleur schijnt te hebben verloren?

Doch vanwaar de bruine kleur en deze alleen aan de oppervlakte? Ware zij te wijten aan den tijd, dan zou het papier ook inwendig daardoor zijn aangedaan. Ware zij veroorzaakt door eene langzaam werkende vochtigheid, die schimmel en vervuring met zich voert, ook dan was de papiervezel niet onaangetast gebleven.

Ware zij veroorzaakt door overstrooming van vocht, zoodat het boek druipnat was geworden, hoe komt dan een bruine tint te voorschijn, zonder dat ergens waterringen in het papier overblijven? — hoe komt het dan, dat de vloeistof niet door de papierstof is heengedrongen?

Dit leidt tot het vermoeden, dat het H. S. nà de voltooiïng steeds droog bewaard is en dat de bruine tint van het papier misschien wel geheel of voor een goed deel te verwijderen zou zijn door middel van een spons met koud of lauw water.

Eerder (dan aan druipnat geweest zijn) zou men gelooven aan een bevochtiging met een bruin gekleurde vloeistof door middel eener spons of kwast, — eene prent als die door de laatste wordt veroorzaakt is op sommige plaatsen waar te nemen, nadat het papier tot bladen was gevouwen: de vier hoeken van het blad hebben bijna overal het minst van die kleur aangenomen."

Tot zoover Hugo Suringar.

Deze waarnemingen kan ik, die enige malen gelegenheid gehad heb, het mscr. uitwendig te onderzoeken, volkomen bevestigen. Ook sluit ik mij aan bij de getrokken conclusiën.

Wat het papier en het formaat betreft, hierin heeft Suringar zóó juist gezien, dat er in de nalatenschap van Corn. over de Linden, echter pas na de dood van diens zoon L. F., papier gevonden is, dat onmiddellijk als het gezochte velin vergé te herkennen is, op en top het handschriftpapier, doch zonder bruine tint; dat voorts de overduidelijke sporen draagt aan onder of bovenzijde (niet zeer regelmatig) afgeknipt te zijn, en wel van een foliovel tot juist op de lengte der O. L. B. vellen.

In de nalatenschap van C. L.?

Ik kan U een nog verrassender mededeling doen. Deze bladen hebben gedeeltelijk precies dezelfde potloodliniatuur als die van het O. L. B., nl. in een raam van een lengte van 251 à 253 mM. bij een breedte van 171 à 173 mM., door 63 lijnen in 64 witte stroken verdeeld, die bij het O. L. B. om de andere met een regel schrifts gevuld zijn (32 regels).

Merkwaardige ontdekking!

Dus ondanks alles zou Cornelis over de Linden tòch de maker, althans de lettertekenaar van het O. L. B. zijn?

Dat ware al een zeer overijlde conclusie, althans wanneer we enig vertrouwen in onze methode van onderzoek gehad hebben.

Bij nauwkeurig onderzoek blijkt dan ook alras, dat er slechts een moeilijkheid te meer op te lossen is. Vast staat evenwel, dat C. L., want niemand anders dan hij kan deze bladen in gereedheid gebracht hebben, een poging heeft willen doen te schrijven in de trant van het O. L. B. Bekijken we de liniatuur dier blanco bladen goed, dan zien we, dat ze lang niet zoo regelmatig is als die van het O.L.B. Het lijnenraam staat soms vrij schuin in het papier, de potloodlijnen zijn dikker dan die van het O.L.B. en overschrijden veel vaker dan deze de grens van het raam. De lijnen van het O.L.B. schijnen overigens met lood getrokken te zijn en niet met potlood.

Verder is de boven- (of onder-) rand ongelijk geknipt, terwijl de onder- en bovenrand van het O.L.B. zoo zuiver mogelijk is. Bizondere opmerking verdienen de gaatjes in de rugvouw der dubbele vellen. Daar schijnen bij het O. L. B. de hechtdraden doorgehaald te zijn, volgens Ottema, op primitieve wijze, door Hidde oera Linda, met de bedoeling het mscr. in een perkamenten omslag te bevestigen. Bij goed toezien blijkt echter, dat dit onmo-

gelijk het geval geweest kan zijn. Er is nl. een katern bij, waarvan de gaten niet op dezelfde hoogte zitten als die der andere katerns.

Merkwaardigerwijze is het met de correspondentie in orde, als men het bewuste katern onderstboven keert.

Het O.L.B. is dus nimmer ingenaaid geweest; vermoedelijk zijn de misleidende gaten er in gemaakt vóór de bladen beschreven werden en heeft de schrijver dat ene katern bij vergissing onderstboven gelegd.

Dit betreft het handschrift zelf. In de gevonden witte bladen merken we op de overeenkomstige plaatsen ook al gaten op, of eigenlijk gaten zijn het niet, het zijn dwarse knippen, met de schaar gemaakt, hier en daar wat uitgescheurd, maar heel anders dan de gaten van het O.L.B., waar wel draden doorgehaald kunnen geweest zijn.

Merkwaardig dus de overeenkomst, maar onmiskenbaar het verschil.

Hoe voor de hand liggend het ook schijnt, deze bladen als een restant van het gebruikte materiaal te beschouwen, de schijn bedriegt, als zoo dikwijls, ook hier.

Men vraagt zich af: Wat kan C. L. dan toch met die bladen voor gehad hebben, als hij het eigenlijke O. L. B. niet gemaakt heeft?

Daar valt ons oog op nòg een merkwaardige bizonderheid: de lege bladen zijn ten dele gepagineerd. En deze paginatuur verheft boven elke twijfel de betrekking dezer bladen tot het O. L. mscr.

Hoe staat het met de paginering van het handschrift? Aldus: Het blaadje, bevattende de opdrachten van Hidde en Liko is ongenummerd. Verder zijn de bladzijden geteld van 1 tot 210.

Daar de bladzijden 157 en 158, die de pag. recta en versa van hetzelfde blad zijn, naar de tekst niet aaneensluiten, moet, zegt Ottema, de overschrijver Hiddo minstens 2, in elk geval een even aantal bladzijden overgeslagen hebben, wellicht door dubbel omslaan.

Na de paginering moeten dan verder een aantal bladen uitgevallen zijn, nl. 20 bladzijden, zijnde 169—188, en 2 bladzijden, zijnde 193 en 194, welke thans ontbreken.

Kennende de oorsprong van het O.L.B., kan ik in deze hiaten niet anders zien dan een streven om het mscr. meer te doen overeenkomen met andere oude mscr., waar ook maar al te vaak een stuk uit mist. Daaruit volgt dan echter, dat de paginering reeds door of voor Verwijs aangebracht is. Dit is ook in alle opzichten het waarschijnlijkst, daar anders de kans groot was, dat het in handen van een ongeletterde bezitter op onherstelbare manier in de war zou raken. Voor de paginering zijn niet de cijfers van het O.L.B.-systeem gebruikt (zooals b.v. heel duidelijk blijkt op de bladzijden, waar de wetsartikelen met de „oorspronkelijke" cijfers genummerd zijn, als tot de tekst behorende), maar vrij gewone, nog al grote, dikke en rondachtige cijfervormen. Deze geven de paginering een jonger karakter, wat ook blijken kan uit de plaats van het cijfer op de artikelenbladzijden. Als regel immers staat het cijfer in het midden. Wanneer op bedoelde bladzijde deze plaats door het artikelnummer bezet is, wordt het pagineringsnummer er eenvoudig naast gezet. Een en ander is er stellig op berekend den indruk te wekken, dat pas een latere eigenaar de paginatuur heeft ingevoerd. [1]) Dat zij echter niet modern wil zijn, blijkt uit twee dingen: 1o uit de tussenvoeging van and bij 100 and 1 en 200 and 1, alsook op de laatste bladzijde: 200 and 10, wat vermoedelijk te beschouwen is als een verzuchting, als en omdat het eind bereikt is. 2o uit de schrijfwijze van de andere nummers boven 100 en 200, aldus: 100-24, 100-75, 200-5. Uit deze, voor ons vreemde schrijfwijze heeft Ottema afgeleid, dat het mscr. reeds voor 1600 bestond. [2]) Het gebruik is waarschijnlijk voortgekomen uit een gemengde schrijfwijze voor getallen met honderden: het eerste deel in Romeinse, het twede in Arabise cijfers te schrijven, is een tijdlang niet ongebruikelijk geweest. [3])

1) Daarmee zouden de Friezen dan ook hun tijd wat vooruit zijn, wat natuurlijk geen bezwaar is. Paginering van mscr. begint pas in de 14de eeuw op te komen, het nummeren der bladen (meestal recto) in de 12de eeuw.

2) Dr. J. G. Ottema in een afzonderlijke brochure: Het Handschrift van Thet Oera Linda Bok heeft al langen tijd voor het jaar 1600 bestaan. z. j.

3) Zie Prou: Manuel de Paléographie, 1910, p. 290 en Reusens: Eléments de Paléographie, 1899, p. 154.

Het merkwaardige is, dat het *enige* door Ottema aangehaalde voorbeeld, dat geheel overeenkomt met de schrijfwijze dezer getallen in het O.L.B., is..... het manuscript van de „Cronyke van Vrieslant door Ockam Scharlensem!"

Daar komt wederom Mephisto's paardevoet bloot!

Ware Ottema wat beter van gezicht geweest (hij was al over de zeventig, — dat hij inderdaad niet scherp zag, bewijst wel het feit, dat een ander hem op de lood-liniatuur van het mscr. opmerkzaam moest maken), dan zou hij gezien hebben, dat de bovenrand van tal van bladzijden, meestal flauwe, maar soms zeer duidelijke sporen van een paginering met potlood draagt, die ouder is dan de paginering met inkt, daar de laatste in de meeste gevallen over de eerste heengeschreven is, met het blijkbare doel deze onzichtbaar te maken. Dit is niet altijd gelukt en zoo is hier en daar het potloodgetal heel duidelijk te lezen. Het komt overeen met het inktgetal, alleen.... de archaïstise schrijfwijze 100-45, 100-47 was toen blijkbaar nog niet in gebruik. Zoo vinden we de nummers der bladzijden 145, 147, 156, 157 (dit zeer duidelijk), 160, 162, 168, om enkele van de beste te noemen, op onze gewone wijze aaneengeschreven; de meeste zijn, indien zichtbaar, grotendeels door het getal 100 in inkt overdekt. Het is licht te bevroeden, dat deze potloodgetallen geen andere betekenis gehad hebben, dan een voorlopige paginering ten behoeve van de vervaardiger van het handschrift, de getallen in inkt daarentegen zijn ten dienste van de gelovige lezer. Bij deze moet de indruk gewekt worden, dat het handschrift tegen het eind van de 16de eeuw van een toen in zwang zijnde paginatuur voorzien is, nadat het eeuwen zonder nummering der bladzijden bestaan had.

Wij vragen ten overvloede: Past deze kennis van handschriften en handschriftgewoonten bij de archivaris Verwijs, die de echte Occo dagelijks tot zijn beschikking had, of bij de scheepstimmerman Over de Linden, een man zonder historise zin en zonder historise geschooldheid?

Wanneer wij nu, met deze kennis gewapend, nogmaals de bij C. L. gevonden lege, maar geliniëerde en gepagineerde bladen bekijken, (de andere hebben niets bizonders), dan zien we, dat ze,

naar de nummers der bladzijden alle vallen in de twee hiaten van het handschrift, en dus oorspronkelijk bestemd geweest zijn deze hiaten aan te vullen. In de gaping van 20 bladzijden tussen blz. 168 en 189 vallen twee dubbelbladen, die in elkaar gelegd, deze paginatuur te zien geven:

171/172 173/174 [....] 183/184 185/186,

zoodat ontbreken:

aan de buitenkant:		169/170 ...... 187/188,
binnen in:		175/176 ...... 181/182
	en	177/178 ...... 179/180

of drie dubbele vellen.

Voor de gaping tussen blz. 192 en 195 is bestemd geweest de voorste helft van een dubbel blad, dat — het laatste katerntje omsluitende, met de achterste helft de laatste bladzijde van het mscr., t.w. blz. 210, zou bedekken en dus eventueel de nummering 211/212 zou moeten dragen. Deze is niet aanwezig, wel echter de nummering van de voorste helft, zijnde 100-93 en 100-94, dus in afwijking van de andere met afgezonderd honderdtal. Deze afwijking is bij de overdekte potloodpaginering van het handschrift zelf nergens te bespeuren. Zij is klaarblijkelijk onder invloed van de officieële paginatuur in inkt ontstaan. Dit versterkt ons in het vermoeden, door de afwijkende habitus der blanco's reeds opgewekt, dat deze bladen oorspronkelijk niet tot het mscr. behoord hebben; de nummering zegt ons dan verder, dat we hier te doen hebben met een poging tot vervanging van verloren gewaande bladen. [1])

Zooals wij opmerkten, waren deze blanco's wit, niet geelbruin. Zij waren dus voorbestemd om gekleurd te worden. Een paar der bladen tonen rechtuitgelopen bruine strepen of stroken en ronde vlekken en spatten, die er op schijnen te wijzen, dat er aan dit procedé gewerkt is. Dit procedé wijkt dan sterk af van dat, hetwelk Suringar ons schetste. Hier zijn wel ringen te bespeuren. Er is blijkbaar gewerkt met een dunne vloeistof (b.v. thee of koffie),

1) Dat die cijfers in potlood op de lege bladen de hand vertonen van C. L., is niet alleen mijn mening, maar ook die van de heer C. over de Linden Jr. te Amsterdam.
Het spreekt trouwens vanzelf, dat deze handeling voor zijn rekening komt.

bij wijze van overgieting. Ringvorming is op die manier ook haast onvermijdelijk. Het is niet onwaarschijnlijk, dat met dit procedé de ontbrekende bladen te gronde gegaan zijn, of anders bij de poging tot beschrijving van het zoo geprepareerde papier. Daarmede zal dan C. L. zijn ijdele onderneming gestaakt hebben. Hoe nabij een dergelijke taak hem — psychologies gesproken — lag, moge blijken uit de volgende uiting, ontleend aan een soort autobiographie, vervat in een viertal cahiers met opschrift „Mijn."

„Veel moet men echter altoos uit de geschiedenis leeren. Niet uit de geschiedenissen, welke door of voor diegenen zijn opgesteld, welke over het volk willen heersche en alles aanwenden om het op een dwaalspoor te brengen, maar uit die geschiedenissen, welke men vertrouwen kan. Zulke geschiedenissen werden door ons geslacht geschreven.

Maar is helaas niet vervolgd geworden.

Dit verzuim kan niet weder ingehaald en ook niet met geld worden goed gemaakt, al hadden wij dit nog zoo veel.

Het eenige was, wij de pen weder opvatte. Daar ik de gelukkige ben, welke waarde genoeg aan dit erfstuk heb gehecht om daarvoor mannen te zoeken, welke de inhoudt voor mij vertalen konde ...."

Over de rest beschik ik niet. Men voelt echter de gedachte: „Noblesse oblige!" Die zich voor geschiedschrijvers uitgeven, deugen niet. Deze autobiographie is dan ook begonnen als een poging, een beeld te geven van de tijd van de schrijver; het is duidelijk te merken dat hij zich tracht te verplaatsen in de positie van hem, die voor het nageslacht wat te behouden en te bewaren heeft, in de traditionele roeping der Oera Linda's. Er staat trouwens boven: „Aan mijn nageslacht en allen, die na mij komen." Veel heb ik van deze poging tot grondvesting ener nieuwe geschiedschrijving, die aanvangt met een poging tot „bespiegelende" motivering van zijn taak, niet gezien, maar wat ik zag: een heterogene aaneenrijging van ten dele zelf meegemaakte voorvalletjes en anecdotes, waaronder zulke, die alleen met succes onder opgeschoten jongens gedebiteerd zouden kunnen worden, — dit weinige is voldoende om te onderkennen, wat C. L. presteerde op een terrein, dat met het door het O.L.B. bestreken gebied ogenschijnlijk enigszins vergelijkbaar is, het

gebied van de „zeitgenössische Geschichtsschreibung" in engeren zin. Dit schrift „Mijn" is, althans in den beginne zeer stellig, een poging tot het leveren van een analogon van het O.L.B., en dat in een taal en stijl, die zelfs Beckering Vinckers de haren te berge zouden doen rijzen, waardoor zijn vreugde over de „fouten" wel eens een snelle dood zou hebben kunnen vinden in de vertwijfelde vraag, of hij nu van het goede niet te veel kreeg.

Berk vond, volgens zijn zeggen, in de papieren van C. L. een drietal bladzijden, die te beschouwen waren als een voortzetting van het O. L. B. [1]), de geschiedenis der Friezen in betrekking tot de Franken. Koning Clovis heette zoo, omdat hij met zijn heirbijl de koppen ging „kloven." Natuurlijk merkte Berk dit aan als een bewijs, dat C. L. de auteur van het O. L. B. was. Hoe onverklaarbaar mij dit verschijnsel ook aanvankelijk scheen, ik geloof nu inderdaad aan de mogelijkheld, dat hier door C. L. een poging tot voortzetting gedaan is, zij het dan ook onder gans andere verhoudingen, als Berk zich voorstelde.

In zulk licht nu zullen wij ook de poging tot „restauratie" van het O.L.B. moeten zien. Al deze pogingen zijn feitelijk mislukt of onuitgevoerd gebleven.

Wat natuurlijk tevens zeggen wil, dat Over de Linden de dupe van zijn eigen geestesgesteldheid geworden is. Dekker vertelt aangaande het voor den dag komen van het O.L.B. ook dit:

„Toen het Ms. eens bij gelegenheid van het schoonmaken te berde kwam" — het is C. L., die hij laat spreken — „vertelde mij iemand, die het zag en boerenfriesch verstond, dat het schrift daarnaar geleek. Ik schafte mij daarop werkjes aan over de Friesche taal en oefende mij er in, doch daar ik er niet in slaagde, om het Ms. met behulp van mijne verkregen kennis te lezen, ging het weer naar den zolder." [2])

Vrage: Wie verstond Boerenfries en wie had met C. L. samen het handschrift bekeken? Was dat niet Sipkens? Zou dit verhaal aan Dekker gedaan, niet de geschiedenis weergeven, die Sipkens hem heeft opgedist en die hij, onder Sipkens' goedkeuring met het

1) Beckering Vinckers, Wie heeft het O. L. B. geschreven? bl. 50.

2) Euphonia, 1ste jg. 10, 3 Juni 1876.

oog op voorkomende gelegenheden, adopteerde. Lezen wij hier niet tussen de regels door, wie hem adviseerde bij het aanschaffen van Friese boeken. Bij al zijn kritiek, die dan ook geen ware kritiek was, moeten we C. L. houden voor een man zonder werkelijk kritise begaafdheid, zeer vatbaar voor zeker soort suggesties, ook autosuggesties, vooral die, welke met zijn persoonlijkheidswaardering in verband staan. Er valt in zijn aanleg een psychies defect te vermoeden, dat naar gelang van de omstandigheden zich als hoogheidswaan, geslachts- of stamtrots, profetenroeping, ruwe rondborstigheid of listige camouflage der persoonlijkheid voordoet, een defect, dat verband houdt met zijn boven door ons besproken contrasterend kunnen en niet kunnen. Naar de symptomen te oordelen, moet hier gedacht worden aan een persoonlijkheidsdefect, een defect dus in de meest centrale functie, dat misschien met hypersubjectiviteit enigszins is aangeduid. Er ontbreekt ergens een rem, dat is duidelijk.

Verwijs moet met zijn levendige intuïtie voor psychise toestanden, deze man min of meer begrepen hebben, hij werd zijn slachtoffer. Begonnen met een Worp en een Friese traditie, is hij geëindigd met een O. L. B. en Friese waan.

DE LOTGEVALLEN VAN HET O. L. B.

Wat ons nu nog te doen overblijft, is een zooveel mogelijk aaneengeschakeld verhaal van de geschiedenis van het O. L. B. van het ogenblik af, dat Cornelis over de Linden het te voorschijn bracht tot aan de uitgave ervan in druk door Dr. J. G. Ottema. Dit is reeds op zich zelf nodig, wegens de geheel verkeerde voorstellingen, die omtrent het verloop van deze zaak heersen bij personen, van wie men dit anders verwacht zou hebben, en van het onjuiste gebruik, dat ingevolge daarvan van vele alleenstaande gegevens gemaakt is bij vruchteloze pogingen, het geheim van het O. L. B. aan het verleden te ontworstelen. Het is echter ook voor ons zelf nodig, als een proef op de som. Immers ook wij hebben ons gewaagd aan deze zeer geheime, in velerlei opzicht mysterieuze geschiedenis, en wij hebben de oplossing moeten zoeken, zonder enige directe erkentenis, zonder zoogenaamd wettig bewijs, zonder een enkele vonk te zien overslaan van het zichtbare en bekende, naar het geheime onzichtbare.

Toch moeten deze beide sferen tal van aanrakingspunten hebben, onzichtbaar voor degeen, die niet bij benadering de juiste conceptie van beide heeft. Herhaaldelijk zijn wij dan ook reeds bij onze arbeid in het half duister der diepte aan de oppervlakte gekomen; wij hebben feiten, mededelingen, persoonlijke eigenschappen en ervaringen meegenomen naar beneden, om ze aan te wenden op het donkere gevaarte. Maar al deze dingen hebben te lijden door hunne losmaking, zij moeten hersteld worden op de plaats waar zij stonden. Zij mogen zoo nu en dan onmisbaar zijn in de logise keten, indien dit een herstel en volkomen begrijpen in hun oorspronkelijk feitelijk of psychologies verband onmogelijk of moeilijk maakt, dan is de arbeid als mislukt te beschouwen.

Daarom willen we nu de hand slaan aan de natuurlijke reconstructie van wat ik zou willen noemen de uitwendige geschiedenis van het O.L.B., aantonen hoe deze in haar geheel beant-

woordt aan de inwendige geschiedenis, en overal de flauw zichtbare raakvlakken en raakpunten aanwijzen.

We hebben al enige malen ondervonden, dat het getuigenis van Over de Linden niet vertrouwbaar is. Toch kan men niet zeggen, dat hij zoo liegt, dat het nergens naar lijkt. We merken telkens een streven op, om nog enigermate contact met de waarheid te houden; in vele gevallen is hij dan in de letterlijke zin des woords „er naast." Men denke b.v. aan de historie met de Worp van Thabor, die het hypostaat vormt van het Oera-Linda-Boek.

Wanneer we met deze trek rekening houden, is er misschien met zijn getuigenis iets meer te beginnen.

In de Opdracht doet C. L. een onevenredig uitvoerig verhaal over de wijze, waarop hij met de heer Siderius en diens vrouw kennis maakte, eerst te Amsterdam in een hotel, dan nader aan boord van de boot, die hen naar Harlingen voerde. Dat was in 1867. Die reis naar Harlingen zou C. L. aanleiding gegeven hebben met zijn handschrift voor den dag te komen.

In de Friesche Courant van 19 April 1877 komt een ingezonden stuk voor van Siderius, waarop we straks terugkomen. Hier diene alleen Siderius' verklaring, dat hij Cornelis over de Linden (die de 22ste Februari 1873 overleed) ongeveer 13 jaar als intiem vriend gekend heeft. Daaruit volgt, dat de kennismaking niet van 1867, maar van 1860 dagtekent. Dit laatste is zeer wel, het jaartal 1867 daarentegen niet in overeenstemming te brengen met wat C. L. de 7de October 1867 aan Verwijs schreef:

„Eens dat ik bij Z.E. te logeeren was, heb ik hem gevraagd, of hij ook iemand onder zijne kennissen had, die oud-fries zou kunnen lezen; hij sprak van eene mijnheer Jansen."

Nietwaar, dat „eens" klopt niet met het verhaal in de Opdracht, dat de kennismaking en de productie van het O. L. B. tot één voortgezette handeling maakt (in het lopende jaar 1867), een grote onwaarschijnlijkheid overigens, te onwaarschijnlijker, omdat C. L. ons daarmee wil doen geloven, dat de gedachte, het handschrift te bevoegder plaatse in Friesland bekend te maken, in twintig jaar nooit bij hem opgekomen is. Weliswaar vervallen wij nu in een andere onwaarschijnlijkheid, deze namelijk,

dat hij zeven jaar (sedert 1860) omgang met Siderius gehad heeft, zonder hem iets van het bestaan van het handschrift mee te delen.

De waarheid zal dus deze zijn. De vriendschap tussen Siderius en Over de Linden heeft haar ontstaan te danken aan een zeereisje, overeenkomstig Siderius' opgave in 1860 voorgevallen. Sedert bezochten zij elkaar over en weer meermalen. Geen wonder, dat zij van elkanders denkbeelden goed op de hoogte waren. Zoo heeft Siderius een jaar lang Volney van Over de Linden in leen mogen hebben.

Ook als schrijver kende Siderius zijn vriend.

„Dat hij voor zijne kinderen zijne letterkundige werkzaamheid heeft verborgen, is mogelijk, doch voor mij niet. Zoovaak ik bij hem kwam, kreeg ik inzage van zijn geschreven werk en tijdens hij op de werf was en tijdens zijne thuiskomst, las hij ze mij voor."

Met het Oera-Linda-Boek echter kwam Over de Linden ook bij vriend Siderius niet eerder op de proppen dan in 1867. Een zekere aanwijzing, dat hij het niet eerder gehad heeft.

Door Siderius is C. L. vervolgens indirect in contact gekomen met J. F. Jansen, hoofd ener school te Harlingen, een man van grote invloed ter plaatse en daar buiten.

Als medewerker aan verschillende bladen en anderszins was hij in de politiek een figuur van betekenis. Als ijverig kampioen van het liberalisme heeft hij vooral gedurende de crisisperiode, die voorafging aan de gebeurtenissen van 1868, toen het liberalisme voor goed met de koninklijke kabinetten afrekende, in de provinciale Friese pers de strijd met kracht helpen voeren.

Jansen was meer dan dat.

Leider van de Harlinger loge der vrijmetselaren, behoorde hij tevens tot de toonaangevende leden der broederschap. [1])

Aan meester Dekker in Den Helder verklaarde Over de Linden later: „Hij (= Siderius) stelde mij voor aan den Heer Jansen, onderwijzer te Harlingen, een man, die naar de schatting van

1) In het Maçonniek Weekblad van 1872 erkende hij het cosmopolities karakter der orde. Bolland beroept zich op hem in „De Vrijmetselarij voorheen en thans", bl. 172 en 238. (nog in 1897 behoorde J. tot de maçonnieke schrijvers.

mijn nieuwen vriend, mij wel zou helpen om het Ms. te lezen." [1]) De zaak zal wel wat anders liggen. Siderius, oorspronkelijk huis- en rijtuigschilder, was in latere jaren fotograaf en onderwijzer in het tekenen aan een drietal scholen, naar ik meen niet aan die van de heer Jansen. Niettemin is genoemde omstandigheid meer dan voldoende om onderlinge bekendheid als zeker te mogen stellen in een kleine stad; bovendien woonden Jansen en Siderius in dezelfde straat. [2])

Dat de heer Jansen doorging voor kenner van het Oud-Fries, is onmogelijk. Doordat hij als kind een jaar bij familie op het land had doorgebracht, verstond en sprak hij wel Fries. Van taalstudie had hij juist niet veel werk gemaakt. Acten voor vreemde talen bezat hij niet, al kon hij zich als algemeen ontwikkeld man, althans met Frans en Duits behoorlijk redden. Wanneer Siderius zich tot hem wendt ter zake van het O.L.B., dan zal dat ook wel alleen geweest zijn op grond van het gezag, waarin de heer Jansen zich in zaken van onderwijs te Harlingen mocht verheugen, misschien alleen met de bedoeling van hem advies te krijgen, welke weg in dit geval aangewezen zou zijn. En al blijkt uit verschillende krantenartikeltjes van de heer Jansen over het O. L. B. dan ook niet onduidelijk, dat hij zich niet alle bevoegdheid ontzegde, om in een „letterkundige kwestie" als deze een woordje mee te spreken, hij heeft in elk geval gedaan, wat in zoo'n geval van een verstandig man verwacht kon worden: hij heeft de hem door Siderius verstrekte bladen, zij 't ook onder geheimhouding van de naam van zijn opdrachtgever, doorgezonden aan degene, die hij met recht als een der meest bevoegde autoriteiten op handschriftgebied mocht aanmerken, aan de archivaris van Friesland, aan dr. Eelco Verwijs. Er waren er natuurlijk nog meer deskundigen, maar de heer Verwijs had in het oog van de heer Jansen onder anderen dit voor, dat hij zijn „geestverwant" was. En bovendien:

1) Dekker schrijft dit in een voor deze kwestie belangrijk opstel: Wat ik van den man weet, die het Oera Linda Bok uit het stof te voorschijn bracht, in het weekblad Euphonia, van 3 Juni 1876.
Beckering Vinckers heeft er zeker te min aandacht aan geschonken.

2) Mijn mededelingen betreffende Jansen en Siderius berusten ten dele op gegevens, afkomstig van mej. H. W. Jansen, dochter van eerst- en mej. H. Siderius, pleegdochter van laatstgenoemde.

Verwijs was als schoolopziener Jansen's onmiddellijke chef. Het laat zich denken, dat het hem niet onaangenaam was, de eerste te mogen zijn, om een tot heden geheel onbekend gebleven oud handschrift, dat een belangrijke aanwinst voor de wetenschap beloofde te worden, bij zulk een driedubbel bevoegde autoriteit aan te dienen. Dat hij er weinig genoegen van beleefd heeft, zal zoo aanstonds blijken.

Zoo was dan het Oera-Linda-Boek, zij het voorlopig slechts in de vorm van enige overtrekjes, tot zijn oorsprong teruggekeerd. Hoogstwaarschijnlijk is dit de grootste misrekening geweest, waarmee Verwijs te kampen gehad heeft. Hoeveel eenvoudiger ware de zaak voor hem gelopen, als Jansen zich, in plaats van tot zijn „geestverwant," tot Dr. J. G. Ottema gewend had. Hier iets anders dan een toeval, zij het dan ook geen wonderbaarlijk toeval, aan te nemen, zou een natuurlijke verklaring der feiten onmogelijk maken. Dat Jansen enig deel aan het satanswerk gehad heeft, is uitgesloten. Men zou dit slechts kunnen aannemen, wanneer ook Over de Linden in het spel betrokken was. Uit het vervolg van de geschiedenis blijkt veeleer, dat Jansen op zijn beurt ook min of meer geslachtofferd is.

Nu eenmaal de eerste aankondiging van de vondst bij zijn maker gedaan was, kon deze zich onder geen enkel voorwendsel aan een voorlopige behandeling van de zaak onttrekken. De rol, die Verwijs speelde, werd er niet gemakkelijker door. Maar de speler was tegen zijn taak opgewassen. En zoo zien wij hem spelen — in dit eerste bedrijf — op Jansen. Er ontstaan geruchten — vanwaar ze kwamen, wist men niet — over onenigheden tussen meester Jansen en schoolopziener Verwijs. Er worden onderstellingen geopperd — wie ze het eerst uitsprak, wist men niet — dat Jansen, de bekende publicist, zijn chef eens bij de neus had willen nemen...

Arme Liko!

Maar laten wij niet verder vooruitlopen op onze uiteenzetting van de feitelijke gegevens.

In zijn meermalen vermelde Opdracht aan zijn kleinzoon, schrijft C. over de Linden aangaande zijn voorbereidende werkzaamheden tot bekendmaking van zijn handschrift, bestaande in het

overtrekken van enige bladzijden, met bestemming voor Harlingen, het volgende:

„Zoodra ik een vel of 4 af had, zond ik die over. Enigen tijd daarna schreef den heer Siderius, dat zij in mijne kalkees een vondst van de Friesche Wetten gedaan hadden, zooals zij in jaren niet hadden gedaan.[1]) Met kermis[2]) zou hij mij met zijne vrouw bezoeken, en dan moest ik maar maken, dat ik een heele bezending gereed had. Ik maakte een heel pak gereed, en toen hij bij (mij) was, liet ik hem tevens het handschrift zien. Nadat hij weder langen tijd in Frieschland was, schreef ik hem, hoe of het kwam, dat ik niets van het vertaalde te zien kreeg. Hij antwoorde, dat zij nog altoos dachten, dat er hier te Helder zulk een knappen kerel was, welke een grap met hen wilde hebben[1]); voorts vroeg hij, of het handschrift op papier of op parkament was. Daar hij het handschrift zelf gezien had, vond ik die vraag zoo gek, dat ik mij ging verbeelden, dat die Friezen een loopje met mij namen." [3])

Deze mededelingen kunnen wij controleren. De lezing van Beckering Vinckers' brochure (1877) heeft nl. Siderius er toe gebracht, in de Friesche Courant van 19 April 1877 een brief van Verwijs te doen afdrukken, d.d. 28 Juni 1867. Deze brief was, naar voorgeven van Siderius, aan Over de Linden gericht geweest. Uit opgetogenheid over de inhoud zou deze hem aan zijn vriend Siderius gezonden hebben, en deze heeft hem.... behouden en bewaard.

Dit is echter een welbewuste leugen. De uiterste mogelijkheid is, dat C. L. inzage van deze brief gehad heeft, maar aan hem gericht was hij niet. Daarin wordt gesproken van „Uw toezender," d.i. degene, die U de facsimile's gezonden heeft; van dank voor de toezending, — wat C. L. aan Verwijs niet gedaan had; van Dijkstra en Colmjon, zoo kortweg, als goede bekenden van de geadresseerde, die Verwijs' bevoegdheid in dezen, zoo meent hij, wel in twijfel zullen trekken, — kende C. L. die heren ook al, en was Verwijs daar zoo maar van overtuigd? — en ten slotte: de brief is van Juni 1867 en pas de 7de October

1) Ik spatiëer, de J.
2) De Helderse kermis viel in Juli.
3) Beckering Vinckers, t. a. p. bl. 24.

van dat jaar, nadat Siderius' tussenkomst tot niets scheen te leiden, heeft C. L. zich rechtstreeks tot Verwijs gewend met een brief, die geheel het karakter van een inleiding draagt, waarop Verwijs de 13de October antwoordde. Dat is de eerste brief van Verwijs aan Over de Linden, de andere was — het is overduidelijk — gericht aan... Jansen. Dat Jansen, die ook in betrekking stond tot de Friesche Courant, en het jaar te voren in dat blad zelfs een stukje aan het O. L. B. gewijd had, dit bedrijf stilzwijgend aanzag, is het stellige bewijs, dat deze heren in gemeenschappelijk overleg aldus gehandeld hebben.

Zoo is het ook begrepen door L. F. over de Linden, de zoon, die maar enkele dagen later, nl. de 22ste April 1877, aan Siderius schreef:

„Uit de stijl van Uw stuk geloof ik te mogen besluiten, dat ge niet alleen staat in deze zaak. Als ge daarbij een raadsman hebt gehad, geloof ik, dat die een vijand is van Dr. Verwijs en dezen tot elken prijs wil treffen, al moest dat geschieden ten koste van U, van mijn Vader, of anderen."

Schrijver doelt hier op de geruchten van persoonlijke vijandschap tussen Jansen en Verwijs. De gepubliceerde brief wijst intussen zelf duidelijk genoeg uit, dat hun onderlinge verhouding aanvankelijk niets te wensen overliet. Het feit van deze publicatie echter, die Verwijs verre van aangenaam moest zijn — hij had er in gesproken over de Koninklijke Academie, die hem eerlang in haar midden zou opnemen, als over een instituut „zich noemende van Wetenschappen," om van zijn gewaagde uitingen over het O.L.B. vooralsnog te zwijgen — geeft aanleiding te denken, dat Jansen nu inderdaad slecht over Verwijs te spreken was. De man had er reden voor, want het is zeker, dat Verwijs zijn verhouding tot Jansen op onbehoorlijke manier geëxploiteerd heeft. Daarover echter aanstonds.

Na de betekenis van het stuk vastgesteld te hebben, willen we chronologies te werk gaan en dus eerst Verwijs in deze zijn brief van 28 Juni 1867 horen. Hij schrijft aan Jansen: „Hartelijk dank voor de mededeeling van het facsimile der Friesche stukken, want een naam weet ik er haast niet aan te geven. Om beter den inhoud te leeren kennen, heb ik mij dadelijk aan het kopiëeren gezet, wel te verstaan in hedendaagsch letterschrift

en wat ik reeds heb gezien van de kopie en van het andere, door even het door te neuzen, komt mij van zooveel belang voor, dat ik gaarne met het geheel zou kennis maken. Een juiste karakterschets van het stuk weet ik mij niet te geven, maar het komt mij hoogst belangrijk voor. Ik twijfel, of er wel één enkel stuk in het Friesch zal zijn, met het oudfriesch karakter geschreven, althans in Richthofens Rechtsquellen niet. 't Komt mij zelfs na de vluchtige kennismaking voor, en wegens den sleutel, aan het eind gegeven, dat die oude karakters expres zijn gekozen; deels omdat de kopiïst de natte papieren op „oerlandisk pompier" naar een zeer oud origineel teruggaf met de oude karakters, maar ook uit vrees voor de „papen," die „ongemerkt tornen aan alles, wat onze vrijheid betreft, in zoete woorden verschrikken (sic, zeker aan Siderius te wijten), alles om der vette prebenden wille."

Ongetwijfeld werd Jansen's belangstelling door dit laatste niet weinig gaande gemaakt, en we mogen Verwijs gerust de bedoeling toeschrijven, diens anti-papistise neigingen te hebben willen prikkelen. Ja, de gedachte kan bij ons opkomen, of Verwijs met het tentoonstellen van dat anti-papisme, in de inleiding van het O. L. B. reeds, niet verder gemikt heeft dan op het anti-papisme van Cornelis over de Linden alleen.

Maar wij gaan verder:

„Van morgen heb ik een geheele speech gecopiëerd, die mij nog niet in allen deele duidelijk is, maar die, zooverre ik uit de kopie kan opmaken, allercurieust is. Ik zou dus niets liever willen, dan het geheele handschrift eens voor eenigen tijd te mogen bezitten, om van het geheel kopie te nemen. Ik vooronderstel, dat het hier een hoogst belangrijke vondst geldt. De stukken zijn uit West-Friesland [1]), doch uit een tijd, toen het Friesch er nog bijna (naar mijn idee) even onverbasterd was, als in het eigenlijke Friesland. Zoo uw „ingenomen met de Friesche taal" (sic, als boven; bedoeld wordt Uw toezender), werkelijk zooveel prijs er op stelt, dan zal hij zeker daartegen geen bezwaar maken. En dan

1) Men merke op, hoe spoedig Verwijs het dialect van het „Oud-Fries" weet te localiseren. Dit aan het adres van Hof, die om een aantal West-Friese woorden Verwijs het auteurschap wilde ontzeggen. Waaruit blijkt, dat, juist door die stuk of wat woorden, Verwijs ook Hof gepierd heeft.

zal ik u dadelijk mijn plan mededeelen. Na kopie van het geheel te hebben genomen, waartoe het zoo bloedige werk van een facsimile niet noodig is, wensch ik het geheel aan een ijverig onderzoek te onderwerpen en voor de uitgave voor te bereiden. Daartoe zal of de Vrije Fries kunnen dienen, of ook, als het geheel blijkt, zeer belangrijk te zijn, eene afzonderlijke uitgave, zoo noodig met een vertaling er naast, of ten minste met een glossarium. Een facsimile van een blad van den text zoude daarbij hoogst belangrijk zijn om het Friesch letterschrift, dat van het Gotisch en Angelsaksisch nog al afwijkt, in het licht te stellen.

De wetenschap zal, meen ik, door zulk een uitgave zeer gebaat worden, al is ze dan ook maar in mijne handen, die volgens de verzekering der H.H. Dijkstra en Colmjon voor Friesche taal ten eenemale een onbevoegd beoordeelaar ben.

Uw toezender behoeft geen vrees te hebben, mij zijn H.S. toe te vertrouwen. Belangrijke H.S.S. van het Rijksarchief en de Koninklijke Academie (zich noemende) van wetenschappen, zijn sints geruimen tijd onder mijne berusting, ook ter uitgave bestemd.

Nogmaals mijn hartelijken dank voor de toezending. Ik geloof er in te zien een *vondst* zoo belangrijk, als er voor het Oudfriesch in geen jaren is gedaan. Hoe uitgebreid *de verzameling Oudfriesche wetten* ook zijn moge, een stuk van dien aard is ons uit het Friesch nog niet bekend[1]); veel durf ik er nog niet van te zeggen, maar voor de belangrijkheid durf ik nu reeds waarborgen."

Vergelijken we met het gespatiëerde datgene, wat C. L. in de Opdracht over het lot zijner facsimile's wist mee te delen (bl. 370), dan blijkt wel één ding overduidelijk en dat is: dat Siderius, toen hij C. L. rapport uitbracht over het bevinden der deskundigen, deze brief van Verwijs aan Jansen voor zich had. Dat hij een enkele uitdrukking verkeerd weergaf (de schuld kan ook bij C. L. liggen) — C. L. immers had het ten onrechte over een „vondst van Friesche wetten" — is slechts aan gebrekkige lezing te wijten.

Maar die bezending facsimile's, welke met kermis gereed moest zijn, dat is een onwaarheid, aan een waarheid vastgeknoopt. Dat Siderius en zijn vrouw te Helder gingen kermis houden, zal waar zijn, maar dat hij om een pak facsimile's gevraagd zou hebben,

1) Ik spatiëer, de J.

is niet aan te nemen. Verwijs wilde immers juist geen facsimile's; hij wilde het handschrift.

En met deze opdracht is stellig Siderius naar Den Helder vertrokken. Hij heeft het niet los weten te krijgen. C. L. had evenwel gezorgd voor een groot aantal bladen in facsimile. Bij die gelegenheid moet C. L. vernomen hebben, dat Verwijs er bij te pas gekomen was.

Het twede pak overtrekken heeft Verwijs inderdaad bereikt. Hoe het daarmee gegaan is, blijkt uit een latere brief van Verwijs aan C. L.[1]) Verwijs schrijft:

„Bij het eerst toegezondene had het mij meermalen getroffen, dat onder de oude taalvormen zooveel uitdrukkingen verscholen waren, die een veel jongeren oorsprong aanduidden, en dit trof mij nog meer bij het tweede gedeelte.[2]) Er waren er in, die ik onmogelijk voor oud meende te kunnen houden, en zoo rees bij mij het vermoeden op van een letterkundig bedrog, een namaaksel van lateren tijd, dat wel met zeer veel talent was vervaardigd, maar toch met niet genoegzaam talent, om niet hier en daar zijne valschheid te verraden. Ik dacht, dat men (wie begreep ik niet) den toeleg had, om er mij eens te doen inloopen en na deze vermeende ontdekking van valschheid van het stuk schreef ik aan den heer Jansen een brief, waarin ik hem de bedriegerij meldde. Doch telkens dacht ik toch, hoe gaarne wou ik dien knappen kerel[2]) eens zien, die met zooveel talent zoo iets kon doen.

Telkens nam ik het toegezondene weer ter hand, doch daar ik taal noch teeken van den heer Jansen meer hoorde, dacht ik, dat mijn vermoeden juist was geweest en liet de zaak rusten."

Geen wonder, dat Jansen het ook gedaan had. Dat deze zich echter van zijn plicht heeft gekweten, om per Siderius Over de Linden van het opgekomen vermoeden in kennis te stellen, blijkt uit de aangehaalde mededelingen van C. L. (in de Opdracht) over den „knappen kerel" in Den Helder, die in Verwijs' twede brief aan Jansen uitgespeeld was.

Oppervlakkig bekeken, eenvoudig en begrijpelijk, is Verwijs' houding in waarheid uitermate verdacht. Welk een verschil in de

1) Ten dele gepubliceerd door Ottema in „De Koninklijke" Academie en het O. L. B.", bl. 5, vv. De brief is van 13 October 1867.

2) Ik spatiëer, de J.

beoordeling van het eerste en van het twede pak. Zoo'n brief als de eerste zou hij aan een deskundige niet geschreven hebben. De hoge ingenomenheid met een vondst, zoo belangrijk als er voor het Oud-Fries in geen jaren is gedaan, waarvan hij de belangrijkheid al aanstonds durft waarborgen en die met dankbare groeten worden aanvaard, een reeds nu uitgewerkt plan van uitgave, het voetstoots aanvaarden van het Oud-Fries letterschrift, schoon geen enkele echte bron zoo iets kent, ja de onmiddellijke erkentenis, dat dit handschrift in zijn taal een Westfries karakter draagt, dat is toch wel wat veel vertrouwd en beweerd, als je enige blaadjes mailpapier met kromme letters en een sleutel (als zoodanig herkende Verwijs de letterbladzijde onmiddellijk!!) van onbekende herkomst thuisgestuurd krijgt. Des te scherper is het kontrast met zijn oordeel over de twede bezending en zijn daaruit voortvloeiende, even overijlde onderstelling van bedrog, met de bizondere bedoeling om hem, Verwijs, er in te laten lopen.

In de Spectator van 1877 laat Verwijs zich in een stuk, getiteld Nog het Oera Linda Boek, aldus horen: „Wegens de geheimzinnigheid, die over de hele zaak zweefde, het onbekend willen blijven van den eigenaar van het hs., benevens twijfel aan de echtheid, schreef ik kort na de ontvangst[1]) (een grove onjuistheid; over zijn eerste brief aan Jansen spreekt Verwijs niet) een misschien wat scherp briefje aan den heer Jansen, waarin ik te kennen gaf, dat ik er liefst niet wilde inloopen, en de geheele zaak niet vertrouwde."

Zijn spel tegenover Jansen is louter komedie, weloverlegde taktiek, een taktiek van aantrekken en afstoten. De zaak moest aan het rollen gebracht worden. Met dat doel had Verwijs ook, schijnbaar uit ingenomenheid met de vondst, vele van zijn vrienden deelgenoot van de ontdekking gemaakt.[2]) Wel wat voorbarig, zal men zeggen. Zeker, en juist die voorbarigheid is verdacht. Zijn voorlopig doel was de nieuwsgierigheid te prikkelen, sensatie te verwekken. Tegelijkertijd moest hij maatregelen nemen voor de aftocht. Daarom begon hij bijna terstond verdenking tegen het mscr.

1) Spatiëring van mij, de J.
2) Zooals hij aan C. L. schrijft. Zie Ottema, Kon. Academie, bl. 6.

uit te spreken, in het bizonder tegen de „jongere uitdrukkingen" in het O.L.B. Toen trok hij zich bijna plotseling terug, zoogenaamd uit vrees, de dupe te zullen worden van letterkundig bedrog. Daarmede kon hij een tweeledig doel bereiken. Vooreerst was hij van de zaak af, die toch immers niet door hem afgewikkeld moest worden, ten andere was deze houding er op berekend, zijn haters en tegenstanders te verlokken. Verwijs de dupe! Het ware te mooi om het te geloven. Zou de spotter ten slotte spottersloon gekregen hebben? Nieuwsgierig moesten zijn slachtoffers nader treden. En al is het niet onmiddellijk, Verwijs heeft met enig geduld zijn doel volkomen bereikt.

Men was stekeblind.

Neem aan, dat er reden ware, een poging tot bedrog te onderstellen. Was Verwijs er dan de man naar, dit eenvoudig te „nemen"? Wie zou geen neiging hebben, de bedrieger in de val te laten lopen? Verwijs dan! Welk een vooruitzicht, de man te laten voortploeteren en eindelijk de ontmaskerde belager (zeg Jan van Vloten) met spot en hoon te overladen! Verwijs wilde echter de dupe spelen, anderen zijn karwei laten overnemen, hard laten zwoegen, en tegelijkertijd de strijd om de echtheid van het handschrift doen ontbranden.

Om zich met enige schijn van recht uit de historie terug te trekken, heeft hij zich niet ontzien, Jansen min of meer in verdenking te brengen. Blijkens een mededeling van Hugo Suringar [1]) heeft Verwijs onderstellenderwijze wel degelijk een vermoeden tegen Jansen uitgesproken.

In een brief van L. F. over de Linden aan Dr. Ottema, van 15 Aug. 1876 [2]), lezen wij het volgende:

„Kolonel van Mansvelt, mijn tegenwoordige chef, vertelde mij vandaag, dat Verwijs hem gezegd had, dat hij in de veronderstelling had geleefd, dat meester Jansen van Harlingen, met wien hij in ongenoegen was geweest, hem met het H.S. een poets had willen spelen en hij daarom zoo schroomvallig daaraan gewerkt had." Is dat duidelijk of niet?

En is het nu wonder, dat een inzender in de Spectator met het verhaal kwam, dat Jansen en Verwijs vijanden waren? Tegen

1) Het Boek, 1916, V, bl. 135.
2) Prov. Bibl. van Friesland.

deze bewering ging eigenlijk Verwijs' stuk bovengenoemd. Hij had, schreef hij, zelfs het genoegen niet, de heer Jansen te kennen. „Slechts eens, als ik mij wel herinner, heb ik met den heer Jansen gesproken, misschien 10 minuten lang, over een zaak, die met het onderwijs in betrekking stond en onze samenspreking was toen zeer vredelievend. Verder zijn wij nooit met elkaar in aanraking geweest, voor hij mij de bladen van het O. L. B. toezond; van vijandschap zal dus wel geen sprake kunnen zijn." Toch mag nu als vaststaand aangenomen worden, dat al die praatjes over Jansen's loze en boze bedoelingen bij Verwijs zelf hun oorsprong genomen hebben. Nu ja, veronderstellenderwijze..... Toen hij ze eindelijk tegensprak, hadden ze hun effect volledig gesorteerd.

Opmerkelijk is, dat Jansen zelf een jaar te voren in de Friesche Courant van 1876 geschreven had, dat Verwijs eens alle geloof aan de echtheid van het handschrift van zich wierp, doch hem later te kennen gaf, dat hij van gedachte was veranderd. Ogenschijnlijk is dat lijnrecht in strijd met wat we boven voor waarheid moesten aannemen. Het is echter slechts schijnbaar, want Verwijs is naderhand nog eens „omgedraaid." Het was toen C. L. zich rechtstreeks tot hem wendde met „echte" bladen. Daarover kan Jansen naderhand iets van Verwijs of van Siderius gehoord hebben.

De tijd van de facsimile's is ten einde. Nu komt het origineel op de proppen. Toen Over de Linden begreep, dat het stokte met zijn Harlinger vrienden, wendde hij zich bij schrijven van 7 October 1867 rechtstreeks tot Eelco Verwijs. Dit is het begin van een korte, maar drukke briefwisseling, die eindigde met het persoonlijk bezoek van Verwijs aan Den Helder op 20 of 21 November. [1]) C. L. heeft Verwijs' brieven bewaard, benevens afschriften van de meeste van zijn eigen brieven. [2]) Van die van Verwijs is een enkele gepubliceerd, schoon niet volledig: zijn eerste nl., die van 13 October, in antwoord op C. L.'s brief van 7 October. Zooals men zien zal, sluit deze correspondentie elke gedachte van in gemeenschap handelen, geheel uit.

Het begin van deze brief, waarin sprake is van twee ma-

1) Ottema, De Koninklijke Academie en het O. L. B., bl. 11.
2) Onder berusting van de heer C. over de Linden Jr. te Amsterdam.

nuscripten, hebben wij vroeger (bl. 297) meegedeeld. Volgt een relaas van de ons bekende mislukte transacties met Siderius-Jansen, waarin C. L. Verwijs' medewerking stilzwijgend voorbijgaat.

„Met alle eerbied neem ik daarom de vrijheid, mij tot U te wenden en een paar blaadjes over te sturen, waarbij ik voor de aardigheid ook een paar blaadjes uit het dikke boek ter inzage heb gevoegd." [1])

Wij hebben aangenomen, dat dit dikke, zware handschrift, waarvan C. L. te voren tegen niemand ooit enige melding gemaakt had, hoezeer daar van C. L.'s standpunt alleszins reden toe geweest was, in de voorgeschiedenis van het O. L. B. een belangrijke rol gespeeld heeft. Ik vermoed, dat hij het aan de Fries Sipkens heeft laten zien, en dat deze, zonder het te kunnen identificeren, ook daarvan verslag aan Verwijs heeft uitgebracht. Uit Verwijs' antwoord van 13 October blijkt, dat deze in de hem toegezonden blaadjes wel een brok van een kroniek herkende, zonder vooralsnog te kunnen zeggen welke. Aan deze eerste brief van Verwijs aan C. L., te Dockum geschreven (die grotendeels gepubliceerd is), ontleenden wij ook reeds en ander ter adstructie van hetgeen met de facsimile's gebeurd was. Na zijn vorig wantrouwen gemotiveerd te hebben, vervolgt Verwijs: „En daar ontvang ik Uwe, mij zoo hoogst welkome bezending (t. w. een paar losse bladen van het originele handschrift) waardoor mij de echtheid onwederleggelijk wordt bewezen [2]) en waarvoor ik U hartelijk dank zeg. Doch nu begin ik veeleischend te worden, maar ben dit met het vertrouwen iets goeds te willen. De wetenschap kan aan het bekend worden van uw handschrift veel, zeer veel hebben. Het is zeker hoogst belangrijk voor de Friesche taal der biddeneeuwen, waarvan geen enkel letterkundig product overig is dan alleen wetten. Doch nog belangrijker voor de letterkunde, die er een merkelijke aanwinst door zoude krijgen. Al is de kunstwaarde niet groot, het is in alle gevallen curieus. [2]) Wegens de onvolledige kennis kan ik nog moeijelijk zeggen, wat het eigenlijk is, maar stel mij toch de zaak zoo voor. Een uwer voorouders uit de 13e eeuw heeft een oud familie-heiligdom overge-

1) Bij deze gelegenheid of later moet C. L. aan Verwijs ook zijn portret en een medaillon-portret gezonden hebben.

2) Spatiëring van mij, de J.

schreven en laat dat als een kostbaar reliquie aan zijn zoon na. Dat stuk bevat allerlei overleveringen van her en der bijeenvergaderd en daaronder velen van zeer ouden datum, van heidenschen oorsprong." [1])

Verwijs wist het wel. En hij wist het gauw.

Had hij uit enkele bladen facsimile reeds met zekerheid het dialect van het oude Fries gedetermineerd, een paar bladen origineel waren voldoende voor een juist en zeker oordeel aangaande het ontstaan van het handschrift!

Nu had C. L. gevraagd, wat het vertalen per bladzijde zoude moeten kosten. Niets, zegt Verwijs. Gaarne zal hij het voor C. L. vertalen. Maar hij beoogt meer. Als C. L. het sturen wil, zal Verwijs er copie van maken, een paar bladzijden vertaling zenden als proef en dan het hele mscr. uitgeven.

„Kunt gij U met mijn denkbeeld vereenigen, en wilt gij uw Handschrift afstaan ter uitgave, dan zoude het misschien best zijn, bij eene eventueele uitgave de Hollandsche vertaling naast den oorspronkelijken text te doen drukken, ten einde het werk daardoor meer voor het algemeen toegankelijk te maken. [1]) Wilt gij het mij toezenden, dan zou ik het liefst met eenigen spoed hebben, daar er in het laatst van deze maand eene vergadering is van het Provinciaal Friesch Genootschap. Daar zoude ik gaarne van de voor Friesland zoo gewichtige ontdekking verslag willen geven." [2])

Het Friesch Genootschap zal ook, zoo hoopt Verwijs, de uitgave wel op zich nemen. Hij wil op bedoelde vergadering terstond een voorstel daartoe indienen. Van de 20 exemplaren, die hem voor zijn moeite toekomen, kan dan C. L. de helft krijgen. [3]) In de Nederlandsche Spectator wil hij dan een verslag schrijven van de ontdekking. Welk een ijver, om een oud handschrift onder het volk te brengen!

Onmiddellijk na ontvangst van deze brief, t.w. de 15de October, zendt C. L. een stuk van het origineel, nl. van en met bl. 47 tot en met bl. 74. „Hebt U dit katern vertaald, stuur het mij

1) Spatiëring van mij, de J.

2) C. L. beweerde in 1871, niet te weten, dat er een Friesch Genootschap bestond. Zie Beck. Vinckers bl. 21.

3) Tot zoover was de brief reeds door Ottema gepubliceerd.

dan s.v.p. met een korte vertaling van den inhoud terug, dan zal ik terstond weder een ander katern laten volgen."

We voelen hier twee belangen met elkaar in strijd: dat van C. L., die zoo spoedig mogelijk een vertaling wil, en dat van Verwijs, die het handschrift in zijn geheel in handen wil hebben.

Reeds de 16de antwoordt Verwijs. Het gaat bij dagen, zooals men ziet. Dankend voor de toezending van het eerste katerntje origineel, blijft hij in zeer dringende termen aansturen op toezending van het hele manuscript. Hij voegde er een kleine vertaling ter aanmoediging bij. Deze had echter een ongedachte en ongewenste uitwerking. De zorg, die door Hidde oera Linda aan zijn zoon Okke wordt aanbevolen ter bewaring van het kleinood — „met lijf en ziel" — deed het verantwoordelijkheidsgevoel van hun verre nazaat Cornelis ontwaken, of, zooals hij aan Verwijs schreef: deed hem begrijpen, waarom grootvader Andries het kostbaar geschrift niet aan zijn vader Jan toevertrouwd had.

Dat was de 18de October. De volgende dag is de beurt weer aan Verwijs. Hij speelt zijn hoogste troeven uit: „Uwe liefde voor de Friesche letterkunde, de gewichtige mededeeling ons door U gedaan, maakt er mij belust op, U op de aanstaande vergadering als honorair lid voor te dragen.[1]) Ik stel er mij een genoegen van voor, met zoodanige verrassende ontdekking voor het licht te komen en U dan tevens als lid te doen aannemen.[2]) Maar zend mij dan ook het overige. Bij eene voor Friesland zoo belangrijke ontdekking begrijpt gij licht, hoezeer het van belang is, dat bij de openbaarmaking alle licht schijne en Uw handschrift niet alleen, maar ook Uw naam als een der oudste Friesche namen helder in het licht trede. Door de belangrijkheid van het handschrift zal ook de eeuwenoude naam der Oera Linda's een glans verkrijgen, die de oudste adelijke geslachten missen."

De 21ste October schrijft C. L. in antwoord daarop, dat hij niet verder kan gaan, dan hij beloofd heeft. „Wilt U zooveel geduld niet met mij oefenen, in 's hemels naam, dan zal ik maar aannemen, dat een hoogere macht hier werkzaam is dan ons beiden en die zoodoende de openbaarmaking belet."

1) Ik spatiëer, de J.

2) Wederom: Vier jaar later schreef C. L., nooit van 't Friesch Genootschap gehoord te hebben.

De 27ste doet Verwijs nog een laatste poging, om het mscr. voor de 31ste October, de dag waarop de bewuste vergadering plaats hebben zou, in handen te krijgen.

„Ik ben alleen Fries door mijne moeder," schrijft hij ter aanbeveling, „door mijn vader een Westfries (ik ben van Hoorn en de naam Verwijs is U daar misschien niet onbekend), maar door geboorte een Overijselaar." Om de zaak van het mscr. te regelen, stelt hij voor, eens in Den Helder te komen.

C. L. beet niet. Hij kon het mscr. niet in zijn geheel uit handen geven. Kan Verwijs uit de brokken niet wijs worden, hij, C. L., wil alles kalkeren of wel het mscr. katern voor katern sturen. Dan kan Verwijs ze stuksgewijs laten overhalen. Hij heeft al veel vertrouwen getoond door bij 't gecopiëerde (d.z. de facsimile's) 27 bladzijden van het origineel te sturen.

Met die 27 bladzijden [1]) moest Verwijs het doen, en deze zijn het geweest, welke hij de 31ste October in de vergadering van het Friesch Genootschap heeft vertoond.

Dit is het, wat Johan Winkler nog flauw voor den geest kon staan. Deze bladen zijn het, die Eekhoff, na ze bezichtigd te hebben, zwijgend verder schoof. Verwijs heeft stellig toen reeds mededeling gedaan van zijn plan, om zich persoonlijk in Den Helder van de staat van zaken te gaan overtuigen.

Het verloop van bovenmedegedeelde correspondentie is door C. L. in de Opdracht kort, maar in 't algemeen niet onjuist weergegeven. Daar lezen wij ook, wat er in Den Helder gebeurde. „Was hij maar eenmaal in mijne tegenwoordigheid," zoo schreef hij, „dan zou het wel beter gaan." Het ging echter niet beter en Eelco Verwijs ging boos heen. Hij nam het laatste (?) katerntje van mijn handschrift mee, maar behalve „Okke mijn zoon" had hij nog niets voor mij vertaald." Wel had hij „onder een glaasje," op Over de Linden's verzoek, mondeling een stuk vertaald, nl. de episode van Ulysses en zijn verblijf bij Ka-lip op Walhallagara. „Toen hij een halve bladzijde gelezen had, sloeg hij het boek digt, zeggende, „zie je wel, Alle Oostersche en Westersche en Noordsche Goden worden hier door elkaar gehaspeld; Het is

1) De 16e October ontvangen, nadat Verwijs de 8ste het eerste blaadje had toegestuurd gekregen.

een wonderlijk boek." Uit was het. Zijn handelingen maakten op mij den indruk, alsof hij mij onkundig van den inhoud wou laten en het zoodoende voor een appel en een ei uit mijne handen te krijgen. Maar dat was mis; daartoe stelde hij zich veel te graag aan."

Ofschoon C. L. het motief verkeerd zag, zijn indruk was juist. Verwijs, die zoo goed kòn vertalen, stelde onder allerlei voorwendsels dat werk uit. Het werk, dat hij zoo zeer verlangde, dat geschieden zou, moest niet door hem, niet bij stukjes en beetjes, niet alleen ten dienste van de eigenaar van het handschrift, volvoerd worden. Dat kon zelfs gevaarlijk worden.

Verwijs heeft tien jaar later, toen C. L. al lang onder de koele zoden rustte, ook zijn verslag van die Helderse reis gepubliceerd. Het was in de Spectator van 1877, in hetzelfde stuk, waarin hij zijn verhouding tot Jansen „ophelderde."

„Daar kwam het heiligdom ter tafel," zoo heet het, „nogmaals vernam ik, hoe het in zijn handen was gekomen, nogmaals hoorde ik de woorden van den grootvader, die, het jongske op schoot hebbende, zeide: „Mannetje, je bent tot iets groots geboren, maar dat moog je eerst later weten. Maar denk aan mijn woorden." [1]) En als om de echtheid te staven, werd mij tevens een hs. van Worp van Thabor vertoond. Slim overlegd, om met een hs. zoo echt als goud, het valsche tevens te willen insmokkelen.

Maar nu wilden zijn vrouw en hij er wel wat meer van weten. Ik begon met het begin. De vrouw werd met opgewondenheid op de knie geklopt, toen die voormoeder Adela daar kwam kijken. [2]) En het gezicht van den maker (!) plooide zich zelfs tot een glimlach; met het leukste gezicht deed hij mij allerlei vragen en wou o zoo graag spoedig de vertaling. Toen werd mij een deel van het hs. toevertrouwd, waarmee ik den volgenden morgen Den Helder verliet....

....Hoe ook twijfelende aan de echtheid, en later ten volle van de onechtheid overtuigd, nooit is het in mijne hersens opgekomen, dat de origineel — want dat was hij — die tegenover mij zat,

1) Deze lezing geeft alleen Verwijs. Geen enkele lezing spreekt van grootvaderlijke voorspellingen.

2) Dit klopt niet met wat C. L. zegt. Zie de vorige bladzijde.

ooit de maker konde zijn van zulk een werk, waartoe toch een uitgebreide kennis noodig was. Moge het gewoonlijk niet aangenaam zijn, wanneer men beet wordt genomen, in dit geval kon ik het mijnen origineel niet kwalijk nemen. Ik vergeef het hem gaarne, want hij wist, wat hij deed en ik leg een krans op het graf van dien verren achterneef van den Vader der logenen, dien aartsguit. Toen ik den volgenden morgen in den trein nadere kennis maakte met Adela, met neef Teunis en neef Inca, met de oude Friezen die op hun stoepbanken zaten, kon ik niet nalaten soms vrij hardop te lachen over de onzinnige verhalen. Weinig had ik toen gedacht, dat misschien de werkplaats van den meesterknecht op 't zelfde oogenblik weergalmde van den luiden schaterlach, dat de man zich misschien nu en dan op den grond omrolde van louter plezier, omdat hij het genot had gehad, mij er zoodanig te laten inloopen."

Zoo was de arme Verwijs er dan, ondanks zijn waakzaamheid, toch ingelopen! De lachende dupe! Goed gespeeld, niet waar?

Verwijs spoorde door naar Leiden. Het doel van zijn reis hebben we besproken. [1])

Toen Verwijs te Leeuwarden terug kwam, was het om te liquideren. Over enkele maanden zou hij Friesland voor goed verlaten.

De 28ste November hield het Friesch Genootschap een winteravondvergadering. Voor het eerst vinden wij in de Jaarverslagen onder die datum, van het O.L.B. melding gemaakt, zij het ook nog niet onder die naam. [2]) We lezen daaromtrent in het

1) Zie hiervóór, bl. 138.

2) Het is jammer, dat het Friesch Genootschap in die dagen zoo onvoldoende genotuleerd heeft. Van de Bestuursvergaderingen werden in het geheel geen aantekeningen gemaakt en de gewone ledenvergaderingen werden niet afzonderlijk genotuleerd, maar het voornaamste in een summier Jaarverslag medegedeeld, meestal zonder juiste en stelselmatige opgave van wat in elke vergadering aan de orde geweest was. Wel werden de data der gewone en der z.g. winteravondvergaderingen opgegeven, zoodat het soms in verband met andere gegevens mogelijk is te dateren. Last veroorzaakt ook het feit, dat de Jaarverslagen niet lopen over een kalenderjaar, maar van en tot de eerste nazomervergadering. Uit het Jaarverslag 1867—68 blijkt, dat in de laatste helft van '67 gewoon vergaderd is op 15 Augustus en 31 October en in winteravondvergadering op 28 November en 19 December.

Jaarverslag (bl. 168) het volgende: De Heer Dr. E. Verwijs gaf in de Novembervergadering verslag van zijn onderzoek naar de Handschriften in het bezit van den Heer Over de Linde (sic) te Nieuwediep. Een later onderzoek door de Heeren Dr. J. G. Ottema en W. Eekhoff [1]) leerde, dat het losse blad uit een dier beide handschriften, aan den Heer Verwijs verstrekt, een gedeelte bevat van het onuitgegeven 5de Boek van Worp van Tabor, 1499—1524. Op voorstel van den Voorzitter werd hierop besloten, afschrift van dat 5de boek te doen nemen en den heer Ottema opgedragen, naar het H.S. de Kempenaer in de provinciale bibliotheek (vermeld in De Vrije Fries, III, 113) eene uitgave daarvan voor te bereiden."

Het treft ons aanstonds, dat er in de openbare geschiedenis van het O. L. B. terstond van twee hschr. gesproken en ook, dat er ogenschijnlijk zoo weinig aandacht aan het O. L. B. geschonken wordt. Het blad van de „Worp" geeft ten minste aanleiding tot een besluit. Merkwaardig alweer is, dat bij de uitgave het Helderse mscr. niet in aanmerking schijnt te komen.

Bedoelde uitgave had een ongestoord verloop. In de vergadering van 20 Augustus 1868 doet Ottema verslag van de stand der werkzaamheden [2]), in die van 18 Aug. '70 blijkt de druk een aanvang genomen te hebben. [3]) Wat echter ten hoogste bevreemdend genoemd mag worden, is het feit, dat Ottema in de Voorrede, d.d. 1 Februari 1871, mededeelt, dat er maar twee exemplaren in handschrift van het 5de boek bestaan: het ene op de Provinciale Bibliotheek, waarnaar de uitgave bewerkt was, het andere in het bezit van de familie Van Beyma thoe Kingma, en voorts nog 2 fragmenten, het ene in de Stedelijke Bibliotheek te Amsterdam, het andere in het Prov. Archief van Friesland.

Hij zwijgt van het Helderse handschrift, wat te opmerkelijker is, omdat Ottema bij het in zee gaan van de uitgave in zelfstandige correspondentie met Corn. over de Linden getreden was, hetgeen in korte tijd leidde tot de uitgave van het O. L. B.

Schoon de rol van dit handschrift van Worp voor ons nog niet uitgespeeld is, mogen we hier alreeds mededelen, dat het ten slotte ook nog op geheimzinnige manier uit onze gezichtskring verdwenen

1) Verwijs zelf noemt Buma en Eekhoff.
2) Verslagen, bl. 175.
3) Verslagen, bl. 200.

is. Na de dood van C. L. werd het met zijn andere boeken geveild, zonder dat zijn erven begrepen hebben, dat juist dit mscr. het enige onderpand hunner Friese familie-traditie geweest was, zoodat men het echte voor het ondergeschoven stuk heeft laten schieten. Mijn pogingen om dit mscr. op te sporen zijn vergeefs geweest. Jacobus van Loon heeft eenmaal L. F. over de Linden gevraagd, waar het gebleven was. Wat daarop geantwoord is, weet ik ook niet. [1])

De behandeling van de zaak der Helderse handschriften te Leeuwarden schijnt dus te wijzen op een gereserveerde houding. Laten we er aanstonds bijvoegen, dat die niet een échec voor Verwijs was. Uit het aanstonds volgende rapport aan Gedeputeerde Staten blijkt, dat Verwijs geenszins het harnas aangetrokken heeft voor zijn vondst. Deze taktiek behoorde bij het spel. Zooals in zijn correspondentie met Jansen, zien we ook hier een tijd van afstoting volgen op een periode van aantrekking. Verwijs voorzag, dat de rechte appetijt pas ontwaken zou, als hijzelf zich niet al te graag betoonde. Al deze kleinigheden hebben in de voorstelling van het verloop der zaak nogal opgeld gedaan, zonder dat men een recht begrip van hunne opeenvolging had. Daarom zij thans de juiste toedracht eens en voorgoed vastgesteld.

Het is hier de plaats, iets te zeggen over de waarde van het getuigenis van Johan Winkler aangaande het gebeurde in zijn meergemelde memorie. [2]) Overtuigd van de subjectieve waarde van Winkler's beweringen, kan ik de objectieve waarde niet anders dan zeer laag aanslaan. Zijn mededelingen zijn onjuist en vol tegenspraak, in zulk een mate, dat men — daar kwade trouw zonder voorbehoud uit te sluiten is — aannemen moet, dat Winkler de herinnering aan de juiste toedracht verloren had, dat althans zijn herinneringsbeelden zich hadden samengesmolten tot een complex, waarin de onderscheidende lijnen vervaagd en uitgewist waren. Bij een enigszins nauwkeurig gebruik van gedrukte gegevens zou dit zelfs Winkler gebleken zijn. Te verwonderen is het echter, dat bij de opening van Winkler's kistje niemand daarop gewezen heeft.

Zoo spreekt Winkler over een kennismaking aan boord van

1) L. F. over de Linden schrijft er over aan Ottema, zonder zijn antwoord, dat Ottema waarschijnlijk wel kende, mede te delen.

2) De Vrije Fries, XXV, bl. 33.

Cornelis over de Linden en Verwijs. Het is duidelijk, dat hem hier de ontmoeting van C. L. en Siderius door het hoofd gespeeld heeft; wellicht werkte hier mee een flauwe herinnering aan Verwijs' reis naar Den Helder, die Winkler overigens niet schijnt te kennen. Ook weet Winkler niet, dat Verwijs eerst slechts facsimile's ontvangen heeft. Hij weet alleen, dat Verwijs originelen gehad, maar teruggezonden heeft en slechts een „afschrift" ter tafel bracht. Deze „copiebladen" [1]) werden van hand tot hand gaande, door de aanwezigen „bezichtigd" en na enige besprekingen en toelichtingen door Verwijs, in handen van Winkler gesteld op voorstel van de voorzitter (mr. Dirks).

Hierin zijn de gebeurtenissen van zeker drie vergaderingen [2]) op schromelijke wijze verhaspeld. Men zij slechts gewaarschuwd. Uit het vervolg van onze constructie zal dit ten duidelijkste blijken.

Zooals we reeds opmerkten, bracht Verwijs ook, en wel schriftelijk, verslag uit aan Gedeputeerde Staten. Hij had zich nl. in zijn qualiteit van archivaris laten voorzien van een autorisatie van het College tot officiële besprekingen met de eigenaar der handschriften, zeker een zeer geschikt middel om er de aandacht op te vestigen.

Over de moreel-ambtelijke zijde van deze daad van Verwijs spraken wij. [3]) Hoe luidde nu dat rapport, d.d. 17 December 1867? [4])

Verwijs schreef: „Het bestaat uit een samenraapsel van verschillende geheel onzamenhangende episodes, overleveringen, enz., waarvan het moeilijk zal zijn zich een goed denkbeeld te vormen, vóór en aleer het geheel is afgeschreven. Vóór dien tijd waag ik mij ook niet aan een bepaald oordeel over de echtheid."

Dat klinkt als: Laat het copiëren!

„Ontegenzeggelijk komen er een menigte zeer oude friesche woorden in voor, maar aan den anderen kant is de zegswijze zoo modern, mist zij zoo geheel en al de eigenaardige oude kleur, dat telkens weer twijfel oprijst. Een nauwkeurig chemisch onderzoek naar het papier, of het van katoen of linnen is, naar de gele kleur, of die er later is aangegeven, enz., naar de inkt, zal tevens moeten plaats grijpen, aleer men tot vaste conclusiën zal kunnen komen."

1) Blijkbaar worden hier toch facsimile's bedoeld.
2) Zie de noot op bl. 395.
3) Zie hiervóór, bl. 138.
4) Tijdschrift voor Boek- en Bibliotheekwezen, VI, 1908, bl. 239.

Zooals men ziet, Verwijs geeft den liefhebbers de middelen aan de hand, die hen onvermijdelijk op weg naar het onechtheidsoordeel moest voeren.

We mogen niet onopgemerkt laten, dat Verwijs noch toen, noch later, zelf deze punten heeft onderzocht of heeft doen onderzoeken, schoon hij er dagelijks gelegenheid voor had.

Volgt een beschrijving van het andere handschrift. [1])

„Ik trachtte beide Hss. in hun geheel van den eigenaar mede te krijgen, doch daartoe liet hij zich niet vinden. Hij eischte bepaaldelijk, dat het oude Hs. eerst in zijn geheel voor hem werd vertaald. Was dit geschied, dan zoude hij er volstrekt niet tegen zijn, dat het Hs. werd uitgegeven, mits het maar niets bevatte, dat zijn familie kon compromitteren. Ik verzekerde hem, tot nu toe niets van dien aard ontdekt te hebben, maar begreep, dat ik met een onverzettelijk karakter te doen had; met een man, die niet zoude afwijken van het eens opgevatte voornemen. Ik beloofde hem dus, het geheel voor hem te zullen vertalen, iets, dat wel enigen tijd zal vorderen, maar anders niet vele bezwaren in heeft, te oordeelen althans naar hetgeen reeds door mij ervan is gezien. Dan eerst zal hij ook het andere Hs. afstaan, dat door een ervaren kopiïst met gemak kan worden afgeschreven. Het Friesch Genootschap zoude zich daarmede zeker gaarne belasten.

Mijn denkbeeld is nu, mij vooreerst bezig te houden met het afschrijven en vertalen van het geheele oude handschrift, daar het mij dan eerst mogelijk zal zijn, een oordeel over de echtheid of de onechtheid uit te spreken. Een chemische bewerking zal over dat punt wellicht meer licht verspreiden. Ook een reproductie van een paar bladen door middel der photographie zal misschien hierover aanwijzingen geven. In allen gevalle, 't zij het Hs. echt of onecht is, de moeite eraan besteed, zal in allen gevallen niet geheel tevergeefs zijn. Zoodanig onderzoek zal natuurlijk tijd en arbeid vorderen, en de uitslag eerst later ter Uwer kennisse worden gebracht, daar ik mij voorstel, in de werken van het Friesch Genootschap of op andere wijze er een breedvoerig rapport over te

1) Verwijs herkende Worp V niet als zoodanig: „De nadere kennis dezer tot nu toe, naar het schijnt, geheel onbekende kroniek, kan misschien zeer belangrijk zijn".

geven, of het geheele Hs. met de vertaling uit te geven. Mijn toekomstig verblijf in Leiden, de hulp van de H.H. de Vries en te Winkel, zal de zaak niet schaden, maar, naar ik hoop, bevorderen en over de duistere punten meer licht verbreiden."

De tegenstelling tussen de gereserveerde toon van dit rapport en het quasi- enthousiasme in zijn Octoberbrieven aan C. L., vooral in die van de 23ste October, is groot.

Hadden zich „nieuwe feiten" voorgedaan, die zijn oordeel in ruim een maand tijds zoo radicaal konden wijzigen? Uit niets blijkt dat. Wel kan men zeggen, dat hij tijd noch gelegenheid gehad heeft, het handschrift in Den Helder zoo grondig te onderzoeken, en taal en inhoud te overwegen, dat daarin de verklaring van zulk een frontverandering gezocht zou kunnen worden.

Vóór hij de 20ste of 21ste November in Den Helder verscheen, ontbrak daartoe natuurlijk iedere grond. In Den Helder heeft hij het mscr. wel bekeken, maar, afgezien van een half blaadje, niet gelezen, laat staan onderzocht. Slechts één katerntje kreeg hij mee op reis. Daarmee kon hij zijn voordeel doen. Maar van 21 tot 28 November was hij te Leiden.... Op de 28ste rapporteerde hij mondeling in het Friesch Genootschap [1]); het rapport aan Gedeputeerde Staten wijkt daar natuurlijk niets van af.

De zaak is echter duidelijk.

De houding door C. L. aangenomen, was hem een lelijke streep door de rekening. C. L. wilde vóór alles vertaling van zijn manuscript. Hij wilde weten, wat er in stond, vóór de publicatie. Zijn onkunde aangaande de inhoud was niet voorgewend, al mag het hem gelukt zijn, hier en daar een hele of halve zin van het runen-Fries te verstaan. Sommigen beweerden, dat hij er de aanwijzing van een schat in vermoedde. Met meer recht mogen wij aannemen, dat hij wilde weten, of het aanzien van zijn oer-oud geslacht door openbaarmaking van sommige gedeelten ook geschaad zou kunnen worden.

In elk geval, C.L. was op dit punt niet te vermurwen. De toezending bij katerntjes was voor zijn doel een uitstekend middel van contrôle en pressie. Hij heeft het later ook tegenover Ottema toegepast en die heeft er zich bereidwillig aan onderworpen.

1) Verslagen, 1867—68, bl. 168.

Toen is hem niets voorgekomen, dat zijn vrees scheen te rechtvaardigen.

Ware hij in staat geweest het karakter van het parodisties-humoristies geschrift te doorgronden, dat zijn particuliere frisiomanie tot de draagster van de geleerde frisiomanie te Leeuwarden maakte, hij zou zijn vrees voor zeer gerechtvaardigd hebben mogen houden.

Verwijs wilde echter niet door het lot veroordeeld worden, zijn eigen product te vertalen, en zich in eigen oog belachelijk te maken. Zijn verlangen strekte niet verder, dan het mscr. een tijdlang in zijn bezit te hebben, ten einde er „copie" van te kunnen nemen. Van C. L. kon hij slechts copie krijgen tegen vertaling.

Wilde hij dan in ernst gaan copiëren?

Wel neen immers! Zijn „copie" lag gereed. Het was het originele handschrift van het O.L.B. Maar daar kon hij nu nog niet mee voor den dag komen.

Een kort bezit van het hele O.L.B. en hij ware klaar geweest. Dan had hij zijn „copie" in het Genootschap kunnen brengen; de rest volgde vanzelf. Want hij vertrouwde er — zeer terecht — vast op, dat een vertaler zich wel zou laten vinden.

Wat nu? Wat nu?

Het gehele ontwerp laten varen?

Zijn vertrek naar Leiden was aanstaande: in Mei 1868 zou hij zich voorgoed losmaken uit de kring, waarvoor het koekoeksei bestemd was. Zou hij moeten heengaan zonder zekerheid, dat het koestering vinden zou onder beschermende vleugelen?

Er zat niets anders op, dan de geduldsproef op C. L. toe te passen. Verwijs wist, dat ook deze zijn Achilleshiel had. Hij wachtte.

Wanneer Verwijs bona fide geweest was, had hij natuurlijk, van de nood een deugd makende, met copiëren en vertalen een begin gemaakt; dan had hij trouwens slechts gedaan, wat hij in zijn rapport als nodig voorgesteld had, en vooral niet nagelaten, het papier en de inkt chemies doen onderzoeken. Hij deed niets van dat al. En zoolang hij werkeloos bleef, had immers niemand gelegenheid iets te doen. Vreemd en hoogst verdacht steekt deze werkeloosheid af bij zijn activiteit in October!

Totdat.... Verwijs — nog te Leeuwarden woonachtig — in den avond van de 12de April 1868 werd opgeschrikt door een bezoek

van de heer Siderius, die hem namens vriend Over de Linden over de stand van het werk kwam onderhouden. Aan Siderius gaf Verwijs toen, behalve C. L.'s portret en medaillon-portret, hem in October door deze toegezonden — de beide katerntjes van het O.L.B., die hij onder zijn berusting had, terug.

Nog dezelfde avond schreef Verwijs aan C. L.: „Toen ik U in Nov. l.l. verliet, had ik niet kunnen denken, dat de volgende maanden mij zooveel beslommering zouden geven, en ik, door een zeer onverwachte verandering in mijn leven, mijn vertrek met Mei naar Leiden, niet gestand zou kunnen doen aan mijne belofte, om U spoedig wat van mij te doen hooren." — Over wat hij in het Friesch Genootschap en aan Gedeputeerde Staten gerapporteerd had — ook nu zelfs — geen enkel woord. — Hij hoopt echter omstreeks half Mei zoo goed gevestigd te zijn, dat hij de zaak van het hs. eens goed aan kan pakken en ten einde brengen, als C. L. na zijn — Verwijs' — lange stilzwijgen er nog voor te vinden zal zijn.

Reeds de 15de April moet C. L. hem geantwoord hebben. [1]) De inhoud van dit schrijven is mij niet bekend. Afwijzend is het stellig niet geweest. Veeleer moet Verwijs daaruit gebleken zijn, dat zijn wederpartij ten slotte bezwijken zou, mits hij geduld had.

En zoo zien we dan ook, dat weer ruim een half jaar later, Over de Linden moet rappeleeren. Nog had Verwijs zelfs niet geantwoord. Nu gaf C. L. zijn voornemen te kennen, eens naar Leiden over te komen.

De 21ste November (1868) schreef nu Verwijs, dat C. L. dan maar de bladen 22—46 moest meebrengen; 1—21 had hij al naar het facsimile en verder een copie van de originele bladen 46—62.

Hij waarschuwt echter reeds nu, dat het half-Januari of Februari (1869) zal worden, eer hij geregeld kan werken. C. L. heeft aan zijn voornemen gevolg gegeven en het gevraagde deel van het handschrift en meer misschien, meegebracht. Duidelijk treedt nu al aan het licht, hoe afhankelijk hij zich van Verwijs gevoelt in zijn reikhalzend verlangen naar kennis van de inhoud van het ook voor hem nog altijd mysterieuze geschrift. Wat er te Leiden verhandeld

1) In zijn antwoord, na een rappel van C. L., spreekt Verwijs over een door hem niet beantwoorde brief van 15 April.

is, weten we niet precies. In zijn Opdracht zegt C. L. daaromtrent alleen, dat hij bij Verwijs op vertaling aandrong, op grond van zijn leeftijd, hij liep al naar de 60 en had gehoord, dat maar 8 van de 100 mensen die leeftijd bereikte. Hij verzuimt echter te melden, dat Verwijs geen enkel blad van het origineel meer onder zijn berusting had en dat hij deze juist materiaal kwam brengen. Hij zegt ook, dat Verwijs hem toen reeds naar Johan Winkler verwees. Ook dat is een onjuiste voorstelling, zooals uit de bewaarde brieven onmiskenbaar blijkt. In verband met wat voorafging en volgde, besluit ik, dat het eigenlijke resultaat van de bijeenkomst te Leiden dit geweest is: Verwijs heeft Over de Linden duidelijk gemaakt dat hij zijn conditio sine qua non: eerst vertaling, dan pas nieuwe copie, moest laten vallen. Daardoor ontstond er uitzicht, dat Verwijs copie van het geheel kreeg, zonder een enkel katern vertaald te hebben. Daarop was zijn taktiek gebaseerd.

Steunende op die ongetwijfeld verkregen zekerheid, achtte Verwijs nu het ogenblik gekomen, het Friesch Genootschap officiëel in de zaak te betrekken. In de vergadering van 4 Februari 1869 [1]), dat is bijna een jaar na Verwijs' vertrek uit Leeuwarden, kwam in behandeling een — zeer zeker schriftelijk — voorstel van Dr. Eelco Verwijs, om het Bestuur te machtigen, onder toezicht van hem, Verwijs, een copie te laten vervaardigen van het mscr. van de heer Over de Linden te Nieuwediep.

Aldus werd besloten.

Verwijs had dus de vrije hand. Maar hij handelde zonder overhaasting. Langzaam maar zeker spinnen zich in zijn hand de draden samen, die zich tot nogtoe niet hadden laten verenigen.

De 17de Mei (1869) zendt Verwijs Over de Linden het uit zijn handen ontvangene terug met verzoek om de rest. Tijd voor vertaling heeft hij nog niet gehad. Een jongmens copiëert de bladen voor hem. [2]) Vóór de grote vacantie zal hij met het werk gereed kunnen zijn.

1) Verslagen, 1868-69, bl. 176.

2) Het was de cand. litt. Goslings van Harlingen. Diens copie is naar Leeuwarden gegaan. Waarom Verwijs nu toch liet copiëren, ligt voor de hand.

Al liet de vertaling nog steeds op zich wachten, C. L. opperde geen bezwaren meer. Zijn tegenstand was gebroken. Verwijs' taktiek van het langste geduld had het gewonnen.

C. L. zònd de rest.

De 11de November 1869, dat is twee jaren na Verwijs' bezoek aan Den Helder, stuurde deze het laatste gedeelte van het originele handschrift terug.... zonder vertaling.

„Er komen rare dingen in voor," kon hij niet nalaten op te merken. „Een vuile Fin, die de Eeremoeder wilde verkrachten, maar afgeweerd werd, stak haar zijn zwaard in de buik, zeggende: „Wil je mijn l-l niet hebben, dan zul je mijn zwaard hebben." [1]) Dit is absoluut het enige, wat Verwijs over de inhoud van het O. L. B. aan Over de Linden in deze voortgezette correspondentie schrijft.

Hij had nu zijn doel bereikt, hij had „copie." Nu zou het eindelijk wel moeten blijken, dat het hem nimmer ernst geweest was met zijn beloften van vertaling.

Het werd voor C. L. een ware lijdensgeschiedenis. De 24ste April 1870 — dus alweer een half jaar later — berichtte Verwijs hem, al wederom op rappel [2]), in steeds korter wordende brieven, dat hij de copie in handen gesteld had van iemand, die veel aan het Fries deed. De naam noemt hij nog niet eens.

Waarom had Verwijs toch in zijn vorige brief niet van deze zijn voornemens gesproken? Want op dezelfde dag, dat hij C. L. het laatste deel van het mscr. terugzond (11 November 1869) richtte hij een brief aan Johan Winkler, waarin hij deze berichtte, dat hij aan 't Bestuur van 't Friesch Genootschap, bij de toezending van de copie — die dus al weg was — voorgesteld had, hem, Johan Winkler, te verzoeken, de vertaling ervan op zich te nemen [3]), omdat hij, Verwijs, het nu te druk had. „Hier en daar kan men de vertaling zoo opschrijven, doch er schuilen ook nog al moeilijkheden en vreemde woorden in. Nu weet ik wel, zoo ik er eens mee begin, ik niet eerder rust, voor ik die heb opgelost en zoo

1) O. L. B. bl. 114.
2) De Vrije Fries, XXV, bl. 52.
3) De Vrije Fries, XXV, bl. 50.

zou ik er veel te veel tijd aan besteden. Voor U zal het allerwonderlijkste geschrift als Fries dubbele aantrekkelijkheid hebben. Een recht idee over het ontstaan ervan heb ik nog niet. De zaak interesseert mij nog al en 't is mijn doel dan ook niet, om er mijne handen geheel af te trekken. Doch, zooals Gij weet, heeft hij mij een Hs. van Worp van Thabor beloofd [1]), zoodra ik hem de vertaling had geleverd. 't Is nu van belang, dat zoo spoedig mogelijk in handen te krijgen. Hebt Ge hier en daar zwarigheden, dan recommandeer ik mij zeer. Zoo'n etymologise questie valt nog al in mijn smaak en dan is ook De Vries best te spreken. Teeken dan eenvoudig op de bladz. van 't Hs. en 't woord."

Halt! Tegenover Winkler kon hij de schijn aannemen, dat hij nog over 't mscr. beschikte, tegenover ons niet. Tenzelfden dage, dat Verwijs dit schreef, ging immers het laatste stuk van 't mscr. naar Den Helder terug. Verwijs moet dus ook voor zich zelf een „copie" bezeten hebben, óók nadat hij de copie, door Goslings gemaakt, naar Leeuwarden gestuurd had. Het was zijn eigen en eigenhandig geschreven origineel.

„'t Is vreemd," zoo besluit hij zijn brief aan Johan Winkler, „dat er enkele zeer oude woorden in schuilen, dat ook de vormen op een vorig tijdperk der taal wijzen, terwijl andere uitdrukkingen zoo heel nieuw klinken. B.v. skolt bij naht, falikant, nul in 't cijfer, enz. Doch zie en oordeel zelf."

Altijd dezelfde taktiek: De zaak warm houden, echter twijfel wekken; zich nimmer de terugtocht afsnijden, steeds weer zijdelings op het onernstige karakter wijzen, wanneer de verblinden misgrijpen. Hij moet zich in de persoon van Winkler niet vergist hebben. Winkler was jong, had zich in 1865 te Leeuwarden als arts gevestigd, na een reis als scheepsdokter naar Indië meegemaakt te hebben. Van de antecedenten van het O. L. B. wist deze derhalve niets af. Schoon als Leeuwarder van geboorte een Stadsfries, had hij zich al vroegtijdig op de beoefening van de Friese taal toegelegd onder leiding van T. R. Dykstra. Waarschijnlijk voelde hij zich in zijn ijdelheid gestreeld door het

1) Dit blijkt nergens, allerminst uit de correspondentie tussen C. L. en Verwijs. De belofte kan mondeling gedaan zijn te Leiden. Bij Verwijs' bezoek aan Den Helder stellig nog niet.

persoonlijk verzoek, gepaard gaande met een officieel voorstel, van de zijde van een erkend taalgeleerde als Verwijs. Wat Winkler Verwijs geantwoord heeft, is niet bekend. Zeker is echter, dat deze zijn doel bereikte. Immers 14 dagen na dato was er vergadering van het Friesch Genootschap, nl. op 25 November 1869. Op die avondvergadering moet de aantekening van de secretaris in zijn Jaarverslag betrekking hebben, dat de copie van het hs. van de heer Over de Linden ontvangen en op voorstel van de heer Dr. E. Verwijs — al weer schriftelijk — in handen gesteld was van de heer J. Winkler. 1)

Vergelijk hiermede de verwarde mededelingen van Johan Winkler in zijn Memorie. Verwijs zou N.B. bij de opdracht aan Winkler tegenwoordig geweest zijn en toelichtingen gegeven hebben! De hierin vervatte kern van waarheid slaat op het gebeurde in een vergadering van twee jaar daarvoor. De gebeurtenissen waren in Winkler's geheugen door elkaar gelopen. 2) Zelfs de betekenis van de door hem van Verwijs ontvangen en aan het Friesch Genootschap overgelegde brieven, waaruit wij zoo-even aanhaalden, schijnt hem na jaren ontgaan te zijn.

De 13de December, dus twee weken, nadat Winkler bedoelde opdracht van het Friesch Genootschap ontvangen had, schrijft Verwijs hem in een twede brief: Ook mij is dit (nl. 't hschr.) tot dusverre nog een onoplosbaar raadsel. Telkens als ik het weer ter hand neem 3), (N.B.!!) word ik gezweept door een wind van meeningen. Er is te veel in, dat aan de echtheid bepaaldelijk doet twijfelen, en zoo het al oud is, dan is het toch zeker nooit zoo oud als de beide jaartallen in het begin aanwijzen. Aan bedrog, aan eene mystificatie kan ik ook haast niet denken."

1) Verslagen, 1869-70, bl. 190 en 195.

2) Van minstens drie vergaderingen, t.w. die van 31 October 1867 (zie hiervóór, bl. 382), waarin Verwijs een katerntje met het voorblad van het O. L. B. vertoond had, — die van 28 Nov. 1867 (zie hiervóór, bl. 384) waarin Verwijs mondeling verslag van zijn reis uitbracht en misschien het twede katerntje liet zien, — die van 25 Nov. 1869, hierboven bedoeld, waarin bij afwezigheid van Verwijs, aan Johan Winkler de vertaling werd opgedragen. Vergelijk hiermee, hetgeen gezegd is op bl. 386 en '87.

3) Spatiëring van mij, de J.

Weer houdt Verwijs met de ene hand de Worp omhoog, èn als lokaas èn als testimonium, weer maakt hij met de andere een gebaar van wantrouwen: ditmaal vestigt hij weer de aandacht op het papier!

Dit dient nog onderzocht te worden, zegt hij. Door wie? Door Winkler soms, die over geen snipper van het origineel beschikte? Zoo ooit, dan blijkt hier, dat er geen spoor van ernst in zijn betoog is.

Waarom had hij dat dan vroeger niet, of althans nu niet, te Leiden, laten doen, terwijl hij reeds 2 jaar geleden in zijn rapport aan Gedeputeerden op de noodzakelijkheid ervan wees? Waarom had hij daar net [1]) het laatste stuk uit handen gegeven, zonder zich ten minste op dit punt klaarheid verschaft te hebben?

Maar van dit alles weet Winkler niets.

Tegenover Winkler kon hij zich echter die bedrieglijke allures veroorloven: deze verkeerde in de mening, evenals iedereen in Friesland, dat Verwijs het hs. dagelijks tot zijn beschikking had.

Dan zendt Verwijs aan Winkler als proeve van het schrift een blad in facsimile, zooals dat indertijd door hem ontvangen was en daarenboven het blad met de „sleutel." Hij vraagt: „Wie zou of in deze of in de vorige eeuw in staat geweest zijn zoo'n literarisch bedrog te plegen? [] Zonder mij een bepaald oordeel aan te matigen, stel ik de vraag: Kan ook onder die Westfriesche familie sedert langen tijd het een en ander berust hebben, dat een ouden oorsprong had? Kan dit misschien ook telkens overgeschreven en weer overgeschreven zijn, en zoo allengs zijn oorspronkelijke zuiverheid verloren hebben? [2]) Doch dan zitten we nog altijd met den dwazen inhoud, die bijna ontwijfelbaar aan een lapwerk van later tijd doet denken. Maar wanneer is het dan ontstaan? Ik weet het niet. 'k Zal zien, het nog eens door te lezen [3]), voor ik met Kerstmis in Friesland kom, en hoop er dan nog eens met U over te praten."

---

1) Een maand tevoren, immers 11 Nov. 1869.

2) Ik spatiëer. Uit deze bronader, deze listige insinuatie van Verwijs, welt waarschijnlijk de „hakenkreuzlerische" handschrift-hypothese des heren Wirth. De Vrije Fries, XXV, bl. 51.

3) Ik spatiëer. Steeds dezelfde misleiding.

of in deze of in de vorige eeuw in staat zijn geweest zoo'n litera-
risch bedrog te plegen? De man zegt na den dood van een Oom
in 't bezit dezer reliquieën gekomen te zijn, van wier bestaan hij
niets wist. Zonder mij een bepaald oordeel aan te matigen stel
ik de vraag: kan ook onder die Westfriesche familie sedert langen
tijd het een en ander berust hebben, dat een ouden oorsprong had?
Kan dit misschien ook telkens overgeschreven en weer overgeschre-
ven zijn, en zoo allengs zijn oorspronkelijke zuiverheid verloren
hebben. Doch dan zitten we nog altijd met den dwazen inhoud,
die bijna ontwijfelbaar aan een lapwerk van later tijd doet
denken. Maar wanneer is het dan ontstaan? Ik weet het niet.
'k Zal zien het nog eens door te lezen voor ik met Kerstmis in
Friesland kom, en hoop er dan nog eens met U over te praten.
En nu, Amice, na groeten

t. t.

Eelco Verwijs

Ik stuur er U ook het blad bij,
waarop de sleutel van het schrift.

Eelco Verwijs aan Johan Winkler, 13 Dec. 1869.
Verwijs bepeinst het geheim van het Oera-Linda-Boek.

De zaak bleef slepende. Tot Verwijs de 24ste April het aanmanend briefje van Over de Linden ontving, waarop hij antwoordde als boven is medegedeeld; dat hij (let wel!) de copie in handen van een kenner van het Fries gesteld had. Tegelijk schreef Verwijs van zijn kant een aansporing aan deze kenner. „Hebt Ge b.v. een behoorlijk stuk ervan, laten we hem dan maar wat in den mond stoppen, dan zal hij voorloopig wel tevreden zijn. Kunt Ge er wat voortgang mee maken, 't zal ook in het belang zijn van het Friesch Genootschap, daar dan de aan mij toegezegde Worp van Thabor ook gauwer in ons bezit komt. Hebt Ge hier en daar lacunes, laat die eenvoudig open, of maak er ex conjunctura wat van...." [1])

Winkler's antwoord schijnt Verwijs niet te zijn meegevallen. Immers vier dagen later, de 28ste April 1870, schrijft Verwijs: „Al ben ik hoe langer zoo meer tot de overtuiging gekomen en geheel en al van Uwe zienswijze, dat het Friesche Hs. onecht is en een lapwerk van lateren tijd, stelde Uw brief mij toch eenigermate teleur, daar ik nu niet recht weet, wat aan den Heer Over de Linden te schrijven." En dan volgt weer het al zoo vaak herhaalde wikken van voor en tegen. „Doch hoe het zij, de draden kan ik nog maar niet in de handen krijgen, en ik weet niet, op hoedanige wijze de zaak te zullen ontraadselen. Is het een lapwerk van den tegenwoordigen tijd, dan vermoed ik, dat het een kunststuk is van een of ander mijner vijanden, die mij er heeft willen laten inloopen. Maar dan moet het al een zeer bittere vijand zijn, die zulk een bloedig werk zich heeft willen getroosten, enkel en alleen, om mij er danig in te laten loopen en het zoete der wraak in al zijn volheid te genieten."

Hij zal het hele ding nog eens aandachtig lezen. Wordt zijn opinie aangaande de onechtheid bevestigd, ja, wat dan? Dan zit er niets anders op, dan aan de eigenaar te vertellen, dat er bepaald bedrog vermoed wordt en dat een vertaling de tijd er aan te besteden, niet waard is. [2])

Twee maanden daarna (de 28ste Juni 1870) schreef Verwijs aan Over de Linden, dat verschillende omstandigheden gemaakt hadden,

1) De Vrije Fries, XXV, bl. 52.
2) De Vrije Fries, XXV, bl. 52.

dat er niet veel van het werk gekomen was. Hij gaf hem nu eindelijk het adres van de taalkenner: Johan Winkler te Leeuwarden. [1])

C. L. wendde zich nu rechtstreeks tot deze. Hij ontving geen antwoord. [2])

Winkler heeft lang gedraald, voor hij zijn eindoordeel overeenkomstig de hem verstrekte opdracht aan het Friesch Genootschap kenbaar maakte. Pas in de vergadering van 24 November 1870 [3]), dat is na ongeveer een jaar, bracht hij zijn „rapport" uit.

„Het (hs.) kwam hem zeer verdacht voor, doch hij kon geen opheldering geven, wanneer, door wien en met welk doel het zou zijn vervaardigd. De inhoud is allervreemdst, deels mythologisch, deels historisch; de taal is ten deele oudfriesch, maar er komen ook uitdrukkingen in voor, die van zeer jonge dagteekening schijnen te zijn; volgens zijn oordeel zoude eene vertaling den tijd en de moeite daaraan besteed, niet beloonen."

Is dit niet haast letterlijk Verwijs nagepraat? Diens suggesties waren al te suggestief geweest.

In zijn Memorie van 1908 deelt Winkler nog mede, dat hij in zijn verlegenheid, in zijn twijfelen, de hulp had ingeroepen van twee Friese taalgeleerden, nl. de heren Jacobus van Loon Jzn. (Gedeputeerde, dezelfde die later J. Eekhoff een afschrift van Verwijs' officieel rapport verstrekte, en Gerben Colmjon, Verwijs' opvolger. Er had ten huize van Winkler een samenkomst plaats, waarvan het resultaat na lang wikken en wegen was, dat het handschrift vals moest zijn, althans geenszins van de ouderdom, die het zichzelf toeschreef.

In die geest, zeer in het algemeen gehouden, was dan ook Winkler's rapport.

„Dit werd aangenomen en verder werd er in die vergadering (van 't Friesch Genootschap namelijk) over deze zaak niet meer gesproken. Het was, of iedereen schroomde, zijne rechte meening ronduit te openbaren."

---

1) In 't laatst van 1868 was Over de Linden te Leiden bij Verwijs geweest. Volgens de Opdracht zou deze toen al over Winkler gesproken hebben. Ruim anderhalf jaar gelogen!

2) Beck. Vinckers, Wie heeft, enz., bl. 26.

3) Verslagen, 1870-71, bl. 202; vgl. bl. 194.

Daarmee scheen de zaak uit te zijn. Doch Dr. Ottema, ter vergadering aanwezig, had wat in het afschrift gebladerd. Hij nam het, met verlof van de voorzitter, mee naar huis. [1])

Winkler verhaalt, hoe hij kort daarna — het was op een Zondag na kerktijd — op straat door Ottema aangehouden werd, die, naar adem hijgende, uiting moest geven aan zijn ras ontwaakt enthousiasme voor het boek van Adela. „Dat handschrift is ontwijfelbaar echt en de inhoud daarvan is zoo schoon, zoo hoogst belangrijk en merkwaardig!! Geen volk ter wereld (of het moest dan het Joodsche volk zijn met zijnen Bijbel), geen volk ter wereld heeft zulk een oud geschrift en van zoo oude dagteekening in zijnen alleroudsten taalvorm geschreven en zijne alleroudste geschiedenis vermeldende, als juist uit ons Friesche volk, als juist wij, Friezen!!!" [2])

Het was de rechte man in handen gevallen. Reeds een paar maanden later, in de vergadering van 16 Februari 1871, bracht Ottema een uitvoerig rapport uit [3]) en deelde enige stukken uit het hs. mede. In de vergadering van 23 Maart kwam hij er nog eens op terug, om enkele bezwaren te weerleggen. [4]) Het Verslag werd gedrukt en verspreid en ook in De Vrije Fries opgenomen.

Reeds dit Verslag gaf aanleiding tot veel pennestrijd.

Het verloop van deze kwestie — Ottema's wanhopige worsteling tegen de belagers van het Oera-Linda-Boek — uitvoerig te schetsen, behoort niet tot mijn taak. Het voor hem onaangename gevolg van het ontwaken dezer oppositie was allereerst, dat het Friesch Genootschap de uitgave van het O. L. B. niet op zich dorst nemen. Dat was ongetwijfeld een grote teleurstelling, ook voor Eelco Verwijs. Deze mocht echter tevreden zijn. Een beter en enthousiaster pleitbezorger, een ijveriger propagandist voor zijn bewonderenswaardig satanswerk, dan Ottema was, had hij nimmer kunnen vinden. Deze rustte dan ook niet, voor hij, bij intekening daartoe in staat gesteld, in het jaar 1872 het Oera-Linda-Boek het licht had doen zien, in een vorm, juist zooals Eelco Verwijs zich die steeds had voorgesteld en gelijk door hem aan

1) De Vrije Fries, XXV, bl. 34 en 35.

2) Aldaar, bl. 35 en 36.

3) Verslagen Fr. Gen. 1870-71, bl. 203, vgl. bl. 200.

4) Aldaar, bl. 203, vgl. bl. 199.

Jansen[1]), aan Over de Linden[2]) en wellicht aan Winkler ook, steeds was aanbevolen: met de vertaling in het Nederlands er naast, zonder veel geleerd apparaat. Zoo kon het „er in" gaan.

Wanneer wij aan het eind gekomen een ogenblik terugzien op de hier medegedeelde en in verband gebrachte correspondentiën, dan moet voor ons, voor ieder lezer, wel vast komen te staan, dat er nooit enig spoor van „samenwerking" tussen de schrijver Eelco Verwijs en de promotor Cornelis over de Linden bestaan heeft; dan zal het elkeen duidelijk geworden zijn, dat Over de Linden door Verwijs op buitengewoon listige wijze om de tuin geleid is. Het is wel een vermaak van een zeer bizonder soort geweest, dat hem hardop deed lachen in de trein, die hem van Den Helder naar Leiden bracht, toen hij daar Adela, de stammoeder der Oera Linda's voor haar verbaasde en verheugde nakomelingschap deed optreden.

Maar een bron van steeds terugkerende stille genietingen moet het voor hem geweest zijn, de geleerden het harnas te zien aangespen voor...... een herschenschim. Ja, de ironie moet bijwijlen zijn scepticisme ten aanzien van het menschelijk kennen en kunnen in cynisme verkeerd hebben.

Mundus vult decipi, decipiatur ergo!

Toch is het Oera-Linda-Boek meer dan bedrog, meer dan een parodie, meer dan een ernstige en nadrukkelijke waarschuwing tegen tendentieuze en bijgevolg kritiekloze wetenschap. Er zijn mensen, die nu eenmaal hun gevoelens het beste aandienen in een narrenpak. Welnu, het is mijn overtuiging, dat in het algemeen de beginselen, die in het Oera-Linda-Boek zijn uitgesproken en neergelegd, en waarom het velen zoo lief geworden is, ondanks ironie, ondanks parodie, ook inderdaad de beginselen van de schrijver geweest zijn, al zou hij waarschijnlijk geweigerd hebben ook maar voor één ervan verantwoordelijk gesteld te worden.

„Neemt me toch niet ernstig, ik ben geen zedepreker," zou hij degene toegeroepen hebben, die hem aan zijn woord had willen

1) Zie hiervóór, bl. 374.
2) Zie hiervóór, bl. 380.

houden. Wij zullen het dan ook niet doen en het Oera-Linda-Boek blijven houden voor wat het is: een parodie.

Mogen de Friezen het nu ook als zoodanig, niet slechts erkennen, maar aanvaarden. De kritiek van het Oera-Linda-Boek was medogenloos, maar verdiend. Zij werd niet verstaan. Wordt zij nù verstaan, dan kan zij nù nog vrucht dragen. Voor de les, die het Oera-Linda-Boek leert, is het nooit te laat.

Mogen de Friezen zich vrij kennen van wrok jegens de schrijver van dat geniale werk. Verwijs had het voorwerp, dat hij mishandelde, lief. Mocht hij al spotten met de Friese wetenschap, hij had de zedelijke ernst en kracht van het Friese volk nooit beter kunnen eren, dan door de verwachting, dat het ideaal van recht en vrijheid, dat hij opstelde, door dat volk voetstoots voor het zijne zou worden erkend en aanvaard.

BESLUIT.

Eligius, de tyd van dyne boete is om.
Verwijs aan Cosijn, 7 Juli 1873.

In April 1868 had Verwijs Friesland verlaten en zich te Leiden gevestigd. Daar sleet hij, bij zijn arbeid aan het Woordenboek der Nederlandsche Taal, aan het Middel-Nederlandsch Woordenboek, en onder allerlei aangename afwisseling van omgang met vrienden, reizen naar het buitenland en lectuur van allerlei aard, enige gelukkige jaren.

„Slechts vier," zegt Verdam, „want reeds in 1872 openbaarden zich de eerste verschijnselen der kwaal, die de oorzaak van zijn vroegtijdigen dood zou worden. Dat jaar werd door hen, die hem meer in het bijzonder kenden en gadesloegen, beschouwd als het begin van het einde. Wel gelukte het hem meer dan eens, door een langdurig verblijf gedurende de wintermaanden, hetzij aan de Middellandsche zee, hetzij in Tyrol, een gedeelte der verloren lichaamskrachten te herwinnen, doch als hij in Leiden terugkwam, verloor hij weder een gedeelte van hetgeen hij in den vreemde met zooveel moeite gewonnen had, en het bleef een voortdurend worstelen tegen de borstkwaal, die hem sloopte en waartegen hij op den duur niet bestand zou blijken. Toch bleef hij steeds dezelfde werkzame, opgeruimde, levenslustige en gezellige man, en zijn ijzersterk gestel, dat den kamp tegen de ziekte boven verwachting lang heeft volgehouden, veroorloofde hem telkens weder nieuwe werkzaamheden te ondernemen en nieuwe plannen voor de toekomst te vormen.

Jong van hart en veerkrachtig, verloor hij nooit den moed en hierin werd hij getrouw ter zijde gestaan door zijne hem met groote teederheid aanhangende echtgenoote, die door hare trouwe zorgen en hare zelfopofferende liefde, tot zijn geluk, vooral in die jaren van zwakke gezondheid en verminderende kracht, zeer veel heeft bijgedragen."

Wij hebben Verwijs etymologies horen gekscheren met zijn aamborstigheid. Dat was geen vereenzelvigde aardigheid. Verdam getuigt het, en uit al zijn brieven [1]) lezen wij met klimmende bewondering, dat de godsgave van de humor hem nog iets anders was dan een middel van medogenloze kritiek. Zij is voor hem tot het onafwendbaar naderende einde toe de kracht geweest om te dragen en te werken. Christelijke berusting veinsde hij niet. In zijn zwakte greep hij niet beangst naar de boei, die hij in zijn kracht verwierp.

Het laatste briefje, dat wij van hem bezitten, weinige weken voor zijn dood geschreven, getuigt van onuitsprekelijke zwakte, en nochtans van arbeid, zijn laatste woord van parodiërende humor. Slechts een paar uurtjes mag hij iedere avond nog op zijn. Hij houdt zich bezig met de verzorging der drukproeven voor de heruitgave zijner Bloemlezing, maar maakt zich gereed, die taak over te geven in handen van zijn vriend Verdam. „Vale cum tuis," schrijft hij deze de 9de Januari 1880, en alsof hij zich verplaatst gevoelde in de arena der heidense imperatoren.... „moriturus te salutat."

Verwijs heeft tot in het laatst van zijn leven een persoonlijk en stil genoegen gehad in het succes van het Oera-Linda-Boek. Dat weten we nu met zekerheid. Toen hij voor de laatste maal, in de winter van 1878 op '79, heul voor zijn slepende kwaal in het zonnige Zuiden zocht, in het liefelijke Tyrolse plaatsje Meran ditmaal, maakte hij er in Februari 1879 kennis met een jong landgenoot van streng Rooms-Katholieken huize, de latere Vondelkenner Dr. J. F. M. Sterck. Het pleit niet weinig voor den aard van Verwijs' heftige anti-papisme, dat hij zich de dagelijkse omgang met de twintigjarige Roomse student gaarne liet welgevallen, enige maanden lang, en met hem sprak over allerlei letterkundige onderwerpen en vraagstukken, die voor de jongere — naar diens getuigenis — uiterst leerzaam waren. Deze was dan ook niet zuinig met zijn vragen, die steeds op heldere en gewoonlijk zeer vermakelijke wijze werden beantwoord. [2])

1) De Univ. Bibliotheek te Leiden bezit nog enkele brieven van Verwijs, aan Verdam en Cosijn.

2) Dr. J. F. M. Sterck, Iets over Thet Oera Linda Bok, in de Zondagscourant van 6 en 13 Maart 1927, naar aanleiding van de aangekondigde verschijning van dit boek.

„Ondanks zijn hevig lijden," zoo vertelt Dr. Sterck, „was Verwijs steeds even vroolijk en opgewekt, en wist aan de table d' hôte het heele gezelschap van zieke gasten te vermaken met zijn kwinkslagen en grappige invallen; maar voor zijn gezondheid wist hij niet te waken; schertsend werd door de anderen zijn dagtaak ingedeeld bij het aantal zware Duitsche pijpen, dat hij rookte, en de „Masz" bier, die hij zoo smakelijk kon verorberen. Dan werd hij door de anderen geplaagd, of hij weer den „Winkelweg," een bekende wandeling, gemaakt had, een toespeling op zijn soms onzekere gangen. Maar dit alles verdroeg hij met een onverstoorbaren humor, zijn plagers niet minder raak beantwoordend.

Op een onzer genoegelijke wandelingen bracht Verwijs ook het Oera Linda Bok ter sprake, waarvan ik toen nog maar weinig gehoord had. Wel wist ik uit de kranten, dat er strijd over de echtheid werd gevoerd, en juist in 1878 waren de Geschiedkundige Aanteekeningen en Ophelderingen bij het O. L. B. van dr. J. G. Ottema, in 2en druk verschenen.

Verwijs was er echter vol van en wees mij op allerlei vermakelijkheden in het „Bok." Van Neptunus, die door het scheepsvolk „Neef Teunis" genoemd werd, vertelde hij mij, met innige zelfvoldoening in zijn langen sikbaard lachende. Niet minder moppig vond de oude heer, dat de Sicambrers hun naam ontleenden aan hun Zeekampers, en de Finnen zoo heetten, omdat zij zoo fijn zijn bij de feesten.

Al deze grappen kreeg ik te hooren met zooveel smaak en blijkbare kennis van zaken, dat ik den indruk ontving, dat Verwijs bijzonder goed thuis was in de geheimen van het maakwerk. En toen ik hem een keer op den man af vroeg, wie de auteur was van het O. L. B., zei hij geheimzinnig, er alles van te weten.

„Maar dan heeft U er ook de hand in gehad?" riep ik vragend uit.

Verwijs ontkende niet, maar verborg zijn antwoord in een ironisch lachje, waaruit mij voldoende duidelijk werd, dat ik juist had geraden."

Heeft Verwijs zich hier bloot gegeven?

Zoo ja, dan heeft hij het willen doen, want het is uitgesloten, dat een niet ter zake kundig jongeling hem een geheim ontlokken kon, dat hij met zooveel succes, tegen alle verdenking had weten

te dekken. Nog in 1877 had hij openlijk ieder aandeel aan de vervaardiging van het O. L. B. afgewezen en het is ondenkbaar, dat hij bij zijn leven ooit op die verklaring terug kon komen. Is het dan wel aannemelijk, dat hij duidelijke taal sprak tegen zijn jonge Roomse vriend?

Zeer zeker niet in dien zin, dat hem enig objectief bruikbaar gegeven ontglipte. Maar onmogelijk is het niet, dat hij er vermaak in geschept heeft, enige suggestie in de richting der waarheid te geven, ze terzelfder tijd ontzenuwend en terugnemend door ironise scepsis. Dat is niet alleen mogelijk, het is waarschijnlijk. Want wij herkennen er Verwijs in, op en top, zijn taktiek tegenover Jansen van Harlingen, tegenover Johan Winkler, zijn taktiek van aantrekken en afstoten, van zeggen en niet-zeggen.

Zoo gezien hebben de subjectieve ervaringen van de jonge Sterck inderdaad ook hun waarde voor ons.

Misschien heeft ook Verwijs, die zijn einde zag naderen, na de brochures van Beckering Vinckers, na de studie van Gallée, na zijn eigen verklaring, de twijfel nieuw voedsel willen geven.

Dat hij er naar gestreefd heeft, erkend te worden als de schrijver van het toen reeds befaamde boek, is uitgesloten. Letterkundige roem streefde hij er niet mee na. Had Multatuli hem ooit persoonlijk wegens het schrijven van het Oera-Linda-Boek een groot kunstenaar genoemd, die er op onverklaarbare wijze in geslaagd was, zich als zoodanig verborgen te houden, hij zou wellicht in de trant van Jourdain geantwoord hebben, dat hij dan blijkbaar zijn hele leven kunst had geademd zonder het te weten.

De 28ste Maart 1880 is Verwijs te Arnhem gestorven en nam zijn geheim mee in het graf.

Maar nu, Eligius, dyne boete is om!

Met Johan Winkler is het laatste van uw slachtoffers ten grave gedaald....

Het wordt tijd, dat gij erkend wordt voor wat gij zijt: de gésel van het chauvinisme en het dillettantisme der Friese wetenschap, de drager van der Friezen vrijheidsideaal, de kunstenaar van het onwaardeerlijke Oera-Linda-Boek.

INHOUD.

Blz.

Voorrede 5

I. Inleiding: Eelco Verwijs, de Friezen en het Oera-Linda-Boek 9

II. Johan Winkler en het Oera-Linda-Boek 15

III. Friese Cultuur in de 19de eeuw . . . .

A. Stamgevoelens en Wetenschap 32

B. Vertegenwoordigers der Friese Wetenschap . . . 41

IV. Eelco Verwijs 78

V. Verwijs en de Friezen 95

VI. Verwijs en de Parodie 119

VII. De Inhoud van het Oera-Linda-Boek onder het gezichtspunt van Verwijs' auteurschap . . . .

A. Overzicht 140

B. Kritiek . . . .

I. Tijdrekening 160

II. Plaatsbepaling 162

III. Eredienst 164

Wralda 165

De Symboliek. Ontmaskering van de Schrijver . 167

Het Jol 173

De Kroder en het Jol 175

Festa en de Fâmna 177

IV. Friese Runen 181

V. De Over-oude Wetgeving 201

VI. De Friese Cultuur-beweging. Kelten en Germanen 210

VII. Nyhellenia-Minerva 223

Blz.

VIII. Paalwoningen . . . .

Nog eens: Kelten en Germanen . . . .

Een voor-histories schoolopziener 230

Vee-longziekte 234

IX. De Aardrijkskunde van het Oera-Linda-Boek . . 235

X. Leiden-Leeuwarden 240

VIII. Het Oera-Linda-Boek en de Vrijmetselarij 258

IX. De Taal van het Oera-Linda-Boek 264

X. Medewerkers of medeplichtigen 285

A. Het Oera-Linda-Boek en Volney's Ruïnes . . 317

B. Volney en Over de Linden 321

C. Het Oera-Linda-Boek en Over de Linden . . . 325

D. Fr. Haverschmidt en het Oera-Linda-Boek . . . 339

XI. Het Handschrift 354

XII. De Lotgevallen van het Oera-Linda-Boek 366

Besluit 402